DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

DELİLLERİYLE
EHL-İ SÜNNET AKÂİDİ

قُلْ آمَنْتُ بِاللّٰهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ

İbrahim CÜCÜK

DELİLLERİYLE EHL-İ SÜNNET AKÂİDİ

İbrahim CÜCÜK

DELİLLERİYLE
EHL-İ SÜNNET
AKÂİDİ

Yazarı
İbrahim CÜCÜK

Editör
Necmettin AZAK

Tashih ve Redaksiyon
İbrahim YILDIZ

Grafik Tasarım
Düzey Ajans
0212 417 92 92
www.duzeyajans.com

Baskı
İlbey Matbaa
Tel: 0212 613 83 63
www.ilbeymatbaa.com.tr

İstanbul, 2017

ISBN: 978-605-9917-33-9

İÇİNDEKİLER

NEDEN EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMÂAT 17

GİRİŞ
AKÂİDE AİT TEMEL BİLGİLER 29
A. İSLÂM'DA EŞYANIN HAKÎKATİ 31
B. EHL-İ SÜNNET'E GÖRE BİLGİ KAYNAKLARI 37
1. Sağlam Duyu Organları (el-Havâssu's-Selîme) 37
2. Doğru Haber (Haber-i Sâdık) 39
a. Mütevâtir Haber 39
b. Rasûlün Haberi 39
3. Akıl 42
a. Aklın Mahiyeti 42
b. Aklın Faaliyet Alanı 44
C. İLHAM 45

BİRİNCİ BÖLÜM
İMAN VE İMANA DAİR TEMEL MESELELER 49
A. İMANIN TARİFİ 51
B. İMANIN RÜKÜNLERİ 56
C. DİL İLE İKRARI TERK ETMENİN HÜKMÜ 57
D. İMANIN ÇEŞİTLERİ 60
1. İcmâlî İman 60
2. Tafsîlî İman ve Dereceleri 60
E. İMANIN ŞUBELERİ 61
1. İmanın Temel Şubeleri 61
2. İmanın Kemal Şubeleri 61
Kâmil İmanın Şubeleri Üç Kısımdır 63
F. İMAN EDİLMESİ GEREKEN İTİKÂDÎ ESASLAR 67
1. İman Edilmesi Farz Olup İnkârı Küfür Olan İtikâdî Hükümler 67
2. İman Edilmesi Farz Olup İnkârı Bid'at Olan İtikâdî Hükümler 68
3. İman Edilmesi Farz Olup İnkârı, Fısk (Günahkârlık) Olan İtikâdî Hükümler 69
G. ESASLARI MEŞHUR OLMASI AÇISINDAN İTİKÂDÎ HÜKÜMLER 69
1. Sübûtu ve Delâleti Kat'î ve Meşhur Olan Hükümler 69
2. Sübûtu veya Delâleti Kat'î Fakat İnsanlar Arasında Meşhur Olmayan Hükümler 70
H. İMAN-AMEL İLİŞKİSİ 70
1. Amel, İmandan Bir Cüz Değildir 70
2. Amelin Gerekliliği 72
I. TAKLÎDÎ VE TAHKÎKÎ İMAN 73
1. Taklîdî İman 73
2. Tahkîkî İman 74

İ. İMANI KORUYAN VE KEMÂLE ERDİREN HUSUSLAR 75
1. İlim 75
2. Amel 75
3. Zikir 76
a. Dilin Zikri 76
b. Kalbin Zikri 77
c. Bedenin Zikri 77
4. Fikir/Tefekkür 77
K. İMANIN KALBE YERLEŞMESİ İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR 78
L. İMANDA ARTIP EKSİLME 79
M. İMAN-İSLÂM İLİŞKİSİ 81
N. İMAN EDEN KİMSENİN, HAKİKATEN MÜ'MİN OLDUĞUNU SÖYLEMESİ 86
O. İMANIN SAHİH/GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI 87
A) İmanın Ümitsizlik (Yeis) Hâlinde Olmaması 87
B) İman Bütünlüğünün Korunması 89
C) Şüphe Etmeksizin İmanda Sebat ve Devam Edilmesi 91
D) Allah'ın Rahmetinden Ümitsizliğe Düşülmemesi, Azabından da Emin Olunmaması 92
E) İslâmî Hükümlerin Bütünüyle Kabul Edilmesi 93
P. İSLÂM TEBLİĞİNİN ULAŞMADIĞI KİMSENİN DURUMU 94
1. Eş'arî Âlimleri 94
2. Maturîdî Âlimleri 95
R. TASDİK VE İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR 96
1. Mü'min ve Müslim 96
2. Kâfir 97
3. Münâfık 97
4. Fâsık 99
5. Zâlim 101
6. Mürted 101
S. BÜYÜK GÜNAHLAR VE BÜYÜK GÜNAHLARIN AFFI MESELESİ 101

İKİNCİ BÖLÜM
KÜFÜR ve KÜFRE DAİR MESELELER 111
A. KÜFÜR 113
1. Küfrün Tarifi 113
2. Küfrün Çeşitleri 114
A. İnkâr Küfrü 115
B. Cuhûd Küfrü 115
C. İnat Küfrü 116
D. Nifak Küfrü 117
3. Mü'mini Küfre Götüren Şeyler 118

A. İmanın Şartlarından Herhangi Birini İnkâr Etmek 118
B. Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen Bir Âyeti veya Muhkem Bir Hususu İnkâr Etmek 120
C. Dinden Olduğu Sübût-i Kat'î ve Delâlet-i Kat'î İle Sabit Olan Bir Şeyi İnkâr Etmek 121
D. İslâm'ın Rükünlerinden Birinin Farziyetini İnkâr Etmek 121
E. Helali Haram, Haramı da Helal Görmek 122
F. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Getirdiği Hükümlerden Birini Reddetmek 123
G. Kur'ân-ı Kerîm'i, Hz. Peygamber'in Sözünü ve Şeriattan Olan Herhangi Bir Şeyi Alaya Almak 125
H. Kur'ân-ı Kerîm'i ve Mütevâtir Sünneti Yalanlamak 126
I. Baskı ve Tehdit Olmadığı Halde İsteyerek, Severek Puta Tapmak 130
K. Dinin Şeâirinden Olan Bir Şeye, Kur'ân'a ve Hadîslere Sövmek 131
L. Dinin Farzlarına (Zarûrât-ı Dîniyye) Sövmek 131
M. Kesin Delille Sabit Olan Günahı Helal Saymak 131
N. Günahı Önemsememek 132
O. Allah'tan Ümit Kesmek 134
P. Allah'ın Azabına Karşı Kendini Emniyette Görmek 140
R. Gaybdan Verdiği Haberde Kâhini Tasdik Etmek 143
B. ŞİRK 145
1. Şirkin Tarifi 145
2. Şirkin Çeşitleri 149
C. İRTİDÂT 149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İMANIN ŞARTLARI 151
A. ALLAH'A İMAN 153
1. Tenzih ve Tenzihin Esasları 153
2. Tevhîdin Tarifi ve Mahiyeti 158
3. Tevhîdin Çeşitleri 159
a. Ulûhiyet Tevhîdi 159
b. Rubûbiyet Tevhîdi 163
4. Allah'ın Sıfatları 166
a. Selbî Sıfatları 167
1) Vücûd 167
2) Kıdem 167
3) Bekâ 167
4) Vahdâniyet 167
5) Muhâlefetün li'l-havâdis 168
6) Kıyam bi-nefsihî 169
b. Subûtî/Zâtî Sıfatları 170
1) Hayat 170

2) İlim 170
3) İrade 172
4) Sem' 178
5) Basar 179
6) Kudret 179
7) Tekvîn 180
8) Kelâm 181
c. Fiilî Sıfatları 183
d. Haberî Sıfatlar 184
5. Ru'yetullah Meselesi 186
a) Allah'ı Dünyada Görmek 187
b) Allah'ı Rüyada Görmek 188
c) Allah'ı Âhirette Görmek 189
d) Allah'ı Görecek Kimseler 192
B. MELEKLERE İMAN 193
1. Melek Kavramının Tarifi ve Meleklere İman 193
2. Meleklerin Bazı Özellikleri 194
3. Melekler ve Görevleri 201
a. Cebrâîl 201
b. Mîkâîl 202
c. İsrâfîl 203
d. Azrâîl 204
e. Hamele-i Arş 205
f. Kirâmen Kâtibîn 205
g. Münker ve Nekir 206
h. Hazene-i Cennet ve Cehennem 207
ı. Mukarrebûn Melekler 208
i. Hârût ve Mârût 208
4. Meleklerin Yaratılma Hikmeti ve Meleklere İmanın Faydaları 209
5. İnsanlarla Melekler Arası Fazilet/Üstünlük 211
6. Cin ve Şeytan 211
a. Cin 211
b. Şeytan 214
C. KİTAPLARA İMAN 218
1. Kutsal Kitaplar 220
a. Tevrat 221
b. İncil 221
c. Zebur 222
d. Kur'ân-ı Kerîm 222
2. Kur'ân-ı Kerîm'in Bazı Özellikleri 225

D. PEYGAMBERLERE İMAN 232
1. Peygamberlik (Nübüvvet) Nedir? 232
2. Peygamberlerin Gönderilmesindeki Hikmet 235
3. Peygamberlerin Temel Ortak Özellikleri 239
a) Sıdk 239
b) Emânet 240
c) Tebliğ 241
d) Fetânet 243
e) Nefret Ettirici Ayıplardan Selâmette Olması 244
f) İsmet 245
4. Peygamberler Hakkında Caiz Olan Özellikler 248
5. Peygamberlerin İlki ve Sonuncusu 249
6. Ülû'l-Azm Peygamberler 256
7. Peygamberlerin Sayısı ve İsimleri 261
8. Allah'ın, Mucize ile Peygamberlerini Kuvvetlendirmesi 263
a) Mucizenin Tarifi 264
b) Mucizeyi İhsan Eden 264
c) Mucizelerin Özellikleri 264
d) Mucize Gösterilmesinin Maksadı 264
e) Mucizenin Şartları 265
f) Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen Bazı Mucizeler 266
g) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Peygamberliğinin İspatı 266
h) Diğer Olağanüstü Haller 270
9. Vahy 271
a) Tarifi 271
b) Kur'ân ve Sünnet'in Vahiy Olması 271
c) Vahiy Şekilleri 274
E. ÂHİRETE İMÂN 276
1. Âhiret Ahvâli 276
2. Âhiretin İspatı 279
3. Ahirete İman Etmenin Fert ve Toplum Açısından Önemi 281
4. Kabir Hayatı 287
a. Kâfirler ve Âsi Olan Bazı Mü'minler İçin Kabir Azabı 289
b. Kabir Azabına Delâlet Eden Âyet ve Hadîsler 291
c. Kabir Hayatı, Dünyadan mıdır Yoksa Âhiret Hayatından mıdır? 298
d. Münker ve Nekirin Suâli 299
5. Kıyâmet ve Kıyâmetin Zamanı 300
6. Kıyâmet Alâmetleri 304
a) Kıyâmetin Küçük Alâmetleri 305
1. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Peygamberliği 305

2. Fitnelerin Çoğalması 305
3. Yüksek Binalar Yapma Yarışı 307
4. Emanetin Zayi Edilip Ehil Olmayanlara Verilmesi 307
5. Adam Öldürme İşinin Çoğalması 307
6. Davaları Aynı Olan İki Topluluğun Savaşması 309
7. Allah'ın Elçisi Olduğunu İddia Eden Otuz Kadar Deccâl'in Ortaya Çıkması .309
8. Dünya Malının Çoğalıp Zekât Verilecek Fakirin Bulunmaması 310
9. Yahudilerin Öldürülmesi 311
b) Kıyâmetin Büyük Alâmetleri 312
1. Deccâl'in Ortaya Çıkması 313
2. İsâ b. Meryem'in Yeryüzüne İnmesi 314
3. Ye'cûc ve Me'cûc'un Çıkması 330
4. Güneşin Batıdan Doğması 331
5. Dâbbetü'l-Arz'ın Çıkması 333
6.7.8. Doğuda, Batıda ve Arap Yarımadasında Yer Batması 333
9. Dumanın Çıkması 334
10. Yemen'den çıkıp insanları haşir meydanına sürecek ateşin çıkması 335
7. Sûr ve Sûr'a Üfürme 336
8. Kıyâmetten Sonraki Haller 338
a. Öldükten Sonra Dirilme 338
b. Haşir ve Mahşer 342
c. Herkese Amel Defterinin Verilmesi 346
d. Hesaba Çekilme 348
e. Mîzan/Amellerin Tartılması 359
f. Havz 363
g. Şefaat Meselesi 365
h. Sırat Köprüsü 374
ı. A'râf 377
i. Cennet ve Cehennem 378
F. KADER VE KAZÂYA İMAN 387
1. Kader ve Kazânın Tarifi 387
2. Kaderle İlgili Bilinmesi Gerekli Esaslar 390
3. Levh-i Mahfûz ve Kısımları 397
4. İnsanın Fiilleri, İrâde Meselesi ve Allah'ın Takdiri 402
5. İnsanların Fiilleri Hakkında Cüz'î İrade ile Küllî İradenin Durumu 405
6. Musibetler ve Sebepleri 413
a) Azap Etmek İçin 413
c) Ceza Vermek İçin 416
d) Başkalarının İbret Almaları İçin 416
e) Derece Artırmak İçin 417

f) Kurtuluş İçin 418
g) Günahlara Keffâret İçin 420
h) Gafletten Uyanmaya ve Günahlara Kefârete Vesile Olması İçin 421
7. İstitâat ve Teklif Meselesi 423
8. Kudretin Fiilden Önce Veya Onunla Beraber Bulunması Meselesi 430
9. Teklif Meselesi 430
10. Fiillerinin Sonucunun Yaratılması 435
11. Hayır ve Şer 435
12. Ecel 436
13. Rızık 440
14. Ruh 447
15. Hidâyet-Dalâlet 449
a. Hidâyetin Tarifi 449
b. Allah Teâlâ'nın İnsanlara Olan Hidayet Çeşitleri 449
c. Dalâletin ve Hidâyetin Allah'a Nispet Edilmesi 458
d. Dalâletin Kur'ân'da Geçiş Şekilleri 464
16. Saadet ve Şekavet 471
17. Kul için En uygun Olanı (Aslah) Yaratma Meselesi 479

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DİĞER İTİKÂDÎ VE AMELÎ KONULAR 483
A. MİRAC MÛCİZESİ 485
1. Âyet ve Hadîslere Göre İsrâ ve Miracın Seyri 485
2. Mirac Vasıtaları 486
3. Miracın Aklî İspatı 486
4. Miracın Hikmetleri 486
5. Miracın Hükmü 487
6. Miracda Hz. Peygamber'e (s.a.s.) verilen ihsanlar 487
a. Rasûlullah'ın (s.a.s.) Miracda Allah Teâlâ'yı Görmesi 490
b. Allah Teâlâ'yı Görme Hakkındaki Hadîs-i Şerîfler 492
B. VELİ, VELİDEKİ KERÂMET VE MAHİYETİ 496
1. Veli ve Velide Bulunması Gereken Şartlar 496
2. Velâyetin İsbatı 498
3. Kerâmetin İsbatı 501
a. Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kerâmetin Vukuu 502
b. Sünnete Göre Kerâmetin Vukuu 505
C. HİLÂFET VE DÖRT HALİFE 509
1. Hilâfet ve İmâmetin Tarifi 509
2. Yönetim Esasları, Yönetici ve Yönetilen Halk 516
3. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadîs-i Şerîflerde İmâmet ve Hilâfet Kavramları 517
a. Kur'ân-ı Kerîm'de İmam Kavramı 517

b. Hadîs-i Şerîflerde İmam Kavramı 517
c. Halifenin veya İmamın Dinî Dayanağı 519
d. İmamete Ehil Olmanın Şartları 523
1. İmamın Ne Gizli Ne De Gelmesi Beklenen Değil Açıkta Olması 523
2. Kureyşî Olması 523
3. İmamın Masum ve Zamanındakilerin En Üstün Olması Şart Değildir 529
4. Siyâsî Görüşünün Kuvvetli Olması 530
5. Muktedir Olması 530
6. İmâmete Geliş Yolları 531
7. Hilâfetin Süresi ve Azledilme Sebepleri 532
8. İmam, "Fâsık ve Zâlim Oldu, Allah Teâlâ'ya İtaatten Çıktı" Diye Azledilmemesi 532
9. İmamın Azlini Gerektiren Sebepler 532
4. Kur'ân ve Hadise Göre Yöneticinin Sıfatları ve Görevleri 533
a) Ehil ve Âdil Olmak 533
b) Sorumluluk Bilincinde Olmak 534
c) İstişare Etmek 535
d) Halka Değer Vermek 536
e) Müjdelemek, Nefret Ettirmemek, Kolaylaştırmak, Zorlaştırmamak 536
f) Halkı İçin Çalışmak, Samimi Olmak ve Hıyanet Etmemek 537
5. Hz. Peygamber'in Ashabına Göre Halkın Görevleri 538
a. Yöneticiyi Tesbit Etmek 538
b. Emîri Seçebilecek İnsanlarda Aranan Şartlar 538
c. İmamı Seçecek Kimselerin Sayısı Hakkında İki Görüş Vardır 538
6. İslâm'da İdareciliğe Talip Olmanın Yeri 539
7. Biat ve Biatin Çeşitleri 540
a. Biat 540
b. Biatin çeşitleri 541
8. İtaatin Kısımları ve İtaatin Ölçüsü 542
a. İtaatın Kısımları 542
b. Ulu'l-emr iki kısımdır: Âlimler ve Âmirler 543
c. İtaatin Ölçüsü 544
D. ARKASINDA NAMAZ KILINACAK KİMSE 544
E. SAHÂBENİN SADECE HAYIRLA ANILMASI 546
F. AŞERE-İ MÜBEŞŞERE/CENNETLE MÜJDELİLER 549
G. VELİNİN PEYGAMBERLERİN DERECESİNE ULAŞAMAMASI 550
H. NASLARI REDDETMENİN KÜFRÜ GEREKTİRMESİ 552
I. DİRİLERİN ÖLÜLER LEHİNE YAPTIKLARI AMELLER 552
İ. MAKBUL DUANIN ŞARTLARI 558
1. Kimlerin Duası Kabul Edilir? 558

A. Mazlumun Duası 558
B. Anne-Babanın Evladına Duası ve Müsâfirin Ev Sahibine Duası 559
C. Oruçlunun İftardaki Duası ve Adil İdarecinin Duası 559
D. Ezan ile Kamet Arasında Dua Edenin Duası 560
E. Müslüman Kardeşin Diğer Bir Müslüman Kardeşe Olan Duası 560
F. Hastanın Duası 561
K. İNSANDAN MÜKELLEFİYETİN KALKMAMASI 561
L. NASLARI ANLAMA VE YORUMLAMA YÖNTEMİ 564
M. İCTİHAD VE İCTİHADIN ŞARTLARI 566
1. İctihad ve Müctehidin Tarifi 567
2. İctihadın Şartları 568
3. İctihadın Hükmü 570
4. Bugün Müctehid Var mıdır? 572
5. Taklid Konusu 572
a) Amelî Konularda Taklid 573
b) İtikâdî Konularda Taklid 576
N. ÜSTÜNLÜK BAKIMINDAN PEYGAMBERLER VE MELEKLER 577

BEŞİNCİ BÖLÜM
TEMEL AKÂİD METİNLERİ VE TERCÜMELERİ 581
FIKH-I EKBER VE TERCEMESİ 582
TAHÂVÎ AKÂİDİ ve TERCEMESİ 596
NESEFÎ AKÂİDİ ve TERCEMESİ 614

BİBLİYOGRAFYA 629

KISALTMALAR

(a.s.) : Aleyhisselâm
(c. c.) : Celle Celâlüh
(r.a.) : Radıyallâhü anh
(r.anhâ) : Radıyallâhü anhâ
(r.anhüm) : Radıyallâhü anhüm
(r.anhümâ) : Radıyallâhü anhümâ
(s.a.s.) : Sallallâhü aleyhi ve sellem
ayr. : Ayrıca
b. : İbn (Oğlu)
bkz. : Bakınız
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
md. : Madde
nr. : Numara
nşr. : Neşreden
ö. : Ölüm Tarihi
s. : Sayfa
sad. : Sadeleştiren
tah. : Tahkik eden
trc. : Tercüme Eden
ts. : Basım tarihi yok
vd. : Ve devamı
vs. : Ve sâire
yay. : Yayınları
yy. : Basım yeri yok

NEDEN EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMÂAT

ÖNSÖZ

NEDEN EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMÂAT

Hamd, bize bizden merhametli olan, merhametinin gereği peygamber gönderen; peygamberini, sözleri, fiilleri ve takrirleriyle gönderdiği kitabını beyan ettirip; mucizeleriyle teyid ettiren; peygamberliğini de Kur'ân-ı Kerîm'le kıyamete kadar devam ettiren Allah Teâlâ'ya; salât ve selâm, Kur'ân-ı Kerîm'in kendisiyle anlaşıldığı ve yaşandığı, hem en son nebî hem en son rasûl olan Hz. Muhammed'e (s.a.s.), ashapların en üstünü olan ashâbına (r. anhüm) ve âllerin en üstünü âline ve kıyamete kadar vahyin anlaşılmasına ve yaşanmasına gayret eden müctehid, müderris, müellif ve davetçi ulemaya olsun!..

İlim, ışığa benzer, akıl göze benzer. Işık olmazsa göz kör hükmündedir. Ancak ışıktan da göz istifade eder. Aklın doğru çalışması için doğru bilgi, kalbin doğruya inanması için de doğru bilgi gereklidir. Doğru bilgi, delili kesin olan bilgidir. Çünkü delili kesin ise bilgi kesin olur; delil zannî ise bilgi de zannî olur. İnsanın, kesin delilli bilgiye ihtiyacı, güneşe ihtiyacından daha fazladır.

Ehl-i sünnet'e göre akıl, tâbi; vahiyle sabit olan ilim, metbû'/kendisine uyulandır.

Bize gereken, kabul ettiğimizi de reddettiğimizi de sahîh delil ile kabul ve reddetmektir. Çünkü ilmin sahîh olması, imanın sahîh olması demektir. İlim yanlış ise iman da yanlış olur. Zira kişi, bildiğine inanır. İman yanlış olunca amel de yanlış olur.

İslâm; iman, ibadet, ahlâk ve ahkâmdan ibarettir.

İslâm, ağaca benzer; kökü ve dalları vardır. Köküne usûl, dallarına furû' denilmektedir. Dinin usûlü, iman konuları; furûu ise, ibadet, ahlâk ve ahkâmı içine alan amelî konularıdır. Bir âyet-i kerîmede Allah Teâlâ bunu şöyle ortaya koymaktadır:

"Her biriniz için bir şir'a ve bir minhâc kıldık."[1]

---

[1] Mâide sûresi (5), 48.

Âyette ki **"şir'a"**; zamanın, mekânın ve şartların değişmesiyle değişebilen ibâdet, ahlâk ve ahkâmı içine alan amelî hükümleri de kapsayan dinin füruu, **"minhâc"** ise hiçbir zaman değişmeyen açık sürekli olan ve dinin temelini oluşturan akâid konularını içine alan dinin üsûlüdür. Bu âyetten şunu da anlamamız mümkündür: Mü'minin metodu, prensibi ve kişiyi hedefe ulaştıracak olan usûlü, imanıdır ki kendisine her konuda yön verir. Helali ve haramı mü'minin iman ettiği Kitap ve Sünnet belirler. Zira iman, tasdik demektir. İman, Kitap ve Sünnet'teki gerçekleri tasdik demektir. Her konudaki helali ve haramı, Kitap ve Sünnet belirler. Kitaptan kasıd, Kur'ân-ı Kerîm; Sünnetten kasıd, kavlî, fiilî ve takrîrî kısımlarını içine alan hadîs-i şerîflerdir.

Sünneti tayin eden Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm'i, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), sözleri, fiilleri ve takrirleri yani tasvipleri açıklamıştır. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm'de olmayan konuları da hükme bağlayan yine Hz. Peygamber'dir (s.a.s.). Mest üzerine meshetmek, âkilenin diyeti, ninenin mirası, yeminle hüküm verebilme, ehli eşek etinin haram olması, bir kadının halası veya teyzesiyle birlikte aynı anda bir erkeğin nikâhı altında bulunmasının haramlığı gibi konular sadece Sünnet'te gelmiştir. Sünnet olmazsa bir rekât bile namaz kılamayız, zekât veremeyiz, hac ibadetini yapamayız, oruç tutamayız. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah'a itaat edin"* emri de *"Rasûl'e itaat edin"* emri de ayrı ayrı zikredilmiştir. Sadece Kitap ve Sünnet, hüküm koyucudur. İctihad, hüküm koyucu değil, bu iki kaynaktan usulüne göre hüküm çıkarıcıdır.

Ehl-i sünnet akâidinin kaynağı; Kur'ân-ı Kerîm, mütevâtir hadîs-i şerîfler, bu iki asılla çatışmayan meşhur haberlerdir. Kabir azabı, kıyamet alâmetleri ve âhiret ahvali gibi duyuları aşan konularda âhâd haberler de kaynaktır.

Mütevâtir naslarla sabit olan akâid konularına inanmak, farz olup inkâr, kişiyi dinden çıkartır. Lafzen mütevâtir olmayıp manen mütevâtir olan, sahîh ve meşhur âhâd hadîslerle sâbit olana iman etmek lazım olup inkâr eden bid'at ehli ve sapık olur. Mütevâtir ve meşhur olmayan sahîh-âhâd haberlerle sabit olan hükümlere de iman etmek

lazımdır, ancak inkâr edenler kâfir yahut bid'at ehli olmazlar, günahkâr olurlar.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat, sünnet ve cemâat taraftarı, mensubu ve yanlısı demektir. Sünnet, Kur'ân-ı Kerîm'in hayat hâline gelmiş en güzel tefsiri ve en güzel uygulaması; dini tebliğ, ifta, beyan ile görevli kılınan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) İslâm'ın temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır. Cemâat, Hz. Peygamber'in sözü edilen hayatını bütün olarak benimseyen ve yansıtan müslüman toplumdur.

Cemâat, vahyin ilk muhatapları olup inanç, ibadet, hukuk ve ahlâk cepheleriyle İslâm'ı bir bütün olarak sonraki nesillere aktaran ashab cemâati anlamına gelir. Bu anlamı ifade eden görüş tercih edilmiştir.[2]

Sünnet ehli dediğimiz zaman, Peygamberimizin sünnetini benimseyip tâbi olan kimse demektir. Ehl-i sünnet olanlar, Kur'ân-ı Kerîm'i, Peygamber Efendimiz'in sünnetini ve sahabenin icmasını kabul edenlerdir.

Ehl-i sünnet yolu dediğimiz zaman, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashab'ın, üzerinde yürüdüğü, itikad, ibadet, ahlâk ve ahkâmı oluşturan yol akla gelir.

Ehl-i sünnet'i şöyle de tarif etmek mümkündür:

Ehl-i sünnet, "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ortaya koyduğu yolu benimseyenler" anlamına gelir. "Ehl-i sünnet" terkibindeki "sünnet"ten maksat, dini tebliğ ve beyan etmekle görevli bulunan Hz. Peygamber'in İslâm'ın temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır. Bu terkibe "cemâat" kelimesi eklenince "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat" şekli meydana gelir. Buradaki cemâat lafzı, "her devirdeki müslümanların büyük çoğunluğu" (Sevâd-ı A'zam) ve "müctehid âlimler" gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ancak bu kavramın, vahyin ilk muhatapları olup inanç, ibadet, ahlâk ve hukuk cepheleriyle İslâm'ı bir bütün olarak sonraki nesillere aktaran "ashab cemâati" anlamına geldiği yolundaki görüş tercih edilmiştir. Buna göre, Ehl-i sünnet'i, "Hz. Peygamber ile ashab cemâati'nin dinin temel konularında takip ettikleri

---

[2] Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i sünnet", *DİA*, X, 525.

yolu benimseyenler" diye tarif etmek mümkündür. Ehl-i sünnete bağlı olanlara "sağlam ve doğru inancı benimseyenler" anlamında "sünnî" adı verilir.[3]

Sünneti tayin eden Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm'i, sözleri, fiilleri ve takrirleri yani tasvipleri ile açıklayan Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm'de olmayan konuları da hükme bağlayan yine Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah'a itaat edin"* ve *"Rasûl'e itaat edin"* emri ayrı ayrı zikredilmiştir. Bu âyeti, hem Kur'ân-ı Kerîm'den hüküm çıkarıp yaşamada hem de Kur'ân'da olmayan konuları hükme bağlayıp uygulamada "Rasûl'e itaat edin" diye anlamamız gerekir. İşte bundan dolayı sadece bu ikisi yani Kitap ve Sünnet hüküm koyucudur, diyoruz. Ulû'l-emrden olan müctehidlerin ictihadı, hüküm koyucu değil, hüküm çıkarıcı olduğundan dolayı âlimleri ve âmirleri oluşturan ulû'l-emre itaat mutlak değil mukayyeddir. Müctehidin ictihadına sahîh kaynaktan olması, sahîh usûl ile icmaya muhalif olmaması şartıyla uyulur; âmirin çağrısına da Hakk'a itaat ettiği ve Hakk'a itaate çağırdığı müddetçe uyulur.

Sahabeyi, Tâbiîni ve Tebeuttâbiîni içine alan selefe, *Ehl-i sünnet-i hâsse;* Mâtürîdîleri ve Eş'arîleri içine alan halefe de *Ehl-i sünnet-i âmme* denilmiştir.

Abdulkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-1038)'ye göre, Ehl-i sünnet, şu sekiz zümreden meydana gelmektedir:

"Ehl-i bid'atın hatalarına düşmeyen kelâm âlimleri, Sevrî, Evzâî, Dâvûd ez-Zâhirî dâhil büyük müctehid fakihler ve mensupları, muhaddisler, Ehl-i bid'ate meyletmeyen sarf, nahv, lûgat ve edebiyat âlimleri, Ehl-i sünnet görüşüne sâdık kalan kıraat imamları ve müfessirler, şeriata bağlı tasavvuf ehli, Ehl-i sünnet yolundan ayrılmayan müslüman mücahidler, Ehl-i sünnet akîdesinin yayıldığı ülkelerde yaşayan müslüman halk"[4]

---

[3] Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 78.

[4] Bağdâdî, Abdulkâhir, *el-Fark beynel-fırak* (tah. M. Zahid Kevserî), Kâhire 1948, s. 313-318.

İmam Tahâvî (ö. 321/933), Ehl-i sünnet yolunu şöyle özetlemektedir:

"Bu din, ifratla (aşırılık) tefritin (dini noksan uygulama) ortası, teşbih ile (Allah'ı yaratıklara benzetme) ta'tilin (Allah'ın sıfatlarını inkâr etme) ortası, cebriyecilik ile kaderciliğin ortası, ümitsizlik ile aşırı güvenin ortası, korku ile ümidin ortası bir yoldur. İşte dinimiz ve itikadımız, zâhiren ve bâtınen budur."[5]

Biz Ehl-i sünnetiz de yani sünnet ehliyiz de Kitap ehli yani Kur'ân ehli değil miyiz?

Kitap ehli deyince Hıristiyan ve Yahudiler akla gelmektedir. Yanlış anlaşılmaması için Ehl-i kitap değil Ehl-i sünnet ismi tercih edilmiştir.

Herhangi bir konuda hüküm verilirken önce Kur'ân'a sonra Sünnet'e başvurulur. Sünnet'te de yoksa müctehid, Kur'ân ve Sünnet gerçeklerinden yola çıkarak ictihad yapar. Kur'ân'daki bazı emirlerin açıklanması, sadece Sünnet'le mümkün olmakta, işte ise o zaman Kur'ân ile değil Sünnet ile amel edilir. İşte bu mânada şunu diyebiliriz: Kur'ân-ı Kerîm, ancak Sünnet ile anlaşılır ve Sünnet ile yaşanılır.

Kur'ân-ı Kerîm, bize mütevâtir olarak gelmiş; Sünnet'in hepsi ise bize mütevâtir olarak gelmemiştir. Manen mütevâtir ve sayı itibariyle mütevâtir olanlar da vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in korunmasını Allah Teâlâ kendi üzerine almış, Sünnet'in korunmasını ise ümmete bırakmıştır. Fakat şu da bir gerçektir ki Sünnet'in korunması da bir bakıma Kur'ân'ın korunmasından sayılır. Sünnet'i de muhaddis âlimlerimiz, mütevâtirini, meşhurunu ve âhâdını; sahîhini, hasenini ve zayıfını; uydurma olanını da ortaya koymuşlardır.

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö.333/944), mütevâtir haberin aklın desteğiyle kesin bilgi ifade edeceğini söyledikten sonra haber-i vâhidin ilim ifade edemeyeceğini ve bu yolla gelen bilginin Rasûlullah'ın tebliğ ettiği hakikatin taşıdığı kesinlik derecesine çıkamayacağını belirtmiş-

---

[5] İbnü Ebi'l-Izzî, *Şerhu Akîdedi't-Tahâviyye*, Beyrut 1391, s. 585-588.

tir. Bu durumda, râvilerin niteliklerine bakmak ve hükmü açık olan meseleler ve sabit olmuş naslarla karşılaştırılmak suretiyle sözü edilen haberle amel edip etmemeye karar verilir.[6]

Tevâtür yoluyla gelen rivayetlere dayanmayan inançlara itibar edilmemekle birlikte başka bir asılla çatışmayan meşhur haberler akâidde delil kabul edilmekte, meselâ naklî delilin hâkim olduğu hissî mûcizeler, kıyamet alâmetleri, haberî sıfatlar, âhiret ahvali gibi konularda bu tür hadîslerin delil sayılabileceği ifade edilmektedir.[7]

Bazı Hanefî fakihleri, bir hadîsin sıhhatinin sadece râvilerinin sika ve senedinin muttasıl olmasıyla sabit görülemeyeceğini, hadîste lafzî inkıtâ yanında Kur'ân'a, meşhur sünnete, umûmü'l-belvâya ve ilk dönem uygulamalarına aykırılık gibi mânevî inkıtâın varlığının da araştırılması gerektiğini söylemişlerdir.[8]

Son Peygamberin tebligat ve uygulamalarının ilk muhatapları sahabe topluluğu olduğundan İslâm'ın temel konularında onların anlayış, uygulama ve rivayetleri Allah Teâlâ'nın muradına ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine uygun düşen bir yol olarak kabul edilmelidir. Bu sebeple Müslüman çoğunluk daima bu yolu takip etmeye çalışmıştır. Bize gereken de bu yolu ve bu usûlü izlemektir.

Ehl-i sünnet âlimlerine göre naslardan isabetli hükümler çıkarmak ve ihtilaflı konuların çözümüne ulaşabilmek için anlamı açık olan muhkem ayetlerden hareket etmek, sahîh hadîslerin beyanlarını dikkate almak, nasları bütünlük içinde anlamaya çalışmak, naklî ve aklî bir zaruret bulunmadıkça nasların zahirine bağlı kalıp aklı, nakle tâbi kılmak gerekir. Nas bulunmayan konularda ise aklın temel ilkelerine başvurularak Kur'ân'ın genel muhtevasına ve özüne uygun bir şekilde ictihad etmek lazımdır.[9]

---

6 Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd* (tah. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), Ankara 2003, s. 14-15.

7 Topaloğlu, Bekir, *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul 1997, Müzakere Notu, s. 221-226.

8 Serahsî, *el-Usûl* (nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî), Beyrut, Haydarabat 1372, I, 364.

9 Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i sünnet", *DİA*, X, 528.

Nassın bulunduğu konularda ve dinin temel esaslarını belirlemede akla bağımsız yetki verilemez. Hakkı-batılı, haramı-helali, hayrı-şerri belirlemede yetki, Kitap ve Sünnet'indir.

Ehl-i sünnet isabetli bir yoldur. Çünkü Ehl-i sünnet, Kur'ân ve Sünnet'e uyulması gerektiğini kabul edip aklı nakle tâbi kılmakla diğer mezheplere göre isabetli yolu tercih eden ana mezheptir. Zira dinde ana prensip vahye uymaktır. Mutlak ve mükemmel bir bilgi kaynağı olmayan aklın, nakle hâkim olması veya naklin akla tâbi kılınması halinde, vahye ihtiyaç kalmaz ve ilahi emirler bir anlam taşımaz. İnsan bilgisi için vazgeçilmez bir kaynak olmasına rağmen sınırlı, dış tesirlere acık ve geleceği keşfetmekten yoksun bulunan akıl, vahyin desteğine muhtaçtır. Ehl-i sünnet, aklı vahye tâbi kılıp vahiyle akıl arasında bir denge kurmak, ayrıca Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas gibi bütün şer'i usullere başvurmak suretiyle doğruya ulaşma ihtimalini yükseltmiş ve hemen hemen her konuda mutedil/dengeli bir çizgide yer alıp aşırı uçlardan uzak kalmayı başarmıştır.[10]

Ehl-i sünnet'in benimsediği itikâdî ve amelî hayat anlayışı, Peygamberimiz ve dört halife döneminde en güzel şekliyle yaşanmıştır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve Hz. Peygamber'in getirdiği ve ortaya koyduğu dini en iyi bilen ve izleyen Ashab-ı Kiram'a dayandığından dolayı Ehl-i sünnet, İslâm cemâatinin ana gövdesidir. Yine bundan dolayı Ehl-i sünnet yolu, Peygamberimiz (s.a.s.) ve ashabının (r.anhüm) üzerinde yürüdüğü yoldur, diyoruz. Ehl-i sünnet anlayışı; sahabe dediğimiz ilk nesilden sonraki nesillere iğne ile kuyu kazar gibi titizlikle aktarılan nebevî hayat anlayışıdır.

Ehl-i Sünnet'in Çatısını Oluşturan Beş Esas

a. Âlem sonradan yaratılmıştır.

b. Âlemin yaratıcısı bir ve tek olan Allah Teâlâ'dır. O ezelî ve ebedîdir, kemal sıfatlarına özellikle adalet ve hikmet sıfatına sahiptir. O, yaratıklardan hiçbir şeye benzemez, yaratıklardan olan hiçbir şey de O'na benzemez.

---

[10] Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i sünnet", *DİA*, X, 529.

c. Hz. Muhammed (s.a.s.), Allah Teâlâ'nın elçisidir. Risaleti, bütün insanlığadır ve kıyamete kadar devam edecektir.

d. Kur'ân-ı Kerîm, dinî hükümlerin kaynağıdır.

e. Kâbe, namaz için kıbledir.

Ehl-i sünnet âlimlerinin yazdığı akâid kitaplarında bulunan akâid konusu olmayan bazı hususlar vardır. Bunları itikad konusu yapanlara cevap vermek için itikad kitaplarına almışlardır.

Bu ölçüleri ortaya koyduktan sonra itikadî konuları, delilleri ile ortaya koyup izah etmek gerekir. İtikadî konuları uluorta münakaşa etmek halkın kalbinde şüpheler meydana getirir. Bu ise ancak İslâm düşmanlarının; şeytanın ve şeytanın adamları olan kâfirlerin, münafıkların ve oryantalistlerin işine yarar.

Peygamber düşmanlığı, Allah düşmanlığı demek olduğu gibi sünnet düşmanlığı Kur'ân düşmanlığı demektir. Bu Peygamber'e düşman olanın gerçekte Allah'a düşman olmasındandır. Peygamber elçidir, elçiye zeval olmaz. Çünkü elçiye karşı çıkmak elçiyi gönderene kaşı çıkmak demektir.

Ehl-i Sünnet'in Temel Unsurları Şunlardır:

İman, kalple tasdik dille ikrardır.

Küfür, imanın zıddıdır.

Büyük günah işleyen, helal görmedikçe tekfir edilemez.

Hayrı ve şerri yaratan Allah Teâlâ'dır.

Kıble ehli tekfir edilmez.

Kader, ezelden her şeyi olmadan önce, Allah'ın bilmesi; kaza, sorumlu olduğumuz her şeyde kul irade eder, Allah da irade eder, kul kesp eder, Allah ise yaratır manasınadır.

Kelâm-ı zâtî olan Allah'ın kelamı Kur'ân-ı Kerîm, mahlûk değildir.

Allah Teâlâ ezelden beri kemal sıfatlarına sahiptir, ebeden de devam edecektir; o sıfatlar, zatının ne aynıdır ne de gayrıdır.

Kitapta Takip Ettiğimiz Yol

Kitapta konular işlenirken, önce o konudaki âyet-i kerîmeyi sonra mütevâtir hadîs-i şerîfi delil olarak yazdık sonra da âyeti ve mütevâtir hadîsi destekleyen meşhur ve âhâd sahîh hadîs varsa onu da aldık.

Konular işlenirken Teftâzânî, Cüveynî, Cürcânî, *Tebsıratü'l-edille* sahibi Nesefî, Bakıllânî, Nûreddîn es-Sâbûnî, Ali el-Kârî gibi müc tehidlerin kitaplarına, özellikle Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-tevhîd*'ine ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ına* Fahreddîn er-Râzî'nin tefsirine ve asrımız müfessirlerinden olan Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* tefsirine; hadîs şârihlerinden Aynî, İbn Hacer el-Askalânî, Nevevî, Mübârekfûrî gibi zatların hadîs şerhlerine; günümüz Ehl-i sünnet âlimlerinden Zâhidü'l-Kevserî'ye müracaat edildi.

Kitabımız sahasında uzman olan ilim adamlarına okutturulmuş, teklif ve tenkitleri değerlendirilmiştir. Yine de eksiklikler, fazlalıklar olabilir. Uyarılara daima açığız. Eğer yanlışlar görülür de belirtilmezse siz, doğru olan doyurucu cevaplar da verilmezse biz sorumlu oluruz.

Kitabın sonuna *el-Fıkhu'l-ekber* metnini ve tercümesini, Tahâvî metnini ve tercümesini, Nesefî metnini ve tercümesini koyduk. Metinler özet olarak sunulduğundan dolayı daha verimli olur diye düşündük. Bu üç metni kitabın sonuna koymamızın sebebi, kitabımızı okuduktan sonra metinleri daha iyi anlayabilecek seviyeye gelmiş olunacağı içindir.

Kitaptaki ana konuların sıralamasını, Âmentüdeki sıralamaya göre yaptık. Gerekli gördüğümüz diğer bazı itikâdî ve amelî konuları da faydalı olur düşüncesiyle ele aldık.

Senelerce İlahiyat Fakültesi öğrencilerine okul dışında İmâm-ı A'zam'ın (rh.a.) *el-Fıkhu'l-ekber* metnini ve Ali el-Kârî'nin *el-Fıkhu'l-ekber şerhi*'ni; Nesefî'nin metnini, şerh ve haşiyeleriyle birlikte özellikle de Babertî'nin *Tahâvî şerhi*'ni ders olarak okuttum. İslâm akâidine dair Türkçe olarak te'lîf ve tercüme kitaplar yayınlanmış olmasına rağmen talebelerimin ve ders halkalarımdaki dostlarımın bu konudaki ihtiyaçları ve ısrarlı istekleri bizleri *Delilleriyle Ehl-i Sünnet Akâidi* ismiyle bu kitabı yazmaya sevk etmiştir. Bu kitabın; okuyanlarına, ilahiyat öğrencilerine ve bu konuda araştırma yapmak isteyen tüm araştırmacılara bir el kitabı olmasını ümit ediyorum.

Eserin tashihi konusunda talebelerimden Necmettin Azak ile İbrahim Yıldız'ın büyük emekleri oldu. Allah özellikle bu iki talebemden razı olsun. Ben de onlara çok teşekkür ediyorum. Ayrıca kitabın basımını üzerine alan Düzey Ajans'ın sahibi Cevat Kurt kardeşime çok teşekkür ediyorum. Kitabın kapağı için mesaisini harcayan İsmail Hakkı Gurbetçi'ye de ayrıca teşekkür ediyorum.

Gayret bizden, tevfîk Allah Teâlâ'dandır.

4 Haziran 2017
İbrahim Cücük
Taşdelen/Çekmeköy

GİRİŞ

AKÂİDE AİT TEMEL BİLGİLER

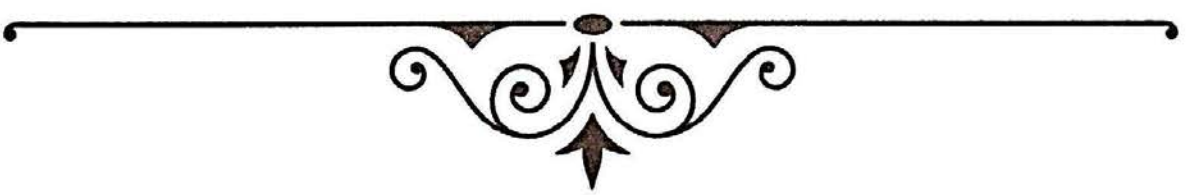

AKÂİDE AİT TEMEL BİLGİLER

Akâid, akd kökünden türeyen akîde kelimesinin çoğuludur. Akd, düğüm atmak ve düğümlemek, bağlamak mânâlarına gelir. İman ile eş anlamlı olarak kullanılan itikad kelimesi, kesin olarak inanmak, gönülden bağlanmak ve gönülden benimsemek mânâsına gelir. Akîde, iman edilmesi mecburi olan iman esası; İslâm akâidi de İslâm'da inanılması farz olan itikâdî hükümlerden bahseden iman esasları demektir. İman esaslarından bahseden ilme de akâid ilmi denmektedir.[1]

Bu ilmin esasları, hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem hadîs-i şerîflerde açıkça belirtilmiştir. "Âmentü" diye isimlenen iman esasları, Kur'ân-ı Kerîm'de gerek ilke olarak gerekse ayrıntılı olarak yer almış, hadîs-i şerîflerde ise daha çok tafsilat verilmiştir.

Bu kitapta, önce Allah Teâlâ'nın varlığına delil olan eşyanın varlığı ispat edildi, sonra Ehl-i sünnet'e göre ilmin kaynakları ve iman esaslarıyla ilgili temel bilgiler verildi. Bunlardan sonra da âmentünün başı Allah'a iman konusu ve diğer iman esasları işlendi.

A. İSLÂM'DA EŞYANIN HAKÎKATİ

Hak ehlinden olan İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) ve Eş'arî'ye (ö. 324/936) bağlı âlimlerin oluşturduğu Ehl-i sünnet'e göre, varlığın hakikati/gerçekliği vardır. Var olan her şey, gerçektir. Eşyanın hakikati ile ilgili insan bilgisi de gerçektir.

Hakk, sahîh, sâbit (şüphe içermeyen, devamlı var olan) ve doğru olana denir. Hakk, bâtılın zıddıdır, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiği Kur'ân-ı Kerîm'in ve Allah Teâlâ'nın isimlerinden biridir ve İslâm'ın kendisidir.[2] Bu mânâya göre **Hak ehli, "Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm ehli" demektir.**

Eşya, şey kelimesinin çoğuludur. Şey, var olan ve mevcud olana denir. Allah Teâlâ da zatıyla ve sıfatlarıyla vardır, mevcuttur. Bir âyet-i kerîmede şöyle geçmektedir: *"Şahitliği en büyük olan hangi şeydir?, de.*

---

1 Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, yy., ts., s. 152.

2 Ebû Ceyb, Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-fıkhî*, Pakistan ts. s. 93, 94; İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1414 /1994, X, 49-50.

De ki, Allah. Benimle sizin aranızda O şahittir."[3] Öyle ise Allah'a da var mânâsında, varlığını ispat etmek maksadıyla şey denir. Ama Allah, diğer şeyler gibi değildir.[4] Allah Teâlâ, şu mevcut olanlar yok iken ezelde mevcut idi. Allah, varlığı kendi zatından olandır, yani vâcibü'l-vücûd'dur. Bir başka âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"O'nun (Allah) benzeri gibi hiçbir şey yoktur."*[5] Diğer şeyler ise mümkinü'l-vücûd, yani varlığı ve yokluğu bir başkasına muhtaç olandır.[6]

Eşyanın hakîkatini bilmek mümkündür. Bunu ispat etmek, eşyanın yaratıcısını ispat etmek içindir. Çünkü var olan bir şey, var edene işaret eder. Varlığı inkâr, bir bakıma var edeni inkâra götürür. İşte bundan dolayı eşyanın varlığını ispat etmek gerekir. Bu âlem, âhiret âleminden farklıdır. Bu dünyada bir şeyin hakîkatine ulaşmak insanın ve onun sahip olduğu imkânların yetersizliği sebebiyle kısıtlı olmaktadır. Kısıtlıdır ama yine de eşyanın hakikati vardır ve o hakikatleri bilmek mümkündür. Nitekim insanın bu hakikatlerle ilgili bilgisi vardır.

Âlem, bütün parçalarıyla hâdis yani sonradan ve yoktan, yok iken yaratılmıştır.

Allah Teâlâ'nın dışında, akıllı veya akılsız, canlı veya cansız olsun, görebilelim veya göremeyelim her şey ve herkes, âlemdir ve âleme aittir. Âlem, alâmet kökünden gelen bir kelimedir. Çünkü kâinatta olan her şey yaratıcısına alâmettir. Âlemde var olan her şeyde, Allah Teâlâ'nın yaratıcılığı görülmekte, O'nun eseri olduğuna dair bir etiketi veya bir işareti bulunmaktadır. Âdeta her şeyde Allah'ın mührü vardır.

Bütün âlem, bütün parçalarıyla sonradan var edilmiştir. Allah'ın dışındaki her şey; ruhlar âlemi, cinler âlemi, melekler âlemi, insanlık âlemi, ğayb âlemi, görünen âlem (âlem-i şuhûd), ilim âlemi vs. hâdistir yani sonradan yaratılmıştır. Bu varlıklar da var edip yok eden Allah'a

---

3 En'âm sûresi (6), 19.

4 Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (tah. Ertuğrul Boynukalın ve Bekir Topaloğlu), İstanbul 2006, V, 27, XIII, 173.

5 Şûrâ sûresi (42), 11.

6 Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, Mısır 1956, s. 35.

muhtaçtır. Allah Teâlâ'nın dışındaki hiçbir şey kendi kendine ayakta ve hayatta kalamamaktadır. Yaratılışları Allah'a muhtaç olduğu gibi devam etmeleri de Allah'a muhtaçtır.

Bu âlemin yaratılmış olduğunu ispat etmekten maksat, âlemin var oluşunu ispattır. Âlemin var oluşunu ispat etmekten maksat ise, âlemin var edicisini ispat etmektir. Çünkü hâdis/sonradan yaratılan her şey bir muhdise (var edene) muhtaçtır ve ve onun varlığına işaret etmektedir.

Allah Teâlâ, bir şeyi yaratmak isteyince ona sadece *"ol der, o da oluverir."*[7]

Bu *"ol!"* emri, sadece yoktan var edilmesi ile ilgili değil, herhangi bir şeyin çeşitli şekillerde olmasını istemesiyle ilgilidir. Her iki durumda da yaratılmasını isteyince, sadece ona *"ol"* der, o da oluverir.

Bu ifade istediği bir şeyin hemen olduğunu ifade etmek içindir. Bütün kâinat, zerreleriyle Allah'ın emrinde olduğu için Allah'ın *"ol"* demesi ile hemen oluverir.

İlgili âyetlerde şunları görmekteyiz:

"O, göklerin ve yerin [hiçbir şeyi örnek almadan, onları orijinal olarak ilk defa ortaya çıkaran] yoktan var edicisidir ve O, bir işin olmasına dair hüküm verirse, ona yalnızca "ol!" der, o da hemen oluverir."[8]

"(Meryem): 'Ey Rabbim, bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?' dedi. Allah: 'Öyle ama Allah dilediğini yaratır, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece 'ol!' der, o da hemen oluverir' dedi."[9]

"Doğrusu Allah katında Îsâ'nın (babasız olarak yaratılışındaki) durumu, Âdem'in durumu gibidir; (Allah) onu topraktan yarattı, sonra ona "ol!" dedi, o da oluverdi."[10]

---

[7] Bakara sûresi (2), 117.

[8] Bakara sûresi (2), 117.

[9] Âl-i İmrân sûresi (3), 47.

[10] Âl-i İmrân sûresi (3), 59.

"Gökleri ve yeri, hak ile (yerli yerince) yaratan O'dur. O'nun "ol" diyeceği (Kıyâmet) günü (bir şeye) "ol" deyince (her şey) hemen oluverir. O'nun sözü haktır. "Sûr"a üfürüldüğü gün de mülk (hâkimiyet) sadece O'nundur. O, gizliyi ve açığı bilendir. O, Hakîm'dir (hüküm ve hikmet sahibi), Habîr'dir (her şeyden haberdar)."[11]

"Onlar, olanca güçleriyle yemin ederek, "Allah, ölen kimseyi diriltmez" dediler. Hayır, bilakis diriltecek. Bu, Allah'ın mutlaka gerçekleşeceğini üzerine aldığı hak bir vaaddir. Fakat insanların çoğu bilmez. Allah ölüleri diriltecek ki, o kâfirlerin, hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıkça göstersin ve bunu inkâr edenler kendilerinin yalancı çıktıklarını bilsinler. Biz bir şeyi dilediğimiz zaman, ona sözümüz sadece "ol" dememizdir. O da hemen oluverir."[12]

"O, dirilten ve öldürendir (canı veren de alan da O'dur). O, bir işe hükmettiği zaman, ona sadece 'ol!' der, o şey de hemen oluverir."[13]

Ortaya konan bu âyetlerden Bakara sûresinin 117. âyeti yok iken yaratmasıyla ilgili *"ol"* emrine, diğerleri ise evrendeki çeşitli yaratmalarıyla ilgili *"ol"* emrine dairdir.

Bu âlem, kendiliğinden yaratılmadığına göre, kendiliğinden de yok olmayacaktır. Yaratılış için bir plan ve irâde olduğu gibi, yaratılışın devamı için ve sonradan yok edilip tekrar var edilmesi için de bir plan ve irade vardır. İşte bu planı yapan, küllî irade sahibi Allah Teâlâ'dır.

Allah'ın dışındaki her şey (kâinât), sonradan var edildiğine göre, tekrar yok edilecek midir?

Her şeyin yaratılışı, Allah Teâlâ'nın ilmi, takdîri (planlama) ve iradesi ile olduğu gibi, devamı da yine Allah'ın ilmi, planlaması ve iradesi iledir. Buna dair olan bir âyet-i kerîme şöyledir:

---

[11] En'âm sûresi (6), 73.

[12] Nahl sûresi (16), 38-40.

[13] Mü'min sûresi (40), 68.

﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾

"Allah'la beraber başka bir ilaha yalvarma. O'ndan başka ilah yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz."[14]

Allah'tan başka ilah yoktur, olamaz da. O'ndan başka her şeyin varlığı Allah Teâlâ'ya dayandığından her an yok olmaya mahkûmdur. Ancak O, zatında diri, ezelî ve ebedî, varlığı kendisiyle var olandır. O'nun dışındaki şeyler ise ancak Allah dilerse varlıklarını sürdürürler. Zira var oluşlarına ve ayakta kalışlarına dair hüküm O'nundur.

Şu âyet-i kerîmeye göre kâinât yok edilmeyecek, aksine değişikliklere uğratılacaktır:

﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾

"O gün; yer başka bir yerle değiştirilir, gökler de başka göklerle. Ve onlar; Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarlar."[15]

Bu âyet-i kerîme, varlık âleminin değişikliğe uğratılacağından ziyade insanların bu âlemden öbür âleme yani âhiret âlemine aktarılacağını anlatmaktadır. Bu âyet, hesap için Allah'ın huzuruna çıkarılıp hesap neticesi cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin de cehenneme götürüleceğine delildir. Allah dilerse tekrar bütün kâinâtı yok eder ve yeniden var eder. Yukarıda geçen Kasas sûresindeki âyette bu mânâ da vardır. Allah, neyin olmasına hükmederse, neyin olmasını isterse derhal o şey, o iş hemen oluverir. İşte âyet-i kerîmeler:

---

[14] Kasas sûresi (28), 88.

[15] İbrâhîm sûresi (14), 48.

﴿ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۖ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

"(O), göklerin ve yerin benzersiz ve örneksiz yaratıcısıdır. O, bir işe hükmettiği zaman, ona sadece "ol!" der, o şey de hemen oluverir."[16]

﴿وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ ۗ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۗ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ ۖ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۗ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴾

"Gökleri ve yeri hak (anlam ve amaç) ile yaratan O'dur. O gün (kıyâmette bir şeye) "ol!" diyecek, o da oluverecektir. Sözü haktır. Sûr'a üfleneceği gün de mülk (ve hâkimiyet) yalnız O'nundur. Gizliyi ve açığı bilendir. O, hüküm (ve hikmet) sahibi, herşeyden haberdar olandır."[17]

﴿ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَىْءٍ اِذَآ اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

"Biz bir şeyi(n olmasını) istediğimiz zaman, söyleyeceğimiz söz, sadece ona "ol" dememizdir, o da derhal oluverir."[18]

﴿ اَوَلَيْسَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ ۚ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ اِنَّمَآ اَمْرُهُ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

"Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratamaz mı? Elbette yaratır. O, yegâne yaratandır, her şeyi en iyi bilendir. O'nun işi, bir şeyi(n olmasını) istedi mi, ona sadece "ol!" demektir; o da hemen oluverir."[19]

---

[16] Mü'min sûresi (40), 68.

[17] En'âm sûresi (6), 73.

[18] Nahl sûresi (16), 40.

[19] Yâsîn sûresi (36), 81-82.

Yâsîn sûresindeki bu iki âyet-i kerîme, iki hususa işaret etmektedir: Bunlardan birisi, gökleri ve yeri yaratanın, insanı öldükten sonra tekrar diriltmeye kâdir olduğudur. İkincisi de öldükten sonra tekrar diriltilirken yerleri ve gökleri yaratanın her şeyi yok edip tekrar var etmeye kâdir olduğudur. Âyetlerin bağlamı, birinci mânâyı desteklemektedir. İkinci anlam ise ancak ikinci derecede kalmaktadır.

B. EHL-İ SÜNNET'E GÖRE BİLGİ KAYNAKLARI

İnsan, doğru bilgiyi şu üç kaynaktan elde edebilir:

1. Sağlam duyu organları,
2. Doğru haber,
3. Akıl.

1. Sağlam Duyu Organları (el-Havâssu's-Selîme)

Sağlam duyu organları, beş olup bunlar, işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma duyularıdır. Bu duyu organlarından her biriyle o organa ait şeyler bilinir.

Sağlam beşduyu ile elde edilen bilgiler kesindir.

Akıl, gözün gördüğü, kulağın işittiği, burnun kokladığı, dilin tattığı, vücudun dokunduğu gerçekleri kesin olarak değerlendirir. Kısaca akıl, tüm verileri değerlendirip sonuca bağlayan bir hakemdir.

İnsan, mahlûk ve mahdût olduğundan duyu organları da sınırlıdır. İnsanın duyu organlarının ortaya koyduğu verilerin doğruluğu da bir dereceye kadardır. Mikroskoplarla ve teleskoplarla tespit edilen bilgiler arttı ama doğruluk seviyesi hâlâ tetkik seviyesindedir, yüzde yüz seviyesinde değildir.

İnsanın duyu organlarını tetkik ettiğimiz zaman; mesela işitme duyusu olan kulak bazı sesleri işitememektedir. Biz, belli frekansta gelen sesleri işitebiliyoruz, çok alt seviyede gelen sesleri de çok yüksek seviyede gelen sesleri de işitemiyoruz. Bunları ancak bazı âletlerle anlayabiliyoruz.

Görme duyusu olan göz, her şeyi görememekte, ancak belli mesafeyi ve ancak belli başlı şeyleri görebilmektedir. Diğer duyu organları da böyledir. İnsanın ulaşamadığı bu şeyler hakkındaki tespitleri zandır. Zan ise hakîkati ifade etmez.

İlâhî gerçeklere dayanmayanların zanlarının bir değeri yoktur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَهْدِى إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِى إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهِدِّى إِلَّا أَنْ يُهْدَى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴾

"De ki: Ortak koştuklarınızdan hakka iletecek olan var mı? De ki: 'Hakka, Allah iletir.' Öyle ise hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Size ne oluyor? Nasıl (böyle yanlış) hükmediyorsunuz? Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını pekiyi bilendir."[20]

İmam Mâtürîdî, "idrak, duyular yoluyla oluşur" der.[21] İnsanlar, bu "sağlam beş duyu" ile belli seviyede bilgi sahibi olurlar. Fakat bu beş duyu ile bizler; itikâdî, ahlâkî ve amelî sahalarda küfrü-imanı, şirki-tevhidi, haramı-helali, hakkı-bâtılı, hayrı-şerri ortaya koyamayız. Çünkü bu konular, beş duyunun sahası ve gücü dâhilinde değildir. Zira insan, bunları tespitte bilginin esas kaynağı değildir.

Hakka, zanla ulaşılmaz; hakka ancak yakîn (%100 bilgi) ile ulaşılır.[22] İtikâdî konularda kesin bilginin kaynağı, sübûtu ve delaleti kesin olan âyet ve mütevâtir hadîstir.

---

[20] Yunus sûresi (10), 35-36.

[21] Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara 2002, s. 10.

[22] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, IX, 55.

2. Doğru Haber (Haber-i Sâdık)

Doğru haber iki kısımdır:

a. Mütevâtir Haber

Mütevâtir haber, kaynağından hedefine varıncaya kadar her tabakada yalan üzere birleşmeleri düşünülemeyecek sayıda kişi tarafından nakledilen haberdir. Bu da kesin bilgi sağlar. Geçmiş zamanlarda yaşamış hükümdarlar, büyük fâcialar, depremler ve gidilmediği halde çok uzak memleketler hakkında edinilen bilgiler gibi.

Haber-i sâdık (doğru haber), vakıaya uygun olan haber demektir. Haberin doğrusu, doğrunun haberidir. Doğru haber; doğrunun doğru, eğrinin eğri olduğunu, olduğu gibi aktarmaktır veya söylemektir. Hakkın hak olduğunu hak olarak, bâtılın da bâtıl olduğunu bâtıl hâliyle ortaya koymaktır. Hakkı bâtılın yerine, bâtılı da hakkın yerine koymak doğru haber değildir. Hak bâtıl olarak, bâtıl da hak olarak aktarılmışsa, işte bunun yanlış olduğunu ortaya koymak da doğru haberdir.

Mütevâtir haberin özelliği, bilgiyi şüphesiz bir şekilde nakledip meydana getirmesidir. Meydana gelenin de imkân dâhilinde ve şüphesiz olması gerekir. İmkânsız bir şeyin mütevâtiri olmaz. Ancak imkân dâhilinde olanın mütevâtiri olur. Ayrıca verilen haber hayali ve nazarî değil hakikat yani müşahede, his ve tecrübe ile bilinen cinsten olmalı ve kat'î naslara aykırı olmamalıdır. Haberi verenlerin sayısı her devirde tevatürü oluşturacak sayıda olmalı, kesintisiz olmalı ve mütevâtiri nakledenler arasında da ittifak olmalıdır.

Özetle mütevâtirin şartları; sağlam bir hisse dayanması, nakledenler arasında ihtilaf olmayıp ittifak olması ve kat'î naslara muhâlif/aykırı olmamasıdır.

b. Rasûlün Haberi

Bu, peygamberliği mucize ile teyid edilen rasûlün haberidir. Rasûlün haberiyle sabit olan ilim, kesinlik ve değişmezlikte zarûrî ve kesin şekilde sabit olan bilgi gibidir.

Rasûl, halka ilâhî hükümleri tebliğ etmesi için Hakk'tan halka ve halk cinsinden gönderilen bir beşerdir. Mucize harikulade olan şeydir. Mucizenin gayesi, Allah'ın gönderdiği rasûlün elinde hârikulade olanı ortaya koyarak onun peygamber olduğunu ispat etmektir. Mucize peygamberin elinde meydana gelmektedir. Ancak mucizeyi yaratan Allah olduğu için peygamberliği mucize yoluyla ispat eden aslında Allah'tır. Bunun sonucunda peygamber de kendisinin Allah'ın peygamberi olduğunu harikulade olan mucizesiyle ispat etmiş olmaktadır.

Hak-bâtıl, helal-haram, hayır-şer hükmünün kaynağı rasûlün haberi yani vahiydir. Vahiy, Allah'ın ilmidir. Vahye mürâcaat, Allah'a mürâcaat demektir. Allah Teâlâ en büyük ve yegâne âlimdir. **Allah'ın ilmi ise her şeyi ve her zamanı kuşatmıştır; geçmişi ve geleceği, iyiyi kötüyü, doğruyu eğriyi, hakkı bâtılı, faydalıyı zararlıyı.** Bunun böyle olduğunu yarattığı, yaratmaya devam ettiği ve yönettiği bütün kâinât ispat etmektedir. Allah Teâlâ, kendi ilmine ulaşmanın emniyetli yolunu, kalbini ve beynini meleklerle koruduğu peygamber vasıtasıyla ortaya koymuştur.

Kâinatı yaratan ve yöneten Allah'ın, insanlığa yaptığı iyiliğin en büyüğü, Hz. Peygamber vasıtasıyla insana lazım olan her şeyi içine alan Kur'ân-ı Kerîm'i göndermiş olması ve Kur'ân-ı Kerîm'in de fiili, sözü ve takriri ile açıklamasını Hz. Peygamber'e öğretmiş olmasıdır.

Allah Teâlâ, ilminin üstünlüğünü yine Kendisi, Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle ortaya koymuştur:

﴿ وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

"Yeryüzünde bulunan ağaçlar, kalem olsa, okyanus(lar) da (mürekkep olsa), arkasından yedi okyanus (daha gelip) ona katılsa (da Allâh'ın kelimeleri yazılsa), yine (okyanuslar ve ağaçlar tükenir), Allah'ın kelimeleri tükenmez.

Hakikaten Allah Azîzdir (herşeye gücü yeten), Hakîmdir (hüküm ve hikmet sahibi)."[23]

Bu âyetin verdiği mesaj, Allah'ın birkaç kelimesini bile sekiz okyanus miktarı mürekkeple yazmaya çalışsak trilyonlarla ciltler olacak, yine de yazmaya yetmeyecektir. İşte Allah'ın ilmi, bu şekilde sonsuz demektir. Çünkü sonlu olan sekiz okyanus mürekkep ve dünyanın bütün ağaçları, sonsuz olan Allah'ın ilmini kuşatamaz.

Hadîs-i şerîfte de Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"فَضْلُ كَلَامِ اللهِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ كَفَضْلِ اللهِ عَلَى خَلْقِهِ"

"Allah'ın kelamının diğer kelamlara olan üstünlüğü Allah'ın, yarattıklarına olan üstünlüğü gibidir."[24]

Hadîs-i şerîfin vermek istediği mesaj, Allah Teâlâ yaratılmışlardan ne kadar üstün ise Allah'ın ilmi de bütün yaratıkların ilminden öyle üstündür. Zira yaratanla, yaratıcı olmayan bir olmaz. İşte bunu da yine Yüce Allah şöyle belirtmiştir:

﴿ اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾

"Yaratan, yaratmayan gibi midir? Hiç düşünmüyor musunuz?"[25]

Helal-haram, hak-bâtıl, hayır-şer, işte bunları tespitte müracaat kaynağı, Allah Teâlâ'nın kitabı Kur'ân-ı Kerîm; Rasûlullah'ın Kur'ân'ın te'yîdi, tefsîri, açıklaması ve Kur'ân-ı Kerîm'de olmayan konularda hüküm koyucu olan sahîh sünnetidir.

---

[23] Lokman sûresi (31), 27.

[24] Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 6; Tirmizî, "Sevâbü'l-Kur'ân", 25, (2927). Hadîs, hasen hadîstir.

[25] Nahl sûresi (16), 17.

3. Akıl

a. Aklın Mahiyeti

Akıl sözlükte, engellemek, alıkoymak, bağlamak ve temyîz/ayırt etme gibi anlamlara gelir. İsim olarak akıl; idrak, muhakeme yeteneği, kavrayış, zekâ ve temyîz etmek demektir. Akıl, bilgi edinmeye yarayan bir kuvvet olduğu için bir anlamda düşünme, kavrama, anlama ve bilgiye ulaşma yeteneğidir.[26]

Bilgi elde etme vasıtalarından biri de akıldır. Apaçık bir şekilde sâbit olan ve ilk bakışta derhal kavranan bilgi zaruri/kesin bilgidir. Bir şeyin tamamının, parçasından büyük olduğunu bilmek gibi. "Delile göre akıl yürüterek" sabit olan bilgiler, iktisâbîdir yani gayret ve irade ile kazanılır. Dumanın görüldüğü yerde ateşin olduğunu düşünüp bilmek bu kabildendir.

Sözlük anlamından bakılınca akıl; ilimle insanı koruyan, sağlam kale içerisine alan ve yanlış yollara sürüklemeyen bir ruhî kuvvettir. İnsan bununla beş duyu ile hissedemediği şeyleri anlar, eşyayı kavrar ve sağlam beş duyu ile elde ettiklerini değerlendirir. Akıl; insanın düşünme, bilme, davranışını belirleme, denetleme ve yargılama, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırt etme ile ilgili kabiliyetidir. İşte insan, kendisinde bulunan bu kuvvet sebebiyle dine muhatap olmuş, iman-küfür, tevhid-şirk, helal-haram, emir-nehiy, iyi-kötü, faydalı-zararlı, hayır-şer arasını ayırt etmekle sorumlu tutulmuştur.

Akıl, insanı diğer canlılardan ayırdeden rûhânî bir nurdur ki, insan ruhu, onunla zarûrî ve nazarî ilimleri idrâk eder ve kabullenir.[27]

Akıl ilmin kaynağı değildir. Eğer insan aklı, ilmin kaynağı olsaydı doğar doğmaz çok şeyleri bilmesi gerekirdi. İşte bu sebepledir ki insan, her hükmü doğru olan ve her şeyi en güzel ve en detaylı olarak bilen Allah'a ve O'nun bildirmesine muhtaçtır.

---

[26] Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-fıkhî*, s. 258-259.

[27] Rifat Ahmet, *Tasvîr-i Ahlâk* (sad. Hüseyin Algül), İstanbul 1980, s. 29.

Aklın doğru çalışabilmesi için doğru olanı bilmeye ihtiyacı vardır. En doğru bilgi de Allah'ın bilgisidir. Akıl, ilmin kaynağı değil belki bazı şeyleri bilmenin vasıtası durumundadır.

İlmin sebeplerinden birisi de beş duyudur. Fakat hem akıl hem de beş duyu ancak belli şeyleri bilmek için birer vasıtadır. Akıl ve beş duyu, yaratılmış şeylerdir. Yaratılmış her şey sınırlı olduğu gibi, onların tespit ve teşhisleri de sınırlıdır.

Şu çok önemli bir gerçektir: Sağlam beş duyu ile elde edilen bilgiler ve haber-i sâdık yani mucize ile peygamber olduğu kesin olan peygamberin haberi ile mütevâtir şartlarına uygun haber kesin bilgidir. Akıl, burada sağlam beş duyunun ve haber-i sâdıkın haberini alır, anlar, fehmeder, düşünür, kavrar, tefrik eder. Kabul edilmesi gerekeni -doğruya tâbi olarak- Hakka uygunsa kabul eder, değilse reddeder. Akıl hüküm koyamaz, doğru konulan hükmü anlar ve ayırt eder. Müctehidin aklı da hüküm koyucu değildir. Müctehid, âyet ve hadîslerden yola çıkarak aralarındaki illet benzerliği ile kıyas ederek hüküm çıkarır.

Aklın hüküm koyamaması; bir şey hakkında 'bu helaldir, bu haramdır' diye hüküm verememesi, vahiyden bağımsız olarak iman esasları vaz' edememesi, farzları ve haramları belirleyememesi demektir. Vahiy bunları tebliğ eder, akıl ise kabul edip benimser. Biz Ehl-i sünnet olarak aklı, vahye uyan (tâbi'), vahyi ise kendisine uyulan (metbû) kabul ediyoruz.

Doğru nedir? Esas doğru, müslümanlar açısından önce vahy-i metluv olan Kur'ân-ı Kerîm, sonra vahy-i gayr-i metluv olan sahîh hadîstir. Müslümanın aklı, işte bu doğrulara ters olanı reddeder, uygun olanı kabul eder. Özetle doğru, sahîh nakil ve bu sahîh nakle uyan sarîh akıldır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ وَالَّذِى جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴾

"Doğruyu getiren (Peygamber) ve onu tasdik edenler var ya; işte onlar müttakî kimselerdir."[28]

---

[28] Zümer sûresi (39), 33.

Doğru, Hz. Peygamber'in getirdiği vahiy yani Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nisbetinde şüphe bulunmayan hadîs-i şerîflerdir. Kim bu gerçeklere sahipse hatadan korunmuştur.

Bir mü'min, büyük günah işlemiş olsa da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiğini tasdik ettiği ve kendisini şirkten koruduğu sürece muttakî kimsedir.[29]

Akıl göze, ilim ise ışığa benzer. Işıksız göz, kör hükmündedir. Fakat ışıktan da göz istifade etmektedir. İlim olmazsa, akıl kör durumundadır. Yani akıl, ilimden istifade etmektedir. Demek ki akıl, doğru ve isâbetli ilimle çalışır; ilimle gelişir, ilimle anlar, ilimle ufku genişler ve ilimle kıyaslarda bulunur. Aklın doğru çalışması, doğru bilgiye sahip olmasına ve bu doğru bilgiyi de doğru prensiplerle değerlendirmesine bağlıdır. Akıl, bilgisi kadar düşünebilir, bilgisi kadar kavrar. Sahasının dışında ise ancak bildirileni anlar, gösterileni görür. İşte bundan dolayı selim akıl, sağlam bilgiye muhtaçtır.

b. Aklın Faaliyet Alanı

Gerçek akıl, kendisini ve acziyetini tanıyan akıldır. Haddini bilmeyen akıl, yanlış önermelerde ve kıyaslamalarda bulunur.

Aklın faaliyet alanı, kıyas ve tercihtir; faydayı zararı, hakkı bâtılı, doğruyu eğriyi, iyiyi kötüyü kavramak, algılamak ve ayırt etmektir. Bunları yapabilmek ve doğru neticeye ulaşabilmek için aklın, doğru bilgiye ve doğru prensiplere ihtiyacı vardır. İşte bundan dolayı müctehidin ictihadı sahihtir. Çünkü müctehid doğru ve isabetli bilgi ve prensiplerle çalışır. Hz. Peygamber (s.a.s.), aklını çalıştıran kimseyi şöyle tarif etmiştir: *"Akıllı kişi, nefsini hesaba çeken, ölümden sonrası için çalışandır. Âciz ise, nefsinin hevasına tâbi olan ve Allah'tan olmayacak şeyler temenni edendir."*[30]

Hz. Peygamber (s.a.s.): *"Mü'minlerin akılca en üstün olanı kimdir?" sorusuna da şöyle cevap vermiştir: "Ölümü en çok hatırlayan ve ölümden*

---

[29] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XII, 334.

[30] Tirmizî, "Kıyâmet", 26, (2461); İbn Mâce, "Zühd", 37, (4260.)

sonrası için hazırlanmakta en güzel (bir prensip takip etmekte) olandır. İşte akıllı kimseler onlardır."[31]

Akıl, insanı diğer canlılardan ayıran rûhânî bir nurdur ki, insan ruhu onunla zarûrî ve nazarî ilimleri idrâk eder ve kabullenir.[32]

C. İLHAM

İlhamın varlığı kat'îdir, âyet ve hadîsle sâbittir.[33] Bu ayetlerde peygamber olmayan kimselere Allah'ın bazı şeyleri vahyettiği anlatılmaktadır ki, buradaki vahiy, ilhamdır. Çünkü peygamberden başkasına vahiy gelmez. Meselâ Hz. Musa aleyhisselâm'ın annesi ile ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾

"Mûsâ'nın annesine, 'O (çocuğu)nu emzir, başına bir şey gelmesinden korkarsan (bir sandık içinde) onu suya bırak; korkma, üzülme mutlaka biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden yapacağız' diye vahyettik."[34]

Müfessirler, buradaki vahyin peygamberlik vahyi değil ilham veya rüya olduğunu söylemişlerdir. Demek ki ilham, kelamcıların dediği gibi genel için bilgi kaynaklarından olmamakla beraber, sahibi için ameli gerektirecek bir kuvvet olabilir. Nitekim burada, *"mutlaka biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden yapacağız."* ilâhî va'di kesinlik ifade etmektedir. Şu hâlde ilhamın, peygamberin peygamberliği kabilinden değilse de velinin kerâmetlerinin bir çeşidi olduğunda şüphe yoktur.[35]

---

31 İbn Mâce, "Zühd", 31; Dârimî, "Mukaddime", 56.

32 Rifat Ahmet, *Tasvîr-i Ahlâk*, s. 29.

33 Buhârî, "Fezâilü'l-ashâb", 6, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 23; Tirmizî, "Menâkıb", 17.

34 Kasas sûresi (28), 7.

35 Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili* (sad. Heyet), İstanbul 1992, VI, 175.

Yine Allah (c.c.), aynı mânâda yani ilham vahyi olarak şöyle bildirdiğini haber vermiştir:

﴿ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴾

"Havârilere: 'Bana ve rasûlüme inanın!' diye vahyetmiştim; onlar da 'inandık, bizim müslümanlar olduğumuza şâhid ol!' demişlerdi."[36]

Bu âyet-i kerîmedeki vahiyden maksat, ilham ve kalbe atmak yoluyla vahyettim, demektir.[37] Bu vahiy, peygamberlere vahyedilen vahiy değil Hz. Musa'nın (a.s.) annesine ve arıya vahyedilen ilham vahyidir.[38]

Bir hadîs-i şerîfte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sahabeden Husayn'a öğrettiği duada *ilham* fiili geçmektedir:

"اَللَّهُمَّ أَلْهِمْنِي رُشْدِي وَأَعِذْنِي مِنْ شَرِّ نَفْسِي"

"Allahım! Bana doğru yolu bulma yeteneğini ilham et, nefsimin şerrinden de beni koru!"[39]

Hz. Ömer'e (r.a.) ilham verildiğini şu hadîs-i şeriften öğreniyoruz:

"Sizden önce geçen ümmetlerde bazen ilham sahipleri bulunurdu. Eğer benim ümmetimde onlardan biri bulunursa, şüphesiz Ömer b. Hattab onlardandır."[40]

İlham, feyiz yoluyla kalbe doğan manadır. İlhamın bilgi değeri İslâm âlimleri arasında tartışmalıdır. Ehl-i sünnet'e göre ilham, kesin bilgi vasıtalarından değildir.

---

36 Mâide sûresi (5), 111.

37 Kâsımî, Cemâlüddîn, *Tefsîru'l-Kâsımî/Mehâsinü't-te'vîl* (nşr. M. Fuad Abdulbaki), Beyrut 1398/1978, VI, 427.

38 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XIX, 372.

39 Tirmizî, "Deavât", 70 (3479). Hadîs, hasen hadîstir.

40 Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 23; Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebî", 6, Enbiyâ, 54.

İmam Rabbanî (ö. 1034/1624) bu konuda şöyle demiştir:

"Hükümleri tespitte muteber olan dört delil vardır: Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas. Bunlardan başka hiçbir delil şeriat hükümleri koyamaz. İlham, helal ve haram hükmünü koyamaz. Evliyanın keşifleri, farzı ve sünneti belirleyemez. Velâyet-i hâssa sahipleri de müctehidleri taklit etmede diğer mü'minlerle eşittir. Onların keşif ve ilhamları bu hususta avamdan ayrılmalarına sebep olmaz. Zünnûn-i Mısrî, Beyazid-i Bestâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Şiblî (rahimehümüllâh) mü'minlerin avamından olan Zeyd, Amr, Bekir ve Hâlid ile müçtehitleri taklit etmede beraberdirler."[41]

İmâm-ı Rabbânî gibi Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565) de ilhamın hiçbir şekilde helâl, haram, farz, vacib gibi dinî bir hükme mesnet teşkil edemeyeceğini belirtmiştir.[42]

Helâli ve haramı tespitte müracaat kaynağı Kitap/Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnettir. İcmanın da kaynağı Kitap ve Sünnettir, kıyasın da kaynağı Kitap ve Sünnettir. Çünkü ictihad hüküm koyma değil hüküm çıkarmadır. Zira hüküm koyucu iki delil vardır; onlar da Kitap ve Sünnettir. İlhamın, Allah Teâlâ'dan olduğu kesin olmadığı için Allah'a nispet edilse de ilmin sebebi olmamaktadır. Ayrıca din, âyet ve hadîsle kemale ermiş olduğundan ilhamı da ilme ulaşmanın yolu saymak, dine noksanlık nispet etmektir ki bu durum âyeti hiçe saymaya götürür. Çünkü âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا ﴾

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve din olarak İslâm'a razı oldum."[43]

---

[41] Kişmî, Muhammed Hâşim, *İmam-ı Rabbânî ve Yolundakiler* (çev. Faruk Meyan), s. 230.

[42] Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, Kâhire, ts. XVI, 17-18.

[43] Mâide sûresi (5), 3.

Ayrıca peygamberler, şeytanların vahiy olmayanı kalplerine atamamaları için melekler tarafından korunmuşlardır. Fakat Allah'ın dostları (evliyâ) üzerinde şeytanların hâkimiyetinin olmadığını ifade eden âyetler[44], sübut bakımından kat'î olsa da bizzat kişiler hakkındaki delâletleri zannî olduğundan bu hükmü ortadan kaldıramaz. Hatta ilhamla ilgili kalbe gelen şey, net değildir. Daha da önemlisi, dinle ilgili bütün asıllar gelmiş ve din kemale ermiş olduğundan velinin ilhamı, dinde yeni bir şey getiremez. İşte bu sebeplerden dolayı ilham, delil olamaz.

Yine ilham, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyedilen vahiy cinsinden olmadığından, insanlar için katiyyet ifade etmez. O ilhama ittiba etmek vacib olamaz. Yüzde yüz isâbetli olan, ancak vahiydir. Vahiy ise ancak peygambere hastır. Peygamberlik ise son bulmuştur. Başka bir peygambere ihtiyaç da yoktur. Zira din kemale ermiştir. Haramı helali tespitte, ilhama ve ilham sahiplerine değil Kur'ân-ı Kerîm'e ve sahih Sünnet'e müracaat edilir. Bu müracaatı ise ancak ehli olan müçtehid yapabilir.

---

[44] Hicr sûresi (15), 42; Nahl sûresi (16), 99; İsrâ sûresi (17), 65.

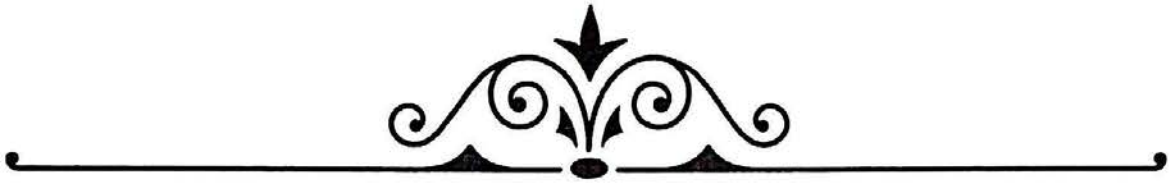

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAN VE İMANA DAİR TEMEL MESELELER

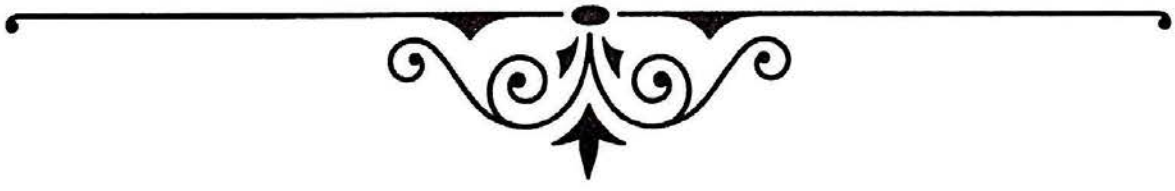

İMAN ve İMANA DAİR TEMEL MESELELER

İslâm ağaca benzer; onun gibi kökü ve dalları vardır. Dinin köküne usûl, dallarına furû' denmektedir. Dinin usûlü iman konuları, furûu ise amelî konulardır. Amelî konular, ibadet, ahlâk ve ahkâmdır. Bir âyet-i kerîmede Allah Teâlâ bunu şöyle ortaya koymaktadır:

﴿ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ﴾

"Her birinize bir şir'a ve bir minhâc kıldık."[1]

"Şir'a" takip edilen yol demektir ki ibâdet, ahlâk ve ahkâmı içine alan amelî hükümleri ifade etmektedir. *"Minhâc"* metot, prensip ve usûl demektir ki iman kastedilmiştir.[2]

Bu âyet-i kerîmeden şunu anlamamız mümkündür: Mü'minin metodu, prensibi ve onu hedefe ulaştıracak olan usûlü, imanıdır. Zira iman, mü'mine her konuda yön verir. Helali ve haramı onun iman ettiği Kitap ve Sünnet belirler. İman, Kitap ve Sünnet'teki gerçekleri tasdik demektir. Tatbiki de bu tasdike göre olur. İşte bu iman yani Kur'ân-ı Kerîm'deki ve Hadîs-i Şerîflerdeki gerçekler, mü'minin anlayışını oluşturur; davranışı da bu anlayışına göre şekillenir.

Ağacın kökü, ağacın her tarafının köküdür. Ağacın her tarafı, kök üzerinde ayakta durmaktadır. İşte bunun gibi İslâm'daki ahlâk, ahkâm, siyaset ve iktisat da imana dayanır, imandan kaynaklanır. Özetle iman, bütün hayata yön verir, sâlih amel de o imandan kaynaklanır. Zaten sâlih amel, önce imana uygun amel; sonra da ihlâslı ve Sünnet'e uygun amel demektir.

A. İMANIN TARİFİ

İman kelimesi, lûgatte tasdik etmek ve haber verenin haberini kalp ile kabul etmektir.[3]

---

[1] Mâide sûresi (5), 48.

[2] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 254-255.

[3] Eş'arî, *Kitâbü'l-lüma' fi'r-reddi alâ ehli'z-zeyği ve'l-bida'*, Beyrut 1952, s. 75; Bakıllânî, *et-Temhîd*, Beyrut 1957, s. 346; Bakıllânî, *el-İnsâf fî mâ yecib i'tikâduh ve lâ yecûzü'l-*

Ehl-i sünnet'e göre terim olarak iman, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Allah Teâlâ tarafından getirdiği şeyleri kalple tasdik ve dille ikrar etmektir.[4] Bir başka ifadeyle, Hz. Peygamber'i, Allah Teâlâ'dan getirdiği zarûrî olarak bilinen hükümlerde tasdik etmek, O'nun varlığını haber verdiği şeylerin mevcudiyetini kabul edip tam bir boyun eğişle teslim olmaktır.[5]

Kur'ân-ı Kerîm'den, Arapça'da iman kelimesinin tasdik mânâsında kullanıldığını öğreniyoruz. Şu âyet-i kerîmeye bakalım:

﴿ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴾

"(Çocukları Hz. Yakub'a) Ey babamız, biz yarış yapmaya gitmiştik. Yusuf'u da eşyamızın yanına bırakmıştık; onu kurt yemiş. Biz doğru söyleyenler olsak bile sen bizi tasdik edici değilsin, dediler."[6]

Ehl-i sünnet âlimleri, iman kelimesinin bu âyette tasdik mânâsında olduğunu söylemişlerdir.[7] Tasdik ise kalbin ameli, tercihi ve onamasıdır.

İman kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi hadîs-i şerîflerde de tasdik mânâsında kullanılmıştır.

a) Kur'ân-ı Kerîm, imanın "kalbin tasdiki" mânâsında kullanıldığını şöyle bildirmektedir:

---

cehlü bih (nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî), Mısır 1963, s. 22; Cüveynî, *el-İrşâd ilâ kavâtı'ı'l-edille fî usûli'l-i'tikâd*, Mısır 1950, s. 397; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul 1311, III, 245; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-fıkhı'l-ekber*, Mısır 1323, s. 75; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, İstanbul, ts., II, 250; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, İstanbul 1326, s. 120.

4 Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille fî usûli'd-dîn* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 1993, I, 38; İbrahim el-Beycûrî, *Tuhfetü'l-mürîd alâ cevhereti't-tevhîd*, Mısır 1315; s. 23; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 122; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, II, 247.

5 Gazzâlî, *Faysalu't-tefrika beyne'l-İslâm ve'z-zındıka*, Mısır ts. s. 34; Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, I, 38; Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm fî ılmi'l-kelâm*, Bağdat ts., s. 472; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 153; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, II, 247.

6 Yûsuf sûresi (12), 17.

7 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, VII, 285.

1. İkrah-ı mülcî yani ölüm veya bir organının kesilmesi korkusu karşısında diliyle küfrü ifade eden birinin küfür sözünü söylemesi veya fiilini işlemesine rağmen kalbinde iman (tasdik) bulununca mü'min sayıldığını gösteren delil:

﴿ مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

"Kalbi imanla dolu olduğu halde (küfür ve inkâra) zorlanan(lar) müstesna olmak üzere, kim imandan sonra, Allah'ı tanımaz ve küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap vardır."[8]

2. Bedevî Arapların, kalplerine imanın girmediği halde sadece dilleriyle iman ettik demekle mü'min olmadıklarını bildiren âyet-i kerîme:

﴿ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ﴾

"Bedevîler 'iman ettik' dediler. De ki: Siz iman etmediniz ama 'biz (zâhiren) İslâm olduk (boyun eğdik)' deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi/yerleşmedi."[9]

Henüz kalplerinde iman olmadığı için mü'min sayılmamışlardır. Bu da imanın, kalbin ameli (kalbin) tasdiki olduğuna delildir.

3. Kalpte hidayet neticesi olan imanın, kalbin tasdiki olduğuna bir başka delil:

---

[8] Nahl sûresi (16), 106.

[9] Hucurât sûresi (49), 14.

﴿ فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ۚ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

"Allah kime hidayet etmek isterse kalbini İslâm'a açar; kimin de sapmasını (yaratmak) isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini daraltır. Allah, iman etmeyenlerin üzerine işte böyle murdarlık çökertir."[10]

Bu âyet-i kerîme, kalpte iman varsa mü'min, küfür varsa kâfir olduğuna delildir.

4. Sadece dil ile 'iman ettik' demekle -kalpte küfür oldukça- iman olmayacağını bildiren iki delil:

﴿ يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ ﴾

"Ey Peygamber! Kalpleri iman etmedikleri halde ağızlarıyla 'iman ettik' deyip de küfür içinde koşuşan (münafıkların hâli) seni üzmesin!"[11]

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴾

"İnsanlardan öyle kimseler vardır ki 'Allah'a ve âhiret gününe iman ettik' derler. Halbuki onlar mü'min (kalpleriyle tasdik edici) değildirler."[12]

Âyet-i kerîmede geçen 'kavl' kelimesi, dilin fiilidir. Kalpte iman yoksa, dilin iman ettik demesinin önemi yoktur ve o kimse mü'min değildir.

5. İmanın, kalbin ameli olduğunun açık delili şu âyet-i kerîmedir:

---

10 En'âm sûresi (6), 125.

11 Mâide sûresi (5), 41.

12 Bakara sûresi (2), 8.

﴿ أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ ﴾

"İşte bunlar (Allah'ın) kalplerine imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir rûh ile desteklemiş olduğu kimselerdir."[13]

b) Hadîs-i şerîflerde imanın tasdik manasında kullanıldığını gösteren deliller:

1. Üsâme b. Zeyd (r.a.) şöyle demiştir: *Rasûlullah (s.a.s.) bizi bir seriye ile (cihada) göndermişti. Cüheyne kabilesinden Hurukât'a bir sabah baskını yaptık. Derken ben bir adama yetiştim; adam hemen: 'Lâ ilâhe illallâh' dedi. Ama ben kendisini öldürdüm. Ama bundan ötürü kalbime bir şüphe düştü ve hâdiseyi Hz. Peygamber'e anlattım. Rasûlullah (s.a.s.) bana:*

" أَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَقَتَلْتَهُ؟ "

"Lâ ilâhe illallâh, dedi ve sen de onu öldürdün mü?" buyurdu. Ben: 'Yâ Rasûlallâh, o bu sözü ancak silahtan korktuğu için söyledi' dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu:

" أَفَلَا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ حَتَّى تَعْلَمَ أَقَالَهَا أَمْ لَا "

"Bâri kalbini yarsan da bu sözü doğru söyledi mi söylemedi mi bilseydin ya!" Artık bu sözü bana o kadar tekrarladı durdu ki, keşke o gün (yeni) müslüman olmuş olsaydım (da o günahı işlememiş olsaydım), diye temenni ettim.[14]

2. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiğine göre bir kısım sahâbe Rasûlullah'a (s.a.s.) gelerek şunu sordular:

"Gönüllerimizden öyle şeyler geçiyor ki, herhangi birimiz onları söylemeyi bile büyük (bir suç) sayar." Rasûlullah (s.a.s.) şöyle sordu: Hakikaten böyle bir şey hissettiniz mi?" Ashab: 'Evet' dediler. Rasûlullah (s.a.s.):

---

[13] Mücâdele sûresi (58), 22.

[14] Müslim, "Îmân", 158-159; Buhârî, "Megâzî", 45, "Diyât", 2; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 95.

"ذَاكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ"

"İşte bu imanın ta kendisidir" buyurdu.[15]

3. Ebû Saîd-i Hudrî'nin rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ، ثُمَّ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: أَخْرِجُوا مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ"

"Cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme girer. Sonra Allah Teâlâ, 'kimin kalbinde bir hardal tanesi ağırlığınca iman varsa cehennemden çıkarın', diye emreder."[16]

Netice: İman tasdiktir ki yeri kalptir.

B. İMANIN RÜKÜNLERİ

Ehl-i sünnet'e göre, imanın iki rüknü vardır: Birisi, asıl rükün; diğeri, zâid rükündür. Asıl rükün, kalbin tasdiki; zâid (fazla) rükün, dilin ikrarıdır. Buna göre iman, kalp ile tasdik edip dil ile ikrar etmekten ibarettir.

Dilin ikrarına olan ihtiyaç, ikrar edene dünyada İslâm ahkâmı ve muamelesi uygulamak içindir.

Sadece dil ile olan iman, makbul değildir. Eğer bu iman makbul olsaydı, münafıkların imanı olurdu. Sadece bilmek de iman değildir. Eğer sadece bilmek iman olsaydı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zamanındaki Hıristiyan ve Yahudi âlimlerine ve şimdiki oryantalistlere mü'min denirdi. Bilmek, tasdike götürür ve tasdike vesile olursa bir değeri olur. Demek ki imanın rüknü, kalbin tasdiki ve dilin ikrarıdır. İmanın esas rüknü, kalp ile tasdik etmektir. Çünkü bazen dil ile ikrar düşer. Bir özür ve tehdit hâlinde dil ile ikrar yapılamayabilir.[17]

---

[15] Müslim; "Îmân", 209; Ahmed b. Hanbel, II, 358, 397, 441.

[16] Buhârî, "Îmân", 14; Müslim, "Îmân", 304.

[17] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 122.

Bir kimsenin kalbinde Allah'ı, Peygamber'i ve Peygamber'in getirdiğini tasdik varsa, diliyle imanını ikrar etmese bile o kimse Allah katında mü'mindir, fakat onu biz bilemeyiz. O zaman, engelleyici ciddi ve meşru bir sebep olmadıkça mü'minin imanını ikrar etmesi farzdır. Farzı terk edene, farzın terk edilmesini helal görmedikçe o kimseye kâfir denmez.

Müslümanların yaşadığı bir yerde, tanımadığımız birisi ile karşılaştığımız zaman, hemen onun hakkında hüküm veremeyiz. Dili ile küfür ifadesi kullanırsa veya küfür fiilini kendi iradesiyle -zorlama olmaksızın- yaparsa, o kimseye kâfir deriz. Haça secde etmek veya Kur'ân-ı Kerîm'i pisliğe atmak gibi bir fiil işlemesi böyledir. Ama hiçbir küfür ifadesi olmaz ve mü'min olduğunu da bir kelime ile ifade etmese bile müslümanların bulunduğu yerde bulunması sebebiyle biz ona hüsn-i zan eder, Müslümandır, deriz.

Aslında iman, kalp ile tasdik ve dil ile ikrar olduğu halde, gerek âyet-i kerîmelerde ve gerekse hadîs-i şerîflerde hakiki ve kâmil mü'min ifadeleri de geçmektedir. Buradan hareketle İslâm âlimleri, kâmil imanın üç rüknü bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve bedenin amelidir. Yani kâmil iman rükünlerine eklenen 'sâlih amel' unsuru, imanı, kâmil hâle getirmektedir. Sâlih amel, imana uygun amel demektir. İşte bu mânaya göre kâmil mü'min de her yaptığını imanına göre yapan kimse demektir.

C. DİL İLE İKRARI TERK ETMENİN HÜKMÜ

İslâm, her meseleyi esasa bağlamıştır. Kâfirlerin istilası altında olan mü'minin onlarla olan ilişkilerinde ne yapması ve nasıl davranması gerektiği konusunda emirler, tavsiyeler ve çareler getirmiş, mü'minlerin gâlip olması durumunda nasıl davranmaları gerektiği konusunda da ölçü ve prensipler belirlemiştir.

Allah Teâlâ, kâfirlerin dayanılamayacak tehditleri karşısında, kalbiyle değil de lisânıyla kâfir görünen kimsenin durumunu açıklamak için şöyle buyurmuştur:

﴿ مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan(lar) müstesna olmak üzere, kim imandan sonra, Allah'a küfreder ve küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap vardır."[18]

Rivayet edildiğine göre, Kureyş, Ammar'ı ve babası Yâsir'i ve annesi Sümeyye'yi İslâm'dan dönmeye zorladılar. Onlar bunu kabul etmediler. Bunun üzerine Sümeyye'yi birer ayağından iki devenin arasına bağladılar ve: 'Sen erkekler için müslüman oldun', diyerek bir mızrak ile önünden deştiler. Develere sürüklettiler, parçalatarak öldürdüler. Arkasından Yasir'i de öldürdüler. Bu ikisi İslâm'da ilk defa inancı sebebiyle zulmen şehid edilen kişiler oldular. Allah her ikisinden razı olsun. Anne ve babasını bu durumda gören Ammar, diliyle Allah'ı inkâr etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine 'Ey Allah'ın elçisi! Ammar dinden çıkmış' denildi. Rasûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: *"Hayır! Ammar, baştan ayağa iman dolmuş, iman onun etine, kanına karışmıştır."* Derken Ammar ağlayarak Rasûlullah'a geldi. Rasulullah da gözlerini silmeye başladı ve buyurdu ki: *"Neyin var? Tekrar ederlerse sen de dediğini tekrar et."*[19]

Bir keresinde, Müseylemetü'l-kezzâb iki kişiyi tutmuştu. Birisine: "Muhammed hakkında ne dersin?" dedi. O da "Allah'ın elçisidir" dedi. "Benim hakkımda ne dersin" dedi. O: "Sen de" dedi. Bunun üzerine bu adamı hemen serbest bıraktı. Öbürüne: "Muhammed hakkında ne dersin?" dedi. "Allah'ın elçisidir" dedi. "Benim hakkımda ne dersin?" dedi. O: "Dilsizim" diye cevap verdi. Üç defa tekrar etti, o

---

[18] Nahl sûresi (16), 106.

[19] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XVII, 142; Hâkim, *Müstedrek*, II, 389; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 362; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 263-264; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir ve Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1995-1969, IV, 182.

yine aynı cevabı verdi. Bunun üzerine bunu öldürdü. Rasulullah haber alınca, şöyle buyurdu: *"Birincisi Allah'ın verdiği ruhsatı kullandı, ikincisi hakkı açığa vurdu."* Demek ki böyle zorlama hâlinde yalnız dil ile küfür kelimesini söylemek caizdir. Fakat bu, âyetten anlaşıldığı üzere, kalbi iman ile dolu olmak şartıyla bir ruhsattır. Ancak hakkı açıklamak ve dini yüceltmek için, ölümü göze alıp da (küfrü ikrardan) sakınmak azimettir. Bu hususta azimet ile amel etmek daha faziletlidir.[20]

Bu âyet, zorlama hâlinde küfür kelimesini açıklamanın câiz olduğu konusunda asıl bir delildir. Aynı zamanda bu âyet, teklif edilen şeyi yapmayınca kendisine veya vücut organlarının bir kısmına zarar verilmesi endişesi taşıyan kimsenin diliyle küfür kelimesini söylemenin mubah olduğuna delildir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ammâr'a *"tekrar ederlerse sen de dediğini tekrar et"* sözünden bu anlaşılmaktadır.[21]

Hz. Bilal'a (r.a.) büyük işkenceler yapıyorlardı. O ise onların işkencelerine karşı direniyor ve onların arzu ettiği küfür kelimesini söylemeyip hep *"Ahad Ahad"* (Allah bir, Allah bir) diyordu. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.s.) 'bu yaptığın ne kötü şey', demiyor, bilakis onu, o işten dolayı tebrik ediyordu. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu tavrı, küfür kelimesini söylemenin vacib olmayıp mubah olduğunu yani tehdit altında söylenebileceğini gösterir.[22]

Bir kimse, murdar olmuş hayvan eti yemeye, sarhoşluk verici içki içmeye, hapse atılmaya, dayak atılmaya veya zincire vurulmaya zorlansa bu durumlarda diliyle de olsa küfür sözü söylemesi câiz olmaz. Kan içmeye ve domuz etini yemeye zorlanması da aynıdır. Çünkü haram kılınan şeyleri kullanmak aynen kıtlıkta olduğu gibi, ancak zaruret hâlinde caizdir. Zaruretin dışında haram kılıcı sebep mevcuttur. Burada zaruret ise ancak hayatın veya organların tehlikeye girmesinden korkulduğundadır. Kuvvetli zan ile de bunların tehlikeye girmesinden korkuluyorsa zorlanan kimseye yine istenileni yapmak mubah olur. Bir kimse hapis, dayak veya zincire vurulma ile tehdit edilerek Allah

---

[20] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 263-264.

[21] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Mısır ts., V, 13.

[22] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Tahran ts., XX, 122.

Teâlâ'yı inkâr etmeye veya Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sövmeye zorlansa inkâr etmek ve sövmek câiz olmaz. Ancak kendisinin hayatını veya bir organını tehlikeye sokacağından korkacağı bir şey (işkence) ile tehdit edilirse (o zaman ikrâh durumu ortaya çıkmış sayılır) kalbiyle imanda kararlı ise diliyle istediklerini söylemesi câiz olur.[23]

Yapılan tehdidin küfür sözünü söylemeyi câiz kılması için bazı şartlar aranır:

a) Ağır tehdidin (ikrâh-ı mülcî), ancak tehdit edenin öldürme veya bir organı telef etmeye gücü yetmesi, tehdide uğrayanın da bunun büyük ihtimalle gerçekleşeceğine kanaat etmesi ile olur. Yoksa en küçük korku veya sıkıntı ile haram olan şeyleri yapması ve dinen küfür olan şeyleri söylemesi veya yapması câiz olmaz.

b) İkinci şart, zorlanan kimsenin rızasının ortadan kalkmasıdır. Bu şart, şahsa göre değişebilir. Zira mevki sahibi, faziletli, alıngan kimseler kendilerine söylenen sözlerden üzülürler, bazı insanlar da şiddetle dövülmekten bile eza duymazlar.[24]

D. İMANIN ÇEŞİTLERİ

1. İcmâlî İman

Allah'a, Peygamber'e ve Peygamber'in Allah'tan getirdiğine toptan iman etmektir. Kelime-i tevhîd bunu ifade etmektedir. Kelîme-i tevhîdi söyleyen kişinin, bunu bilerek ve inanarak söylemesi gerekir. Dil, kalbin tercümanıdır. Kelime-i tevhîdi söyleyen kimse, kalp ile tasdik eder, akıl ile düşünür, dil ile söyler.

2. Tafsîlî İman ve Dereceleri

İman edilecek konulara açık, detaylı ve delillerle iman etmektir. İman ehli mü'min, imanın kemal şubelerini öğrenir, anlar ve öylece inanır. Daha üst bir seviyedeki iman ehli, kemal şubelerini delilleriyle birlikte kavrar, tasdik eder ve gereğiyle de amel eder.

---

[23] Mergınânî, *el-Hidâyetü Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, İstanbul 1986, III, 277.

[24] Davudoğlu, Ahmed, *Mevkûfât (Mültekâ) Tercümesi*, İstanbul 1980, II, 261-262.

a) Birinci Derece:

Allah'a, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah'ın peygamberi olduğuna ve âhiret gününe kesin olarak inanmaktır.

b) İkinci Derece:

Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, cennet ve cehennemin varlığına, sevap ve azabın mevcudiyetine, kaza ve kadare ayrı ayrı inanmaktır.

c) Üçüncü Derece:

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah'tan aldığı ve bizlere bildirdiği kesin olarak bilinen haberlerin ve hükümlerin, diğer bir ifade ile âyet ve mütevâtir hadîslerle sabit olan itikâdî, amelî ve ahlâkî hükümlerin (zarûrât-ı dîniyye) hepsine ayrı ayrı, Allah ve Rasûlü'nün bildirdiği ve emir buyurduğu şekilde inanmaktır. Mesela namaz, oruç, zekât, hac gibi farzları; helal ve haram olduklarını yürekten tasdik etmek tafsîlî imanın üçüncü ve daha geniş derecesidir.

Tevatüren sabit olmayan, meşhur ve âhâd hadislerle sabit olan bir hükmü inkâr eden kimse iman dairesinden çıkmaz.

E. İMANIN ŞUBELERİ

1. İmanın Temel Şubeleri

İmanın altı şartı, imanın temel şubeleridir.

2. İmanın Kemal Şubeleri

İmanın kemâl şubeleri yani onu olgunlaştıran şubeleri altmış altı kadardır. Toplamı yetmiş kadardır. Bu şubelerin varlığı ve sayısı şu hadîs-i şerîfe dayanır:

"اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً، فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ"

"İman yetmiş küsur yahut altmış küsur şubedir. Bunların en üstünü Lâ ilâhe illallâh demektir. En aşağısı ise yoldaki eziyet verecek şeyleri gidermektir. Hayâ da imanın bir şubesidir"[25]

Şeriatte âşikâre (zâhirî) olan amellere de iman adı verilir. Bunun için bu hadîs-i şerîfte, iman şubelerinin en üstünü "Lâ ilâhe illallâh"ı bilerek ve tasdik ederek demek, sonuncusu da yoldan eziyet veren şeyleri gidermektir, buyurulmuştur.

İmanın kemâli amellerle, tamamı ise tâatlerledir. "Tâat, yapılması sevap olan ve niyete bağlı olup olmaması fark etmeyen ameldir."[26]

Tâatleri benimseyerek bu şubelere katmak tasdik cümlesindendir ve tasdike delil sayılır. Bunlar tasdik ehlinin ahlâkıdır. Ne şeriatte ne de lûgatte iman kavramının ve onun mahiyetinin dışında değildirler. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu şubelerin, herkese ayrı ayrı lâzım olan en üstünün tevhîd olduğuna, o sahih olmadıkça hiçbir şubenin sahih olmayacağına, en altının da müslümanlara zarar verebilecek bir şeyi yoldan gidermek olduğuna dikkat çekmiştir. Bu iki tarafın arasında birtakım sayılar kalır ki, müctehid bunları zann-ı galiple ve sıkı bir araştırma ile bulabilir.[27]

İman, temel ve kemâlden veya temel, kemâl ve tamamdan ibarettir. İmanın altı şartı temelini, geri kalan 64'ü de kemâlini veya kemâl ve tamamını teşkil eder ki bunlar 70'i bulur veya tek tek sayılırsa 70'i de geçebilir.

İman tasdik işidir. Kalple tasdikin dışında kalan ve tatbiki yani dilin ve bedenin amelini teşkil eden şeylerin tasdik edilmesi de yine imanın temeline dâhildir. Amel imandandır dediğimiz zaman, amelin tasdiki imandandır ve imanın temeline aittir, tatbiki ise dil ve bedendendir, kâmil imandandır, denmiş oluruz.

---

[25] Müslim, "Îmân", 58; Buhârî, "Îmân", 15; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15; Tirmizî, "Îmân", 6, 7; Nesâî, "Îmân", 16; İbn Mâce, "Mukaddime", 9, "Edeb", 7, 9.

[26] Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet yay. İstanbul 1998, s. 425.

[27] Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, Beyrut 1987, I, 363, 364.

Özet olarak; tasdik, kalbin fiili; tatbik ise dil ve bedenin fiilidir. Bu ikisi de kâmil imandandır. Bir başka ifadeyle söylersek, imanın aslı kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. Fakat kâmil iman kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve organların amelinin toplamıdır.

Bedrüddin Aynî (ö. 855/1451) gibi bazı hadîs âlimleri, imanın temeli ile kemâlini ayrı ayrı sayıp tespit etmişlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Kâmil İmanın Şubeleri Üç Kısımdır

a) İtikadî şeylere ait olanı otuz şubedir:

1. Allah'a iman; zâtına, sıfatlarına ve tek oluşuna inanmak buna dâhildir.

2. Allah'tan başka her şeyin sonradan yaratıldığına iman,

3. Allah'ın meleklerine iman,

4. Kitaplarına iman,

5. Peygamberlerine iman,

6. Kadere; hayrı ve şerri Allah'ın yarattığına iman,

7. Âhiret gününe iman; kabir sorusu ve azabı, dirilmek, mahşer yerine gitmek, hesap vermek, amellerin tartılması ve sırât gibi şeylere iman, bu şubeye dâhildir.

8. Allah'ın cennet vaadine, cennetteki ebedî hayâta iman,

9. Cehennem ateşiyle tehdide, cehennem azabına ve o azabın kâfir olarak ölenler hakkında sonu olmadığına iman,

10. Allah'ı sevmek,

11. Allah için birbirini sevmek ve Allah için birbirine buğuz etmek; Allah için sevmeye, Muhâcirûn ve Ensar bütün ashâbı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) akraba ve temiz sülalesini sevmek de dâhildir.

12. Peygamber'i (s.a.s.) sevmek; ona salavât getirmek ve sünnetine tâbi olmak da buna dâhildir.

13. İhlâs ve samimiyet; riya ve nifakı terk etmek bunun içine girer.

14. Günahlarına pişman olup tövbe etmek,

15. Allah'tan korkmak,

16. Rahmetini ümid etmek,

17. Rahmetinden ümidi kesmemek,

18. Allah'a şükretmek,

19. Vefakâr olmak,

20. Belaya sabretmek,

21. Mütevazı olmak; büyüklere hürmet buna dâhildir.

22. Şefkatli ve merhametli olmak; küçüklere şefkat buna dâhildir.

23. Allah'ın kazasına razı olmak,

24. Allah'a tevekkül etmek,

25. Kendini beğenmemek; kendini övmemek de buna dâhildir.

26. Kin ve garazı terk etmek,

27. Hasedi terk etmek,

28. Öfkelenmemek,

29. Hıyanet etmemek; hile ve sû-i zannı terk etmek buna dâhildir.

30. Dünyaya dalmamak; mal ve makam sevgisini terk etmek buna dâhildir. Kalbe ait ne kadar fazilet veya rezalet varsa bu sayılan otuzdan birisine dâhil olur.

b) Dilin amellerine ait olanlar yedi çeşittir:

1. Kelime-i tevhîdi diliyle söylemek,

2. Kur'ân-ı Kerîm okumak,

3. İlim öğrenmek,

4. İlim öğretmek,

5. Dua etmek,

6. Zikirde bulunmak; istiğfar bu kısma dâhildir.

7. Boş sözlerden sakınmak.

c) Bedenin amellerine aittir olanlar 40 şubeye ayrılır. Bu şubeler üç çeşittir:

ca) Birinci çeşit şu bilinen belli şeylere ait olup on altı şubedir:

1. Temizlenmek; abdest almak, cünüplükten, hayız ve nifastan temizlenmek, elbise ve yer temizliği buna dâhildir.

2. Namazı dosdoğru kılmak; farz ve nafile namazlarla kaza namazları buna dâhil.

3. Sadaka vermek; farz olan zekât, fıtır sadakası, mîsâfirperverlik, cömertlik gibi şeyler buna dâhildir.

4. Farz ve nafile oruç tutmak,

5. Haccetmek; umre denilen küçük hac buna dâhildir.

6. İtikâfa girmek; Kadir gecesini aramak buna dâhildir.

7. Din için başka yere gitmek; müşrikler diyarından İslâm yurduna hicret etmek buna dâhildir.

8. Nezri îfa etmek,

9. Yemînlere dikkat etmek,

10. Keffâret vermek,

11. Namazda ve namaz dışında avret yerini örtmek,

12. Adadığı kurbanı kesmek,

13. Cenaze işlerine bakmak,

14. Borcunu ödemek,

15. Muamelatta doğru hareket etmek ve faizden sakınmak,

16. Doğru olan şehâdeti gizlemeyerek eda etmek.

cb) İkinci çeşit: Kişinin kendisiyle bağı olanlara ait olup altı şubedir:

1. Nikâhlanmak sûretiyle iffet ve namusu korumak,

2. Çoluk çocuğun haklarını yerine getirmek; hizmetçiye iyi davranmak buna dâhil.

3. Anne-babaya iyi davranmak; onlara âsi olmamak buna dâhildir.

4. Çocuklarına dinî terbiye vermek;

5. Sıla-i rahim yapmak,

6. Büyüklere itaat etmek.

cc) Üçüncü çeşit: Genelle ilgili şeylerdir ki on sekiz şubedir:

1. İdareciliği adâletle yönetmek,

2. Cemaate devam etmek,

3. Ulü'l-emre itaat etmek,

4. İnsanların arasını ıslâh etmek; âsî ve bâğîlerle harp etmek, buna dâhildir.

5. İyilik hususunda başkasına yardım etmek,

6. Emr-i bi'l-mâruf, nehy-i ani'l-münker yapmak,

7. Şer'î hadleri uygulamak,

8. Cihad etmek; kışlalarda asker bulundurmak buna dâhildir.

9. Emâneti eda etmek; ganimetlerin beşte birini gizlemeyip vermek buna dâhildir.

10. Ödemek şartıyla ödünç para vermek,

11. Komşuya ikram ve iyi muamelede bulunmak,

12. Herkese iyi muamele etmek. Helâlinden mal elde etmek buna dâhildir.

13. Malı yerinde harcamak; israf ve cimrilikten kaçınmak buna dâhildir.

14. Selâm vermek,

15. Aksırana teşmit eylemek (yerhamükellâh demek),

16. Başkalarına zarar vermemek,

17. Boş şeylerden kaçınmak,

18. Yoldan, eziyet veren şeyleri atmak.

Bunların bütünü 77 eder ki 70 küsur ifadesinden maksat da budur."[28]

Allâme Aynî (ö. 855/1451), hadîs-i şerîfteki sayıları hakîkat kabul etmiş ve öylece sayıp 77 ye ulaştırmıştır. Böyle bir yaklaşım câiz olabilir, ama 77 etmesi vâciptir diyemeyiz. Çünkü çoğu kere ulemâ tarafından sayılar, çokluktan kinaye kabul edilmiştir. Dikkat edilirse bu şubeleri saymış ama, dâhildir dediklerini de saydığımız zaman 77 sayısını geçmekte, nerede ise 100'e ulaşmaktadır. Demek ki 'kemal şubeleri bu sayıdan daha çoktur', sözü doğru olur.

Bunları sayıp ortaya dökmenin faydası şu olabilir: Mü'min, her şeyi imanından kaynaklanarak yapmalıdır. Çünkü kâmil mü'min, bütün sâlih amellerini kâmil imanının gereği olarak, Kur'ân ve hadîs gerçeklerine uygun olduğu için yapar.

F. İMAN EDİLMESİ GEREKEN İTİKÂDÎ ESASLAR

İman edilmesi gereken itikâdî esaslar üç kısma ayrılır:

1. İman Edilmesi Farz Olup İnkârı Küfür Olan İtikâdî Hükümler

Bunlar kesin.delil ile sâbit olan hükümlerdir. Kesin delilden maksat, Kur'ân-ı Kerim ve mütevâtir hadîstir. Meselâ Mirac esnasında Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yapılan İsrâ hâdisesine iman etmek farzdır; inkârı ise küfürdür. Çünkü kat'î delil ile sâbit olmuştur. Bu konudaki delil şu âyettir:

---

[28] Aynî, *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1972, I, 145-146.

"Kulunu, geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya âyetlerimizden bazısını göstermek için götüren Allah, (her türlü eksikliklerden) münezzehtir. Şüphesiz O, işitendir, görendir."[29]

İster fıkhî ister itikâdî olsun her İslâmî hüküm iki yönden değerlendirilir

a) Sübût: Sübût, bir hükme temel teşkil eden delilin (âyet ve hadîs) gerçekten sahîh bir yolla Peygamberimiz'den bize ulaşıp ulaşmadığının belirlenmesidir. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetlerinin ve mütevâtir hadîslerin sübûtu kesindir. Ancak mütevâtir olmayan diğer hadîs çeşitlerinin (meşhur, âhâd v.b.) sübûtu ise kesin olmayıp zannîdir.

b) Delâlet: Delâlet, bir delilin ondan çıkarılan bir hükmü gerçekten ifade edip etmediğinin belirlenmesidir. Eğer bir delil (âyet ve hadîs) bir hükmü kesin olarak ifade ediyorsa bu delâlet kat'îdir, yoksa zannîdir. İtikadda herkesin inanması gereken ve inkâr edenin küfre girecek olduğu hükümlerin sübût ve delâlet açısından kesin olması şarttır. Fıkıhta ise farz ve haram gibi hükümler sübût ve delâlet açısından kesin delillere dayandığı halde vâcip, sünnet ve mübah gibi bir kısım hükümler bazen zannî temellere dayanabilir.

2. İman Edilmesi Farz Olup İnkârı Bid'at Olan İtikâdî Hükümler

Bu kısma giren hükümler de kuvvetli delile dayanır. Ancak birinci kısımdakiler gibi kesin olarak sâbit olmamışlardır. Bu kısma giren hükümlere de iman etmek lâzımdır, ancak inkâr edenler küfre girmez, bid'atçı ve sapık olurlar. Mi'râc hâdisesi gibi. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gece yolculuğu demek olan İsrâ, âyet ile sâbit olduğu halde Mescid-i Aksâ'dan göklere yolculuk konusunda âyet veya mütevâtir bir hadîs yoktur. Zira Peygamberimiz'in (s.a.s.) göklere Miracı, mütevâtire yakın sahîh ve meşhur, âhâd (küçük bir sahabî grubunun rivayet ettiği) hadîsle sâbittir.

---

[29] İsrâ sûresi (17), 1.

3. İman Edilmesi Farz Olup İnkârı, Fısk (Günahkârlık) Olan İtikâdî Hükümler

Bu kısma ait olan hükümler de sağlam delillere dayanır, ancak birinci ve ikinci kısımdakiler kadar kesin bir şekilde sâbit olmamışlardır. Bu kısma giren hükümlere de iman etmek lâzımdır, ancak inkâr edenler kâfir yahut bid'at ehli olmayıp günahkâr olurlar. Göklerin ötesine mirac gibi. Çünkü göklerin ötesine mirac, mütevâtir veya meşhur hadîsle sâbit değil, meşhur olmayan sahih-âhâd hadîsle sabit olmuştur. Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) göklerin ötesine mirac ettiğine iman etmek her ne kadar lâzım ise de bu konudaki delil, kesin olmadığı için inkâr eden kâfir veya mübtedî (bid'atçı) olmaz, sadece fâsık olur.[30]

G. ESASLARI MEŞHUR OLMASI AÇISINDAN İTİKÂDÎ HÜKÜMLER

Bu bakımdan itikadî hükümler iki kısımdır:

1. Sübûtu ve Delâleti Kat'î ve Meşhur Olan Hükümler

Bu kısma ait iman esasları, havas veya avam olup olmadığına bakmaksızın bütün müslümanlar tarafından bilinecek kadar meşhurdur. Bu gibi hükümlerde zann-ı gâlip yeterli değildir, kesin olarak inanmak gerekir. Bu kısma giren hükümleri inkâr eden kâfir olur, kendisine mürtedlerin hükmü tatbik edilir. Herkesin bu hükümleri kalp ile tasdik ve dil ile ikrâr ederek iman etmesi farzdır. Çünkü böyle hükümlerin dinden olduğu zorunlu olarak herkes tarafından bilinmektedir. Öyle ki, onu halk tabakası, araştırma ve ispata muhtaç olmaksızın bilir. Meselâ, Allah'ın varlığı, peygamberlik, öldükten sonra dirilme, namazın ve zekâtın farz olması, içkinin haram olması, melekler, kitaplar, peygamberler, Cebrâîl, Mîkâîl, Musa, İsâ, Tevrat ve İncil gibi hususlara iman bu kısma girer. Bu yüzden bir kimse bunlardan belli birini tasdik etmezse, icmâ ile kâfir olur.

---

[30] Er, Muhammed Emin, *Allah Katında Din, İman, İslâm, İhsân* (çev. Abdulvahab Öztürk ve Abdussamed Görmez), İstanbul 2000, s. 25-26.

2. Sübûtu veya Delâleti Kat'î Fakat İnsanlar Arasında Meşhur Olmayan Hükümler

Bu tür hükümleri inkâr etmenin küfrü gerektirdiği icmâ ile sâbit değildir. Bir kişinin oğlunun kızına altıda bir (1/6) miras düştüğünü inkâr etmesi gibi. Böylesine herkes tarafından bilinmeyen hükümleri cehâletten dolayı inkâr etmek İmam Eş'arî'ye göre küfür sayılmaz. Çünkü bu hüküm halk arasında meşhur değildir.[31]

H. İMAN-AMEL İLİŞKİSİ

1. Amel, İmandan Bir Cüz Değildir

Mâtürîdî ve Eş'arî kelâm âlimlerine göre amel imanın cüz'ü değil, kâmil imanın bir parçasıdır. Kalben tasdik edip diliyle ikrar eden kimse mü'mindir; kâmil imanın cüzlerinden olan amellerden birini veya birkaçını terk edene günahkâr mü'min denir. Günahkâr mü'min, iman üzere ölürse Allah dilerse affeder, dilerse cezasını verir. İmanından dolayı cehennemde ebedî kalmaz, sonunda cennete girer.

Bu konuyu şu maddelerle ifade edebiliriz:

1) Amel, imanın temel rükünlerinden değildir. Zira iman, tasdik işidir ki kalbe aittir, amel ise tatbik işi olup bedene aittir.

2) Kur'ân-ı Kerîm'de ﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾ *"iman edenler ve salih amel işleyenler"* diye ifade edilen âyetlerde ayrı ayrı olduğunu ifade eden vav harfi ile ifade edilmiştir. Çünkü Arapça'da vav harfi, sonraki ile öncekinin ayrı olduğunu ifade etmek için kullanılır.

3) Âyetlerin bazısında amellerin kabul edilmesi için iman şart kılınmıştır.

﴿ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴾

"Her kim, iman edici olarak salih amellerden yaparsa, artık o, ne zulümden ne de hakkının çiğnenmesinden korkar."[32]

---

31 Er, *Allah Katında Din, İman, İslâm, İhsân*, s. 26-27.

32 Tâhâ sûresi (20), 112.

Bu âyette, kişinin, salih ameller olmadan iman ismine mustehak olduğuna delil vardır. Yine bu âyette imanın, sâlih amellerin makbul olmasının şartı olduğundan dolayı Allah'a itaat sayılacağına delâlet vardır.[33] Halbuki imanın kabul edilmesi için amel şart koşulmamıştır. Ancak amel, kâmil imanın şartlarındandır.

4) Mü'minler, amellerden bazısını terk ettikleri ve günah işledikleri halde Allah Teâlâ, o kimseleri şu âyet-i kerîmede mü'min saymaktadır:

﴿ وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ۚ فَإِنْ بَغَتْ إِحْدٰيهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيٓءَ إِلٰٓى أَمْرِ اللّٰهِ ۚ فَإِنْ فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا ۖ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴾

"Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adâletle düzeltin ve (her işte) adâletli davranın. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever.[34]

Bu âyet, Mu'tezile ve Hâricîlerin aleyhine bir delildir. Çünkü Allah, büyük günahlardan olan birbirleriyle savaşma ve birbirlerine saldırma eylemini yapanları mü'minler olarak anıyor; böylece büyük günah işlemenin mü'mini imandan çıkarmayacağını belirtmiş oluyor.[35]

Yine bir âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوٓا إِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا ۚ ﴾

"Ey iman edenler! Allah'a samimi bir tövbe ile (nasûh) tövbe ediniz!"[36]

---

33 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, IX, 240.

34 Hucurât sûresi (49), 9.

35 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XIV, 68.

36 Tahrîm sûresi (66), 8.

Eğer ameli terk etmek ve günah işlemek imansız olmayı gerektirseydi bu âyette günah işleyenlere *"Ey iman edenler, nasûh tövbesi ile tövbe edin"* buyurmazdı.

Amelleri teşkil eden farzların farz oluşunun ve haramların haram oluşunun tasdiki, imandandır. Bunların tatbiki yani farzların uygulanması ve haramlardan sakınılması ise kâmil imandandır ve bedenle ilgilidir. Amellerin tasdikinin yeri kalptir, tatbikinin yeri ise bedendir.

Emredilen amelleri işlemediği ve yasakları çiğnediği halde, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) itibaren hiçbir İslâm âlimi kalbinde ve dilinde iman bulunan bu kimseleri kâfir saymayıp mü'min sayma konusunda icma etmişlerdir.[37]

2. Amelin Gerekliliği

İslâm binaya benzer; arsası tövbe, temeli iman, direkleri ve duvarları, sâlih ameller, tavanı ise sebat ve devamdır.

Binanın cilası veya sıvası düşmeye başlayınca, sıra duvara gelir; daha sonra duvar yıkılıp direkler de zamanla devrilince temel de yerinden oynar ve neticede bina tamamıyla yıkılır. Bazı şeyler, 'bu müstahaptır' deyip terk edilirse, arkasından sünnetler terk edilmeye başlar, sünnetler terk edildikçe, sırayla, vacipler ve farzlar terk edilmeye başlar. Kişi, tenzihen mekruhu işleye işleye, tahrîmen mekruhu işlemeye, tahrimen mekruhu işleye işleye de haramı işlemeye başlar. Haramı işlemeyi alışkanlık hâline getiren, farzları terk etmeye daha sonra da bunları normal görmeye başlar ve sonunda iman dairesinin dışına çıkar ve -Allah korusun- kâfir olur. Bu hâl üzere de ölürse ebedî cehenneme gider. Bu durumu şu âyet-i kerîme açıkça ortaya koyar:

﴿ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

[37] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III, 248; Nureddîn es-Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, Laleli Kütüphanesi, nr: 2271, s. 87.

"Hayır! Kim bir kötülük eder de günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar."[38]

Önce küçük günah, sonra büyük günah işler. O büyük günahı, kendisini her tarafından kuşatır, zahirini/dışını ve batınını/içini, kalbini, dilini ve diğer azasını tamamen kaplarsa, günahı alışkanlık hâline getirir ve helal görmeye başlarsa, işte bunlar cehennem ehlidirler. Onlar o ateşte ebedî kalıcıdırlar.[39]

Âyet-i kerîmedeki kişi, ebedî cehennemlik kişidir. Niçin ebedî cehennemlik oldu? Kâfir olarak öldüğü için. Niçin kâfir olarak öldü? Önce küçük günah işlemeye başladı, sonra büyük günah. Derken büyük günaha devam etti. Onu alışkanlık hâline getirdi. Öyle oldu ki, haramı helal görmeye başladı, böylece kâfir oldu. Kâfir inancıyla öldüğü için de ebedî cehennemlik oldu.

Her mü'minin biricik hedefi, cehennemden kurtulmak ve cennete girmektir. Hem cehennemden kurtulmak hem cennete girebilmek için salih amele ihtiyaç vardır; hem yasak edilen günahları terk etmek hem de emredilenleri yerine getirmek gerekmektedir. Cennete girebilmek için salih ameller lazımdır. Salih amel, ibadet, ahlâk ve ahkâmı içine almaktadır. Herbir günah kalbi karattığı, imanı zayıflattığı ve Allah'tan uzaklaştırdığı gibi, her bir sevap da kalbi ağartıp nurlandırmakta, imanı kemale erdirmekte ve mü'mini Allah'a manen yaklaştırmaktadır.

I. TAKLÎDÎ VE TAHKÎKÎ İMAN

1. Taklîdî İman

Taklidi iman, delil istemeden ve araştırmadan inanmak demektir.

Taklîdî İmanın Hükmü

Bir kimse aklî ve naklî delilleri araştırmaya gücü yettiği halde araştırmayı terk ederse günahkâr olur. Gücü yetmezse günahkâr olmaz.

---

[38] Bakara sûresi (2), 81.

[39] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 395.

Taklîdî imanın tehlikesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın varlığı ve diğer iman esaslarının ispatına konu olan âyetlerin genel hedefi, yakînî imânâ erdirmektir. Çünkü taklidî imanı bekleyen birtakım tehlikeler vardır. Mesela, bir yerde küfür ve şirk hâkim olur, taklidi iman sahibi bir mü'min de orada bulunursa imanı tehlike altındadır ve küfre girme tehlikesi var demektir. Şunu da bilmek önemlidir: Bir toplumda günahlar açıkça işleniyorsa zamanla o günahları bile bile helal görme, dolayısıyla küfre girme tehlikesi var demektir. Ayrıca şeytanın, kişinin öğrendiği yanlış fikirleri inanç halinde vesvese ile kalbe atma ihtimali her zaman vardır. Bu da taklidî imanı her an sarsabilir. İşte bundan olsa gerektir ki İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, İmam Mâlik ve Evzâî, bütün fukahâ ile hadîs âlimleri (rh.aleyhim), "mukallidin imanı sahihtir, fakat istidlâli/delillendirmeyi terk etmesi sebebiyle günahkârdır" demişlerdir.[40]

2. Tahkîkî İman

Tahkîkî iman, delillerle güçlendirilen, yakînî yönü yükselen ve yükselmeye devam eden imandır. İslâm, prensip olarak imanın taklitten tahkike çıkarılmasını emretmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn şeklinde yakînî imandan bahseder.[41] Kimin yakînî imanı yüksek ise Allah yanında daha değerlidir.

Mü'min kişinin, gücü nisbetinde sorumluluğu vardır. Ama yakîne ermeye gayret etmelidir. İman konularını delilleriyle bilmek, araştırmak; ibadetleri hem ilmen hem uygulama olarak şuurla yapmak; ahlâk-ı hamîdeyi hem bilmek hem yaşamak; ahkâm konularını delilleriyle öğrenmek, sonra da ahkâmın uygulandığı ortamda yaşamaya çalışmak gerekir. Böylece zamanla tahkîke ulaşma müyesser olur.

Cumhur-i ulemaya göre taklîdî iman caizdir. Ancak mü'min kişi, imanını, aklî ve naklî delillerle kuvvetlendirmeye çalışmazsa sorumludur.

---

[40] Sâbunî, *Mâtürîdiyye Akâidi (el-Bidâye fî usûli'd-dîn)* (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara 1982, s. 181.

[41] Tekâsür sûresi (102), 5, 7; Vâkıa sûresi (56), 95; Hâkka sûresi (69), 51.

Tahkîkî imânâ ermek, bizim en büyük derdimiz olmalıdır. Dert ciddiyeti, ciddiyet de gayreti gerektirir. Gayret ise Hz. Peygamber (s.a.s.) ve vârislerinin sünnetlerini izleme metoduyla sabır ve sebatla olur. Bütün bu aşamalarda Allah Teâlâ'nın yardımını istemek gerekir ki tahkîk olabilsin. Yakînî imanda şu çok önemlidir: Başarıyı Hak'tan bilmek, başarısızlığı ise kendi nefsimizden bilip istiğfâr ve tövbeye dikkat etmek gerekir.

İ. İMANI KORUYAN VE KEMÂLE ERDİREN HUSUSLAR

En kıymetli ve en üstün değer, imandır. Çünkü dünyanın huzuru imanlı olmaya, âhiretin huzuru da imanlı ölmeye bağlıdır. Demek ki iman, dünya ve âhiretten daha kıymetlidir. Böyle bir değeri korumak ve kemâle erdirmeye çalışmak gerekir.

İmanı koruyan ve kemâle erdiren dört şey vardır. Bunlar; ilim, sâlih amel, zikir ve fikirdir.

1. İlim

İlme dâhil olan şeyler şunlardır:

1. Âmentüyü/imanın altı şartını inkâr edene ispat edebilecek şekilde bilmek,

2. Amel edilecek olan ibadet, ahlâk ve ahkâmla ilgili helalleri ve haramları bilmek,

3. Herkes için örnek kılınmış olan Allah'ın elçisi Hz. Peygamber'i (s.a.s.); kâmil bir insan, ticaret ehli, âile reîsi, mürşid, komutan, muallim, inkılâpçı, devlet başkanı ve kâdî yönleriyle bilmek.

2. Amel

Amele dâhil olan şeyler şunlardır:

1. Kalpte niyeti Allah (c.c.) için kılmak (İhlâs),

2. Her konuda Hz. Peygamber'i (s.a.s.) izlemek ve örnek almak (Sünnet),

3. Amelin temelini zayi eden küfür ve şirkten, kemâlini ve sevabını gideren riya, ucup, hased, gıybet, kin gibi şeylerden son derece sakınmaya dikkat etmek,

4. Her gün denetlendiğimizi bilerek gün boyunca kendimizi denetlemek ve yatarken de âhirette hesaba çekileceğimizi düşünerek nefsimizi hesaba çekmektir.

3. Zikir

Zikre dâhil olan şeyler şunlardır:

Allah Teâlâ'yı hatırlatan ve Allah için yapılan her şey; tefekkür, fiil ve hal zikirdir.

Zikir üç kısımdır:

a. Dilin Zikri

Allah Teâlâ'yı esmâ-i hüsnâsıyla yadetmek, hamdetmek, tesbîh ve temcîd eylemek, kitabını okumak ve dua etmektir.[42]

Dilin Zikrinin Dereceleri:

1) İman ve amelle ilgili helâllerden ve haramlardan bahsedilmesi,

2) Namazda Kur'ân-ı Kerîm'den okunması,

3) Namaz dışında Kur'ân-ı Kerîm okunması,

4) Allah Teâlâ'nın, isim ve sıfatlarıyla anılması, tesbih (sübhânallâh), tekbîr (Allahu ekber), tehlîl (lâ ilâhe illallâh) ve tahmîd (elhamdü lillâh) edilmesidir.

Bunlardan en üstünü birincisidir. Çünkü iman ve amele dair helal ve haramları bilmek farzdır; farzlardan bahsetmek ve farz olan ilmi talep etmek de farzdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"(Terk edilmesi ve uygulanması farz olanın) ilmi(ni) talep etmek (araştırmak, öğrenmek, bilmek) her müslümana farzdır."[43]

---

[42] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 540.

[43] İbn Mâce, *"Mukaddime"*, 17.

Birincisinin konuşulduğu, öğrenildiği meclisler, tesbîh, tahmîd, tekbîr gibi zikir meclislerinden daha üstündür. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.s.) bir keresinde kendi mescidindeki zikir halkasına değil, farz olan ilmin müzâkere edildiği halkaya katılmıştır. Bu anlayıştan şu çıkar: Önce farzları öğren, sonra onunla amel et. Daha sonra nafileyi öğren, nafile ile amel et. Birisini al, diğerini at, denilmez. Önce en üstün olanını al, sonra üstün olanını al, denir.

Dilin zikrinin önem sırasına göre ikincisi, namazda Kur'ân-ı Kerîm okunmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm okunurken de tecvide göre okunmalıdır.[44]

b. Kalbin Zikri

Kalbin zikri Allah'ı gönülden anmaktır. Bu da üç çeşittir:

a) Allah'ın varlığının delillerini düşünmek ve şüpheleri reddederek ilâhî sıfat ve isimleri tefekkür etmek,

b) Allah'ın hükümlerini, kulluk görevlerini, emir ve yasaklarını, vaad ve vaîdini /tehdidini, bunların delillerini düşünmek,

c) İnsan ve kâinattaki eserleri seyredip düşünmek ve en küçük zerrenin bile yaratıcısına delil olduğunu düşünmektir.

c. Bedenin Zikri

Beden organlarının her birinin, görevli bulunduğu vazife ile meşgul olması ve yasaklananlardan da uzak durmasıdır.[45]

4. Fikir/Tefekkür

Fikre dâhil olan şeyler; yaratılışımızı, yaratanımızı, yaratılış gayemizi, sorumluluğumuzu ve sonumuzu düşünmektir.

---

[44] Müzzemmil sûresi (73), 4.

[45] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 540, 541.

K. İMANIN KALBE YERLEŞMESİ İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR

1) Şüphe etmeden ve bilinçli olarak kalbe yerleşmiş bir tasdik ve tasdikin en önemli alâmetlerinden olan cihadın Allah için yapılması ve Allah yolunda olması,

Bu konuda Allah (cc) şöyle buyurmuştur:

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴾

"Müminler Allah'a ve Rasûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte sâdık olanlar/doğrular ancak onlardır." [46]

2) Kur'ân-ı Kerîm'deki ve kâinattaki mucizeleri, vaad edilen nimetleri, tehdit edilen cezaları tefekkür etmek. Zira mucizeyi idrak eden, itaat ederek boyun eğer; vaad edilen nimetlere kavuşmak isteyen nimetleri kazandıran salih amellere yönelir; tehdid edilen cezaları düşünen ve kavrayan elbette cehennemi kazandıran amellerden uzak durur.

Şu âyet bu duruma teşvik etmektedir:

﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selîm sahipleri için gerçekten nice deliller vardır." [47]

3) Allah'ı anmak, hak söz söylemek, Allah'a davet etmek, marufu emretmek, münkerden sakındırmak, ilim öğrenip öğretmek, hakkı ve sabrı tavsiye etmek gibi lisânın amellerini yapmak.

---

[46] Hucurât sûresi (49), 15.

[47] Âli Imrân sûresi (3), 190.

4) İslâm'ın amelî şartlarından olan namaz, zekât, oruç ve hac gibi, Allah yolunda mal ve canla cihad, Allah için nefisle mücâhede ve sâlihlerle oturup kalkmak gibi bedenî ameller yapmak.

Sâlihlerle oturup kalkmakla ilgili âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur:

﴿ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴾

"Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme." [48]

L. İMANDA ARTIP EKSİLME

İmanın altı şartı ne yediye çıkar ve ne de beşe iner. Bütün peygamberlerin, meleklerin, cennet ehlinin, velilerin ve diğer mü'minlerin imanı, iman edilecek konularda aynıdır. Bütün peygamberler aynı iman esaslarını tebliğ etmişlerdir.[49]

İman, iman edilecek şeyler itibariyle artmaz ve eksilmez. İmanın kemali ise artar ve eksilir.[50]

İmanın kemalinin artacağına dair âyetler vardır, onlar şunlardır:

"Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) 'Bu hanginizin imanını artırdı?' diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdelerler."[51]

---

[48] Kehf sûresi (18), 28.

[49] Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, s. 7

[50] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 124; *Şerhu'l-Makâsıd*, II, 261, 262.

[51] Tevbe sûresi (9), 124.

"İmanlarını bir kat daha artırsınlar diye mü'minlerin kalplerine güven indiren O'dur."[52]

"Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman kalpleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman, onların imanını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."[53]

Mü'minlerin kiminin imanı kuvvetli, kimininki de zayıftır. Kimisinin imanı kâmildir kimisinin de imanının kemali noksandır. Bazısının imanı, ilme'l-yakîn seviyesinde, kimisinin imanı ayne'l-yakîn kimisininki de hakka'l-yakîn seviyesindedir.

Ameller, kendi bünyesinde artar ve eksilir. İman ise, hakikati ve mahiyeti itibariyle ne artar ne de eksilir.

İmanın artması ve eksilmesi konusu birkaç yönden izah edilebilir:

a) Kur'ân-ı Kerîm âyetleri, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) indikçe; sahabe, yeni gelen âyetlere iman ediyordu. Böylece öncekilere olan imanları, sonra inen âyetlere eklenince imanları böylece artmış oluyordu.

b) Diğer zamanlardaki mü'minler de önceden Allah'a, Hz. Peygamber'e ve onun getirdiği âyet ve hadîslere toptan iman ediyordu. Daha sonra helalleri ve haramları öğrendikçe bunlara da iman ederek imanları artmış oluyordu.

c) İmanın gereği olan sâlih amel işlendikçe, kalpteki nur da artmış oluyordu. Çünkü her mü'minin kalbinde iman nuru vardır.[54] Sâlih amel işlendikçe bu nurda artış olmaktadır. Herbir günah, kalpte siyah noktaların artmasına sebep olmakta ve böylece iman nurunun derecesi de eksilmiş olmaktadır.

Mü'minler, yakînî iman itibariyle; tevekkülde, muhabbette, rızada, korku ve ümitte birbirlerinden farklıdırlar.[55]

---

[52] Fetih sûresi (48), 4.

[53] Enfâl sûresi (8) 2.

[54] Zümer sûresi (39), 22.

[55] Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, s. 82.

Hz. Cebrail'in (a.s.) imanı ile bir sahâbînin, sahabeden bir zatın imanı ile bir velinin, bir velî ile bir fasıkın, Hz. Ebû Bekir (r.a.) ile diğer sahabenin, sahabe ile sahabeden olmayan bir mü'minin imanı arasında elbette fark vardır. Yani yakînî olma itibariyle imanda farklılık vardır. Fakat iman edilecek konular itibariyle bütün imanlar birdirler.

M. İMAN-İSLÂM İLİŞKİSİ

Ebû Hanîfe (ö. 150/767) *el-Fıkhu'l-Ekber* isimli kitabında iman ve islâm kelimeleri hakkında şöyle demiştir:

"İslâm, Allah Teâlâ'nın emirlerine (iç âlemiyle) teslim olmak, (dışıyla) da boyun eğmek, yani emirlerin gereğini yerine getirmektir. (Gerçek şu ki) lûgat bakımından iman ile islâm arasında fark vardır. Fakat şer'î hükümde islâmsız iman olmaz, imansız da islâm bulunmaz. Bunlar karınla sırt (içle dış) gibidir. Din; iman, islâm ve şeriatın hepsine birden konulan isimdir."

İman, asıl rükûn olarak sadece kalbin ameli olan tasdik mânâsında, bazen de kalbin tasdiki ile birlikte zâid/fazla rükûn denilen dil ile ikrâr etmek olarak da kullanılmaktadır.

İslâm kelimesi lûgatte, kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak, teslim etmek, vermek, barış yapmak gibi mânâlara gelmektedir.

Mü'min; Allah'a, Peygamber'e ve Peygamber'in Allah'tan getirdiklerini kalbiyle tasdîk eden kimse demektir. Kâmil mü'min, kalbiyle tasdik eden, tasdikini diliyle ikrar eden ve amelî hayatında da tasdikine göre tatbik eden kimse demektir.

Kur'ân-ı Kerîm, imanı, daha ziyade kalbe ait, islâmı ise daha genel mânâda kullanmış, bazen sırf dile ait kullanmış, sadece dil ile İslâm'a girdiğini söyleyen kimseye mü'min değil, müslim ismini vermiştir. Kâmil müslimi de kalbiyle teslim olan, diliyle teslimiyetini söyleyen ve kalbinin teslimiyetini de bütün fiillerine yansıtan kimse olarak belirtmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de islâm kelimesinin daha kapsamlı kullanıldığını görüyoruz.

Şöyle ki:

a) Dil ile ikrar etmek, harbin zıddı olan sulhe girmek, müslüman olmaya giriş yapmak ve müslüman olmaya karar vermek gibi mânâlarda kullanılması.

Şu âyet-i kerîme bu mânâları ifade etmektedir:

﴿ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا ۖ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَٰكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ۖ ﴾

"Bedevîler 'inandık' dediler. De ki: Siz iman etmediniz ama biz (zâhiren) 'islâm olduk' deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi."[56]

Bu henüz müslümanlık değil, müslümanlığa bir giriştir. Burada özellikle bu incelik için "fakat siz islâm oldunuz" diye onaylanmamış, "İslâm olduk, deyiniz" diyerek sözlük açısından farka dikkat çekilmiştir.[57]

Henüz imanın kalplerine girmemiş bedevîler, dilleriyle iman ettik diyerek canlarını korumuş oldular, yani kendileriyle harp edilmekten kurtulmuş oldular.

b) Kalple iman, imanında vefa gösterip imanında devam etmesi, Allah'ın kaza ve kaderine teslimiyet gibi mânâlarda kullanılması.

Allah Teâlâ, İbrahim (a.s.) hakkında şöyle buyurmuştur:

﴿ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

"Hani Rabbi ona (İbrahim'e), 'islâm (Allah'a teslim ol!)' emrini verince, o da: 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' demişti."[58]

Yusuf aleyhisselam'ın şu duası da bu manadadır:

---

[56] Hucurât sûresi (49), 14.

[57] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 216.

[58] Bakara sûresi (2), 131.

﴿ رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴾

"Ey Rabbim! Sen bana hükümranlığı verdin ve sözlerin tevilini öğrettin. (Ey) gökleri, yeri yaratan Rabbim! Benim dünya ve âhirette velîm (dost ve yardımcım) Sensin. Beni müslüman olarak vefat ettir ve beni sâlihlerin arasına kat!"[59]

c) Kalbin teslimiyeti, dilin ikrarı ve bedenin de itaati etmek demek olan ihsân mertebesinde; yani iman, islâm ve şeriatın hepsine birden konulan din mânâsında kullanılması. Bunu şu iki âyet-i kerîme belirtmektedir:

﴿ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

"Bilakis, kim ihsan derecesinde yüzünü (benliğini) Allah'a teslim ederse onun ecri Rabbi katındadır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."[60]

﴿ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ﴾

"Allah nezdinde hak din ancak İslâm'dır."[61]

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Cibrîl aleyhisselam'ın, islâm, iman ve ihsan nedir, sorularına verdiği cevapta şöyle buyurmuştur:

---

[59] Yûsuf sûresi (12), 101.

[60] Bakara sûresi (2), 112.

[61] Âl-i İmrân sûresi (3), 19.

"الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ الْبَيْتَ، إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا.

الْإِيمَانُ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ.

الْإِحْسَانُ: أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ، فَإِنَّهُ يَرَاكَ"

*"**İslâm,** Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmen; namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yol (meşakkatlerine) gücün yeterse Beyt'i hacc etmendir."*

*"**İman,** Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanman, bir de kadere; hayrına şerrine (hayrı da şerri de Allah'ın yarattığına) inanmandır."*

*"**İhsan,** Allah'a, O'nu görüyormuş gibi ibadet etmendir; her ne kadar sen O'nu görmesen de O seni muhakkak görüyor."*[62]

Rasûlullah (s.a.s.), islâm tarifi ile, hem dilin hem bedenin amelini kapsamına almış; iman tarifi ile, sadece kalbin ameli olan imanı; ihsan tarifi ile de ilk ikisini de içine alan bir tarif yapmıştır.

Hadîs-i şerîfte, iman, ilk temel mertebe; islâm, orta mertebe; ihsan ise nihai mertebe olarak ele alınmıştır.

İmanı, kalbin ameli olan tasdik manasında, islâmı da amel manasında ele alırsak şöyle deriz: İmansız islâm olmaz, islâmsız iman da zamanla kaybolur. Çünkü tasdik olmazsa ameller makbul olmaz, amel olmayınca da iman zamanla zayıflıya zayıflıya gidebilir.

---

[62] Müslim, "Îmân", 1; Buhârî, "Îmân", 37.

Şu hadîs-i şerif de hem dilin hem de bedenin amelini içine alan islâm kelimesinin kapsamını ifade etmektedir:

"بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ"

"İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyt'i haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."[63]

Bu hadîs-i şerîfe göre, İslâm binasının temeli, kalbin tasdikini ifade eden dilin ikrarını anlatan imandır. İslâm binasının dört direği namaz, zekât, hac ve oruçtur. İslâm'ın ibadet konuları namaz direği üzerine, iktisâdî konuları zekât direği üzerine, siyâsî konuları hac direği üzerine, ahlâkî konuları da oruç direği üzerine bina edilmiş; bu dört direk de iman temeli üzerine bina edilmiştir, demek mümkündür.

Şu âyet-i kerîmeler de iman ile islâmın aynı olduğunu gösteren delillerdir:

﴿فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ. فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾

"Nihayet biz müminlerden orada bulunan kimseleri çıkardık. Fakat biz orada müslümanlardan bir ev halkından başka kimseyi de bulamadık."[64]

İkinci âyetteki müslüman ile birinci âyetteki mü'minin aynı olması islâm ile imanın bir olduğuna açık bir delildir.

﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ﴾

[63] Müslim, "Îmân", 21-22; Buhârî, "Îmân", 2; Tirmizî, "Îmân", 3; Nesâî, "Îmân", 13.

[64] Zâriyât sûresi (51), 35-36.

"Şüphesiz ki sen ölülere duyuramazsın. Arkalarını dönmüş kaçarlarken sağırlara da sesini işittiremezsin, sen o körleri sapıklıklarından ayırıp hidâyet veremezsin. Sen âyetlerimize iman edecek kimselerden başkasına (söz) dinletemezsin. İşte müslüman olanlar onlardır."[65]

Bu âyet-i kerîme de üsteki âyet-i kerîme ile belirtilen iman ile islâmın aynı olduğuna ikinci bir delildir.

Diğer bir âyette de aynı şekilde iman ile islâmın aynı olduğu zikredilmiştir:

﴿ وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓا اِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴾

"Musa dedi ki: Ey kavmim, eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız sadece O'na güvenip dayanın!"[66]

N. İMAN EDEN KİMSENİN, HAKİKATEN MÜ'MİN OLDUĞUNU SÖYLEMESİ

Bir insanda kalp ile tasdik ve dil ile ikrar bulunduğu zaman "Ben hakikaten mü'minim" demesi doğru olur. Çünkü iman gerçekleşmiştir. "İnşâallah" yani 'Allah dilerse ben mü'minim' demesi uygun olmaz.

Bir insanın kalbinde tasdik, dilinde ikrâr varsa, imanlı olduğunun ifadesi olarak "ben hakîkaten mü'minim" demesi lâzımdır.

Hayatı boyunca ve ölürken de Allah Teâlâ'nın lûtfu ile imanlı kalmak ve imanlı olarak ölmek maksadıyla "inşâallah mü'minim" demesi doğru olur. Ama daima içinde bulunduğu iman hâlinin bir şükrü olarak "elhamdülillah mü'minim" demesi gerekir.

İmanda şüphe getiren bir ifade ile "inşâallah mü'minim" demek küfürdür. Çünkü tasdike zıt olduğu için imanda şüphe küfürdür.

---

[65] Neml sûresi (27), 80-81; Rûm sûresi (30), 53.

[66] Yûnus sûresi (10), 84.

Sonuç olarak, mutlak tasdiki ifade için "elhamdülillah hakîkaten ben mü'minim" demek farzdır, ileride Allah'ın yardımı ile tasdîkim kâmil hâle gelir "inşâallah mü'minim" denilebilir.

Allah'ın dilemesi, lûtfu ve kemâle muvaffak kılması ile kâmil mü'min olarak ölmeyi ümit ederek "inşâallah mü'minim" denebileceğine delil olarak şu âyet-i kerîmeyi sunabiliriz:

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾

"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır ve bunlar yalnızca Rablerine tevekkül ederler. Onlar namazı gereği gibi kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcarlar. İşte hakîkaten mü'min olanlar onlardır. Onlara Rablerinin katında dereceler vardır, bağışlanma ve değerli rızık vardır."[67]

O. İMANIN SAHİH/GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI

Sahih iman, Allah Teâlâ'nın kabul ettiği imandır. Kabul edilen iman, Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde belirtildiği şekilde yapılan imandır. Âmentüdeki esaslardan birine bile iman edilmezse iman sahih olmaz.

İmanın sahih olmasının şartları:

A) İmanın Ümitsizlik (Yeis) Hâlinde Olmaması

Ölürken, gideceği cehennem kendisine gösterilince 'şimdi iman ettim' demesi ile iman makbul olmaz. Bu konuda delil olarak iki âyet ve iki hadîs-i şerîf vardır:

---

[67] Enfâl sûresi (8), 2-4.

﴿ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَاءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُوا إِسْرَاءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾

"Biz, İsrailoğullarını denizin öteki yakasına geçirdik. Ama Firavun ve ordusu da haksız yere onlara saldırmak üzere peşlerine düşmüştü. Sonunda Firavun boğulmayla yüzyüze gelince şöyle dedi: 'Gerçekten, inandım ki İsrailoğullarının iman ettiğinden başka ilah yokmuş! Ben de artık müslümanlardanım!'. Şimdi mi (iman ettin)? Halbuki daha önce (dünya hayatında) isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun."[68]

﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴾

"(İnanmak için) illa meleklerin gelmesini yahut Rabbin'in gelmesini, ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Ama Rabbinin (azab) işaretlerinin geldiği gün, daha önce iman etmemiş yahut imanından bir hayır kazanmamış kimseye, artık inanması fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin; biz de beklemekteyiz."[69]

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا تَابَ اللهُ عَلَيْهِ"

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

---

[68] Yûnus sûresi (10), 90-91.

[69] En'âm sûresi (6), 158.

"Güneş batıdan doğmadan önce kim tövbe ederse, Allah onun tövbesini kabul eder."[70]

عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمَنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِنَّ اللهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ"

Ebû Abdurrahman Abdullah İbni Ömer İbni'l-Hattâb'tan (r.anhümâ) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Bir kul can çekişmeye başlamadığı sürece, Allah Teâlâ onun tövbesini kabul eder."[71]

Ölmeden önce iman etmiş ama günahlardan tövbe etmemiş kimsenin, ölürken veya kıyâmet alâmeti olan güneşin batıdan doğduğu esnada 'şimdi tövbe ettim' demesi ile tövbesi makbul olur mu?

Kâfir olan kimse, ölürken veya kıyâmet alâmeti olan güneşin batıdan doğduğu esnada 'şimdi iman ettim' demesi ile tövbe edenin küfürden tövbesi kabul edilmez, ama iman ehli olup imana göre amel etmeyenin bu iki zamanda yani ölürken ve güneş batıdan doğunca 'şimdi günahlardan tövbe ettim' diyenin tövbesini Allah dilerse kabul eder, isterse kabul etmez. Hüküm budur. Çünkü Allah Teâlâ âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

﴿ إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ﴾

"Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar."[72]

B) İman Bütünlüğünün Korunması

İman edilmesi gereken âmentüden birisini kabul etmemek kişiyi imandan çıkarır.

---

[70] Müslim, "Zikir", 43.

[71] Tirmizî, "Deavât", 98; İbni Mâce, "Zühd", 30.

[72] Nisâ sûresi (4), 48, 116.

Bunun delili şu âyet-i kerîmedir:

﴿ اِخْرَاجُهُمْ اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَآءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰى اَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

"Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Şu hâlde içinizden böyle yapanların cezası, dünya hayatında perişanlıktan başka bir şey değildir. Kıyâmet gününde de en şiddetli azaba uğratılırlar. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir."[73]

Şu âyet-i kerîmeleri de delil olarak sunabiliriz:

﴿ اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴾

"Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler ve 'Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz' diyenler, bu ikisinin (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler (var ya), işte onlar gerçek kâfirlerdir. Biz de o kâfirlere alçaltıcı bir azab hazırlamışızdır."[74]

"Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar..." Bu âyetten anlaşılıyor ki, kâfirler, başlıca üç kısımdır. Birincisi; ne Allah, ne peygamber tanıyıp hiçbirine iman etmeyenler. İkincisi: Allah'a inanıp da peygamberlerini inkâr edenler. Üçüncüsü: Peygamberlerin bazısını tanıyıp da bazısını tanımayanlardır ki, Kitap ehlinden Yahudi ve Hıristiyanlar bu kısımdandır. Ve bu âyet, doğrudan doğruya bunlar

---

[73] Bakara sûresi (2), 85.

[74] Nisâ sûresi (4), 150-151.

hakkında inmiş, iman ile küfür arasında orta bir yol bulunmadığını ve peygamberlerden bazısını tanımamanın hepsini tanımamak olduğunu, onları tanımamanın da Allah'ı da tanımamak anlamına geldiğini göstermiştir. Mesela, 'Musa, Üzeyr ve filan peygambere ve Tevrat'a inanırız, fakat Îsâ'ya ve Muhammed'e, İncil'e ve Kur'ân'a inanmayız' diyen Yahudiler; aynı şekilde, 'Musa'ya ve Îsâ'ya, Tevrat'a ve İncil'e inanırız, fakat Kur'ân'a ve Muhammed'e inanmayız' diyen Hıristiyanlar; aynı şekilde, Yahudiler arasında, 'Muhammed bir peygamberdir, ama bizim peygamberimiz değildir' diye kaçamak cevap vererek **iman ile küfür arasında bir yol tutmak isteyenler, işte bütün bunlar kâfirdirler ve küfürleri açıkça sabittir.** Zira iman ile küfür arasında, hak ile bâtıl arasında bir mertebe yoktur. Bir peygambere küfretmek, peygamberlik müessesesine küfretmektir. Peygamberliğe küfretmek ise bütün peygamberlere küfretmektir. Bu ise Allah'a küfretmek anlamına gelir Allah **üstün kudret ve büyüklüğü ile bütün kâfirlere alçaltıcı, ihanetli, aşağılatıcı bir azab hazırlamıştır,** sırası gelince tadacaklardır. Şu halde vaad edilen af ve mükâfat, inkâr ve küfür sahiplerine değildir.[75]

Ayrıca, delaleti ve sübûtu kat'iyetle sabit olan haramları helal, helalleri haram saymak da aynı şekilde kişiyi imandan çıkarır.

C) Şüphe Etmeksizin İmanda Sebat ve Devam Edilmesi

Bu konuda şu âyet-i kerîmeyi delil getirmemiz mümkündür:

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴾

"Mü'minler ancak, Allah'a ve Rasûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İşte onlar (iman iddialarında) sâdık olanların ta kendileridir."[76]

---

[75] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 212-213.

[76] Hucurât sûresi (49), 15.

Hele bir bakalım, iman nasıl bir şeymiş, diyerek deneme niyetiyle iman etmek makbul bir iman değildir. İlerde kâfir olmak niyetiyle iman etmek de makbul bir iman değildir. Hem şüphe etmeden hem de devam etmek niyetiyle iman etmek gerekir.

Cehaletten kaynaklanan bir şüphe hâsıl olursa, 'ben Allah katında gerçek ve en doğrusu ne ise ona iman ettim' deyip hemen bir âlime müracaat edip öğrenmek gerekir.

D) Allah'ın Rahmetinden Ümitsizliğe Düşülmemesi, Azabından da Emin Olunmaması

Bu iki konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

"Yoksa onlar Allah'ın azabından emin mi oldular? Hüsranda olan kavimden başkası Allah'ın azabından emin olamaz."[77]

Azap olarak terceme ettiğimiz *mekr* kelimesi, burada Allah Teâlâ'nın, isyan eden kâfirlere azabını, onların farkına varmayacakları bir zamanda gerçekleştirinceya kadar ertelemesi ve süre tanıması demektir.[78]

Allah'ın rahmetinden ümit kesmemekle ilgili deliller:

﴿ وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴾

"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."[79]

---

[77] A'râf sûresi (7), 99.

[78] Nesefî, Ebu'l-Berakât, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Kahire 1374/1955 (Hâzin tefsirinin kenarında), II, 66; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, İstanbul 1984, III, 447.

[79] Yûsuf sûresi (12), 87.

﴿ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾

"De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."[80]

Şirk üzere ölen kimsenin rahmetten istifadesi yoktur. Dünyada iken ölmeden önce şirkten tövbe edenin tövbesi makbuldür. Diğer günahlar hakkında Allah'ın rahmetini umabilir. Çünkü şirkin dışındaki günahları Allah dilerse affeder. Allah Teâlâ'nın affediciliği kesindir, ama her birimiz hakkında kesin değildir. Çünkü ebedî olmamak üzere cehenneme girecek fâsık mü'minler olacaktır. İşte bundan dolayı azabından korkmalıyız, rahmetini de ümit etmeliyiz.

E) İslâmî Hükümlerin Bütünüyle Kabul Edilmesi

İslâmî hükümlerin bütününün, doğru ve hikmetli, isâbetli ve yerliyerince olduğunun kabul edilmesidir. Allah Teâlâ'nın neyi emretmişse yerliyerince, faydalı ve iyi; neyi yasaklamışsa da kötü ve zararlı olduğunu kabul etmek gerekir.

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾

"Muhakkak Allah, size adâleti, ihsanı ve akrabaya vermeyi emrediyor. Fuhşiyattan (zinadan), münkerden ve zulüm yapmaktan nehyediyor. Dinleyip, anlayıp tutasınız diye size öğüt veriyor."[81]

Bu âyet-i kerîme hakkında İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir: *"Kur'ân'da iyilik ve kötülüğü en fazla toplayan âyet budur."*[82]

---

[80] Zümer sûresi (39), 53.

[81] Nahl sûresi (16), 90.

[82] Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XIV, 219-220.

Delil-i kat'î ve sübût-i kat'î ile sabit olan hükümleri, emirleri beğenmemek, zararlı görmek, lüzumsuz kabul etmek de küfürdür; aynı şekilde sabit olan nehiyleri de faydalı ve iyi görmek, bu yasakların emredilmesinin lüzumlu olduğuna inanmak, İslâm dinini, Hz. Peygamber'i ve getirip tebliğ ettiği Kur'ân-ı Kerîm'i, namazı, orucu, zekâtı, haccı vs. beğenmemek, alaya almak; haram olduğunu bile bile inkâr ederek yapmak, büyük bir günahı Allah'a isyan etmek ve Peygamber'e hakaret etmek için yapmak da küfürdür.

P. İSLÂM TEBLİĞİNİN ULAŞMADIĞI KİMSENİN DURUMU

Bu hususta Ehl-i sünnet âlimleri olan Eş'arî ve Mâtürîdîler arasında görüş ayrılığı vardır.

1. Eş'arî Âlimleri

Ebû'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935-36) ve ona tâbi olan âlimlere göre, Allah'ı aklı ile bulmasa bile yine de mü'min sayılır. Çünkü akıl, iyi ile kötüyü ve güzel ile çirkini ayırabilecek kapasitede değildir. Zira güzel ve kötü olduğu, dinin delilleri ile bilinir. Bir şey emredildiği için güzel, yasak edildiği için çirkindir. Bu konuda aklın hiçbir müdahalesi ve itibarı yoktur. Güzelliği ve çirkinliği bilmede, dinin delilleri olmadan akıl hiçbir işe yaramaz. Farz veya haram kılınmasının gerekli sebebi sadece şer'î delillerdir, akıl değildir.

Eş'arîlere göre, kendisine dinin daveti ulaşmayan bir kimse, iman etmeden ölürse mazurdur fakat şirke inanmış olan, mazur olmaz.

İleri sürdükleri âyet-i kerîme şudur:

﴿ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

"Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap etmeyiz."[83]

Bu âyet-i kerîmede, bir topluma peygamber gönderilmeden azap edilmeyeceği bildiriliyor. Üzerlerinden azap kalkan insanlardan küf-

[83] İsrâ sûresi (17), 15.

rün hükmü de kalkar. O insanlar fıtratları olan İslâm üzere baki kalırlar. Kâfir değildirler.

Başka bir âyet-i kerîmede ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴾

"Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir.[84]

Bu âyet-i kerîmede de insanların, rasuller gelmeden önce, iman etmedikleri takdirde mazur sayılabilecekleri bildirilmektedir. Eğer Allah'a imanın gerekli sebebi akıl olsaydı, peygamber gönderilmeden de inanmayanları Allah sorumlu tutardı.

2. Maturîdî Âlimleri

Mâtürîdîlere göre, akıl, dinin emir ve yasaklarına muhataptır. Çünkü akıl olmadan dinin hükümleri anlaşılamaz.

Akıl Allah'ı, din ve dünya konularını bilmede bir vasıtadır. Allah'ı bilmek ise bir mü'min için nimetlerin en büyüğüdür. Akıl, herkese eşit olarak değil farklı olarak verilmiştir. Akıl, iyi-kötü, haram-helali anlamak için bir vasıtadır. Eşyayı, güzel ve çirkin, fiilleri, farz ve haram kılan Allah'tır. Akıllı ve küçük bir çocuk, iman etmekle mükellef olamaz. Fakat iman edecek olursa, imanı muteberdir. Akıl ne tamamen muteberdir ve ne de tamamen itibarsızdır.

İmam-ı Azam Ebû Hanîfe (ö.150/767) ile İmam Mâtürîdî (ö.333/944), Allah'ı bilme hususunda aklı delil kabul etmektedirler:

"Hiç kimse yaratanını bilmemede mazur sayılamaz. Çünkü yerler, gökler, diğer yaratıklar ve insanın yaratılışı gibi deliller, yaratıcı, kâdir

[84] Nisâ sûresi (4), 165.

ve alim bir varlığa delildirler. Fakat bu kimse dinî konuları bilmemekte mazurdurlar. Çünkü onlar bilmek, Allah'ın bildirmesine bağlıdır."

İmam Ebû Mansur Mâtürîdî, Ebû Hanîfe'den naklen şöyle diyor:

"Akıllı kimse, kâinatı müşahede ettikten sonra Allah'a inanmış ise mü'mindir, yoksa değildir."

Mâtürîdîler, Eş'arîlerin delil olarak gösterdikleri, *"Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap etmeyiz."*[85] âyetini şöyle tevil etmişlerdir:

"Âyetteki azap, akıl ile idrak edilemeyen, usûl ve fürûa ait şeyler içindir. Meselâ namaz, oruç, hac böyledir. Bunları, akıl kendi kendine bulamaz. Onun için Allah, peygamber göndermedikçe bu ibadetleri yapmadığı için kimseye azap etmez."

Maturidiler ise, Hz. İbrâhim'in (a.s.), yıldıza, aya ve güneşe tapan kimselere akılla Allah'ın varlığını ispat etmesini[86] delil alarak akıl yoluyla Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmeyen kimse cennete giremez, derler. Kişi, gücü oranında sorumludur. Zira Allah Teâlâ,

﴿ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ﴾

"Allah hiçbir nefsi gücünün dışında mükellef kılmaz"[87] buyurmuştur.

Akılda, Allah'ın varlığını ve birliğini bulma gücü vardır. Ancak vahiyle bilinecek konularda kişiye vahiy ulaşmamışsa veya o kişi vahiy bilgisine ulaşamamışsa ondan sorumlu değildir.

R. TASDİK VE İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR

1. Mü'min ve Müslim

Mü'min, inanılması gereken iman esaslarını kalple tasdik edip dille ikrar eden, **müslim,** kalple inandığını salih amel şeklinde açığa vuran kimsedir.

---

85 İsrâ sûresi (17), 15.

86 En'âm sûresi (6), 76-79.

87 Bakara sûresi (2), 286.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Cibril hadîsinde İslâm ve imanı şöyle tarif etmiştir:

"İslâm, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmen; namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yoluna gücün yeterse Beyt'i hacc etmendir."

"İman Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanman, bir de kadere; hayrına-şerrine (hayrı da şerri de Allah'ın yarattığına) inanmandır."[88]

İman, kalbin ameli, İslâm ise kalbe dayalı salih ameldir. Mü'min, tasdik edeni müslim de tasdikini tatbik edendir.

Allah'ı, Hz. Peygamber'i ve onun getirdiği şeyleri kalple tasdik, dille ikrar edip Allah'a, kendisine ve insanlara karşı görevlerini yerine getirene de **kâmil mü'min** denir. Bu kimse imanını, ilim, amel, zikir ve fikir/tefekkürle koruyan, imanına uygun bir ihlasla ve sünnete uygun şekilde amel eden kimsedir. Bu kimseye kâmil müslüman da denir.

2. Kâfir

Kat'î delille sabit olan, kesin olarak kabul edilmesi gerekli olan zarûriyât-i dîniyyeden birini veya birkaçını red veya inkâr eden kimseye denir. İman esaslarını kalben inkâr edip diliyle bu inkârını ikrâr eden, küfre alâmet sayılan ateşe, aya, yıldızlara, güneşe tapmak; peygamber öldürmek, haramlığı kesin olan haramları helal saymak, farziyeti kesin olan farzları hafife almak suretiyle küfrünü ortaya koyan kimsedir.

3. Münâfık

İçi-dışı farklı olandır. Nifak, dıştan inanmış görünmek, kalpten ise Allah'ı, gönderdiği peygamberini ve peygamberin Allah'tan getirdiklerini kabullenmemektir ki bu bir küfür çeşididir.

---

[88] Müslim, "Îmân", 1; Buhârî, "Îmân", 37; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15.

Dünyada iken müslümanlara uygulanan muamele münafıklara da uygulanır. Fakat âhirette kâfirler gibi ebedî azapla azaplandırılırlar, hatta daha aşağı bir derekede muamele görürler:

﴿ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴾

"Şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın."[89]

Kalp ile dil, kalp ile beden ayrı ayrı olsalar Allah katındaki hüküm, kalptekine göre olur. Kişinin kalbinde iman varsa mü'mindir, küfür varsa kâfirdir. Fakat zahirde kimi iman alâmetleri göründüğü için, mü'minler onlara mü'min muamelesi yaparlar. Ama Allah, kalplerdeki küfrü bildiği için, âhirette sırları ortaya konacak, onlara da kâfir muamelesi yapılacak, hem de en aşağı bir muamele ile.

Münafık, münafıklıktan, ölmeden tövbe ederse tövbesi kabul edilir:

﴿ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾

"Ancak tövbe edip hallerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılıp dinlerini (ibadetlerini) yalnız O'nun için yapanlar başka. İşte bunlar, mü'minlerle beraberdirler ve Allah mü'minlere yakında büyük mükâfat verecektir. Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin ki! Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir."[90]

İki çeşittir:

a) İtikâdî münâfık: Kalben iman esaslarını inkâr edip dil veya bedenle inanmış gibi gösterendir. Bu itikat, bir küfür çeşididir. Müslüman görünür halbuki kâfirdir. Müslümanlara uygulanan ahkâmdan

---

[89] Nisâ sûresi (4), 145.

[90] Nisâ sûresi (4), 146-147.

istifade ederek onlardan yararlanır. Dünyada müslüman muamelesi görür, âhirette ise ebedî azapla cezalandırılır. Allah Teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"İnsanlardan bir kısmı vardır ki 'Allah'a ve âhiret gününe inandık' derler, halbuki onlar mü'min değildirler."[91]

"Münafıklar sana geldiklerinde 'biz şahitlik ederiz ki sen gerçekten Allah'ın resûlüsün' derler. Allah, senin Kendisinin peygamberi olduğunu bilir ama Allah, münafıkların yalancı olduklarına da şâhitlik eder. Yeminlerini kalkan yapıp Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür! Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar hiç anlamazlar."[92]

"Muhakkak münafıklar, cehennemin en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın."[93]

b) Amelî münâfık: Kalbinde iman olup dilinde ve bedeninde kâfir ve münâfıkların hallerine ve amellerine benzerlik olan kimsedir. Fâsıka benzer.

4. Fâsık

Lûgatte sınırdan çıkan demektir. İki çeşittir:

a) Kâfir olan fâsık: İman sınırından çıkan kimsedir.

b) Müslüman fâsık: İtaat sınırından çıkan kimsedir.

Her kâfir fâsıktır, fakat her fâsık kâfir değildir.

Fâsıklığın üç derecesi vardır:

a) Günah işler, kalbinde sıkıntı hisseder. İnkâr etmediği için imanı vardır, ancak günah işlediğinden dolayı imanı zayıftır.

b) Günah işler, kalbinde sıkıntı hissetmez; henüz inkâr etmediği için imanı vardır, ancak günahtan dolayı sıkıntı hissetmemesi sebebiyle imanı çok zayıftır.

---

[91] Bakara sûresi (2), 8.

[92] Münâfikûn sûresi (63), 1-3.

[93] Nisâ sûresi (4), 145.

c) Sübût-ı kat'î ve delâlet-i kat'î ile sabit olan bir günahı işler, bu günahı normal görmeye başlayınca kâfir olur. Fâsıklığın bu derecesi küfürdür.

İlk iki maddeye giren günahkâr kimse, mü'min olarak ölürse cehennemde ebedî kalmaz. Son maddedeki kimse ise küfür inancı üzere öldüğü için cehennemde ebedî kalır.

Âyet-i kerimeye göre, 'ilk iki maddedeki kimseler cehennemde uzun süre kalacak' anlamındadır, üçüncü maddedeki kimse ise cehennemde ebedî kalacaktır.

Günahlar, tövbe edilmez de işlemeye devam edilirse küfre doğru yol alır. Belki önce küçük günah sonra büyük günah sonra da helal görme başlayınca küfürle neticelenir. Bu tehlikeyi ortaya koyan âyet-i kerîme şudur:

﴿ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

"(Hayır, mesele onların dediği gibi değil) Evet kim bir günah işlemiş de kendi günahı kendisini her yandan kuşatmış ise, işte öyleleri cehennem ehlidirler ve orada ebedî kalıcıdırlar."[94]

Cehennemde ebedî kalanlar ancak kâfir olanlardır. Nasıl oldu da ebedî kalanlardan oldular? Önce küçük günah işlediler, sonra büyük günah işlemeye başladılar, daha sonra da büyük günahı işleye işleye haramı helal görmeye başladılar; böylece kâfir oldular. Bu küfür itikadı üzere öldükleri için cehennemde ebedî kalacaktırlar. Eğer haram işlemiş de olsalar o haramları helal saymaz iseler, cehenneme girseler bile ebedî kalmazlar, belki uzun süre kalacaklardır.

Allah Teâlâ, âyetlerde şirk ve küfür üzere ölenleri bağışlamayacağını, şirkin ve küfrün dışındaki günahları dilerse bağışlayacağını bildirmiştir. Bağışlamayıp cehennemde ebedî kalacaklarını buyurmuşsa,

---

[94] Bakara sûresi (2), 81.

kâfir olarak ölmüşler demektir. Eğer mü'min olarak ölmüşlerse geçici müddet kalacaklar ve izin verilince Allah'ın affı veya şefaatle çıkarılacaklardır.

5. Zâlim

Lûgatte bir şeyi olması gerekenin dışına koyandır. İki çeşittir:

a) Kâfir olan zâlim: Kalbe iman koyacağı yerde küfrü koyandır.

b) Mü'min olan zâlim: Diline ve bedenine itaati koyacağına isyanı ve günahı koyandır.

Her kâfir zâlimdir, fakat her zâlim kâfir değildir.

6. Mürted

İslâm'dan dönüp itikadı küfür olan bir dine veya itikadı küfür olan bir inanca girene denir. Kâfirle mürtedin kâfir olmada bir farkı yoktur. Fakat mürtede yapılan muamele kâfire uygulanmaz.

Kâfirin güzel ameli, İslâm'ın iman esaslarını tasdik etmedikçe kendisini mü'min kılmaz. Mü'min de farzları terk etmek veya haramları işlemek gibi çirkin bir ameli, helal görmedikçe o çirkin ameli, kendisini kâfir kılmaz. İman ve küfür kalbin fiilleridir, hangisi kalpte varsa onunla hükmolunur. İman varsa o kimse mü'mindir, küfür varsa kâfirdir.

S. BÜYÜK GÜNAHLAR VE BÜYÜK GÜNAHLARIN AFFI MESELESİ

Mü'min, insan olarak hem sevap hem günah işleyecek kâbiliyette yaratılmıştır. Önemli olan, af dairesine girebilmek için öncelikle emredilenleri yapmanın, yasaklananları da terk etmenin gereğine inanmasıdır. Çünkü bunu kabul etmek imandandır. Zira amellerin tatbiki bedenden, tasdiki ise kalp iledir ve o imandır. Zira af, sadece mü'minlere verilen lûtuftur.

Büyük günahların neler oldukları konusunda şüphesiz ilk merci Peygamberimizdir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi anlayan ve anlatan odur.

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ؟ -ثَلَاثًا- قُلْنَا بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ "اَلْإِشْرَاكُ بِاللهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ" وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ: "أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ" قَالَ: فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى قُلْنَا لَيْتَهُ سَكَتَ"

Ebû Bekre Nüfey' b.el-Hâris'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.), "Büyük günahların en büyüklerini size bildireyim mi?" buyurunca, cevaben ashab-ı kirâm, 'Ey Allah'ın Elçisi, evet (söyle)', dediler. Hz. Peygamber de (s.a.s.):

"Allah'a şirk koşmak, anne babaya âsi olmaktır" buyurdu. Sonra yaslanmışken oturdu ve: "Dikkat edin! (onlardan birisi de) yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmaktır" buyurdu. Bu sözü durmadan tekrarladı. Biz (daha fazla üzülmesin diye kendi kendimize) keşke sussa dedik.[95]

Başka bir hadîs-i şerîfte Hz. Peygamber (s.a.s.):

"اِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ: وَمَا هُنَّ؟ قال: اَلشِّرْكُ بِاللهِ، والسِّحْرُ، وقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وأَكْلُ الرِّبَا، وأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ، وقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ"

"Yedi helâk ediciden kaçınınız!" buyurmuştur. Bunlar nedir, Ya Rasûlallah! diye sorulunca:

"Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir canı haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, düşmana hücum anında harpten kaçmak, namuslu, kendi hâlinde, kötülüklerden uzak mü'min kadınlara zina iftirası atmaktır" buyurdu.[96]

---

95 Buhârî, "Şehâdât", 10, "Edeb", 6, "İsti'zân",35; Müslim, "Îmân", 143.

96 Buhârî, "Vesâyâ", 24; Müslim, "Îmân", 145; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 10.

"عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ؟ قَالَ: "أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ" قَالَ قُلْتُ لَهُ: إِنَّ ذَلِكَ لَعَظِيمٌ. قَالَ قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قال: "ثُمَّ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مَخَافَةَ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ" قَالَ قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ "ثُمَّ أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ"

Abdullah b. Mes'ûd'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir, Rasûlullah'a (s.a.s.): Allah indinde en büyük günah nedir? diye sordum.

"Seni yaratmış olduğu halde Allah'a şirk koşmandır" buyurdu.

– Bu, gerçekten pek büyük, bundan sonra nedir? dedim.

"Seninle beraber yemek yiyeceğinden korkarak evladını öldürmendir" dedi.

– Ondan sonra nedir? dedim.

"Ondan sonra komşunun helâli (hanımı) ile zina etmendir" buyurdu.[97]

Büyük günahlarla ilgili başka hadîsler de vardır. İmam Buhârî, *Edebü'l-Müfred*'inde şunu rivayet etmiştir:

Taysele b. Meyyâs'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Necidlilerle beraberdim. Büyük günahlardan olduklarını zannettiğim birtakım günahlar işlemiştim. Bunu İbn Ömer'e anlattım. İbn Ömer:

"- Onlar hangi günahlardır?" diye sordu. Ben de "şu ve şudur", dedim.

"- Bu anlattıkların büyük günahlardan değildir. Büyük günahlar şu dokuz şeydir:

1- Allah'a şirk koşmak,

2- Adam öldürmek,

3- Savaşta düşman karşısından kaçmak,

---

[97] Buhârî, "Tefsîru sûre (25)", 2; Müslim, "Îmân", 141-142.

4- İffetli kadına zina iftirasında bulunmak,

5- Fâiz yemek,

6- Yetim malı yemek,

7- Mescid-i Haram'da günah işlemek,

8- İnsanlarla alay etmek,

9- İsyan edilerek ana-babanın ağlatılması."

Büyük günahların sayısının yedi olduğu Nesâî'de rivayet edilmiştir. Zeynüddin el-Irâkî bunları 40, İbn Hacer el-Heytemî 467 olarak tespit etmiştir.

Büyük günahların ölçüsü

Bunlarla ilgili ölçü hakkında çeşitli şeyler söylenmiştir:

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadîs-i Şerîflerde günah işleyenlere cehennemle, azap ile tehdit varsa veya had cezasını icap ettiriyorsa yahut açıkça nehiy varsa, işte bunlar büyük günahlardır, denilmiştir.[98]

Dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevî veya uhrevî ceza öngörülen fiiller büyük günahlardır. Dolayısıyla bütün günahların kebîre statüsünde kabul edilmesi naslara aykırıdır. Buna göre, büyük günahlar, yukarıda sayılanlara ilaveten; sıla-i rahmi terketmek, kovculukta bulunmak, zina fiilini işlemek veya ona aracılık etmek, domuz eti yemek, ibadet için gereken temizliğe uymamak, hırsızlık yapmak, içki içmek, yalan yere yemin etmek, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek veya azabından emin olmak, yapılan anlaşmayı bozmak gibi Kur'an'da yasaklanan fiillerden oluşur. Mu'tezile ve Mâtürîdiyye kelâmcıları ile müteahhir dönem Eşariyye âlimlerinin çoğunluğu bu görüşü benimsemişlerdir.[99]

İnsanın, üzerinde ısrar ettiği her günaha kebîre (büyük günah) denir, herhangi bir ceza miktarı takdir edilmeyip de istiğfarla affedilen günahlara ise sağîre (küçük günah) denir.

---

[98] Bebek, Âdil, "Kebîre", *DİA*, XXV, 164.

[99] Heytemî, *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebâir*, I, 6-10.

Nureddîn es-Sabunî şöyle diyor: "Doğrusu, günahlara büyük ve küçük denmesi iki kısımdır. Yoksa günahların ne oldukları bilinemez. Bir günah, daha büyük bir günaha nispetle küçüktür. Aynı günah, kendisinden daha küçük olan bir günaha nazaran büyüktür. Mutlak anlamda büyük günah ise küfür ve şirktir. Zira onlardan daha büyük bir günah yoktur. Fakat burada kebîreden maksat, küfrün (ve şirkin) dışında kalan büyük günahlardır."[100]

Bu konudaki hadîslerin geneline bakıldığı zaman şu görülür: Büyük günahların bir kısmı küfür ve şirk, bir kısmı da küfür olmayan ama işlenmesi haram olan günahlardır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), büyük günahları sayarken önce küfür ve açık şirk olanlardan başlıyor, sonra da diğer büyük günahları sayıyor.

Hadîslerde önce Allah'a şirk koşma yer almıştır. Zira şirk, Allah'a karşı en büyük isyandır. Sonra üzerimizdeki hakları bakımından bize en çok iyiliği dokunan anne ve babaya âsî olmak ifade edilmiştir. Daha sonra diğer insanlara karşı işlenebilen ve dünya ve âhiret mutluluğunu gideren hatalar olarak; adam öldürmek, yalancılık, yalan yere şahitlik, faiz, zina, namusluya iftira, kumar, harpten kaçma, sihir gibi hususlar zikredilmiştir.

Günahlarda dikkat edilecek husus şudur: Allah'a karşı işlenmiş olanlarda Allah hakkı, insanlara karşı işlenen günahlarda ise Allah hakkına ilaveten kul hakkı da vardır. Zira bunları aynı zamanda Allah yasaklamıştır.

Günahlar içerisinde küçük günahlar da vardır. Bunlar; abdestle, namazla, oruçla ve çeşitli vesilelerle affedilen günahlardır. Günahı terk etmenin en küçük sevabı Allah'a itaat olduğundan onları da büyük bilmek gerekir. Bunun izahı şudur: Günahları Allah yasaklamıştır. Yasakları terk etmek de Allah'ın emridir. Allah'ın emrini yerine getirmek Allah'a itaattir. Yasakların terk edilmesi, emirleri yerine getirmekten daha önceliklidir. Öncelikli olanın sevabı daha fazladır.

---

[100] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 50.

En küçük günah bile Allah'a karşı işlendiğinden dolayı önem verip ondan da sakınmak gerekir. Zira mübahların çoğaltılması tenzîhen mekruhu, tenzîhen mekruhlara devam edilmesi tahrîmen mekruhu, tahrîmen mekruhların çoğaltılıp devam edilmesi haramları doğurur. Haramlar da işlene işlene küfrü doğurabilir.

a. Büyük Günah (Kebîre)-İman İlişkisi

Büyük günah, mü'min kulu imandan çıkarmaz ve onu kâfir yapmaz. İman Allah'ı, Peygamber'i ve Peygamber'in getirdiklerini kalbin tasdik etmesi, küfür ise kalbin bunlardan herhangi birisini yalanlamasıdır.

Kalbinde küfür olmayıp tasdik oldukça kişi mü'mindir. İşlediği günahların haramlığını kabul ettiği, terk ettiği emirlerin farziyetini inkâr etmediği sürece o kişi iman dairesinden çıkmaz. Çünkü;

a) Âyet ve hadîsler günah işleyen mü'minlere, günah işlemelerine rağmen mü'min ismini vermektedir:

﴿ وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ﴾

"Eğer mü'minlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltiniz."[101]

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللهِ تَوْبَةً نَصُوحًا ﴾

"Ey iman edenler! Yürekten tövbe ederek Allah'a dönün!"[102]

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ﴾

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."[103]

---

[101] Hucurât sûresi (49), 9.

[102] Tahrim sûresi (68), 8.

[103] Bakara sûresi (2), 168.

Ebû Zer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ. فَبَشَّرَنِي أَنَّهُ مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِكَ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ. قُلْتُ: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ"

"Bana Cebrâîl (a.s.) geldi ve: Her kim Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölürse cennete girer, diye müjdeledi." Ben: Zina etse de hırsızlık yapsa da mı dedim?

- "Evet, zina etse de hırsızlık da yapsa de" buyurdu. Ben tekrar aynı soruyu sordum, yine aynı cevabı verdi. Üçüncü defa aynı soruyu sorduğumda ise şöyle buyurdu:

- "Evet evet, zina da etse, hırsızlık da yapsa (cennete gidecektir), hem de Ebû Zer'e rağmen."[104]

b) Ehl-i kıbleden olup da büyük günah işledikleri kesinlikle bilinen kimselerin, tövbe etmeden ölmeleri halinde bile cenaze namazlarının kılınacağı, onlar için dua edilerek affedilmelerinin isteneceği konusunda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) asrından çağımıza kadar bütün dönemlerdeki âlimlerin icmaı vardır. Yine bütün alimler, büyük günah işleyip de tövbe etmeden ölenlerin cenaze namazlarının kılınacağı, onlar için dua edilerek affedilmelerinin isteneceği gibi şeylerin mü'minlerden başklarsı için câiz olmadığı konusunda ittifak halindedirler.

c) Kebîre/büyük günah sahibi kâfir değildir. Çünkü büyük günah işleyenlere öldürme cezası verilmeyeceği, irtidat edenlere mahsus olan hükümlerin onlara tatbik edilmeyeceği ve öldükleri zaman müslüman kabristanına gömülecekleri konusunda bu ümmetin âlimlerinin icma ettikleri tevâtüren nakledilmiştir.

b. Günahların affı

Allah Teâlâ, kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışındaki günahlardan da dilediğini affeder. Bunun delili şu âyet-i kerîmedir:

---

[104] Buhârî, "Libâs", 24; Müslim, "Îmân", 153-154.

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴾

"Allah kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz; bundan başkasını ise dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur."[105]

Küfür ve şirk inancı üzere ölen kimsenin affı yoktur. Ancak ölüm öncesinde küfür ve şirk inancını reddeder de Allah'a, Rasûlüne ve onun Allah'tan getirdiklerine iman üzere ölürse, bu kimsenin ölüm öncesinde ettiği tövbe onun küfür ve şirkini affettirir.

Küfür ve şirk inancı üzere olup ölürken cehennem kendisine gösterilince, "inandım" demesi ondan kabul edilmez. Bu kimsenin affı yoktur. Bu konuda bütün müslümanların görüş birliği vardır.

Sadece dünya hayatı süresince küfür ve şirk içinde yaşamış insanların, âhirette ebedî olarak cezalandırılmaları, onların, dünyada ebedî olarak kalacakmış niyetiyle o küfür ve şirki yaşamış olmaları sebebiyledir.

Allah Teâlâ'nın, küfür ve şirk hariç, dilediği kimselerin büyük-küçük günahlarını bağışlayacaktır, bu günahlardan tövbe etmiş olsun olmasın. Tövbe, günahlardan dönmek ve günahları işlemeye dönmemeğe azmetmektir. Tövbenin ruhu pişman olmaktır. Çünkü pişman olan kimse günahlardan vazgeçer ve bir daha o günahlara dönmez.

Diğer taraftan, küçük günah işleyenlere azap edilmesi ve büyük günahların affedilmesi, büyük günahlar helal sayılmadıkça caizdir. Çünkü sübut ve delalet bakımından kat'î naslarla sabittir ki, büyük veya küçük günahları helal saymak küfürdür.

Allah Teâlâ, dilerse büyük günahı affeder, küçük günahtan dolayı da cezalandırır. Çünkü küçük günahlar, *"Allah kendisine şirk/ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur."*[106] *"Vah bize,*

---

[105] Nisâ sûresi (4), 48.

[106] Nisâ sûresi (4), 48.

eyvah bize! Bu defter nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış!" derler[107] gibi âyetlerin kapsamına girer.

Allah Teâlâ'nın affedeceği kesindir. Ama belirli bir kişi olarak bizi affedeceği kesin değil, ihtimal dâhilindedir. Ama biz de Allah Teâlâ'nın affını dilediği kişi olabiliriz. Bu ihtimal de mevcuttur. İşte bundan dolayı ölüm öncesine kadar korku galip olmalı, ölüm anında da Allah'ın affını ümit etme galip olmalıdır.

Küçük veya büyük olsun günahların haramlığı sübutu ve delaleti kat'î olan günahı helal kabul etmek küfürdür. Bu günahları, helal görerek işlemiş ve bu inanç üzere ölmüşlerse işte bu kimseler cehennemde ebedî olarak kalacaklardır.

Bir kimse, bir mü'min ve bir müslüman birini helal görmeksizin öldürür ve bu hal üzere ölürse, bu kişinin cehennemde ebedî olarak kalacağının söylenmesi, "uzun süre" kalacağından kinayedir. Çünkü mü'min olarak ölen büyük günah sahibi cehennemde ebedî kalmayacaklardır.

Cehennemde ebedî kalacağı ifade edilenler, kebîre sahibi olup kâfir olarak ölen kimselerdir. Bu konudaki bir ayet-i kerîme şöyledir:

﴿ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴾

"Bir mü'mini kasten öldürenin cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanetlemiş ve büyük azap hazırlamıştır."[108]

İbn Abbas (r.anhümâ), bu âyet-i kerîmenin tevili hakkında şöyle demiştir:

"Bu âyet-i kerîme, mü'mini öldürmeyi helal gören hakkındadır. Gerçekte kasten adam öldürmek ancak helal görenden sadır olur."[109]

---

[107] Kehf sûresi (18), 49.

[108] Nisâ sûresi (4), 93.

[109] Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 388.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜFÜR ve KÜFRE DAİR MESELELER

KÜFÜR ve KÜFRE DAİR MESELELER

A. KÜFÜR

1. Küfrün Tarifi

Sözlükte küfür, örtmek, gizlemek ve nankörlük etmek demektir.

İmam Mâturîdî (ö. 333/944) ve İmam Eş'arî'ye (ö. 324/936) bağlı kelamcıların çoğuna göre küfür, zarûrât-ı dîniyeden olduğu kat'iyetle bilinen şeylerin tamamını veya bir kısmını kalben tasdik etmemek demektir.[1]

Bir başka ifade ile küfür, Allah Teâlâ'yı, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ve onun Allah Teâlâ'dan getirdiği kesin olan şeyleri yalan saymak, tevatüren bize gelen esaslardan birini veya birkaçını inkâr etmek, kabul etmemek ve reddetmektir.

İman gibi küfür de kalbin fiilidir. Kişinin kalbinde iman varsa mü'mindir, küfür varsa kâfirdir. Kişi kâfir olarak ölürse cehennemde ebedî olarak azap görecektir. Bunun delili şu âyet-i kerîmelerdir:

﴿ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴾

"Şüphesiz cehennem, kâfirleri çepeçevre kuşatacaktır."[2]

﴿ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ. لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴾

"Muhakkak mücrimler (kâfirler ve müşrikler), cehennem azabında devamlı olarak kalacaklar, azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde, kurtuluştan ümit kesmişlerdir."[3]

---

1 en-Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tebsıratü'l-edille*, II, 799-7800; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, II, 267, Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III, 253.

2 Tevbe sûresi (9), 49.

3 Zuhruf sûresi (43), 74-75.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۝ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴾

"Muhakkak inkâr edip de kâfir olarak ölenler; işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerinedir. İçinde sonsuza kadar kalıcıdırlar. Onlardan azap da hafifletilmez. Kendilerinin yüzlerine bakılmaz."[4]

Kalpteki ile dildeki farklı olursa hüküm, kalbtekine göredir.

Soru: Küfrü bilmemek küfür müdür?

Cevap: Bir şeyin itikadının küfür olması başka, bir insanın kâfir olması başka şeydir. Küfrü bilmemek küfür değildir. Ancak iman esaslarını bilmemek mazeret değildir. İşte bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'in ilk emri ilimle ilgili olup *'oku'* şeklindedir. İmanı inkâr etmek de küfrü inkâr etmemek de küfürdür.

Allah Teâlâ'yı inkâr etmek de küfür, Allah'ın dışındakileri Allah yerine koymak ve onları tasdik etmek de küfürdür. Bunu şu âyet-i kerîme ortaya koymaktadır:

﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا ۖ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ ۙ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"De ki: Benimle sizin aranızda şâhid (olarak) Allah yeter, (zira) O, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Bâtıla iman edip de Allah'a küfredenler ise, işte onlardır hep hüsrana düşenler."[5]

2. Küfrün Çeşitleri

Dört çeşit küfür vardır:

---

[4] Bakara sûresi (2), 161-162.

[5] Ankebût sûresi (29), 52.

A. İnkâr Küfrü

Kişinin, Allah'ı, Allah'ın Rasûlünü ve Rasûlullah'ın Allah'tan getirdiği esasları kalbiyle kabul etmemesi ve diliyle de inkâr etmesidir.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

"Muhakkak kâfir olanları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; iman etmezler."[6]

Bir diğer âyet ise şudur: *"De ki: Benimle sizin aranızda şâhid (olarak) Allah yeter, (zira) O, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Bâtıla iman edip de Allah'ı (inkâr ile) kâfir olanlar, işte onlar zarar edenlerin ta kendileridir."*[7]

B. Cuhûd Küfrü

İblîs ve müşrik olan Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın yaptığı gibi kişinin, kalbiyle Allah'ın ilah olduğunu bildiği halde kendi isteği ile iman esaslarını itiraf etmemesi, kabul etmemesi ve inkâr etmesidir.

Şu âyet-i kerîme küfrün bu çeşidine işaret etmektedir:

﴿ وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾

"Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'ân veya Muhammed) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. İşte bundan dolayı Allah'ın laneti kâfirleredir."[8]

---

[6] Bakara sûresi (2), 6.

[7] Ankebût sûresi (29), 52.

[8] Bakara sûresi (2) 89.

Yahudilerin kendi kitaplarındaki bilgilere dayanarak, yakında gelecek Peygamberi bekledikleri Medine'de bilinmekteydi. Devamlı şu sözü söylerlerdi: "Şu putperestler biraz daha hükmetsinler bakalım. Peygamber geldiğinde onların hesabını göreceğiz." Fakat Hz. Peygamber (s.a.s.) gelince, sırf hasedleri yüzünden ona düşman oldular.

C. İnat Küfrü

Allah'ı kalbiyle tanımak, diliyle ikrar etmek, buna rağmen hased, sapıklık, şan ve şöhret, makam endişesi ve kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslâm'ı din olarak kabul etmemektir. Bu çeşit küfre küfr-i ârî de denmektedir. Nitekim Ebû Tâlib, kâfir olan arkadaşlarından ar edip gururuna yediremediği için inanmayıp inkâr etmiştir. Şu âyetler bu çeşit küfre işaret etmektedir:

﴿ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴾

"Kendiler bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Ama bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak!"[9]

﴿ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ. ﴾

"O ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de onu ve askerlerini yakalayıp denize atıverdik. Bak işte, zalimlerin sonu nice oldu!"[10]

Allah'a ve Peygamber'in getirdiğine karşı kibir, küfürdür. Bu âyetler, Firavun'un, Hz. Musa'ya (a.s.) karşı küfrünü ifade eden âyetlerdir.

---

9 Neml sûresi (27), 14.

10 Kasas sûresi (28), 39-40.

D. Nifak Küfrü

Kişinin inanılması gereken iman esaslarını diliyle ikrar etmesi, kalbiyle tasdik etmemesidir. Münafıkların küfrü budur.

Kur'ân-ı Kerîm şu ayetiyle buna işaret eder:

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴾

"İnsanlardan bazıları da vardır ki, mü'min/tasdik edici olmadıkları halde 'Allah'a ve âhiret gününe inandık' derler."[11]

Abdulmelik (ö. 145/762-63), Saîd b. Cübeyr'e (ö. 94/713-714) küfrün ne olduğunu soran bir mektup yazar. O da küfrü, çeşitleriyle birlikte şöyle cevap verir:

1. Şirk olan küfür: Allah'la birlikte başka bir ilah edinmek suretiyle olan küfür,

2. Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm'i ve Rasûlünü inkâr ile olan küfür,

3. Allah'ın çocuğu vardır, iddiası sebebiyle olan küfür,

4. İslâm iddiasında bulunanın küfrü: Allah'ın indirdiği hükümleri bir tarafa iterek Allah'ın hükümlerinden bir hükmü bâtıl/geçersiz sayanın küfrüdür. Şu âyette olduğu gibi:

﴿ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴾

"Kim Allah'ın indirdiği (hükümleri bâtıl/geçersiz saymak sureti) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."[12]

---

[11] Bakara sûresi (2), 8.

[12] Mâide sûresi (5), 44; İzzeddîn Belik, *İslamî Hayat (Minhâcü's-Sâlihîn)* (çev. İbrahim Cücük, Vecdi Akyüz, Sâlim Öğüt, Mehmet Erdoğan), İstanbul 1982, I, 205-206.

3. Mü'mini Küfre Götüren Şeyler

A. İmanın Şartlarından Herhangi Birini İnkâr Etmek

İmanın şartlarından her birisinin dayandığı delilin hem sübûtu hem de delâleti kesindir. İşte böyle bir delille sabit olan konuyu inkâr küfürdür.

Hz. Ömer b. Hattâb'ın (r.a.) rivayet ettiğine göre Cibrîl aleyhisselam'ın insan suretinde gelip Rasûlullah'a (s.a.s.), *"Şimdi de imanı anlat bana"*, dedi. Rasûlullah (s.a.s.):

"قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ قَالَ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ"

"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Yine kadere, hayrına ve şerrine iman etmendir" buyurdu.[13]

İmanın şartlarını belirten bu hadîs-i şerîfin delâleti kat'î, ama sübûtu kat'î değildir. Çünkü bu hadîs-i şerîf sahîhtir, lafzen mütevâtir olmayıp meşhurdur. Fakat sonraki âlimler tarafından bu hadîs-i şerîf tevatür derecesinde kabul edilmiş ve âmentü üzerinde icma meydana geldiği için kaza ve kadere iman, altıncı iman esası olarak zikrolunmuştur. Söz konusu hadîs-i şerîfte belirtilen iman şartlarının (Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe ve kadere iman) Kur'ân-ı Kerîm'de de zikredildiğini görürüz. Yani ilgili hadîs, bu konuda Kur'ân'ı teyit etmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuda yer alan delillerin hem sübûtu hem delâleti kesindir.

İman esasları içinde yer alan kader ve kaza konusu, Allah'ın ilmi, iradesi, kudret ve tekvini ile alakalıdır. Kadere ve kazaya iman, Allah Teâlâ'nın bu sıfatlarına iman demektir. Hayır-şer, iyi-köyü, meydana gelen her şey Allah'ın ilmi, iradesi, takdiri, kudreti ve yaratması iledir.

---

[13] Müslim, "Îmân", 1, 5; Buhârî, "Îmân", 37; Tirmizi, "Îmân", 4; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Nesâi, "Mevâkît", 6; İbni Mâce, "Mukaddime", 9.

Allah'ın ilmi ise, geçmişi, anı ve geleceği kuşatıcıdır. Kaderin tarifine baktığımız zaman bu konu daha net anlaşılır.

Kader: Allah Teâlâ'nın, ilerideki olacak olan şeyleri ezelden bilmesi, bilip uygun gördüğüne göre hükmetmesidir. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de her şeyi ezelden bildiğini ve ezelden takdir ettiğini bildirmiştir.

Allah Teâlâ'nın zâtı da sıfatları da ezelîdir. Zira âyet-i kerîmede: *"O, İlk ve Sondur."*[14] Yani, O'nun varlığı öncesiz ve sonrasızdır; O'ndan önce hiçbir şey yoktu ve hiçbir şey O'nun gibi sonsuz olmayacaktır. Birçok sahih nakilde kaydedildiği gibi, bu yorum bizzat Hz. Peygamber'in kendisi tarafından yapılmıştır. Böylece, 'zaman' da -insan anlayışının ötesindeki bir kavram olarak- bizâtihî Allah'ın yarattığı bir şeydir. O'dur Evvel, her şeyden önce, başlangıcı yoktur ve her şeyin ilkidir. Çünkü varlıkların hepsinin başlangıcı ve hepsini ortaya çıkarandır. Kader, Allah'ın ilmi ile ilgilidir. Allah'ın ilmi ise ezelîdir.

İman edilmesi gereken şeyler sadece bu altı iman esası değildir. Zarûrât-ı dîniyye denilen ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğ ettiği tevâtüren sabit olan, derin bir tefekkür ve muhakemeye ihtiyaç duymadan halkta kat'î bir bilgi neticesi hâsıl olan ve yine halkın zarûrî ilim diye bilinen bir bilgi ile kabul ettiği esaslara da inanmak icap etmektedir. İmam Rabbânî (ö. 1034/1625) zarûrât-ı dîniyye diye bilinen esasları sınıflandırarak her birine ayrı ayrı imanın farz olduğunu söyler. Bunlar;

1) Allah'ın varlık ve birliğine iman, indirilmiş olan kitap ve sahifelerin hak olduğuna iman, peygamberlere, meleklere iman, cehennemde mükâfât ve azabın ebedîliğine, semâvat nizamının bozulacağına, yıldızların parçalanıp dökülеceğine, yer ve dağların paramparça dökülеceğine, yer ve dağların paramparça olacağına iman,

2) Beş vakit namazın farz olduğuna, rekâtların sayısının muayyenliğine, malların zekâtının, Ramazan orucunun, imkân bulunduğunda haccın farz olduğuna iman,

---

[14] Hadîd sûresi (57), 3.

3) Şarap içmenin, haksız yere adam öldürmenin, ana-babaya itaatsızlık etmenin, hırsızlığın, zinanın, yetim malı yemenin, fâiz yemenin ve benzeri şeylerin haram olduğuna imandır. Bu saydıklarımız tevâtür yoluyla sabit olmuş ve dinden oldukları kesinlikle bilinmiştir.[15]

Zarûrât-ı dîniyyeyi inkâr, tevâtüren sabit dinî bir esası inkâr olacağından küfür sayılmıştır.[16] Yine zarûrât-ı dîniyyeden olduğu bilinen bir meselede şüphe etmek de onu inkâr gibi kabul edilmiştir.[17]

B. Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen Bir Âyeti veya Muhkem Bir Hususu İnkâr Etmek

Burada kastedilen, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen herhangi bir konu veya âyet-i kerîmedir. Kur'ân'dan bir âyeti inkâr bütün âyetleri inkâr gibidir. Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr da onu indiren Allah Teâlâ'yı inkârdır ki bu da küfürdür.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'nın kelamı, ilmi, tespitleri, teşhisleri ve hükümleridir. İşte Allah'ı kabul eden kimse Kur'ân'daki bu hususları da kabul eder. Âyetleri kabul etmek, Allah'ı kabul etmektir. Kur'ân-ı Kerîm bir bütündür, her âyeti, mu'cize yani karşı koyanı âciz bırakan ve eşsiz bir kitaptır. Bütün bu özellikler Kur'ân'ın tüm surelerinde mevcuttur. İşte biz, "Kur'ân-ı Kerîm'de geçen herhangi bir şeyi inkâr etmek küfürdür", derken bütün bu yönleri de içine alan bir kitap olduğunu dikkate alarak söylüyoruz. Ayrıca asırlardan beri Kur'ân'da bir tahrif olmadığı gibi, ilmî yönü, asırlar geçmesine rağmen hâlâ en üst seviyededir. Kur'ân-ı Kerîm'de ikinci sırada olan Bakara sûresi, *"Bu kitapta hiçbir şüphe yoktur."* diyerek başlamaktadır. Yani bu kitabın Allah'tan olduğunda şüphe yoktur. Bu ifadeden onun, fazlalık, eksiklik, yetersizlik, sadece belirli bir zamana ait olma gibi zaaflar taşımadığı da anlaşılmaktadır. İşte böyle bir kitaptaki herhangi bir şeyi inkâr etmek elbette küfür olur.

---

[15] İmam-ı Rabbânî, Ahmed b. Abdulehad es-Serhendî, *el-Mektûbât*, İstanbul ts. III, 22.

[16] Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, s. 149.

[17] Heytemî, *el-İ'lâm bi kavâtı'ı'l-İslâm*, Kahire 1293, 1294, II, 374.

C. Dinden Olduğu Sübût-i Kat'î ve Delâlet-i Kat'î İle Sabit Olan Bir Şeyi İnkâr Etmek

Dinin kaynağı, Kitap ve Sünnettir. Dini oluşturan konular, iman, ibadet, ahlâk ve ahkâmdır. İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe (ö.150/767) *el-Fıkhu'l-Ekber* isimli kitabında, dini şöyle tarif etmiştir:

" اَلدِّيْنُ إِسْمٌ وَاقِعٌ عَلَى الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالشَّرَائِعِ كُلِّهَا "

"Din; iman, islâm ve bütün ahkâmdan ibaret olan (ilâhî sisteme ait) bir isimdir."

İman, kalbin ameli olan tasdik konularını; islâm, bedenin ameli olan uygulamalarını; ahlâk, aklen ve şer'an çirkin sayılan huyların terk edilip aklen ve şer'an güzel sayılan huylarla bezenmeyi; ahkâm ise insanlar arası muâmelatla ilgili hükümleri içine alır.

Bu dört konuda Kur'ân-ı Kerîm'den ve hadîs-i şerîften olan delillerin sübutu ve delaleti kesin ise bunları inkâr etmek küfürdür.

D. İslâm'ın Rükünlerinden Birinin Farziyetini İnkâr Etmek

Rükün, olmazsa olmaz olana denir. Asıl rükün ve zâid (fazladan) rükün diye ikiye ayrılır. İslâm'ın olmazsa olmaz rükünleri vardır. İslâm'ın temel rüknü (itikat), kelime-i tevhîddir. O da Allah'tan başka ilahın olmadığını ve Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve rasûlü olduğunu tasdîk etmektir. Asıl rükün, kalbin bunu kabul etmesidir. Bunu dille söylemek, zâid rükündür. İmanın olmazsa olmazı değildir. Çünkü ölüm tehlikesi ve herhangi bir organın telef olma tehlikesi (ikrâh-ı mülcî) karşısında, kalbinde iman olması şartıyla kelime-i şehâdeti diliyle terk eden kişi kâfir olmaz.

İslâm'ın amelî rükünleri namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve haccetmektir. Amelî rükünlerin farz oluşunu inkâr etmek de küfürdür. Bir farzın farz oluşunu inkâr, farz edeni inkâr demektir ki o da küfürdür.

E. Helali Haram, Haramı da Helal Görmek

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğ ettiği ve uyguladığı şeylerde, haram olduğunu kesin olarak bildiği şeyi helâl sayan kimse kâfir olur. Mesela evlenilmesi haram olan kadınlarla evlenmeyi, bir zaruret bulunmadan domuz etini ve ölü hayvan etini yemeyi, şarap içmeyi mubah gören ve bunların haram olmadığını iddia eden kimse dinden çıkar. Bunların haram olduğunu kabul eder de onları işlerse kâfir olmaz, günahkâr (fâsık) olur. Aynı şekilde satmak istediği haram bir şeye rağbeti artırmak için bu helâldir derse veya aynı sözü haram mı helâl mi olduğunu bilmeden söylerse kâfir olmaz, fâsık olur.

Farzları da haramları da bilmek farzdır. Farzı terk etmek, haramdır. Haramı işleyene kâfir denmez, günahkâr mânâsında fâsık denir.

Bir kimse "şarap haram olmasaydı" veya kendisine güç geldiği için "Ramazan orucu farz olmasaydı" diye temenni etse, kâfir olmaz. Bu iki temenni, şarabın haramlığını beğenmediğinden ve Ramazan orucunun da farz olduğunu kabul etmediğinden değil, nefsin hoşuna geleni istediğinden ve nefse zor geldiğindendir. Olmasaydı ifadesi, haramın haram oluşunu ve farzın farz oluşunu kabul ile birlikte nefsin hazzını istediğinden öyle temennide bulunmak manasındadır.

Bir kimse, "zina haram olmasa" veya "haksız yere adam öldürmek haram olmasa" diye temennide bulunsa kâfir olur. Çünkü bunlar, hikmet esasına uygun olarak bütün hak dinlerde haram kılınmış davranışlardır. Hikmetin dışına çıkmak isteyen, Allah Teâlâ'nın hikmetine uymayan hükümler koymasını istemiş olur. Bu ise, bu gibi temennilerde bulunan kişilerin Rableri hakkındaki bilgisizliklerinin eseridir.

Allah Teâlâ'yı şanına yakışmayan bir şeyle vasfeden veya O'nun isimlerinden bir isimle veya emirlerinden bir emirle alay eden veya Allah'ın va'dini veya vaîdini (tehdit) inkâr eden kimse kâfir olur. Hafife almak ve düşmanlık kasdıyla "peygamberlerden hiçbir peygamber olmasa" diye temennide bulunan kimsenin durumu da böyledir. Küfür söyleyen bir kimseye razı olduğunu göstermek için gülen kişinin hükmü de aynıdır.

Bir kimse, diğer bir kimseye "Allah'a küfret" diye emretse veya böyle bir emir vermeye azmetse kâfir olur.

Bir kimse kocasından ayırmak ve boşanmasını sağlamak için bir kadına "kâfir" diye fetva verse, küfrüne rıza gösterdiğinden dolayı kâfir olur.

Şarap içerken veya zina ederken besmele çeken kâfir olur.

Kasten, kıbleden başka bir cihete doğru veya abdestsiz olarak namaz kılan kimse kâfir olur. Tesadüfen kıble tarafına yönelmiş bile olsa durum aynıdır.

Küfür lafzını, inanarak değil de sırf hafife alarak söyleyen de kâfir olur.

F. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Getirdiği Hükümlerden Birini Reddetmek

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiği Kur'ân-ı Kerîm ile veya mütevâtir hadîs-i şerîf ile sâbit olan bir hükmü mutlak olarak reddetmek küfürdür. Çünkü hükmü inkâr o hükmü koyanı inkâr demektir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾

"Hayır! Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."[18]

Bu âyet imanın mekânının kalp olduğuna delildir. Çünkü "içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın" buyurmuştur.[19]

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

---

[18] Nisâ sûresi (4), 65.

[19] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, III, 312-313.

" لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبِعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ "

"Sizden birisi nefsinin arzusunu getirdiğime tâbi kılmadıkça iman etmiş olmaz."[20]

Rasûlullah, hem usûlî yani itikadî hem de amelî konulara dair beyanlarda bulunmuştur. Bir kimse nefsinin arzusuna uyarak imânî konuları kabul edip de amelî konuları uygulamazsa fâsık olur. Kesin delillerle sabit olan itikâdî konuları kabul etmeyip de amelî konulara uyan kimse ise münâfıktır. Ne itikâdî ne de amelî konuları, nefsine uyarak kabul etmeyen kimse ise kâfirdir. Ama hem iman eden hem de imanına göre Hz. Peygamber'i örnek alarak amel eden kimse kâmil mü'mindir.[21]

Hadîs-i şerîfin izahından sonra âyet-i kerîmeyi ele aldığımız zaman şunu anlarız:

Hz. Peygamber'i (s.a.s.) hakem kabul etmek, imanın gereği ve olmazsa olmaz şartıdır. Sonra Rasûlullah'ın (s.a.s.) verdiği hükmü kabul etmek de imanın gereğidir ve olmazsa olmaz kısma dâhildir. Hz. Peygamber'in hükmünü; içinde, kalbinde bir sıkıntı duymadan kabul edip de hükmün gereğini yapmayan kimse iman ettiğinden dolayı mü'mindir, ancak uygulamayı terk ettiğinden dolayı günahkâr mü'mindir. Hz. Peygamber'in hükmünü kabul etmeyip de ameline uyan kimse kâfir mânâsında münâfık olur. Ne hükmünü kabul edip ne de ameline uyan kişi ise kesin olarak kâfir olur.

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin tamamı, sübûtu itibariyle kesin, ancak bazı âyetlerin delâletleri kesin değil zannîdir. İşte bu şekilde, delâlet-i zannî bir âyetle sabit olan bir hükmü reddetmek kişiyi kâfir etmez, bu durum onu dalâlete götürür. Hadîs-i şerîfleri sübûtu kesin, delâleti zannî olanlarında da hüküm aynıdır.

---

[20] Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-mesâbîh*, Mekke 1992, I, 412.

[21] Ali el-Kârî, *Mirkât*, I, 412-413.

G. Kur'ân-ı Kerîm'i, Hz. Peygamber'in Sözünü ve Şeriattan Olan Herhangi Bir Şeyi Alaya Almak

Alaya almak inkârdan kaynaklandığı zaman küfür olur. Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hz. Peygamber'in sözünü alaya almak cehaletten değil inkârdan kaynaklanır ki bu da küfürdür. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴾[22]

"Allah size Kitap'ta: 'Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla (kâfirlerle) oturmayın. Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz' diye (hüküm) indirdi. Muhakkak ki Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."[22]

Mekke'de müşriklerin durumlarına karşı Hz. Peygamber'e hitaben şu âyet inmişti:

﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ﴾

"Âyetlerimize dalan kimseleri gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar, kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana unuttururssa, artık hatırladıktan sonra, o zalimler topluluğu ile oturma!"[23]

Âyetlerimize dalan kimseler, âyetlere küfreden ve onlarla alay eden kimselerdir.

---

[22] Nisâ sûresi (4), 140; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 96-97.

[23] En'âm sûresi (6), 68.

Medine'de de Yahudi hahamları bulundukları meclislerde Kur'ân'dan küfür ve alay ile bahsederler, münafıklar da onlarla beraber bulunur, bunları dinlerlerdi. Bundan dolayı bu âyette yer alan ve Hz. Peygamber'e yöneltilen hitabın, bütün ümmetine yönelik olduğu anlatılmış ve buyurulmuştur ki, ﴿ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ﴾ *"Allah'ın âyetleriyle küfür ve alay edilirken yanlarında oturduğunuz takdirde siz de onların, o kâfir alaycıların aynısınız."* Bu âyetin zahirinden, Allah'ın âyetleri ile alay etmenin ve o esnada onların yanında oturmanın da küfür olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber akaid âlimleri onların yanında oturanların küfre düşmesi için razı olma şartını koşmuşlardır. Buna göre, Allah'ın âyetleriyle alay edenlerin yanında tepki vermeden bilerek ve isteyerek oturmak kişiyi küfre düşürür. Söz konusu âyetin münafıklar hakkında nâzil olmasından bu anlaşılmaktadır. Fakat rıza, itirazı terketmek demek olduğuna göre, açık veya gizli itiraz edilmedikçe kişi küfürden kurtulmuş olamaz. Kalkıp gitmek de bir itiraz demektir. Şayet *"Kalbi iman ile dolu olduğu halde küfre zorlanan kimse hariç"*[24] durumunda olursa durum farklıdır. Oturur, onlar gibi olursa ne mi olur? Şüphesiz, Allah münafıklarla kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır. Dünyada Allah'ın âyetleriyle alay etmek için toplandıkları gibi, âhirette de cehennemde öylece toplanacaklardır.[25]

H. Kur'ân-ı Kerîm'i ve Mütevâtir Sünneti Yalanlamak

Kur'ân-ı Kerîm'i yalanlamak, Kur'ân-ı Kerîm'i gönderen Allah Teâlâ'yı yalanlamak demektir ki bu küfürdür. Mütevâtir sünneti yalanlamak da Rasûlullah'ı (s.a.s.) yalanlamaktır. Rasûlullah'ı yalanlamak ise onu gönderen Allah Teâlâ'yı yalanlamak demektir ki bu da küfürdür.

Söz, fiil ve takrirden ibaret olan Sünnet, aynı zamanda, ilâhî vahyin iki kısmından birini teşkil eder; diğer kısmı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Çünkü Allah Teâlâ, Rasûlullah'ın (s.a.s.) "kendi heva ve hevesinden konuşmadığını, her ne konuşmuş ise onun, kendisine vahyedilen bir vahiy

---

[24] Nahl sûresi (16), 106.

[25] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 107.

olduğunu" beyan buyurmuştur.[26] Bu manayı teyit eden Hz. Peygamber'in bir hadîsinde de *"Bana Kur'ân verildi, bir de onunla birlikte onun gibisi"*[27] denilmiştir. Kur'ân'la birlikte Hz. Peygamber'e verilen, Kur'ân gibi vahye müstenid olan şeyin, Sünnetten başka bir şey olabileceğini düşünmek mümkün değildir.[28]

Kur'ân olarak her ne tebliğ etmiş ise o vahiydir. Kur'an'ı tebliğ ederken Rasulullah onu tebliğ ederken bunu mutlaka belirtmiştir. Sünnete gelince, onun da bir kısmı vahiydir, tamamı değil. Ağzından çıkan sözler de vahyin onayından geçtikten sonra vahiy hükmüne geçer.

Kur'ân'da; Nisâ (4), 59; Mâide (5), 92; Nûr (24), 54; Muhammed (47), 33; ve Teğâbün (64), 12 gibi âyet-i kerîmelerde ﴿ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ﴾ hem *Allah'a itaat edin* emri, hem de *Rasûle itaat edin* emri müstakil olarak zikredilmiştir. Kur'ân da hüküm koyucu (müsbit) delildir, hadîs-i şerîfler de hüküm koyucu delildir. Bu âyetler de gösteriyor ki, Kur'ân vahiy olduğu gibi, hüküm ifade etmesi için şer'î bir konuda hüküm koyucu olarak emreden, nehyeden, helal eden haram eden hadîs-i şerîfler de ya vahiydir ya da vahiy hükmündedir. Zaten Allah'a itaat, Rasûle itaat ile gerçekleşir ki Allah Teâlâ ﴿ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ﴾ *"Kim Rasûle itaat ederse muhakkak Allah'a itaat etmiş olur"*[29] buyurmuştur. Ayrıca Nûr sûresi 54. âyetinde ﴿وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا﴾ *"Eğer ona (Rasûle, tasdik ederek) itaat ederseniz hidayete erer (ve hidayette devam eder)siniz"* buyurmuştur.

Eğer siz Peygambere itaat eder de size yüklenen görevi yaparsanız, hidayete, doğru yola erersiniz, hakka kavuşursunuz. Rasulün vazifesi de ancak açık açık duyurmaktır. O onu yerine getirdi, size de itaat görevi kaldı.[30]

---

[26] Necm sûresi (53), 3-4.

[27] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6, (4604); Tirmizî, "İlim", 10, (2666); İbn Mâce, "Mukaddime", 2, (12).

[28] Talat, Koçyiğit, *Hadîs Istılahları*, Ankara 1985, s. 401.

[29] Nisâ sûresi (4), 80.

[30] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 36.

Hz. Peygamber'in günlük hayatında "otur, kalk, su ver, mescide gidelim, uykum geldi yatacağım, selâmun aleyküm, nasılsın?...." gibi ağzından çıkan her söz vahiy değildir. Ama ona izafe edilen her şey hadîstir. Rasul'e itaatin Allah'a itaat olması, her sözünün ve her fiilinin vahiy olması gerekmez. Şu kadar var ki, o vahyin kontrolündedir, vahye ters düşecek bir şey söylemez, söylerse, yaparsa uyarılır, uyarılmadıysa yaptıkları ve söyledikleri vahye ters değildir, kabul görmüştür ve vahiy hükmüne geçmiştir.

Vahyin türleri özet olarak şöyle belirtilmiştir:

1. Sâdık rüya.

Allah'ın doğrudan veya melek vasıtasıyla rüyada peygamberlere ve sâlih insanlara bildirdiği vahiy (Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'nın annesine vahyetmesi gibi),

2. Allah'ın perde arkasından peygamberlere hitap yoluyla indirdiği vahiy.

Bu tür vahiyler kalp ile değil kulakla algılanır. Tûr dağında Hz. Mûsâ'nın yanı sıra mi'racda Hz. Muhammed'e (s.a.s.) de bu tür vahiy gelmiştir.

3. Allah'ın peygamberlerin kalbine ilka ettiği vahiy.

Kutsî hadîsler bu tür vahiylerdendir. Rasûlullah'ın kalbine sözsüz telkin edilen mânalar ise diğer hadîsleri teşkil eder.[31]

4. Cebrâil'in aslî sûretinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) görünerek tebliğ ettiği vahiy.

Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Hira dağında ve mi'rac esnasında Me'vâ Cenneti yanındaki Sidretü'l-müntehâ'da iken gelen vahiy bu türdendir.

5. Cebrâil'in kendisi görünmeden Rasûlullah'a tebliğ ettiği vahiy.

Bu tür vahiy Rasûlullah'a çan sesine veya arı vızıltısına benzer sesler aracılığıyla gelmiştir.

---

[31] ez-Zürkanî, M. Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân*, Kahire ts, I, 44.

6. Cebrâil'in insan şekline girerek tebliğ ettiği vahiy.

Cebrâil, ashaptan Dihye b. Halîfe el-Kelbî sûretinde Hz. Peygamber'in yanına gelerek ona vahiy tebliğ etmiştir. Bu tür vahiylere açık (zâhir/celî) vahiy denir. Ayrıca âlimlerin yaptığı ictihadlar da ilham mânasında bir tür vahiy kabul edilmiş ve buna gizli (bâtın/hafî) vahiy denilmiştir.[32]

Mütevâtir: Yalan üzerinde ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalığın, yine kendisi gibi bir kalabalıktan rivayet ettiği haberdir. Kaynağından son noktaya kadar aynı sağlamlıkta gelmesi söz konusudur.[33]

Mütevâtir hadîs, lafzî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır:

a) *Lafzî mütevâtir,* adı geçen topluluğun, senedin başından sonuna kadar, metnini aynı lafızla ve aynı şekilde rivayet ettiği hadîstir.

b) *Manevî mütevâtir,* lafzen olmasa da farklı senetleri, inkâr edilemeyecek kadar çok olan rivayettir. Bunun misâli, 'Duada elleri kaldırmaya dair' hadîs-i şerîflerdir. Rasûlullah'tan rivayet edilen yüz kadar hadîs-i şerîfte, onun dua ederken ellerini kaldırdığı zikredilmektedir. Suyûtî bu hadîsleri bir cüzde toplamıştır. Fakat Suyûtî'nin topladığı bu hadîslerin her biri ayrı ayrı meseleler hakkındadır. Bu meselelerin hepsi de mütevâtir değildir. Bunların müşterek tarafı ise duada ellerin kaldırılmasında tevatürün mevcut oluşudur.[34]

Mütevâtir hadîs, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) alındığı kesin olan hadîstir. Dolayısıyla kesin bilgi ifade eder. Her hususta onunla amel etmek gerekir. İster kavlî, ister fiilî, ister takrîrî sünnetten olsun, fark etmez.

Mütevâtir kavlî hadîslere örnek de Rasûlullah'ın şu sözüdür:

---

[32] Yavuz, Yusuf Şevki, "Vahiy", *DİA,* XXXXII, 441; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî,* I, 58-60; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî,* XVII, 184; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* V, 4256-4260.

[33] Koçyiğit, *Hadîs Istılahları,* s. 346.

[34] Subhi es-Sâlih, *Hadîs İlimlerive Hadîs Istılahları* (çev. Yaşar Kandemir), Ankara 1971, s. 118-119.

" مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ "

"Kim bilerek bana yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın."[35]

Mütevâtir fiilî sünnete örnek ise, beş vakit namazın rekâtlarının adetleridir. Namaz, oruç, haccın keyfiyeti hakkında gelenler de böyledir.

I. Baskı ve Tehdit Olmadığı Halde İsteyerek, Severek Puta Tapmak

İkrah olmadığı halde, isteyerek ve severek puta tapmak; küfür ve şirk olduğu sübûtu ve delâleti kesin olan naslarla sabit olan bir fiili yapmaktır ki elbette küfürdür.

Baskı altında kalan insan, tabiat olarak veya inancı gereği hoşlanmadığı bir şeyi yapmaya mecbur bırakılabilir. Sonuçta daha zararlı olanı kendisinden uzaklaştırmak için razı olmadığı bir şeyi yerine getirir.[36]

İkrâh (baskı ve tehdit), başkasını korkutarak fıtraten veya şer'an hoşlanmadığı şeye sevketmektir.[37]

İkrâh, ağırlığına ve hafifliğine göre iki kısma ayrılmaktadır. Tam ikrâh veya ikrâh-ı mülcî, mecbur bırakan zorlama demektir. Hanefîlere göre, bir canı veya bir organı yok etmek veya birini şiddetli dövmektir.[38]

Mecelle, ikrâh-ı mülcîyi şöyle tarif etmiştir: Bir organı kesmeye veya kişiyi öldürmeye sebep olacak şiddetli dövmekle tehdit etmektir.[39]

---

35 Buhârî, "Enbiyâ", 50; Tirmizî, "İlim", 13.

36 Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 33.

37 Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyyât*, Matbaatü'l-Âmire, İstanbul 1253, s. 65.

38 Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-fıkhî*, 318; ayr. bk., *Mecelle*, md., 49.

39 *Mecelle*, md. 49.

K. Dinin Şeâirinden Olan Bir Şeye, Kur'ân'a ve Hadîslere Sövmek

Dinin şeâirine sövmek, inkârdan kaynaklandığı için bu da küfürdür. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr etmek Allah Teâlâ'yı inkâr etmektir. Hadîs-i şerîfleri toptan inkâr, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) inkâr etmektir. Çünkü gönderileni inkâr, göndereni inkâr anlamına gelir. Gönderilen Hz. Peygamber, gönderen de Allah Teâlâ olduğuna göre bu küfürdür.

L. Dinin Farzlarına (Zarûrât-ı Dîniyye) Sövmek

Şeriata, peygamberlere, Allah'ın isim ve sıfatlarına, emirlerine, nehiylerine, namaz, zekât, oruç ve hacc gibi dinin farzlarına (zarûrât-ı dîniyye) sövmek, inkârdan kaynaklanır. Bunları inkâr ise küfürdür. Sövmek hem küfürden hem de düşmanlıktan kaynaklanır.

Şerîat, itikâdî, amelî ve ahlâkî hükümleri içine alır. Din kelimesi de şeriat ile eş anlamlıdır. Şerîate yani dine sövmek, dinin yegâne sahibi olan Allah Teâlâ'ya sövmektir.

Kur'ân-ı Kerîm ve sahîh hadîslerle sabit olan Allah'ın isim ve sıfatları vardır. Allah'a sövmekle isim ve sıfatlarına sövmek aynı sayılır ki bu da küfürdür. Zira Allah'ın isim ve sıfatlarına sövmek Allah'a sövmektir.

Peygamberlere iman, Kur'ân-ı Kerîm'le sâbittir. Peygamberlere sövmek, peygamberleri gönderen Allah'a sövmek demektir ki küfürdür.

Allah'ın emirlerine, özellikle namaz, zekât, oruç ve hacca sövmek de emreden Allah'a sövmek demektir. Allah'ın nehyettiklerine sövmek de nehyedene sövmektir. Bütün bunlar hem inkâr hem de düşmanlıktan kaynaklanır ki küfürdür.

M. Kesin Delille Sabit Olan Günahı Helal Saymak

Kesin delil ile sabit olan günah ister büyük günah olsun ister küçük günah olsun, günahı helal saymak o günahın günah oluşunu inkâr demektir. Günahı inkâr da günah hükmünü koyan Allah ve Rasûlünü inkâr etmektir ki bu da küfürdür.

Haram oluşu kesin olarak bilinen bir şeyin helâl; helâl oluşu kesin olarak bilinen bir şeyin de haram olduğuna inanmak küfürdür.[40]

N. Günahı Önemsememek

Haram; yapılması, kullanılması, yenilip içilmesi bizzat Şâri' olan Allah Teâlâ tarafından kesin bir delil ile yasaklanmış olan herhangi bir şeydir.[41]

Haram iki kısımdır. Birisi, doğrudan haram liaynihî veya haram lizâtihî, diğeri dolaylı haram/liğayrihîdir.

a) Doğrudan haram (haram liaynihî): Özündeki bir kötülük, bozukluk ve zarardan (mefsedet) dolayı Allah ve Rasûlünün geçici bir sebebe dayalı olmaksızın baştan itibaren ve temelden haram kıldığı fiildir. Zina, hırsızlık, ölü hayvan eti satma, evlenme engeli bulunanlarla evlenme gibi. Bunlardaki zarar, kendi bünyelerindeki kötülüğe dayanır. Doğrudan haramlar; genel olarak korunması zarûrî olan beş şeyi zedeleyen ve onlara zarar veren fiil ve hareketlerdir. Bu beş şey: Can, mal, akıl, din ve nesildir.

Öldürme yasağı canı; hırsızlık yasağı malı; içki yasağı aklı; İslâmî esasları temelinden bozan davranışların yasaklanması, dini; zina yasağı da nesli korumuş olur.

b) Dolaylı Haram (haram liğayrihî): Temelde meşru olduğu halde, haram kılınmasını gerekli kılan geçici bir durum sebebiyle haram olan fiildir. Bu bizzat haram değildir fakat bizzat haram olan bir şeye vasıta olmaktadır. Meselâ; bir kadının avret yerine bakmak haramdır. Çünkü zinaya sebep olmaktadır. Zina ise bizzat haramdır. Faizli satış haramdır. Birbirine mahrem olan iki kadını bir nikâh altında toplamak haramdır. Çünkü bu ikisi arasındaki hısımlık bağının yani sıla-yı rahimin kopmasına sebep olur. Halbuki Cenâb-ı Hak "*...Allah'tan ve*

---

[40] Eş'arî, *el-Lümâ fi'r-reddi alâ ehli'z-zeyği ve'l-bida'*, Beyrut 1953, s. 79; İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1395/1975, III, 204; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 148; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, s. 64.

[41] Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 140.

hısımlık bağını koparmaktan sakının..."[42] buyurarak sıla-ı rahmin devam ettirilmesini kesin olarak istemiştir. [43] Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kadın halası, teyzesi, erkek kardeşinin kızı veya kız kardeşinin kızı üzerine nikâh edilemez. Eğer siz bunları yaparsanız, hısımlık bağlarını koparmış olursunuz."[44]

Sıla-ı rahmin kesilmesi bizzat haramdır, buna sebep olabilecek fiil ve davranışlar da dolaylı yoldan yasaklanmıştır.[45]

Dolaylı haram, kimi zaman da sonradan meydana gelen bir durumdan ötürü olur. Gasbedilmiş bir toprak üzerinde namaz kılmak, Cum'a namazı için ezan okunurken alış-veriş yapmak gibi. Aslında alış-veriş bizzat haram değildir. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de *"Ey iman edenler! Cum'a günü namaz için çağrıldığınız vakit Allah'ı anmaya koşun ve alım-satımı bırakın!"*[46] buyurulduğu ve insanı namazdan alıkoyduğu için, yalnız sınırlı bir süre için yasaklama yoluna gidilmiştir.

Günahlar büyük ve küçük olmalarına göre de iki kısma ayrılır.

Günahların en büyüğü Allah'a şirk koşmaktır. Büyük günahların en büyüklerini Rasûlullah (s.a.s.) şöyle bildirmiştir:

"اِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ" قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: "اَلشِّرْكُ بِاللهِ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ"

---

[42] Nisâ sûresi (4), 1.

[43] Nisâ sûresi (4), 36; Ra'd sûresi (13), 25; Nahl sûresi (16), 90; Rum sûresi (30), 38; Muhammed sûresi (47), 22.

[44] Buhârî, "Nikâh", 27; Müslim, "Nikâh", 37, 39.

[45] Muhammed Ebu Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)* (çev. Abdulkadir Şener), Ankara 1973, s. 54-55; Zekiyüddîn Şa'ban, *Usûl-i Fıkıh* (çev. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara 1990, s. 216, 217.

[46] Cum'a sûresi (62), 9.

"Yedi helâk edici şeyden sakının!" Onlar nelerdir? diye sorulunca şöyle buyurdu: "Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir canı haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, düşmana hücum anında harpten kaçmak, namuslu kendi hâlinde mü'min kadınlara zina iftirasında bulunmaktır."[47]

Günahların bir kısmı Allah hakkı ile ilgili, bir kısmı da kul hakları ile ilgilidir.

Günahların bir kısmı kişinin kendisine ait, bir kısmı da kötü örnekliği ile ilgilidir. Had cezası uygulanan günahlar olduğu gibi, sadece keffaret cezası gerektirenler ve cezası yalnızca âhirette verilecek olanlar da vardır.

İster bütün bu günah çeşitleri olsun ister büyük ister küçük günah olsun, günah oluşu kesin delil ile sabit olan bir şeyi helal saymak küfürdür. Günahı inkâr, günah hükmünü koyan Allah ve Rasûlünü inkâr etmektir ki küfürdür. Zira günahın günah oluşunu beğenmemek günah hükmünü koyanı beğenmemek demektir.

O. Allah'tan Ümit Kesmek

Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ وَلَا تَيْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ. ﴾

"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz. Muhakkak ki kâfirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."[48]

Rahmetini ve nimetini, her şeyi istediği gibi evirip çevirenin Allah olduğunu bilerek iman eden kimse Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez. Kâfir ise Allah'ın bu kudretini bilmez ve rahmetinden ümidini keser.[49]

---

[47] Müslim, "Îmân", 145; Buhârî, "Vesâyâ", 23; "Hudûd", 44; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 10.

[48] Yûsuf sûresi (12), 87.

[49] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, VII, 351.

Mü'min kişi, musîbet vermeyi Allah'ın yarattığına inanırsa, Allah Teâlâ, kalbi sükûna ermesi için o kişiye hidayet eder, o kişi de hemen arkasından, *"innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn: Şüphesiz biz Allah'a âidiz ve şüphesiz biz Allah'a döneceğiz"* der. Yoksa iman önce, hidayet sonra manasında değil, Allah hidayet eder de kul imana erer. Çünkü âyette: *"Allah iman edenlerin velisi/dostu (ve yardımcısı)dır, onları karanlıklardan nura çıkarır."* (Bakara 2/257) Mü'min ölmeden önce küfürden ve şirkten tövbe eder, Allah'ı, Peygamber'i ve Peygamber'in Allah'tan getirdiklerini tasdik ederse, Allah ona günahlardan tövbe etmeye hidayet (ilham) edeceğini Kur'ân-ı Kerîm'inde haber vermiştir:

﴿ مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ ﴾

"Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a iman ederse Allah onun kalbine hidayet/ilham verir."[50]

Hayır-şer, fayda-zarar, hastalık-sağlık, her şeyin Allah'ın ilmi, takdiri, iradesi ve yaratmasıyla olduğuna inanan kimseye, kalbini sükûne erdirmek için Allah hidayet eder, yani işin mahiyetini ona ilham eder; o da *"innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn: Şüphesiz biz Allah'a âidiz ve muhakkak biz Allah'a döneceğiz"* der, huzur bulur.

Bir musibet isabet etmez ki Allah'ın izniyle olmasın. Yani gerek kâfir gerek mü'min, fert yahut topluluk her kim olursa olsun başına can, mal veya başka şeylerle ilgili herhangi bir musibet, maddî, manevî, kavlî veya fiilî hoşa gitmeyecek acı bir hadise gelirse, o Allah'ın izniyledir. Allah'ın izni olmayınca hiç kimsenin istemesiyle, çalışmasıyla kimseye bir musibet erişmez. Allah'ın izni olmayınca yaprak yerinden oynamaz. Gerçi *"Başına gelen kötülük nefsindendir."* (Nisâ sûresi 4/79), *"Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe, Allah onların durumlarını değiştirmez."* (Ra'd sûresi 13/11) âyetlerinde geçtiği üzere bazı musibetlerin kaynağı, insanın veya kavmin kendisi olduğu hakikat ise de böylesi musibetler de yine Allah'ın takdiri, iradesi ve izni olmadıkça meydana gelmez. Onun için *"De ki, hepsi Allah'tandır."* (Nisâ, 4/78) buyurulmuş-

[50] Tegâbün sûresi (64), 11; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XV, 200-201.

tur. Bu ancak Allah'ın izniyle olduğu gibi, her kim de Allah'a iman ederse Allah onun kalbine hidayet verir, yardım eder, doğruyu düşündürür, gelen musibetin ancak Allah'ın izniyle olabileceğini ve kendisinin de Allah'ın olup yine O'na döneceğini hatırlatır. Kişi de *"Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a âidiz ve yine şüphesiz O'na döneceğiz, derler."* (Bakara sûresi 2/156) tesellisiyle rahatlar. *"Böylece elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız.."* (Hadid sûresi 57/23) irşadıyla sabır, metanet ve *"yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir."* (Zümer sûresi 39/10) müjdesiyle ferahlık bulur. Allah her şeyi bilendir. Binâenaleyh, insana izin vermesindeki hikmetini, mü'min kuluna ne gibi hayırlar gerektireceğini, bu yüzden onu ne gibi sevaplara ulaştıracağını, bu sebeple nasıl hareket etmesi gerekeceğini bilir ve kalbine o suretle hidayet vererek onu muvaffak kılar.[51]

Allah Teâlâ küfür üzere ölen kimseyi de bağışlamayacağını ifade etmiştir:

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ ﴾

"Allah kendisine şirk/ortak koşulmasını elbette bağışlamaz."[52]

Kişi, kendisinin hidayet kabiliyetini bozmamış ve kalbini küfür ve şirk ile kalbini mühürletmemişse hidayet kapısı kendisine açıktır. Eğer iman üzere ölmüşse, Allah Teâlâ ona af ve mağfiret kapısını kapatmamıştır. Evet; böyle bir kimsenin af ve mağfiret edileceği garanti edilmemiş olup Allah'ın dilemesine bağlanmıştır. Konuyla ilgili âyet-i kerîme şöyledir:

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴾

---

51 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 93-94.

52 Nisâ sûresi (4), 48.

"Allah kendisine şirk/ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur."[53]

Aynı sûrenin bir başka âyetinde de şöyle buyurmuştur:

﴿ إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴾

"Allah kendisine şirk/ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz haktan uzak bir sapıklılkla sapmış olur."[54]

Bu iki âyet-i kerîme, şirk üzere ölen kimsenin af kapsamı dışında olduğunu ifade etmektedir. Eğer şirkten tövbe edip de iman üzere ölmüşse zaten işlediği en büyük günah olan şirk günahının affedileceği, şirkle birlikte diğer günahlarının da af kapsamına girebileceği belirtilmiştir.

Allah Teâlâ'nın affedicilik vasfı kesindir. Fakat belirli bir kişi olarak bizi affedeceği kesin olmayıp imanlı olarak ölmemiz şartıyla affetme ihtimali vardır. Allah Teâlâ'nın, affını dilediği kişilerden olabiliriz. Biz de affımızı ümit ederiz. İşte bundan dolayı denilmiştir ki, mü'minde ölüm öncesine kadar korku galip olmalı, ölüm anında da Allah'ın affını ümit etme galip olmalıdır.

Ayrıca mü'min olarak ölenlerin bütün günahları, âhirette Allah'ın dilemesiyle af kapsamındadır. Kul hakları ise, hak sahiplerinin affı ile veya Allah'ın o alacaklı kimseyi razı etmesi ile af kapsamına alınabilir.

Bütün günahların af kapsamına girdiğine dair delil ise şu âyet-i kerîmedir:

---

[53] Nisâ sûresi (4), 48.

[54] Nisâ sûresi (4), 116.

﴿ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾

"De ki: Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."[55]

Bu âyet, Kur'ân'ın en çok ümit veren âyetidir. Bununla beraber dikkat edilmesi gerekir ki, bu ümidin günaha teşvik için değil, aksine, günahkâr kimseleri bir an önce tövbe edip Allah'a yönelmeye teşvik için olduğu, hemen peşinden gelen iki âyetten anlaşılmaktadır.[56]

Küfürden, şirkten tövbe eden insan, günahlarının affından ümidini kesmemelidir. Zira Allah Teâlâ, küfür ve şirkten tövbe edenin tövbesini de bütün günahlarını da affediyor. Yeter ki kişi tövbeye yönelsin. Bu şu anlama gelmez: Allah nasıl olsa affediyor, ne günah işlersen işle, ne kadar işlersen işle! Hayır! Allah'ın affediciliğinin anlamı bu değildir. Aksine bunun anlamı, önceden günah işlemişsen, haydi hemen tövbe et, Allah Teâlâ bütün günahları affediyor, yeter ki sen tövbe et, ümidini kesme! demektir.

Âyet-i kerimenin bu mânada olduğu devamındaki âyetlerden de anlaşılmaktadır:

﴿ وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴾

"Onun için (ümidi kesmeyin de) başınıza azap gelmeden önce (tövbe ile) Rabbinize yönelin ve O'na teslim olun. Sonra yardım göremezsiniz. Haberi-

---

55 Zümer sûresi (39), 53.

56 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 501.

niz olmayarak ansızın başınıza azab gelmeden önce (hâlis müslüman olun da), Rabbinizden size indirilenin en güzelini (azîmeti) takip (ve tatbik) edin."[57]

Bu âyetlerden çıkan mana şudur: Önce tövbe etmek, sonra Allah'a yönelerek emirlerini yerine getirmek için teslimiyet göstermek, sonra da azîmete (takvâya) yönelmek gerekir.

Bir de şu mana vardır: Sen eğer iman üzere ölürsen, Allah'ın huzuruna, dağlar kadar günahlarla varmışsan bile, Allah bütün günahlarını affedebilir, ümidini yitirme!

Allah Teâlâ'dan ümit kesmek; Allah'a acziyet isnad etmektir. O'na güvenmemektir. Her ikisi de küfür olan şeylerdir.

İşte şu âyet-i kerîme de aynı manayı ortaya koymaktadır:

﴿ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ. قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴾

"Dediler ki: Biz sana gerçeği müjdeliyoruz. Onun için sakın ümit kesenlerden olma! Dedi ki: Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümit kesebilir?"[58]

Demek ki Allah'ı tanımayan, Allah'a iman etmeyen kimse ümit keser. Allah'ı tanımak, ancak O'nun kendisini Kur'ân'ında ve Rasûlünün hadîs-i şerîflerinde bildirdiği gibi tanımakla mümkün olur. İman ise kulun hidayeti tanıyıp imana yönelmesi, Allah'ın da ona hidayet edip kalbini İslâm'a açması ve kalbinde imanı yaratması ile gerçekleşir. Allah kimin kalbini İslâm'a açarsa onun kalbine iman nurunu koyar. İman nuru, âyetlerdeki ve hadîslerdeki gerçekleri tasdik nurudur ki işte o nur ile her şeyi görür ve her şeyi bu iman gerçekleriyle izah eder. Böylece ümitsizliğe düşmez, sebepler biter, fakat Allah'ın rahmeti devreye girebilir, yardım edebilir, sıkıntılardan kurtarabilir, affede-

---

[57] Zümer sûresi (39), 54-55.

[58] Hicr sûresi (15), 55-56.

bilir. Hem böylece, sebeplerin değil Allah'ın yaratıcı ve her şeye kâdir olduğunu itiraf etmiş olur. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ﴾

"Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin ki, duanızı kabul edeyim..."[59]

Allah Teâlâ, bir bakıma, insanlara açık çek veriyor; çeke ne yazarsa yazsın ne isterse istesin, Allah her şeye kâdirdir. Allah her şeyi biliyor, her şeye gücü yetiyor ve her dediği oluyor. İşte yegâne ilâhımız ve her şeye gücü yeten Rabbimiz bu!

Kişi daima imtihan edilmektedir; varlıkla da yoklukla da sağlıkla da hastalıkla da sıkıntı ile de rahatlık ile de. Bu imtihan, nimette şükürle, sıkıntıda sabırla kazanılmaktadır.

Mü'min sebeplere müracaat eder ama sebepler tükenince Allah'tan ümidini kesmez. Zira sebeplere müracaat ederken de asıl güvenci Allah'tır. Çünkü sebepleri de yaratan Allah Teâlâ'dır.

P. Allah'ın Azabına Karşı Kendini Emniyette Görmek

Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

"Onlar Allah'ın mekrinden (azap) emin mi oldular? Hüsranda olan (kâfir) toplumdan başkası Allah'ın azabından emin olamaz."[60]

'Her günah ehlinin cehennemlik, her sevap ehlinin de cennetlik olduğu' şeklinde kesin bir hükme varılamaz. Ama günah, ehlini cehenneme, sevap da ehlini cennete doğru çeker, denebilir. '**Günah işleyen muhakkak cehenneme gider**' demek, kişiyi ümitsizliğe götürür, '**sevap işleyen de muhakkak cennete gider**' demek kişiyi azaptan emin olmaya götürür ki ikisi de haramdır ve küfürdür. Çünkü azaptan emin

---

[59] Mü'min sûresi (40), 60.

[60] A'râf sûresi (7), 99.

olmak ve rahmetten ümit kesmekle ilgili âyetleri[61] kabul etmemek küfürdür. Zira günah ehlinin affı garanti olmasa da Allah'ın dilemesiyle affedebileceğini ilgili âyetler ifade etmiştir. Allah istemezse, mü'min küçük günah sebebiyle de azaba uğrayabilir. Mü'min, hem Allah'ın azabından korkacak hem rahmetini ümit edecektir. Fakat ölüm öncesine kadar korku galip olacak, ölüm anında ise ümit gâlip olacaktır.

Mesela rivayete göre İsrâîloğullarından günahkâr bir kadın susuz kalmış bir köpeği sulamış, bu amelindeki ihlâs ve samimiyeti sebebiyle ilâhi lûtufla affa uğramıştır. Sâliha bir kadın ise bir kediyi hapsetmesi sonucunda kedi ölmüştür. Bu kadın da bu fiili sebebiyle –ilahi adâlet gereği- azaba müstehak kılınmıştır.

Burada, her köpek sulayan zinakârın mutlaka affa uğrayacağı, her kedi hapsedenin de azaba uğrayacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Bu ikisi de genel prensip değildir. Yani aynı davranışta bulunan başkaları aynı sonuçla karşılaşmayabilir.

Bu iki konunun delilleri şöyledir:

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

-"Vaktiyle bir adam yolda giderken çok susadı. Bir kuyu buldu ve içine indi; su alıp dışarı çıktı. Bir de ne görsün, bir köpek, dili bir karış dışarıda soluyor ve susuzluktan nemli toprağı yalayıp duruyordu. Adam kendi kendine, "bu köpek de tıpkı benim gibi pek susamış" deyip hemen kuyuya indi, mestini su ile doldurdu ve mesti ağzına alarak yukarıya çıktı ve köpeği suladı. Onun bu hareketinden Allah Teâlâ hoşnut oldu ve adamı bağışladı."

Sahâbîler: Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim için hayvanlardan dolayı da sevap var mı? dediler. Rasûl-i Ekrem:

-"Her canlı sebebiyle sevap vardır" buyurdu.[62]

---

[61] Hicr sûresi (15), 55-56; A'râf sûresi (7), 99.

[62] Buhârî, "Müsâkât", 9, "Mezâlim", 23, "Edeb" 27; Müslim, "Selâm", 153; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 44; İbni Mâce, "Edeb", 8.

Buhârî'nin bir başka rivayetinde de *"Allah ondan memnun oldu ve bağışlayıp cennetine koydu"* beyânı yer almaktadır.

Hem Buhârî'nin hem Müslim'in bir başka rivâyetinde de şöyle denilmektedir:

"Susuzluktan ölmek üzere olan bir köpek bir kuyunun etrafında dolaşıp duruyordu. İsrailoğullarından fâhişe bir kadın onu gördü; hemen çizmesini çıkardı ve onunla köpek için kuyudan su çekerek onu suladı. Bu yüzden o kadın bağışlandı."[63]

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ حَبَسَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ، فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ، لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَسَقَتْهَا، إِذْ حَبَسَتْهَا، وَلَا هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ"

İbn Ömer'den (r.anhümâ) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Bir kadın ölünceye kadar hapsettiği bir kedi yüzünden azaba uğradı ve cehenneme girdi. Hayvanı hapsettiğinde ona bir şey yedirmemiş, içirmemiş, yerdeki haşereleri yemesine bile izin ve imkân vermemişti."[64]

Bu iki hâdise için varid olan hadîs-i şerîflerin birisi tergîb diğeri terhîb için olan nasihat ve uyarılardır. Kişi, yeter ki küfürden, şirkten ve günahlardan ölmeden önce tövbe etsin. Çünkü kabul edilmiş tövbenin silemeyeceği günah yoktur. Bunun delili şu âyettir:

﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

---

[63] Buhârî, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Selâm", 155.

[64] Buhârî, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Selâm", 125, "Birr", 133-134.

"De ki: Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."[65]

Allah Teâlâ, şirk günahını, şirkten tövbe edip ölmüşse affeder, şirkin dışındaki günahları ise, mü'min kişi ister o günahtan tövbe etmiş olsun ister tövbe etmemiş olsun affedebilir. Yeter ki işlediği haramları helal görmemiş olsun.

R. Gaybdan Verdiği Haberde Kâhini Tasdik Etmek

Kâhini tasdik eden kimse Rasûlullah'ı yalanlamış olur. Rasûlullah'ı yalanlamak ise, onu gönderen Allah Teâlâ'yı yalanlamak olur ki küfürdür. Çünkü Allah Teâlâ, Kendisinden başkasının gaybı bilmeyeceğini şu âyet-i kerîmede ifade buyurmuştur:

﴿ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾

"Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları O'ndan başkası bilmez, karada ve denizde olanları O bilir ve bir yaprak düşmez ki, onu bilmesin; ne toprağın karanlıklarında bir tane, ne de kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, o her şeyi açıklayan Kitap'ta bulunmasın."[66]

Kâhinlere gitmek suçtur. Gaybı bildiklerini iddia eden kâhinleri tasdik etmek ise daha büyük suçtur, yani küfürdür. Bu tavır, hakikatin kaynağının Kur'ân-ı Kerîm değil de kâhinler olduğu iddiası anlamına gelir ki bu küfürdür.

Gaybı bilme yolu Allah Teâlâ'dan başkasına kapalıdır. Eğer Allah Teâlâ, Peygamberine bir gaybı bildirmişse ona bir şey denemez. Zira bu konuda Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

---

[65] Zümer sûresi (39), 53.

[66] En'âm sûresi (6), 59.

﴿ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ۝ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ۝ ﴾

O bütün gaybı bilir. Fakat gaybını hiç kimseye açmaz. Ancak seçtiği elçiye açar. Çünkü onun önünden ve ardından gözetleyiciler salar."[67]

Allah, henüz varlık âlemîne gelmeyen, işaret ve izleri de bulunmayan ve bazılarına göre gay olan şeyleri bildiği gibi, henüz vücuda gelmemiş olanları da bilir. Zira O'na göre gayb yoktur. ﴿فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا﴾ *"Fakat O, kendi gaybını, -yani bütün varlıklara göre mutlak gayp olan ilmini- kimseye açmaz."*[68] Yani açık ve kesin şekilde her şeyi gösterecek olan gaybını kimseye açmaz. Onun için ne insan ne cin ne melek ne de bir başka varlık **mutlak gaybı yakînen bilmez.** Ancak, böyle olması, göreceli gayba dair bazı bilgiler edinilebilmesine aykırı olamayacağı gibi rüya, ilhâm, kerâmet veya gizli bazı sebeplerle mutlak gayba dair bazı şeyler sezilebilmesine de aykırı değildir. Bununla beraber bunların hiçbiri, zan ve kuruntudan arınmış tam bir keşf ve ortaya çıkarma mânâsında kesin ilim olamaz. Bundan dolayıdır ki olaylar üzerinde cereyan eden bilimsel araştırma ve buluşların, delile dayanarak mantıkî neticeler çıkarmanın bile yarın için hükmü bir kıyastan öte geçemez. Matematiksel bir kesinlik ifade etmez. Dış görünüşe göre düşünüp fikir yürütmek başka; meydanda, açık olmak yine başkadır. Yüce Allah henüz vücuda çıkarmamış olduğu gaybını kimseye açmaz, açığa çıkarmaz. ﴿إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ﴾ *"Ancak elçileri içinde seçip dilediği bir elçi hariç."*[69] Dilerse ona gaybından bazı şeyleri açar. Henüz varlık âlemine gelmeyen şeyleri açıkça bildirir. Bunlar O'nun ya elçiliğinin ilkeleri ve delilleri olan mucizeleri veya yükümlülükleri, hükümleri ve yaptırımları gibi elçiliğin temelleri ve gayeleriyle ilgili bilgiler olur. Bu durumda da yine o elçi gaybı bilmiş olmaz. Kendisine haber verilmiş, bildirilmiş olanı bilir. Onun için kıyâmetin ne zaman olacağı kesinlikle

---

[67] Cin sûresi (72), 26-27.

[68] Cin sûresi (72), 26.

[69] Cin sûresi (72), 27.

bildirilmemiş, ﴿ قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ ﴾ *"(Onlara) de ki: '(Bunun) bilgi(si) yalnızca Allah katındadır"*[70] buyurulmuştur.

Peki o elçi, kendisine gaybdan gösterilen şeylerin, cin ve şeytan işi kuruntu ve hayaller olmayıp da Allah tarafından bir gerçek olduğunu nasıl bilir? Bunu açıklamak için buyuruluyor ki, ﴿ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴾ *"Çünkü O (Allah, o gaybı gösterirken) o elçinin önünden ve arkasından, her tarafından gözetecek birtakım gözetleyici melekler dizer."*[71] Onlar, o ilâhî sözler indirilirken ona yabancı bir şey karıştırılmaması, cin ve şeytanların müdahale etmemesi için gözetir, onları engeller. Onun için Allah kelâmı, gizli bir noktası kalmaksızın elçiye açık bir biçimde, korunmuş olarak gelir. Bu nedenle o sırada cinler, şeytanlar ona bir şey karıştıramaz. Ancak o gözetleyicilerin dizilişine bakıp uzaktan uzağa bazı şeyleri sezerler, kulak hırsızlığı türünden bir şey çalmak ve bununla kâhinlik yapmak için sokulmaya çalışırlar. Lakin yanaşıverenler, onları yakacak bir alev, apaçık bir kıvılcım ve delip geçen parlak ışık ile taşlanıp uzaklaştırılırlar ki, bu özellik, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğine mahsus olan şihâb (parlak alev) mucizesidir.[72]

B. ŞİRK

1. Şirkin Tarifi

Lûgatte şirk, "ortak olmak, ortaklık ve ortak koşmak" demektir.

Istılahta ise "Allah Teâlâ'nın zâtında, ulûhiyetinde, sıfatlarında ve fiillerinde veya O'na ibadette ortağı ve dengi bulunduğunu kabul ve iddia etmektir."

Yaratılmışları, Yaratıcı'nın seviyesine hakîkaten çıkarmak da şirktir, Yaratıcı'yı yaratılmışların seviyesine hakîkaten indirmek de şirktir.

Allah'a ait sıfatların hakîkatini şeytan, heva, insan ve diğer şeylere ait kılmak da şirktir; başkalarına ait sıfatları, mecâzen değil de gerçek

---

[70] Ahkâf sûresi (46), 23.

[71] Cin sûresi (72), 27.

[72] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 387-388.

anlamda Allah'a ait kılmak da şirktir. Allah'ı yaratılmışlardan birinin seviyesine mecazen değil hakikaten indirmek veya mahlûklardan birini Allah'ın seviyesine mecazen değil hakikaten çıkarmak da şirktir.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de Kendisine ait sıfatlardan altmış dört kadarını mecazen yaratıklar hakkında kullanmıştır. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de kullara ait bazı özellikler de mecazen Allah'a nispet edilmiştir. Kullara ait bir özellik Allah'a nispet edilince netice kasdolunur. Şu âyet-i kerîmede olduğu gibi:

﴿ اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾

"Münafık erkeklerle münafık kadınlar (fitne ve nifakta) birbirlerindendir. Onlar kötülüğü (münker) emrederler, iyilikten (ma'rûf) alıkoyarlar, elleri de sıkıdır. Onlar Allah'ı unuttular, O da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fâsıktırlar."[73]

Bir insan, bir insanı veya bir şeyi unutunca neticede onu terk eder. Allah'ın onları unutması, onları terk etmesinden kinayedir. Aynı şekilde, bir insan bir insanı sevince ona ikram eder. Sevmek, kalbin meylidir. Allah için, "Allah'ın kalbi ona meyleder" denmez. Allah bundan münezzehtir. "Allah sever", deyince "o kimseye ikram eder, sevap verir." demektir.

Şirk koşana 'müşrik', şirk koşulana 'şerîk' denir. İslâm'da şirk, küfürdür. Bunun delili de şu âyet-i kerîmedir:

﴿ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا اَشْرَكُوا بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴾

[73] Tevbe sûresi (9), 67.

"Kendisi hakkında hiçbir delil indirmediği şeyi Allah'a ortak koştuklarından dolayı kâfir olanların kalplerine korku salacağız. Onların barınma yerleri ateştir. Zalimlerin konaklama yeri ne kötüdür."[74]

Bu âyette, kâfir olanların şirk sebebiyle kâfir oldukları belirtilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, Yahudilerin Uzeyir (a.s.)'ı Allah'ın oğlu kabul etmeleri, Hıristiyanların da Hz. Îsâ (a.s.) -buna ilaveten- ulûhiyet nispet etmeleri yüzünden kâfir olduklarını beyan etmektedir:

﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴾

"Yahudiler, 'Uzeyir Allah'ın oğludur' dediler; Hıristiyanlar da 'Mesih Allah'ın oğludur', dediler. Bu onların ağızlarıyla uydurdukları sözleridir. Daha önce inkâra sapmış olanların sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin, nasıl da saptırılıyorlar!"[75]

Küfür ve şirk birbirine yakın iki kavramdır. Küfür şirkten daha geneldir. Her şirk, küfürdür ama her küfür, şirk değildir. Şirk, Allah'a ortak koşunca meydana gelir, küfür ise küfür olduğu bilinen inançları kabul etmekle oluşur.

Küfür olan inancın birisi de Allah'a ortak koşmaktır. Bir kimse, Mecûsîlik'te olduğu gibi iki ilâhın varlığını kabul etse, bu kimse hem müşriktir hem kâfirdir. Fakat mesela, âhiret gününe inanmayan bir kimse kâfirdir ama müşrik değildir.

Kur'ân-ı Kerîm, şu âyette hem müşrikleri hem Ehl-i Kitab'ı 'kâfir' olarak zikretmiştir:

---

[74] Âl-i İmrân sûresi (3), 151.

[75] Tevbe sûresi (9), 30.

﴿ لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴾

"Ehl-i Kitap'tan ve müşriklerden kâfir olanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi."[76]

Allah'a şirk koşmak, en büyük günah olmanın yanında, Allah'ın bağışlamadığı en büyük günahtır:

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ﴾

"Muhakkak Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, şirkin dışındakileri ise dilediğine bağışlar"[77]

Kur'ân-ı Kerîm'de üç milletten bahsedilir:

a) Ehl-i İslâm: Bütün peygamberler ve tâbileri buna dâhildir.

b) Ehl-i Kitap: Hıristiyanlar ve yahudiler.

c) Ehl-i Şirk: Âhiret ve din fikrini kabul etmeyenler.

İslâm'a göre hüküm koymak, bir şeyi helal-haram etmek, şeriat koymak, farz ve vacib vaz'etmek; haram, mekruh hükmü koymak, ancak Allah'a aittir. Her kim bu özellikleri kendisine veya birilerine nispet ederse şirke girmiş olur. Ayrıca, yaratma konusunda mecazen değil de hakîkaten yaratıcı olduğunu söylerse veya yaratmayı başka şeylere hakiki anlamda nispet etse yine şirk içine girmiş olur. İşte biz Ehl-i şirk dediğimiz zaman bunu kastediyoruz.

Ehl-i kitap, din fikrini ve âhiret fikrini kabul ettiği için Ehl-i şirk'ten ayrılmakta, ulûhiyette ve rubûbiyetteki tevhid konusunda Ehl-i İslâm'dan ayrılmakta, Ehl-i şirk ile birleşmektedir.

---

[76] Beyyine sûresi (98), 1.

[77] Nisâ sûresi (4), 48.

2. Şirkin Çeşitleri

İzmirli İsmail Hakkı, İslâm âlimlerinin naslardan hareketle şirk olarak nitelendirdikleri inanç biçimlerini beş kısma ayırmıştır:

a) Müstakil şirk: İki ilâhın varlığını kabul etmek. Ateşperestlerin (Mecusîler) şirki.

b) Teb'îzî şirk: Allah'ın birliğini kabul etmekle birlikte Hıristiyanlık'taki teslîs inancı gibi birçok ilâhtan oluşan bir tanrı inancını benimsemek.

c) Takrîbî şirk: Allah'a yakınlık sağlamaları ve O'nun katında şefaatçi olmaları için putlara ve heykellere tapınmak.

d) Taklîdî şirk: Câhiliye Araplarında olduğu gibi atalarını taklit ederek putlara ve heykellere ilâh niteliği nispet etmek, taklitle Allah'tan başkasına ibadet etmek.

e) Sebepler vasıtasıyla meydana gelen şirk: Tabiat kanunlarının Allah'ın yaratmasıyla değil de eşyanın kendi kendisinin gerçek sebebi ve yaratıcısı olduğuna inanmak. Maddeci filozofların ve tabiatçıların hakîkî tesiri sebeplere isnat etmesi gibi.

Eğer sebepleri neticelere bağlayıp sonra da hem sebepleri hem onların sonuçlarını Allah Teâlâ'nın eşyaya koyduğu kanunla yarattığını söylemek şirk olmaz, tevhid olur.[78]

f) Allah'tan başkası için amel etmek: Garaz ve maksada bağlı olan şirktir.

C. İRTİDÂT

Lûgatte dönmek mânâsına gelir. Istılahta irtidât, İslâm dininden dönmektir ki böyle kimseye mürted denir. Mürted, kâfirdir. Mürted ile kâfir, küfür bakımından eşittirler. Şu kadar var ki, mürtede uygulanan muamele ile kâfire uygulanan muamele ayrıdır.

Kâfir, İslâm'a girmediği için imanın ve İslâm'ın tadını tatmamış kimsedir. Mürted ise İslâm'a girmiş, bir zaman müslüman olarak yaşa-

---

[78] İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, İstanbul 1339-1341, II, 102-103.

mış ve İslâm'ın kurtuluş dini olduğunu kavramış olduğu halde haktan batıla dönmüştür. İşte bundan dolayı mürtede uygulanan hüküm kâfire uygulanan hükümden değişik olmuştur:

1) Kâfirlerle sulh ve ittifak yapılabilir, mürtedlerle yapılmaz;

2) Cizye vererek İslâm devletinin koruması altına giren zimmîye (kâfir) uygulanan bu hüküm mürtede uygulanmaz;

3) Mürted, İslâm'a dönmedikçe ölümden kurtulamaz, köle edinilmez, hayatı bağışlanmaz;

4) Mürtedden alınan mal alıkonulup hazinesinde muhafaza edilir. Ganimet gibi pay edilmez. Ancak tekrar İslâm'a girerse kendisine iade edilir.

5) Harpte esir edilen mürtedler, İslâm'a dönmeyi kabul etmedikleri zaman usûlünce öldürülürler, harp esirlerine uygulanan eman hakkı onlara tanınmaz.

6) Mürtedin kestiği yenmez.

7) Mürtedle evlenilmez, onun müslümanla evlenilmesine müsaade edilmez.

8) Mürtedden diyet alınmaz

9) Mürtedi öldürene kısas uygulanmaz.

10) Mürted öldürülünce cenazesi yıkanmaz ve müslüman kabristanına gömülmez.

11) Mürtedin bıraktığı mala varis olunmaz, kendisi de müslümanın malına mirasçı olamaz. Malı devlet hazinesine fey/ganimet olarak bırakılır. Mürtede, dine dönmesi için –bir görüşe göre- üç gün süre tanınır, dönerse canı bağışlanır, dönmezse öldürülür.[79]

Mürtedle kâfirin benzer oldukları yerler de vardır. Mürtedlerin elçileri de kâfirlerin elçileri gibi canları korunmuştur; kâfir müslümana mirasçı olamadığı gibi, mürted de müslüman akrabasına mirasçı olamaz.[80]

---

[79] Mâverdî, Ali b. Muhammed, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyetü'd-dîniyye*, Mısır 1380/1960, s. 57-58.

[80] Muhammed Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi* (çev. Hamdi Aktaş), İstanbul 1998, s. 141.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMANIN ŞARTLARI

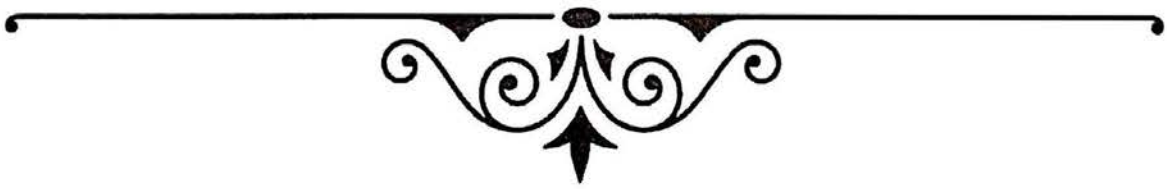

İMANIN ŞARTLARI

A. ALLAH'A İMAN

1. Tenzih ve Tenzihin Esasları

Tenzih, ıstılah olarak, zât-ı ilâhiyyenin âcizlik, eksiklik ve yaratılmışlık özelliklerinden arınmış olduğunu benimseyip ifade etmektir.[1]

Kur'ân-ı Kerîm, iki yerde[2] لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللهُ ve yüzden fazla لَآ إِلٰهَ إِلَّا هو ile Cenâb-ı Hakk'ı şeriki bulunmaktan tenzih eder.

İslâm âlimleri, tenzihle ilgili âyetler içinde *"Hiçbir şey O'nun benzeri değildir"* mealindeki âyeti (Şûrâ, 42/11) esas alarak tenzîhî/selbî sıfatları ittifakla kabul etmişlerdir.

Allah Teâlâ; araz, cisim, cevher değil, tasvir edilen, sınırlanan, sayılabilen değil, bir şeyin bazısı ve parçası, bileşik ve sonu olan bir varlık değildir. O yaratılmışlara ait mâhiyet/nitelik ve keyfiyet/nicelikle nitelendirilemez. O, bir mekânda değildir, zira mekândan münezzehtir. O'nun üzerinden zaman geçip O'na tesir etmez, hiçbir şey Allah'a benzemez ve O da hiçbir şeye benzemez, hiçbir şey O'nun ilim ve kudretinden dışarı çıkamaz. Bunların kısa açıklaması şöyledir:

1) Allah Teâlâ Araz Değildir

Araz, kendi başına varlığı olmayan şeydir; renkler, tadlar, kokular gibi. Bunlar cisimle beraber olur, kendi başlarına yalnız olarak bulunamazlar. Bu anlatılanlar yaratıkların özellikleridir. Allah ise yaratıklara benzemekten münezzehtir.

İslâm akîdesinin Allah Teâlâ ile ilgili iki temel prensibi tevhîd ve tenzîhtir. Tevhîd, ulûhiyet ve rubûbiyeti sadece Allah Teâlâ'ya nispet etmektir. Tenzîh, Allah'ı yaratılmışlara, yaratılmışları da Allah'a benzetmediğini kabul etmektir. Tenzîh, tevhîdden önceliklidir. İşte bundan dolayı önce tenzîh olmalıdır ki tevhîd hâsıl olsun.

---

[1] Yurdagür, Metin, "Tenzih", *DİA*, XXXX, 472; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs*, Kahire 1963, nzh md.; Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 67; İbn Mansur, *Lisânü'l-Arab*, nzh md.

[2] Sâffât, 37/35 ve Muhammed, 47/19.

2) Allah Teâlâ Cisim ve Cevher Değildir

Cisim mürekkep yani bileşiktir, bir mekânda yer kaplar. Bu iki özellik de sonradan meydana gelen (hâdis) varlıkların özelliğidir. Allah Teâlâ hiçbir şeye muhtaç değildir ki cisme bağlı olan araz olsun ve mekâna bağlı ve muhtaç olsun.

Cevher, parçalanmayan en küçük şeydir. Mesela, atomun parçaları olan proton ve nötronu cevher sayabiliriz. Eskiler cevher derken en küçük parçayı kastetmişlerdir. Atom da parçalandığına göre, demek ki cevher değilmiş. Atomun parçaları cevherdir diyebiliriz. İşte bu parçalar bir cisme ve mekâna muhtaçtır. Allah Teâlâ ise cevher gibi cisme ve mekâna muhtaç olmaktan münezzehtir.

3) Allah Teâlâ, Tasvir Edilen, Sınırlı ve Sayılabilen Değildir

Allah'ın bir sureti yoktur ki bir şeyin suretine benzesin. Çünkü bunlar cisimlerin özelliklerindendir. Allah mahdûd yani sınırlı değildir. Allah'ın sonu da yoktur. Çünkü sonlu olma hâli sonradan yaratılanların özelliklerindendir. Allah, ma'dûd yani sayı ile sayılan değildir. Sayı ile sayılan bir değil, çokluk bulunan bir varlık da değildir.

4) Allah Teâlâ, Bir Şeyin Parçası Değildir

Allah, bölümlere ve parçalara ayrılan bir bütün değildir. Bu ikisi de cismin özelliklerindendir.

5) Allah Teâlâ, Bileşik Değildir

Allah bölümlerden ve parçalardan meydana gelmez. Bölünme ve parçalanma özellikleri, bu özellikleri kazandırana muhtaç ve mahkûm olur. Bu özellik ise Vâcibu'l-vücûd olan zata yaraşmaz.

6) Allah Teâlâ, Sonlu Bir Varlık Değildir

Sonluluk, yaratıkların özelliklerinden olan sayı ve şekille ilgili bir özelliktir.

7) Allah Teâlâ, Yaratılmışlara Ait Mahiyet/Nitelik ve Keyfiyet/ Nicelikle Nitelendirilemez

Mâhiyet, eşya ile ilgili bir özellik, keyfiyet de renk, koku, sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk gibi şeyler cisimlere ait özelliklerdir. Bu gibi şeylerin Allah'ta mevcut olması muhaldir.

8) Allah Teâlâ, Mekândan Münezzehtir

O, bir mekânda karar kılmaz demek yaratılmışların en bariz özelliklerinden olan bir mekâna muhtaç değil, demektir. Muhtaç olan ise ilah değildir.

9) Allah Teâlâ'nın Üzerinden Zaman Geçip O'na Tesir Etmez

"O'nun üzerinden hiçbir zaman geçip O'na tesir etmez", demek zamanın yaratıcısı olan Allah, yarattığı zamana mahkûm olmaz demektir. Bir başka mânası da yaratılmış olanın zaman geçtikçe eskimesi, pörsümesi ve ihtiyarlamasıdır. İşte bütün bunlar yaratılmışların özellikleri olduğu için, Allah Teâlâ, onlardan münezzehtir.

Allah yaratılmış değil ki zaman itibariyle öncesi ve sonrası düşünülsün. Allah'ın şu kelamı bu konudaki sorulara cevaptır:

﴿ فَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾

"Yaratan, yaratmayan gibi midir? Hiç düşünmüyor musunuz?"[3]

10) Allah Teâlâ'ya Hiçbir Şey Benzemez

Allah Teâlâ, yaratılmışlara hiçbir bakımdan benzemez. İşte bunu şu âyet-i kerîme açıkça ifade etmektedir:

﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾

"O'nun (Allah) benzeri gibi hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitici ve görücüdür."[4]

---

[3] Nahl sûresi (16), 17.

[4] Şûrâ sûresi (42), 11.

Âyet-i kerîmenin tam anlamı şudur: "O'nun misli/benzeri gibi hiçbir şey yoktur."

Bu şerefli söz, Allah'ın benzeri olmadığını ifade ile tevhîd ve tenzîhte sağlam, belâgatlı bir delildir.[5]

Alûsî, diyor ki; "Bu âyet her açıdan Allah'ın başkasına benzerliğinin olmadığını ifade etmektedir."[6]

Herhangi bir şeyin, O'na eş olamayacağının ifadesi de bu hükme dâhildir. Bu âyetin bir önceki âyetle irtibat yönü de budur. Bu açıklama, İhlâs sûresindeki *"Hiçbir şey O'nun dengi değildir."*[7] ifadesinin manasıdır.[8]

Ebû's-Suud'un açıklamasına göre, âyetin konuyla irtibatı şöyledir: "Bu göz kamaştırıcı eşsiz idarenin içine dâhil işlerden hiçbirinde O'nun misli yoktur. Yani O'nun yaptığı gibisini yapacak yoktur."[9]

Ragıb'ın ifade ettiği diğer bir mânaya göre, O'nun sıfatı gibi sıfat yoktur,[10] denilmesi de buna yakındır. Yüce Allah'ın, ahlâk ve niteliklerinden olan ilim ve irade gibi, bazıları ile insan da nitelendirilse de o sıfatların yüce Allah'taki niteliği ve gerçek yüzü insanlardaki gibi değildir. Buna da işaret için buyuruluyor ki: *"O her şeyi işitici ve görücüdür."* Yani misli olmayacak tarzda işitici ve görücüdür. İşitilmeye uygun olan şeylerin bazısını değil, hepsini işitir, görülenlerin ve varlıkların hepsini görür, hem insanlarda olduğu gibi dış dünyadan duyu organlarının etkilenmesi yolu ile değil, sonradan olma durumundan hayal kurma ve vehmetmeden uzak ve ezelî bir idrak ile bilerek işitir ve görür.

---

5 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 13.

6 Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd (ö. 1270 h.) *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*,1-XXX, Kâhire, ts, XXI, 17-18.

7 İhlâs sûresi (112), 4.

8 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 14.

9 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, VIII, 25.

10 Râgıb el-Isfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Dâru Kahraman, İstanbul 1986, s. 701.

"Gerçekten biz insanı karışık bir damla sudan yarattık. Onu imtihan ediyoruz. Bu sebeple onu işitici, görücü yaptık."[11] buyurulduğu üzere, Allah insana işitme ve görme özelliği bahşetmiştir. Fakat O, böyle yaratılmış ve *"Sizi bu şekilde zürriyetlendirip üretiyor"*[12] âyetinde ifade edildiği gibi, yaratılıp duran işitici ve görücü değildir. O, kulakları ve gözleri yaratan ve onları mülkünde tutup idare eden, benzeri bulunmayan, ezelî ve her şeyi kuşatan gerçek bir işitici ve görücüdür. Kendisine yapılan yönelişleri, yapılan niyazları işitir, bütün ihtiyaçları görür ve gözetir.[13]

11) Allah Teâlâ'nın İlim ve Kudreti, Her Şeyi Kuşatıcıdır

Hiçbir şey, Allah'ın ilim ve kudretinden dışarı çıkamaz. Bu ise O'nun ezelî ve ebedî olarak kâinata hâkim olduğunu ve yegâne ilah olduğunu ifade etmektedir. Kâinatı, yaratmadan önce en küçük ayrıntıya kadar Alîm ve Hakîm sıfatlarıyla tespit etmiş ve o tesit edilenden de hiç şaşmamıştır. Allah Teâlâ her şeyi emretmemiş, her şeyi yasaklamamış, her şeyi yaratmamıştır. O, uygun gördüğünü emretmiş, uygun gördüğünü yasaklamış, uygun gördüğünü yaratmıştır. Önce ilim, sonra hikmet ve hükmü, sonra iradesi, daha sonra emri veya nehyi veya yaratması takip etmektedir. Her şeyin oluşunu veya devamını ezelî ve ebedî ilmi ile bilmekte, hikmetiyle takdir etmekte ve kudreti ile de yaratmakta ve yönetmektedir. Bütün bunların böyle oluşunu kâinatın yaratılışı ve yönetilişi ispat etmektedir.

12) Allah'ın Sıfatları, Ezelîdir ve Zatıyla Kâimdir

Allah'ın sıfatları vardır, ezelîdir ve zatıyla kâimdir. Bu sıfatlar O'nun zatının aynı da değil, gayrı da değildir.

Allah Teâlâ, hem zatı hem sıfatları ile ezelî ve ebedîdir. Sıfatları ezelî olmasaydı, sanki 'önce kemal sıfatları eksik idi de sonradan bunlara sahip oldu' gibi yanlış bir anlayış ortaya çıkardı. Bu yanlış anlayış da ulûhiyete zıddır. Allah Teâlâ böyle nitelenmekten münezzehtir. Sıfatlar, Allah'ın zatıyla kâim olup zattan ayrı değildir.

---

[11] İnsan sûresi (76), 2.

[12] Şûrâ sûresi (42), 11.

[13] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 14.

Sıfatlar, zatının aynı olursa her bir sıfatı ayrı bir zât yapmış oluruz ki zatlar çoğalmış olur. Bu da muhaldir. Eğer sıfatlar zattan ayrı olursa, bu durumda da sıfatlardan noksan bir zât anlayışı ortaya çıkarır ki, bu da Allah hakkında muhaldir.

Allah'ın sıfatları arasında birbirinden daha büyük veya daha küçük şeklinde bir ayrım yoktur. İsm-i a'zamın üstünlüğü ise zikredilince daha fazla sevap verileceği ve o isimle dua yapılınca duanın kabul edileceğine dair bir hadîs-i şerîfe dayanmaktadır.

Allah Teâlâ'nın zatı, mahlûk/yaratılmış olmadığı gibi, sıfatları da mahlûk değildir. Allah, mahlûk olmadığı için fiili de mahlûk değildir. Ancak mef'ûlü yani yaptığı ve yarattığı şeyler mahlûktur. Allah'ın dışındaki her şey, O'nun mef'ûlü yani mahlûkudur.

Allah Teâlâ hem zatı hem de sıfatları itibariyle mahlûkların zatlarına ve sıfatlarına benzemekten münezzehtir. Mahlûkların zatları da sıfatları da mahlûkturlar.

2. Tevhîdin Tarifi ve Mahiyeti

Lûgatte tevhîd, "bir şeyin bir olduğuna hükmetmek ve onun bir olduğunu bilmektir."[14]

Arapça'da if'âl ve tef'îl babı, isnad babıdır. İşte bu mânada tevhîd, her şeyi Bir'e yani yegâne tek olan Allah'a isnad etmek, her şeyi eşsiz ve tek Bir olan Allah'tan bilmek ve her şeyde eşsiz ve tek Bir'in eserlerini görmektir.

Terim olarak tevhîd; Allah'ın zatını, anlayışlarda tasavvur edilen, zihinlerde ve vehimlerde hayal edilen her şeyden soyutlayarak tek ve eşsiz olduğuna inanmak ve bunu ikrar etmektir. Allah'ın eşsiz bir tek olması demek, zâtında kısımlara ayrılmaması, zâtında ve sıfatlarında başkasına benzememesi ve ortağının olmaması demektir.[15]

Peygamberlerin ilk daveti, tevhîddir. Delil şu âyet-i kerîmedir:

---

[14] Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 69.

[15] Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, İstanbul 1984, s. 3; Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 69.

﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾

"Her ümmete Allah'a kulluk edin ve tağutlara kulluktan sakının diye bir peygamber gönderdik."[16]

3. Tevhîdin Çeşitleri

Tevhîd iki kısımdır:

a. Ulûhiyet Tevhîdi

Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir, yegâne ve benzersiz olduğunu benimsemektir. Allah'ın zatı, kendisi demektir. **Zatta tevhîd,** O'nun zâtında tevhîd, kendisini tek ve yegâne kabul etmek anlamına gelir. Allah'ın zatına nispet edilen bir mânadır. **Sıfatlarda tevhîd,** sıfatların bir kısmının âcizlik, eksiklik ve yaratılmışlık özelliği taşıdığı için zât-ı ilâhiyyeden nefyedilmesi (selb ve tenzîh), bir kısmının da kemal ifade ettiği için zâta nispet edilmesi (sübut, isbat) gerekir. **Fiillerde tevhîd,** fiilî sıfatlar, Cenâb-ı Hakk'ın kâinata yönelik tasarruflarını ifade eder. Kâinatı ilkin var eden, geliştiren, değiştiren ve bu eylemleri her an devam ettiren Allah'tır. O'ndan başka yaratıcı yoktur. Esmâ-i hüsnânın yarısından fazlası insanla ve kâinatla ilgilidir.[17]

Ulûhiyet tevhîdini ifade eden لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللهُ kelime-i tevhîdidir. Bu, Allah Teâlâ'nın, yegâne ma'bûd/ibâdet edilen, hüküm koyan, hükümlerle ilgili emreden-nehyeden, helal eden-haram eden ve itaat edilen olduğuna inanmaktır. Bu hususları kısaca şöyle açıklayabliriz:

1. Allah'tan başka ibadete layık kimse yoktur. Delili:

﴿ إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَآ إِلٰهَ إِلَّآ أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي ﴾

"Muhakkak ki Ben, yalnızca Ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana ibâdet/kulluk et; Beni anmak için namaz kıl."[18]

---

[16] Nahl sûresi (16), 36.

[17] Özler, Mevlut, "Tevhid", *DİA*, XXXXI, 19.

[18] Tâhâ sûresi (20), 14.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾

"Nitekim senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, 'Benden başka İlah yok, öyleyse yalnız Bana ibadet edin!' diye vahyetmiş olmayalım."[19]

2. Allah'tan başka hüküm koyan yoktur. Delilleri:

﴿مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerdir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm verme/hüküm koyma, sadece Allah'a aittir. O, size kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."[20]

﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (haham); (hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i (Îsâ) rabler edindiler. Halbuki onlar, ancak tek bir ilâha kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilah yoktur. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir."[21]

Hahamların ve rahiplerin helal dediklerini helal, haram dediklerini de haram kabul ediyorlardı. Bu ise onları rab yerine koymak demektir. Bunu ister bir haham ister papaz, isterse bir devlet başkanı veya parlamento üyesi yapsın, bu açıkça rablık ve ilahlık iddiasıdır ki küfürdür.[22]

---

[19] Enbiyâ sûresi (21), 25.

[20] Yûsuf sûresi (12), 40.

[21] Tevbe sûresi (9), 31.

[22] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 317-318.

3. Allah'tan başka emreden-nehyeden yoktur. Delili:

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾

"Şüphesiz, Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı zaman devresi içinde yarattı, sonra kâinat üzerinde hükümrânlığını kurdu (istivâ). O geceyi, hemen arkasından kendisini kovalayan gündüze örter. Güneş, ay ve yıldızları da daima irâdesine boyun eğmiş durumda var etmiştir. Bilesiniz ki yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!"[23]

"Bilesiniz ki yaratmak da emretmek de O'na mahsustur." Baştan sona takdir etme ve tekvîn (var etme) de O'nun, kabul etme ve şerîat koyma da. Şu hâlde hacim ve miktarı bulunan yaratıklar da O'nun mülkü, onlar üzerinde cereyan eden hacimsiz, miktarsız emirler de. Yani yaratma da O'nun, yürütme de O'nun; cisim ve cisimlikler, madde ve şekil, O'nun icad ve yapısı, onları yürüten kuvvet ve ruh O'nun tesir ve izafeti. O'ndan başkası ne yokluğa vücut verebilir ne de mümkünlere vücub. Var etme O'nun, vacib kılmak O'nun, harika O'nun, kanun O'nun, Allah dışındaki her şey (mâsivâ) O'nun hükmü altında, yaratma ve emrinden ibarettir.[24]

4. Allah'tan başka helal eden, haram eden yoktur. Delili şu âyettir:

﴿ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴾

---

[23] A'râf sûresi (7), 54.

[24] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 62-63.

"Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah'a karşı yalan uydurmak için, "bu helaldir, şu haramdır" demeyin. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler."[25]

Helal etme ve haram etme, Allah'ın yetkisindedir. Mü'min bir kimse, bir şeye helal diyorsa, Allah'ın onu helal etmiş olduğunu naklediyor demektir. Allah, helal etmemişse, helal demekle Allah'a iftira etmektir. Eğer helaldir derken, Allah'ın helal etme haram etme yetkisini kabul etmiyor da kendisinin helal edici ve haram edici olduğunu iddia ediyorsa bu apaçık rablık ve ilahlık iddiasıdır ki hem küfür hem şirktir.

5. Allah'tan başka gerçek mânada itaat edilen varlık yoktur.

Peygamber'e itaat, Allah emrettiği için Allah'a itaat sayılmıştır. Ulû'l-emirleri oluşturan âmirlere itaat, Allah'ın hükümlerini uygulattığı için Allah'a itaatten sayılmış, âlimlere itaat ise, onlara sorduktan sonra âyet ve hadîslerden çıkardıkları hükümleri kabul etmektir. Çünkü kime olursa olsun, Allah emrettiği için, o itaat Allah'a yapılmış demektir.

﴿ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِى آدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ.
وَاَنِ اعْبُدُونِى هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾

"Ey Âdemoğulları! Ben size şeytana itaat etmeyin, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır; Bana kulluk ediniz, bu doğru yoldur, diye bildirmedim mi?"[26]

Kur'ân'da bazen ibadetin itaat manasında bazen de itaatin ibadet manasında kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Yâsîn sûresindeki "şeytana ibadet etmeyin/tapmayın" demek şeytana itaat etmeyin, anlamına gelmektedir.

---

[25] Nahil sûresi (16), 116.

[26] Yâsîn sûresi (36), 61-62.

b. Rubûbiyet Tevhîdi

Allah'tan başkasına tapmamak ve sığınmamak demektir. Buna ibadette tevhîd veya amelî tevhîd de denir. Ulûhiyette tevhîd, zihnî bir fonksiyondur ve imanın teorik yanını oluşturur; rubûbiyette tevhîd, kalbin ameli olup imanın gönül hoşluğuyla kabulünü teşkil eder. İman bu ikisinin birleşmesinden meydana gelir. Amelî tevhîd, kişinin kalbiyle Allah'ı sevmesi, davranışlarıyla bu sevgisini ispat etmesidir. Ulûhiyette tevhîd, insanın fikir hürriyetini, ibadette tevhîd ise duygu hürriyetini sağlar. Rubûbiyette tevhîde zarar veren şeylerden biri, Allah rızası için olması gereken amellerin ve ibadetlerin ve ibadetin gösteriş ve dünya menfaati için yapılmasıdır (riya).[27]

Allah'ın, yaratan, öldüren-dirilten, fayda veren-zarar veren, bitkiler bitiren, rızık veren, ibadet edilen, mâlik ve sâhip olan, terbiye eden, var eden-yok eden olduğuna inanmaktır.

Peygamberlerin esas gönderiliş maksatları, rubûbiyetin tevhîdi yanında ulûhiyetin tevhîdini ispattır. Zira tevhîd-i ulûhiyeti kabul eden, tevhîd-i rubûbiyeti muhakkak kabul eder. Fakat çoğu kimse tevhîd-i rubûbiyeti kabul ettiği halde, tevhîd-i ulûhiyeti kabul etmemektedir. Bunu kabul etmeyince tevhîd tamam olmaz. Tevhîd tamam olmayınca da iman olmaz. İşte bundan dolayı, لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ *"Allah'tan başka ilah yoktur"* deyip bu tevhîdin kapsamına iman edince mü'min olunmaktadır.

Rab, Allah için olduğunda "er-Rabb" şeklinde kullanılmaktadır. Yani er-Rabb Allah'ın ismidir. Allah'ın dışındakiler için kullanıldığı zaman ancak ona izâfetle kullanılır. Rabbu'l-mâl/mal sahibi, rabbu'l-beyt/evin sahibi gibi.

Rab kelimesinin çeşitli manaları vardır. Bunlardan birkaçı: Mâlik/ sâhip, seyyid/ efendi, mürebbî/terbiye eden, muslih/ıslah edip düzelten, kayyum/yönetici, müdebbir/ düzenleyip idare eden.[28]

Kur'ân-ı Kerîm'de, mâlik/sâhib ve terbiyeci manasında rab kelimesinin geçtiği ilk âyet-i kerîme, Fâtiha sûresinde yer almaktadır:

---

[27] Özler, Mevlut, "Tevhid", *DİA*, XXXXI, 19.

[28] Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-fıkhî*, s. 141.

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

"Bütün övgülere, âlemlerin Rabbi (mâliki ve terbiyecisi) Allah müstehaktır."

Seyyid/efendi manasında olan âyet-i kerîme şudur:

﴿ وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴾

"Derken, bulunduğu evin hanımı, Yusuf'u kendisine bağlamak, onun nefsinden murad almak istedi ve kapıları kapatarak 'Haydi yaklaş bana!' dedi. O ise, 'Allah'a sığınırım!' dedi. "Doğrusu, senin kocan olan benim rabbim/efendim, bana çok iyi davranıyor. Hıyânet ederek zâlim olanlar iflah olmazlar."[29]

Rab kelimesi mürebbî/terbiye eden manasında Nâs sûresinde geçmektedir:

﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ ﴾

"De ki sığınırım insanların Rabbi/terbiye edicisine, insanların melikine/hükümdarına"

Rubûbiyet Tevhîdinin Kısımları ve Delilleri:

a. Allah'tan başka yaratan yoktur. İşte delil:

﴿ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴾

[29] Yûsuf sûresi (12), 23.

"İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka ilah yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise, O'na kulluk edin, O her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek zât)."[30]

b. Allah'tan başka öldüren/ölmeyi yaratan ve dirilten yoktur.

﴿ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴾

"O'ndan başka ilâh yoktur. (Her şeyi O) diriltir ve öldürür. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarımızın da Rabbidir."[31]

c. **Allah'tan başka var eden ve yok eden yoktur.** Birkaç delil:

﴿ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ۖ اِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴾

"Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Bu, Allah'ın hak va'didir. İlkin yaratan sonra da iman edip salih ameller işleyenleri adâletiyle mükâfatlandırmak için yaratmayı tekrarlayacak olan şüphesiz O'dur. Kâfirlere gelince, kâfir olmalarından ötürü (cehennemde) kaynar sudan bir içecek ve acıklı bir azap vardır."[32]

﴿ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴾

"De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp da sonra onu iade edecek kimse var mıdır?" De ki "İlkin yaratan, sonra yeniden yaratan Allah'tır. O halde (doğru yoldan) nasıl döndürülüyorsunuz?"[33]

---

30 En'âm sûresi (6), 102.

31 Dühân sûresi (44), 8.

32 Yûnus sûresi (10), 4.

33 Yûnus sûresi (10), 34.

d. Allah'tan başka rızkı yaratan yoktur:

﴿ أَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۗ أَإِلَٰهٌ مَعَ اللَّهِ ۚ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

"(Onlar mı hayırlı) yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin!"[34]

e. Allah'tan başka rab yoktur:

﴿ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾

"İyi bilin ki Allah benim de Rabbim, sizlerin de Rabbidir, öyleyse yalnız O'na ibadet ediniz. Doğru yol budur."[35]

4. Allah'ın Sıfatları

Allah Teâlâ'nın sıfatları farklı farklı tasnif edilmiştir:

a. Selbî sıfatları: Vucûd, kıdem, bekâ, vahdâniyet, muhâlefetün li'l-havâdis, kıyâm bi-nefsihî.

b. Subûtî/Zâtî sıfatları: Hayat, ilim, irâde, sem'i, basar, kudret, tekvîn, kelâm.

c. Fiilî sıfatları: Tahlîk, terzîk, inşâ, ibdâ, sun', ihyâ, ifnâ, inbât, inmâ.

d. Haberî sıfatları:

da. Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilenler: İstivâ, vech, yed, yemîn, kabza, ayn, cenb, kurb, ityân ve mecî, rahmet ve gadab, istihyâ;

db. Hadîs-i şerîflerde haber verilenler: Nüzûl, isba', sûret, şahs, kadem, keff, enâmil, ferâh, dahk.

---

[34] Neml sûresi (27), 64.

[35] Meryem sûresi (19), 36.

a. Selbî Sıfatları

Bu sıfatlar, Allah Teâlâ'nın yaratıklara benzerliğini nefyeden/gideren, noksan sıfatlardan tenzih eden, ne olmadığını bildiren sıfatlardır.

1) Vücûd

Varlık üç çeşittir: Vâcibu'l-vücûd, mümkinu'l-vucûd, mümteniu'l-vücûd.

Vâcibu'l-vücûd, varlığı kendi zatından olan, Allah Teâlâ'dır.

Mümkinü'l-vücûd, Allah Teâlâ dışındaki her şeydir, yani varlığı da yokluğu da var eden ve yok eden Allah Teâlâ'ya muhtaç olan her şeydir.

Mümteniu'l-vücûd, varlığı muhal olandır ki ikinci bir Hak ilahın varlığı gibi.

2) Kıdem

Allah Teâlâ'nın 'ezelî' olmasıdır; yani öncesinin olmaması, öncesinde yokluğun olmaması demektir. Allah Teâlâ'nın varlığı bir başkasına muhtaç değildir ki yaratılmaya ve devamına muhtaç olsun ve var edilişinin de bir başlangıcı olsun.

3) Bekâ

Kıdemi sâbit olanın bekâ sıfatına sahip olması muhakkaktır. Allah Teâlâ'nın bâkî oluşu kendi zatındandır. Bekâsı bir başkasına muhtaç değildir. Cennetin, cehennemin, cennet ve cehennem ehlinin, ruhların bekâları kendi zatlarından değil, Allah Teâlâ'nın bâkî kılması iledir. Hem bu bâkî kılınan şeylerin öncesi yokluktu, sonradan var edildiler ve varlıklarının devamları da Allah Teâlâ'ya bağlıdır.

4) Vahdâniyet

Allah Teâlâ'nın zâtında, sıfatında ve fiillerinde, vâcibu'l-vücûd oluşu, yaratıcı oluşu, rab ve ilah oluşu gibi özelliklerinde ortağı ve benzeri olmayan demektir. Allah Teâlâ, zâtında ehad, sıfatlarında vâhiddir. Ehad, ne hakîkaten ne de mecâzen, benzeri hiç olmayandır. Vâ-

hid ise, sıfatlarında hakîkaten değil de mecâzen benzeri olan demektir. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de kendi sıfatlarından altmış dört kadarını mecâzen kullarına nispet ederek kullanmıştır. Allah Teâlâ'nın bir olması sayı cinsinden bir değil, şerîki, ortağı olmamak anlamında 'bir tek' demektir.

5) Muhâlefetün li'l-havâdis

Vâcibü'l-vücûd olan Allah Teâlâ, zâtı, sıfatları ve fiilleri cihetinden sonradan yaratılan hiç kimseye ve hiçbir şeye benzemez. Birkaç tane örnek verelim:

Allah Teâlâ, **Hayy**'dır; O'nun hayy oluşu kendi zatındandır, O dâimî hayydır, biz ise O'nun bizi yaşatmasıyla hayat sahibiyiz, belirlenmiş olan süre bitince O'nun irade ve takdîri ile hayatiyetimiz sona erecek ve öleceğiz.

Allah Teâlâ, **Alîm**'dir; her şeyi, olanı, olacak olanı olmadan önce bilir, hem de bütün incelikleriyle; olmayacak olanı, olması muhal olanı da bilir, biz ise bazı şeyleri biliriz, sonradan biliriz, bildiğimizi de O'nun bizi ilim sahibi kılmasıyla bilebiliriz.

Allah Teâlâ, **Kâdir'dir** ve **Kadîr'dir;** kudrete konu olan (mümkin) her şeye kudreti yeter. Zira O'nun kudreti sonsuz, bizim ise bazı şeylere gücümüz yetmekte, bir zaman sonra onları yapmaktan da âciz olacağız.

Allah Teâlâ, **Semî'dir;** işitmeye konu olan (mümkin) her şeyi işitir, işitmediği hiçbir şey yoktur, hem de âletsiz işitir. Zira O, âlete muhtaç değildir. Biz ise kulak vasıtasıyla ve belli seviyede gelen bazı sesleri işitebilmekteyiz, daha az ve daha yüksek frekanstaki sesleri işitememekteyiz. Ayrıca işitme duyumuzu zamanla kaybedebiliriz de.

Allah Teâlâ, **Basîr'dir;** görmeye konu olan (mümkin) her şeyi görür; hem de dâima görür, âletsiz görür. Biz ise gözle görmekteyiz, ayrıca her şeyi göremeyiz, belli mesafedeki şeyleri görebiliriz. Teleskop veya mikroskop ile gördüğümüzün de belli gücü vardır.

Allah Teâlâ, **Mürîddir/irâde sahibidir;** ezelden beri küllî irade sahibidir, mümkin olan yani iradeye konu olan her neyi irade etse o derhal yerine gelir, biz ise cüz'î irade sahibiyiz. Bizim irademizi de o irade etmiştir. Şu da var ki, irade etme imkânımızı irade ediyor ama her muradımızı irade etmiyor. Yani her isteğimiz yerine gelmiyor.

Allah Teâlâ, **Mütekellim'dir/kelâm sahibidir;** dâima konuşucudur; âlete, sese, harfe muhtaç olmaksızın. Biz ise sesle, harfle ve dil ile konuşuruz.

Allah Teâlâ, **Tekvin sahibidir/Yaratıcıdır;** mümkin olan yani yaratmaya konu olan bir şeyi yaratmak istediğinde yaratandır. İnsan ise yaratıcı değil yapıcıdır. Allah'ın insan iradesini ve muradını irade etmesi, ona güç vermesi ve onun fiilini yaratmasıyla yapıcıdır.

Allah Teâlâ, **Kayyûm'dur;** kendi zatıyla kâim, hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç değildir. Bütün kâinât ve kâinâtta olan biz ise dâima O'nunla kâimiz. Üzerinde bulunduğumuz dünya gezegeni, güneş sistemine bağlı, güneş sistemi ve bütün sistemler Allah Teâlâ ile kâimdir. Şu âyet-i kerîme bütün bunları çok güzel ifade etmektedir:

﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾

"O'nun (Allah) benzeri gibi hiçbir şey yoktur. O, her şeyi işitici ve görücüdür."[36]

6) Kıyam bi-nefsihî

Bir yere, sebeplere veya bir kimseye muhtaç olmayıp kendi zatıyla kâim olması demektir. Ayet-i kerîmeler bu manayı ifade etmektedirler:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴾

"Ey insanlar, siz (hepiniz) Allah'a muhtaçsınız, Allah ise, müstağnîdir (muhtaç olmayan), övülmeye lâyık olandır."[37]

---

[36] Şûrâ sûresi (42), 11.

[37] Fâtır sûresi (35), 15.

﴿ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا بِاِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ اِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴾

"Allah kendisinden başka ilah olmayandır; Hayy ve Kayyûm'dur. O'nu uyuklama (dalgınlık/gaflet) ve uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi de O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir. Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. Kürsî'si (kudret ve hükümrânlık) gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koruyup gözetmek O'na ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür."[38]

b. Subûtî/Zâtî Sıfatları

Hayat, ilim, irâde, sem', basar, kudret, tekvîn, kelâm.

1) Hayat

Hayat sahibi ve diri olmaktır. Allah Teâlâ, Âyete'l-kürsî'de Kendisinden bahsederken önce Kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını söylüyor, sonra ilahın ilk iki özelliği olarak Hayy ve Kayyûm ismini zikrediyor. Buna göre birinci özelliğin Hayy olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü hayat sahibi olmayan zatta kemal sıfatlarının olması düşünülemez. Allah Teâlâ bütün sıfatlarıyla birlikte ezelden beri hayydır ve ebedî olarak da hayy oluşu devam edecektir.

2) İlim

İlim, bilmektir. Allah Teâlâ, her şeyi; olanı, olacak olanı ezelden hem olmadan önce bilir hem de bütün detay ve incelikleriyle, olmayacak olanı, olması muhal olanı da bilir, her şeyi yerli yerince bilir ve yerli yerince hükmeder. Her şeyi ezelden ilmi, hikmeti ve adaleti gere-

---

[38] Bakara sûresi (2), 255.

ği plânlamış ve her şey de o plâna göre olmaktadır. Allah Teâlâ, ilmini şu âyet-i kerîme ile bildirmiştir:

﴿ وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

"Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, okyanus(lar) da (mürekkep olsa), arkasından yedi okyanus (daha gelip) ona yardım etse de (Allâh'ın kelimeleri yazılsa), yine (bunlar tükenir), Allah'ın kelimeleri tükenmez. Muhakkak ki Allahsonsuz kudret sahibidir (Azîz) ve hüküm ve hikmet sâhibidir (Hakîm)."[39]

Allah Teâlâ'nın gerçekten çok büyük alim olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm kitabı, kâinât kitabı ve kâinâtın özeti olan insanın yaratılışı ispat etmektedir. Allah Teâlâ'nın ilminin istisnâsı yoktur: Allah Teâlâ, Kendisinin Vâcibu'l-vücûd olduğunu da bilir, Kendisi dışındaki mümkinu'l-vucûd olan her şeyi de bilir, varlığı muhal olanları da (mümteniu'l-vücud) bilir. Özetle, Allah'ın ilmine, vâcib de mevcud da muhal de dâhildir. Şu âyetler de bu gerçeği ifade etmektedir:

﴿ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ. ﴾

"Yaratan bilmez mi? O Latîftir (bilgisi her şeye nüfuz eden ve en gizli şeyleri bilen), Habîrdir (her şeyden hakkıyla haberdar)."[40]

﴿ هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴾

"O, öyle Allah'tır ki O'ndan başka ilah yoktur. Bütün görünmeyenleri (gayb) ve görülenleri bilir. O Rahmandır (dünyada müslümana da kâfire de merhamet eden), Rahîmdir (âhirette sadece müslümanlara merhamet eden)."[41]

---

[39] Lokman sûresi (31), 27.

[40] Mülk sûresi (67), 14.

[41] Haşr sûresi (59), 22.

3) İrade

Allah'ın istemesi demektir. İrade iki kısımdır: Birinci kısmı, yaratılmasını istediği bir şeyi irade etmesidir ki bu tekvînî/yaratma iradesidir; ikinci kısmı da Allah'ın mükellef/sorumlu olan insanın fiilleriyle ilgili olan iradesidir. Bu fiillerin bir kısmının yapılmasına razıdır, bir kısmına değildir. Bu da teklîfî/teşrîî iradesidir.

Birinci kısımla ile ilgili olan âyet-i kerîme şöyledir:

﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۙ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾

"O (Kur'ân), âlemler için, sizin içinizden doğru yolda (müstakim) olmayı dileyenler için ancak bir öğüttür. Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."[42]

Bu âyette, kişinin istikameti ancak Allah'tan bulacağına delil vardır. İstikametini de hiç kimseden istemesi câiz değildir, Mu'tezile'nin dediği gibi, bu durumda müstakim de olamaz. Çünkü Allah Teâlâ, istikametini, kendi dilemesiyle müstakim olana nimet kılmıştır. Şayet her istikameti dileyen için Allah'ın dilemesi mevcut olmadan olsaydı nimet olmazdı. O zaman (Mu'tezile'ye göre) istikametin olması ve olmaması kul ile olur, Allah ile olmazdı. Halbuki istikamet, ancak Allah'ın dilemesiyle olmaktadır.[43]

Buna uygun olan ya genel veya doğru yolda olmak isteyenlere yöneltilmiş olarak doğru olma hususunda da kulun dilemesinin Allah'ın dilemesiyle beraber olduğunu hatırlatmaktır. Bununla beraber, ey insanlar veya ey doğru yolda olmayı dileyenler! Siz o doğru yolda olmayı başka bir sebep ve suretle dilemiyorsunuz, ancak Allah'ın onu dilemesiyle, yani sizin dilemenizi dilemesi, irade etmenizi irade etmesiyle diliyorsunuz. O halde doğru yolda olmayı başaranlar başarıyı kendilerinden bilmemeli, bunu Allah'ın lûtuf ve ikramından bilmelidirler.

---

[42] Tekvîr sûresi (81), 27-29.

[43] Mâtürîdî, *Te'vilât*, XVII, 83.

Yahut siz hiçbir takdirde o dilemeyi kendi kendinize yapamazsınız, o doğru yolda olmayı dileyemezsiniz. Ancak Allah sizin dilemenizi istediği takdirde dilersiniz, yaparsınız.

Bu iki mananın ikisinden de elde edilen netice şu olur: Allah'ın iradesi olmayınca sizin ne iradeniz olur ne muradınız ne doğru yolda olmanız ne de öğüt almanız. Bunların hiçbiri meydana gelmez. Çünkü Allah, âlemlerin Rabbidir. O'nun mülkünde, o istemedikçe hiçbir şey olamaz. Onun için doğru yolda olmak isteyenler de buna muvaffak olmayı kendi iradelerinden bilmemeli, Allah'ın lûtuf ve ikramından bilmelidirler.

Görülüyor ki bu mânâlarda *"sizin içinizden doğru yolda (müstakim) olmayı dileyenler için"* karinesiyle, *"siz dileyemezsiniz"* âyeti, "siz doğru yolda olmayı dileyemezsiniz" şeklinde; *"Allah dilemedikçe"* âyeti de "Allah sizin dilemenizi dilemedikçe" diye tefsir edilmiştir. Ebüssuûd, "Siz doğru yolda olmayı gerektirecek bir dileme ile hiçbir vakit dileyemezsiniz" demekle, daha ince bir mânâ ifade etmiştir. Ancak Allah o dilemeyi istediği vakit dilersiniz. Çünkü Allah'ın dilemesi olmayınca sizin dilemeniz doğru yolda olma neticesinin gerçekleşmesini gerektirmez demiştir. Gerçekte Allah irade etmeyince kul irade edemez. Fakat Allah, kulun irade etmesini irade etmekle onun muradını da irade etmiş olması gerekmez. İnsan bir şey elde etmek ister de muradını elde edemeyebilir. Niceleri doğru gitmek ister de başı döner, düşer. O vakit Allah onun irade etmesini irade etmiş, fakat irade ettiği şeyin meydana gelmesini istememiş olur. **Zira Allah, kulun irade etmesini irade etmese idi, o irade edemezdi. Eğer muradını yani istediği şeyin meydana gelmesini isteseydi o şey meydana gelirdi.** Demek ki Allah'ın dilemesi, istenilen şeyin olmasını gerektirici, fakat kulun dilemesi, Allah dilemedikçe istenilen şeyin olmasını gerektirici değildir. Burada doğru yolda olmayı dilemekten murat, bunun meydana gelmesi olduğu için, onun olmasını gerekli kılmayan dileme, bahis konusunun dışında ve hükümsüz olacağından *"siz dileyemezsiniz"* den murat da istenilen şeyin olmasını gerektiren dileme olmalıdır. Şu hâlde böyle bir kaydın özeti, kulun hem iradesinin hem de irade ettiği şeyin meydana gelmesi için ikisinin de Allah'ın iradesine bağlı olmasının şart

olduğunu anlatmaktır. Çünkü doğru yolda olmak isteyenlere onları buna ulaştırmayan neticesiz bir dileme ile lütufta bulunmanın mânâsı olmaz. O lütuf, ancak doğru yola varmaya muvaffak olmaları durumunda faydalı olmuş olur.[44]

Bundan başka bazıları bu *"siz dileyemezsiniz"* şeklindeki mutlak mânâyı bir zorlama düsturu gibi saymışlar ve mutlak olarak kulun dilemesinin olmadığını söyleyerek yalnız Allah'ın dilemesinin bulunduğunu göstermek istemişlerdir. Fakat bu hiç doğru değildir. Zira istisna-i müferrağlarda hüküm, istisnâdan sonra olduğu için burada kulun dilemesi tamamen yok sayılmış değil, Allah'ın dilemesi olmadıkça hiçbir dilemenin olmayacağı belirtilmiştir. Allah'ın dilemesi ile kulun da dileyebileceği ve hatta istediğinin olmasını gerektirecek bir dilemeye sahip olduğu gösterilmiştir. Nitekim *"sizin içinizden doğru yolda (müstakim) olmayı dileyenler için"* sözünde de kulun dilemesinin olduğu açıkça görülmektedir. Burada, olsa olsa, bir şeyi yapmaya zorlama değil de "cebr-i mutavassıt" (orta derecede zorlama) denilen "dilemeye zorlama" düşünülebilir. Bu ise doğrudur. Bununla beraber kulun dilemesi Allah'ın dilemesine göre olunca, ilâhî irade ne ile ilgili olursa, kulun iradesinin de o şekilde olması gerekir. Şu hâlde Allah'ın dilemesi, kulun, iradesinde serbest olması şeklinde tecelli ederse kul dilemesinde serbest bırakılmış olacağından cebr-i mutavassıtın da kalkmış olması mümkün olur. Nitekim Maturidiyye mezhebi bu esas üzerinedir. Kulun irade kuvveti, yaratılmış ise de irade-i cüz'iyyesi başkaca bir yaratılışa muhtaç olmıyacak şekilde itibâri bir emirdir, demekle bunu söylemiştir. Fakat kulun dilemesi, Allah'ın dilemesinden büsbütün ayrı ve ona aykırı olabilecek şekilde serbest ve hür olduğunu zannetmek de Allah'ın, âlemlerin Rabb'i olduğunu düşünmemektir. Allah'ın dilemesi dışında hiçbir olay düşünülemez. Onun için **kulların kendi tercihlerini kullanarak yaptıkları fiillerde ne sırf cebir ne de sırf serbest bırakma vardır.** Aksine kullar için sırf cebir yani zorlama cereyan eden birçok zorunlu fiiller bulunduğu halde sırf serbestlik yoktur. *"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onlar için ise seçme hakkı yoktur."* (Kasas, 28/68), *"İyi bilin ki, yaratmak ve emretmek ona mahsustur. O,*

[44] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 39-41.

âlemlerin Rabb'i olan Allah ne yücedir." (A'râf, 7/54). Dolayısıyla insanlar doğru yolda olmayı dileyerek hakkı ve doğruyu aramalı ve böylece bu zikirden yararlanmalıdır. Fakat doğru yolda bulunmaya muvaffak olanlar da bu başarıyı Allah'tan bilmeli ve yüce Allah'ın, vermiş olduğu dilemeyi kaldırıp yok edebileceğini de unutmamalı, *"sizin içinizden doğru yolda (müstakim) olmayı dileyenler için"* buyrulmakla, "madem ki iş bizim dilememize bırakılmıştır, o halde biz her ne dilersek hak ve doğru olur" zannına düşmemeli, dilemeleriyle sorumluluğun kendilerine ait olduğunu daima hatırda tutmalıdır.[45]

﴿كَلَّآ إِنَّهُۥ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ۚ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ﴾

"Hayır! Gerçekten o bir öğüttür. Kim dilerse ondan öğüt alır. Allah dilemedikçe de öğüt alamazlar."[46]

Bir kimsenin hidayeti, yalnız onun kendi iradesine bağlı değildir. Ancak Allah eğer ona bunu nasip ederse olur. Diğer bir ifade ile, burada şu gerçek vurgulanmaktadır: Kulun hiçbir eylemi yalnız onun kendi iradesiyle meydana gelmez. Ancak o fiil, Allah'ın iradesi ile tevafuk ederse gerçekleşir. Bu çok nazik bir meseledir. Bu hususu doğru düzgün anlamamak yüzünden birçok insana her istediği şeyi gerçekleştirebilme gücü verilseydi, o zaman bu dünyanın nizamı alt üst olmaz mıydı? Bu nizam, Allah'ın iradesi diğer bütün iradelerin üzerinde galip olduğu için ayaktadır. Bir insan bir şeyi, ancak Allah o şeye izin verdiği zaman yapabilir. Aynı şey hidayet ve dalâlet için de geçerlidir. Sadece bir kimsenin hidayet isteği ile o kimsenin hidayete ermesi yeterli olamaz. Ona hidayet, ancak Allah'ın, onun dilediğini yerine getirmeye karar vermesinden sonra olur. Öte taraftan dalâlet için de aynı şey geçerlidir. Bir kimsenin dalâlete düşmek istemesi salt yeterli olmamaktadır. Ancak Allah onun bu sapıtma ve dalâlete düşme isteğine razı olmayarak da olsa izin verirse, onun sapık bir yolda ilerlemesi mümkün olur ve o da türlü türlü yollara sapar.

---

[45] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 42.

[46] Müddessir sûresi (74), 54-56.

Allah Teâlâ, hidayeti istediğine de isteyene de nasip ediyor. Sapmayı ise sadece sapmayı isteyenin sapmasını yaratmaktadır. Kul, hidayete ermeyi ister, Allah da hidayet etmeyi mecbur olmadan ister ve hidayeti yaratır. Kul sapmayı ister, Allah da sapmayı yaratmayı mecbur olmadan ister ve sapmayı yaratır. Kulun her hidayet isteğini istemiş ve hidayeti de mecbur olmadan istemiş ve yaratmıştır. Allah, kendi aleyhine hiçbir açık bırakmamıştır. Hem Allah'ın rahmeti gazabına galiptir, rahmeti gazabını geçmiştir hem hidayet etmeye rızası da vardır. Sapmak isteyenin sapmasını Allah razı olmayarak ve mecbur olmayarak ister ve yaratır.

﴿إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

"Şüphesiz ki bu bir öğüt ve hatırlatmadır. Artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol alır. Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz. Çünkü Allah en iyi bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir."[47]

Birinci ayetten şu anlaşılmaktadır: Bu dünyada insana verilen irade, onun çeşitli yollardan hangisini isterse seçmeye kadir olabileceği kadardır. Bu, Allah'ın verdiği seçme hürriyetidir.

Âyet-i kerîmede geçen bu irade, Allah'ın bizim irade sıfatımızı, irade etme imkânımızı irade eden iradesidir ki bu tekvînî iradesidir, muradımızı irade eden iradesi değil. Bu âyette kastedilen bir mana da O'na rağmen hiçbir kimse bir şey irade edemez. Şu hadîs-i şerîf de buna delildir:

"مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ"

"Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz."[48]

---

[47] İnsan sûresi (76), 29-30.

[48] Ebû Dâvûd, "Edeb", 101; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, I, 417-425.

Allah Teâlâ'nın tekvînî iradesi, Alîm ve Hakîm sıfatlarına tâbidir. Çünkü Allah Teâlâ bilip plânladığı ve uygun gördüğü şeyleri irade eder. Teklîfî iradesi de şüphesiz yapılmasını veya yapılmamasını bilip uygun gördüğü şeyleri ister.

Allah Teâlâ'nın tekvînî iradesinin, ma'dûma yani olmayana, yok olana taalluku var mıdır? Ma'dûm, fiilin konusu olmadığından Allah'ın tekvînî iradesi dâhiline girmez. Ma'dûm, Allah'ın iradesine konu teşkil etmez ama ilminin konusuna dâhildir. Çünkü Allah Teâlâ, Kendisinin Vâcibü'l-vücûd olduğunu da mümkinâtı da muhâli de ma'dûmu da bilir.

Allah Teâlâ, kullarının hayırlı işlerini irade eder ve yaratır, buna rızası vardır; şer işleri, küfür ve isyanları kul irade eder/ister, Allah da irade eder yaratır, ancak buna rızası yoktur.

Şu âyetler de şerri irade etse de rızasının olmadığına, ancak hayrı irade edip rızasının varlığına ayrıca hayır veya şer olan muradımızı irade eden iradesine de delil olan âyet-i kerîmelerdir:

﴿ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴾

"Size yemîn ediyorlar ki kendilerinden râzı olasınız. Siz onlardan râzı olsanız bile Allâh, fâsıklardan râzı olmaz."[49]

﴿ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۖ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ ﴾

"Eğer inkâr ederseniz şüphesiz Allâh, siz(in iman ve ibadetiniz)e muhtaç değildir. Ama kullarının inkât etmesine râzı olmaz. Eğer şükreder (iman ve itaat eder)seniz sizin için buna ona râzı olur..."[50]

---

[49] Tevbe sûresi (9), 96.

[50] Zümer sûresi (39), 7.

İnsan bir şeyi, fiile ulaştırmak için şu aşamalardan geçer: İlim, tefekkür, tasavvur, kasd, azim, irâde, fiil. Allah Teâlâ mahlûklara benzemekten münezzehtir. Tefekkür, tasavvur, kasd, azim, gibi şeyler kulların aczinden kaynaklanmaktadır. Allah'ın bunlara ihtiyacı yoktur. Allah ise ilm-i ezelîsiyle her şeyi kaderde yani plânında tespit etmiştir, o tespit edilen şeyin meydana gelmesinde de asla şaşma olmamaktadır. Plânlamasındaki zamana gelince, sadece irade etmesiyle hemen o iş yerine gelmektedir.

İrâde edilen şeylerin sonradan olması, Allah'ın irâdesinin de sonradan (hâdis) olduğu anlamına gelmez. Yaratılanların sonradan olmasından dolayı irade sıfatının da sonradan olduğu kabul edilirse, Allah Teâlâ önceden irade sıfatından yoksun idi, sonradan onu kazandı. Bu da O'nun kemal sıfatını sonradan kazandığı anlayışına götürür. Allah ise bunlardan münezzehtir. Allah Teâlâ ezelden beri irade sahibidir. Zira **kâmil ilahlığın en önemli üç özelliği;** her şeyi bilmesi, her şeye güç yetirmesi ve irâdesiyle her istediğinin olmasıdır.

4) Sem'

Allah'ın işitmesi demektir. Allah Teâlâ işitme konusuna giren her şeyi işitir. Hem de aletsiz, alete muhtaç olmaksızın işitir. Kulak veya başka bir alete ihtiyaç olmaksızın işitir. Olanı işitir, olmayanı (ma'dûm) işitmez, ama bu işitemez manasında değildir. Çünkü ma'dûm, işitme konusuna girmez.

Duyu organları tam olan insana, işitmenin isnadı gerektiği gibi Allah'a isnadı ise elbette daha fazla gereklidir. Bütün kemal sıfatları açısından böyledir. Şu âyette belirtildiği gibi:

﴿ اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾

"Yaratan, yaratmayan gibi midir? Hiç düşünmüyor musunuz?"[51]

[51] Nahl sûresi (16), 17.

5) Basar

Allah'ın görmesi demektir. Allah Teâlâ görülme konusuna giren her şeyi görür. Göze veya başka görme aletine ihtiyacı olmaksızın görür.

6) Kudret

Allah'ın gücünün yetmesi demektir. Allah Teâlâ'nın, yaratılmaya konu olan her şeye gücü yetmesi demektir. Zira Allah'ın muhal olanı yaratması da muhaldir.

Yaratılanlar yok iken de Allah yine kudret sahibi idi. Çünkü Allah, ezelden ebede dek bütün kemal sıfatlarına sahiptir. Şu âyet-i kerîmeler kudretinin kapsamını ifade etme bakımından çok önemli âyetlerdir:

﴿ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَمَآ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴾

"Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. O kıyâmetin işi, bir göz açıp yumma gibi yahut daha yakın (kısa)dır. Şüphesiz Allâh, her şeye kudreti yetendir."[52]

﴿ اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَّشَيْبَةً ۭ يَخْلُقُ مَا يَشَاۗءُ ۚ وَهُوَ الْعَلِيْمُ الْقَدِيْرُ ﴾

"Allah'tır ki sizi zayıflıktan (meni) yarattı. Sonra diğer bir zayıflığın (çocukluk) ardından (size) bir kuvvet verdi. Sonra kuvvetin ardından zayıflık ve ihtiyarlık verdi. O (Allâh), dilediğini yaratır, O, hakkıyla bilendir, kemâliyle kâdirdir."[53]

---

[52] Nahl sûresi (16), 77.

[53] Rûm sûresi (30), 54.

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُولِٓى اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴾

"Her türlü hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden; melekleri, ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a aittir. O, yaratmada dilediği kadar artırır. Şüphesiz Allâh, her şeye hakkıyla kâdirdir."[54]

﴿ يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴾

"Göklerde ve yerde bulunanların hepsi devamlı olarak Allâh'ı tenzih eder. Mülk O'nundur, hamd (ve şükür, övülme ve ta'zîm edilme hakkı da) O'nundur. O, her şeye hakkıyla kâdirdir."[55]

7) Tekvîn

Allah'ın yaratması demektir. Allah Teâlâ'nın yokluktan varlık alanına örneksiz olarak çıkarması demektir. Allah Teâlâ'ya isnad edilen fiilî sıfatların bütünü; fiil, halk, îcâd, ihdâs ve ihtirâ, ezelî ve ebedî bir sıfat olan tekvîne râcidir. Allah'ın fiilî sıfatları mahlûklarla ilgili olunca tahlîk, hayatla ilgili olunca ihyâ, ölümle ilgili olunca imâte, suretle ilgili olunca tasvîr, rızıkla ilgili olunca terzîk gibi isimler almaktadır. Tekvîn sıfatına delil olarak şu âyet-i kerîme zikredilmiştir:

﴿ اَوَلَيْسَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ اِنَّمَآ اَمْرُهُٓ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

"Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratamaz mı? Elbette (yaratır) O, her şeyi kâmilce yaratandır, her şeyi bilendir. O'nun işi, bir şeyi(n olmasını) istedi mi ona, sadece "ol!" demektir, o da hemen oluverir."[56]

---

54 Fâtır sûresi (35), 1.

55 Tegâbün sûresi (64), 1.

56 Yâsîn sûresi (36), 81-82.

﴿ هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ ﴾

"O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır."[57]

Eş'arîler ile Mâturîdîler Allah'ın kudret sıfatının varlığında ittifak etmişler, fakat tekvîn sıfatı hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Eş'arîlere göre tekvîn sıfatı, ilim ve kudret gibi hakîkî bir sıfat olmayıp itibârî ve izâfîdir; diğer fiilî sıfatlar gibi kudret sıfatının birer taallukudur ve hâdistir, Allah'ın zâtı ile kâim değildir. Tekvîn sıfatına verilmek istenen rol/vazîfe yaratmaktır. Halbuki kudret sıfatına iradenin katılımıyla aynı netice elde edilmekte ve başka bir sıfata ihtiyaç yoktur.

Mâtürîdîler, "tekvîn sıfatı, hâdis değil kadîmdir, Allah ezelden beri tekvîn sıfatına sahiptir ve ebeden de devam edecektir; Allah'ın kudret sıfatı ayrıdır, tekvîn sıfatı ayrıdır" derler.

Eş'arîler, "tekvîn sıfatı müstakil ve ezelî bir sıfat kabul edilirse mükevven yani yaratılanlar da ezelî olur; çünkü yaratılan olmadan yaratmayı düşünmek mümkün değildir. Buna göre, tekvîn ile mükevven/yaratılan aynıdır" derler.

Mâtürîdîler, tekvînin mükevvenin aynı değil, gayrı olduğunu; tekvinin kadîm, mükevvenin ise hâdis olduğunu söylerler. Eğer tekvîn, hâdis bir sıfat kabul edilirse, hâdis olan şeylerin de Allah'ın zâtı ile kâim olması iddia edilmiş olur ki Allah c.c. bundan münezzehtir, derler.

8) Kelâm

Allah Teâlâ'nın konuşması demektir. Allah Teâlâ, bu sıfatı ile peygamberlerine kitaplar indirmiş ve bazı peygamberleriyle de konuşmuştur. Kelam sıfatı, Allah'ın zâtı ile kâim ve ezelî bir sıfatıdır. Allah bu kelâm sıfatı ile emreder, yasaklar ve haber verir. Tevrat, Zebur, İncil, Kur'ân ve suhuf bu bir tek kelâmın alâmeti ve göstergesidir. Allah

[57] Haşr sûresi (59), 24.

konuşur, ama sesle, harfle, dil ile değil. Bunlar muhtaç olan yaratılmışların vasıtalarıdır.

Allah, yorulma, bıkma ve konuşmada arıza olmaksızın dâima konuşur. Ezelden beri konuşmakta, ebeden de devam edecektir. İnsanlar, cinler ve melekler Allah'ın konuşmasını duyarlar mı? Allah isterse işittirir. İşittikleri konuşma kelâm-ı nefsî midir, yoksa kelâm-ı lafzî midir? Kelâm-ı nefsî, Allah'ın, Cebrâîl'e ses ve harf yardımıyla olmaksızın zâtî kelâmı dediğimiz konuşmasıdır, işitilen ise kelâm-ı nefsîye delâlet eden kelâm-ı lafzîdir. Allah dilerse kelâm-ı nefsîyi de işittirebilir. Ama işitilen şey kelâm-ı lafzî olur. Âyet-i kerîmenin belirttiğine göre, Allah Teâlâ Hz. Musa (a.s.) ile konuştu, ama Musa (a.s.) da kelâm-ı lafzî olanı işitti. Buna dair âyet-i kerîme şöyledir.

﴿ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ﴾

"İşte o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık. Allâh onlardan kimine konuştu, kimini de derecelerle yükseltti. Meryem oğlu Îsâ'ya da açık deliller verdik ve onu Ruh'ül-Kudüs ile destekledik." [58]

Başka ayetlerde de Allah Teâlâ'nın Musa (a.s.) ile konuştuğu belirtilmektedir. Hz. Musa (a.s.), kelâm-ı nefsîyi mi yoksa ona delâlet eden kelâm-ı lafzîyi mi işittiği konusu tartışılmıştır. İmam Eş'arî, "Hz. Musa'nın kelâm-ı nefsîyi işitmesi mümkündür" demiştir.[59]

İmam Maturidî ise, Allah Teâlâ, Fecr sûresi (89) 22'de *"Rabbin geldiği, melekler de saf saf olduğu zaman"* diye ifade buyurduğu mecî' (geliş) kavramını kendisine nispet etmiş, fakat bundan onun yaratılmış olma neticesi doğmamış, söz konusu anlam, Rab oluşuna uygun bir mânaya hamledilmiştir. İşte kelâm da bunun gibidir. Yine nasta Allah'a nispet edilen ityân/geliş anlamının da ulûhiyete yaraşır bir mânaya yorumlanması gerekli görülmüş, ondan yaratıklar için söz konusu olan de-

---

[58] Bakara sûresi (2), 253.

[59] Eş'arî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1411/1990, s. 89.

ğişiklik ve yok oluş mânası anlaşılmamıştır. Demek ki, fiilî sıfatlarla kelâm sıfatının durumu da bunun gibidir" demektedir.[60] Buna göre Musa (a.s.), kelâm-ı nefsîye delâlet eden kelâm-ı lafziyi işitmiş olmaktadır.

Allah Teâlâ'nın Kelâmı Kur'ân-ı Kerîm:

Allah Teâlâ'nın kelâmı, mahlûk/yaratılmış değildir. Zira Allah Teâlâ mahlûk olmadığı gibi, kelâm sıfatı dahil tüm sıfatları da mahlûk değildir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm de mahlûk değildir.

Kelam, iki kısımdır: Kelam-ı nefsî ve kelâm-ı lafzî. Kelam-ı nefsî, Allah Teâlâ'nın zatıyla kâim olan ezelî ve ebedî bir sıfatıdır. Elimizdeki Kur'ân-ı Kerîm, kelâm-ı nefsîye delildir. Kur'ân-ı Kerîm'e tamamen mahlûktur demek de tamamen mahlûk değildir demek de yanlıştır. Zira tamamen mahlûktur demek, kelâm-ı nefsînin de mahlûk olduğu anlamına gelir, ki bu yanlıştır; her şeyi ile mahlûk değildir demek de kâğıdın, harf ve sesin de mahlûk olmadığını iddia etmektir, ki bu da yanlıştır.

Allah Teâlâ'nın, zâtı da ezelîdir sıfatları da. O'nun zâtı ile kâim olan kelâm-ı nefsî, hâdis ve mahlûk değildir; kelâm-ı lafzî olan elimizdeki kâğıt, sesler, harfler ve cümleler ise hâdis ve mahlûktur. Zâtıyla kâim olan kelamı buralara nüfûz etmez, girmez. Çünkü yaratıcı olan Allah'ın veya herhangi bir sıfatının, mahlûka/yaratılmışa girmesi de mahlûkun Hâlık'a/Yaratıcı'ya girmesi ve nüfûzu da muhaldir.

c. Fiilî Sıfatları

Tahlîk, terzîk, inşâ, ibdâ, sun', ihyâ, ifnâ, inbât, inmâ.

Allah Teâlâ, fiilî sıfatlarına ezelden ebede sâhiptir. Çünkü Allah kâmildir, kemal sıfatlarına sahiptir. Bu sıfatları ezelde yoktu sonradan var oldu demek, Allah önceden nâkıs idi, sonradan kâmil oldu demektir ki bu Allah için muhaldir. Bu sıfatların eserleri sonradan olsa da sıfatların kendileri ezelden beri vardır. Bu var oluşa bil-kuvve var oluş

---

[60] Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd* (tah. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi), İsam Yayınları, Ankara 2003, s. 83.

denir, olduktan sonrası için de bil-fiil var oluş denir. Allah'ın yaratma sıfatı ezelî ve kadîm, yaratılan ise hâdis yani sonradan olmadır.

1) Tahlîk: Yaratmak, **2) Terzîk:** Yaratıkları rızıklandırmak, **3) İnşâ:** İlk defa yaratmak, **4) İbdâ':** Eşsiz bir surette yaratmak, **5) Sun':** Yapmak, sanat ortaya koymak, **6) İhyâ:** Diriltmek, **7) İfnâ:** Yok etmek, **8) İnmâ:** Üretmek, büyütmek.

Bütün bu fiilî sıfatların mercii tekvîn sıfatıdır. Tekvîn sıfatının taalluklarının farklılığından ötürü ayrı ayrı isimler almıştır.

Bu sıfatlar, tekvîn sıfatı altına giren sıfatlardır. Bunlardan başka; dilediğine de dileyene de hidayet etmesi, sapıklığı isteyenin sapmasını yaratması, peygamber göndermesi, kitap indirmesi, insanları öldükten sonra tekrar diriltip Kendi huzurunda toplaması, neticede cennetle nimetlendirmesi ve azaba müstehak olanı cehennemle azaplandırması gibi fiilî sıfatlara dâhil sıfatları da vardır. Bu sıfatlar, Allah Teâlâ'nın mecbur olmadığı, yapıp yapmamada serbest olduğu yani vacib değil câiz sıfatlardır.

d. Haberî Sıfatlar

Bu sıfatların bir kısmı, sadece Kur'ân-ı Kerîm'de; bir kısmı, hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem sahîh hadîslerde; bir kısmı da sadece sahîh hadîslerde geçer.

Hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem hadîs-i şerîflerde haber verilen sıfatlara mana vermede, ilk devir âlimleri (selef) ile sonra gelen (halef) âlimleri arasında farklılıklar vardır. Selef âlimleri, mecbur olmadıklarından ötürü bunları tevil yoluna gitmemişlerdir. Halef âlimleri ise, bu sıfatlara, sapık fırkalar yanlış manalar verince Kur'ân-ı Kerîm'i ve hadîs-i şerîfleri, tenzih esasına ve muhkem âyetlerin ruhuna uygun olarak tevile mecbur olmuşlardır. Selef, halefin döneminde olsaydı halefin yolunu, halef de selefin döneminde olsaydı selefin yolunu izlerlerdi.

a. Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen sıfatlar:

İstivâ, vech, yed, yemîn, kabza, ayn, cenb, kurb, ityân ve mecî, istihyâ, rahmet ve gadab.

İstivâ: Uluvv, kahr u galebe ve tedbir mananlarından birini taşır.[61] Cumhur, istivâya istilâ etmek ve hâkimiyeti altına almak manalarını vermiştir.[62]

Vech: Vücûd ve zât manasınadır.[63]

Yed: Kudret, nimet ve teşrîf olarak tevil edilmiştir.[64]

Yemîn: Kudret, tamam ve kuvvet-i tâmme manalarındadır.[65]

Kabza: Mülk ve tasarruf mânâsında tevil olunmuştur.[66]

Ayn: Yardım, muhafaza mânâsına tevil edilmiş,[67] bilmek mânâsında olan gözetleme mânâsına da gelmektedir.

Cenb: Emrullah mânâsında tevil olunmuştur.[68]

Kurb: Rahmet, takrîb/yakınlaştırma ve ğufrân/bağışlama mânâları verilmiştir.[69]

İtyân ve Mecî: Allah'ın emrinin gelmesi ve Allah'ın âyetinin gelmesi mânâsındadır.[70]

Rahmet ve Ğadab: İhsan etmek ve zarar ulaştırıp azap etmesi mânâsındadır.[71]

İstihyâ: Terk ve istinkâf/çekinme mânâsı verilmiştir.[72]

---

61 İbn Fûrek, *Te'vîlü müşkili'l-hadîs*, Haydarabad 1362, s. 146, 179; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, Mısır 1358, s. 405 vd.

62 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, II, 366.

63 Cüveynî, *el-İrşâd*, 157; İbn Fûrek, *Te'vîlü müşkili'l-hadîs*, 169-170.

64 Cüveynî, *el-İrşâd*, 156; İbn Fûrek, *Te'vîlü müşkili'l-hadîs*, 167-168.

65 İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelefi'l-hadîs*, Mısır 1966, s. 210; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, II, 367.

66 İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, İstanbul 1339 h., II, 156.

67 Râzî, *Esâsü't-takdîs fî ılmi'l-kelâm*, Mısır 1354/1935, s. 120-122.

68 Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 159; Râzî, *Esâsü't-takdîs*, s. 139-140.

69 İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 156; Râzî, *Esâsü't-takdîs*, 101.

70 Cüveynî, *el-İrşâd*, 159-160; Râzî, *Esâsü't-takdîs*, 103.

71 İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 156-157.

72 Râzî, *Esâsü't-takdîs*, 147-148; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 157.

b. Hadîs-i şerîflerde haber verilen sıfatlar:

Nuzûl, isba', sûret, şahs, kadem, keff, enâmil, ferâh, dahk/dıhk.

Bu sıfatların mânâlarını öğrenmek isteyen, sahih ve sağlam tefsir ve hadîs şerhlerine bakmalıdır.

5. Ru'yetullah Meselesi

Allah Teâlâ'yı görmek aklen câiz/mümkün, naklen vaciptir, yani Allah'ı görmenin delili kesindir. Netice itibariyle buna inanmak vaciptir.

Bu hususta, âhiret yurdunda mü'minlerin, Allah Teâlâ'yı görmelerini gerekli kılan ve göreceklerini bildiren naklî deliller mevcuttur. Allah Teâlâ, mü'minler tarafından bir mekânda, bir yönde olmaksızın, karşı karşıya olma hâli bulunmaksızın, ışınlar göze gelmeksizin ve görenle kendisi arasında bir mesafe mevcut olmaksızın görülecektir. İşte bu mânâda İmam Maturîdî şöyle demiştir:

"Allah'ı (c.c.) görme hakkındaki söz şudur: Bize göre O'nun, idraksiz ve tefsirsiz görülmesi, lâzımdır ve haktır."[73]

İdraksiz: Yani ihatasız; çünkü O sınırlara, yan ve taraflara sahip olmaktan (hacimli olmaktan) münezzehtir. Tefsirsiz: Yani görenin karşısında olmaktan, ona göre belli bir mesafede bukunmaktan ve göz ışınlarının kendisine ulaşmasından münezzehtir.[74]

Birinci delil: Âyet-i kerimede, *"O'nu gözler idrak (ihata) edemez; halbuki O, gözleri idrak (ihata) eder"*[75] buyurulmuştur. Eğer Allah, görülemez olsaydı, gözler O'nu idrak edemez demenin bir hikmeti olmazdı. Zaten Allah'ın dışındakiler zaten görme olmadan algılanamaz. Allah'tan başkasının ancak görmekle algılanması gerçeği karşısında O'nun (diğer varlıkların algılanmasına vesile olan dünya gözüyle)

---

[73] Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 120.

[74] Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, s. 98.

[75] En'âm sûresi (6), 103.

algılanmasının nefyedilmesi durumunun başka bir mânası yoktur.[76] Âyette, idrak olmaz dedi, görme olmaz demedi.[77]

İkinci delil: Hz. Musa'nın (a.s.) şu sözüdür: *"Ey Rabbim! Bana kendini göster de seni göreyim."*[78]

Eğer Allah'ın görülmesi mümkün olmasaydı Hz. Musa'nın (a.s.) bu isteği, Rabbini bilmeyişinin bir ifadesi olacaktı. Allah'ı bilmeyenin ise O'nun elçiliğine layık ve vahyi için güvenilir bir kişi olması mümkün değildir.[79] Üstelik Allah Teâlâ, Hz. Musa'yı bu isteğinden menetmemiş ve onu ümitsizliğe düşürmemiştir. Hatta *"eğer dağ yerinde durabilirse sen de Beni görürsün"*[80] buyurmuştur.[81]

Akıl, her var olan görülür, Allah Teâlâ da var olduğuna göre o da görülür, der. Çünkü Allah Teâlâ'dan daha büyük gerçek yoktur, varlığı da büyük gerçektir. Bu aklî delildir. Naklî delil de âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerdir.

Allah Teâlâ'yı görme konusunu Allah'ı dünyada görmek, rüyada görmek ve âhirette görmek olmak üzere üç yönden incelemek mümkündür.

a) Allah'ı Dünyada Görmek

Allah Teâlâ'nın bu dünyada görülmesi câiz midir? Evet, bu dünyada da görülebilir. Ama hiç kimse tarafından görülmemiştir. Çünkü hiç kimsenin buna gücü yetmez. Demek ki görülmesine engel olan şey insanın gerekli donanıma sahip olmamasıdır. Allah Teâlâ bu dünyada da görülmesine imkân verseydi görülürdü. Âhirette ise bizde görme gücünü yaratması ile göreceğiz.

Bu konuda Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413), İmam Âmidî'nin (ö. 615/1218) şu açıklamasını nakleder:

---

[76] Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 120.

[77] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, VI, 52.

[78] A'râf sûresi (7), 143.

[79] Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 120.

[80] A'râf sûresi (7), 143.

[81] Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 121.

"Bizim zamanımızdaki bütün imamlar, dünyada da âhirette de Allah'ın görülmesinin aklen câiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Fakat dünyada Allah'ın görülmesinin âyet ve hadîse göre câiz olup olmadığında ihtilaf ettiler. Bir kısmı bunun câiz olacağı bir kısmı da câiz olmayacağı kanaatine vardılar."[82]

b) Allah'ı Rüyada Görmek

Bu mesele hakkında Seyyid Şerîf Cürcânî, İmam Âmidî'den şunları nakletmiştir:

"Rüyada Allah'ı görmenin câiz olup olmadığı konusunda bir kısım âlimler, câiz olduğu, bir kısmı da câiz olmadığı kanaatindedirler. Bu meselede doğru olan, rüyada Allah'ı görmeye mâni bir şeyin olmadığıdır. Fakat bu görme, hakîkî bir görüş değildir."[83]

Teftâzânî (ö. 792/1390) ise şöyle der:

"Rüyada Allah'ı görmek, selef âlimlerinin birçoğundan nakledilmiştir. Rüyada Allah'ı görüş bir çeşit müşahededir ki göz ile değil kalp ile olur."[84]

Abdullatîf Harputî (ö. 1842-1916), ulemânın bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

Uykuda Allah'ı görmek meselesinde Ehl-i sünnet âlimleri arasında ihtilaf varsa da "Rabbimi en güzel surette gördüm"[85], "Rüyanın en hayırlısı, kulun Rabbini görmesi veya Peygamberini görmesi yahut müslüman olan ana-babasını görmesidir" şeklindeki hadîs-i şerîflere, sahâbe, tâbiîn ve din imamlarından nakledilenlere binaen, İmam Âmidî, rüyada Allah'ın görülebileceğine hükmetmiştir. Rüya tabircilerinin imamı Muhammed b. Sîrîn de "Rüyada Rabbini gören kimsenin rüyası, cennete gireceği şeklinde tabir olunur" demiştir.[86]

---

[82] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, II, 368.

[83] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, II, 368.

[84] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 37.

[85] Tirmizî, "Sûretü Sâd" 38, Hadîs no: 3233. Tirmizî, hadîs-i şerîf, hasen sahîhtir diyor.

[86] Harputî, Abdullatîf, *Tenkîhu'l-kelâm fî akâidi ehli'l-İslâm*, İstanbul 1330 h. s. 280.

Bu konu ile ilgili Bezzâzîye adlı fetva kitabında şu açıklama vardır:

"Rüyada Allah Teâlâ'yı görmeyi, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin babası olan Rüknü'l-İslâm Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh el-Cüveynî (ö. 438/1047) ve çoğunluk mutasavvıflar câiz görürler. Ekseri meşâyıh ile Semerkant ve Buhârâ'nın çoğunluk muhakkık âlimleri ise câiz görmezler. Hatta İmam Mâtürîdî, "rüyada Allah'ı gördüğü iddiasında bulunan, puta tapandan daha şerlidir. Zira rüyada görülenler hayal ve misâllerdir. Allah Teâlâ ise bunlardan münezzehtir" der.[87]

Hâdimî ise *Tarîkat-i Muhammediye Şerhi* kitabında, bu konudaki farklı görüşleri açıkladıktan sonra, İmam Mâtürîdî'nin kavlini, bazı âlimlerin te'vîl ettiğini yazmakta, aynı kitabın şârihi Recep Efendi ise, "bu hususta susmak en güzelidir" demektedir.[88]

c) Allah'ı Âhirette Görmek

Ehl-i sünnet âlimleri, âhirette mü'minlerin Allah Teâlâ'yı, karşı karşıya olma hâli olmadan, mekândan ve cismâniyetten münezzeh olarak görecekleri üzerinde ittifak etmişlerdir. Buna göre, Allah Teâlâ, mü'minler tarafından bir mekânda, bir yönde olmaksızın, karşı karşıya olma hâli bulunmaksızın, görenin gözünden ışığın Allah'a ulaşması veya görenle Allah arasında bir mesafe olmaksızın görülecektir.

Cenâb-ı Hakk, kullar cennette iken Kendisini göstereceğini şöyle bildirmiştir:

﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴾

"Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır."[89]

﴿ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴾

---

87 İbnü'l-Bezzâzi'l-Kerderî, *Fetevâ-yı Bezzâziyye*, Mısır 1310 h., III, 356-357.

88 Receb b. Ahmed, *el-Vesîletü'l-Ahmediyye ve'z-zerîatü's-sermediyye fî Şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye*, İstanbul 1326 h. I, 214-216.

89 Kıyâme sûresi (75), 22.

"Kendisine kavuştukları gün, selâm ile karşılanırlar. (Allâh) onlara güzel bir mükâfât hazırlamıştır."[90]

﴿ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ﴾

"Güzel davrananlara (ihsân sahipleri) daha güzel iyilik ve fazlası var."[91]

﴿ كَلَّا إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴾

"Hayır, doğrusu onlar, o gün Rablerinden perdelenmişlerdir."[92]

Birinci âyet-i kerîmede geçen "نَاظِرَةٌ" kelimesi baş gözüyle (hissü'l-ayn) görmeyi ifade etmektedir.[93] İkinci âyetteki likâ/kavuşma Allah Teâlâ'yı görmektir. Üçüncü âyetteki الْحُسْنَىٰ cennet, زِيَادَةٌ ise Allah'ı görüp bakmaktır.[94] Dördüncü âyetteki Rablerinden perdelenmiş olanlar kâfirlerdir. Kâfirlerin Allah'ı görememeleri mü'minlerin göreceklerine delildir. Yoksa mü'minler Allah'ı göremezlerse kâfirlerle eşit olmuş olurlar.[95]

Hızır Bey (ö. 863/1459) *Kasîde-yi Nûniye*'sinde şöyle der:

"Mü'minlerin baş gözleriyle Allah'ı görmeleri vuku' bulacaktır. Fakat kör (kâfir)ler O'nu göremezler."[96]

Cerîr b. Abdullah el-Becelî şöyle demiştir: Bizler Peygamber'in yanında bulunuyorduk. Peygamber (s.a.s.) bir gece yani ayın ondördü olan bedir gecesi aya baktı da şöyle buyurdu:

" إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ لَا تُضَامُّونَ فِي رُؤْيَتِهِ "

---

90 Ahzâb sûresi (33), 44.

91 Yûnus sûresi (10), 26.

92 Mutaffifîn sûresi (83), 15.

93 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, n-z-r mad.

94 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, VII, 50.

95 Bâbertî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâvî*, s. 31.

96 Hızır Bey, *Nûniyye*, İstanbul 1291 h., 28. Beyt.

"Hiç şüphe yok ki sizler şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi de göreceksiniz. O'nu görme hususunda üst üste sıkışıp birbirinizin üzerinize yığılmayacaksınız."[97]

Diğer bir hadîs-i şerîfte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Cennetlikler cennete girdiği zaman Allah Teâlâ: Size daha ziyade bir şey vermemi ister misiniz? diyecek, onlar da Sen bizim yüzlerimizi ağartmadın mı? Bizi cennete koyarak cehennemden kurtarmadın mı? (Bize o yeter), diyecekler. Bunun üzerine Allah Teâlâ hicabı kaldıracak, artık onlara Rableri (c.c.) hazretlerine bakmaktan daha makbul bir şey verilmiş olmayacaktır."[98]

Allah Teâlâ'yı görme işi bir mahlûkun diğer bir mahlûku görmesi gibi değildir. Allah, Kendisini kullarına gösterecektir. Zira Allah, her şeye kâdirdir; kula görme imkânını vermeye de kendisini göstermeye de kâdirdir.

Görmek, görüleni ihata etmek ve kavramaktır. Görülen yaratılmış olanla ilgili olunca bu doğrudur. Ama görülen Allah olursa ihata ve hakîkatini kavrama mümkün değildir. İşte bu görme işinin bu mânada olmayacağını şu âyetiyle haber vermiştir:

﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴾

"O'nu gözler kavrayıp ihata edemez; halbuki O, gözleri kavrayıp ihata eder. O, lûtuf sahibidir ve her şeyden haberdar olandır."[99]

Bu âyet-i kerîmede, Allah'ı görmenin tamamen imkânsız olduğundan söz edilmemekte, Allah'ın tam olarak idrak edilmesinin imkânsız olduğu bildirilmektedir. Kullar noksan olduğu için görmeleri de noksan olacaktır. Zira Allah Teâlâ'yı hakîkatiyle bilmek ve görmek ancak ve ancak Allah'a aittir. Mü'minler, cennette Allah'ın nasip ettiği güç

---

[97] Buhârî, "Mevâkîtü's-Salât", 17, 27, "Ezân", 129, "Rikâk", 52, "Tevhîd", 24; Müslim, "Mesâcîd", 211; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 20; Tirmizî, "Cennet", 16; Ahmed b. Hanbel, IV, 332, 333, VI, 16.

[98] Müslim, "Îmân", 297; Tirmizî, "Cennet", 16; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, IV, 356-360.

[99] En'âm sûresi (6), 103; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, V, 184.

ile ve nasip ettiği ölçüde görme gerçekleşecektir. O Latîftir, kendisini göstermeyi lutfedecektir. O Habîrdir, her şeyden haberdardır, kendisinden de göstereceği kulların hallerinden de güçlerinden de.

İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir:

"Eğer burada kastedilen kafa gözü ise, o zaman bunda ru'yetullahın ispatına dair delil vardır. Çünkü âyette Allah sadece idraki reddetmektedir. Şayet görmek ihtimali yoksa idraki reddetmenin anlamı olmaz. Çünkü görülmeyen şey zaten idrak edilemez. İdrakin reddi, ru'yetullahın âhirette vuku bulacağına işaret eder. Allah görülür, fakat mahiyeti idrak edilemez ve ihata edilemez. Nitekim bir âyet-i kerîmede buyurulduğu gibi: "Onların bilgisi O'nu kuşatamaz"[100]

Allah Teâlâ, Kendisini Kur'ân-ı Kerîm'inde ve öğretip yetiştirdiği Rasûlünün hadîslerinde öğrettiği gibi nasip edecek de öylece görebileceğiz.

Biz Allah Teâlâ'yı cennette görecek değiliz. Cennette biz olacağız, O değil. Mekân bize aittir, O'na değil. Yani biz cennette olduğumuz halde Allah'ı göreceğiz. Görülenin bir mekânda, bir mesafede, bir yönde olma zorunluluğu yaratılmışlarla ilgilidir. Allah'ın bir mekâna ihtiyacı yoktur, ama bizim ihtiyacımız vardır. Onun için biz cennette olarak Allah'ı görebileceğiz.

Mü'minlerin âhirette Allah Teâlâ'yı göreceklerine dair hadîs-i şerîfler, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, Hz. Muâz b. Cebel, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer (r.anhüm) gibi en az yirmi kadar büyük sahabe tarafından rivayet edilmiş ve rivayetler de bize mütevâtir derecesinde sağlam olarak gelmiştir.

Özetle şöyle diyebiliriz: Âyet-i kerîmelerin ve hadîs-i şeriflerin ortaya koyduğu delillerle Allah Teâlâ'nın görüleceğine iman etmek en sağlıklı yoldur. Ama bu konuda da en temel esas tenzîh ilkesidir. Bu sebeple, bu görülmenin mahiyetini bilemeyeceğimizi söylemeliyiz.

d) Allah'ı Görecek Kimseler

Cennete giren mü'minler, elbette Allah Teâlâ'yı görecekler. Hz. Muhammed'den (s.a.s.) önceki mü'minler de hem insanların hem de

[100] Tâhâ sûresi (20), 110.

cinlerin mü'minleri cennete girince Allah'ı göreceklerdir. Melekler de mü'min olduğuna göre onlar da Allah Teâlâ'yı görecekler. Mü'minler, cennette nimetlere erdirilecekler. En büyük nimet, Allah'ı görmek olduğuna göre bu nimete de cennettekiler erdirilecekler.

Ezher şeyhlerinden, Mısırlı fıkıh ve kelâm âlimi İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö. 1277/1860) bu konuda şöyle demiştir:

"Cinlerin mü'minleri de diğer mü'minlerle beraber Allah'ı görürler. Bu kesindir. Cennette (daha doğrusu cennetten) görmeleri ise kuvvetle muhtemeldir. Allah'ı akıl sahiplerinden başkaları, mesela hayvanlar göremezler. Cennet ehli, Cuma ve bayram günleri görürler. Mü'minlerin havassı ise, her sabah ve akşam Rablerini göreceklerdir."[101]

Havassın derecesi gereği, sabah-akşam, yani çok görecekler denmiştir; avamınki ise az görmelerinden kinaye olarak Cuma ve bayram günleri göreceklerdir, denmiştir. Yoksa cennette zaman, mekân ve imkân farklıdır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴾

"O gün yeryüzü bir başka yere, gökler, başka göklere çevrilecek ve bütün varlıklar, kabirlerinden çıkıp bir ve gücüne karşı durulmaz olan Allah'ın huzuruna toplanacaklardır."[102]

B. MELEKLERE İMAN

1. Melek Kavramının Tarifi ve Meleklere İman

Lûgatte melek, "haberci, elçi, güç ve kuvvet" mânâlarına gelir. Allah'ın emriyle çeşitli görevleri olan, gözle görülmeyen, nurânî ve ruhânî varlıklardır. Melekler, çeşitli şekillere giren, latîf cisimlerdir.[103]

---

[101] İbrahimü'l-Bâcûrî, *Hâşiyetü Cevhereti't-Tevhîd*, Mısır 1315 h., s. 60.

[102] İbrâhîm sûresi (14), 48.

[103] Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 229.

Meleklerin nurdan yaratıldığını bildiren hadîs-i şerîf Hz. Âişe'den (r.anhâ) gelen şu rivayettir:

" خُلِقَتِ الْمَلائِكَةُ مِنْ نُورٍ وَ خُلِقَ الجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ وخُلِق آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُم "

"Melekler nurdan yaratıldı, cinler dumanlı alevden, ateşten yaratıldı, Âdem ise size anlatılandan yaratıldı."[104]

"Âdem ise size anlatılandan yaratıldı" buyurmakla, onun topraktan yaratıldığına işaret etmiştir.

Melekler Âdem aleyhisselam'dan önce yaratılmıştır. Bunu meleklerin Âdem (a.s.) hakkında konuşmasından öğreniyoruz.[105]

Önem sırası bakımından âhirete iman ve peygamberlere iman daha önce gelse de Meleklere iman Kur'an'da ve hadislerde, genelde ikinci sırada yer alır. Bunun için bir-iki ayeti gösterebiliriz:

"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Onların her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler."[106]

"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse derin bir bir sapıklığa düşmüş olur."[107]

Melekler hakkında, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîflerde hem özellikleri, kabiliyetleri hem de görevleri hakkında yeterli bilgiler mevcuttur.

2. Meleklerin Bazı Özellikleri

1. Melekler, Allah Teâlâ'nın kulları olup O'nun emriyle hareket ederler. Erkeklik ve dişilikle nitelendirilmezler.

---

[104] Müslim, "Zühd", 60; Ahmed b. Hanbel, VI, 168.

[105] Bakara sûresi (2), 30-34; Hicr sûresi (15), 28-29.

[106] Bakara sûresi (2), 285.

[107] Nisâ sûresi (4), 136.

Bu gerçeği şu âyet-i kerîmelerden öğrenmekteyiz:

﴿ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ۚ يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴾

"Göklerde ve yerde olan bütün varlıklar O'nundur. O'nun katında olanlar (melekler) O'na kulluk etmekten kibirlenmezler ve bıkmazlar da. Gece gündüz usanmadan (hep Allah'ı) tesbih ederler."[108]

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَانُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ. لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴾

"Dediler ki: Rahman çocuk edindi. O'nun şanı yücedir. Hayır, onlar (melekler) ikram edilmiş kullardır. Onlar, sözle asla O'nun önüne geçemezler. Ancak O'nun emriyle hareket ederler."[109]

Allah Teâlâ, meleklere emretmeden onlar ne söz söylerler ne de herhangi bir iş yaparlar. Söz söyelemeleri de herhangi bir iş yapmaları da ancak Allah'ın emriyle olur.

Meleklerin erkekliğine veya dişiliğine dair hiçbir delil yoktur. Yani erkeklikleri de dişilikleri de yoktur. Nûrânî ve latîf varlıklardır, çeşitli ve güzel şekillerde görünebilirler, çok güçlüdürler. Var oluş sebepleri Allah'a itaattir. Meskenleri çoğunlukla göklerdir; bir kısmının meskeni de yeryüzüdür. Gece gündüz usanmaksızın Allah'ı tesbih ederler, Allah'a isyanları yoktur, emrolundukları şeyleri yaparlar. Meleklere cinsiyet izafe edenler hakkında şu âyet-i kerime nâzil olmuştur:

﴿ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَانِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴾

---

[108] Enbiyâ sûresi (21), 19-20.

[109] Enbiyâ sûresi (21), 26-27.

"Onlar; Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışlarına mı şâhid olmuşlar. Onların (bu yalan) şâhidlikleri yazılacak ve onlar sorguya çekileceklerdir."[110]

2. Allah'a isyan etmezler, daimâ ibadet ve itaat ederler.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾

"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun üzerinde (görevli) acımasız, güçlü, kendilerine verdiği emirlerde Allah'a isyan etmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır."[111]

Kur'ân'da bu hususa şu iki âyette şöyle işaret edilmiştir:

﴿يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾

"Üzerlerinde hâkim olan Rablerinden korkarlar ve emrolunduklarını yaparlar."[112]

﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾

"Şüphesiz Rabbinin katındakiler (Melekler) O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler, yalnız O'na secde ederler."[113]

İblîs'in melek olduğunu söyleyip 'işte İblîs de günah işledi, öyle ise meleklerden de günah sadır olabilirmiş' demek yanlıştır. İblîs melek değildi, ancak meleklerin arasında idi. Çünkü İblîs ateşten yaratılmış, melekler ise nurdan yaratılmışlardır. Cinlerden olduğunu bildiren âyet, İblîs'in cinlere benzerlik noktası, ateşten yaratılmış olmasıdır.

---

[110] Zuhruf sûresi (43), 19.

[111] Tahrîm sûresi (66), 6.

[112] Nahl sûresi (16), 50.

[113] A'raf sûresi (7), 206.

Onun cinlerden ayrıldığı nokta ise, İblîs'in şeytanların babası olup Hz. Peygamber Efendimiz'in şeytanı dışındaki şeytanların müslüman olmamasıdır. Cinlerin müslüman olanı ve olmayanı vardır.

Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.):

"مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ". قَالُوا: وَإِيَّاكَ؟ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ "وَإِيَّايَ. إِلَّا أَنَّ اللهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ (فَأَسْلَمَ) فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخَيْرٍ"

"Sizden hiç kimse yoktur ki: Kendisine cinlerden bir arkadaşı vekil kılınmamış olsun!" Ashap: Ya sana ya Rasûlallah? dediler. "Bana da. Şu kadar var ki, Allah onun hakkında bana yardım etti de o müslüman oldu (veya ondan ben kurtuldum). Artık bana hayırdan başka bir şey emretmiyor" buyurdu[114]

"وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ، وَقَرِينُهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ"

Süfyan'ın rivayet ettiği hadîste ise, *"Kendisine cinlerden bir arkadaşı, meleklerden de bir arkadaşı vekil kılınmıştır"* ibaresi vardır.

"أَقَدْ جَاءَكِ شَيْطَانُكِ؟" قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَوَ مَعِيَ شَيْطَانٌ؟ قَالَ: "نَعَمْ" قُلْتُ: وَمَعَ كُلِّ إِنْسَانٍ؟ قال: "نَعَمْ" قُلْتُ: وَمَعَكَ؟ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: "نَعَمْ"، وَلَكِنْ رَبِّي أَعَانَنِي عَلَيْهِ حَتَّى أَسْلَمَ (أَسْلَمُ)"

Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre: Rasûlullah (s.a.s.) geceleyin Âişe'nin yanından çıkmış. Âişe demiş ki: *Ben onu kıskandım. Az sonra gelerek benim ne yaptığımı gördü.*

"Sana ne oldu ey Âişe! Kıskandın mı?" diye sordu.

---

[114] Müslim, "Münâfikîn", 69; Dârimî, "Rikâk", 24; Ahmed b. Hanbel, I, 385, 397, 401, 460.

Bana ne olacak, benim gibisi, senin gibi bir zatı kıskanmaz mı? dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.):

"Sana şeytanın mı geldi?" dedi. Ben:

Yâ Rasûlallah! Benimle beraber şeytan mı var? diye sordum.

"Evet!" dedi.

Her insanla birlikte mi? dedim.

"Evet!" cevabını verdi.

Seninle de mi yâ Rasûlallah? dedim.

"Evet! Lâkin Rabbim onun hakkında bana yardım etti de o müslüman oldu" buyurdular.[115]

Hadîs-i şerîfte geçen "fe-esleme" kelimesi "fe-eslemü" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde cümlenin mânâsı ben onun şerrinden ve fitnesinden kurtuldum, demek olur. "fe-esleme" şeklinde okuyana göre mânâ, şeytanın kendisine hayırdan başka bir şey emretmeyen bir müslüman olduğu şeklindedir.

Âlimler bu iki rivayetin hangisinin tercih edileceği hususunda ihtilaf etmişler. Hattâbî: "Sahih ve muhtar olan "fitnesinden kurtuldum" mânâsındaki "fe-eslemü" rivayetidir" demiş; Kâdî Iyâz ise tercih edilen rivayetin "müslüman oldu" mânâsındaki "esleme" olduğunu söylemiştir. Çünkü bundan sonra Rasûlullah (s.a.s.) "artık bana hayırdan başka bir şey emretmiyor" buyurmuştur. "Esleme"nin mânâsında da ihtilaf vardır. Bazıları bunun teslim oldu mânâsına geldiğini söylemiş; bir kısmı müslüman ve mü'min oldu mânâsında kullanıldığını bildirmişler. Hadîsin açık olan mânâsı da budur. Yine Kâdî Iyâz şöyle demiştir:

"Bil ki, ümmet, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) cismiyle, fikriyle ve diliyle şeytandan masum ve mahfûz olduğunda ittifak etmişlerdir.[116]

İblîsin meleklerden olmadığının Kur'ân-ı Kerîm'den delili şudur:

---

[115] Müslim, "Münâfikîn", 70.

[116] Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, Beyrut-Lübnan 1987, XVII, 163-164.

﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴾

"Meleklere, 'Âdem'e secde edin' demiştik, İblîs müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu."[117]

Âyetteki إِبْلِيسَ kelimesi Arapça gramerde إِلَّا dan sonra gelen müstesnadır. Müstesna, müstesna minh'in (istisna edilen) yani meleklerin cinsinden olmayınca üstün hareke alır. Mesela جَاءَ الْقَوْمُ إِلَّا حِمَارًا (Câel kavmü illâ hımâran) : "Eşek hariç bütün kavim geldi." "Eşek" insanların cinsinden olmadığı için hareke olarak iki üstün almıştır. "Hımâran" kelimesi burada müstesnadır, müstesna minh olan kavmin cinsinden olmadığı için üstün harekesini almıştır. İşte burada da İblîs kelimesi, kendisinden istisna edilen meleklerin cinsinden olmadığı için üstün hareke almıştır. Demek ki İblîs meleklerin cinsinden değildir.

3. Melekler, Allah'ın emriyle farklı şekillere girebilirler.

Mesela Cebrâil (a.s.), Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelirken bazen Dıhye adındaki sahabi gibi görünmüş, bazen da kimsenin tanımadığı bir yabancı gibi gelmiştir.[118] Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. Meryem'e gönderilen meleklerin de birer insan şeklinde göründükleri yine Kur'ân'da haber verilmektedir.[119]

4. Melekler gözle görünmezler

Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber hadîs-i şerîfleriyle meleklerin varlığından haber vermiştir. Görülmemeleri yok olduklarına işaret değil, bizim onları görecek güce sahip olamadığımızdandır. Peygamberler, melekleri aslî şekillerinde de görmüşlerdir. Çünkü peygamberler onları görecebilecek güce sahip kılınmışlardır. Cibrîl hadîsi diye meşhur olan iman, islam ve ihsan kavramlarının tariflerinin yapıldığı

---

[117] Bakara sûresi (2), 34.

[118] Müslim, "Îmân", 1.

[119] Meryem sûresi (19), 16-17; Hud sûresi (11), 69-70.

hadîs-i şerifte belirtildiği gibi, Cebrail (a.s.) ashap tarafından insan şeklinde görülmüştür.[120]

5. Melekler, güçlü ve kuvvetli, süratli ve kanatlı varlıklardır.

Güçlü ve kuvvetli olduklarını bildiren âyet-i kerîme:

﴿ وَالْمَلَكُ عَلَىٰٓ أَرْجَآئِهَا ۚ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴾

"Melekler göklerin etrafındadır. O gün Rabbinin arşını bunların da üstünde olan sekiz [melek] yüklenir."[121]

Arş, Allah'ın yarattığı en büyük varlıktır. Arşı, Kıyâmet gününde sekiz melek taşıyacaktır. İşte meleklerin gücünü buradan anlamak mümkündür.

Meleklerin süratini ortaya koyan delil de şu âyettir:

"Melekler ve ruh (Cebrail), O'na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar."[122]

Meleklerin kanatlı olduklarına dair âyet-i kerîme ise şudur:

"Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsusutur."[123]

Meleklerin kanatlarının ne olduğunu ancak yaratan Allah ve gördüğünü haber veren Hz. Peygamber (s.a.s.) bilebilirler.

6. Melekler gaybı bilmezler

Gaybın bütününü ancak Allah Teâlâ bilir. Peygamberler, melekler ve bazı veliler de ancak kendilerine bildirildiği kadar bilebilirler.

Allah Teâlâ, Âdem'e (a.s.) varlıkların isimlerini öğretti, ama meleklere öğretmemişti. Âdem'e (a.s.) öğrettiği varlıkların isimlerini meleklere haber vermelerini isteyince melekler:

---

[120] Buhârî, "Îmân", 37; Müslim, "Îmân", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15; Tirmizî, "Îmân", 4.

[121] Hâkka sûresi (69), 17.

[122] Meâric sûresi (70), 4.

[123] Fâtır sûresi (35), 1.

"Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz ancak Sensin"[124] demişlerdi.

Başka bir âyet-i kerimede *"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez"*[125] buyurmuştur.

Diğer iki âyette şöyle geçmektedir: *"De ki: Allah'tan başka göklerde olsun ve yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez"*[126] geçmektedir.

"Göklerin ve yerin gaybı Allah'a mahsustur."[127]

3. Melekler ve Görevleri

Meleklerin sayılarını ancak Allah bilir. Kur'ân-ı Kerîm'den ve hadîs-i şerîflerden öğrendiğimiz, meleklerin sayılarının pek çok olduğudur.

Çeşitleri bakımından, bulundukları yer yönünden, yeryüzü, gökyüzü ve Arş ile ilgili melekler olarak kısımlarına ayrılmıştır.

Bütün meleklerin görevleri, Allah'a kulluk ve O'nun emirlerini yerine getirmektir.

a. Cebrâîl

Çok güçlü ve Allah katında önemli bir makamı ve değeri bulunan bir melektir. Bu durumu şu âyet-i kerimeden öğreniyoruz:

"O (Kur'ân), gerçekten değerli bir elçinin (Cebrâîl) getirdiği sözdür. O elçi güçlü, Arş'ın sahibi (Allah) katında çok itibarlıdır. O orada sayılan, güvenilen (bir elçi)dir."[128]

Cebrâîl'in Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîfte *Rûhu'l-emîn, Rûhu'l-kuds, Rûh, Rasûl-i kerîm, Cibrîl ve Nâmûs-ı Ekber* gibi isimlerle anılmıştır.

---

[124] Bakara sûresi (2), 31.

[125] En'âm sûresi (6), 59.

[126] Neml sûresi (27), 65.

[127] Nahl sûresi (16), 77.

[128] Tekvîr sûresi (81), 19-20.

Cebrail (a.s.), meleklerin en üstünü, en büyüğü ve Allah'a en yakını olduğundan dolayı Seyyidü'l-melâike/meleklerin efendisi olarak isimlendirilmiştir. Öyle ki, Kur'ân-ı Kerîm'de Cebrail'e düşmanlığı Allah'a düşmanlık olarak belirtilmiştir:

﴿ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلَٰئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴾

"Söyle (Yahudilere): Cebrâil'e kim düşmansa bilsin ki, Allah'ın izniyle önce gelen kitapları tasdik edici, mü'minler için bir hidayet rehberi ve müjdeci olarak Kur'ân'ı senin kalbine indiren O'dur. Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikaîl'e düşman ise bilsin ki Allah da o kâfirlerin düşmanıdır."[129]

b. Mîkâîl

Dört büyük melekten biri olan Mîkâil, kâinattaki tabiî olayları insan da dâhil olmak üzere canlıların rızıkları, dolayısıyla yağmurların yağması ve bitkilerin gelişmesi gibi işlerle görevlidir.[130]

Bedir Gazvesi'nde müminlerin yardımına gelen melek ordusunun[131] kumandanlarından birinin Mîkâil aleyhisselam olduğu rivayet edilmiştir.[132]

Cebrâil ve Mîkâil'in Uhud günü beyaz elbiseli iki insan kıyafetinde Rasûlullah'ın sağında ve solunda durup onu bütün güçleriyle koruduğu da nakledilmektedir.[133]

---

[129] Bakara sûresi (2), 97-98.

[130] es-Subki, Mahmud Muhammed, *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd*, Kahire 1394/1974, V, 178.

[131] Enfâl sûresi (8), 9-12.

[132] Ahmed b. Hanbel, 1, 147; Taberi, *Câmiu'l- beyân*, IX, 128.

[133] Müslim, "Fedâ'il", 46-47.

Hz. Peygamber'in, bir hadîsinde şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Her peygamberin gök ehlinden iki, yer ehlinden iki veziri olur. Benim gök ehlinden vezirlerim Cebrâil ile Mîkâil, yer ehlinden vezirlerim de Ebû Bekir ile Ömer'dir." [134]

c. İsrâfîl

Dört büyük melekten biridir. Bu meleğin görevi Sûra üfürmektir. Sûra üfürme işinin şu âyet-i kerîmelerde iki defa gerçekleştirileceği belirtilmektedir:

﴿ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴾

"Sûra üfürüldüğü gün, Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler."[135]

﴿ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرٰى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴾

"O gün Sûra üflenecek, ardından -Allah'ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek, sonra (Sûra) yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar."[136]

Bu âyetlerde yer alan "üfleme" görevini ifâ edecek ve insanları hesap meydanına cağıracak olan meleğin (Kâf 50/41; Kamer 54/6-8) İsrafîl olduğu hususunda İslâm âlimleri arasında ittifak vardır.[137]

---

[134] Tirmizi, "Menakıb",17.

[135] Neml sûresi (27), 87.

[136] Zümer sûresi (39), 68.

[137] İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 276-278; V, 166, 309, 488-489; VII, 106-108, 388, 451; VIII, 238- 239, 328.

d. Azrâîl

Büyük meleklerin dördüncüsüdür. Ölenlerin ruhlarını almakla görevlidir. Bunu da biz İbn Mâce'nin rivayet ettiği bir hadîs-i şeriften öğreniyoruz. (Cihâd, 10.) Bundan dolayı melekü'l-mevt ismi ile anılmıştır. Bunun delili şu âyet-i kerimedir:

﴿ قُلْ يَتَوَفّٰىكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴾

"De ki: Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."[138]

Ölünün ruhunu alma işi, âyette, her işin gerçek faili ve her şeyi yaratan, ölüm meleğinin öldürme işini de yaratan Allah'a da nispet edilmiştir:

﴿ اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِى لَمْ تَمُتْ فِى مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِى قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰى اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

"Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında (bilinç kaybına uğratır). Ölümüne hükmettiklerinin canlarını alır, diğer canları da belli bir süreye kadar bedenlerine salar. Şüphesiz bunda iyice düşünenler için dersler vardır."[139]

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği üzere, ölüm melekleri, müttakî müminlerin ruhlarını alırken şefkat ve nezaketle hareket ederler ve kendilerine selâm verirler[140]; kötülük işlemek suretiyle kendilerine zulmedenlerin canlarını alırken de yüzlerine ve arkalarına vururak onlara karşı sert ifadeler kullanırlar.[141]

---

[138] Secde sûresi (32), 11.

[139] Zümer sûresi (39), 42.

[140] Nahl sûresi (16), 32.

[141] Enfâl sûresi (8), 50; Muhammed sûresi (47), 27; Nisâ sûresi (4) 9 7; A'râf sûresi (7), 37.

Bazı âyetlerde can almakla görevli melekten tekil sigasıyla bahsedildiği halde diğer âyetlerde[142] çoğul şekliyle (melâike) bahsedilir. Bu sebeple Azrâil'in ruhları almakla görevli melekler topluluğunun reisi olduğunu veya meleklerden yardımcıları bulunduğunu söylemek mümkündür.[143]

e. Hamele-i Arş

Bu melekler Arşı taşıyan meleklerdir. Kıyâmet gününde sekiz adet olacağı belirtilmiştir:

﴿ وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴾

"Melekler göklerin etrafındadırlar. O gün Rabbinin Arşını bunların da üstünde olan sekiz (melek) yüklenir."[144]

Diğer bir âyet-i kerimede Arşı taşıyan ve Arşın etrafında bulunan meleklerden de şöyle bahsetmektedir:

"Arş'ı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na inanırlar ve mü'minlerin de bağışlanmasını dilerler: Ey Rabbimiz! Sen, rahmet ve ilimce her şeyi kuşattın. Tövbe edenleri ve yolundan gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! (derler)."[145]

f. Kirâmen Kâtibîn

Bunlar, insanın sağında Rakîb, solunda ise Atîd adında, sevaplarını ve günahlarını yazmakla görevli olan meleklerdir. Bu iki melek hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını (içinden geçenleri) Biz biliriz; sağında solunda oturmuş yaptıklarını kaydederken Biz ona şah damarından daha yakınız. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın."[146]

---

[142] Enfâl sûresi (8), 50; Nahl sûresi (16), 32-33.

[143] Kılavuz, Ahmet Saim, "Azrail", *DİA*, IV, 351.

[144] Hâkka sûresi (69), 17.

[145] Mü'min sûresi (40), 7.

[146] Kâf sûresi (50), 16-18.

Şu âyette Kirâmen Kâtibin isminin yer aldığını görüyoruz:

"Muhakkak sizi gözetleyen şüphesiz muhâfızlar, kirâmen kâtibin/değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduğunuz (her şeyi) bilirler."[147]

Bu melekler Kıyâmet gününde hesap görülürken yazdıklarına dair şahitlik de yapacaklardır:

"Derken Sûra üfürülür; işte bu uyarısı yapılmış olan gündür. Her şahıs, yanında bir sürücü, bir de şahitle birlikte gelir."[148]

Bu meleklere şu iki âyetle hafaza melekleri de denmektedir:

"Yoksa onlar Bizim, gizlediklerini ve fısıldaştıklarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır! Doğrusu şu ki, onların yanındaki elçi meleklerimiz (hafaza melekleri) her şeyi kaydediyorlar."[149]

"Kişinin önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu kayıt ve koruma altına alan takipçiler vardır."[150]

g. Münker ve Nekir

Kur'ân-ı Kerîm'de, kabir hayatına işaret eden âyetler var[151] ama Münker ve Nekir melekleri hakkında Hz. Peygamber'e nisbet edilen bazı rivayetler mevcuttur.[152]

Çeşitli hadîs rivayetlerinden anlaşıldığına göre, *"Allah, mü'minlere, sağlam bir iman sayesinde ve âhirette sebat etmeyi ihsân eder"*[153] âyeti, kabirde mü'minlerin Allah'tan başka ilâhın bulunmadığına ve Muhammed'in, O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik etmesiyle ilgilidir.[154]

---

147 İnfitâr sûresi (82), 10-12.

148 Kâf sûresi (50), 20-21.

149 Zuhruf sûresi (43), 80.

150 Ra'd sûresi (13), 11.

151 Yâsîn sûresi (36), 52; İbrahîm sûresi (14), 27; Mü'min sûresi (40), 46.

152 Tirmizî, "Cenâiz", 70; Ahmed b. Hanbel, III, 126; IV, 140.

153 İbrahîm sûresi (14), 27.

154 Buhârî, "Cenâiz", 87; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, , XIII, 280-286; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, s. 19-24.

Bu iki meleğin ölen insanları sorguya çekeceğine dair açık bilgiler hadîslerde mevcuttur. Ölü kabre konulduğunda cenazeye, ayak seslerini işittiği bir sırada iki melek gelerek ona, "Muhammed hakkında ne diyorsun?"diye sorarlar. Mü'minin, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğu yolunda cevap vermesi üzerine melekler, bu şehâdetinden ötürü cehennemdeki yerinin cennetteki bir yerle değiştirildiğinin müjdesini verirler. Münker ve Nekir, münafık ve kâfire, "Muhammed hakkında ne diyordun?" diye sorunca onlar şu anlamda bir cevap verirler: "Bilmiyorum, başkalarının dediğini diyordum." Bunlar için azap uygulaması başlatılır. Kâfir ve münafıkların feryadını insan ve cinlerin dışındaki canlılar duyar.[155]

Bazı rivayetlere göre de meleklerin soruları, "Neye tapıyordun, rabbin ve peygamberin kimdir, dinin ve amelin nedir?" şeklinde olacaktır.[156]

h. Hazene-i Cennet ve Cehennem

Cennet ve cehennemle le ilgili görevleri yürüten meleklerdir. Bu mleklerin sayıları çok olup cennete girince mü'minlere hizmetle meşgul olacak ve onlara arkadaşlık edecektirler. Cennet ehli cennete girince melekler her kapıdan girerek şöyle seslenecekler:

"(O yurt) Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. (Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)."[157]

Yine cennet ehlini, görevli melekler karşılayarak şöyle söyleyecekler:

"Müttakîler gruplar halinde cennete sevkedilecek; oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacak; bekçileri onlara, "selam size! Hoş geldiniz! Ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!" diyecekler."[158]

---

[155] Ahmed b. Hanbel, III, 3-4; Buhârî, "Cenâiz", 87; Müslim, "Cennet", 17.

[156] Ahmed b. Hanbel, IV, 287-288, 295-296; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 27.

[157] Ra'd sûresi (13), 23-24.

[158] Zümer sûresi (39), 73.

Cennetle görevli meleklerin reisi Rıdvan'dır. Cehennemle görevli meleklerin reisi ise Mâlik'tir.

Cehennemde görevli meleklerden bahseden âyet-i kerîme ise şudur:

"Sen bilir misin sekar nedir? Hem (bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey) bırakmaz hem (eski hâle *getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez o. İnsanları kavurur. Üzerinde ondokuz (görevli muhafız melek) vardır. Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık."*[159]

"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır."[160]

1. Mukarrebûn Melekler

Allah'ın kendisine yaklaştırdığı özel meleklerdir. Allah Teâlâ'ya en yakın ve en şerefli meleklerdir. Bunlardan bahseden âyet ise şudur:

"Ne Mesîh (Îsâ) Allah'ın bir kulu olmaktan geri durur ne de mukarreb melekler."[161]

i. Hârût ve Mârût

Genel kanaate göre, bu iki melek, Bâbillileri sihre ve kötülüklere karşı uyarmak, hayır ne ise onu ilham etmek etmek üzere gönderilmişlerdir.

Bâbil halkı bu iki meleğin ilhamı ile keşfedip öğrendikleri birtakım güçleri sihir ile haram ve bâtıl işlerde kullanmışlar, bu iki meleğin hayır için öğrettikleri gerçekleri küfür ve diğer kötü işlere vasıta yapmışlardır. Bu iki meleğin günah işlediklerine dair rivayetler, İsrâiliyyâttan olan rivayetlerdir.

---

[159] Müddessir sûresi (74), 27-31.

[160] Tahrim sûresi (66), 6.

[161] Nisâ sûresi (4), 172.

Bu sayılanlardan başka bazı işleri yapmakla görevli olan melekler:

1. Kalbe hakkı ve doğruyu ilham eden melekler[162]

2. Namaz kılan kimse Fâtiha'yı bitirince onunla birlikte âmîn diyen melekler[163]

3. Mü'minler için dua eden melek. Bunu şu âyet-i kerîme belirtir:

"Arş'ı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na inanırlar ve mü'minlerin de bağışlanmasını dilerler: Ey Rabbimiz! Sen, rahmet ve ilimce her şeyi kuşattın. Tövbe edenleri ve yolundan gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! (derler)."[164]

4. Her gün sabah ve ikindi namazlarında beraber olan melekler[165]

5. Kur'ân okunurken yeryüzüne inen melekler[166]

6. Sokakları, yolları dolaşıp zikir meclislerini arayıp bulan melekler[167]

7. Özellikle alim olan mü'minlere rahmet dileyen melekler[168]

8. Mü'minlere sebat etmelerini ilham eden melekler[169]

9. Mü'minlere cenneti müjdeleyen, kâfirlerin yüzlerine vurarak *'tadın cehennem azabını'* diyen melekler[170]

4. Meleklerin Yaratılma Hikmeti ve Meleklere İmanın Faydaları

İslâm'da emirler ve yasaklar, hikmetler üzerine bina edilmemiştir ama hiçbir emir de hikmetsiz değildir.

---

[162] Tirmizî, "Tefsîr", 3.

[163] Buhârî, "Ezân", 111, 112, "Deavât", 63; Müslim, "Salât", 18; Tirmizî, "Salât", 71; Nesâî, "İftitâh", 33.

[164] Mü'min sûresi (40), 7.

[165] Buhârî, "Mevâkît", 16, "Tevhîd"", 23, 33; Müslim, Mesâcîd", 37.

[166] Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 15; Müslim, "Müsâfirûn", 36.

[167] Buhârî, "Deavât", 66; Müslim, "Zikr", 8; Tirmizî, "Deavât", 130.

[168] Ahzâb sûresi (33), 43; Tirmizî, "İlim", 19.

[169] Enfâl sûresi (8), 12.

[170] Fussılet sûresi (41), 30-32; Enfâl sûresi (8), 50; Nahl sûresi (16), 28.

Şüphesiz emirlerin de nehiylerin de nice hikmetleri vardır. Sadece hikmetleri şunlardır, denmez. Zannettiğimiz hikmtlerden daha fazladır.

Allah Teâlâ, hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç değildir. Büyük ve önemli işlerde kullandığı melekleri yaratması, onlara muhtaçlığından değildir. Zaten kâinatta her şeyi yaratan, yarattıkları varlıkların iradelerini de fiillerini de ve hatta yaptıklarını da yaratan yine kendisidir. Melekleri yaratması ve bazı işlerde kullanması, Allah'ın saltanatı, otoritesi, zenginliği, öyle olması daha hikmetli olduğu ve öyle irade ettiği içindir. Belki insanlar da idarelerinde, Allah'ın ahlâkı ile ahlaklanmalarına örnek olması içindir.

Mesela Allah Teâlâ, Cebrâîl (a.s.) olmadan da vahyini peygamberlerine bildirmeye kâdirdir. Nitekim bazen Cebrâîl olmadan da doğrudan Hz. Peygamber Efendimizin kalbine vahyettiği oluyordu. Kâinattaki tabiî olayları insan da dâhil olmak üzere canlıların rızıkları, dolayısıyla yağmurların yağması ve bitkilerin gelişmesi gibi işlerle görevli kıldığı Mîkâîl'e muhtaçlığından değildir. Allah sebepli de sebepsiz de yaratmaya kâdirdir. Kıyâmetin kopması için illa İsrâfîl'in, Sûr'a üfürmesine Allah'ın ihtiyacı yoktur. Zira *"göklerin ve yerin orduları Allah'ındır"*[171] orduların komutanı Allah'tır, ordularına ol dedi mi hemen oluverir. Azrâîl olmadan da ruhları almaya kâdirdir. Allah ilmi ve kudretiyle her şeyi kuşatmıştır, kâtip meleklerin insanların amellerini yazmalarına ihtiyacı yoktur.

Meleklere imanın faydalarına gelince; söz ve amellerinin yazıldığına inanan mü'min, kendisini âhirette rezil edecek yanlış şeyler yapmaya yönelmez, lûtfa sebep olacak güzel şeyler yazdıracak güzel ameller işlemeye yönelir.

Mü'min, kalbine gelen hayırlı ve faydalı şeylerin meleğin ilhamı olarak geldiğine inandığı için melekten gelene yönelir ve hep hayırlı, Allah'ın rızasını kazandıracak şeyler yapmaya yönelir; şeytandan geleni reddeder, şeytanın şerrinden de böylece emin olur.

---

[171] Fetih sûresi (48), 3, 7.

Mü'min, dara düştüğü ve sıkıntıya uğradığı zaman meleklerin kendisine yardıma geleceğini bilip inandığı için hiçbir zaman ümidini kaybetmez, zorluklar karşısında azmini ve dayanma gücünü kaybetmez.

Konumu ve görevi gereği, melekten üstün olduğunu göz önünde tutan mü'min, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olmanın şuuru içinde davranmaya ve peygamber ahlâkı ile ahlaklanmaya gayret gösterir.

5. İnsanlarla Melekler Arası Fazilet/Üstünlük

1. Beşer peygamberler, meleklerin peygamberlerinden olan dört büyük melek; Cebrâîl, İsrâfîl, Azrâîl ve Mîkâîl'den üstündür.

2. Meleklerin peygamberleri, peygamberlerin dışındaki bütün insanlardan üstündür.

3. Müttakî mü'minler; sıddıklar, şehidler, salihler, ilmiyle âmil olan âlimler, meleklerin peygamberlerinin dışındakilerden daha üstündürler.

4. Meleklerin peygamber olmayanları, insanların kâfir, münafık, müşrik, sapık, fâsık, kötü ahlâk sahipleri ve büyük günah işlemeye devam edenlerden daha üstündürler.[172]

6. Cin ve Şeytan

a. Cin

Lûgatte, örtmek, örtünmek, gizli kalmak anlamındaki **cenn** kökünden türeyen bir isim olup tekili olan **cinnî,** örtülü ve gizli şey mânâsına gelir.

Istılah olarak, duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mü'min ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü anlamına gelir. Cinlerin atalarına *cânn* adı verilir.[173]

---

[172] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid* Tercümesi *Kelam İlmi ve İslam Akâidi* (Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 364-366; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, II, 215 vd.

[173] Şahin, M. Süreyya, "Cin", *DİA*, VIII, 5.

Cinler hakkında bilgi kaynağımız, Kur'ân-ı Kerîm ve sahîh hadîslerdir. İnsanlar, cinleri görememektedir. Çünkü insanlar cinleri görebilecek yetenekte değildirler.

Kur'ân-ı Kerîm, cinler hakkında şu hakikati ortaya koymuştur:

﴿ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴾

"O (Allah) cinleri yalın ateşten yaratmıştır."[174]

Bir başka ayet ise hem insanın hem de cinnin mahiyetini şöyle belirtmiştir:

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ . وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴾

"Andolsun ki insanı kuru bir çamurdan, işlenebilen kara bir balçıktan yarattık. Cinleri de daha önce, dumansız zehirli ateşten yarattık."[175]

Bu son âyet-i kerîme de cinnin insandan önce yaratılmış olduğunu gösteriyor.

Kur'ân-ı Kerîm'de cinlerden bahseden Cin sûresi adını taşıyan müstakil bir sûre vardır. Özetle o sûrede verilen bilgiler şunlardır:

"Cinler arasında, müslüman olduğu gibi kâfirler de vardır, iyileri bulunduğu gibi kötüleri de bulunmaktadır. Bütün cinler, Allah'ın gücü karşısında âcizdir ve davranışlarından ötürü Allah'a karşı sorumludurlar. Allah'a inamış insanların, onlardan korkmamaları gerekir. Peygamberlerin gönderilmesi ile cinler artık cehalet ve fetret zamanlarında yaptıklarını yapamaz duruma düşmüşler, özellikle Hz. Muhammed'in (s.a.s.) gönderilmesinden sonra eskisi gibi gökte meleklerin birbiriyle konuşmalarını dinleyip haber çalmak için yüksek yerlere sokulamaz olmuşlardır. Çünkü üzerlerine ateşten kıvılcımlar

---

[174] Rahmân sûresi (55), 15.

[175] Hicr sûresi (15), 26-27.

gönderilmeye başlanmıştır. Kötülükte direnen cinler Allah Teâlâ'nın kudreti karşısında âciz düşerler ve mü'minlere bir zarar veremezler. Aslında böyleleri kendilerine kötülük etmiş olurlar. Çünkü cehenneme odun olacaklardır. Kur'ân'a inanan cinlere gelince bunlar kötülüğe değil iyiliğe çalışırlar."[176]

Bu sûrede en önemli işlenen konu, gaybı ancak ve sadece Allah'ın bildiği, dilediği zaman da peygamberlerine bildirdiği, hiçbir şekilde Allah'tan başkasına dua ve ibadet edilmemesi gerektiğidir. Ayrıca sûrenin sonunda da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) aklına ve kalbine, cinler ve şeytanlar yanlış bir şey atamamaları için, melekler tarafından korunmakta olduğu belirtilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, cinlerin, evlenip zürriyet sahibi olduklarını,[177] erkeklik ve dişiliklerinden haber vermiş,[178] Hz. Peygamber (s.a.s.) ise cinlerin, insanlar gibi yeyip içtiklerinden,[179] doğup büyüdüklerinden ve öldüklerinden[180] haber vermiştir.

Cinler çeşitli şekillere girebilmekte ve insanların yapamayacakları bazı işleri yapabilecek kabiliyette yaratıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Süleyman (a.s.) Kudüs'te iken, Sebe melikesinin tahtını getirtmek isteyince, cinlerden bir ifrit, "sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm." demişti.[181]

Cinler, mutlak gaybı bilemezler. Ancak geçmişe ve ana dair insanlardan farklı olarak bilgi öğrenmeleri vardır. Bu durum yine de cinlerin insanlardan üstünlüğünü göstermez. Cinlerin gaybı bilmediklerini gösteren delil ise şu âyet-i kerimedir:

---

[176] Kılavuz, Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelam'a Giriş*, İstanbul 2013, s. 298.

[177] Kehf sûresi (18), 50.

[178] Rahmân sûresi (55), 74.

[179] Müslim, "Salât", 33; Tirmizî, "Tefsîr", 47.

[180] Buhârî, "Tevhîd", 7; Müslim, "Zikr", 18.

[181] Neml sûresi (27), 39.

﴿ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴾

"O'nun (Süleyman) ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü, ancak asâsını yiyen/kemiren bir ağaç kurdu gösterdi. O (Süleyman'ın cesedi) yere yıkılınca anlaşıldı ki, cinler gaybı bilselerdi o aşağılayıcı eziyet içinde kalmazlardı."[182]

Cinler, insanlar gibi iman etmek, emirleri yerine getirip yasaklarından sakınmakla mükelleftirler. Bunu Allah Teâlâ şöyle belirtmiştir:

﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾

"Ben cinleri ve insanları, ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım."[183]

Hz. Muhammed (s.a.s.), hem insanlara hem cinlere peygamber olarak gönderilmiş hem insanlara hem cinlere İslâm'ı tebliğ etmiştir.[184]

Peygamberimizin cinleri görmediğine dair de gördüğüne dair de deliller vardır. Cinlerden gelecek muhtemel zararlara karşı Hz. Peygamber (s.a.s.) Âyete'l-Kürsî'yi ve Muavvizeteyn'i (Felâk ve Nâs) okuyarak hepimize örneklik yapmıştır.[185]

b. Şeytan

Lûgatte *şeytan*, şatn (şütûn) kökünden türeyince "haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek ve uzaklaşmak" mânâsına gelir; *şeyt* kökünden türeyince, "öfkesinden yanıp tutuşmak" mânâsındadır. *Şey-*

---

182 Sebe' sûresi (34), 14.

183 Zâriyât sûresi (51), 56.

184 Cinn sûresi (72), 1; Ahkâf sûresi (46), 29-30.

185 Buhârî, "Vekâle", 10, "Fedâilü'l-Kur'ân", 10; Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 2, "Tıb", 16.

tân kelimesi (çoğulu şeyâtîn), "hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış, yanıp helâke mâruz kalmış varlık" demektir.[186]

İnsanların babası, Âdem (a.s.); şeytanların babası da İblîs'tir. Şeytan, cinler gibi ateşten yaratılmıştır. Şeytanların babası İblîs, ibadetle çok meşgul idi ve melekler arasında idi. Henüz imtihan edilmemiş idi. Kendisini üstün görüyor, kibirleniyordu. Âdem'e (a.s.) secde ile emredilince ucubu ve kibiri ortaya çıktı.

Allah Teâlâ, Âdem'i (a.s.) yaratınca hem meleklere hem İblîs'e, ilimle üstün kıldığı Âdem'e secde etmelerini emretti. Meleklerin hepsi Âdem'e secde etti ama İblîs secde etmedi. Bu hâdise, Bakara sûresinde şöyle anlatılmıştır:

﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ وَقُلْنَا يَٰٓآدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۖ وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴾

"Meleklere (ve İblîs'e): 'Âdem'e secde edin' dediğimizde İblîs dışındakiler secde ettiler; o direndi ve kibirlendi ve kâfirlerden oldu. Biz: 'Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada istediğiniz şeyden rahatça yeyin (için) ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz' dedik. Şeytan oradan onların ayaklarını kaydırdı da bulundukları makamdan (cennet) onları çıkardı. Biz de 'birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamânâ kadar sizin için yeryüzünde yerleşecek bir yer ve belli bir zamana dek yaşama imkânı vardır' dedik."[187]

---

[186] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ştn md.; İbn Mansur, *Lisânü'l-Arab*, ş-t-n md.

[187] Bakara sûresi (2), 34-36.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konu, yedi farklı sûrede, her bir sûrede konunun bir yönü ile anlatılmştır. Âdem'e melekler secde ettiği halde şeytan kibirlenip ilâhî emre karşı çıkmış, kendince delil olarak da kendisinin ateşten, Âdem'in çamurdan yaratıldığını ileri sürmüştür.[188]

İblîs, kâfir olunca cennetten kovulduktan sonra, Âdem ile Havva'ya yalan yere yemin ederek yasak ağaçtan yedirdi; böylece onların cennetten çıkarmalarına, ayaklarının kaymasına sebep oldu.[189]

İblîsin kâfir olmasının sebebi, Allah Teâlâ'nın hükmünü ve emrini beğenmeyerek secde etmemesidir. Kendi düşüncesini Allah'ın emrinin önüne geçirip kâfir olmuştur.

Şeytan, Âdem aleyhisselam'a ve nesline düşman olmuş, kıyâmete kadar yoldan çıkarmak için Allah Teâlâ'dan izni almış, insanları kâfir ve fasık etmeye çalışmıştır. Müslümana gereken, itikadda, ibadette, ahlâk ve ahkâmda ortaya konan; hak ve batılı bilmek, hak olanı alıp batılı reddetmek, nefsini kullanan İblîs ve şeytanın oyunlarından sakınmaktır.

Kur'ân-ı Kerîm, ilâhî ölçüyü ortaya koymuş, sırât-ı müstakimden ayrılan kimsenin şeytanın yoluna gireceğini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur:

﴿ وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴾

"Kim Rahmân'ın zikrini (Kur'ân) görmezden gelirse ona bir şeytan musallat ederiz. Artık o şeytan onun ayrılmaz arkadaşı olur. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar. Onlar da kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar."[190]

---

[188] A'râf sûresi (7), 12.

[189] A'râf sûresi (7), 12-24.

[190] Zuhruf sûresi (43), 36-37.

Şeytan, insanlara, hakkı bâtıl, batılı da hak olarak gösterir; bunu yaparken de süsleyerek yapar. Bunu insanlara olan düşmanlığından yapar. Bize gereken de düşmanımız olan şeytana düşmanlık etmektir. Bunu bildiren ayetlerden birisi şudur:

"Allah'a andolsun, senden önceki ümmetlere de [peygamberler] göndermişizdir. Fakat şeytan onlara yaptıklarını/işlerini süslü gösterdi de (iman etmediler). İşte o, bugün onların velisi/dostudur. Onlar için dehşetli bir azap vardır."[191]

"Ey insanlar! Allah'ın va'di gerçektir, sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırmasın! Çünkü şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman bilin. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaya çağırır."[192]

Kur'ân-ı Kerîm, şeytanın, gerçek mü'minler üzerinde otorite ve hâkimiyetinin olmadığından, ancak şeytanı dost edinen ve Allah'a şirk koşanlar üzerinde hâkimiyet kurabileceğinden bahseder:

"Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytan) bir hâkimiyeti yoktur. Onun hâkimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlaradır."[193]

Şeytan, inançta ve amelde açığı olana iğva verir ve saptırabilir. İhlaslı ve takvâ ehlini saptıramaz. Delil şu âyet-i kerîmelerdir:

"Şüphe yoktur ki, benim ihlâslı ve takvâlı (salih) kullarım üzerinde senin hiçbir nüfuzun/otoriten olmayacaktır. (Onları) koruyucu olarak Rabbin yeter."[194]

"(İblîs) şöyle dedi: Senin izzetine yemin olsun ki ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracağım."[195]

---

[191] Nahl sûresi (16), 63.

[192] Fâtır sûresi (35), 5-6.

[193] Nahl sûresi (16), 99-100.

[194] İsrâ sûresi (17), 65.

[195] Sâd sûresi (38), 82-83.

Kalbe gelen şeylerin, şeytandan mı yoksa Allah'tan mı veya melekten mi olduğunu anlamak gerekir. Onları ayırdetmek, şeytandan ise reddedip Allah'a sığınmak ve Allah'tan veya melekten olduğunu anlayınca kabul etmek için, vahiyle ortaya konan ahkâmı (iman, amel, ahlâk, haramlar, helaller) bilmek, ihlaslı olmaya gayret etmek ve özellikle takvâya dikkat etmek gerekir. Özetle ilim ve takvâ nûruna sahip olmak lazımdır. Bunu ortaya koyan âyet-i kerîme de şudur:

"Şayet şeytandan sana bir vesvese gelirse hemen Allah'a sığın! Çünkü O (Allah) her şeyi işitendir, her şeyi en iyi bilendir. Muhakkak takvâ sahipleri, içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda (Allah'ın emir ve yasaklarını) düşünüp hemen gerçeği (basîretle) görürler."[196]

C. KİTAPLARA İMAN

Allah Teâlâ'nın, peygamberlerine indirdiği kitapları vardır. Allah, emrini, nehyini, va'dini ve vaîdini (tehdit) indirdiği kitaplarda açıklamıştır.

Kitaplara iman demek, Allah Teâlâ'nın, bazı peygamberlere kitap indirdiğine, indirilenlerin de hak ve doğru olduğuna iman etmek demektir.

Allah Teâlâ, en başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere kitaplara iman etmeyi Kur'ân'da emretmiştir:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴾

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, peygamberine indirdiği Kitaba (Kur'ân) ve daha önce indirdiği kitaplara iman(da devam) edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüş olur."[197]

---

[196] A'râf sûresi (7), 200-201.

[197] Nisâ sûresi (4), 136.

İndirilen kitaplardan sadece Kur'ân-ı Kerîm indiği gibi korunmuş haldedir. Fakat Hz. İbrahim'e (a.s.) indirilen sahifeler (suhuf) gibi diğerleri de tamamen kaybolmuşlardır. Diğer Tevrat, İncil ve Zebur da tahrif edilmiş ve ilâhî kitap özelliklerini kaybetmişlerdir. Ancak biz mü'min olmanın gereği olarak onların önceki bozulmamış hallerine iman etmekle yükümlüyüz.

Kur'ân-ı Kerîm ise bozulmamış, önceki kitapları –ismen- tasdik etmiş, ancak koymuş oldukları hükümleri ortadan kaldırmış ve yeni hükümler getirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, mü'min olmanın şartını Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve ona indirilen Kur'ân-ı Kerîm'e uymayı emretmiştir.[198]

Bir gayr-i müslimin veya Ehl-i kitap'tan birisinin mü'min sayılabilmesi için, hem Hz. Peygamber'i (s.a.s.) hem Kur'ân-ı Kerîm'ın hükümlerini kalben tasdik etmesi gerekir.

Allah Teâlâ, dünya ve âhireti insanlık için yaratmıştır. Madde âlemini insanlığın maddî yönüne hizmet için yarattığı gibi manevî huzuru için, -daha önemli olduğuna ve daha çok önem verdiğine göre- gönderdiği kitaplarla şeriatler vaz'etmiştir. Allah (c.c.), kitapları, insanlığın dünya ve âhiret mutluluğunu temin için, toplumun intizam ve düzenine hizmet için zamanın icabına göre en üstün şekilde indirmiştir.

İlâhî kitaplar, doğrudan Allah katından gelmişlerdir. Hem söz hem manâ bakımından Allah kelâmıdırlar.

Allah Teâlâ ne kitap göndermeye ne de peygamber göndermeye mecburdur. Ancak Allah, insan aklının ve tecrübesinin sağladığı bilgilerin, dünya ve âhiret mutluluğuna, insanlar arası ihtilafları çözebilecek yeterli güce sahip olmadığını bildiği için, rahmetinin, hikmet ve adaletinin gereği olarak hakı-batılı, hayrı-şerri ayırt eden ve ilâhî ölçü olan kitaplar göndermiştir. Kitaplarını, insanları sapıklıktan kurtarıp hidayete, iyiliğe ve aydınlığa ulaştırsın diye göndermiş; peygamberle-

[198] A'râf sûresi (7), 3; Âl-i İmrân sûresi (3), 31; En'âm sûresi (6), 153, 155; Nisâ sûresi (4), 47; Mâide sûresi (5), 15.

ri de o kitapların anlaşılması, anlatılması ve nasıl yaşanacağının örnekliğini sergilemeleri için göndermiştir.

Peygamberler ölseler de kitaplar, anlaşıldığı, anlatıldığı, yaşandığı ve ilim ehli kişilerce gelecek nesillere aktarıldığı müddetçe ölmez.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de kitaplardan ve kitap hacmine ulaşmamış olan sahifelerden (suhuf) bahsetmektedir.[199]

Adı geçen kitaplar olarak; Kur'ân-ı Kerîm Hz. Muhammed'e (s.a.s.), Tevrat Hz. Musâ'ya (a.s.), İncil Hz. Îsâ'ya (a.s.), Zebur ise Hz. Dâvûd'a (a.s.) verilmiştir.

Kitapların en üstünü Kur'ân-ı Kerîm, sonra Tevrat, sonra İncil, sonra da Zebur olduğu ifade edilmiştir. Hepsi de Allah'ın kelamıdır. Fakat tekrar ifade etmek gerekirse, Kur'ân-ı Kerîm hariç diğerleri aslî hüviyetlerini kaybetmişler. Asılları kalmış bile olsa Kur'ân-ı Kerîm tarafından neshedilmişlerdir. Zira Kur'an-ı Kerim hepsinin özünü teşkil etmektedir.

Allah Teâlâ'nın bütün kulları, Kur'ân-ı Kerîm'in tüm ahkâmına iman edip uygulamakla yükümlüdürler. Çünkü kurtuluş, Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de bildirdiği şekilde ve Hz. Peygamber'in örnekliğinde iman ve amel ile mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ'ya inanan bir kimse, gönderdiği kitabı ve peygamberi kabul eder ve gereğini yerine getirir.

1. Kutsal Kitaplar

İsimlerini zikrettiğimiz dört kitabın kutsî ve ilâhî oluşu kesindir. Bunlardan birisini bile inkâr insanı kâfir eder.

Allah kelamı olması bakımından bu dört kitabın arasında fark yoktur. Ancak Kur'ân-ı Kerîm, son kitap olması, insanlığa kıyâmete kadar lazım olan her konuyu başka bir kitaba ihtiyaç hissettirmeyecek derecede ele alması bakımından diğerlerinden üstündür. Zaten dört kitap da âmentüde aynıdır.

---

[199] Necm sûresi (53), 36-37; A'lâ sûresi (87), 18-19.

a. Tevrat

Tevrat'ın hak olduğunu bildiren âyet-i kerîme:

"Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik. Kendilerini [Allah'a] vermiş peygamberler onunla yahudiler arasında hükmederlerdi. Allah'ın Kitab'ını korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş zâhidler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi). Hepsi ona (hak olduğuna) şahitlerdi. Şu hâlde (Ey Yahudiler ve hâkimler!) İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiğini (reddederek) hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."[200]

Tevrat'ın tahrif edildiğini bildiren âyet-i kerîmeler:

"Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi."[201]

"Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirirler."[202]

b. İncil

İncil'in hak olduğunu bildiren âyet-i kerîme:

"Ardından o peygamberlerin yolu üzere, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu Îsâ'yı gönderdik. Ona da içinde hidayet ve nûr bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici, takvâ sahipleri için yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik."[203]

Elde olan İncil'in aslı, Tevrat ve Zebur gibi elde mevcut değildir. İnsanlar tarafından yazılan ve bozulmuş olan şekli vardır. Miladi 325 tarihinde elde bulanan yüzlerce incilden dörde indirildi, Kur'ân-ı Kerîm'e yakın olduğu ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) geleceğini müjdelediği bilinen Barnaba İncili ise V. asırda okunması yasaklandı. Barnaba

---

[200] Mâide sûresi (5), 44.

[201] Bakara sûresi (2), 75

[202] Nisâ sûrsi (4), 46.

[203] Mâide sûresi (5), 46.

İncili, halen Viyana Kütüphanesinde, İngilizce, Almanca, Arapça ve Türkçeye çevrilmiş olarak mevcuttur.

c. Zebur

Zebur'un hak olduğunu bildirdiği âyet-i kerîme:

"Biz Dâvûd'a Zebur'u verdik."[204]

İlâhî kitapların hacmi itibarı ile en küçüğüdür. Zebur'da yeni hükümlerden ziyade, Allah'a övgü, öğütler, ilâhîler ve hikmetli sözler mevcuttur. Şiirimsi bir tarzı vardır. Zebur, Eski Ahid'deki Mezmurlar (Mezâmîr) halinde olduğu söyleniyor. Bu da kesin değildir.

Diğer üç kitabın aslı yok olduğundan, sadece Kur'ân-ı Kerîm'den bahsedeceğiz.

d. Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ tarafından elçisi Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Arapça olarak indirilen, mushaflarda yazılı olarak bize kadar tevatüren nakledilmiş, okunması dahi ibadet olan, en küçük sûresi bile hem lafız hem mânâ yönünden daimî mucize olan, Fâtiha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile sona eren ilâhî kitabın adıdır.

Kur'ân-ı Kerîm, Arapça olarak lafız ve mânânın toplamıdır.

﴿ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا ﴾

"Şüphesiz Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık."[205]

Nebevî hadîsler, Kur'ân'dan sayılmazlar. Allah tarafından vahyolunmuş olsalar da lafızları Allah tarafından değildir. Arap dili ile de olsa, Kur'ân'ın tefsiri de Kur'ân'dan sayılmaz. Arapça'dan başka dile tercümesi de Kur'ân'dan sayılmaz.

Kur'ân-ı Kerîm'e Kur'ân ismini şu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ vermiştir:

---

[204] Nisâ sûresi (4), 163.

[205] Zuhruf sûresi (43), 3.

﴿ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

"Şüphesiz bu, değerli bir Kur'an'dır, korunmuş bir kitaptır. Ona ancak temizlenenler dokunabilir. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir."[206]

Kur'ân-ı Kerîm'in en meşhur isimleri *Furkan, Kitab, Tenzîl, Zikr, Hakk, Nûr, Kelâmullah ve Hablullâh* olmakla birlikte, bunlardan başka elliye yakın ismi daha mevcuttur.

Kur'ân-ı Kerîm, yirmi iki yıl, iki ay, yirmi iki günde tamamlanmıştır. Hakk'a ve halka karşı olan görevlerimizi bildirir. Bu cümleden olarak; iman, ibadet ve ahlâk esasları ile, insanlar arası münasebetleri ve toplum hayatını düzenleyen hükümler, muamelât, ödüller ve cezalar, nasihatler, nice ilmî gerçekler, peygamberler ve ümmetleri ve dualar Kur'an'ın muhtevasını teşkil etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm iyice anlaşılması, hazmedilmesi ve kökleşmesi için, tedrîcî olarak nâzil oldu; ihtiyaca bağlı olarak; bazen tam bir sûre halinde, bazen birkaç âyet veya bir âyet olarak, bir soruya cevap olarak, bazen de bir hâdisenin peşinden indi. İnmeye başlaması ise Ramazan ayının Kadir gecesinde oldu.

Kur'ân'ın yasa koymada birinci kaynak olduğu konusunda müslümanlar arasında ittifak vardır. Bunun kanıtı, onun Allah katından olmasıdır. Allah katından oluşunun delili ise, Kur'ân'ın her yönüyle âciz bırakıcılığı ve eşsizliğidir. Allah katından olduğu sabit olunca, herkesi bağlayıcı olduğu da kesinleşmiş olur; uyulması gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk inen âyeti ilimle ilgilidir:

﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾

[206] Vâkıa sûresi (56), 77-80.

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir yumurta hücresinden (alak) yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediklerini öğretti."[207]

Kur'ân-ı Kerîm'in son inen âyeti ise takvâ ile ilgilidir:

﴿ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾

"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra herkese kazancının tamamının verileceği ve kimsenin haksızlığa uğramayacağı o günden sakınınız."[208]

İbn Abbas (r.anhümâ) şöyle diyor: Bu âyet nüzûl itibariyle Kur'ân'ın son âyetidir. Cibrîl-i Emîn, Rasûlullah'a bu sûrenin 280. âyetin başına koymasını emretti.[209]

Bu görüşe göre, ilk ve son inen âyetler açısından şu ortaya çıkıyor: Önce bileceksin sonra takvâya göre amel edeceksin!. Takvâ, korunmak ve sakınmak demektir. En alt seviyede küfürden ve şirkten korunmaktır; bir üst seviyede günahlardan, en üst düzeyde ise gafletten sakınmaya dikkat etmektir.

Bir başka görüşe göre Kur'an'ın son inen âyet-i kerîmesi şudur:

﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا ﴾

"Bugün size dininizi kemâle erdirdim, size olan nimetimi tamamladım ve din olarak da İslâm'a râzı oldum."[210]

---

[207] Alak sûresi (96), 1-5.

[208] Bakara sûresi (2), 281.

[209] es-Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn* (tah. Muhammed Abdusselam Şâhîn), Beyrut 1415/1995, I, 175.

[210] Mâide sûresi (5), 3.

Bu görüşe göre de ilk ve son inen âyetler açısından ele aldığımızda şu ortaya çıkıyor: Bu dinin başı ilim, sonu kemâldir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetleri, Allah'ın kelâmı olması açısından birdir, konuları açısından birbirlerinden üstündür. Âyete'l-Kürsî ve İhlâs sûresi Allah'ın zâtından bahsetmeleri bakımından üstünlüğe sahiptir.

2. Kur'ân-ı Kerîm'in Bazı Özellikleri

1. Allah'ın eseri oluşu, Allah'ın vahyi olması

﴿ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ ﴾

"Bu Kur'ân bana vahyolundu ki, onunla hem sizi hem de ulaştığı herkesi uyarayım."[211]

﴿ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴾

"Rabbinden sana indirilen (Kur'ân)'ın hak olduğunu bilen kimse; (inkâr eden veya bilmeyen) kör kimse gibi olur mu? Fakat bunu ancak akıl sahipleri anlar (düşünür, kavrar)."[212]

Bir Hadîs-i şerîfte de Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın kelâmının diğer kelamlara olan üstünlüğü Allah'ın yaratıklara olan üstünlüğü gibidir."[213]

2. Allah tarafından kıyâmete kadar değiştirilmeden korunmuş olması

﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾

---

[211] En'âm sûresi (6), 19.

[212] Ra'd sûresi (13) 19.

[213] Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 6.

"Kur'an'ı muhakkak Biz indirdik Biz. O'nun koruyucuları da şüphesiz Biziz."[214]

Kur'ân-ı Kerîm'in diğer kutsal kitaplardan en önemli farkı, indirildiği haliyle lafızlarının ezberlenmiş ve yazılmış olarak korunmuş olması ve bu özelliğinin tevâtüren bize ulaşmış olmasıdır.

3. Lazım olan her şeyi içine alması

﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴾

"Bu kitabı sana her şey için bir açıklama, bir hidayet, rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjdeci olarak indirdik."[215]

﴿ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾

"Yaş ve kuru ne varsa apaçık bir kitaptadır."[216]

﴿ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ﴾

"Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."[217]

4. İnsanlığın her asırda muhtaç olduğu şu dört hususta en isabetli ve en doyurucu bilgi ve hüküm vermesi:

a) Tevhîd: Hem rubûbiyetin hem ülûhiyetin tevhîdine dair âyetlerdir.

b) Nübüvvet: Peygamber ve vârislerinin önderlik ve rehberliğinden bahseder.

---

[214] Hicr sûresi (15), 9.

[215] Nahl sûresi (16) 89.

[216] En'âm sûresi (6) 59.

[217] En'am sûresi (6) 38.

c) Haşir: Kıyâmetin kopması, öldükten sonra dirilme, âhiret, hesap, sırat, cennet, cehennemden bahseder.

d) Adl (idare) ve hürriyet: İdare ve insana verilen iradeden bahseder.

5. İlâhî kanun olması, tatbik edilmeyince sıkıntı olması

﴿ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُونَ ﴾

"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir."[218]

Buradaki kâfir, Allah'ın indirdiği hükmü inkâr edip onu hak görmeyen kimsedir.[219]

﴿ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى ﴾

"Kim benim zikrimden (Kur'ân-ı Kerîm) yüz çevirirse mutlaka onun için sıkıntılı bir hayat vardır. Biz o kimseyi kıyâmet günü kör (nimetlerden mahrum) olarak haşredeceğiz."[220]

6. Hayat veren esaslar olması

﴿ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ﴾

"Ey iman endeler! (Peygamber) sizi, size hayat verecek şeye çağırdığı zaman Allah'a ve Rasûl'e icabet edin."[221]

---

[218] Mâide sûresi (5) 44.

[219] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, IV, 237.

[220] Tâhâ sûresi (20), 124.

[221] Enfal sûresi (8), 24.

7. Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini gösteren daimî ve en büyük mucizesi oluşu

a) İlmî gerçekler açısından

b) Belâğat açısından

c) Bir mislinin-benzerinin getirilememesi açısından

﴿ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴾

"De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ü cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar."[222]

"Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz! Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı, insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır."[223]

Eğer Kur'ân-ı Kerîm, indiği gün gibi bugün de seviyeli bir şekilde anlaşılır ve anlatılırsa mucizedir; muhatabını acze düşürür ve kabule mecbur bırakır.

8. En son kutsal kitap olup anlaşılabilir, uygulanabilir, ortaya koyduğu ahkâmın geçerliliği de kıyâmete kadar sürecek olması

9. Değişikliğe ihtiyaç olmayacak kadar doğru ve âdil oluşu, değiştirilemez ve tahrif edilemez oluşu

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

"Rabbinin sözü (Kur'ân) doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun kelimelerini değiştirecek (hiçbir şey ve hiçbir kuvvet) yoktur. O

---

222 İsrâ sûresi (17), 88.

223 Bakara sûresi (2), 23-24.

(lehte ve aleyhte) her şeyi işiten, (herkesin iyi ve kötü niyetini) kemaliyle bilendir."[224]

Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği haberlerin doğruluğu ve hükümlerinin âdil olduğu ortaya çıkmıştır; o kadar ki, herkes bu haberlerin doğruluğunu anlayabilir.[225]

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴾

"Kendilerine zikir (Kur'ân) geldiğinde onu inkâr edenler (şüphesiz cezalarını göreceklerdir). Şüphesiz o, çok değerli bir kitaptır. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir."[226]

Bâtıldan kasıt İblîs'tir. O İblis ki, hakkı iptal edemez, bâtıl olanı hak gösteremez. Kur'ân'dan bir şeyi eksiltemez, ona bir şey de ziyade edemez. Çünkü Allah Teâlâ: *"Şüphesiz o zikri (Kur'ân) Biz indirdik Biz! Onun koruyucusu da elbette Biziz"* (Hıcr sûresi 15/9) buyurmuştur. **"Onun önü"**nden kasıt, Kur'ân'dan önce gelen kitaplardır. Onlar Kur'ân'ı yalanlamamıştır. **"Ardı"**ndan kasıt da Kur'an'dan sonra gelip de onu yalanlaması muhtemel olan kitaplardır. Ama bu asla olmamış ve olmayacaktır.[227]

10. İnsanlar arasındaki ihtilafları çözüme kavuşturan, hak ile batılı ayıran bir hâkim oluşu

﴿ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴾

"Kuşkusuz (hak ile batılı) ayıran (kesin) bir sözdür. O asla bir şaka değildir." [228]

---

[224] En'am sûresi (6), 115

[225] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 190.

[226] Fussılet sûresi (41), 41-42.

[227] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XIII, 141.

[228] Târık sûresi (86), 13-14

﴿ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوا فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

"Biz bu Kitab'ı (Kur'ân) sana hakkında ihtilafa düştükleri şeyleri insanlara açıklaman ve iman eden bir topluma da hidayet (rehber) ve rahmet olması için indirdik."[229]

11. İnsanlara lazım olan her şeyin içyüzünü aydınlatan nur; akıllara ve ruhlara şifa ve rahmet oluşu

﴿ يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴾

"Ey insanlar! Size Rabbinizden hakiki bir delil (Hz. Muhammed) geldi ve size apaçık bir nur (Kur'ân) indirdik."[230]

﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا ﴾

"Biz Kur'ân'dan, mü'minler için (akıllara ve ruhlara) şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zâlimlerin ise Kur'ân, ancak zararını artırır."[231]

12. Kendinden önceki kitapların tevhîd yönünü tasdik edici fakat diğer kitapların koymuş oldukları hükümleri neshedici olması

﴿ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ الْحَىُّ الْقَيُّومُ ۚ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ ۙ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۗ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴾

---

229 Nahl sûresi (16) 64.

230 Nisâ sûresi (4) 174.

231 İsra sûresi (17) 82.

"Allah; O'ndan başka asla ilâh yoktur; hayy ve kayyûmdur. O, sana Kitab'ı gerçeğin ta kendisi ve önceki kitapları tasdik edici olarak indirmiştir: Daha önce de insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat'ı ve İncil'i indirmişti; Furkan'ı da indirdi. Bilinmeli ki, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, suçlunun hakkından gelecek mutlak güç sahibidir."[232]

Müslümanlar olarak Tevrat, Zebur ve İncil karşısındaki tavrımız ne olmalıdır?

1. Müslümana gereken, önce asıllarına iman etmek sonra da bize o kitaplardan bir şey aktarılırsa; Kur'ân-ı Kerîm ve sahîh hadîslerde geçen bilgilere uyuyorsa kabul ederiz. Mesela, cennet ve cehennemin varlığı, Hz. Âdem'in topraktan yaratılması, Hz. Musa'nın asasıyla denizi yarması gibi.

2. Eğer âyet ve hadîslere aykırı olursa bu gibi bilgileri kabul etmeyip reddederiz. Eğer bize nakledilen bilgi âyet ve hadîslerde geçmiyorsa ve İslâm'ın iman, amel ve ahlâk esaslarına ters düşmüyorsa, bu hususta söz söz söylemekten kaçınır, gerçeği ancak Allah'ın bileceğini söyleriz. Eğer bu çeşit bir bilgiyi kabul edersek, bu bilginin önceki kutsal kitaplarda bulunmama, reddecek olursak, bulunma ihtimali vardır ki işte bundan dolayı susmak en salim olan yoldur.

Bu konuda Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Ehl-i Kitabı tasdik de etmeyiniz, yalanlamayınız da. 'Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kûb ve esbata indirilene, Musa ve Îsâ'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin iman ettik ve biz sadece Allah'a teslim olduk' deyin."[233]

"Ehl-i Kitap, size bir şey naklederse, onları tasdik de etmeyiniz, yalanlamayınız da. Eğer haber verdikleri şey bâtıl ise onları tasdik etmeyiniz."[234]

---

[232] Âl-i İmrân sûresi (3), 2-4.

[233] Bakara sûresi (2), 136; Buhârî, "Tefsîru sûre 2", 11, "İ'tisâm", 25.

[234] Buhârî, "Şehâdât", 29, "Tevhîd", 51; Ebû Dâvûd, "İlim", 2.

D. PEYGAMBERLERE İMAN

1. Peygamberlik (Nübüvvet) Nedir?

Rasûl, Hak'tan aldığı ilâhî mesajları halka getiren, halkı Hakk'a manen yaklaştırmak için önce ilâhî hakîkatleri açıklayan, mü'min olmaya namzet kişileri küfür, şirk ve kötü ahlâk kirlerinden tezkiye ve terbiye eden, hidayetlerine vesile olduğu mü'minlere ahlâkî ve amelî ahkâmı öğretip uygulatmak için hem anlayan hem anlatan hem uygulayan hem uygulatmaya gayret eden elçi demektir.

Nebî, haberci demektir. Nebi, kitap gönderilen peygamberin getirdiği kitapla amel eden kimsedir. Rasûl, kendisiyle kitap gönderilen kimsedir. İkisinin de birleştiği nokta kendilerine vahiy gelmiş olması, Allah Teâlâ tarafından özel seçilmiş olması ve çalışmakla elde edilebilecek bir şey olmamasıdır.

Her rasûl nebidir, ama her nebî rasûl değildir. Çünkü rasûl, önce nebîlik verilir sonra rasûl olaral gönderilir.

Peygamberlere iman, Âmentüde sayılan iman esaslarının dördüncüsüdür. Peygamberlere iman etmek demek, bütün insanlara doğru yolu göstermek için peygamberleri gönderen Allah'ın, peygamberler vasıtasıyla ne göndermişse kesin, doğru ve isâbetli olduğuna, üstün ve herkese en üstün örnek olduklarına inanmak demektir.

Peygamberlere ait **vâcib, imkânsız ve câiz sıfatları** olduğunu bilip inanmak gerekir.

Peygamberleri gönderen Allah Teâlâ, her mü'mine peygamberlerin arasında ayrım yapmayarak inanmalarını farz kılmıştır. Bunu şu âyetlerden öğrenmekteyiz:

﴿اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُونَ ۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۫ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ ۟ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾

"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti; müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman etti. 'Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayrım *yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş Sanadır' dediler."*[235]

"Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve esbâta indirilene, Musa ve Îsâ'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onların arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk, deyin."[236]

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin bazısına inanıp bazısına inanmamayı küfür saymış ve bu kâfirlerin de cehenneme atılacağını, peygamberlerin arasını ayırmadan hepsini tasdik eden mü'minlerin de cennetle mükafaatlandırılacağını haber vermiştir:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

"Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler ve "Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler, bu ikisinin (imanla küfrün) arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçek kâfirlerdir. Biz de o kâfirlere alçaltıcı bir azab hazırlamışızdır. Allah'a ve peygamberlerine iman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara (gelince), işte Allah onlara bir gün mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."[237]

---

[235] Bakara sûresi (2), 285.

[236] Bakara sûresi (2), 136.

[237] Nisâ sûresi (4), 150-152.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'inde bildirdiğine göre, rahmeti gereği, her asırda ve her topluma, öğrenip iman edip uygulamak üzere elinde kesin ve evrensel gerçeklerle birlikte önder olarak peygamber göndermiştir:

﴿ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ ﴾

"Her ümmetin bir peygamberi olmuştur."[238]

﴿ إِنَّآ أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴾

"Şüphesiz Biz seni bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiçbir ümmet de yoktur ki, içlerinde bir uyarıcı (peygamber) gelip geçmiş olmasın."[239]

﴿ تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ ﴾

"Allah'a yemin olsun ki, Biz senden önce birçok ümmetlere (peygamber) gönderdik."[240]

Yine Kur'ân-ı Kerîm'in bize öğrettiğine göre, peygamberler, Allah'ın kulu ve beşer elçisidirler. Hırıstiyanların uydurduğu gibi peygamberlerin ilahlık özellikleri yoktur. Kâinatta ilâhî bir tasarruf gücüne sahip olmayıp Allah'ın iradesi ve müsaadesi dışında fayda verme, zarar giderme gücüne sahip değildirler, Allah'ın bildirdiğinin dışında gaybı da bilemezler:

﴿قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ﴾

"De ki: Ben sadece sizin gibi bir beşerim. Ne var ki, bana ilâhınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor."[241]

---

238 Yûnus sûresi (10), 47.

239 Fâtır sûresi (35), 24.

240 Nahl sûresi (16), 63.

241 Kehf sûresi (18), 110.

"De ki: Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece beşer bir peygamberim."[242]

"Andolsun ki, 'Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesîh'tir' diyenler kâfir olmuşlardır. Oysa Mesîh 'Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimlerin de yardımcıları olmayacaktır' demişti. Andolsun ki, 'Allah, üçün üçüncüsüdür' diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek ilah (Allah)'ın dışında hiçbir ilah yoktur. Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlar elem verici bir azaba çarptırılacaklardır."[243]

﴿قُلْ لَآ اَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ۗ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۛ وَمَا مَسَّنِىَ السُّوٓءُ ۚ اِنْ اَنَا۠ اِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

"De ki: Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime ne bir fayda ne de zarar verme gücüne sahibim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben ancak inanan bir kavim için uyarıcı ve müjdeleyiciyim."[244]

Peygamberlik kesbî/çalışmakla değil, vehbîdir/Allah vergisidir. Bir mü'min, takvaya dikkat eder salih amel işlemeye gayret ederse velî olabilir ama peygamber olamaz. Elbette peygamberler, günahlardan sakınarak, güzel ahlaka sahip olarak ve herkesin tasvibini kazanarak Allah'ın koruması suretiyle velayetin zirvesine ulaştıktan sonra peygamberlik verilmiştir. Allah Teâlâ, önce peygamberliğe lâyık kılmış sonra da peygamberliği ihsan etmiştir.

2. Peygamberlerin Gönderilmesindeki Hikmet

Allah Teâlâ'nın her işinde nice hikmetler vardır. Peygamberler göndermesinde de nice hikmetler ve maslahatlar vardır. Mesela, Peygamberler, Allah'a, Peygamber'e ve Peygamberin getirdiğine iman

---

[242] İsrâ sûresi (17), 93.

[243] Mâide sûresi (5), 72-75.

[244] A'râf sûresi (7), 188.

edip sâlih amel işleyenlerin dünyada huzurlu, âhirette ise ebedî mutlu olacaklarını müjdelerler; dünya ve din işleriyle ilgili muhtaç oldukları şeyleri mü'minlere sözlü ve fiilî olarak açıklarlar.

Allah Teâlâ, insanlar içinden beşeriyete, inanıp amel edenlere cennetle müjdeleyici, reddedenleri ve isyan edenleri cehennemle uyarıcı ve kendilerine dünya ve din işlerinden ihtiyaç duydukları şeyleri açıklayıcı olarak peygamberler göndermiştir.

İnsanın dünyadaki konumu, yolcu durumundadır. Yolcu için isâbetli hedef, doğru yol, kâmil, mükemmel ve mükemmil öncü, yolda takip edilmesi gereken genel prensipler ve genel davranışları bilmek gerekir.

Yolcu, insandır. Doğru ve isâbetli hedefe ancak doğru yoldan ulaşılabilir. Yolcu için, yanılgıdan korunmuş bir öncü gerekir. Çünkü yanılanı izleyenler de yanılmış olurlar. Genel ilkeler/prensipler olmazsa ve nasıl davranılacağı bilinmezse karmaşa ve fitne olur.

Yolcu olan insan, Allah'a, Peygamber'e ve Peygamber'in getirdiğini tasdik eden mü'min kişidir. Mü'minin yegâne hedefi, Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmaktır. Bu da sahih iman ve salih amelle mümkün olur. Bu sayede dünyada huzura, âhirette de ebedî huzur yeri olan cennete, rıdvân-ı ilâhiye ve cemâlullaha, netice itibarıyla ebedî mutluluğa kavuşur. Yol, bütün peygamberlerin, sıddıkların, şehidlerin ve sâlihlerin takip ettiği sırat-ı müstakîmdir. Yoldaki prensipler, tevhîd mücadelesinde örnek olan Peygamberin sünnet-i seniyyesine tâbi olmak ve her konuda konan helal-haramlara göre hareket etmektir.

İşte bütün bunlarda aklın söz söylemesinin imkânı yoktur. Çünkü bu aklın gücünü aşar. İşte bundan dolayı, iman ve taat ehline, dünya ve âhiret huzurunu sağlayacak esasları getirip sözleri ve fiilleriyle açıklayan, onları cennet ve mükâfatla müjdeleyen, küfür ve günah ehlini de cehennem ve ceza ile uyaran peygamberlere ihtiyaç vardır. Allah Teâlâ peygamberlerini, yol, yolcu, öncü, prensip ve davranışlara dair bilgilerle donatmış, üstün ahlâkla bezemiştir.

Allah Teâlâ'nın insanlığa en büyük iyiliği imandır, imânâ vesile olan ise peygamberliktir. İnsanlığın atasının peygamber olması da insanlığa ayrı bir şereftir. İnsanlara beşer cinsinden peygamberler göndermesi onlara ayrı bir lutuftur. Zira peygamberler hem Allah ile hem de insanlarla iletişim kurabilme yeteneği ile donatılmışlardır. Bunu Allah Teâlâ şöyle açıklamıştır:

﴿لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾

"Andolsun, daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlar iken içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle, Allah mü'minlere iyilikte bulunmuştur."[245]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) en önemli gönderiliş maksadı, Allah'a itaate vesile olacak şekilde kendisine itaat edilmesidir. Bunu da şu âyetlerde görmekteyiz:

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

"De ki, siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah mağfiret edicidir, merhamet edicidir."[246]

﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ﴾

"Kim Rasûle itaat ederse muhakkak ki Allah'a itaat etmiş olur."[247]

---

[245] Âli Imrân sûresi (3), 164.

[246] Âl-i İmrân sûresi (3), 31.

[247] Nisâ sûresi (4), 80.

İnsanın dünyadaki hayat süresi kısadır. Bu kısa ömürle ebedî cennet kazanılacaktır. Bunu insan nasıl yapabilecektir? Bunu başarmanın yolu akılla kavranamaz. Yani akıl, Allah'ın rızasını kazandıracak şeyleri, ilâhî kâideleri ve hükümleri ortaya koyamaz. Vahyin rehberliği olmaksızın ortaya koyduğu şeyler zan olur. Zan ise hakikati ifade etmez. Aklın yetki ve sorumluluğu ancak ortaya konulanı ayırt edebilmektir. İşte bu sebeple, Allah Teâlâ peygamberler göndermiştir. Peygamberler, dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayacak esaslar ve prensipleri getirmiştir.

Allah Teâlâ, kâinatın huzuru için olduğu gibi, insanların huzuru için de kanunlar koymuştur. Her zerresi Allah'ın koyduğu prensiplere teslim olan kâinat huzur, disiplin, düzen ve intizam içindedir. İnsanlığın da böyle bir huzura ve düzene kavuşması için Allah'ın peygamberler aracılığı ile göndermiş olduğu prensiplere uyması yani itikaden ve amelen Müslüman olması gerekir. Bu prensiplere tâbi olunurken, bunların Allah'tan olduğunun kesin olarak bilinmesi, hem kavlî hem fiilî izahının en güzel şekilde yapılması gerekir. Allah Teâlâ, peygamberlerini ve vahiylerini her türlü cin ve şeytan müdahalesinden korumuştur. Bu husus şu âyet-i kerîmede belirtilmiştir:

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ۝ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ۝ لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا۟ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًا﴾

"O, (bütün) gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak beğenip seçtiği peygamber başka (onlara bildirir). Çünkü O, Rasûlün önünde ve arkasında gözetleyici (melek)ler yürütür ki rasullerin, Rablerinin vahiylerini tebliğ ettiklerini bilsin. (Allah, peygamberlerin) yanında olup bitenleri (onların her hâlini ilmiyle) kuşatmış, her şeyi (bütün incelikleriyle) bir bir tespit etmiştir." [248]

---

[248] Cin sûresi (72), 26-28.

Allah Teâlâ, peygamberlerini görevlendirmeden önce onları terbiye ve te'dîb etmiş, ilim, hikmet ve irfanda zirveye çıkarmış, veliliğin zirvesine ulaştırdıktan sonra peygamber olarak göndermiştir. Allah, gönderdiği her peygamberi bulunduğu topluma her yönde gâlip kılmış, onların peygamberliğini mucizelerle teyit etmiştir. Çünkü her peygamberin peygamber olduğunun ispatı için mucize göstermesi zorunludur. Ancak peygamber olduğu anlaşıldıktan sonra mucize göstermeye mecbur değildir. Zira peygamberlerin asıl görevi ilâhî mesajları tebliğ etmektir. Mûcize göstermeleri peygamber olduklarının anlaşılması içindir.

Peygamberlerin en önemli yönlerinden birisi de her konuda örnek olmalarıdır. Çünkü Allah Teâlâ, peygamberlerini ilâhî emirleri insanlara tebliğ etmeleri için göndermiştir. Peygamberler de bunu fiilî olarak insanlara göstermişlerdir. Bu sebeple her gün, her namazda, her rekatte şu ayeti okumamız emredilmiştir:

"Bizi sırat-ı mustakîme (ifratın ve tefritin ortası olan doğru yola) hidayet(te devam ve kemal nasip) et! Nimete erdirdiğin kimselerin (peygamberlerin, sıddıkların, şehidlerin, sâlihlerin) yoluna (hidayet et)"[249] âyetini okumamız emredilmiştir.

3. Peygamberlerin Temel Ortak Özellikleri

Bütün peygamberler, şu altı özellikte müşterektirler: Sıdk, emânet, tebliğ, fetânet, nefret ettirici ayıplardan selâmette olması ve ismet.

a) Sıdk

Bu özellik, her insan için gerekli olsa da peygamberlerin davetine nisbetle peygamberlikten hiç ayrılmayan bir özelliktir. Yalan, hıyânet ve insanların mallarını bâtıl yolla yemek v.s. gibi insanlığa ters olan çirkin özelliklerin peygamberlerde görülmüş olması mümkün değildir. Bu kötü özelliklerin herhangi bir insanda bulunması layık değilken, bir peygamberde bulunması nasıl uygun olabilir?

---

[249] Fâtiha sûresi (1), 6.

Sözlerinde ve işlerinde daima doğru olmaları hem peygamberlik öncesinde hem peygamberlik sonrasında da devam etmiştir.

Eğer peygamberde yalan bulunsa, onun getirdiği haberlere ve Allah'tan aldığı vahye güven kalmaz ve böylece peygamberliğin maksadı ortadan kalkar. Çünkü yalan söyleyenin sözüne inanılmaz. Hatta insanların, kendisi uydurup Allah'a nispet ediyor demelerine sebep olur.

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hakkında, en azılı düşmanları bile, hiç yalan söylemediği ve sâdık kişi olduğu itirafında bulunmuşlardır.

Hz. Peygamber'in, her işinde ve sözünde daima doğru olması, çevresinin ona emîn kişi diye bakmasına sebep olmuştur.

b) Emânet

Her yönden emniyet edilen, güvenilen insan olmaktır. Hiçbir peygamberde yalan ve hıyanet olmamıştır. Bu sebeple insanlar, her şeylerini peygamber olan zata emanet ediyorlardı. Öyle ki Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Mekke'den hicret için çıktığında müşriklerin emanet ettikleri mallar kendi evinde bulunuyordu. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.), Hz. Ali'ye (r.a.), emanetleri sahiplerine vermesini emretmişti.

Emanet özelliği de sıdk gibi hem peygamberlik öncesinde hem peygamberlik sonrasında devam eden bir özelliktir. İşte ancak bu özelliklere sahip olanlar peygamber olarak görevlendirilir ki getirdiği şeriatı olduğu gibi tebliğ etsin.

Peygamber, bu özelliği ile Allah'ın emirlerini ve nehiylerini kullarına ziyade ve noksan bırakmadan, tahrif de etmeden tebliğ eden emîn kişidir. Allah Teâlâ bu hakikati şöyle dile getiriyor:

﴿اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا﴾

"Onlar, Allah'ın gönderdiklerini tebliğ ederler ve O'ndan korkarlar, Allah'tan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter."[250]

Allah (c.c.), bu yönüyle zirvede olan peygamberlere vahyin tebliğini emanet etmiştir. Çünkü Peygamber, hevasından konuşmaz, vahyi tebliğ ederken nefsi ve hevası devreye girmez. Çünkü hem kendisi bu durumundan emîn hem toplumu emîn hem de her şeyi en iyi bilen ve en isâbetli yapan Allah Teâlâ emîn. İşte bunu anlatan âyet-i kerîme:

﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ۝ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُّوحٰى ۝ عَلَّمَهٗ شَدِيْدُ الْقُوٰى ۝﴾

"O, hevâdan (arzularına göre) konuşmaz. O(nun konuşması kendisine) vahyedilenden başkası değildir. O (Peygamber)'e, müthiş kuvvetlere sahip olan (Cebrail) öğretmiştir."[251]

Hz. Peygamber (s.a.s.), Kur'ân'dan söylerken, Kur'ân'ın beyanı olarak hadîsi söylerken, teşri' ifadesi olarak helalleri emredip haramları nehyederken, hevâsından ve arzusuna uyarak konuşmaz. O'nun bu konuşmaları ya doğrudan Kur'ân vahyidir ya hadîsi-i kudsîdir veya Allah'ın bir şeyi doğrudan kalbine attığı bir vahiydir yahut da vahyin onayından geçmiş uygulamalarıdır ki bu da vahiy hükmündedir.

c) Tebliğ

Bu özellik, ıstılâhî mânada sadece rasullere aittir. Burada Allah'ın ahkâmını peygamberlerin tebliğ etmesi kasdolunur. Peygamberler bu özellikleriyle, gökten kendilerine inen vahyi tebliğ ederler, vahyettiklerinden hiçbir şeyi gizlememişlerdir. Bu esnada nice eziyetlerle karşılaşmışlar, ancak tebliğden vazgeçmemişlerdir. Bu konuda Allah Teâlâ, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) hitaben şöyle buyurmuştur:

﴿ يٰٓاَيُّهَا الرَّسُوْلُ بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۝ وَاِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ ۝ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۝ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴾

[250] Ahzâb sûresi (33), 39.

[251] Necm sûresi (53), 3-5.

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun risâletini eda etmiş olmazsın. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirleri emellerine ulaştırmaz."[252]

Tebliği yaptıran, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve her istediği olan Allah Teâlâ olduğu için, Peygamber Efendimiz de Allah'a güvenerek tebliğini yapmış ve hiç kimseden korkmamıştır. Peygamberlerin önemli özelliklerinden biri de ismet sıfatına sahip oluşlarıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), yalandan, hıyanetten, yanlış yapmaktan ve yanlış anlayıştan ve vahiy emanetini tebliğ etmemek gibi hıyânetten masum olduğu için daima kendisine tevdi edilen dini tebliğden geri durmuyordu. Ayrıca tebliğ edip etmediğinden hesaba çekileceğine de inandığı için, tebliğ görevinden asla taviz vermiyordu. Bunu şu âyetlerden öğrenmekteyiz:

﴿ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴾

"Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de gönderilen peygamberleri de sorguya çekeceğiz."[253]

﴿ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴾

"O (Kur'ân), âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. O, bize isnâden bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette Biz onu kuvvetle yakalardık; sonra onun şah damarını keserdik. O vakit sizden hiçbiriniz ona engel olamazdı"[254]

Peygamberlerin gönderiliş maksadı ilâhî sistemi tebliğ etmek ise tebliğ edenin emîn olması, emanete sâdık olması gerekir. Öte yandan Allah Teâlâ, böyle önemli bir göreve ehil olmayan kimseyi göndermekten münezzehtir.

---

[252] Mâide sûresi (5), 67.

[253] A'râf sûresi (7), 6.

[254] Hâkka sûresi (69), 43-47.

Tebliğ ile görevli olan Peygamberimiz (s.a.s.), Allah'tan başkasından korkmadan, Allah'a güvenip dayanarak, ilâhî kontrol altında olduğu bilinci ile, Âhirette hesaba çekileceğini de düşünerek bütün insanlığa merhametin gereği ilâhî bilgi ve emirler olan vahyi insanlara açıkça bildiriyordu. Böylece alenî tebliğ de yapılmış oluyordu. Bunu ortaya koyan âyet-i kerîme şu şekildedir:

﴿ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِءِينَ ﴾

"Şimdi sen ne ile emrolunduysan, kafalarına çatlat(ırcasına tekrar tekrar bildir) ve sakın müşriklere aldırma! O alay edip duranlara karşı muhakkak ki Biz sana yeteriz."[255]

d) Fetânet

Fetânet, peygamberlerin üstün akıl ve zekâ sahibi, ileri görüşlü ve derin anlayış sahibi olmalarıdır. Peygamberler, ahmaklık, bunaklık, unutkanlık, dalgınlık, akıl noksanlığı gibi zaaflardan uzaktırlar. Zira onlar şayet akıl ve zekâda ileri seviyede olmasalardı muhataplarını ikna edemez ve başarılı olamazdılar. Zira insanlar kendilerinin gerisinde olanları dinlemez ve arkalarından gitmezler. Böylece getirdikleri hükümler dinlenmemiş olurdu ki peygamberliğin maksadı ortadan kalkardı. Elbette bütün bunları gözeten, bilen-bildiren, her şeyi yerli yerine koyan (hakîm) Allah Teâlâ olduğu için peygamberlere en üst seviyede fetânet özelliği vermiştir. Bunu en açık şekilde hayatında gördüklerimizden birisi Hz. Muhammed (s.a.s.), diğeri de Hz. İbrahim (a.s.)'dir.

﴿ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ﴾

"Allah peygamberliğini kime vereceğini en iyi bilendir."[256]

---

[255] Hıcr sûresi (15), 94-95.

[256] En'âm sûresi (6), 124.

﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عَالِمِينَ ﴾

"Andolsun ki Biz daha önce de İbrâhîm'e, rüşdünü (doğruyu yanlıştan ayırma yeteneği) verdik. Biz zaten onu bilendik."[257]

İbrahim aleyhisselam'ın akıl yürütmesi ve ikna kabiliyetine dair Kur'ân-ı Kerîm'de nice âyetleri görürüz. Sadece Hz. İbrahim (a.s.) değil, diğer bütün peygamberler de böyledirler.[258]

e) Nefret Ettirici Ayıplardan Selâmette Olması

Bu özellik, peygamberlerin ahlâk ve yaratılış bakımından, insanları bir arada tutmaları, gelen vahyi dinlemeleri ve kendilerinden her yönden istifade etmelerine engel olan durumlardan sâlim olmalarıdır. Çünkü Allah Teâlâ vahyin dinlenmesini, anlaşılmasını ve nasıl yaşandığının görülmesini istediği için, buna neyin engel olduğunu da en iyi O bilir. Mesela Eyyûb (a.s.) ile ilgili anlatılan hikâyelerin çoğu İsrâiliyâta dair yalan ve uydurmalardır. Çünkü bu durumlar, Allah'ın peygamber gönderme hikmetine aykırıdırlar. Kur'ân-ı Kerîm Eyyûb'un (a.s.) hastalığından bahsederken şöyle buyurmuştur:

﴿وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكَشَفْنَا مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِدِينَ ﴾

"Eyyub'u da an! Hani rabbine 'doğrusu, bana sıkıntı isâbet etti, ama Sen merhametlilerin en merhametlisisin' diye Rabbine nidâ etmişti. Bunun üzerine Biz de tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere duasını kabul etmiştik; kendisine dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik de ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik."[259]

---

257 Enbiyâ sûresi (21), 51.

258 Enbiyâ sûresi (21), 58-67; Bakara sûresi (2), 258.

259 Enbiyâ sûresi (21), 83-84.

Âyet-i kerîmeden anlaşılan, Eyyûb'un (a.s.) bedenine isâbet eden hastalık, diğer insanlara da ve diğer peygamberlere de gelen ölüm gibi bela ve musibetler cinsindendir. Hastalık gelince nasıl davranılacağını, Allah'a nasıl yalvarılacağını göstermesi bakımından ibretlik bir durumdur. Âyette, İsrâiliyâttaki uydurma ve mübalağalar yoktur.

f) İsmet

İsmet, "günahlardan korunmuş (ma'sum) olmak, günah işlememek" demektir.

Peygamberler küfür, şirk ve yalandan mâsumdurlar:

a) Peygamberler gerek peygamberlik öncesi gerek peygamberlik sonrası, açık ve gizli küfürden münezzeh ve temizdirler.

b) Peygamberler gerek kasten gerek sehven, peygamberlik öncesi ve sonrasında, bir ihtiyaçtan olsun veya olmasın yalan söylemekten mâsumdurlar. Ayrıca, peygamberlerin kasten yalan söylemeyecekleri hakkında icma vardır. Sehven yalanı tercih etmekten korunmuş olmaları ise âlimlerin çoğunluğunun görüşüdür. Bu konuda icma yoktur. Fakat peygamberlik sonrası yalandan korunmuş olduklarında icma vardır. Çünkü bir peygamberin yalan söylemesine ihtimal vermek hem onun gönderiliş amacına hem de dayandığı mûcize anlayışına aykırıdır. Üstelik peygamberlerin kemale ermiş ve erdirilmiş ve kemale erdirici (mükemmil) olduğu da bir gerçektir.

Peygamberlerin diğer büyük ve küçük günahlardan mâsum olup olmaması:

Peygamberler büyük günahı kasten işlemekten korunmuş olduklarında icma vardır. Ama sehven/yanılarak büyük günahın olması mümkündür, denmiştir.

Küçük günahlara gelince; bunlar da iki kısımdır:

a) Nefret uyandıran küçük günahlar ki, bunlar işleyene karşı her görenin tabiatında nefret ve istikrâh uyandıran şeylerdir. Gizlice bir lokma aşırmak gibi, bir şeyi tartarken, mesela, bir iki kiraz tanesi eksik tartmak gibi. Bunlar ne kadar küçük olsalar da işleyenin basitliğini ve

aşağılığını ifade edeceği için peygamberler gerek kasten gerek sehven böyle durumlardan da muhafaza edilmişlerdir.

b) Peygamberler risalet görevinden sonra nefret uyandırmayan küçük günahlardan da muhafaza edilmişlerdir. Teftâzânî, *Şerh-i Mekasıd*'da[260] bu içtihadı benimsemiştir. Fakat aynı müellif, *Şerh-i Akaid*'de[261], cumhurun peygamberlerden kasten küçük günâhların sâdır olmasını câiz gördüğünü zikretmektedir. Fakat bu, günahın bilfiil olmasını gerektirmez. Sonra sehven küçük günahların sâdır olmasının câizliğinde ittifak bulunduğu bildirilmiştir.

Celâleddîn-i Devvânî şöyle demiştir:

"Selef âlimleri ve büyük hadîs âlimlerine göre peygamberler, peygamber olarak gönderildikten sonra gerek kasten gerek sehven/yanılarak büyük günahların her çeşidinden, ilâhî koruma altındadırlar. Yine böyle, kasten işlenen küçük günahlardan da korunmuşlardır. Eğer peygamberlere dair, yalan ve günah işlediklerine dair bir rivayet naklolunursa, o rivayet âhad yoluyla nakledilmişse reddolunur, tevâtür yoluyla naklolunmuşsa da te'vil edilir."[262]

Peygamberler, şeriata ters düşen itikad, söz ve uygulamalardan da mâsumdurlar:

a) Peygamberler, Allah Teâlâ'nın zatını, sıfatlarını ve fiillerini bilmede yakîn derecesinde ilim sahibidirler. Bu konuda onlarda şüphe ve cehâletin bulunması icma ile muhaldir.

b) Peygamberlerin, dinin tebliğinde; kasten, sehven ve unutarak da olsa hata etmekten korunmuş oldukları icma ile sabittir. Dünya işlerinde de peygamberler kasten veya unutarak ve hata ile ister rıza hâlinde ister öfkeli iken ister ciddi ister şaka ile ister sıhhatli iken ister hastalık hâlinde olsun, hatalı söz söylemekten yine korunmuşlardır. Bu konuda da selefin icmaı vardır.

---

260 Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, II, 193-194.

261 Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 131-132.

262 Kureyşizâde Mehmed Fevzi Efendi, *Cemâl ale'l-Celâl*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1301 h., s. 357-358.

Peygamberimizin namazı kısaltması sehven olmuş, unutarak olmamıştır. Sehiv, kalbin bir meşguliyetidir, unutma ise bir gaflettir, bir rûhî afettir. Peygamberler ise gafletten son derece korunmuşlardır. Çünkü unutmadan meydana gelen gaflet, tebliğ görevini yerine getirmemeye sebep olur. Bu ise peygamberliğe zıt bir durumdur. Halbuki peygamberler, tebliğde kusur yapmaktan korunmuşlardır.

c) Peygamberlerin halleri de tebliğin bir sonucu olduğundan selefin muhakkık/ araştırıcı büyük âlimleri, peygamberlerin büyük günahlardan korunduğu gibi küçük günahlardan da korunmuş oldukları içtihadında bulunmuşlardır. Zira selef, peygamberlere kayıtsız şartsız tâbi olmanın bu sûretle gerçekleşeceğini söylemişlerdir. İmam Ebû Hanife'nin, İmam Mâlik'in ve İmam Şâfiî'nin görüşleri de böyledir."[263]

Ayrıca ilim ehlinin icmaı ile sabit bir gerçektir ki, peygamberlerin bedenleri şeytanın zarar vermesinden korunduğu gibi, kalpleri de şeytanın vesvesesinden, bâtıl olanı hak diye, vahiy olmayanı da vahiy gibi kalplerine atmalarından korunmuşturlar. Bu konuda şu âyet-i kerîme delildir:

﴿ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ۝ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ۝ لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا۟ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًا ﴾

"O, (bütün) gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak beğenip seçtiği peygamber başka (onlara bildirir). Çünkü O, Rasûlün önünde ve arkasında gözetleyici (melek)ler yürütür ki rasullerin, Rablerinin vahiylerini tebliğ ettiklerini bilsin. (Allah, peygamberlerin) yanında olup bitenleri (onların her hâlini ilmiyle) kuşatmış, her şeyi (bütün incelikleriyle) bir bir tespit etmiştir."[264]

---

[263] Miras, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1972, IV, 295-298.

[264] Cin sûresi (72), 26-28.

Peygamberler, doğru sözlü, sâdık, emîn, akıllı, sağlam karakterli, uyanık kalpli, yüksek ahlâklı, hatalardan masum, nefret ettirici ayıplardan ve ayıplı görünür olmaktan sâlim, dünyada ve âhirette itibarlı, Allah'a manen yakın, Allah'ı en çok seven, Allah'ın da en çok sevdiği kulları ve elçileridir.

Özetle peygamberler gerek peygamberlik öncesi gerek peygamberlik sonrasında, açık ve gizli küfür ve şirkten, kasten büyük günah işlemekten gerek kasten gerek sehven gerek bilerek gerek bilmeyerek peygamberlik öncesi ve sonrasında, bir ihtiyaçtan olsun veya olmasın yalan söylemekten, kötü ahlâktan, küçük düşürücü fiillerden, nefret uyandıran küçük günahlardan ve peygamber olduktan sonra nefret uyandırmayan küçük günahlardan korunmuşlardır.

4. Peygamberler Hakkında Caiz Olan Özellikler

Peygamberler, birer insandırlar; yerler, içerler, uyurlar, doğarlar, büyürler, evlenirler, çoluk çocuk sahibi olurlar, zengin de olurlar fakir de olurlar; hastalanır ve ölürler, âhirette diğer mü'minler gibi hesaba çekilirler. Peygamberler bu özelliklerde de Allah'ın rızasına uygun, insanlara her sahada örnek olacak üstünlükte ve enginliktedirler.

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberler hakkında câiz olanlarla ilgili şöyle buyurmuştur:

﴿ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ﴾

"De ki: Ben sadece sizin gibi bir beşerim. Ne var ki, bana ilâhınızın ancak bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor."[265]

"(Ey Rasûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşı-pazarlarda dolaşırlardı."[266]

"Muhammed, ancak bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim

---

[265] Kehf sûresi (18), 110.

[266] Furkân sûresi (25), 20.

(böyle) geri dönerse, Allah'a asla bir zarar vermiş olmaz. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."[267]

"Biz onları (peygamberleri), yemek yemez birer (cansız) ceset olarak yaratmadık. Onlar (bu dünyada) ölümsüz de değillerdir."[268]

"Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de gönderilen peygamberleri de hesaba çekeceğiz."[269]

Elbette peygamberlerin hesaba çekilmeleri, azap ve münakaşa hesabı değil, Allah Teâlâ'nın, peygamberlik görevlerini hakkıyla yaptıklarını kâfirlere ve mü'minlere ispat edeceğinin hesabıdır.

5. Peygamberlerin İlki ve Sonuncusu

Peygamberlerin ilki Hz. Âdem (a.s.), sonuncusu da Hz. Muhammed'dir (s.a.s.).

Hz. Âdem (a.s.) aynı zamanda insanların da ilki ve atasıdır. Âdem (a.s.), yasak ağaca uymaması neticesinde dünyaya indirildiği, cennette iken de dünyaya indirildikten sonra da kendisine vahyin geldiğini ve o vahye göre emirleri ve nehiyleri ortaya koyduğunu şu âyetten anlıyoruz:

﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

"Onlara dedik ki: Hepiniz oradan(cennetten) inin. Size Benim tarafımdan bir hidayet rehberi (rasûl veya kitap) geldiğinde, kim o hidayet rehberimin izinde giderse, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir."[270]

Allah Teâlâ, Âdem'den (a.s.) sonra da her kavme peygamber göndermiştir. Delili ise şu âyet-i kerîmelerdir:

---

[267] Âl-i İmrân sûresi (3), 144.

[268] Enbiyâ sûresi (21), 8.

[269] A'râf sûresi (7), 6.

[270] Bakara sûresi (2), 38.

﴿ وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴾

"Hiç bir millet yoktur ki, kendi içinde (onları Allah'ın azabiyla) korkutan biri (peygamber) gelip geçmis olmasın."[271]

﴿ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾

"Her milletin bir peygamberi vardır, kendilerine peygamberi gelince aralarında adâletle hükmolunurlar, onlara asla zulmedilmez."[272]

Her peygamber, gönderildiği kavimleri, kendilerini Allah yerine koyan tâğûtlara kulluk etmekten sakındırmaya ve sadece Allah'a kulluğa çağırmışlardır. Bunu da yine bize Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de haber vermektedir:

﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾

"And olsun ki Biz her ümmete: 'Allah'a kulluk edin, tâğûtlar(a kul olmak) dan kaçının!' diye (tebliğ etmeleri için) bir peygamber göndermişizdir."[273]

Bazen peygamber gönderilmediği yani fetret dönemi de olmuştur. Fetret döneminin bulunduğuna dair âyet-i kerîme de şudur:

﴿ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

---

271 Fâtır sûresi (35), 24.

272 Yunus sûresi (10), 47.

273 Nahl sûresi (16), 36, Rum sûresi (30), 47; Zuhruf sûresi (43), 6; Ra'd sûresi (13), 8; İbrahim sûresi (14), 4; İsrâ sûresi (17), 15.

"Ey Ehl-i Kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada 'Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi ne de bir uyarıcı' demiyesiniz diyeişte size (hakikati) açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi. Şüphesiz işte size müjdeci ve uyarıcı geldi. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."[274]

Fetret döneminde, insanların akıllarının gücü, sadece Allah'ın varlığını ve birliğini tanıma gücüdür. Ancak bir peygamberin bildirmesiyle bilinecek konulardan ise, işte o zaman insanlar o konularda sorumlu tutulmazlar.

Bütün peygamberlere inanmakla sorumluyuz. Zira bu imanın altı rüknünden yani olmazsa olmazındandır. Bunu da şu âyetlerden öğrenmekteyiz:

﴿ قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَآ اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴾

"(Ey mü'minler!) deyin ki: Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'ân-ı Kerîm'e), İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakup'a ve torunlarına idirilenlere, Musa ve Îsâ'ya verilen (Tevrat ve İcil) ile bütün diğer peygamberlere Rableri tarafından verilene iman ettik. Onlardan hiçbirini (kimine inanıp, kimini inkâr ederek) diğerinden ayırt etmeyiz ve biz O'na (Allah'a) teslim olmuş (müslüman olmuş) kimseleriz."[275]

Bir başka âyet-i kerîmede de şöyle buyurmuştur:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيدًا ﴾

[274] Mâide sûresi (5), 19.

[275] Bakara sûresi (2), 136.

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, peygamberine indirdiği Kitap (Kur'ân)'a ve daha önce indirdiği kitap(lar)'a (bozulmamış hallerine) iman(da devam) edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüş olur."[276]

Allah Teâlâ'nın, insanlığa en büyük iyiliği, Peygamberimiz Hz. Muhammed'i (s.a.s.) göndermiş olmasıdır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s.), son peygamber olarak bütün peygamberlerin özellikleriyle donatılmış, iman, ibadet, ahlâk ve ahkâmla ilgili konularda kıyâmete kadar başka bir peygamberin gönderilmesine ihtiyaç duyulmayacak şekilde bütün insanlara, bütün milletlere gönderilmiştir. Bunu da şu âyet-i kerîmede bildirmiştir:

﴿ كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴾

"Nitekim Biz, sizin aranızdan, ayetlerimizi okuyan, sizimanevî arınmaya tâbi tutan, size kitabı ve hikmeti ve ayrıca bilmediğiniz nice şeyleri öğreten sizden bir elçi gönderdik."[277]

Bu âyet-i kerîme, Hz. Peygamber'in hayatının peygamber olarak gönderilişinden vefatına kadar olan kısmındaki görev ve faaliyetini üç bölüm olarak ele almaktadır:

a) Allah'ın (c.c.) âyetlerini okuması, açıklaması, davayı ortaya koyması, lâzım olan her şeyi içine alan Kur'ân-ı Kerîm'i sözleriyle ve fiiliyle açıklaması,

b) Kalplerdeki küfrün, şirkin pisliklerini Allah'ın izniyle temizlemesi; kalpleri tezkiye etmesi, temizlemesi; nefsin, İslâm'ı tatbike müsait hâle gelmesi için onu terbiye etmesi, kalpteki beğenilmeyen sıfatları beğenilenleriyle değiştirmeye çalışması,

---

[276] Nisâ sûresi (4), 136.

[277] Bakara sûresi (2), 151.

c) Kitabı (Kur'ân-ı Kerîm'i) ve hikmeti (sünneti) insanlara öğreten bir eğitimci olarak onları amel etmeye sevk etmesi, insanlığa her şeyin hakîkatini öğreten ve hakîkate uyarlı ve duyarlı hâle getiren bir terbiyeci olması,

d) Her türlü hikmeti içine alan hukuk ilmi ve şartlarını, kanun koymadaki hikmeti, yüksek ahlâkı, toplumun sırlarını, insanlığın menfaatini, dünya ve âhiret ilmini, kâinat nizamında geçerli ve hükümran olan kanunları ve ilâhî sünnetin sonucunu, bunların tatbik ve uygulama şeklini sözlü ve fiilî sünneti ile öğretiyor ve size hiç bilmediğiniz, akıl ve düşünce ile bilme imkânını bulamayacağınız şeyleri, gayba ait sırları ve âhiretle ilgili durumları vahiy ile bildirip öğretiyor. Öğretiyor da sizi dünyanın üstadı, cihanın hâkimi olacak ve bütün insanların örnek alacakları, orta yolu tutan bir ümmet teşkil edecek bir hâle getiriyor.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), insanların bilemiyeceği şeyleri söylemesi ve öğretmesi kendiliğinden değil, kendisine bildirilmiş ve öğretilmiş, o da insanlara bildirmiş ve öğretmiştir. Esas övülecek tarafı, peygamber oluşunun alâmeti ve diğer insanlardan ayrılan tarafı, bunların hiçbirisini bilmediği halde kendisine ya doğrudan doğruya Allah tarafından öğretilmiş veya Allah'ın gönderdiği Cebrâîl vasıtasıyla öğrenmiş olmasıdır. Bu durum şu âyet-i kerîmede şöyle belirtilmiştir:

﴿ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴾

"Sen şu (Kur'ân)'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle de yazmıyordun. Eğer öyle olsaydı(okuyup yazsaydın, hakkı) iptal (için gayret) edenler şüphelenirlerdi." [278]

Okuma yazma bilmediğinden dolayı Rasûlullah'a "ümmî" denmiştir. Ümmî olduğunun delili de yine âyetlerdir.[279]

---

[278] Ankebût sûresi (29), 48.

[279] A'râf sûresi (7), 157-158.

Hz. Peygamber (s.a.s.), ilmî konularda olduğu gibi ihtilaf edilen özel konularda da Allah Teâlâ'nın göstermesiyle hükmetmekte idi. Bu özellik ondan başka kimseye verilmemiştir. Delil de şu âyet-i kerîmedir:

﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴾

"Şüphesiz, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği ile hükmedesin diye Kitab'ı sana hak olarak indirdik. Hainlerin bir savunucusu olma!"[280]

İşte bu yüzden Hz. Ömer (r. a.) şöyle demiştir: "Allah'ın bana gösterdiği ile hükmettim, demeyiniz! Çünkü Allah Teâlâ bunu ancak Peygamber'ine has kılmıştır. Bizden birisinin görüşü, fikri zan olur, ilim olmaz." [281]

Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i (s.a.s.) bütün peygamberlerin özellikleriyle donatmıştır. Nitekim Allah Teâlâ önce peygamberlerden bahsetmiş sonra da şöyle buyurmuştur:

﴿ أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ۗ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَٰلَمِينَ ﴾

"İşte bunlar (peygamberler), Allah'ın hidayete erdirdikleri kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların rehberliğine uy! De ki: Ben bu görevimden dolayı sizden hiçbir ücret/karşılık istemiyorum. O (Kur'ân) âlemler için öğütten başka bir şey değildir."[282]

Âyet-i kerîmedeki "onların yoluna uy"dan maksat, Allah'a imanda ve tevhîdde, ahlâk-ı hamîdede ve ahlâk-ı mardıyyede, yüksek özellik-

---

[280] Nisâ sûresi (4), 105.

[281] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, X1, 33.

[282] En'âm sûresi (6), 90.

lerde onlara uy, demektir. İşte tüm bu konularda ona en üstün yetenek verilmiş ki "onların yoluna uy" diye emir buyurulmuştur.

Bu âyet-i kerîmeden şunlar anlaşılmıştır:

1. "Neshedici bir âyet veya neshedici bir hadîs olmadıkça, Kitap ve Sünnet'te geçen, bizden öncekilerin şerîati bizim şerîatimiz gibidir" diyen bu âyetle istidlâl etmiştir.

2. Fahruddîn er-Râzî, bu âyetle ulemanın, Peygamberimiz'in (s.a.s.) bütün peygamberlerden daha fazîletli olduğuna istidlâl ettiğini belirtmiştir. İzahı şöyledir: Bu durumu şöyle açıkladık: Kemal özellikleri ve şeref sıfatları peygamberlerin bütünü arasında farklı farklı kılınmıştır. Şöyle ki:

Dâvûd (a.s.) ile Süleyman (a.s.), nimete çok şükredenlerden, Eyyûb (a.s.) belaya sabır etmede üstün kılınanlardan iken, Yusuf (a.s.) ise bu ikisini de kendisinde cemetmişti. Musâ (a.s.), hâkim ve güçlü şerîata ve apaçık mucizelere sahip idi. Zekeriyya, Yahyâ, Îsâ ve İlyâs aleyhimüsselâm daha ziyade zühd ehli idiler. İsmâîl (a.s.), sadâkat ehli, Yûnus (a.s.), tazarru eden/Allah'a çok yalvaran bir kimse idi. Şu ortaya çıkıyor ki, Allah Teâlâ, bu peygamberlerden her birinin özelliğini ayrı ayrı zikretmiştir. Çünkü her birisinde, medih/övgü ve şeref özelliklerinden biri galip durumdadır. Allah Teâlâ bunların bütününü zikredince hemen arkasından Peygamberimiz'e (s.a.s.) onlara uymasını emretti. Bununla sanki her birinde farklı farklı bulunan kulluk ve tâat sıfatlarının tamamını kendisinde cemetmesini emretmiştir. O (s.a.s.), kendisine emredilene muhalefet etmekten masumdur. Böylece onların tamamında farklı farklı bulunan kemal özelliklerinin hepsinin kendisinde toplandığı ve onların en fazîletlisi olduğu ortaya çıkmış oldu. Fahruddîn er-Râzî'nin bu izahları güzel bir istinbattır.[283]

3. Bu âyette, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) insan ve cin bütün yaratılmışlara gönderilmiş olduğuna ve davetinin de bütün insan ve cin topluluklarının hepsini kapsadığına delildir.[284]

---

[283] Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, VI, 619.

[284] Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, VI, 617-619.

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, Peygamber Efendimiz'e, daha önceki peygamber kardeşlerine uymasını emretmektedir. Hidâyet, yapılan işlerin değil, tâbi olunan dinin ismidir. Bu bütün nebîler ve rasullerin hepsinin aynı din (tevhîd dini) üzere olduğuna delildir ki, onda nesih ve değişiklik ihtimali yoktur; Şûrâ sûresi 42/13'de belirtildiği gibi. Peygamberlerin şerîatları ise farklı farklıdırlar ve bunlarda nesih ihtimali vardır.[285]

6. Ülû'l-Azm Peygamberler

Bazı âlimlere göre bütün peygamberler, aldıkları tebliğ görevlerini yerine getirmede ve zorluklara tahammül etmede azim ve sebat ehli idiler. Çoğunluk âlimler ise şu iki âyet-i kerimeden istidlal ederek Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed aleyhimusselâm'ın ülû'l-azm peygamberler olup diğer peygamberlere nisbetle bir derece daha üstün oldukları görüşündedirler:

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا﴾

"Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu Îsâ'dan da. Biz onlardan pek sağlam bir söz almıştık."[286]

﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ۖ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ۚ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ﴾

"'Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin' diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve Îsâ'ya tavsiye ettiğimizi Allah

---

285 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 137.

286 Ahzâb sûresi (33), 7.

size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu (din), müşriklere ağır geldi. Allah dilediğini kendisine (peygamber) seçer ve kendisine yönelene de hidayet eder."[287]

Şunda hiç şüphe yoktur ki bütün peygamberler üstün sıfatlarla üstündürler ve uyguladıkları görevlerin büyüklüğü ölçüsünde farklı derecelerde bulunmakta idiler. Fakat peygamberlerin arasında birbirlerinden üstün olanlar da vardır. Delili de şu âyettir:

﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾

"İşte bu peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan biri ile konuşmuş, bazılarını da birçok derecelerle yükseltmiştir."[288]

Şu da bir gerçek ki, peygamberler, peygamber olmada birbirine eşittirler, hepsi birdirler. Biz hiçbir peygamberi "bu peygamberdir, şu peygamber değildir" diyerek ayrım yapmayız. Bunu Allah Teâlâ şu âyet-i kerîme beyan buyurmuştur:

﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ﴾

"Allah'ın peygamberleri arasında asla ayrım yapmayız (hepsine inanırız.)"[289]

Peygamberlerin hepsi, Allah Teâlâ'dan aldıkları emir ve bilgilerin hepsini, doğru sözlü ve nasihat edici olarak haber vermişlerdir.

Bu beş peygamber arasında da en üstünü bizim peygamberimiz Hz. Muhammed aleyhisselamdır. Çünkü Rasûlullah Efendimiz'in en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm kıyâmete kadar bâkîdir. Diğer peygamberlerin mucizelerinden kıyâmete kadar bâkî olanı yoktur.

---

[287] Şûrâ sûresi (42), 13.

[288] Bakara sûresi (2), 253.

[289] Bakara sûresi (2), 285.

Bâkî olan mücizenin elbette menfaati çok olduğu cihetle sahibinin mucizesinde devam olmayanlardan efdal olduğunda tereddüt yoktur. Rasûlullah'ın bütün insan ve cinlere gönderilmiş olması ve ümmetinin, ümmetlerin en hayırlısı olması, âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, diğer peygamberlerde olduğu gibi yaratılışı ve ahlâkı cihetinden dinî ve dünyevî güzellikleri kapsaması; ilim, hilim, sabır, şükür, adâlet, iffet, zühd, takvâ, tevazu, af, şecâat, sehâvet, mürüvvet, ismet, hayâ, vekar, halka şefkat, Hakka ta'zîm ve hüsn-i edebe, insanlarla muâşerete riâyet etmesi; yaratılışındaki kemâli, suretindeki cemali; aklındaki kuvveti, fehminin sıhhati, lisânının belâğat ve fesâhati, itidallı hareketi, nesebinin şerefi ve kavminin izzeti, efdal nebi olduğuna delâlet etmektedir.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği kıyamete kadar sürmekte olduğu gibi peygamberliğini ispat eden Kur'ân mucizesi de kıyamete kadar devam etmektedir.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bütün insanlığa gönderildiğinin delilleri:

﴿وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَآفَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"Biz seni, ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik."[290]

﴿قُلْ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنِّى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِ وَيُمِيتُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِى يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

"De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben göklerin ve yerin mülkü (ve hâkimiyeti) kendisinin olan, kendisinden başka ilah bulunmayan, hem dirilten hem

[290] Sebe sûresi (34), 28.

öldüren Allah'ın, size, hepinize gönderdigi peygamberiyim. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine iman eden ümmî peygamber olan Rasûlüne iman edin ve ona uyun ki hidayet yolunda devam edesiniz."[291]

Bizim peygamberimizden başka hiçbir peygamberin bütün insanlığa gönderildiğine dair hiçbir delil yoktur.

Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Artık ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Çünkü o'nun getirdiği din en son, en mükemmel din olup cihanşümuldur ve çağlar üstüdür. Hükümleri, bütün bir insanlığın kıyâmete kadar yaşanacak tüm problemlerine çözümler getirecek üstünlükte, derinlikte ve çaptadır. Bu sebeple Peygamber Efendimiz **"Hâtemü'l-Enbiyâ**/Peygamberlerin sonuncusu" diye vasıflandırılır. Peygamber Efendimiz hakkındaki bu tanımlama Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde geçmektedir:

﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾

"Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değildir. Fakat O, Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur (hâtemü'n-nebiyyîn). Allah her şeyi en iyi bilendir."[292]

Hz. Peygamber'in bu vasfı bazen "Hâtemü'l-enbiyâ" şeklinde de kullanılmaktadır. Hâtem ya da hâtim kelimesine mühür manâsı da verilmiştir. Çünkü Arap dilinde hâtem ve hâtim, mühür, damga, bir şeyin sonu ve sonuncusu anlamlarına gelir. Bu kelimeyi mühür manâsına aldığımızda terkip **"Peygamberlerin mührü"** anlamını kazanır ki manâ da neticede **"Peygamberlerin sonuncusu"** demek olur. Çünkü mühür, bir şeyin en sonuna, onun sonunu kapatmak için vurulur. Peygamber Efendimiz de peygamberlerin en sonuncusu olarak âdetâ onunla peygamberlik müessesesi artık mühürlenmiştir.

---

[291] A'râf sûresi (7), 158.

[292] Ahzâb sûresi (33), 40.

Bu konuda Muhammed b. Cübeyr b. Mut'ım'den, o da babasından naklen Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğu haber verilmiştir:

"إِنَّ لِي أَسْمَاءً : أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللهُ بِيَ الْكُفْرَ، وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى قَدَمَيَّ، وَأَنَا الْعَاقِبُ الَّذِي لَيْسَ بَعْدَهُ أَحَدٌ." وَقَدْ سَمَّاهُ اللهُ رَؤُوفًا رَحِيمًا."

"Benim bazı isimlerim vardır: Ben Muhammed'im ve ben Ahmed'im. Ben o Mâhî'yim ki, Allah benimle küfrü mahveder. Ben o Hâşir'im ki insanlar (kıyâmet gününde) benim peşimde toplanacaklardır. Ben Âkıb'im ki ondan sonra hiçbir peygamber yoktur." Allah (Celle Celâlüh), onu "Raûf ve Rahîm" (isimleriyle de) isimlendirmiştir.[293]

Bir başka hadîs-i şerîfte ise şöyle buyurmuştur:

" مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بُنْيَانًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ، إِلاَّ مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ مِنْ زَوَايَاهُ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ، وَيَقُولُونَ: هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبِنَةُ ؟ قَالَ : فَأَنَا اللَّبِنَةُ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ."

"Benimle benden önce geçen peygamberlerin misâli, bina inşa edip onu iyi ve güzel yapan, yalnız köşelerinden bir köşede bir kerpiç yeri bırakan adam gibidir. İnsanlar o binayı dolaşırlar ve beğenirler de: 'Şu kerpiç de konsaydı ya!' derler. "İşte ben o (yeri boş bırakılan) kerpicim; ben hâtemü'n-nebiyyînim (peygamberlerin sonuyum)" buyurdu."[294]

Hz. Muhammed (s.a.s.), peygamberliğini ilan etmiş, bunu da mucizeleriyle ispat etmiştir. En büyük ve dâimî mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm ile en büyük Arap belağatçılarına karşı; önce bir mislini, sonra on sûresinin benzerini, daha sonra en küçük bir sû-

---

[293] Müslim, "Fedâil", 125; Buhârî, "Menâkıb", 17; Tirmizî, "Edeb", 67.

[294] Müslim, "Fedâil", 22; Buhârî, "Menâkıb", 18; Tirmizî, "Edeb", 87.

renin benzerini getirin diyerek meydan okumuş; ama onlar Kur'ân'a karşı muâraza edememişlerdir. İşte bütün bunlar Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın kelamı olduğunu, dolayısıyla Muhammed'in (s.a.s.) Allah'ın rasûlü/elçisi olduğunu ispat etmiştir.

Rasûlullah (s.a.s.), Kur'ân-ı Kerîm'den başka birçok mucize de göstermiştir. Bu mucizelerin çoğu âhâd yolla sâbit olmuşlardır. Fakat bunların tamamı bir mânâda ittifak etmişlerdir. Bu mucizeler, Hz. Muhammed aleyhisselam'ın elinde hârikulâde olarak zuhur etmiştir. İşte bu mânâdaki bir mu'cize mütevâtir hükmünde olmakta ve kat'î ilim ifade etmektedir.[295]

Öte yandan, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahsiyetinde ve davasında herhangi bir açığı yoktu. Hem onun davası şahsi davası olmayıp İslâm davası idi. Peygamberlik öncesinde de peygamberlik sonrasında da düşmanları onun şahsiyeti aleyhine bir şey söyleyememişlerdir. Sabrı, metaneti, iffeti ve hayâsı, şecaati, rıfkı, tevazuu, âdil oluşu; Allah'ın kendisine yardım edeceğine olan güveni; cömertliği, gâlip olunca her türlü zulmü yapan düşmanlarını affetmesi gibi üstün ahlâkı öne çıkan özelliklerindendir. Ayrıca öğretim ve eğitimiyle çok kısa zamanda ruhlardaki ve akıllardaki inkılâbı gerçekleştirmesi; savaşlardaki başarıları, vefatının ardından on senede üç kıtaya hâkim olan ashabını yetiştirmesi ve dinini diğer dinlerin tümüne üstün ve gâlip kılması ancak bir peygamberde olabilirdi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu üstünlüğü, farklılığı ve başarısı, ölünceye kadar devam etmiştir. Bu yönü, hissî mu'cizelerden daha önemlidir. Mu'cize, gösterenin peygamber olduğunu ispat eden ilâhî bir belgedir. İşte diğer yönü de ancak peygamber olan bir şahısta bulunabilir. Yani bu yönü, peygamber olduğunu ispat bakımından daha üstün bir mu'cize olmaktadır.

7. Peygamberlerin Sayısı ve İsimleri

Kur'ân-i Kerîm'de her millete mutlaka kendi içinden seçilen bir peygamber gönderildiği açıkça beyan edilmiş ise de[296], peygamberlerin adedi ve her birinin ismi bildirilmemiştir. Nitekim Nisâ sûresinde:

---

[295] Nureddîn es-Sâbûnî, *Mâtüridiyye Akaidi* (çev. Bekir Toplaloğlu), Diyanet Yayınları, Ankara 1979, s. 118.

[296] Fâtır sûresi (35), 24; Yunus sûresi (10), 47; İsrâ sûresi (17), 15.

﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾

"Peygamberlerin bir kısmını bundan önce sana haber verdik, bir kısmını ise haber vermedik." buyurulmustur.[297]

Kur'ân-ı Kerîm'de sadece 25 peygamberin isimleri zikredilmistir. Bunlar, Âdem, İdris, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, Eyyub, Zülkifl, Yünus, İlyas, İlyesa, Zekeriyya, Yahya, Îsâ ve Muhammed aleyhimüsselâm'dır.

Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçmeyen peygamberlerin de bulunduğu kat'î delille sâbittir. Ama sayıları hakkındaki delil, hadîs rivayetleridir. Bu hadîs-i şerîfler, âhâd yolla gelmiş olup kat'î ilim ifade etmemektedirler. Bu hadîslerde belirtilen sayılar hakkında ancak çolukktan kinayedir, deriz. Bize gereken, peygamberlerin hepsine iman etmektir. Sayı ile ilgili bilgiyi Allah Teâlâ'ya havale ederiz.

Ehl-i sünnet'e göre, peygamberlerin sayısını tahdid etmemek daha doğrudur. Çünkü sayının tespit edilmesi hâlinde, eğer peygamberlerin sayısı, verilen sayıdan daha büyük olursa, gerçekte peygamber olmayanların peygamber sayılanlar içine katılması; eğer peygamberlerin sayısı daha az olursa, peygamber olanların peygamberlerden sayılmaması gibi bir durumla karşı karşıya kalınabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı peygamber kıssaları anlatılırken, onların günah işlediklerini düşündüren örneklere rastlanır.

Hz. Âdem'in cennette yasak meyveyi yemesi (Bakara sûresi (2), 35-37; A'râf sûresi (7), 20, 21, 23); Nuh aleyhiselâm'ın iman etmeyen oğlunu gemiye almak için duâ etmesi (Hud sûresi (11), 45-47); Hz. İbrahim'in putları kendi kırdığı halde, kavmine kimin kırdığını büyük puttan sormalarını istemesi (Enbiyâ sûresi (21), 57, 62, 63); Hz. Lût'un eşcinsel erkeklere kendi toplumunun kızlarını teklif etmesi (Hud sûresi

[297] Nisâ sûresi (4), 164.

(11), 77-79); Hz. Musa'nın bir şahsın ölümüne sebep olması (Kasas sûresi (28), 15); Hz. Yunus'un, kavmini izinsiz terketmesi (Enbiyâ sûresi (21), 87-88); Hz. Davud'un davacıyı dinleyip davalıyı dinlemeden davacı lehine hüküm vermesi (Sâd sûresi (38), 21-25); Hz. Muhammed'in kâfirlerin reislerini İslâm'a davet ettiği sırada soru soran âmâ Abdullah b. Ümmü Mektûm'a yüzünü buruşturması ve sırtını dönmesi (Abese sûresi (80), 1-12) örnek verilebilir. Ancak bu ve benzeri peygamber kıssalarında görülen hallerin bazıları ya peygamberlikten önceye aittir, Hz. Âdem'in cennette yasak meyveyi yemesi ve Hz. Musa'nın bir şahsın ölümüne sebep olması gibi yahut bunlarla ilgili nakiller muteber değildir. Bazıları da peygamberlerin şanına yakışacak biçimde tevil edilip açıklanmıştır. Mesela *"Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar"*[298] âyeti hakkında, müfessirlerin çoğuna göre vahiy inmeyen konulardaki ictihadında makamına göre daha uygun olanın tersi şeklinde olan seçmeleridir ki *"Allah seni affetsin, onlara niçin izin verdin?"* (Tevbe, 9/43) gibi ilâhî hitap ile ihtar edilmiştir. Buna günah denilmesi peygamberlik makamına göredir. Çünkü "iyilerin (ebrar) iyiliği, mukarrabîn olanların yanında günah gibidir. Eğer peygamberlerin günah işlemesi mümkün olsaydı, onların sözüne güvenilmez ve böylece ilâhî hüccet gerçekleşmiş olmazdı.

8. Allah'ın, Mucize ile Peygamberlerini Kuvvetlendirmesi

Allah Teâlâ, gönderdiği peygamberlerini, tabiatta Kendisinin koyduğu kanunlarını, yine bizzat Kendi iradesi, müsadesi ve yaratmasıyla bozan mucizelerle teyid etmiş, kuvvetlendirmiştir. Allah Teâlâ, peygamberlerin peygamberliklerini mucize ile ispat etmelerini sağlamıştır.

Bizim Peygamberimizin peygamberliği, hem dâimî mucize olan Kur'ân-ı Kerîm ile hem Kur'ân'dan başka bize çoğu âhâd yolla sâbit olan mütevâtir hükmünde olan pek çok mucizesi ile ispat edilmiştir. Diğer peygamberlerin peygamberliği ise bugün Kur'ân-ı Kerîm'in haber vermesi ile ispat edilmektedir.

---

[298] Fetih sûresi (48), 1-2.

a) Mucizenin Tarifi

Lûgatte mucize, âciz bırakan demektir. Allah Teâlâ'nın, gönderdiği peygamberinin hatırına, peygamberliğini ilan eden kimsenin elinde kâinât için koyduğu kanunu kaldırmasıdır.

b) Mucizeyi İhsan Eden

Mucizeyi ihsan eden Allah Teâlâ olmakla birlikte, peygamber elinde ortaya çıkmasından dolayı mecazen peygambere nispet edilmiştir.

c) Mucizelerin Özellikleri

Bir benzerini insanların yapamaması, peygamberlikle vazifeli olan zatta, peygamberliğini iddia ettiği zamanda, mucizenin peygamberin isteği ve iddiasına uygun olarak meydana gelmesi, insanlığın bir misilini getirmeye âciz kaldığı bir olay olmasıdır. İşte bundan dolayı, mucizenin tarifi için âdeti yırtan mânâsında hârikulâde ve âdet üstü, âdete ters mânâsında fevkalâde denmiştir. Akl-ı selîm, mucize karşısında âciz kalmaya ve âciz olduğunu itirafa mecbur olur.

d) Mucize Gösterilmesinin Maksadı

Mucize gösterilmesinden maksat, gönderilen peygamberin, Allah Teâlâ'nın elçisi olduğunu ispattır. Allah'ın elçisi olduğu anlaşılınca; mü'mine gereken, Allah'a manen yaklaşmak için elçisini izlemek ve örnek almak, daima ve her konuda ona müracaat etmek, onun terbiyesi altına girmek, hayatını onun getirdiği helal-harama, emir-nehye göre düzenlemektir.

Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾

"Nitekim Biz, aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi arındıran, size kitabı ve hikmeti ve ayrıca bilmediğiniz nice şeyleri öğreten bir elçi gönderdik."[299]

---

[299] Bakara sûresi (2), 151.

﴿لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾

"And olsun ki mü'minler, daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlar iken Allah, kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lûtufta bulunmuştur."[300]

e) Mucizenin Şartları

a) Mucizenin esas sahibinin Allah olması, Allah'ın fiili olmasıdır. Mucizenin peygambere isnadı ise hakîkî değil mecâzîdir. Çünkü mucizeyi insanın yaratması söz konusu değildir. Burada bilinmesi gereken husus, Allah'ın, bir peygamberin nübüvvetini tasdik ettiğini ispat için onun elinde mucizenin görünmüş olmasıdır.

b) Mucizenin insanların bir mislini getirmelerinden âciz kalmaları ve tabiat kanunlarına aykırı olmasıdır.

c) Mucize, peygamberlikle görevli olan kişilerde olmalıdır.

d) Mucize, peygamberlikten önce de sonra da olmayıp peygamberlik iddiası ile birlikte bulunmalıdır.

e) Mucize, peygamberin iddiasına ve isteğine uygun olmalıdır. Mesela bir peygamberin "Dağı kökünden söker kaldırırım" deyip de denizi yarması mucize olmaz.

f) Peygamberin mucizeyi insanlar peygamberliğini yalanladıklarından sonra göstermiş olmalıdır.

g) Mucize, insanoğlunun, benzerini yapmaktan âciz kaldığı bir olay niteliğinde olmasıdır.

---

[300] Âli Imrân sûresi (3), 164.

f) Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen Bazı Mucizeler

1) Hz. İbrahim'in (a.s.), Nemrut'un içine attığı ateşte yanmaması: *"Biz de 'Ey ateş! İbrahim için serin ve zararsız ol' dedik."* (Enbiyâ sûresi (21), 58-69.)

2) Hz. Sâlih'in (a.s.) Semud kavminin isteği ile kayadan deve çıkarması, kavminin deveyi kesmesi üzerine Allah Teâlâ'nın o kavmi depremle helâk etmesi (Şuarâ sûresi (26), 141-158; Şems sûresi (91), 11-15.)

3) Hz. Yûsuf'un (a.s.) babasına gönderdiği gömlekle babasının gözüne sürmesi, böylece gözünün açılması (Yûsuf sûresi (12), 92-96.)

4) Hz. Musa'ın (a.s.) elindeki asânın yılana dönüşmesi (Tâhâ sûresi (20), 17-21.); elini koynuna sokup çıkarınca esmer olan elinin bembeyaz olması (Tâhâ sûresi (20), 22, Neml sûresi (27), 12, Kasas sûresi (28), 32.); asasının, Firavun'un huzurunda sihirbazların ip ve sopalarını yutması (Tâhâ sûresi (20),65-70.); asâsını denize vurunca denizin yarılması sonucunda İsrâiloğullarının açılan deniz yolundan geçmesi, Firavun ve ordusunun ise denizde boğulması (Şuarâ sûresi (26), 61-66.)

5) Hz. Süleyman'ın (a.s.) kuşla konuşması (Neml sûresi (27), 20-28.), karınca ile konuşması (Neml sûresi (27), 18-19), Sebe melikesinin tahtının göz kırpmadan daha kısa zamanda getirilmesi (Neml sûresi (27), 38-42.)

6. Hz. Îsâ'nın (a.s.), çamurdan yaptığı kuşa üfleyince Allah'ın can vermesi, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körlerin gözünü açması, alaca hastalığına yakalanmışı iyileştirmesi, havarilerin isteği üzerine gökten sofra indirmesi (Mâide sûresi (5), 110, 114-115.)

g) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Peygamberliğinin İspatı

Hz. Peygamber Efendimiz'in peygamberliğini ispat eden mucizeleri, aklî veya manevî mucizesi, hissî mucizeleri ve haber verdiği mucizeleri diye üçe ayrılır.

Aklî veya Manevî Mucizesi Olan Kur'ân Mucizesi

Her peygamberin peygamberliğini ispat için getirdiği mucizesi vardır. Diğer peygamberlerin mucizeleri kendi zamanlarında gerçekleşmiş ve devamı olamamıştır.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini ispat eden en büyük mucizesi ise Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm, dâimî mucizedir. Elbette risâleti kıyamete kadar sürecek olan Peygamber'in mucizesinin de kıyamete kadar sürmesi gerekir. Çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği kıyâmete kadar devam edecektir. Peygamberliğini en üst seviyede ve devamlı ispat eden mucizesi de Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Kur'an'ın mucize oluşunun ispatı şudur: İndiği zamanda Araplar fesahat ve belâğatte zirvede idi. Kur'an onlardan kendisi gibi bir kitabı,[301] sonra benzeri on sûreyi[302] ve en sonunda da bir sûresinin benzerini[303] getirme çağrısı yapmasına rağmen buna karşı koyamadılar ve âciz kaldılar.

Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مِنَ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ أُومِنَ، أَوْ آمَنَ، عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُهُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللهُ إِلَيَّ، فَأَرْجُو أَنِّي أَكْثَرُهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

"Her peygambere benzerlerine inanılan yahut insanların iman ettiği mu'cizeler verilmiştir. Doğrusu bana verilen mucize ise, Allah'ın bana vahyettiği Kur'ân'dır. Bu sebeple, ben kıyâmet gününde tabisi en çok olan peygamber olmayı ümid ediyorum."[304]

---

301 Tûr sûresi (52), 32-34.

302 Hûd sûresi (11), 13-14.

303 Yûnus sûresi (10), 37-38.

304 Buhârî, "İ'tisâm", 1.

Kur'ân-ı Kerîm vesilesiyle kıyamete kadar Hz. Peygamber Efendimiz'e iman edenlerin onun ümmeti olacağı için ümmeti en fazla olan peygamber olacaktır.

Konu ile ilgili âyet-i kerîme şudur:

﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

"Sen budan önce kitap okumuyor ve onu sağ elinleyazmıyordun; (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtıl peşinde koşanlar şüpheye düşerlerdi. Hayır! O (Kur'an), kendilerine ilim verilenlerin kalplerindeki apaçık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi, zalimlerden başkası inkâr etmez. Dediler ki: 'O'na Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!' De ki: 'Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.' Kendilerine okunan bu Kitab'ı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Elbette bunda iman eden bir kavim için onda rahmet ve öğüt vardır."[305]

Kur'ân-ı Kerîm'in mucize oluş cihetleri, lafız ve mâna uyumu, dili ve üslûbu, ses ve terkibindeki âhenk, hem akıllara hem duygulara hitap etmesi, edebî çeşitlerin bütününde en mükemmel oluşu, edebî tasvîrlerindeki eşsizliği, gönüllere tesir edici oluşu ve her seviyedeki insanlara hitapta bulunması gibi.

Hissî Mucizeleri:

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini ispat eden, yüksek yaratılışı, yüce ahlâkı ve örnek davranışları ile birlikte; imanda, ahlakta, ibadet ve muamelatta hiç açığının olmaması, insanların şahit oldukları

[305] Ankebût sûresi (29), 48-51.

hususlardır. Ayrıca Peygamberimiz'in hissî mucizelerinden bazıları zatının dışında meydana gelmiştir. Mesela, ayın ikiye ayrılması,[306] bir gecenin kısa bir zaman diliminde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gitmesiyle başlayan İsrâ ve Mirac mucizesi,[307] taşın konuşması,[308] yanında hutbe okuduğu hurma kütüğünün minber yapıldıktan sonra inlemesi, bunun üzerine Peygamberimiz'in onun yanına varıp okşar gibi elini sürmesi ve kütüğün susması,[309] Hayber fethinde bir Yahudi kadının, yemesi için Peygamberimiz'e sunduğu zehirli kızartılmış koyun etinin kendisinin zehirli olduğunu haber vermesi[310] gibi mucizeler görülmüştür.

Ehl- Sünnet kelamcıları, Hz. Peygamber'in hissî mucizelerinin her ne kadar haber-i vâhid ile sabit olsalar da bir ortak paydada birleşmelerini dikkate alarak manevî mütevâtir derecesinde olduklarını söylemişlerdir.[311] Manen mütevâtir olanı inkâr ise küfür değildir.

Haberî Mucizeleri:

Hz. Peygamber (s.a.s.) ümmî olmasına rağmen Allah Teâlâ'nın bildirmesiyle geçmiş ve gelecekle ilgili haberler veriyordu. Haber verdikleri ise aynıyla açığa çıkıyordu.

1) Peygamberimiz kendisinden önceki milletlerin tarihini okumadığı halde Yahudi ve Hıristiyan âlimlerinin geçmiş peygamberler ve ümmetleri hakkındaki çeşitli sorularını âyetlerle ve hadîsleriyle cevaplandırmakta idi.

2) Bedir savaşı günü, düşman ordusu müşriklerden kimlerin nerede katledileceklerini önceden haber vermiş ve haber verdiği şekilde de olmuştur.[312]

---

[306] Buhârî, "Menâkıb", 27; Müslim, "Münâfikûn", 8.

[307] Seyyid Süleyman Nedvî, *Asr-ı Saadet* (çev. Ali Genceli), Sebîlürreşad Neşriyat, İstanbul 1967, III, 1452; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 276.

[308] Müslim, "Fedâil", 2.

[309] Buhârî, "Menâkıb", 25.

[310] Buhârî, "Tıb", 55; Müslim, "Selâm", 18; Ebû Dâvûd, "Diyât", 6.

[311] es-Sâbûnî, Nûreddîn, *Mâtürîdiyye Akâidi*, s.118-119.

[312] Müslim, Cennet, 17.

3) Kur'ân-ı Kerîm'deki; *"Yoksa onlar, 'Biz yenilmez bir toplumuz!' mu diyorlar? (Hayır! Şimdi küstahça böbürlenen) bu topluluk, (Allah yolunda çarpışan mücahidlerin karşısında müthiş bir) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır"*[313] âyeti, Hz. Peygamber ve ashabı henüz Mekke'de iken inmiş, âyetin haber verdiği husus, Bedir Savaşında gerçekleşmiştir.

4) Yine Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Sana Kur'ân'ı (insanlığa tebliğ etme ve hayatına uygulamayı) farz kılan (Allah), elbette seni (öz yurdundan çıkaran zalimlerin hile ve tuzaklarından koruyarak) dönülecek yere döndürecektir"*[314] âyetinde haber verilen husus, Mekke Fethi'yle gerçekleşmiştir.

5) Bizanslıların savaşta İranlıları mağlup edeceklerini haber vermiştir:

"Elif. Lâm. Mîm. Rumlar, yenildi. (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde onlar, halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç (3-9) yıl içinde galip geleceklerdir."[315]

Gerçekten de Kur'ân-ı Kerîm'in haber verdiği gibi, bir süre sonra, Rumlar/Bizanslılar, İranlılara/Farslara galip gelmişlerdir.

6. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadîs-i şerîfinde: *"Yeryüzü önümde dürülmüş ve onun doğusu ile batısı bana gösterilmiştir. Ümmetimin hâkimiyeti bana dürülüp gösterildiği yerlere kadar ulaşacaktır"*[316] buyurmuştur. Gerçekten de Hz. Peygamber'in bildirdiği gibi İslâm, dünyanın her tarafına ulaşmıştır.

h) Diğer Olağanüstü Haller

1) İrhâs: Peygamber olacak şahsın elinde peygamberliğinden dolayı ortaya çıkan olağanüstü olaydır. Hz. Îsâ'nın (a.s.) henüz beşikte iken konuşması gibi. (Bk. Meryem sûresi (19), 29-33.)

---

313 Kamer sûresi (54), 45.

314 Kasas sûresi (28), 85.

315 Rûm sûresi (30), 1-3.

316 Ebû Dâvûd, "Fiten", 1. (Hadîs no: 4252)

2) Kerâmet: İman ve takvâ sahibi bir velide görülen hârikulâdeliktir. Mucize, peygamberde görülen şeydir; kerâmet ise velide görülür. Keramet tâbi olup mensubu bulunduğu peygamberin mucizesi sayılır.

3) Meûnet: Allah Teâlâ'nın velî dahi olmayan herhangi bir mü'mini, sıkıntıya düşünce, olağanüstü bir şekilde o sıkıntıdan kurtarmasıdır.

4) İstidrâc: Günahkâr ve kâfir olanlardan, onların arzu ve isteklerine uygun olarak meydana gelen olağanüstü olaylardır.

5) İhânet: Kâfir ve günahkâr kimselerden, arzularına aykırı olarak meydana gelen olağanüstü haldir. Peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetü'l-kezzâb (Yalancı Müseylime), tek gözü kör olan bir kişiye, gözü iyi olsun diye dua etmiş, o adamın gören gözü de kör olmuştur.

9. Vahy

a) Tarifi

Lûgatte "hızlı bir şekilde ve gizlice söylemek, işaret etmek, ilham etmek" anlamındaki vahiy (vahy), terim olarak, "Allah'ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi" demektir (*Lisânü'l-Arab*, "vhy" md.).

b) Kur'ân ve Sünnet'in Vahiy Olması

1) Doğrudan vahiy: 1) Kur'ân-ı Kerîm, 2) Mânâsı, Allah'tan; lafzı, Peygamber'den olan hadîs-i kudsî, 3) Kalbine Allah'ın bir şeyi atması (Hicretten sonra, Allah'ın kalbine attığı böyle bir vahiyle Kudüs'e doğru 16 veya 17 ay namaz kılındı, daha sonra Kur'ân âyetiyle Kâbe'ye dönülmesi emri geldi),[317] Rasûlullah'ın kalbine sözsüz telkin edilen mânâlar ise diğer hadîsleri teşkil eder.[318]

2) Vesile ile olan vahiy: Cibrîl'in (a.s.), Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kavlî veya fiilî sünnet için gelip söylemesi veya uygulatması,[319]

---

[317] Buhârî, "Îmân", 30; Müslim, "Mesâcid", 11-15.

[318] Abdulazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, Kahire 1362/1943, I, 44.

[319] Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 6; Müslim, "Mesâcid", 166; Ebû Dâvûd," Salât", 2.

3) Vahiy hükmünde olan: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Allah Teâlâ'dan tebliğ olduğunu söylemediği sözleri ve uygulamalarıdır. Bunlar da ya Allah (c.c.) tarafından tasvip görüp tasdik edilmiştir veya değildir. Eğer Allah (c.c.), Hz. Peygamber'in bir fiilini tasvip etmiş ise -o fiil, vahiyle bildirilmemiş de olsa- vahiy hükmündedir.

Başta Ehl-i sünnet âlimleri olmak üzere âlimlerin büyük çoğunluğuna göre Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında da vahiy gelmiştir.

İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), *"Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru bir yol üzerindesin."*[320] Zuhruf sûresindeki bu âyet-i kerîmedeki geçen vahyi tefsir ederken Rasûlullah'a tebliğ edilen vahyi üç gruba ayırır:

1. Kur'ân vahyi: Rasûlullah'a gelen vahiyden, öncelikle bu vahiy anlaşılır.

2. Beyan vahyi: Hz. Peygamber'e (s.a.s.), Cebrâil vasıtasıyla veya Allah'ın dilediği başka bir şekilde, tebliğ edilen Kur'ân-ı Kerîm'deki, insanların lehinde ve aleyhinde olan, insanların birbirleriyle de ilgili lehinde ve aleyhinde olan konuları açıklayan vahiydir.

3. İlham ve ifham vahyi: İnsanlar hakkında Allah'ın bildirip gösterdiği şekilde hüküm vermenin gerekliliğinden söz eden âyetin[321] işaret ettiği vahiydir. Bu ise, Rasûlullah'ın dinî konularda yaptığı açıklamalara ilişkin olarak Allah'tan gelen ve doğruyu hissettiren ilhamlardan meydana gelir.[322]

Kur'ân-ı Kerîm'in beyanı ile ilgili Hz. Peygamber'i (s.a.s.) görevlendirdiği hakkındaki âyet-i kerîme çok açıktır:

﴿ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ۗ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

320 Zuhruf sûresi (43), 43.

321 Nisâ sûresi (4), 105.

322 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XIII, 251-252; Yavuz, Yusuf Şevki, "Vahiy", *DİA*, XXXXII, 442.

"(Biz o peygamberleri) apaçık belge (mucize)lerle ve kitaplarla (gönderdik). İnsanlara kendilerine ne indirildiğini beyan edesin/açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu zikri (Kur'ân'ı) indirdik."[323]

Hz. Peygamber (s.a.s.) de mücmelini/özet olanı, tafsîl etti/detaylandırdı; umûmî/genel lafızlarını, tahsîs etti; müşkil/problem olanı, beyan etti ve mutlak olanı, takyîd etti/ sınırlandırdı.[324]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) helâli ve haramı açıkladığına dair âyet-i kerîme de şudur:

"O (Peygamber) ki, kendilerine iyiliği emreder, onları kötülükten men eder; onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar."[325]

İlham ve ifham vahyine dair âyet-i kerîme de şudur:

﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴾

"Şüphesiz, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği ile hükmedesin diye Kitab'ı sana hak olarak indirdik. Hâinlerin savunucusu olma!"[326]

İşte bu yüzden, "Allah'ın bana gösterdiği üzere hükmettim" diyen kimseye Hz. Ömer, "Allah'ın bana gösterdiği ile hükmettim, demeyiniz. Çünkü Allah Teâlâ bunu ancak Peygamber'ine has kılmıştır. Bizden birisinin görüşü zan olur, ilim olmaz" demiştir.[327]

Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında vahyin geldiğini gösteren delillerden biri de Kur'ân'ın yanı sıra hikmetin de indirildiğini ve kendisine daha önce bilmediği şeylerin öğretildiğini açıklayan âyetlerdir.[328]

---

[323] Nahl sûresi (16), 44.

[324] Cücük, İbrahim, *Âyet ve Hadîslerle Peygamberimiz*, Rağbet Yay., İstanbul 2010, s. 4.

[325] A'râf sûresi (7), 157.

[326] Nisâ sûresi (4), 105.

[327] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, X1, 33.

[328] Bakara sûresi (2), 151; Âl-i İmrân sûresi (3), 164; Nisâ sûresi (4), 113;

O âyetlerden ikisi:

"Nitekim kendi aranızdan size âyetlerimizi okuyan, sizi (şirkten ve kötü huylardan) arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediğinizi de size öğreten bir peygamber gönderdik."[329]

"Allah sana kitabı (Kur'ân'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lûtfu pek büyüktür."[330]

Kur'ân ve Sünnet'in vahye müstenid olmalarına rağmen her ikisi arasında fark olduğunda şüphe yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'in hem mânası hem lafzı vahiydir. Hadîs-i şerîflerin ise sadece mânası vahiydir. Hadîslerin lafızları, Hz. Peygamber'e aittir. Kaynağı vahiy olduğundan dolayı, Kur'ân'a müracaat etmek nasıl emredilmiş ise, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) müracaat etmek de emredilmiştir. Kur'ân, mânâ ve lafız olarak vahyedilmiştir. Bu sebeple onun mana olarak rivayeti veya nakli câiz değildir.

c) Vahiy Şekilleri

1. Sâdık rüya

Allah'ın doğrudan veya melek vasıtasıyla rüyada peygamberlere bildirdiği vahiy. Bu konuda Hz. Âişe (r.anhâ), şöyle demiştir:

"Peygamberimiz'in gördüğü rüyalar aynı şekilde çıkardı. Bu rüyalar sabah aydınlığı kadar açıktı."[331]

2. Cebrâîl'in Hz. Peygamber'e uyku halinde getirdiği vahiydir. Bu tür vahiyle alınan söz Kur'ân değildir.

3. Allah'ın perde arkasından peygamberlere hitap indirdiği vahiy. Tûr dağında Hz. Mûsâ'ya (a.s.) ve Mi'râcda Hz. Muhammed'e (s.a.s.) de bu çeşit vahiy gelmiştir.

4. Allah'ın peygamberlerin kalbine ilkâ ettiği vahiy. Kutsî hadîsler bu çeşit vahiydendir.

---

329 Bakara sûresi (2), 151.

330 Nisâ sûresi (4), 113.

331 Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3; Müslim, "Îmân", 252; Tirmizî, "Menâkıb", 6.

5. Cebraîl'in aslî suretinde Hz. Peygamber'e görünerek tebliğ ettiği vahiy. Hz. Muhammed'e Hira mağarasında ve Mi'râc esnasında cennet-i me'vâ yakınında Sidre-i müntehâ'da iken gelen vahiy bu çeşit vahiydendir. Bu konu ile ilgili âyet-i kerîme şudur:

"Ona, çetin kuvvetlere sahip ve güçlü olan Cebrail öğretmiştir; en yüksek ufukta iken doğruluvermiş, sonra yaklaşmış ve inmiştir. Araları iki yay aralığı kadar veya daha da yakın oldu. Allah o anda kuluna vahyedeceğini etti. Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı. (Ey inkarcılar!) Onun gördüğü şey hakkında kendisi ile tartışır mısınız? And olsun ki o, başka bir inişinde de Cebrâil'i, Sidretü'l-müntehâ yanında görmüştür."[332]

6. Cebrâil görünmeden Hz. Peygamber'e çıngırak sesine veya arı vızıltısına benzer bir ses halinde vahyin gelmesidir. Hâris b. Hişâm isminde bir sahabî şöyle sormuş:

"Ya Rasûlallah! Vahiy sana nasıl geliyor?" Hz. Peygamber (s.a.s.) de şöyle cevap vermiştir:

"Bazen bana çıngırak sesi gibi gelir ki bana en ağır geleni budur. Benden o hal gidince meleğin bana söylediğini iyice bellemiş olurum. Bazen melek bana bir insan şeklinde görünür, benimle konuşur, ben de söylediğini iyice bellerim."[333]

Kendisinde tehdit ve korkutma bulunan ayetler bu çeşit vahiyle gelirdi. Vahyin bu çeşidi gelirken Rasûlullah çok heyecanlanır, titrer ve terlerdi. Hz. Âişe şöyle demiştir:

"Çok soğuk bir günde, kendisine vahiy gelirken görmüştüm. İşte böyle soğuk bir günde dahi Rasûlullah'tan o hal geçtiği zaman şakaklarından şapır şapır ter akardı."[334]

7. Cebrâil'in insan şekline girerek özellikle Dıhyetü'l-Kelbî suretinde gelerek vahyettiği vahiydir. Cibrîl hadîsi diye bilinen hadîs bu yolla gelmiştir.[335]

---

[332] Necm sûresi (53) 6-14.

[333] Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 2.

[334] Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 2; Nesâî, "İftitah", 37.

[335] Buhârî, "Îmân", 37; Müslim, "Îman", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15.

8. Hz. Peygamber uyanık iken, Cebrâil tarafından vahyin Hz. Peygamber'in kalbine üflenmesidir. Bu çeşitten bahseden âyet-i kerîmede şöyle denilmiştir:

"Onu, senin kalbine, uyarıcılardan olasın diye açık bir Arapça ile Rûhu'l-Emîn (Cebrâil) indirmiştir."[336]

Kur'ân-ı Kerîm vahyi, hem manâ hem lafız olarak Allah Teâlâ'dandır ve mucizedir. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber Efendimiz'e Allah tarafından lafızlandırılmış olarak indirilmiştir. Bunu şu âyet-i kerîmeden öğreniyoruz:

"(Ya Muhammed!) Onu (vahiy) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, Biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et. Sonra şüphen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir."[337]

E. ÂHİRETE İMÂN

1. Âhiret Ahvâli

Âhiret, son; âhiret günü, son gün, dünyanın sonu olan son gün mânâsındadır.

Hayat, üç bölümden ibarettir; **dünya hayatı,** dünya hayatı ile ebedî hayatı ayıran **berzah hayatı** denilen kabir hayatı ve ebedî kılınmış olan **âhiret hayatı.**

Herkesin dünya hayatındaki sonu, ölümle; dünyanın sonu, İsrâfîl'in (a.s.) Sûr'a üflemesi ile kıyâmetin kopmasıdır. Esas âhiret, İsrâfîl'in Sûr'a ikinci üflemesi ile bütün insanların diriltilip Haşir meydanında hesap vermek üzere toplanmaları, amel defterlerinin verilmesi, şefaat, sırat, cennet ve cehennem gibi merhaleleri içine almaktadır.

Âhirete iman, Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerle sâbit iman esaslarından birisidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a iman ile âhirete iman çoğunlukla yan yana zikredilmiştir:

---

[336] Şuarâ sûresi (26), 193-195.

[337] Kıyâmet sûresi (75), 16-19.

﴿ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾

"Onlar (müttakîler) sana indirilene de senden önce indirilenlere de inanırlar. Âhirete de kesin olarak inanırlar."[338]

﴿ لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴾

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, müttakî olanların ta kendileridir."[339]

﴿ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾

"Onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; marufu emrederler, münkeri menederler; hayırlarda yarışırlar. İşte bunlar iyi kimselerdendir."[340]

---

338 Bakara sûresi (2), 4.

339 Bakara sûresi (2), 177.

340 Âl-i İmrân sûresi (3), 114.

Âhiret gününü inkâr edenlerin durumu ve inkâr edenlere verilecek ceza

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴾

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur."[341]

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

"Âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar, ancak yapmakta olduklarıyla cezalandırılırlar."[342]

﴿ إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴾

﴿ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾

"Muhakkak ki bu Kur'an, en doğru olana iletir ve güzel işler yapan müminler için büyük bir mükâfat olduğunu ve âhirete inanmayanlar için elem verici bir azap hazırladığımızı müjdeler."[343]

---

341 Nisâ sûresi (4), 136.

342 A'râf sûresi (7), 147.

343 İsrâ sûresi (17), 9-10.

2. Âhiretin İspatı

Sonradan olan her şeyin bir sonu vardır. Bu âlem sonradan yaratıldığına göre bu âlemin de sonu vardır. Cennet, cehennem ve içindekilerin ebedîlikleri ise kendiliklerinden değil Allah'ın ebedî kılmasıyladır. Bu dünyanın sona ereceğini hem akıl hem aklı yaratan Rabbimiz bize haber vermektedir. İnsanda bulunan adâlet duygusu, ruha sonsuzluk verilmesi, başıboş ve boş yere amaçsız yaratılmadığı gerçeği, insanda sorumluluk, ceza ve sevap duygusunun varlığı, kâinatta bu kadar insana hizmetin fanî bir hayat için verilmeyip sonsuz bir hayat hedeflendiği gerçeği, âhiretin varlığını ispat eden aklî delillerdendir.

Adâletin en büyük tecelli edeceği yer âhirettir. Zira insan vücudunun her yerinde insanın yaptığı iyi-kötü her şeyin karakutularda tespit edilmesi, hiçbir şeyin gizli kalmayacak olması ve mutlaka cennet veya cehennemle neticelenmesi adâletin tecelli etmesinin ifadesidir:

﴿ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾

"Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, iman edip salih ameller işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar! Halbuki Allah, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak, herkese kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulmedilmez."[344]

İnsan fıtratında ruha sonsuzluk verilmesi, başıboş ve boş yere yaratılmadığı gerçeği, âhirete inanmayı ve ona göre hayatı düzenlemeyi gerektirir. Âhirette tekrar dirilmeyi inkâr edenler "doğru söylüyorsanız atalarımızı geri getirin" yani Allah diriltsin de biz de inanalım demek istediler. Allah Teâlâ, bunlara cevap olarak:

---

[344] Câsiye sûresi (45), 21-22.

﴿ قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴾

"Onlara şöyle de: Allah sizi yaşatıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan Kıyâmet gününde sizi bir araya getirecek, ama insanların çoğu bilmezler. Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnızca Allah'ındır. Kıyâmet kopacağı gün, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır."[345]

Yine insandaki sorumluluk, ceza ve sevap duygusunun varlığı âhirete inanmayı gerekli kılıyor:

İnsandaki akıl, hakkı-bâtılı, hayrı-şerri, iyiyi-kötüyü ayırt edebilecek kabiliyettedir. İlk sorumluluk ayırt etmedir. Ayırt etmeyi doğru yaparsa mükâfatını görecek, yanlış yaparsa cezasını görecektir. İnsan ebediyet için yaratılmıştır. Ama ebediyet burada değildir. İnsanların ölümlü bir varlık olmaları bunu ispat etmektedir. İşte o ebedilik yurdu âhirette ya cennet ya cehennem olacaktır:

﴿ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ۚ ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ۝ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴾

"Biz göğü, yeri ve ikisi aralarındakileri boşuna yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası), kâfirlerin zannıdır. Onun için vay ateşe girecek olan kâfirlerin hâline! Yoksa iman edip de salih amel işleyenleri Biz, o yeryüzündeki bozguncular gibi yapar mıyız? Yoksa o takvâ sahiplerini azgın günahkârlar gibi yapar mıyız?"[346]

---

[345] Câsiye sûresi (45), 26-27.

[346] Sâd sûresi (38), 27-28.

İnsanın başıboş ve boş yere amaçsız yaratılmadığı gerçeği de âhirete inanmayı gerektiriyor. İçinde bulunduğumuz güneş sistemi insan için ve insana hizmete göre yaratılmış, insan da Allah'a kulluk için yaratılmıştır. Dünya ekim yeridir, gideceği sonsuzluk yurdu ise hasat yeridir. İnsanın bu dünyadaki hayatiyeti sırf kendi iradesine göre değil Allah'ın koyduğu kadere yani insanın sorumluluğu ile ilgisi olmayan filan anadan doğması filan zamanda ölmesi gibi ilâhî planlamaya göre hareket etmektedir. İnsan için kader/planlama, doğması, belli bir süre dünyada kalması ve süre bitince öbür âleme aktarılmak üzere ölmesine göre planlanmıştır. Aklını çalıştıran bu kısa sürede hayatını gideceği sonsuzluk yurduna göre ayarlamalıdır. Böylece öbür âlemde ebedî rahat edecektir. Yoksa ebediyyen rahatsız yani azaba müstehak olacaktır:

﴿ اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴾

"Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Mutlak hâkim ve hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka ilâh yoktur. O, yüce Arş'ın Rabbi/sahibidir."[347]

3. Ahirete İman Etmenin Fert ve Toplum Açısından Önemi

Bu dünyadaki varlığımızın gayesi, Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak, cehennemden kurtulup rıza evi olan ve ebedî cennete girebilmektir. Kur'ân-ı Kerîm'in ve hadîs-i şerîflerin belirttiğine göre, bunları kazanabilmenin şartı bu dünyada imanlı olmak ve bu dünyadan ayrılırken imanlı ölmektir. İmanın rükünlerinin en başta geleni Allah'a ve âhirete imandır. Allah Teâlâ, bir kula hidayet ederse göğsünü İslâm'a açar, kimin de göğsünü İslâm'a açarsa o kimsenin kalbine bir nur koyar. O nurun alâmeti, engel olan dünyaya sırt çevirmek belki dünyayı âhireti kazanmaya vasıta kılmak, hedef olan âhirete yönelmek, cenneti kazandıracak amellere dikkat etmek ve âhiretin ilk kapısı olan ölüm

[347] Mü'minûn sûresi (23), 115-116.

gelmeden ölüme iman üzere ölmeye hazır olmaktır. İşte bütün bunların delillerini Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîflerde görmekteyiz. Mesela Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ۚ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴾

"Allah, (ilmi, hikmeti, adâleti ve rahmeti uyarınca) kime hidâyet vermeyi dilerse onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de (hakkı inkarından dolayı) saptırmayı dilerse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşcasına daraltır, sıkar. Allah iman etmeyenlerin üstüne işte böyle murdarlık çökertir."[348]

Allah insanları iki sınıf kılmıştır. Birisi hidayetlerini irade ettiği sınıfı, diğeri saptırmayı irade ettiği sınıftır. Hidayeti tercih edip kabul ettiğini bildiği kimseye hidayet etmeyi ve göğsünü İslâm'a açmayı irade eder; sapıklığı tercih ettiğini bildiği kimsenin de sapmasını irade eder ve göğsünü daraltıp sıkar.[349]

﴿ اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ ﴾

"Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı kimse, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir?"[350]

Burada İslâm için göğsün açılması, nefse hakkı seve seve kabul etmeye hazır, engel ve zıtlıklardan arınmış bir yetenek bahş etmektir. Nitekim Hz. Peygamber'e (s.a.s.) göğsün açılması hakkında soru sorulduğu zaman şöyle buyurmuştur:

"نُورٌ يَقْذِفُهُ اللّٰهُ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ فَيَنْشَرِحُ لَهُ وَيَنْفَتِحُ"

---

348 En'âm sûresi (6), 125.

349 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 210.

350 Zümer sûresi (39), 22.

-"Bir nurdur ki, Allah onu, mü'minin kalbine atar, o da onunla ferahlanır, açılır".

Bunun üzerine Ashab:

"Ey Allah'ın Rasûlü, bunu tanımanın bir emaresi var mıdır?" demişler, Rasûlullah (s.a.s.) da:

"نَعَمْ اَلْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ، وَالْإِعْرَاضُ عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالْإِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ"

-"Evet, ebedilik evine yönelmek, aldanma yurdundan (dünyayı gaye etmekten) yüz çevirmek ve ölüme, gelmeden önce hazırlanmaktır"[351] *buyurmuştur.*

İşte Allah'ın, hidayet vermesi şöyle olur: İnsanın kalbine bir nur verir, o kimse de iman ve İslâm ile son derece sevinir ve genişler. Hakkı kabul etmekten ve hak teklifleri yerine getirmekten canı sıkılmaz, zahmet ve ızdırap duymaz, tersine neşe ve sevinç duyar.[352]

Dünyanın da âhiretin de huzuru; Allah'a ve âhiret gününe, âhirette hesaba çekileceğine, hesap neticesinde, iman ve salih amelli olarak yaşamış ve imanlı olarak ölmüşse ebedî cennete, imansız olarak ölmüşse ebedî cehenneme gideceğine iman etmeye bağlıdır. Dünyada hiçbir şeyin kaybedilmediğine, her amelin tespit edildiğine, zerre kadar hayır ve şerrin âhirette görüleceğine, ölümün ebedî yokluk olmayıp âhirette dostlarla muhakkak görüşüleceğine iman anlayışının, yapılacak yanlışlara engel olacağı, hayırlı ve faydalı işler yapmaya teşvik edeceği, üzüntü yerine sevinç kazandıracağı muhakkaktır. Bu konudaki âyet-i kerîmelerden bazıları şunlardır:

---

[351] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, II, 174-175. el-Hakîmü't-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-rasûl* (tah. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1992, I, 415; Süyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, Beyrût 1993, XII, 646. Bu hadîsin isnadı zayıftır.

[352] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 514.

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

"Erkek veya kadından her kim mü'min olarak sâlih amel işlerse, onu (dünyada) hoş bir hayatla yaşatacağız ve (âhirette de) yapmakta oldukları amellerin daha güzeliyle mutlaka ödüllendireceğiz."[353]

﴿ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴾

"Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır."[354]

﴿ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِؤُنَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

"Allah'a ve âhiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."[355]

﴿ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾

"Kim bir kötülük yaparsa sadece onun (yaptığı kötülük) kadar cezâlandırılır, ama erkek ve kadından her kim inanarak sâlih amel işlerse, onlar cennete girerler ve orada kendilerine hesapsız rızık verilir."[356]

---

353 Nahl sûresi (16), 97.

354 Nâziât sûresi (79), 40-41.

355 Mâide sûresi (5), 69.

356 Mü'min sûresi (40), 40.

Âhirete iman, hesaba çekileceğine olan anlayış, insanın hayatını düzene sokar, yanlış davranışlara engel olur. Her gün her namazda, Fâtiha sûresinde "مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ : ceza günün sâhibi" diyerek dâima âhireti, âhiretteki hesabı ve hesap neticesi ya cennet veya cehennem olacağını hatırlamaktayız.

Dünyanın yaratılış maksadı, âhireti kazandıran sermaye oluşu, sermayenin maksadı da âhiretteki ebedî kârı kazanmak için verilmiş olmasıdır. Bütün peygamberler bu gerçeği seslendirmişlerdir. Kur'ân'ın çok yerinde bu gerçek işlenmektedir:

﴿ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰى صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى ﴾

"Arınan ve Rabbinin adını anıp namaz kılan kimse mutlaka kurtuluşa erer. Fakat sizler dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret, daha hayırlı ve süreklidir. Şüphesiz bu (hüküm)ler önceki sayfalarda, İbrâhim ve Musa'nın sayfalarında da vardı."[357]

Dünyanın güzelliği fânî oluşunda, âhiretin güzelliği de bâkî oluşundadır. Adâletin gereği, kâfir olarak ölenler için cehennemin, mü'min olarak ölenler için de cennetin bâkî oluşu, aynı önemdedir. Allah Teâlâ, cehennemi cennete karşılık, cenneti de cehenneme karşılık olarak yaratmıştır. Cennet umudu ile cehennemden sakınılsın, cehennem korkusu ile cenneti kazandıracak ameller yapılsın diye. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyuruluyor:

﴿ فَمَا اُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ اِذَا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴾

[357] A'lâ sûresi (87), 14-19.

"Size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha iyi ve daha süreklidir. Bu mükâfat iman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir. Onlar, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar. Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında şura iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar. Bir haksızlığa uğradıkları zaman, yardımlaşırlar."[358]

﴿ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِى اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى وَكَذٰلِكَ نَجْزِى مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴾

"Kim de Benim zikrimden (Kur'ân-ı Kerîm) yüz çevirirse şüphesiz sıkıntılı bir hayatı olacak ve Biz onu, kıyâmet günü kör olarak haşredeceğiz. O: 'Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten görücü idim' der. (Allah): 'Evet, öyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun' der. İşte israf eden (şehvetlere dalıp âyetlerden yüz çeviren) ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları böyle cezalandırırız. Şüphesiz âhiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha süreklidir."[359]

Dünyada iken zerre kadar hayır ve şer yapan, âhirette mutlaka karşılığını göreceğine inanan, elbette zerreye yani en küçük şeye en büyük diye bakacaktır. Zira zerre kadar hayır belki âhirette kurtulup cennete girmesine, zerre kadar şer de belki cehenneme girmesine sebep olacaktır. İşte bu âhiret anlayışı, sorumluluk duygusunu aşılayacak, dünyada yanlış yapmaya engel olacak, alnını ak, yüzünü pâk edecek işler yapma gereğini duyacak ve ötede onu mahcup edip yere baktırmayacaktır. Böylece âhirette de ebedî mutluluğa ulaşacaktır. Bunu, Kur'ân-ı

---

358 Şûrâ sûresi (42), 36-39.

359 Tâhâ sûresi (20), 124-127; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, II, 61.

Kerîm'deki en şiddetli âyet diye bilinen şu âyet-i kerîme açıkça ortaya koymuştur:

﴿ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴾

"O gün insanlar, amellerinin (karşılığı) kendilerine gösterilmeleri için ayrılmış (cennet ve cehennem ehli olarak) ortaya çıkacaktır. Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa da onu görür."[360]

Âhirete inanan, zarara uğramamak için kimseye zarar vermez, fayda görmek için imkânı nispetinde herkese faydalı olur. Dünyada mutlu âhirette de ebedî huzurlu olmak için herkese huzur verir, böylece dünyada iken huzur başlar. Cennete gitmeden cennetin tadını almış olur. "Eğri ok doğru yol almaz" gerçeğiyle fert ve toplumlar âhiret düşüncesi sebebiyle niyetlerini, inançlarını, yollarını ve hareketlerini doğrultacaklardır.

Âhirette hesapları kolay olup cennete girecek kimseler, imanları kâmil, ibadetleri düzgün, ahlakları fâdıl ve beşerî münasebetleri dürüst olan kimselerdir. Cehenneme girmeden sonsuz cennete girebilme anlayışı, müslümanın her hareketinin faydalı ve güzel olmasına yansır.

4. Kabir Hayatı

İnsanlar için hayat; dünya, berzah ve âhiret diye üç kısımdır. **Dünya hayatı**, herkes için ilâhî takdîre göre belirli bir süre sonunda ölümle sonuçlanır. **Kabir hayatı,** berzah hayatıdır ki âhiret için dirilme zamanına kadar devam eder. **Âhiret hayatı** ise kabirden kalkıp hesap-kitap, sırat sonrası; mü'minler için ya direk cennete gitmek veya cehennemde günahı kadar yandıktan sonra cennete girmek, kâfirler için cehennemde ebedî kalmak üzere devam edecek olan hayattır.

---

[360] Zilzâl sûresi (99), 6-8.

Kabir hayatı, hadîs-i şerîflerle açıkça, âyetlerle de işareten bildirildiğine göre; kabre konulan veya vücudu yok olan için de Münker ve Nekir melekleriyle karşılanıp mü'min veya kâfir olanın tesbiti için sorguya çekilmesi sonucunda geçici de olsa ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur olan dünya hayatı ile âhiret hayatı arası bir zaman ve mekânda olan bir hayattır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) kabir hakkında şöyle buyurmuştur:

"إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنَازِلِ الْآخِرَةِ فَإِنْ نَجَا مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ"

"Muhakkak kabir âhiret menzillerinin ilkidir. Kişi ondan kurtulursa, ondan sonrakiler ondan kolay olur. Ondan kurtulamazsa ondan sonrakiler bundan daha şiddetli olur."[361]

İnsan, öldükten sonra kabre konulunca Münker ve Nekir isimli iki melek, kabre konulanın yanına gelip "Rabbin kimdir, Peygamberin kimdir ve dinin nedir?" gibi sorular sorarlar.[362]

Münker ve Nekir, salih amel sahibi mü'minlere güzel bir vaziyette görünürler. Mü'minler bunlardan korkmazlar ve sorulan sorulara kolay cevap verirler. Bu sorgunun peşine, cennetteki yerleri onlara gösteririlir.[363]

Ölen kişinin durumu bellidir: İman üzere ölmüşse mü'mindir; küfür itikadı üzere ölmüşse kâfirdir. Kabirdeki Münker ve Nekir meleklerinin sorgulaması da ölenlerin mü'min mi kâfir mi olduğunun tespitidir. Mü'min, eğer fâsık ise günahı kadar azaptan tattırılır, cehennemin gösterilmesi veya değişik bir azap türü ile azap edilir veya affa uğrar.

---

361 Tirmizî, "Zühd", 5; İbn Mâce, "Zühd", 32 (4267); Ahmed b. Hanbel, I, 63. Hasen hadîstir.

362 Ebû Dâvûd, "Sünnet", 27; Ahmed b. Hanbel, IV, 287-288.

363 Buhârî, "Cenâiz", 90; "Bed'u'l-Halk", 8; "Rikak", 42; Müslim, "Cennet", 65; Muvatta, "Cenâiz", 47; Tirmizî, "Cenâiz", 70; Nesâî, "Cenâiz", 116.

Kıyâmet kopunca sûrun üfürülmesi neticesinde şöyle diyecekler: *"Vay bize! Yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı? Bu, Rahmân'ın va'd ettiğidir; peygamberler de (zaten) doğru söylemişlerdi, diyecekler."*[364]

"Vay bize! Yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı?" ifadesi, kâfirlere ait; *"Bu, Rahmân'ın va'd ettiğidir; peygamberler de (zaten) doğru söylemişlerdi,"* ifadesi de melekler veya mü'minler tarafından cevap olarak verilmiştir.[365]

Küfür itikadı üzere ölen kâfir ise cehenneme gireceği kesin olduğu için sabah akşam onlara cehennem gösterilir. Kâfirlerin esas azabı, cehennemdedir. Kıyâmet kopunca kâfirler, yerlerinden kaldırılarak, amelleri mizana konulmaksızın inceden inceye azap hesabı ile hesaba çekildikten sonra cehenneme atılırlar.

Kabirdekiler, kabirde iken âhiret azabını görüp ondaki korkunçlukları müşahede edince kabirdeki azap onlara hafif ve kolay gelecektir. Bu azap da âhiret azabına göre uykudaki azap gibi olur. Kabirden kalkınca da âhiret azabına nisbetle kabir azaplarının hafif olduğundan *"Vay bize! Yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı?"* diyecekler.[366]

a. Kâfirler ve Âsi Olan Bazı Mü'minler İçin Kabir Azabı

Hz. Peygamber (s.a.s.), kabir ile ilgili şöyle buyurmuştur:

"إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ"

"Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur."[367] Tirmizî, bu hadîs hasen garibtir diyor.

Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), namazlardan sonra şu duayı okuyarak Allah'a sığınırdı:

---

364 Yâsîn sûresi (36), 52.

365 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 16-17; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ılmi'-tefsîr*, Beyrut 1412/1991; IV, 428-429; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XII, 93-94.

366 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XII, 94.

367 Tirmizî, "Kıyâmet", 27, (2462).

"اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ"

"Allâhümme innî eûzü bike mine'l-cübni ve'l-buhli ve eûzü bike min en üredde ilâ erzeli'l-umuri ve eûzü bike min fitneti'd-dünyâ ve eûzü bike min fitneti'l-kabr: Allahım! Korkaklıktan, cimrilikten sana sığınırım. Erzel-i ömür (dermansızlık ve akıl noksanlığın)den sana sığınırım. Dünya fitnesinden sana sığınırım. Kabir fitnesinden sana sığınırım."[368]

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biriniz teşehhüd yaptığı zaman (namazda tahiyyâtı bitirince) şu dört şeyden şöyle diyerek Allah'a sığınsın:

"اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ"

"Allahım, cehennem azabından, kabir azabından, hayat ve ölüm fitnesinden, Mesîh-i Deccâlin fitnesin(e uğrama) şerrinden sana sığınırım!"[369]

İbn Abbâs (r. anhümâ) şöyle dedi:

Rasûlullah (s.a.s.), yanından geçmekte olduğu iki mezar hakkında şöyle buyurdu:

"Bu ikisi, kendilerince büyük olmayan birer günahtan dolayı azâb görüyorlar. Evet, aslında (günahları) büyüktür. Biri koğuculuk yapardı, diğeri ise, idrarından sakınmaz (iyice temizlenmez) idi."[370]

---

368 Buhârî, "Cihâd", 25, "Deavât", 37, 41, 4; Müslim, "Zikir", 50, 52; Nesâî, "İstiâze", 5, 6,39; İbn Mâce, "Duâ", 3.

369 Müslim, "Mesâcid", 128-134, Ebû Dâvûd, "Salât", 149, 179; Nesâî, "Sehv", 64.

370 Buhârî, "Vudû", 55, 56, "Cenâiz", 82, "Edeb", 49; Müslim, "Tahâret", 111; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 11; Tirmizî, "Tahâret", 53; Nesâî, "Tahâret", 26, "Cenâiz", 116; İbn Mâce, "Tahâret", 26.

Rasûlullah Efendimiz, Bedir savaşında öldürülen müşriklerin ileri gelenlerinin yanına üç gün sonra gelip şöyle sormuş: *"Yâ Ebû Cehil b. Hişam! Yâ Ümeyye b. Halef! Yâ Utbe b. Rabîa! Yâ Şeybe b. Rabîa! Rabbinizin size vadettiğini (cehennemle ilgili azap tehdidini) hak buldunuz değil mi? Ben Rabbimin bana va'd ettiğini hak buldum"* demiş.

Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözünü işitmiş de:

-Yâ Rasûlallah! Nasıl işitsinler, nasıl cevap versinler ki? Hepsi leş olmuşlar, demiş. Rasûlullah (s.a.s.):

"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki: Benim söylediklerimi siz onlardan daha iyi işitir değilsiniz. Fakat onlar cevap vermeye kâdir olamazlar" buyurmuşlar. Sonra onlar hakkında emir vermiş ve sürüklenerek Bedir kuyusuna atılmışlar.[371]

Müslim'in bir sonraki rivayetinde Enes b. Mâlik, Ebû Talha'dan naklen şöyle anlattı. (Dedi ki) Bedir harbi olduğu gün Allah'ın Nebisi (s.a.s.) kâfirlere gâlip gelince, Kureyş'in büyüklerinden yirmi kûsur adam hakkında (Ravh'ın hadîsinde yirmidört adam hakkında denilmiştir) emir verdi. Bunlar Bedir'in kuyularından bir kuyuya atıldılar.[372] Yani "Bedir'de öldürülenler birbirleri üzerine bir kuyuya atıldılar"-[373]diye geçen kuyu, Bedir'deki suyu kuyusu değil başka bir kuyudur.

b. Kabir Azabına Delâlet Eden Âyet ve Hadîsler

Kabir azabına delâlet eden âyet-i kerîmeler:

﴿ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ ۖ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ ۖ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ۚ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴾

"Çevrenizdeki bedeviler Araplardan ve Medine halkından birtakım münafıklar vardır ki, münafıklıkta maharet kazanmışlardır. Sen onları bilmezsin,

---

371 Müslim, "Cennet", 77.

372 Müslim, "Cennet", 78.

373 Müslim, "Cennet", 76.

onları Biz biliriz. Kendilerine iki defa azap edeceğiz; onlar sonra da büyük bir azaba itileceklerdir."[374]

Bu âyetteki iki defa azaptan maksat birisi, müslümanların başarılarını görmenin acısını yaşayarak derin bir acı tadacaklar veya münafıklıkları ortaya çıkıp herkese karşı rezil olacakları yahut açlığa, esarete düşecekler, öldürülecekler sonra da asıl âhiret azabından önce kabir azabına çaptırılacaklar yani iki azaptan maksat birisi dünya azabı, diğeri kabir azabıdır.[375]

"İki defa azap" ifadesindeki ikinci defayı âhiret azabı olarak anlayan bazı müfessirler ise *"onlar sonra da büyük bir azaba itileceklerdir"* ifadesini âhirette cehennemin en dibine atılacakları yani ağırlaştırılmış bir azap görecekleri veya önce diğer inkârcılardan ayrı özel bir azaba çarptılacakları şeklinde açıklamışlardır.[376]

﴿ فَوَقٰىهُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُوْٓءُ الْعَذَابِ ۝ اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ ۫ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴾

"Allah o adamı, kurmak istedikleri tuzaktan korudu. Kötü azap Firavun'un adamlarını sardı. Onlar, sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyâmet çattığı gün, 'Firavun'un adamlarını azabın en ağırına sokun' denir."[377]

Abdullah b. Ömer (r.anhümâ), Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Muhakkak sizden biriniz vefat edince, kendisine sabah-akşam varacağınız yer size gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise cennetlik olacak; cehennem eh-

---

374 Tevbe sûresi (9), 101.

375 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, VI, 442; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1405/1985, VIII, 241; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 400; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 9-12; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, II, 454.

376 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, VI, 442. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 9-12; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, II, 454.

377 Mü'min sûresi (40), 45, 46.

linden ise cehennemlik olacaktır. (Kendisine) işte senin yerin budur, tâ Allah seni kıyamet gününde oraya gönderinceye kadar, denilecektir."[378]

İşte bu hadîs-i şerîf, kabir azabına inanmanın vacipliğine delildir.[379]

Firavun'un adamları, dünyada kötü azap ile mahvoldukları gibi, âhirete kadar Berzah/kabir âleminde de akşam sabah ateşe sunulmak ile azap olunmaktadırlar. Sonra da "Kıyâmet çattığı gün, 'Firavun'un adamlarını azabın en ağırına sokun' denilecektir."[380]

Ancak bu azab sadece Firavun ve kavmine mahsus olmayıp, tüm kâfirler, kıyâmete kadar aynı muameleye tâbi tutulacaklardır.[381]

Âyetin *"Onlar sabah akşam ateşe sunulurlar"* bölümü, "berzah" denilen, ölümle kıyâmet arasındaki dönemde, inkâr edenlerin ruhlarına her gün sabah akşam cehennemdeki yerlerinin gösterileceği şeklinde yorumlanmış ve âyetin bu bölümü kabir azabının varlığına delil olarak gösterilmiştir.[382]

﴿ قَالُوا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ اِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴾

"Onlar: Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf etmiş bulunuyoruz, (bu ateşten) bir çıkış yolu yok mu? derler."[383]

Bu âyet-i kerîme de kabir azabına işaret kabul edilir. Âyetteki birinci ölüm, dünya hayatının sonu, ikinci ölüm, kabirdeki birinci diriltmeyi izleyen ölüm, ikinci diriltme de âhirette mahşerdeki toplanma için diriltme diye tefsir edilmiştir.[384]

---

[378] Müslim, "Cennet", 65-66; Buhârî, "Cenâiz", 90; Muvatta, "Cenâiz", 47.

[379] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XIII, 61.

[380] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 527.

[381] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kurân*, İstanbul 1996, V, 151.

[382] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXVII, 73; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 566.

[383] Mü'min sûresi (40), 11.

[384] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 4148.

Kabir azabına delâlet eden hadîs-i şerîflerden bazıları:

1. Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Mü'mine gelinip de mü'min kabri içinde oturtulduğu zaman (suallerden) sonra mü'min:" أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ " diye şehadet eder. İşte bu şehadet, Allah'ın şu kavlidir:

﴿ يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللهُ مَا يَشَاءُ ﴾

"Allah iman edenlere dünya hayatında da âhirette de sâbit sözde daima sebat ihsan eder. Allah zâlimleri şaşırtır. Allah dilediğini yapar."[385]

İşte bu âyet-i kerîme kabir azabı hakkında indi. Ölen kula, Rabbin kim? diye sorulacak. O da: Rabbim Allah! Peygamberim de Muhammed'dir (s.a.s.), cevabını verecektir."[386]

2. Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ؛ إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ، يُقَالُ: هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ"

"Muhakkakki sizden biriniz öldüğü zaman kendisine sabah akşam varacağı yer gösterilecektir. Cennetliklerden ise cennetlik olacak, cehennemliklerdense cehennemlik olacaktır. (Kendisine) işte senin yerin budur, tâ Allah seni kıyâmet gününde oraya gönderilinceye kadar, denilecektir."[387]

---

385 İbrahim sûresi (14), 27.

386 Buhârî, "Cenâiz", 86, "Tefsir, sûre 14"; Müslim, "Cennet", 73-74.

387 Müslim, "Cennet", 65-66.

3. Hz. Âişe (r.a) şöyle demiş: *"Yanıma Medine Yahudilerinden iki kocakarı girdi ve: Ölüler gerçekten kabirlerinde azâb olunurlar, dediler. Ben kendilerini yalanladım, onları tasdik etmeye gönlüm razı olmadı. O iki kadın çıkıp gittiler ve yanıma Rasûlullah (s.a.s.) girdi. Kendisine:*

-Yâ Rasûlallah! Medine yahudilerinden iki kocakarı yanıma geldiler de ölülerin kabirlerinde azâb gördüklerini söylediler, dedim. Rasûlullah (s.a.s.):

"Doğru söylemişler. Gerçekten onlar öyle azâb görürler ki o azâbı hayvanlar (bile) işitir" buyurdular.[388]

Bu hadîseden önce Hz. Peygamber (s.a.s.) ümmeti için kabir azabı olup olmadığını bilmezdi. Bunu İmam Ahmed'in, Müsned'inde Buhârî'nin şartı üzere sahîh bir isnadla rivayet ettiği Hz. Âişe hadîsinden anlıyoruz. *Saîd b. Amr b. Saîd el-Emevî tarîkiyle rivayet olunan adı geçen hadîsin ifade ettiği gerçek şudur:*

"Bir Yahudi kadını, Âişe'ye radıyallahu anh hizmet edermiş. Hz. Âişe bu kadına ne zaman bir iyilikte bulunursa kadın kendisine "Allah seni kabir azâbından korusun!" diye dua edermiş. Nihâyet Âişe (r.a.):

- Yâ Rasûlallah! Kabirde azâb var mıdır? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.s.):

-Yahudiler yalan söylemişlerdir. Kıyâmet gününden önce hiçbir azâb yoktur, buyurmuş. Bu hadîsenin üzerinden Allah'ın dilediği miktar zaman geçtikten sonra Rasûlullah (s.a.s.) bir gün öğle zamanı dışarı çıkarak elbisesini toplayarak ve gözleri kızarmış vaziyette alabildiğince yüksek sesle:

"Ey insanlar! Karanlık geceler gibi fitneler sizi gölgelemektedir. Ey insanlar! Eğer benim bildiğimi bilseydiniz çok ağlar az gülerdiniz. Ey insanlar! Kabir azâbından Allah'a sığının! Çünkü kabir azâbı haktır" diye nidâ etmiş.[389]

4. Müslim'in bir rivayetinde Hz. Âişe şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (s.a.s.) yanıma girdi, yanımda Yahudilerden bir kadın vardı. Bu kadın: Biliyor musun ki siz kabirlerde fitneye tutulacaksınız? diyordu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) irkilerek:

---

[388] Müslim, "Mesâcid", 125.

[389] Ahmed b. Hanbel, VI, 81.

"Fitneye yakalanacaklar ancak ve ancak Yahudilerdir" buyurdu. Böylece birkaç gece geçirdik. Sonra Rasûlullah (s.a.s.):

"Biliyor musun, bana: Siz kabirlerde fitneye tutulacaksınız diye vahiy geldi" buyurdu. Hz. Âişe demiş ki: "Ben bundan sonra Rasûlullah'ın (s.a.s.) hep kabir azabından Allah'a sığındığını işittim." [390]

Görülüyor ki Rasûlullah (s.a.s.) Efendimiz, mü'minler hakkındaki kabir azâbını son zamanlarda Medine-i Münevvere'de kendisine gelen vahiyle öğrenmiş ve bundan son derece korunmaları lâzım geldiğini ümmetine talim buyurmuştur.

Medine-i Münevvere'ye gelince kıble olarak Mescid-i Aksâ'ya yönelmesi de Kur'ân-ı Kerîm âyetiyle değil bu vahiy türü ile olmuştur.

Velilerin kalbine gelene ilham, peygamberlerin kalbine gelene vahiy denir. Hz. Peygamber (s.a.s.) elbette Kur'ân-ı Kerîm vahyi ile hadîs-i kudsî vahyini ve bu ikisinin dışında kalbine gelen vahyi ayırt etmekte idi. Kur'ân-ı Kerîm vahyini ise net olarak yazdırıyordu. Kur'ân-ı Kerîm vahyinin dışındaki hadîs-i kudsî için de Allah Celle Celâlüh veya Rabbim şöyle buyurdu diye ayırt ederek buyururdu.

5. Zeyd b Sâbit'in (r.a.) rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ"

"Kabir azabından Allah'a sığının."[391]

6. Enes b. Mâik'in (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَوْلَا أَنْ لَا تَدَافَنُوا لَدَعَوْتُ اللهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ"

"Eğer defnetmemeniz endişesi olmasaydı, size kabir azabından bir şeyler işittirmesini Alah'a dua ederdim."[392]

---

390 Müslim, "Mesâcid", 123.

391 Müslim, "Cennet", 67.

392 Müslim, "Cennet", 68.

7. Yine Enes b. Mâlik'in (r.a.) rivayetine göre Allah'ın Peygamber'i (s.a.s.):

"إِنَّ الْمَيِّتَ إِذا وُضِعَ فِى قَبْرِهِ، إِنَّهُ لَيَسْمَعُ خَفْقَ نِعَالِهِمْ إِذَا انْصَرَفُوا"

"Gerçekten meyyit/ölen kimse kabrine konulduğu vakit, kendisini getirenlerin oradan ayrılırken ayakkabı seslerini muhakkak işitir."[393]

Ulemânın cumhuru, kâfirlerin ve bazı âsî mü'minlerin kabirde azap göreceklerini, tâat ehli olan mü'minlerin de kabirde nimete ereceklerini, kabirde Münker ve Nekir isimli meleklerin kabir sualinde bulunacaklarını, yukarıdaki sunulan bazı âyetlerin delâleti ve bazı hadîslerin de sarahati ile ispat etmişlerdir. Cehmiyye ve Mutezile'den bazıları, hayatta olmayan kimsenin azabı da ona sual sormak da onun cevap vermesi de muhaldir diyerek inkâr etmişlerdir.[394]

Dünya hayatı his ve hareketten oluşmaktadır. Kabir hayatı ise sadece histen ibarettir. Kabirin kendisine göre bir hayatı vardır, ama bizim aklımız onu kavramaktan acizdir. Allah yolunda öldürülenlerin kabirde rızıklandığını da şu âyet-i kerîme ile anlıyoruz:

﴿ فَرِحِينَ بِمَا آتَيهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

"Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, bilakis Rableri katında diridirler. Allah'ın bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar, arkalarından kendilerine ulaşamayan kimselere, kendilerine korku olmadığını ve kendilerinin üzülmeyeceklerini müjde etmek isterler. Onlar

---

[393] Müslim, "Cennet", 71; Buhârî, "Cenâiz", 68, 87; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 74, "Sünnet", 24; Nesâî, "Cenâiz", 108-110; Ahmed b. Hanbel, III, 126, 233.

[394] Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, II, 763.

Allah'tan olan bir nimeti, bolluğu ve Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceğini müjdelemek isterler."[395]

﴿ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴾

"Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyiniz. Aksine onlar diridirler, fakat siz onu anlayamazsınız."[396]

Kabir hayatını dünya ile kıyas etmek yanlıştır. Allah Teâlâ, eğer diridirler diyorsa doğrudur. Niçin o hayatı anlayamıyoruz? Bizim idrakimiz onu kavramaya yetmediğindendir. Demek ki kabir hayatı ile ilgili hayat bizim algıladığımız hayattan farklıdır. Biz onları duyamıyoruz, hissedemiyoruz. Zira o hayat zâhirî duyularımızla hissedebileceğimiz bir hayat değildir. O, ruhânî bir hayattır, daha doğrusu gerçek bir hayattır ki, akılla bile tam olarak idrak edilemez. Ancak kesin bilgiye dayanan bir hisle idrak edilir ve hisle bilinir.[397]

c. Kabir Hayatı, Dünyadan mıdır Yoksa Âhiret Hayatından mıdır?

Kur'ân-ı Kerîm'den belli başlı birkaç âyete bile baksak azabın sadece âhiretle kayıtlı olmadığını görürüz. Kabir azabı dünyadan da sayılsa âhiretten de sayılsa âyetlerin kapsamına girmektedir.

Hz. Osman (r.a.) bir kabrin başucunda durduğu zaman sakalları ıslanıncaya kadar ağladı. Sonra da Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu, dedi:

"اَلْقَبْرُ أَوَّلُ مَنَازِلِ الْآخِرَةِ، فَإِنْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ، وَ إِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ"

---

395 Âl-i İmrân sûresi (3), 169-171.

396 Bakara sûresi (2), 154.

397 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 451.

"Kabir, âhiret yolculuğunun ilk menzilidir. Bu menzilden kurtulana bundan sonrası daha kolay olacaktır. Buradan kurtulamayan kimse için de sonrası daha çetin olacaktır."[398]

Bütün bu delillere baktığımız zaman ortaya çıkan gerçek kabir azabının varlığını kabul etmemizin gerekliliğidir.

d. Münker ve Nekirin Suâli

Münker ve Nekir'in suâli haktır, Kitap ve Sünnet'le sabittir:

1. Münker ve Nekir'in, müslümanı sorgulaması ve bu konu ile ilgili Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âyet-i kerîmeyi yorumlaması:

"Müslüman kabirde sorguya çekildiği zaman, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın rasûlü olduğuna şehâdet eder. İşte bu şehâdet, Allah'ın: "Allah, kendisine iman edenleri o sâbit sözünde dünya hayatında da âhiretde de dâima sebat ihsân eder"[399] *âyetinin delâlet ettiği mânâdır."*[400]

2. Enes b. Mâlik'den rivayete göre Allah'ın Peygamberi (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Kul kabrine konduğu ve yakınları dönüp gittiği vakit, onların ayak seslerini muhakkak işitir" buyurdular ki:

"Ona iki melek gelerek kendisini oturturlar ve (Rasûlullah gösterilerek) ona:

-Bu zât hakkında ne derdin? diye sorarlar. Mü'min kimse:

-Şehâdet ederim ki, o Allah'ın kulu ve Rasûlüdür, der. Bunun üzerine kendisine:

-Cehennemdeki yerine bak! Allah onun yerine sana cennetten bir yer verdi, denilir. Allah'ın Peygamber'i (s.a.s.): "Bunun arkasından bunların ikisini birden (cennet ve cehennemi) görür" buyurdular.[401]

Başka bir hadîs-i şerîfte ise şöyle geçmektedir:

---

398 Ahmed b. Hanbel, I, 63.

399 İbrâhim sûresi, (14), 27.

400 Buhârî, "Cenâiz", 87, "Tefsîru sûre (14)", 2; Müslim, "Cennet", 73.

401 Müslim, "Cennet", 70.

"Ölü kabre konulunca ona simsiyah çehreli ve masmavi gözlü iki melek gelir. Bunlardan birine Münker, diğerine Nekîr denir."[402] Tirmizî, bu hadîs, hasen garibtir, diyor.

3. Kabir suâli ile ilgili Amr b. As (r.a.), şöyle demiştir:

"Beni kabrime defnettiğiniz zaman bir deve kesip etini parçalayacak kadar mezarımın başında bekleyin ki sizin varlığınızla yeni hayatıma alışabileyim ve Rabbimin elçilerine cevap verebileyim."[403]

Sonuç olarak kabir ve âhiret halleri hakkındaki hadîsler, tek tek âhâd rivâyetler olsa da topluca bakılınca manen mütevâtir derecesine ulaşmıştır.[404]

Kabir hayatı hakkında delil olarak sunulan âyetler, sübut/sâbit oluşu açısından kesin olmakla birlikte âyetlerin mânâsı üzerinde ittifak oluşmadığı için zan ifade ettiği, hadîs-i şerîfler sahih olsalar bile âhâd hadîsler olduklarından kabir hayatını, hesaba çekilme, nimet ve azabın varlığını inkâr edene kâfir denemez. Ama çoğunluğun görüşü ise Ehl-i sünnetin görüşündedir. Kabir hayatını, hesaba çekilme, nimet ve azabın varlığını inkâr anlayışı, Ehl-i sünnete muhalefet anlayışıdır.

5. Kıyâmet ve Kıyâmetin Zamanı

Kıyâmet, lûgatte dikilmek, ayağa kalkmak, durmak ve canlıların Allah huzurunda saygıyla duracakları gün anlamına gelir. Dînî kavram olarak, Yüce Allah'ın ezelde takdir ettiği zaman gelince, dünyadaki bütün canlıların ölmeleri, sonra bütün ölmüşlerin Allah tarafından diriltilmeleri, mahşer yerinde toplanmaları, hesaba çekilmeleri ve dünyadaki işlerinin karşılıklarının verilmesidir.[405]

Kıyâmetin kopacağı hem kesin olarak Kur'ân-ı Kerîm yüz elli kadar yerindeki âyetleri ile hem Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından sahîh hadîslerle ortaya konmuştur. Buna iman farzdır, inkârı küfürdür.

---

402 Tirmizî, "Cenâiz", 70 (1071).

403 Müslim, "Îmân", 192.

404 Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 47.

405 Karagöz, İsmail, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2015, s. 377.

Kıyâmet, İsrafil (a.s.) tarafından birinci ve ikinci sûra üflemesi ile gerçekleşecektir. Birinci sûra üfleyince, kıyâmet kâfirler ve kötüler üzerine kopacaktır, ikici sûra üfleyince bütün insanlar yeniden dirileceklerdir.

Birinci sûra üflenmesi hakkında Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ النَّاسِ"

"Kıyâmet ancak insanların kötüleri üzerine kopacaktır."[406]

Başka bir hadîsi şerîfte de şöyle burumuştur:

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ عَلَى أَحَدٍ يَقُولُ اللهُ اللهُ"

"Allah Allah diyen hiçbir kimsenin üzerine kıyâmet kopmaz."[407]

Bu hadîs-i şerîften şunu anlayabiliriz: Demek ki kıyâmetin büyük alâmetleri bitecek, Allah'ın takdir ettiği ve dilediği zaman gelince, salih mü'minlerin ruhlarını alacak sonra da kötü insanların yani kâfirlerin üzerine kıyâmeti koparacaktır.

Delilleri şu hadîs-i şerîflerdir:

"فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ بَعَثَ اللهُ رِيحًا طَيِّبَةً. فَتَأْخُذُهُمْ تَحْتَ آبَاطِهِمْ. فَتَقْبِضُ رُوحَ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَكُلِّ مُسْلِمٍ. وَيَبْقَى شِرَارُ النَّاسِ، يَتَهَارَجُونَ فِيهَا تَهَارُجَ الْحُمُرِ، فَعَلَيْهِمْ تَقُومُ السَّاعَةُ"

"Onlar bu halde iken, Allah güzel bir rüzgâr gönderecek, bu rüzgâr onları koltuklarının altlarından yakalayacak, her mü'minin ve her müslümanın

---

406 Müslim, "Fiten", 131.

407 Müslim, "Îmân", 234.

ruhunu kabzedecek, insanların kötüleri kalarak yeryüzünde eşekler gibi açıkça çiftleşeceklerdir. İşte kıyâmet bunların üzerine kopacaktır."[408]

"...Sonra Allah, Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderecek ve yeryüzünde kalbinde zerre kadar hayır yahut iman bulunan hiçbir kimse kalmayacak, hepsinin ruhunu alacaktır. Hatta biriniz bir dağın içine girmiş olsa, rüzgâr da üzerine girerek ruhunu alacaktır." Ben bunu Rasûlullah'dan (s.a.s.) işittim. Buyurdular ki: *"Bunun üzerine insanların şerlileri/kötüleri, kuş hafifliğinde ve yırtıcı hayvan tabiatında/yaratılışında kalacaklar. Ne bir iyilik tanıyacaklar ne de bir kötülüğe mâni olacaklar. Şeytan kendilerine temessül ederek/insan şeklinde görünerek: '(Bana) icabet etmiyor musunuz?' diyecek. Onlar da şöyle cevap verecekler: 'Bize ne emredersin?' Şeytan onlara putlara tapmayı emredecektir. Onlar da bu halde rızıkları bol, yaşayışları güzel devam ederken sonra Sûr'a üfürülecektir..."*[409]

Kıyâmetin kopacağına dair âyet-i kerîmeler:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴾

"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Muhakkak kıyâmet gününün sarsıntısı büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiğini unutur, her hamile kadın (karnındaki) çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin. Çünkü Allah'ın azabı çok şiddetlidir."[410]

---

408 Müslim, "Fiten", 110.

409 Müslim, "Fiten", 116.

410 Hacc sûresi (22), 1-2.

﴿ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ۖ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ ۝ فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ۝ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۝ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۝ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ ۝ كَلَّا لَا وَزَرَ ۝ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ﴾

"İnsan önünü (geleceğini, kıyâmeti) yalanlamak ister. 'Kıyâmet günü ne zamanmış?' diye sorar. Göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay birleştirildiği zaman! İşte o gün insan, 'Kaçacak yer neresi!' diyecektir. Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur! O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur."[411]

﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ۝ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ۝ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ۝ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ۝ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴾

"Gök yarıldığı zaman; yıldızlar dağılıp saçıldığında, denizler kaynayıp fışkırtıldığı zaman; kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığında; insan neleri yaptığını ve neleri yapmadığını anlar."[412]

Kur'ân-ı Kerîm'de, kıyâmetin, kesin olup yakın olduğu, ne zaman kopacağı ancak Allah katında belli olduğu, fakat rahmetinden dolayı, Hz. Peygamber (s.a.s.) de vahiy getiren Cebrâîl de ve sûra üfürmekle görevli olan İsrâfîl de dâhil hiç kimseye kıyâmetin ne zaman kopacağı bildirilmemiştir:

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ۖ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۗ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

411 Kıyâme sûresi (75), 5-12.

412 İnfıtâr sûresi (82), 1-5.

"Sana kıyâmetin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelecektir. O size ancak ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bunu bilmezler."[413]

6. Kıyâmet Alâmetleri

Cebrâîl (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelip iman, İslam ve ihsanın ne olduğunu sormasının ardından, kıyâmetin ne zaman kopacağını sorunca Peygamber Efendimiz; *"Bu konuda kendisine sorulan (Peygamber), sorandan (Cebrâîl) daha bilgili değildir"*[414] buyurmuştur. Böylece her ikisinin de kıyâmetin kopma zamanını bilmediklerini ortaya koymuştur. Ancak Cebrâîl'in (a.s.) kıyâmetin alâmetleri sorusuna Hz. Peygamber (s.a.s.) cevap olarak bazı alâmetlerinden bahsetmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in de kıyâmet alâmetlerini bildirdiğini görüyoruz:

﴿ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ ﴾

"Onlar (yola gelmek için) kıyâmet vaktinin ansızın gelivermesini mi bekliyorlar? Halbuki onun alâmetleri geldi. O gelip çatınca öğüt almalarının kendilerine ne faydası olur ki?"[415]

Bu âyet-i kerîmede geçen alâmetlerden birisi, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamber olarak gönderilmiş olmasıdır. Sehl b. Sa'd'ın (r.a.) rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) iki parmağını (şehâdet parmağı ile orta parmağı) uzatıp işaret ederek:

"بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ هَكَذَا"

---

[413] A'râf sûresi (7), 187.

[414] Buhârî, "Îmân", 37; Müslim, "Îmân", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15.

[415] Muhammed sûresi (47), 18.

"Kıyâmet günü ile ben şu ikisi gibi gönderildim" buyurdu.[416]

Kıyâmetin alâmetleri hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de işareten, hadîs-i şerîflerde ise sarahaten haber verilen küçük ve büyük alâmetler vardır. Küçük alâmetler, insan iradesi ve fiileri ile alakalıdır ve onlar büyük alâmetlerden önce olacaktır. Küçük alâmetler, neticesi bakımından aslında küçük değil büyüktürler. Mesela emanet hissinin kalkması, şuursuzca işlenen cinayetlerin çoğalması gibi.

a) Kıyâmetin Küçük Alâmetleri

Hadîs-i Şerîflere Göre Küçük Alâmetler

1. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Peygamberliği

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamber olarak gönderilmesi ve peygamberliğin kendisiyle son bulması.

Bu konuda Ebû Hüreyre (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) iki parmağına işaretle, kıyâmetin kopmasının yakın olduğunu belirtmiş ve;

" كَهَاتَيْنِ يَعْنِي إِصْبَعَيْنِ بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ"

"Ben ve kıyâmet, şu iki parmak gibi biribirine yakın olarak gönderildim" buyurmuştur.[417]

2. Fitnelerin Çoğalması

İlmin azalması, cehaletin ortaya çıkması, zinanın yaygınlaşması, içki tüketilmesi, elli kadının yalnız bir bakanı olacak derecede kadınların çoğalmasıdır.

Bu hususta Rasûlullah (s.a.s.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

---

[416] Buhârî, "Rikâk", 39, "Talak", 25; Müslim, "Cuma", 43, "Fiten", 132; İbn Mâce, "Mukaddime"; 8, "Fiten", 25; Dârimî, "Rikâk", 46; Ahmed b. Hanbel, IV, 309, V, 92, 103, 108.

[417] Buhârî, "Rikâk", 39, "Talak", 25, "Tefsîru sûre 79"; Müslim, "Cuma", 43, "Fiten", 132; Tirmizî, "Fiten", 39.

"مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَقِلَّ الْعِلْمُ، وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ، وَيَظْهَرَ الزِّنَا، وَتَكْثُرَ النِّسَاءُ، وَيَقِلَّ الرِّجَالُ، حَتَّى يَكُونَ لِخَمْسِينَ امْرَأَةً الْقَيِّمُ الْوَاحِدُ"

"İlmin azalması, cehaletin ortaya çıkması, zinanın belirgin hâle gelmesi, elli kadının yalnız bir bakanı olacak derecede kadınların çoğalıp erkeklerin azalması, kıyâmet alametlerindendir."[418]

İnsanların hedefi, dünya ve dünyalık olunca, dünya ve âhiret saadetini kazandıracak ilme yönelme de azalacaktır. Gerçek çare bilinmeyince İslâm'a yönelme de azalacaktır.

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

"تَكُونُ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا وَيُمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا يَبِيعُ أَقْوَامٌ دِينَهُمْ بِعَرَضٍ الدُّنْيَا"

"Kıyâmete yakın, karanlık gecenin parçaları gibi fitneler olacaktır. Bu fitneler içinde kişi mü'min olarak sabahlayıp kâfir olarak akşamlayacak ve mü'min olarak akşam edip kâfir olarak sabahlayacaktır. Bazı topluluklar, dünya metaı karşılığında dinlerini satacaklardır."[419]

İnsanın değişimi, etkili (müessir) kimse olamadığındandır. Müessir olamayan elbette müteessir olur. Müessir müslüman, davası, ahlâkı, başarısı, eseri, iyiliği ve Allah'ın lûtfu ile gâlip olan kimsedir. Bu müslüman, ölçü sahibi olduğundan, Allah'ın yardımıyla gâlip olduğundan dolayı Hak üzere sebat eder. Onu mağlup etmek isteyen mağlup olur, aşağı görmek isteyen, kendi aşağılığını görür, öldürmek isteyen onda dirilir.

---

[418] Buhârî, "İlim", 22; Müslim, "İlim", 9; Tirmizî, "Fiten", 34; İbn Mâce, "Fiten", 25.

[419] Tirmizî, "Fiten", 30; Müslim, "Îmân", 186.

3. Yüksek Binalar Yapma Yarışı

Cibrîl hadîsi adıyla bilinen meşhur hadîs-i şerîfte bildirildiğine göre Cebrâîl (a.s.) yakışıklı bir delikanlı suretinde gelir; iman, islâm ve ihsan nedir, diye sorular sorar Hz. Peygamber (s.a.s.) onun Cebrâîl olduğunu bilir, sorulan sorulara tek tek cevap verir. Sonunda "kıyâmet ne zaman?" sorusuna şu cevabı verir:

"Bu konuda sorulan sorandan daha bilgili değildir. (Ancak) sana alametlerini haber vereceğim. Ne zaman ki satılmış cariye, sahibini (efendisini) doğurur, deve çobanları yüksek binalar yapmada birbirleriyle yarışa çıkarsa (kıyâmet alametleri görülmüş olur. Kıyâmetin kopma vakti) Allah'tan başka kimsenin bilmediği beş şeyden biridir."[420]

4. Emanetin Zayi Edilip Ehil Olmayanlara Verilmesi

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle demiştir:

Meclisin birinde Hz. Peygamber (s.a.s.) huzurunda bulunanlara konuşurken ansızın bir bedevî gelip Kıyâmet ne zamandır? diye sordu. Raûlullah sözünü bitirince; "O kıyâmeti soran nerede?" diye sordu. Bedevî: O benim yâ Rasûlullah dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: "Emanet zayi edildiği vakit kıyâmeti bekle," buyurdu. Yine bedevî: Emaneti zayi etmek nasıl olur? diye tekrar sorunca, Rasûlullah: "İş, ehli olmayana bırakıldığı zaman kıyâmeti bekle," buyurdu.[421]

5. Adam Öldürme İşinin Çoğalması

Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin rivayetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"إِنَّ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ لَأَيَّامًا يَنْزِلُ فِيهَا الْجَهْلُ، وَيُرْفَعُ فِيهَا الْعِلْمُ، وَيَكْثُرُ فِيهَا الْهَرْجُ وَالْهَرْجُ الْقَتْلُ"

---

[420] Buhârî, "Îmân", 37; Müslim, "Îmân", 1.

[421] Buhârî, "İlim", 2, "Rikâk", 35; Ahmed b. Hanbel, II, 361.

"Kıyâmetin kopmasının önünde öyle birtakım günler vardır ki onlarda yeryüzünde cahillik inip yayılır, ilim kaldırılır, herc çoğalır; herc öldürmektir."[422]

Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرُ الْهَرْجُ" قَالُوا: وَمَا الْهَرْجُ؟ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ "اَلْقَتْلُ. اَلْقَتْلُ"

"Herc çoğalmadıkça kıyâmet kopmayacaktır." Ashab: Herc nedir ya Rasûlallah? diye sorunca, Rasûlullah: *"Katildir, katildir"* buyurmuştur.[423]

Başka bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurmuştur:

"وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ! لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يَدْرِى الْقَاتِلُ فِى أَيِّ شَيْءٍ قَتَلَ. وَلَا يَدْرِى الْمَقْتُولُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ قُتِلَ"

"Nefsimi elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, insanlara öyle bir zaman gelecek, kâtil ne için öldürdüğünü bilmeyecek, maktûl de neden dolayı öldürüldüğünü bilmeyecektir."[424]

Bunun anlamı; kâtil, âhiretteki hesabı düşünmediği için, adamı öldürme işinin ne kadar büyük bir iş olduğunu bilmediği için basit bir sebeple adam öldürecek, öldürülen de niçin öldürüldüğünü bilmeden öldürülecek. Her ikisi de bulunduğu safın müslümanlara mı yoksa kâfirlere mi ait olduğunu bilmeden öldürecek ve öldürülecektir.

Bu bilinçsizlik; İslâm'ın hakikatinin bilinmemesi, hesap düşüncesinin hayata hükmetmemesi; dostun ve düşmanın gerçek mânâda ta-

---

422 Buhârî, "Fiten", 5.

423 Müslim, "Fiten", 18.

424 Müslim, "Fiten", 55-56.

nınmaması, dışarıdaki düşmanın içerideki ajanı durumunda olan nefsi tanıyacak ilim ve basîretin olmamasıdır.

6. Davaları Aynı Olan İki Topluluğun Savaşması

Bu hususta Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتَتِلَ فِئَتَانِ عَظِيمَتَانِ. وَتَكُونُ بَيْنَهُمَا مَقْتَلَةٌ عَظِيمَةٌ. وَدَعْوَاهُمَا وَاحِدَةٌ"

"Davaları bir olduğu halde iki büyük topluluk biribirleriyle savaşmadıkça kıyâmet kopmayacaktır."[425]

Bu iki büyük topluluktan kastın, Hz. Ali ile Hz. Muaviye'nin askerleri olması muhtemeldir. Bu hadise ilk asırda ortaya çıkmış, ikisi de haklı olduğunu iddia etmiştir.

Diğer bir hadîs-i şerîfte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتُلُوا إِمَامَكُمْ وَتَجْتَلِدُوا بِأَسْيَافِكُمْ وَيَرِثُ دُنْيَاكُمْ شِرَارُكُمْ"

"Nefisimi elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki imamınızı (devlet başkanı) öldürmedikçe, kılıçlarınızı biribirinize karşı kullanmadıkça, dünyanıza şerlileriniz vâris olmadıkça (zorla elkoyarak idareye geçmedikçe) kıyâmet kopmaz."[426] Bu hadîs, hasendir.

7. Allah'ın Elçisi Olduğunu İddia Eden Otuz Kadar Deccâl'in Ortaya Çıkması

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

---

[425] Müslim, "Fiten", 17; Buhârî, "İstitâbetü'l-Mürteddîn", 7

[426] Tirmizî, "Fiten", 9 (2171); İbn Mâce, "Fiten", 25.

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُبْعَثَ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ، قَرِيبٌ مِنْ ثَلَاثِينَ، كُلُّهُمْ يَزْعُمُ أَنَّهُ رَسُولُ اللهِ"

"Her biri Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuza yakın yalancı Deccâl gönderilmedikçe kıyâmet kopmayacaktır."[427]

Bu hadîs-i şerîften anlaşılan açık sonuç, deccalların uzun zaman diliminde gelmeleri ve çok olmalarıdır. İslâm'ın ilk yıllarında peygamberlik iddiasıyla çıkanlar ortadan kaldırılmıştır. Şüphesiz o dönemlerde İslâm gâlip idi. Şimdi ise müslümanlar gâlip değil, mağlupturlar. Çünkü müslümanların nefislerine esir olmaları neticesinde idare gâliplerin ellerine geçmiştir. Bugün İslâm ülkelerinde deccalların hâkimiyetleri sürmektedir. İslâm'ın ilk yıllarında deccallar peygamber olduklarını söylemişlerken, şimdiki deccallar, Allah'ın ve Rasulü'nün ortaya koyduğu helal ve haramları reddederek, bir bakıma şeriat vaz'etme pozisyonunda olmaktadırlar.

Namazda da fitnesinden ve şerrinden sığınılması emredilen Mesîh-i Deccâl[428] kıyâmetin büyük alâmetlerinden olan Deccal'ın çıkması, sonradır. Bu Mesîh-i Deccâl'ı, Hz. Îsâ (a.s.) öldürecektir.[429]

8. Dünya Malının Çoğalıp Zekât Verilecek Fakirin Bulunmaması

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayete göre Hz. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرَ فِيكُمُ الْمَالُ. فَيَفِيضُ حَتَّى يَهُمَّ رَبُّ الْمَالِ مَنْ يَقْبَلُهُ مِنْهُ صَدَقَةً. وَيُدْعَى إِلَيْهِ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: لَا أَرَبَ لِي فِيهِ"

"Sizin aranızda mal çoğalmadıkça kıyâmet kopmayacaktır. Mal kapıdan taşacak; o derecede ki, mal sahibi acaba bunu benden sadaka olarak kim kabul

---

427 Buhârî, "Fiten", 26, "Menâkıb", 25; Müslim, "Fiten", 84.

428 Müslim, "Mesâcid", 128-130, "Cennet", 67.

429 Müslim, "Fiten", 34, 116,

edecek? diye endişeye düşecek. Bir kimse sadaka almak için çağırılacak da o kişi, benim ona ihtiyacım yok, diyecektir."[430]

9. Yahudilerin Öldürülmesi

Kıyâmetin büyük alâmetlerinden önce yahudilerle müslümanlar arasında savaş çıkacak; yahudiler yenilecekler. Bu konuda Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا الْيَهُودَ حَتَّى يَقُولَ الْحَجَرُ وَرَاءَهُ الْيَهُودِيُّ: يَا مُسْلِمُ، هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَاقْتُلْهُ"

"Sizler yahûdîlerle genel bir savaş yapmadıkça kıyâmet kopmaz. Hatta arkasında bir yahûdî bulunan taş; Ey müslüman! Şu arkamdaki yahûdîdir, onu öldür! diyecek."[431]

Bu hadîs-i şerîften şunu da anlamamız münkündür: İslâm dini, müslümanlar elinde Hz. Îsâ'nın (a.s.) inmesine kadar bâkî kalacağına işaret vardır.

Bugün dünyada içten içe, Yahudi düşmanlığı var. Taştan maksad, dünyada bulunan devletlerdir, her devlette Yahudi düşmanlığı olacak olması muhtemeldir.

Diğer bir hadîs-i şerîfte Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Müslümanlarla yahûdîler birbirleriyle savaşmadıkça kıyâmet kopmayacaktır. Müslümanlar onları öldürecekler. Hatta yahûdî taşın ve ağacın arkasına saklanacak; taş ve ağaç da; Ey müslüman, ey Allah'ın kulu! Arkamdaki yahûdîdir. Hemen gel, de onu öldür, diyecektir. Yalnız ğarkad (ağacı) müstesnâdır. Çünkü o yahûdîlerin ağaçlarındandır."[432]

---

[430] Müslim, "Zekât", 61; Buhârî, "Fiten", 26.

[431] Buhârî, "Cihâd", 93; Müslim, "Fiten", 79; Tirmizî, "Fiten", 56.

[432] Müslim, "Fiten", 82. (Garkad, Kudüs taraflarında yetişen dikenli bir ağaçtır.)

b) Kıyâmetin Büyük Alâmetleri

Büyük alâmetler, insanın iradesi dışında meydana gelecek ve kıyâmete yakın olacak alâmetlerdir.

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ أَسِيدٍ الْغِفَارِي قَالَ: اِطَّلَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا وَنَحْنُ نَتَذَاكَرُ. فَقَالَ "مَا تَذَاكَرُونَ؟" قَالُوا: نَذْكُرُ السَّاعَةَ. قَالَ "إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ حَتَّى تَرَوْنَ قَبْلَهَا عَشْرَ آيَاتٍ" فَذَكَرَ الدُّخَانَ، وَالدَّجَّالَ، وَالدَّابَّةَ، وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَنُزُولَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ. وَثَلَاثَةَ خُسُوفٍ: خَسْفٌ بِالْمَشْرِقِ، وَخَسْفٌ بِالْمَغْرِبِ، وَخَسْفٌ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ. وَآخِرُ ذَلِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنَ الْيَمَنِ، تَطْرُدُ النَّاسَ إِلَى مَحْشَرِهِمْ

Huzeyfe b. Esîd el-Gıfârî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *Biz aramızda konuşurken Hz. Peygamber (s.a.s.) yanımıza çıkageldi ve:*

"Neyi müzâkere ediyorsunuz?" diye sordu. Ashâb: -Kıyâmeti anıyoruz, dediler.

"Siz ondan önce on alâmet görmedikçe, Kıyamet kopmayacaktır" buyurdu ve şunları zikretti: Duman, Deccâl, Dâbbe, güneşin battığı yerden doğuşu, Îsâ b. Meryem'in (s.a.s.) inişi, Ye'cûc ve Me'cûc ve biri doğuda, diğeri batıda, biri de Arap yarımadasında olmak üzere üç yerin batması, sonuncu olarak da Yemen'den çıkıp insanları haşrolunacakları yere sürecek bir ateşin çıkması.[433]

Hadîs-i şerîflerin genelinden anladığımıza göre büyük alâmetlerin sıralamasının şöyle olacağını anlıyoruz:

1. Deccâl'in ortaya çıkması, 2. İsâ b. Meryem'in yeryüzüne inmesi, 3. Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkması, 4. Güneşin batıdan doğması, 5. Dâbbetü'l-Arz'ın çıkması, 6.7.8. Doğuda, batıda ve Arap yarımadasında yer

[433] Müslim, "Fiten", 39-40; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 11; İbn Mâce, "Fiten", 28.

batması, 9. Dumanın çıkması, 10. Yemen'den çıkıp insanları haşir meydanına sürecek ateşin çıkması.

1. Deccâl'in Ortaya Çıkması

Deccâl, tanrılık iddiasında bulunacak, istidrac denilen bazı olağanüstü şeyler gösterecek kimsedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Âdem'in yaratılışı ile kıyâmetin kopması arasında Deccâl'den daha büyük bir fitne yoktur"* buyurmuştur.[434]

Diğer bir hadîs-i şerîfte ise, her peygamberin, kavmini o şaşı ve yalancı Deccâl'den sakındırdıklarını haber vermektedir.[435]

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Hiçbir peygamber yoktur ki ümmetini tek gözlü yalancıdan uyarmış olmasın. Dikkat edin ki onun bir gözü kördür. Rabbiniz ise tek gözlü değildir. Körün iki gözünün arasında ***ke fe re*** *yazılı olacaktır."*[436]

Bir başka hadiste Abdullah b. Amr'dan gelen rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Deccâl, ümmetimin arasında çıkacak ve kırk (zaman) kalacaktır. (Kırk gün mü dedi, kırk ay mı, kırk sene mi bilemiyorum.) Derken Allah, Meryem oğlu Îsâ'yı gönderecektir. O Urve b. Mes'ud gibidir. Ve Deccâl'ı arayıp helâk edecektir. Sonra insanlar yedi sene duracak; iki kişi arasında düşmanlık olmayacaktır. Sonra Allah, Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderecek ve yeryüzünde kalbinde zerre kadar hayır veya iman bulunan hiçbir kimse kalmayacak, hepsinin ruhunu kabzedecektir. Hatta biriniz bir dağın içine girmiş olsa bile, rüzgâr üzerine girecek, ruhunu kabzedecektir."[437]

"Kırk gün (kalacaktır). Bir gün, bir sene gibi; bir gün, bir ay gibi; bir gün, bir hafta gibi; sâir günleri de sizin günleriniz gibi olacaktır."[438]

---

[434] Müslim, "Fiten", 126.

[435] Buhârî, "Tevhîd", 17, "Fiten", 27, "Edeb", 97, "Enbiyâ", 5.

[436] Müslim, "Fiten" 101.

[437] Müslim, "Fiten", 116; Ahmed b. Hanbel, II, 166; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 543; *Kenzü'l-Ummâl*, VII, 258.

[438] Müslim, "Fiten", 110.

Deccâl, Hz. Îsâ (a.s.) tarafından öldürülecektir.[439]

Bir hadîs-i şerîfte ise deccâllardan dört tanesinin kadın olduğu rivayet edilmektedir.[440] En büyük deccâl, Îsâ'nın (a.s.) öldüreceği Deccâldır.

Deccal'ın fitnesinden korunmak için Kehf sûresinin ilk âyetlerinin okunması,[441] başka bir hadîste de son âyetleri emredilmektedir. Kehf sûresinin baş kısmında iman üzerinde, son sayfasında da ihlâs üzerinde durulmuştur. Mü'min, Deccal'ı iman nuruyla tanıyacak, ihlâs ve samimi uygulamalarıyla Deccâl'e karşı Allah Teâlâ'nın yardımına mazhar olacak demek olsa gerektir.

2. Îsâ b. Meryem'in Yeryüzüne İnmesi

Hz. Îsâ, sahîh hadîs-i şerîflere göre kıyâmetin kopmasına yakın inecek, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şeriatiyle amel edecek, adâletle hükmedecek, indikten sonra yedi sene kalacak, Deccâl'i öldürecek sonra da ölecektir.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزِلَ فِيكُمْ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا مُقْسِطًا فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ وَيَقْتُلَ الخِنْزِيرَ وَيَضَعَ الْجِزْيَةَ وَيَفِيضَ الْمَالُ حَتَّى لَا يَقْبَلَهُ أَحَدٌ وَ حَتَّى تَكُونَ السَّجْدَةُ الْوَاحِدَةُ خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: إِقْرَؤُا إِنْ شِئْتُمْ: ﴿وَإِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾ سُورَةُ النساء 159

439 Müslim, "Fiten", 34, 116,

440 Ahmed b. Hanbel, V, 396.

441 Müslim, "Fiten", 110.

"Nefsim/hayatım elinde olan Allah'a yemin olsun ki yakında Îsâ b. Meryem aranıza âdil bir hakem olarak inecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, mal çoğalacak, hiç kimse mal kabul etmeycektir. Öyle ki bu zamanda bir tek secde dünya ve içindekilerden daha hayırlı olacaktır." Bundan sonra Ebû Hüreyre: İsterseniz şu âyeti okuyunuz: "Ehl-i Kitap'tan hiçbiri yoktur ki, ölümünden önce ona mutlaka iman etmesin. O (Hz. Îsâ) da Kıyâmet günü, aleyhlerinde bir şahid olacaktır. (Nisâ sûresi (4), 159.)"[442]

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَيُهِلَّنَّ ابْنُ مَرْيَمَ بِفَجِّ الرَّوْحَاءِ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا أَوْ لَيَثْنِيَنَّهُمَا"

"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki Meryem oğlu (Îsâ) hac veya umre yahut ikisini birden yapmak için mutlaka Fecc-i Ravhâ'da telbiye getirecektir."[443]

Fecc-i Ravhâ: Mekke ile Medine arasında bir yerdir. Rasûlullah (s.a.s.) Bedir harbine, Mekke'nin fethi ile Veda Haccına giderken buradan geçmiştir.

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"كَيْفَ أَنْتُمْ إِذا نَزَلَ ابْنُ مَرْيَمَ فِيكُمْ، وَإِمَامُكُمْ مِنْكُمْ؟"

"İmamınız (devlet başkanı) sizden olduğu halde Meryem oğlu (Îsâ a.s.) aranıza indiği zaman (Îsâ da imamınıza uyduğunda) acaba sizler nasıl olursunuz?"[444]

---

[442] Buhârî, "Enbiyâ", 51, "Büyû'", 102, "Mezâlim", 31; Müslim, "Îmân", 242-243; Tirmizî, "Fiten" 54; İbn Mâce, "Fiten", 33.

[443] Müslim, "Hacc", 216.

[444] Buhârî, "Enbiyâ", 51; Müslim, "Îmân", 244-245.

Diğer bir hadîs-i şerifte de Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ قَالَ فَيَنْزِلُ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ فَيَقُولُ أَمِيرُهُمْ: تَعَالَ صَلِّ لَنَا. فَيَقُولُ: لَا. إِنَّ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ أُمَرَاءُ تَكْرِمَةَ اللهِ هَذِهِ الْأُمَّةَ"

"Ümmetimden bir tâife hakka yardımcı olarak kıyâmete kadar çarpışmakta devam edecektir. Sonra Meryem'in oğlu Îsâ (a.s.) inecek ve müslümanların emîri ona: Gel bize namaz kıldır, diyecek, o da: Hayır, Allah'ın bu ümmete bir ikramı olmak üzere sizler birbirinize emîrsiniz, diyecektir."[445]

Bu iki hadîs-i şerîfteki emîrden ve imamdan maksad Mehdî'dir. İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî şerhinde, Ebû'l-Haseni'l-Has'î'l-Ebedî'nin, *Menâkıbüş-Şâfiî* kitabındaki şu değerlendirmeleri aktarmaktadır: Mehdî'nin bu ümmetten olduğuna ve Hz. Îsâ'nın (a.s.) da Mehdî'nin arkasında namaz kılacağı haberleri mütevâtirdir. Hz. Peygamber'in: "İmamınız kendinizden olduğu halde" buyurması, İncil ile değil Kur'ân'la hükmedecek veya Şerîat-i Muhammediyye her asırda ilim ehlinden bir tâifede bulunarak kıyâmete kadar aralıksız devam edecek, demektir. Mehdî'nin kendisine "Gel bize namaz kıldır!" dediğinde Îsâ (a.s.), eğer imam olarak öne geçseydi gerçekten bir problem olurdu ve Mehdî'nin bu sözü "vekil veya kendi şerîatini uygulayıcı olarak öne geçmeyi uygun görür müsün?" mânâsında algılanırdı. Ama Îsâ (a.s.), şüphe tozuyla tozlanmaması için namazı cemaat olarak Mehdî'nin arkasında kıldı (kılacaktır).[446]

Mehdî hakkında bazı hadîs-i şerîfler:

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

---

[445] Müslim, "Îmân", 247; Buhârî, "Enbiyâ", 51; Ahmed b. Hanbel, III, 345, 384.

[446] Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (tah. Muhammed Fuad Abdulbaki, Abdulaziz Abdullah b. Bâz), Mekke ts. VI, 493, 494.

"لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ لَطَوَّلَ اللهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَبْعَثَ [اللهُ] فِيهِ رَجُلًا مِنِّي "أَوْ" مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يُوَاطِئُ اِسْمُهُ اِسْمِي، وَاِسْمُ أَبِيهِ اِسْمَ أَبِي يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا لَا تَذْهَبُ، أَوْ لَاتَنْقَضِي الدُّنْيَا حَتَّى يَمْلِكَ الْعَرَبَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، يُوَاطِئُ اِسْمُهُ اِسْمِي"

"Dünya hayatından tek bir gün kalsa, Allah o günü uzatır, o gün benden (benim sülbümden) veya benim ehl-i beytimden ismi benim ismime, babasının ismi benim babamın ismine uygun bir zatı gönderinceye kadar (Allah o günü uzatır). Yeryüzü zulüm ve işkence ile dolduğu gibi adalet ve doğrulukla dolduracaktır. Benim ehl-i beytimden ismi ismime uygun bir kimse Arap milletine sahip oluncaya kadar dünya gitmez ve dünyanın ömrü bitmez."[447]

Tirmizî, bu hadîs, hasen sahîhtir, diyor. Elbânî de hadîsin sahîh olduğunu belirtmiştir.

Ebû Saîdi'l-Hudrî (r.a.)'nin rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"اَلْمَهْدِي مِنِّي أَجْلَى الْجَبْهَةِ، أَقْنَى الْأَنْفِ، يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ جَوْرًا وظُلْمًا، وَيَمْلِكُ سَبْعَ سِنِينَ"

"Mehdî bendendir, alnı geniş, burnu ince uzun ve ortası biraz yüksekçedir. Yeryüzü zulüm ve işkence ile dolduğu gibi onu doğruluk ve adaletle doldurur. Yedi sene hükmedecektir."[448]

Elbânî bu hadîs-i şerîf için, hasen hadistir, demiştir.

Ümmü Seleme (r.anhâ), Rasûlullah'tan şöyle derken işittim diye rivayet etmiştir:

---

[447] Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1 (4282); Tirmizî, "Fiten", 52 (2232); Dârimî, "Mehdî", 4; Ahmed b. Hanbel, I, 376-377, 430, 448.

[448] Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1. Hadîs no: 4285; Ahmed b. Hanbel, II, 291, III, 17.

"اَلْمَهْدِيُّ مِنْ عِتْرَتِي مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ"

"Mehdî, benim ehl-i beytimden kızım Fâtıma'nın çocuklarındandır."[449]

Hz. Ali'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"اَلْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ يُصْلِحُهُ اللهُ فِي لَيْلَةٍ"

"Mehdî, bizden, Ehl-i Beyt'tendir. Allah onu bir gecede ıslah eder."[450]

Bu hadîs-i şerîf için Ahmed Şakir ve Elbânî, sahîh hadîstir, demişlerdir.

İbn Kesîr, Allah, Mehdî'yi bir gecede bağışlayıp kusurlarını affedecek, ona başarı ve fazîlet ihsan edecek, demiştir. el-Hafnî, *Câmiu's-Sağîr*'in haşiyesinde yani Allah Teâlâ onu halka hükümdarlık yeteneğine ve ilmî faziletlere bir gecede kavuşturacak, demiştir.

Ebû Saîdi'l-Hudrî'nin (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"يَكُونُ فِي أُمَّتِي الْمَهْدِيُّ. إِنْ قُصِرَ فَسَبْعٌ. وَإِلَّا فَتِسْعٌ. فَتَنْعَمُ فِيهِ أُمَّتِي نَعْمَةً لَمْ يَنْعَمُوا مِثْلَهَا قَطُّ تُؤْتَى أُكُلَهَا. وَلَا تَدَّخِرُ مِنْهُمْ شَيْئًا. وَالْمَالُ يَوْمَئِذٍ كُدُوسٌ. فَيَقُومُ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: يَامَهْدِيُّ! أَعْطِنِي. فَيَقُولُ: خُذْ"

"Ümmetim içinde Mehdî olacaktır. (Aranızda kalması) kısa tutulursa (kalacağı süre) yedi (yıl)dır. Kısa tutulmazsa dokuz yıldır. Benim ümmetim o devirde öyle bir refah bulacak ki, o güne kadar onun gibisi kesinlikle olmamıştır. Yeryüzü, ürününü verecek ve insanlara hiçbir şeyi esirgemeyecektir.

---

[449] Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1. Hadîs no: 4284; İbn Mâce, "Fiten", 34. Hadîs no: 4087.

[450] İbn Mâce, "Fiten", 34 (4085).

Mal da o gün çok birikmiş olacaktır. Adam kalkıp: Ey Mehdî! Bana (mal) ver, diyecek; Mehdî de al, diyecektir."[451]

Bu hadîs-i şerîfin son kısmı ile ilgili Tirmizî'nin rivayetinde şu ifade geçmektedir:

"فَيَجِيءُ إِلَيْهِ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: يَا مَهْدِيُّ! أَعْطِنِي أَعْطِنِي، قَالَ: فَيَحْثِي لَهُ فِي ثَوْبِهِ مَا اسْتَطَاعَ أَنْ يَحْمِلَهُ"

"Mehdî'ye bir adam gelir ve şöyle der: "Ey Mehdî! Bana da ver, bana da ver!" Mehdî de onun elbisesine, taşımaya gücü yettiği kadar dolduracaktır."[452] Bu hadîs-i şerîf için Tirmizî, bu hadîs hasendir, demiştir.

Müslim'de ve Buhârî'de Mehdî ismi değil Mehdî'nin vasfı olan halîfe veya imam olarak ifade edilmiştir. İşte tam da İbn Mâce ve Tirmizî'de geçen konu hakkında Müslim'in *Sahîh*'inde Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"مِنْ خُلَفَائِكُمْ خَلِيفَةٌ يَحْثُو الْمَالَ حَثْيًا لَا يَعُدُّهُ عَدَدًا"

"Sizin halîfelerinizden bir halîfe malı avuçla avuçlayacak, adetle saymayacaktır."[453]

Ebû Saîd ile Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettikleri hadîs-i şerîfte ise Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ خَلِيفَةٌ يَقْسِمُ الْمَالَ وَلَا يَعُدُّهُ"

"Âhir zamanda bir halîfe gelecek, malı taksim edecek, saymayacaktır."[454]

---

451 İbn Mâce, "Fiten", 34 (4083); Tirmizî, "Fiten", 53 (2233).

452 Tirmizî, "Fiten", 53 (2233).

453 Müslim, "Fiten", 68-67.

454 Müslim, "Fiten", 69.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zevcesi Ümmü Seleme'den (r. anhâ) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"يَكُونُ اِخْتِلَافٌ عِنْدَ مَوتِ خَلِيفَةٍ، فَيَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ هَارِبًا إِلَى مَكَّةَ، فَيَأْتِيهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فَيُخْرِجُونَهُ وَهُوَ كَارِهٌ، فَيُبَايِعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ، وَيُبْعَثُ إِلَيْهِ بَعْثٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ فَيُخْسَفُ بِهِمْ بِالْبَيْدَاءِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ، فَإِذَا رَأَى النَّاسُ ذَلِكَ أَتَاهُ أَبْدَالُ الشَّامِ وَعَصَائِبُ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَيُبَايِعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ ثُمَّ يَنْشَأُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ أَخْوَالُهُ كَلْبٌ فَيَبْعَثُ إِلَيْهِمْ بَعْثًا فَيَظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ، وَذَلِكَ بَعْثُ كَلْبٍ، وَالْخَيْبَةُ لِمَنْ لَمْ يَشْهَدْ غَنِيمَةَ كَلْبٍ؛ فَيَقْسِمُ الْمَالَ، وَيَعْمَلُ فِي النَّاسِ بِسُنَّةِ نَبِيِّهِمْ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيُلْقِي الْإِسْلَامَ بِجِرَانِهِ فِي الْأَرْضِ، فَيَلْبَثُ سَبْعَ سِنِينَ، ثُمَّ يَتَوَفَّى وَيُصَلِّي عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ"

"Halifenin ölümü anında ihtilaf olur. Medine halkından bir kişi (Mehdî) koşarak Mekke'ye doğru çıkar, Mekke halkından bir grup insan ona (Mehdî), onu (halifeliği) istememesine rağmen insanların huzuruna çıkarırlar. Rükün (Hacer-i Esved) ile Makam-ı İbrahîm arasında ona biat ederler. Ona Şam halkından bir müfreze gönderilir. O müfreze Mekke ile Medine arasında Beyda denen yerde toprak yarılarak içine batarlar. Bu olayı Şam'ın velileri ve Irak halkının ileri gelenleri gördükleri zaman onlar da (Hacer-i Esved'le Makam-ı İbrahîm arasında) ona biat ederler. Sonra dayıları Benî Kelb'den olan Kureyş kabilesine mensup bir zât yetişir, büyür, biat edenler üzerine bir müfreze asker gönderir, biat edenler onlara galip gelirler. Bu müfreze Benî Kelb'in gönderdiği müfrezedir. (Elde edilen) mal taksim olunur. Benî Kelb'in ganimetlerinde hazır bulunmayanların eli boştur. O zât (Mehdî) insanlar içerisinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile amel eder. İslâm yeryüzüne tam mânâsıyla

yerleşir. (Mehdî) yeryüzünde yedi sene kalır sonra vefat eder ve müslümanlar onun namazını kılarlar."[455]

Bu hadîs-i şerîften, Mehdî'nin, Medineli olduğu, halîfeliği, emîrliği istemediği, hatta ellerinden kaçtığı, Mekke'de Mekke halkından bir grubun, halîfeliği istememesine rağmen bulunduğu yerden çıkarıp Hacer-i Esved'le Makam-ı İbrahîm arasında biat edecekleri anlaşılmaktadır. Demek ki, o geceye kadar kendisinin mehdî olduğunu bilmeyecek, o gece Allah Teâlâ onu layık kılacak da böylece kendisinin mehdî olduğunu anlamış olacaktır.

Tirmizî'ye şerh yazan Mübârekfûrî, Mehdî hakkında gelen hadîs-i şerîfler hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

"Geçen asırlardan beri Ehl-i İslâm'ın bütünü arasında meşhur olan, âhir zamanda Ehl-i Beytten bir kişinin muhakkak zuhur edeceği, dini kuvvetlendireceği, adaleti ortaya koyacağı, müslümanların ona tâbi olacağı ve İslâm memleketlerine hâkim olacağıdır. O kimseye Mehdî denmektedir. Deccâl çıkacak, ondan sonra Sahîh'de belirtildiği gibi kıyâmet alametleri olarak; Îsâ aleyhisselam inecek, Deccal'i öldürecek, namazda Mehdî'ye tâbi olacaktır. Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Bezzar, Hâkim, Taberânî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî gibi hadîs imamları Mehdî hadîslerini tahrîc etmişler ve Sahâbeden Hz. Ali, İbn Abbâs, İbn Ömer, Talha, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hüreyre, Enes, Ebû Saîd el-Hudrî, Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme, Sevbân, Kurre b. İyâs, Aliyyü'l-Hilâl, Abdullah b. el-Hâris el-Cüz (r.anhüm) gibi sahabeye isnad etmişlerdir. Bu hadîslerin isnadları, sahîh, hasen ve zayıf arasındadırlar. Fakat İbn Haldûn, Mehdî hakkındaki hadîslerin hepsinin zayıf olduğu hususunda çok mübâlağa etmiştir. İbn Haldun isabetli değil bilakis hata etmiştir." Mübârekfûrî en sonunda şöyle diyor: "İmam Mehdî'nin çıkışına dair hadîsler gerçekten çoktur. Fakat bu hadîslerin çoğu zayıftırlar. Lakin Tirmizî'de Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edilen hadîs asla hasen derecesinden aşağı değildir. Hasen ile zayıf hadîsler arasında çok şahidleri de vardır. Abdullah b. Mes'ûd'un bu hadîsi, şevâhidi ve ona tâbi olan hadîsler şüphesiz Mehdi için delil olmaya uygundur. İmam

[455] Ebû Davûd, "Mehdî", 1 (4286); Ahmed b. Hanbel, VI, 316.

Mehdî'nin hurucu ve zuhuruna dair söz haktır ve doğrudur. Allah Teâlâ en iyi bilendir."[456]

Mehdî'nin geleceğine inanmanın faydası veya zararı ne olabilir?

"Mehdî gelsin bizi kurtarsın" mantığı yanlıştır. 'Şimdiden ben, İslâm'ın anlaşılması ve yaşanması, hayata hâkim olması için çalışmalıyım ki, gelince ona asker olabileyim', düşüncesi doğrudur. İşte bu şekilde, doğru değerlendiren de yanlış değerlendiren de olabilir. Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.) gelince inanması gereken insanların çoğu inanmadı, karşısına geçti. Bir kısmı da gelmesini fırsat bildi, gelişini hem kendi kurtuluşuna hem başkalarını kurtarmaya vesile kıldı.

Mehdî'nin gelecek olması, elbette bir müjdedir; mü'minlere ümit verir, İslâm için çalışma aşkını tetikler. Yoksa "ben çalışmayayım, Mehdî gelsin beni kurtarsın" düşüncesi şekavet alametidir. İşte gerçek ve daimî mehdî durumunda olan Kur'ân-ı Kerîm gelmiş, hep beraber ona uyalım ki Mehdî gelince onun askeri olabilelim.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "Muhakkak Allah, her yüz senenin başında bu ümmetin dinini (bid'atlardan arındırıp) yenileyecek (ilim ve irfan sahibi müceddid) bir zatı gönderir"[457] buyurduğuna bakarak herhalde en son müceddidin Mehdî olacağını anlamak mümkündür. Mehdî şüphesiz hem alim hem de otorite sahibi âdil bir idareci olacaktır.

Mehdî gelecek ise, inkâr etmekle yok olmaz; gelmeyecek ise gelecek demekle de gelmez. Bu konu ictihâdî değil, gaybî bir konudur. Bu konuyu haber veren kimse, nice gâib haberlerin âyet-i kerîme ile kendisine bildirildiği sabit olan Rasûlullah Efendimiz'dir.

Eğer Rasûlullah'ın (s.a.s.) haber verdiği şey sahîh haberle sabit ise tasdik edilir. Bu haberler mütevâtir ise tasdiki farz olur; eğer manen mütevâtir iseler tasdiki vacib olur. Farz olanın inkârı kişiyi kâfir kılar; vacib olanın inkârı kişiyi kâfir kılmaz, itikaden fâsık eder. Zira Mehdî

---

[456] Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî, Şerhu Câmii't-Tirmizî*, Medine 1386/1967, VI, 484-485.

[457] Ebû Dâvûd, "Melâhim", 1 (4291).

ile ilgili hadîs-i şerîfler, lafzen mütevâtir değil manen mütevâtir derecesine ulaşmıştır.

Bazı itirazlara cevaplar

a) "Mehdî ile ilgili hadîsler, her toplumda bir 'kurtarıcı' beklentisi ile uydurulmuştur."

Mehdî ile ilgili hadîsler, toplanıp kitap hâline getirildiği zaman, İslâm'ın altın çağı; müslümanların galip, gayr-i müslimlerin mağlup olduğu ve zimmî sayıldığı bir zamandır. Galipler mağluplardan değil, mağluplar galiplerden etkilenirler. "Kurtarıcı" anlayışı, asırlardan beri, hatta Sümerlerden beri var olmuştur. Başka dinlerde veya milletlerde herhangi bir sebeple kurtarıcı aranması Mehdî inanç ve anlayışının İslâm'a dışarıdan geldiğini göstermez. Sahîh Sünnet'e asla dış tesir girmemiştir. Hadîs ilminden biraz bilgisi olanlar, manen mütevâtir derecesine gelen bir konunun dış tesirden uzak olduğunu bilirler. Bu dış tesir iddiasını ancak İslâm düşmanları söyleyebilirler.

b) Mehdî İle İlgili Hadîslerin Ehl-i Sünnet'e, Şia'dan Geldiği İddiası

Mehdî itikadının Ehl-i sünnet'e Şia'dan geldiği iddiası da batıldır ve iftiradır. Şöyle ki; Şia'nın 12. İmamı Muhammed b. el-Hasen el-Askerî'nin, hicrî 260 (m. 873) yılında, henüz 5 yaşında iken gayb âlemine çekildiği ve kıyâmete yakın bir vakitte ortaya çıkacağı iddia edilmektedir. Ehl-i sünnet itikadına göre bu asla doğru değildir. Şunu da belirtmek gerekiyor; Mehdî hakkındaki manen mütevâtir haddine gelen rivayetler, Muhammed b. el-Hasen el-Askerî doğmadan önce; Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve Abdurrezzak'ın el-Musannef'i gibi hadîs kitaplarında yer almaktadır. Bu da gösteriyor ki, Ehl-i sünnet'teki Mehdî itikadının Şia ile irtibatlandırılmasına imkân yoktur.

Beklenen Mehdî inancı, Şia'da olan bir inançtır. Ehl-i Sünnet'te 'biz çalışmayalım, Mehdî gelsin bizi kurtarsın' şeklinde bir beklenti yoktur. Çünkü bu anlayış insana çalışmayı bıraktırır, tembelliğe sevkeder. Bu anlayış İslâm'da yoktur.

Hz. Îsâ (a.s.) hakkında Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Îsâ (a.s.), insanları İslâm'a davet edecek; Allah, onun zamanında bütün dinleri helâk edecek, sadece İslâm kalacak; Allah, onun zamanında Mesîh-i Deccâl'i helâk edecektir. Îsâ (a.s.) kırk sene kalacak, sonra vefat edecek; müslümanlar da onun cenaze namazını kılacaklardır."[458]

İbn Hacer Askalânî, Buhârî şerhi *Fethu'l-Bârî*'de şöyle demektedir:

Îsâ'nın (a.s.) göğe çekilmezden önce vefat edip etmediği hususunda ihtilaf olunmuştur. Burada asıl olan, Allah Teâlâ'nın:

﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

"Hani Allah şöyle buyurmuştu: 'Ey Îsâ, muhakkak Ben seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım"[459]âyet-i kerîmesidir.

Bazıları âyetin Zahiri mânâsının murad olduğunu söylemişlerdir. Bu takdirde yeryüzüne indiği zaman kendisine mukadder olan müddet geçince tekrar ölecek demektir. Bazı kimseler, "bu âyet-i kerîme: 'Ben seni yerden tamamen alacağım' mânâsınadır" demişlerdir. Bu tefsire göre ölmemiş olup âhir zamanda ölecektir.

Burada takdim ve te'hîr ihtilaf edilmiştir: *"Seni nezdime yükselteceğim"*, sonra senin semadan inmenden sonra *"Ben seni vefat ettireceğim"* Fakat takdim ve tehir müsavidir. Çünkü nice zikirde takdim var, ama hüküm tehirdedir; nice zikirde de tehir vardır, ama hüküm takdimdedir. Şu âyette de bunun örneği vardır: *"Allah (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde alır."*[460] Burada ruhlarını almak, birinci ihtimaldir. 'Senin cismini vefat etireceğim, ruhunu kabzedeceğim'. Buradaki vefat ölüm vefatı değildir.[461]

---

458 Ahmed b. Hanbel, II, 406.

459 Âl-i İmrân sûresi (3), 55.

460 Zümer sûresi (39), 42.

461 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, II, 315.

Hz. İsa'nın göğe çekildiği zaman kaç yaşında olduğu da ihtilaflıdır. Bazılarına göre otuz yaşında idi. Ancak âyetten Hz. Îsâ aleyhisselam'ın öldükten sonra göğe çekildiği mânâsını çıkaranlara Kitap ve Sünnet'ten deliller göstererek itiraz edilmiş ve şöyle denilmiştir: "Îsâ'nın (a.s.) hâlen sağ olduğuna, âhir zamanda yeryüzüne inerek Hz. Muhammed'in şerîatiyle hükmedeceğine ve Allah yolunda mücahedede bulunacağına inanmak şer'an farzdır. Nitekim Nebî-i sâdık (s.a.s.) Efendimizden bu bapta varid olan hadîsler tevatür derecesini bulmuştur. Bunun farz olması, şu ayet sebebiyledir:

﴿ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ۝ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ﴾

"Onlar (yahudiler), onu (Îsâ) gerçekten öldürememişlerdir, bilakis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır. Allah Azîzdir, Hakîmdir"[462].

Hz. Îsâ'nın (a.s.) âhir zamanda yeryüzüne ineceğini bildiren mütevâtir hadîslere karşı çıkan ve onun öldüğünü gösteren tek bir hadîs yoktur. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Îsâ'nın (a.s.) öldürülmeden göğe çekildiğini haber veriyor, hadîsler ise kıyâmete yakın yeryüzüne ineceğini, Müslim'deki İbn Ömer rivayetine göre indikten sonra yedi sene kalıp vefat edeceğini bildirmektedir.

Âlimler şöyle demişlerdir: Diğer peygamberler değil de sadece Hz. Îsâ'nın inmesindeki hikmet, Yahudilerin onu öldürdükleri iddialarını reddetmek için veya onun yeryüzüne inmesinin ve orada ölecek olmasının yakın olması sebebiyledir. Zira yerden yaratılanın yeryüzünün dışında ölmesi olmaz.[463]

"...يَخْرُجُ الدَّجَّالُ فِي أُمَّتِي فَيَمْكُثُ أَرْبَعِينَ (لَا أَدْرِي: أَرْبَعِينَ يَوْمًا، أَوْ أَرْبَعَينَ شَهْرًا، أَوْ أَرْبَعِينَ عَامًا). فَيَبْعَثُ اللهُ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ كَأَنَّهُ عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ. فَيَطْلُبُهُ فَيُهْلِكُهُ. ثُمَّ يَمْكُثُ النَّاسُ سَبْعَ سِنِينَ. لَيْسَ بَيْنَ اثْنَيْنِ عَدَاوَةٌ.

---

462 Nisâ sûresi (4), 157-158.

463 Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VI, 491-494.

ثُمَّ يُرْسِلُ اللهُ رِيحًا بَارِدَةً مِنْ قِبَلِ الشَّأْمِ. فَلَا يَبْقَى عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ أَوْ إِيمَانٍ إِلَّا قَبَضَتْهُ. حَتَّى لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ دَخَلَ فِي كَبَدِ جَبَلٍ لَدَخَلَتْهُ عَلَيْهِ، حَتَّى تَقْبِضَهُ". قال: سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ "فَيَبْقَى شِرَارُ النَّاسِ فِي خِفَّةِ الطَّيْرِ وَأَحْلَامِ السِّبَاعِ. لَا يَعْرِفُونَ مَعْرُوفًا وَلَا يُنْكِرُونَ مُنْكَرًا. فَيَتَمَثَّلُ لَهُمُ الشَّيْطَانُ فَيَقُولُ: أَلَا تَسْتَجِيبُونَ؟ فَيَقُولُونَ: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ فَيَأْمُرُهُمْ بِعِبَادَةِ الْأَوْثَانِ. وَهُمْ فِي ذَلِكَ دَارٌ رِزْقُهُمْ، حَسَنٌ عِيشُهُمْ. ثُمَّ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ. فَلَا يَسْمَعُهُ أَحَدٌ إِلَّا أَصْغَى لِيتًا وَرَفَعَ لِيتًا"

Abdullah b. Amr (r.anhümâ), Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu dedi:

"....Deccal ümmetimin arasında çıkacak ve kırk (zaman) kalacaktır. (Kırk gün mü dedi, kırk ay mı yoksa kırk sene mi bilemiyorum.) Derken Allah, Meryem oğlu Îsâ'yı gönderecektir. O Urve b. Mes'ud gibidir. O, Deccâl'i arayıp yok edecektir. Sonra insanlar yedi sene duracak; iki kişi arasında [bile] düşmanlık olmayacaktır. Sonra Allah, Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderecek ve yeryüzünde kalbinde zerre kadar hayır yahut iman bulunan hiç kimse kalmayacak, hepsinin ruhunu alacaktır. Hatta biriniz bir dağın içine girmiş olsa, rüzgâr üzerine girip ruhunu alacaktır." Ben bunu Rasûlullah'tan (s.a.s.) işittim. Buyurdular ki: "Bunun üzerine insanların şerlileri kuş hafifliğinde ve yırtıcı hayvan tabiatında kalacaklar. Ne bir iyilik tanıyacaklar ne de bir kötülüğe mâni olacaklar. Şeytan kendilerine insan şeklinde görünerek, '(Bana) icabet etmiyor musunuz?' diyecek. Onlar da şöyle cevap verecekler: 'Bize ne emredersin?' Şeytan onlara putlara tapmayı emredecektir. Onlar da bu halde rızıkları bol, yaşayışları güzel halde devam ederken Sûr'a üfürülecektir. Bunu işiten herkes boyun bükecek ve boyun kaldıracaktır (teslim olacaklardır).[464]

Mehdî, Deccal ve Hz. Îsâ (a.s.) hakkında çeşitli âlimlerin tespitleri vardır. Bunlardan bazılarını size arzedelim:

---

[464] Müslim, "Fiten", 116; Ahmed b. Hanbel, II, 166.

Şevkânî, Mehdî ve Deccal hakkındaki hadislerle Hz. Îsâ'nın inişi hakkındaki hadîslerin mütevâtir olduğunu söylüyor.[465]

Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*'ın son kısmı olan İmâmet konusuna ilave olarak Mehdî'nin çıkışı hakkında şöyle demiştir:

"Mehdî'nin çıkışı ve Hz. Îsâ'nın (a.s.) nüzûlü, kıyâmet alametlerindendir. Bu konudaki rivayetler âhâdî olsa da sahîh haberler olarak gelmiştir. Bu hadîsler, Deccâl'in çıkışı ile ilgili hadîslerin manen mütevâtir olmasına benziyor." Teftâzânî, Mehdî ile ilgili delil olarak, dört hadîs-i şerîf almış, sonunda da 'ulemânın, Mehdî'yi, Hz. Fâtıma'nın (r.anhâ) soyundan, Allah Teâlâ istediği bir zamanda yaratacağını ve dînine yardım için âdil bir imam olarak göndereceği' görüşünde olduklarını' söylemiştir.[466]

Muhammed Zâhid el-Kevserî ise şöyle der: "Mehdî, Deccal ve Îsâ (a.s.) ile ilgili hadîslerin mütevâtir oluşu, hadîs ilmini bilenlere göre hiçbir şüpheye yer olmayacak derecededir. Bazı mütekellim âlimlerin, kıyâmet alâmetlerinin hepsinin hak olduğunu itiraflarına rağmen bu husustaki hadîslerin mütevâtir oluşundaki şüpheleri, hadîs ilmine olan vukûfiyetlerinin azlığındandır."[467]

Allâme Muhaddis Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, âlimlerin, 'Hz. Îsâ'nın (a.s.) inişi, Kitap, Sünnet ve İcma ile sâbittir' dediklerini belirttiktikten sonra şöyle der: Özetle, beklenen Mehdî hakkında gelen hadîs-i şerîfler mütevâtirdir, yine aynı şekilde Deccal hakkında gelen hadîsler de yine Îsâ b. Meryem hakkında gelen hadîsler de mütevâtirdir.[468]

Mütevâtir, lafız ve mânâ olmak üzere iki kısımdır. Bu hadîsler manen mütevâtirdirler. Çünkü bu üç konuda da gerçekten mütevâtir haddine ulaşmış çok hadîs vardır.

---

[465] Muhammed Enver Şâh, *et-Tasrîh bimâ tevâtere fî nüzûli'l-Mesîh* (tah. Abdulfettâh Ebû Gudde), Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Halep, 1968, s. 64.

[466] Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, II, 307.

[467] Kevserî, Muhammed Zâhid, *Nazratün âbiratün fî mezâımi men yünkiru nüzûli Îsâ a.s. kable'l-âhire*, Kahire 1943, s. 49.

[468] el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, Beyrut 1400/1980, s. 147.

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Hz. Îsâ'nın, yeryüzüne indikten sonra hac ve umre yapacağını haber vermektedir: "Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki Meryem oğlu hac veya umre yahut ikisini birden yapmak için mutlaka Fecc-i Ravhâ'da telbiye getirecektir."[469]

Hâkim'in tahriç edip sahihtir dediği, İmam Zehebî'nin de Müstedrek'in telhîsinde 'sahîhtir' dediği hadîste, Hz. Îsâ'nın (a.s.), Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kabrini ziyaret edeceğini, selam vereceğini, Peygamberimizin de selamına cevap vereceği bildirilmektedir.[470]

Kâdî Iyâz şöyle demiştir:

"Ehl-i sünnet'e göre Îsâ'nın (a.s.) inmesi ve Deccâl'i öldürmesi haktır, sahîhtir. Çünkü bu konuda sahîh hadîsler gelmiştir. Aklen ve şer'an bunu iptal edecek bir delil de yoktur. Bundan dolayı ispatı vâciptir."[471]

Îsâ (a.s.) hakkında, şu ayet-i kerîmenin -kıraat farkı ile- kıyâmet alâmeti olarak değerlendirilmiştir:

﴿ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾

"O, kıyâmetin kopacağını gösterir bir bilgidir. O sâ'atin geleceğinden (kıyâmet) hiç şüphe etmeyin, bana uyun, doğru yol budur."[472]

Bu âyet-i kerîme, iki şekilde kıraat edilmiştir: وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ *"O, kıyâmetin kopacağını gösterir bir bilgidir.* وَإِنَّهُ لَعَلَمٌ لِلسَّاعَةِ *"O'(nun semadan yere inmesi), kıyamet için alâmettir."*

Sonra bu konuda şöyle ihtilaf edilmiştir: Onlardan bir kısmı şöyle demiştir: Hz. Îsâ'nın gökten inmesi, kıyametin kopacağını gösteren bir bilgi ve kıyamete delildir. Böyle olunca, iki önce geçen *"Biz onu (Îsâ) İsrâîloğullarına bir misal kıldık."* âyetiyle irtibatlı olur. Sanki şöyle demiş olur: Biz onu (Îsâ) zikrettiğimize göre ibret kıldık; aynı şekilde kıyame-

---

469 Müslim, "Hacc", 216.

470 Ahmed b. Hanbel, II, 290; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 595; Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, II, 245.

471 Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1977, XI, 401.

472 Zuhruf sûresi (43), 61.

te alâmet kıldık. Onlardan bir kısmı şöyle demiştir: *"O, kıyâmetin kopacağını gösterir bir bilgidir"* âyetindeki "o"ndan kasıd Hz. Muhammed (s.a.s.) ve ona indirilen Kur'ân'dır. Çünkü nübüvvet ve risalet onunla sona ermiştir. Bu konuda Rasûlullah iki parmağını uzatıp işâret ederek, *"Kıyamet günü ile ben şu ikisi gibi peygamber olarak gönderildim."* buyurmuştur.[473] Allah Teâlâ onu kıyamete yakın göndermiştir ki o da kıyametin kopacağına alâmettir.[474]

Âyetteki *"ilm"* kelimesi *"alem"* şeklinde okununca şu mânâya geliyor: "Gerçekten o, (İsâ'nın inişi) kıyâmetin yaklaştığını gösteren bir alâmettir. Sakın kıyâmet hakkında şüpheye düşmeyip, bana uyun, bu doğru yoldur."

Bu okuyuşa göre Hz. Îsâ'nın (a.s.) inişi, kıyâmetin bir alâmetidir. Bu âyetten biraz önce Hz. Îsâ'dan bahsedildiği için "o" zamiri Hz. Îsâ'ya işaret etmektedir.[475]

وَاتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ *"bana uyun; doğru yol budur."*

وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ *"O, kıyâmetin kopacağını gösterir bir bilgidir."* Buradaki zamirden maksad, Hz. Muhammed (s.a.s.) ise mânâ şöyle olur: Sanki Hz. Peygamber şöyle demiş olur: Ben kıyametin bir alametiyim ve kıyamete yakınım, işte bundan dolayı bana uyun! Eğer zamirden maksad, Îsâ aleyhisselam ise şöyle demiş olur: O, kıyametin alametidir ve kıyamete delildir, öyle ise o çıkmadan ve gökten inmeden önce bana uyun![476]

Bu ayetin Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceğine yorumlanması kesin değil, zannîdir. Nisâ sûresi 159. âyetin delâleti de zannîdir. Yine bu konudaki hadîsler manen mütevâtir olsalar da her bir hadîs ya meşhur veya vâhid haber seviyesindedirler. Bu sebeple, Hz. Îsâ'nın inişinin inkârı küfrü gerektirmez.

---

[473] Buhârî, "Rikâk", 39; Müslim, "Fiten", 133-135, "Cum'a", 43.

[474] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XII, 265.

[475] Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVI, 105; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, VII, 222-223.

[476] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XII, 265-266.

Hz. Îsâ'nın (a.s.) ineceğine ve Deccâl'i öldüreceğine inanmak, müslümanları İslâmî duyarlılığa, İslâm'ın yeniden galip geleceği inancı ile onları galibiyet sebeplerine sevk eder; atalete ve ümitsizliğe engel olur.

'Hz. Îsâ (a.s.) ölmüştür' diyene şöyle cevap vermek mümkündür: Allah Teâlâ, onu kıyâmate yakın yeryüzüne indireceği zamânâ kadar hayatta tutmaya veya Hz. Üzeyr (a.s.) ve Ashab-ı Kehf gibi bir süre uyur halde bulundurup uyandırmaya veya vefat ettirip tekrar diriltip göndermeye de kâdirdir.

3. Ye'cûc ve Me'cûc'un Çıkması

Bu iki kabilenin yeryüzüne dağılıp bozgunculuk yapması, kıyâmetin büyük alâmetlerindendir. Kehf sûresinde bunların geçmişteki zulümlerinden, bu konuda Zülkarneyn'e yapılan müracaat sonunda sed yapılması sonucu emniyetin sağlandığından bahsedilir.[477] Başka bir surede ise bu konu kıyâmet alâmeti olarak zikredilir:

﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ﴾

"Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc(un seddi) açılıp da yüksekçe tepelerden hızla indiklerinde ve gerçek va'd (olan kıyâmet) yaklaştığında, işte o zaman kâfir olanların gözleri dehşetle yerinden fırlayarak 'Eyvah bizlere! Gerçekten biz, bundan gaflet içindeymişiz, hayır biz zulme batmışız meğer' diyecekler."[478]

Bu âyet-i kerimede, çevreye yayılıp zarar veren, yakıp yıkan Ye'cûc ve Me'cûc'un tasviri yapılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, geçmişte olduğu gibi, gelecekte de bu özelliği taşıyan kalabalık toplulukların ortaya çıkıp yeryüzünde fesat çıkaracaklarını haber vermektedir.

---

[477] Kehf sûresi (18), 97-98.

[478] Enbiyâ sûresi (21), 96-97.

Rasûlullah Efendimiz, Hz. Îsâ'nın (a.s.) yeryüzüne inip Deccâl'i öldürmesi ve sonrası ile ilgili uzun bir hadîs-i şerîfinde şöyle buyurmuştur:

"...Sonra Deccal'in şerrinden kendilerini Allah'ın koruduğu bir kavim gelecek. Îsâ onların yüzlerini silecek, onlarla cennetteki derecelerine göre konuşacaktır. O halde iken Allah Teâlâ Îsâ'ya: 'Ben bu şekilde, birtakım kullarımı çıkardım ki onları öldürmeye hiç kimsenin eli varmaz. Şimdi sen Benim kullarımı Tûr'a götürerek koru', diyerek vahiy indirecek ve Allah Ye'cûc ve Me'cûc'ü gönderecektir. Bunlar her tepeden süratle sızacaklardır. Bu suretle öncüleri Taberiye gölüne uğrayıp suyunu içecekler. Son gelenleri oraya uğrayacak ve, 'Bu gölde bir zamanlar su vardı', diyeceklerdir. Allah'ın nebisi Îsâ ile arkadaşları muhasara edilecek. Öyle ki, onlardan birine bir öküz başı, sizden birinize bugün yüz altından daha makbul olacaktır. Bunun üzerine Allah'ın nebisi Îsâ ile arkadaşları dua niyaz edecekler. Allah da Ye'cûc ve Me'cû'cun üzerine, boyunlarına isabet edecek deve kurdu gönderecektir. Böylece bir kişinin ölmesi gibi, helâk olarak sabahlayacaklardır. Sonra Nebiyyuullah Îsâ ile arkadaşları (Tur'dan) yeryüzüne inecekler. Yeryüzünde onların lâşe ve pislikleri ile dolmadık bir karış yer bulamayacaklar. Hz. Îsâ ile arkadaşları yine Allah'a niyaz edecekler, Allah da Horasan develerinin boyunları gibi kuşlar gönderecek. Bu kuşlar onların cesetlerini yüklenerek Allah'ın dilediği yere atacaklardır..."[479]

4. Güneşin Batıdan Doğması

Bu konuda Abdullah b. Amr (r.anhümâ) şöyle demiştir: Rasûlullah'tan (s.a.s.) bir hadîs öğrendim, bir daha onu unutmadım. Ben Rasûlullah'ı (s.a.s.) şöyle buyururken işittim:

"إِنَّ أَوَّلَ الْآيَاتِ خُرُوجًا، طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحًى. وأَيُّهُمَا مَا كَانَتْ قَبْلَ صَاحِبَتِهَا، فَالْأُخْرَى عَلَى إِثْرِهَا قَرِيبًا"

[479] Müslim, "Fiten", 110.

"İlk kıyâmet alâmeti, güneşin battığı yerden doğması ve kuşluk zamanı insanların üzerine Dâbbe'nin çıkmasıdır. Hangisi arkadaşından önce çıkarsa, diğeri de hemen onun izinde olacaktır."[480]

Münâvî bu konuda şöyle demiştir: Bu hadîs-i şerifte geçen 'ilk çıkacak kıyâmet alâmeti'nden maksat, alışılmamış alâmetlerdir. Deccâl'in çıkması, Îsâ'nın (a.s.) inmesi ve Ye'cûc ve Me'cûc'un ortaya çıkışı daha önce görülecek alâmetlerden ise de bunlar alışılmış şeylerdir.[481]

Şöyle de demek mümkündür: Deccâl'in çıkması, insanların hallerinde değişiklik meydana getirecek büyük alâmetlerin ilki, güneşin batıdan doğması da güneş sisteminde meydana gelecek büyük alâmetlerin ilkidir.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا، فَإِذَا طَلَعَتْ فَرَآهَا النَّاسُ آمَنُوا أَجْمَعُونَ، فَذَلِكَ حِينَ: لاَ يَنفَعُ نَفْساً إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْراً"

"Güneş batıdan doğmadıkça kıyâmet kopmaz. Güneş batıdan doğunca, insanların hepsi onu görürler de toptan iman ederler. İşte bu, "Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye (o günkü) imanı fayda vermez"[482] *olduğu zamandır."*[483]

Bu alâmetten sonra kâfirlerin küfürden tövbeleri kabul edilmeyecektir. Bu bakımdan da tövbenin kabul edilmeyeceği ilk alâmettendir. Güneşin batıdan doğduğunu gören müslümanların günahlardan tövbesini ise Allah Teâlâ ister kabul eder ister kabul etmez.

---

[480] Müslim, "Fiten", 118; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 12; İbn Mâce, "Fiten", 14.

[481] Münâvî, *Feyzu'l-kadîr Şerhu Câmii's-sagîr*, Beyrut 1391/1972, II, 442.

[482] En'âm sûresi (6), 158.

[483] Buhârî, "Rikâk", 40; Müslim, "Îmân", 248; İbn Mâce, "Fiten", 32.

5. Dâbbetü'l-Arz'ın Çıkması

Dâbbetü'l-arz, bu isimde bir canlıdır. Bu konu Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle geçmektedir:

﴿ وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴾

"(Kıyametin kopacağına dair) o söz başlarına gelince onlar için yerden kendilerine bir dâbbe (canlı bir yaratık) çıkarırız. O, onlara, insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler."[484]

Bu hususta Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"تَخْرُجُ الدَّابَّةُ وَمَعَهَا خَاتَمُ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ، وَعَصَا مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ، عَلَيْهِمَا السَّلَامُ. فَتَجْلُو وَجْهَ الْمُؤْمِنِ بِالْعَصَا. وَتَخْطِمُ أَنْفَ الْكَافِرِ بِالْخَاتَمِ، حَتَّى أَنَّ أَهْلَ الْحِوَاءِ لَيَجْتَمِعُونَ. فَيَقُولُ هذَا: يَا كَافِرُ!"

"Dâbbe, Süleyman b. Dâvûd'un mührü ve Musa b. Imran'ın asâsı (aleyhimesselam) beraberinde olarak çıkacak, asâ ile mü'minin yüzünü parlatacak ve mührü kâfirin burnuna vurup damgalayacaktır. (Mü'min ile kâfiri bu şekilde ayıracak) öyle ki, oba halkı toplanacak da (oba halkı, dâbbeye bu kim diye sorunca, o kimse mü'min ise mü'min olan kimseye), 'ey mü'min!' diyecek, şu da (kim diye sorunca, kâfir olan kimseye de) 'ey kâfir!' diyecektir."[485]

6.7.8. Doğuda, Batıda ve Arap Yarımadasında Yer Batması

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَسْخٌ وَخَسْفٌ وَقَذْفٌ"

---

[484] Neml sûresi (27), 82.

[485] İbn Mâce, "Fiten", 31 (4066).

"Kıyâmete yakın zamanda (bazı günahkâr insanlarda) mesih (hayvan sûretine çevrilme), yere batma ve taşlanma (azabı) olur."[486]

Buradaki yere batma, depremden farklıdır ve kıyâmetin büyük alâmetlerinden olduğu için şiddet ve zarar bakımından daha büyük olacaktır. Bu hadiseler ileriki zamanlarda, biri doğuda, biri batıda ve biri de Arabistan yarımadasında meydana gelecektir.

9. Dumanın Çıkması

Kıyâmetin alâmeti sayılan Duhân'dan (duman) kasdedilen mânâ hususunda iki görüş ve rivayet vardır. *Avnü'l-Ma'bûd* müellifi kıyâmetin on büyük alâmetinden olan Duhân hakkında şöyle söylemektedir:

a) Tîbî: Bu duhan, Allah Teâlâ'nın;

﴿ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴾

"O halde (Ey Nebî) göğün alenî bir duman getireceği günü gözle"[487] buyruğunda geçen dumandır. Bu duman hadisesi, Rasûlullah'ın döneminde meydana geldi, demiştir.

b) Nevevî, Müslim şerhinde bu hadîsi izah ederken, 'bu hadîs, Duhân'ın, kâfirlerin nefeslerini tıkayacak ve mü'minlere de ancak nezle gibi rahatsızlık verecek ve henüz vukû bulmayıp kıyâmetin kopmasına yakın bir zamanda meydana gelecek bir duman olduğunu söyleyenlerin sözünü teyid eder', demiştir.

Nevevî daha sonra birinci görüşe değinerek, İbn Mes'ûd; 'Duhân, Mekke müşriklerinin başına gelen kıtlık felaketidir ki, o felaket onların başına gelince açlık ve gıdasızlıktan gözleri iyice zayıflamıştı ve bundan dolayı havayı hep dumanlı görürlerdi', demiştir. Âlimlerden bir cemaat da İbn Mes'ûd'un (r.a.) görüşüne katılmıştır. Huzeyfe, İbn Ömer ve Hasan (r.anhüm) da birinci görüşte olanlardandır. Huzeyfe (r.a.), Duhân'ın kıyâmete yakın zamanlarda görülecek duman olduğu-

---

[486] İbn Mâce, "Fiten", 29.

[487] Duhân sûresi (44), 10.

na dair Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bir hadîs rivayet etmiştir. O hadîste dumanın kırk gün yeryüzünde kalacağı da ifade buyrulmuştur. Rivayetleri birleştirmek bakımından iki ayrı dumanın vukû bulmasının kasdedilmiş ihtimali de vardır, demiştir.[488]

10. Yemen'den çıkıp insanları haşir meydanına sürecek ateşin çıkması

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerîfte Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَخْرُجَ نَارٌ مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ، تُضِئُ أَعْنَاقَ الْإِبِلِ بِبُصْرَى"

"Hicaz toprağından Busra'daki develerin boyunlarını aydınlatacak bir ateş çıkmadıkça kıyâmet kopmayacaktır."[489]

Mü'minlerin ruhları alınacak sonra kıyâmet kötülerin üzerine kopacaktır:

"...فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ بَعَثَ اللهُ رِيحًا طَيِّبَةً. فَتَأْخُذُهُمْ تَحْتَ آبَاطِهِمْ. فَتَقْبِضُ رُوحَ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَكُلِّ مُسْلِمٍ. وَيَبْقَى شِرَارُ النَّاسِ، يَتَهَارَجُونَ فِيهَا تَهَارُجَ الْحُمُرِ، فَعَلَيْهِمْ تَقُومُ السَّاعَةُ"

"...Onlar bu halde iken, Allah güzel bir rüzgâr gönderecek, bu rüzgâr onları altlarından yakalayacak; her mü'minin ve müslümanın ruhunu kabzedecek. İnsanların kötüleri kalarak yeryüzünde eşekler gibi açıkça çiftleşeceklerdir. İşte kıyâmet bunların üzerine kopacaktır."[490]

---

[488] Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1983, X, 294; Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, XI, 335.

[489] Buhârî, "Fiten", 25; Müslim, "Fiten", 42.

[490] Müslim, "Fiten", 110; Tirmizî, "Fiten", 59; İbn Mâce, "Fiten", 33; Ahmed b. Hanbel, IV, 182.

"... Sonra Allah, Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderecek ve yeryüzünde kalbinde zerre kadar hayır yahut iman bulunan hiçbir kimse kalmayacak, hepsinin ruhunu alacaktır. Hatta biriniz bir dağın içine girmiş olsa, rüzgâr da üzerine girerek ruhunu alacaktır." Ben bunu Rasûlullah'tan (s.a.s.) işittim. Buyurdular ki: *"Bunun üzerine insanların şerlileri, kuş hafifliğinde ve yırtıcı hayvan tabiatında kalacaklar. Ne bir iyilik tanıyacaklar ne de bir kötülüğe mâni olacaklar. Şeytan kendilerine temessül ederek: '(Bana) icabet etmiyor musunuz?' diyecek. Onlar da şöyle cevap verecekler: 'Bize ne emredersin?' Şeytan onlara putlara tapmayı emredecektir. Onlar da bu halde rızıkları bol, yaşayışları güzel devam halde ederken Sûr'a üfürülecektir..."*[491]

7. Sûr ve Sûr'a Üfürme

Kıyâmetin kopması için görevli olan dört büyük melekten birisi olan İsrâfîl'in (a.s.) üfürdüğü boynuza benzeyen bir borudur. Bu borunun mahiyetini kimse bilmemektedir. Bu konuda bildiğimiz sadece Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu hadîs-i şerîfidir:

"Sûr, içine üfürülen bir boynuzdur."[492]

İsrâfîl (a.s.), Sûr'a iki kere üfleyecektir. İlk üfleyişte Allah'ın dilediği kimseler hariç yerde ve gökte olan her şey dehşetinden sarsılacak ve yıkılıp ölecek; böylece kıyâmet kopmuş olacaktır. İkinci üfleyişte insanlar diriltilecekler ve mahşer yerine Rablerinin huzurunda toplanmak üzere koşturulacaklar. Birinci nefhada her şeyin darmadağın edilip kıyâmetin koptuğunu belirten âyet-i kerîme:

﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾

"Sûra bir defa üflendiğinde; yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir defa çarpılarak darmadağın edildiğinde; işte o gün olacak olur (kıyâmet kopar)."[493]

---

[491] Müslim "Fiten", 116.

[492] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 24; Tirmizî, "Kıyâmet", 9.

[493] Hâkka sûresi (69), 13-15.

Hem birinci hem ikinci nefhanın delili şu âyet-i kerîmedir:

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرٰى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾

"(O gün) Sûr'a üflenecek, ardından -Allah'ın dilediği kimseler dışında- göklerde ve yerde olanların hepsi düşüp ölmüş (olacak); sonra ona ikinci bir defa üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar."[494]

﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ﴾

"Sûr'a üflendiği gün, Allah'ın dilediği kimseler dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler."[495]

İki nefhanın (üfürülüş) arasında geçen zaman kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda Ebû Hüreyre'den şu hadîs-i şerîf rivayet edilmiştir:

"İki Sûr üfürülmesi arasında kırk vardır." Ebû Hüreyre'ye bu kırk'ın gün mü, ay mı yoksa yıl mı? Olduğu sorulunca, 'bir şey diyemem' demiştir. Hadîs-i şerîfin devamında yine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle devam etmiştir:

"Sonra Allah gökten su indirecek ve insanlar sebze biter gibi bitecekler."[496]

Yine şöyle buyurmuştur:

"İnsanın çürümeyecek hiçbir yeri yoktur. Yalnız bir kemik hariç; o ise kuyruk sokumu kemiğidir. Kıyâmet gününde insanlar ondan derlenip toplanacaktır."[497]

---

494 Zümer sûresi (39), 68.

495 Neml sûresi (27), 87.

496 Müslim, "Fiten", 141.

497 Müslim, "Fiten", 141; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 24 (4742); İbn Mâce, "Zühd", 32.

Diğer bir rivayette ise şu farklı ifade yer almaktadır:

"Âdemoğlunun her tarafını toprak yer. Yalnız kuyruk sokumu kemiği hariçtir. İnsan ondan yaratılmıştır. Ondan derlenip toplanacaktır."[498]

8. Kıyâmetten Sonraki Haller

a. Öldükten Sonra Dirilme

Öldükten sonra kıyâmet günü kabirden kalkarak dirilmek haktır

Ölüp de kabre konulduktan sonra, Sûr'a ikinci kere üflenmesiyle yeniden diriltilme haktır, âyetler ve hadîslerle sâbittir.

İnsanların kabirlerinden diriltilerek kaldırılmaları ile ilgili deliller:

Allah Teâlâ, ölülerin aslî cüzlerini bir araya getirip ruhlarını da o diriltilen bedenlere üfleyerek tekrar hayat verecektir. Öldükten sonra dirilmenin hak oluşunu bildiren deliller:

﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴾

"Sonra muhakkak kıyâmet günü diriltileceksiniz."[499]

1. İlk defa yaratan, elbette tekrar diriltmeye de kâdirdir. İşte buna dair âyet-i kerîme:

﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴾

"De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O her türlü yaratmayı en iyi bilendir."[500]

2. Şu âyetler, ikinci Sûr üflenmesiyle herkesin kabirlerinden diriltilerek kaldırılacağını ve Allah Teâlâ'nın huzuruna çıkartılacağını haber vermektedir:

---

[498] Müslim, "Fiten", 142; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 24. Hadîs no: 4743.

[499] Mü'minûn sûresi (23), 16.

[500] Yasîn sûresi (36), 79.

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"Sura üflenince, kabirlerinden çıkarak Rablerine koşarlar. Vah hâlimize! Yattığımız yerden bizi kim kaldırdı? derler. Onlara: "İşte Rahman olan Allah'ın vaadettiği budur, peygamberler doğru söylemişlerdi" denir. Tek bir çığlık kopar, hepsi, hemen huzurumuza getirilmiş olur. Artık bugün kimseye hiçbir haksızlıkta bulunulmaz. İşlediklerinizden başkasıyla karşılık görmezsiniz."[501]

3. Bu âyetler, Allah Teâlâ'nın öldükten sonra tekrar diriltmeye kâdir olduğunu ispat etmekte ve diriltme işinin gerçekleşeceğini haber vermektedir:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾

"Ey insanlar! Öldükten sonra tekrar diriltilmekten şüphede iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için, Biz sizi topraktan, sonra nutfeden,

[501] Yâsîn sûresi (36), 51-54.

sonra alakadan (aşılanmış yumurta), sonra da yapısı belli belirsiz bir çiğnem etten yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız; sonra sizi bebek olarak çıkartırız; böylece yetişip erginlik çağına varırsınız. Kiminiz vefat ettirilir, kiminiz de ömrünün en fena zamanına (ihtiyarlık) ulaştırılır ki, bilirken bir şey bilmez hâle gelir. Yeryüzünü görürsün ki kupkurudur; fakat Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır, her güzel bitkiden çift çift yetiştirir. Bunlar, yalnız Allah'ın gerçek olduğunu, ölüleri dirilttiğini, gücünün herşeye yettiğini, şüphe götürmeyen kıyâmet saatinin geleceğini, Allah'ın kabirlerde olanları dirilteceğini gösterir."[502]

4. Şu âyet-i kerîmeler, dünyada gafletle yaşayıp âhireti, öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr edenlerin ebedî kayıplarından bahsetmekte, çarenin Allah'a, Peygamber'e ve her şeyi aydınlatan Allah'ın nuru Kur'ân-ı Kerîm'e iman olduğunu belirtiyor ve iman edip salih amel işleyenlerin de cennete girerek gerçek kurtuluşa ereceklerini bildiriyor:

﴿ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا ۚ قُلْ بَلٰى وَرَبِّى لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِى اَنْزَلْنَا ۚ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ۚ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ۚ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾

"İnkâr edenler, tekrar dirilmeyeceklerini ileri sürerler. De ki: 'Evet; Rabbime and olsun ki, şüphesiz diriltileceksiniz ve sonra, yaptıklarınız size bildirilecektir. Bu, Allah'a kolaydır.' Öyleyse Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz Nur'a (Kur'ân) inanın; Allah işlediklerinizden haberdardır. Toplanma günü için sizi bir araya getirdiği zaman, işte o, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür; Allah'a kim inanmış ve salih amel işlemişse, Allah onun kö-

---

[502] Hacc sûresi (22), 5-7.

tülüklerini örter; onun içinde temelli ve sonsuz kalacağı, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar; büyük kurtuluş işte budur."[503]

5. İbn Abbâs (r.anhümâ) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.) aramızda iken vaaz etmek üzere ayağa kalktı ve haşirde insanların Allah Teâlâ'nın huzurunda yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak toplanacaklarını anlatarak şöyle buyurdu:

"يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ إِلَى اللهِ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً"، ثُمَّ قَالَ: {كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ} [الأنبياء: 104] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، ثُمَّ قَالَ: " أَلاَ وَإِنَّ أَوَّلَ الْخَلاَئِقِ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ.

"Ey insanlar! Şüphesiz ki siz yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak Allah'ın huzurunda toplanacaksınız. (Sonra şu âyeti okudu:) 'İlk defa yoktan var ettiğimiz gibi yeniden yaratacağız, bu vaadimizdir. Biz gerçekten bunu yapmaya muktediriz.'[504] *(Sonra şöyle devam etti): Dikkat edin! Kıyâmet günü insanların ilk giydirileni İbrâhim aleyhisselâm olacaktır."*[505]

Diğer bir rivayette- bunun üzerine Hz. Âişe:

Yâ Rasûlallah! Kadın ve erkek bir arada olup birbirlerine bakacaklar mı? dedi. Hz. Peygamber: "Ey Âişe! Durum birbirlerine bakamayacakları kadar kötüdür" buyurdular.[506]

6. Hz. Peygamber (s.a.s.), dirilmenin nasıl olacağını şöyle anlatıyor:

"وَيَبْلَى كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ إِلَّا عَجْبَ ذَنَبِهِ فِيهِ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ ثُمَّ يُنَزِّلُ اللهُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ الْبَقْلُ"

---

503 Tegâbün sûresi (64), 7-9.

504 Enbiyâ sûresi (21), 104.

505 Buhârî, "Enbiyâ", 8, "Rikâk", 45; Müslim, "Cennet", 58; Tirmizî, "Kıyâmet", 3; Nesâî, "Cenâiz", 119.

506 Müslim, "Cennet", 56.

"İnsanın, kuyruk sokumu (acbü'z-zeneb) dışında bütün bedeni çürüyecektir. (Vücudun yeniden) yaratılma işi kuyruk sokumundan oluşturulacaktır. Sonra Allah Teâlâ gökten bir su indirir, herkes bitkilerin bittiği gibi bitecek (yeniden canlanacaktır)."[507]

b. Haşir ve Mahşer

Haşir, insanların hesaba çekilmek üzere toplanması; *mahşer* de toplanma yeri demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de haşirle ilgili âyetler çoktur. İşte onlardan birkaçı:

1. Kabirlerden kalkıp haşir meydanına doğru yayılmış halde ve o günün çetinliğini bildiren âyet-i kerîme:

﴿خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ﴾

"Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan (utançtan yere bakar) bir halde kabirlerden çıkarlar. Dâvetçiye koşarlarken o esnada kâfirler: 'Bu, çok çetin bir gündür' derler."[508]

2. Haşirde mü'minlerin Rahmân'ın huzuruna, kâfirlerin ise cehenneme sürüleceğini bildiren âyet-i kerîme:

﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلٰى جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾

"O gün, takvâ sahiplerini, heyet olarak Rahmân'ın huzuruna toplayacağız. Suçluları da susuz olarak cehenneme süreceğiz."[509]

Müttakiler, layık oldukları ikrama ulaşmaları için Rahman'ın huzuruna çıkarılacak kimselerdir. Suçlular ise, peygamberlerin tebliğini

---

[507] Buhârî, "Tefsîru sûre (39)", 3; Müslim, "Fiten", 141.

[508] Kamer sûresi (54), 7-8.

[509] Meryem sûresi (19), 85-86.

kabul etmeyip alaya alan ve dine ihanet edenler oldukları için cehenneme sürülecek kimselerdir.

3. Dünyada yanlış yolda yaşamış ve âhireti de inkâr edenlerin hüsranını belirten âyet:

﴿ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوٓا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَآءِ اللهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴾

"Onları yeniden diriltip hepsini bir araya toplayacağı gün, sanki gündüzün bir saatinden başka kalmamışlar (yeni ayrılmışlar) gibi, aralarında tanışırlar. Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar ziyana uğramış ve doğru yolu bulamamışlardır."[510]

4. Haşir meydanında insanların birbirlerinden kaçışları ve mü'minle kâfirin yüzlerinden anlaşılacakları:

﴿ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴾

"İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır. O gün birtakım yüzler ışık saçar. Güleçtir, müjde almıştır. O gün bir kısım yüzler de toza toprağa bürünmüş, hüzünden kapkara kesilmiştir. İşte bunlar kâfirlerdir."[511]

5. Mahşerdekilere yapılacak muamele dünyadaki iman ve amellerine göre olacaktır:

---

[510] Yûnus sûresi (10), 45.

[511] Abese sûresi (80), 34-42.

﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا قَالَ كَذَٰلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَىٰ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ ۚ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَىٰ ﴾

"Her kim de benim zikrimden (Kur'ân) yüz çevirirse, şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olur ve onu kıyâmet gününde de kör olarak haşredeceğiz. (O zaman Kur'ân'dan yüz çeviren kimse): 'Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin, oysa ben gören bir kimseydim' der. Allah buyurur ki: 'Böyledir, sana âyetlerimiz gelmişti de onları unutmuştun, bugün de öylece unutuluyorsun' der. İşte haddi aşanları, Rabbinin âyetlerine inanmayanları biz böyle cezalandırırız. Ahiret azabı, elbette daha şiddetli ve daha süreklidir."[512]

6. Hz. Peygamber (s.a.s.), haşirde şu sınıflar halinde haşrolunacağını bildirmiştir:

"يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ: صِنفًا مُشَاةً وَصِنفًا رُكْبَانًا وَصِنفًا عَلَى وُجُوهِهِمْ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وكَيْفَ يَمْشُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ قال إِنَّ الَّذِي أَمْشَاهُمْ عَلَى أَقْدَامِهِمْ قَادِرٌ على أَنْ يُمْشِيَهُمْ عَلَى وُجُوهِهِمْ أَمَّا إِنَّهُمْ يَتَّقُونَ بِوُجُوهِهِمْ كُلَّ حَدَبٍ وَشَوْكٍ"

"Kıyâmet günü insanlar üç sınıf olarak haşrolunacaklar: Yayalar sınıfı, binekler sınıfı ve yüz üstü sürünenler sınıfı. Rasûlullah'a soruldu: Yâ Rasûlallah! Bunlar yüzleri üzerine nasıl yürürler? Rasûlullah şöyle cevap verdi: "Onları ayakları üzerine yürüten (Allah Teâlâ), yüzleri üzerine yürütmeye de kâdirdir. Fakat şüphesiz bu yüzleri üstü yürüyenler, önlerine çıkan her engele, her dikene karşı kendilerini yüzleriyle korumaya çalışırlar."[513]

---

512 Tâhâ sûresi (20), 124-127.

513 Tirmizî, "Tefsîru sûre" 18, Hadîs no: 3141-3142; Ahmed b. Hanbel, II, 354, 363.

Tirmizî, bu hadîs-i şerîf hasendir, demiştir.

İlk iki sınıf, mü'minler, diğer sınıf ise kâfirlerdir. Kâfirler hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُوٓا ءَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴾

"Biz, o kâfirleri kıyâmet günü kör, dilsiz ve sağır oldukları halde, yüzleri üstü sürünerek haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir; ateş dindikçe onun ateşlerini artırırız. Bu onların cezasıdır! Çünkü onlar, âyetlerimizi inkâr etmişler ve: 'Sahi bizler, bir yığın kemik ve ufalanmış toz olduğumuz zaman mı, yeni bir yaratılışla diriltilmiş olacağız?' demişlerdir."[514]

7. Mahşerin sıkıntısından kurtulup arşın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıf insanı Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle haber vermektedir:

"سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: اَلْإِمَامُ الْعَادِلُ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ رَبِّهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللهِ اِجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ اِمْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ، فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللهَ ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ، أَخْفَى حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا، فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ"

"Yedi çeşit insan var ki, Allah onları kendi gölgesinden başka gölge olmayan günde, kendi gölgesinde gölgelendirecektir: [Bunlar] âdil devlet başkanı, Rabbine ibadetle yetişmiş genç, gönlü mescidlere bağlı kişi, Allah için bir birlerini seven, ayrılmaları da buluşmaları da Allah için olan iki kimse, mevki sahibi ve güzel bir kadın kendisini [harama] çağırdığı halde, 'Ben Allah'tan

[514] İsrâ sûresi (17), 97-98.

korkarım' diyen kimse, sağ elinin verdiğini sol eli görmeyecek kadar gizli sadaka veren kimse, tenha yerde Allah'ı zikredip de iki gözü yaşla dolup taşan kimsedir." [515]

c. Herkese Amel Defterinin Verilmesi

Kıyâmet gününde insanların dünyada iken yaptıklarını gösteren amel defterinin verilmesi haktır. Amel defterinin tutulup insana verilmesi, ona verilen değerin ifadesidir. İnsan, diğer yaratıklara nisbetle bir devlet başkanı konumundadır. Nasıl ki devlet başkanının her hareketi kaydedilmekte ise, insanın da niyeti, sözleri, fiilleri kısaca her şeyi kayda geçmektedir.

1. Kur'ân-ı Kerîm, Kirâmen Kâtibîn ismini verdiği melekler tarafından yazılan defterler hakkında şöyle bildirmiştir:

﴿ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِي عُنُقِهٖ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴾

"Her insanın amelini kendi boynuna bağladık. Kıyâmet gününde insana, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. 'Oku şimdi kitabını! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter."[516]

2. İnsanın her şeyinin kaydedildiğine dair âyetlerden birkaçı şöyledir:

﴿ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴾

"Hatırla ki (insanın) sağında ve solunda, onun amellerini tespit eden iki (melek) vardır. İnsan hiçbir söz söylemez ki yanında (onu) gözetleyen, dediklerini zapteden bir melek hazır bulunmasın."[517]

---

[515] Buhâri, "Ezân", 36, "Zekât", 16, "Rikâk", 24, "Hudûd", 19; Müslim, "Zekât", 91; Tirmizî, "Zühd", 53; Nesâî, "Kudât", 2.

[516] İsrâ sûresi (17), 13-14.

[517] Kâf sûresi (50), 17-18.

İnsanın dünyada iken yaptığı küçük-büyük her şeyin kaydedilmiş olduğunu ve bunu da kıyâmet günü göreceğini belirten âyet-i kerîme:

﴿ وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴾

"Amel defteri ortaya konunca, suçluların, onda (yazılı) olanlardan korktuklarını görürsün, 'Vah bize, eyvah bize! Bu defter nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış!' derler. Böylece işlediklerini hazır bulurlar. Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez."[518]

3. Amel defterleri hem mü'min hem kâfir için tutulmaktadır. Kıyâmet günü de herkesin amel defteri kendisine verilecektir. Yaptıklarını gör ve kendine verilecek ceza veya mükâfata bak, denilecektir.

Kıyâmet günü herkese, işledikleri yazılmış defterleri; mü'min ise sağından, kâfir ise solundan veya arkasından verilir. Yapılan hiçbir şey gizli kalmaz. Çünkü her şey tespit edilmiş ve bir bir yazılmıştır. Hesap, işlenen amellere göre yapılacak, neticede ya cennet ya cehennem. İşte bunları ortaya koyan âyetler:

﴿ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ۚ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ۚ إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ۚ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ۙ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۙ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ۙ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ۖ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ۚ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴾

[518] Kehf sûresi (18), 49.

"O gün siz huzura alınırsınız, hiçbir şeyiniz gizli kalmaz. Kitabı sağından verilen, 'Alın, kitabımı okuyun, doğrusu bir hesaplaşma ile karşılaşacağımı (kuvvetlice) zannetmiştim (bilmiştim)' der. Artık o, hoş bir yaşayış içindedir, yüksek bir cennettedir, meyveleri yakındır. Onlara şöyle denir: 'Geçmiş günlerde, peşinen işlediklerinize karşılık afiyetle yiyiniz içiniz.' Fakat kitabı kendisine solundan verilen kimse: 'Kitabım keşke bana verilmeseydi; keşke hesabımın ne olduğunu bilmeseydim; bu iş (ölüm, hayatıma) keşke kesin bir son verici olsaydı; malım bana fayda vermedi; gücüm de kalmadı' der. (Görevli meleklere şöyle buyurulur): Onu alın, bağlayın, sonra cehenneme atın ve sonra onu boyu yetmiş arşın olan zincire vurun. Çünkü o, yüce Allah'a inanmazdı, yoksulun yiyeceği ile ilgilenmezdi. Bu sebeple burada bugün onun hiçbir acıyanı yoktur."[519]

﴿ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ۞ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ
بِيَمِينِهِ ۙ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۙ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۚ وَأَمَّا مَنْ
أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۙ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ۙ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ۚ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ۖ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ۚ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴾

"Ey insan! Sen Rabbine kavuşuncaya kadar çalışıp çabalarsın, sonunda O'na kavuşursun. Amel defteri kendisine sağından verilen kimse, kolay geçireceği bir hesaba çekilir ve ailesine sevinçle döner. Ama amel defteri kendisine arkasından verilen kimse: 'Mahvoldum' diye bağırır ve çılgın alevli cehenneme girer. Çünkü o, (dünyada iken), ehli içinde iken sevinçliydi. Muhakkak ki o dönmeyeceğini sanmıştı. Hayır. Rabbi ise onu kesinkes görmekteydi."[520]

d. Hesaba Çekilme

Âhiret, Allah Teâlâ'nın her konudaki hikmet ve adâletinin tecelli edeceği zaman ve mekândır. Elbette Allah kâfir ile mü'mini, itaatkâr ile günahkârı, iyi ile kötüyü bir tutmaz. İşte bunu şu âyetlerle bildirmiştir:

---

[519] Hâkka sûresi (69), 18-35.

[520] İnşikâk sûresi (84), 6-15.

﴿ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴾

"İman edip salih amel işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi yapar mıyız, yahut takvâ sahiplerini günahkârlar gibi yapar mıyız?"[521]

Allah Teâlâ tarafından sorulacak sual, haktır. Kur'ân, Fâtiha sûresinde 'ceza gününün sâhibi' diyerek bize hesabı hatırlatmaktadır. Hesabı düşünen de elbette neticesi kârlı olacak işe yönelir, Allah'ın emrinde olur ve rızası dâiresinde hareket eder.

1. Herkesten hesap sorulacaktır; peygamberlerden de ümmetlerinden de. Şöyle ki:

﴿ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴾

"Sonra kendilerine peygamberler gönderilmiş olanlara mutlaka soracağız ve gönderilen peygamberlere de elbette soracağız. Sonra da and olsun ki, yaptıklarını kendilerine bir bir anlatacağız. Zira Biz, onlardan uzak değildik."[522]

Peygamberler masum olmalarına rağmen hesaba çekilmeleri, adâletin tecellisi, peygamberlerin görevlerini yaptıklarını, inkârcıların ise peygamberlere karşı çıktıklarını ve azaba müstehak olduklarını ispat etmek içindir.[523]

İnsanlar hem yaptıklarından hem de kendilerine verilen nimetlerden dolayı hesaba çekilecekler, hiç kimse de hesap vermekten kaçamayacaktır. Şu âyet-i kerîmelerde belirtildiği gibi:

﴿ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

---

[521] Sâd sûresi (38), 28.

[522] A'râf sûresi (7), 6-7.

[523] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XIV, 22-23.

"Elbette işlediklerinizden sorumlu tutulacaksınız."[524]

﴿ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴾

"Sonra o gün, (size verilmiş olan) nimetlerden sorguya çekileceksiniz."[525]

2. İnsanlar kıyâmet gününde, dünyada yaptıkları her işten hesaba çekileceklerdir. Özellikle de şu hadîs-i şerîfte belirtildiği üzere, kabirlerinden kalkıp hesap meydanına gelir gelmez şu şeylerden hesaba çekilmeden yerlerinden ayrılamazlar:

"لاَ تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْئَلَ عَنْ عُمْرِهِ فِيمَ أَفْنَاهُ، وَعَنْ عِلْمِهِ فِيمَ فَعَلَ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَ فِيمَ أَنْفَقَهُ، وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَ أَبْلاَهُ؟"

"Hiçbir kul, kıyâmet gününde, ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne yaptığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, vücudunu nerede yıprattığından sorulmadıkça iki ayağı bulunduğu yerden kıpırdamayacaktır."[526]

Tirmizî, bu hadîs-i şerîf hasen-sahîhtir, diyor.

3. Kıyâmet koptuğu zaman insanlar üç sınıf olarak görülecekler:

﴿ وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَٰثَةً فَأَصْحَٰبُ الْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ الْمَيْمَنَةِ وَأَصْحَٰبُ الْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ الْمَشْـَٔمَةِ وَالسَّٰبِقُونَ السَّٰبِقُونَ أُولَٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِى جَنَّٰتِ النَّعِيمِ ﴾

"Siz de (kıyâmette) üç sınıf olursunuz. (Birinci sınıf) amel defterleri sağdan verilenler; ne mutlu o sağcılara! (İkinci sınıf) amel defterleri soldan verilenler; ne yazık o solculara! İyilik işlemekte önde olanlar, karşılıklarını

---

[524] Nahl sûresi (16), 93.

[525] Tekâsür sûresi (102), 8.

[526] Tirmizî, "Kıyâmet", 1 (2419).

almakta da önde olanlardır. Allah'a en çok yaklaştırılmış olanlar işte bunlardır ve bunlar Naîm cennetlerindedir."[527]

Hesaba çekilecek kimseler, netice itibariyle cennet ve cehennem ehli olarak iki kısımdır. Cennet ehli de üç kısımdır. Bunu şu âyet-i kerîmede görmekteyiz:

﴿ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ ۚ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ ۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ۚ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ۖ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴾

"Sonra o kitabı kullarımızdan seçip ayırt ettiklerimize miras kıldık. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi orta hallidir (muktesid), kimisi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmiştir (sâbikûn). İşte bu, en büyük bir keremdir. (Mükafâtları da) adn cennetleridir ki, oraya girerler. Orada altından bileziklerle ve incilerle süsleneceklerdir. Orada elbiseleri de ipektir. Ve diyeceklerdir ki: Hamd o Allah'a olsun ki, bizden hüznü giderdi. Şüphe yok ki bizim Rabbimiz, çok bağışlayandır, şükredenlere karşılık verendir."[528]

Hz. Ali'nin rivayetine göre, İbn Abbas bu âyet hakkında şöyle söylemiştir:

"Bu üç grup da Muhammed ümmetidirler. Allah'ın indirdiği kitaba varis kılınan kimselerdir. Zâlim olanlar mağfiret olunacak, muktesıd olanlar kolay hesaba dâhil olacaklar, sâbikûn olanlar ise hesapsızca cennete gireceklerdir."[529]

---

[527] Vâkıa sûresi (56), 7-12.

[528] Fâtır sûresi (35), 32-34.

[529] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXII, 88.

Bu üç mü'min grup hakkında Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.), "hepsi de bir konumdadırlar ve hepsi de cennettedirler" buyurmuştur.[530]

Bir hadîs-i şerîfte de Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Akıllı kişi, nefsini hesaba çeken ve ölüm sonrası için amel edendir. Âciz kişi de kendisini hevâsına tâbi kılan ve Allah'tan olmayacak şeyler temennî eden kişidir."[531]

Âhirette hesabın kolay olması için kişi dünyada iken nefsini hesaba çekmelidir; ortağını hesaba çeker gibi.

4. Kulların hesabının ilki, namazı hakkında olacaktır. Delili de şu hadîs-i şerîftir:

"إِنَّ أَوَّلَ ما يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَلَاتُهُ، فَإِنْ صَلَحَتْ، فَقَدْ أَفْلَحَ وَأَنجَحَ، وَإِنْ سَدَتْ، فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ فإِنِ انْتَقَصَ مِنْ فَرِيضَتِهِ شَيْئًا، قَالَ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ: اُنْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ، فَيُكَمَّلُ مِنْهَا مَا انْتَقَصَ مِنَ الْفَرِيضَةِ ؟ ثُمَّ يَكُونُ سَائِرُ أَعْمَالِهِ عَلَى هَذَا"

"Kulun, Kıyâmet gününde hesaba çekileceği ilk ameli namazıdır. Eğer namazı düzgün olursa, kurtulur ve kazançlı çıkar. Namazı düzgün olmazsa, kaybeder ve zararlı çıkar. Eğer farz(lar)ından bir şey noksan çıkarsa Azîz ve Celîl olan Rabb şöyle buyurur: Bakınız! Kulumun nafile namaz(lar)ı var mı? Farzların noksanı nafilelerle tamamlanır. Sonra diğer amelleri de bu şekilde tamamlanır."[532]

Başka bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyurulmuştur:

"اَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي الدِّمَاءِ"

---

530 Ahmed b. Hanbel, III, 78.

531 Tirmizî, "Kıyâmet", 25; İbn Mâce, "Zühd", 31.

532 Tirmizî, "Mevâkît", 188; Ebû Dâvûd, "Salât", 149; Nesâî, "Salât", 9; İbn Mâce, "İkâmet", 202.

"Kıyâmet gününde insanlar arasında ilk görülecek dava, kan davaları hakkında olacaktır."[533]

Hesapsız olarak cennete gireceklerin sayısı hakkında, sahîh bir hadîste yetmiş bin rakamı verilmiştir.[534]

Çocuklar, bülüğa ermeden ölen çocuklar, büluğa kavuşmadan deli olup küçük yaşta iken ölenler de hesaba çekilmeyeceklerdir.

Kolay hesaba dâhil olacaklar için 'arz hesabı' yapılacağı belirtilmiş, normal hesaba dâhil olanın ise helâk olacağı belirtilmiştir.[535]

Kişilerin hesabının kolaylığı veya zorluğu amellerine göre olacaktır. Hesap için bekleyen kâfir veye günahkârlar için çok sıkıntılar olacaktır. Öyleki kan ter içinde kalacaklardır. Bunu şu hadîs-i şerîfte görmekteyiz:

" يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ. قَالَ: يَقُومُ أَحَدُهُمْ فِي رَشْحِهِ إِلَى أَنْصَافِ أُذُنَيْهِ "

"İnsanlar, âlemlerin Rabbi huzurunda hesap vermek üzere ayağa kalkacakları gün, onlardan her biri kulaklarının yarılarına kadar terlemiş olarak ayağa kalkacaklar."[536]

Diğer bir rivayette Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Güneş, kıyâmet günü insanlara bir mil mesafe kalıncaya kadar yaklaştırılır. İnsanlar, işledikleri kötü amelleri kadar tere batarlar. Onlardan bir kısmı topuklarına, bir kısmı dizlerine, bazıları kuşak yerlerine kadar ter içinde kalır, bazılarının da teri âdeta ağızlarına gem vurur."[537]

---

[533] Müslim, "Kasâme", 28.

[534] Buhârî, "Tıb", 1, "Rikâk", 50, "Libâs", 18; Müslim, "Îmân", 367-374; Tirmizî, "Kıyâmet", 16.

[535] Müslim, "Cennet", 79-80.

[536] Buhârî, "Rikâk", 47; Müslim, "Cennet", 60; Tirmizî, "Kıyâmet", 2; İbn Mâce, "Zühd", 33.

[537] Müslim, "Cennet" 62; Tirmizî, "Kıyâmet", 6.

Kâmil iman sahibi olan cennetlikler için bu şekilde bir azap söz konusu olmayacak, tam aksine onlar Allah'ın arşının gölgesinde rahat edeceklerdir. Bunlar az önce geçen hadiste zikredilen yedi gup insandır.[538]

Hesapta affa uğrayanlar da olacaktır. Affa uğrayanların başında elbette affedenler[539] gelecektir. Zira affeden affedilir. Diğer affedilecek olanlar: Her konuda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine uyanlar,[540] cihad edenler,[541] karz-ı hasende bulunanlar,[542] istiğfar edenler,[543] tövbe edenler,[544] sâlih amel işleyenler[545] ve şefaatle affa uğrayanlardır.

Kıyâmet gününde Allah Teâlâ'nın imanla ölmüş kişilere, rahmetiyle muamele edeceği, fakat münakaşa hesabına dâhil olana da azap edeceği haber verilmiştir.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"إِنَّ لِلَّهِ مِائَةَ رَحْمَةٍ. فَمِنْهَا رَحْمَةٌ بِهَا يَتَرَاحَمُ الْخَلْقُ بَيْنَهُمْ. وَتِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ".

"Şüphesiz Allah'ın yüz rahmeti vardır. İşte onlardan bir rahmet var ki, mahlukât kendi aralarında birbirlerine onunla acırlar. Doksan dokuzu kıyâmet günü içindir."[546]

Hz. Âişe (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.):

---

538 Buhâri, "Ezân", 36, "Zekât", 16, "Rikâk", 24, "Hudûd", 19; Müslim, "Zekât", 91; Tirmizî, "Zühd", 53; Nesâî, "Kudât", 2.

539 Tegâbün sûresi (64), 14; Nûr sûresi (24), 22.

540 Âl-i İmrân sûresi (3), 31; Enfâl sûresi (8), 33.

541 Saf sûresi (61), 12.

542 Tegâbün (64), 6.

543 Enfâl sûresi (8), 33.

544 Tâhâ sûresi (20), 82.

545 Tâhâ sûresi (20), 82.

546 Müslim, Tevbe, 20.

"مَنْ حُوسِبَ، يَوْمَ الْقِيَامَةِ، عُذِّبَ"

"Kıyâmet gününde her kim hesaba çekilirse azap olunacaktır" buyurdu. Ben:

Allah Azze ve Celle:

﴿ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴾

"Kolay bir hesapla sorguya çekilecektir"[547] *buyurmamış mıdır? dedim. Bunun üzerine:*

"O hesap değildir. O ancak arzdır. Kıyâmet gününde hesapta münakaşa edilen kimse azap görecektir" buyurdular.[548]

Hesap münakaşasından maksat; kulun bütün amellerini sayıp dökmektir. Hadîste geçen "azap olunur" cümlesinin iki mânâsı vardır: Biri, hesabın münakaşası, günahları arzederek onlardan dolayı kulu bekletmektir. Kul için bu da bir azap sayılır. Zira bunda azarlama vardır. Diğeri, cehennem azabına sürüklemesidir.

Hadîs-i şerîfin ikinci rivayetinde "helâk olmuştur"un mânâsı şudur: Kulların hâli çoğunlukla kusur etmektir. Bir kimsenin bütün amelleri hesap edilir de affa uğramazsa helâk olur ve cehenneme girer. Lakin Allah Teâlâ, şirkin dışında günahları dileği kullarına affeder.[549]

Kıyâmet gününde insanlar çıplak, sünnetsiz ve yalınayak olarak haşredileceklerdir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً"

"İnsanlar kıyâmet gününde yalınayak, çıplak, sünnetsiz olarak haşredileceklerdir" buyururken işittim.

---

[547] İnşikâk sûresi (84), 8.

[548] Müslim, "Cennet", 79-80.

[549] Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, II, 294.

- Yâ Rasûlallah! Kadın ve erkekler beraber olup birbirlerine bakacaklar mı? dedim. Rasûlullah (s.a.s.):

"Yâ Âişe! Durum birbirlerine bakmaktan da daha şiddetlidir!" buyurdular. [550]

Hesapla ilgili bütün âyetlere ve hadîs-i şerîflere baktığımız zaman şunu görüyoruz:

Peygamberler dâhil herkes hesaba çekilecektir. Peygamberler, tebliğ edip etmediklerinden hesaba çekilecekler ve neticede Allah Teâlâ onları temize çıkaracaktır.

Peygamberlerin dışındaki mü'minlerin bir kısmı kolay hesaba çekilecekler, ki buna arz hesabı denir. Hadîste geçen yetmiş bin hesapsız kolay hesaba dâhil olanlar cennete girecek kimselerdir. Bu kısma sıddıklar, şehidler ve sâlihler dâhildirler.

Zor hesaba çekilecek olan mü'minlerin bir kısmı affa uğrayıp cennete gidecek, bir kısmı da -şefaate nâil olamazsa- cezasını çekmek üzere cehenneme gideceklerdir. Kâfirler ise azap hesabına dâhil olup cehenneme gideceklerdir. İmanları olmadığı için değersiz olan amelleri mizana konulmaycak, suçları kendilerine ispat edilip cehenneme atılacaklardır.

5. Allah Teâlâ kâfirlerin amellerinin mizana konulmayacağına dair şöyle buyurmuştur:

﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ۝ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ۝ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا﴾

[550] Müslim, "Cennet", 56.

"De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildireyim mi? (Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında yaptıkları boşa giden kimselerdir. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir. Biz onlar için kıyâmet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız. İşte, inkâr ettikleri, âyetlerimi ve rasûllerimi alaya aldıkları için onların cezası cehennemdir." [551]

6. Hesaba çekilmede, amel defterleri yanında, yanlış yapan vücud organları da aleyhlerinde şahitlik edecektir. İşte bunu ortaya koyan âyet-i kerîmeler:

﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾

"Allah'ın düşmanları ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün, hepsi bir araya getirilirler. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri hakkında onların aleyhlerine şahitlik edecektir. Derilerine: 'Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?' diyecekler. Onlar da: 'Her şeyi söyleten Allah, bizi de söyletti. Sizi de ilk defa O yarattı; yine O'na döndürülüyorsunuz. Siz ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınıyordunuz. Allah yapmakta olduğunuzun çoğunu bilmez sandınız. Sizin Rabbiniz hakkındaki bu beslediğiniz zanınız, işte sizi o mahvetti ve ziyan edenlerden oldunuz' diyecekler." [552]

---

[551] Kehf sûresi (18), 103-106.

[552] Fussılet sûresi (41), 19-23.

"O gün, kendi dilleri, elleri ve ayakları aleyhlerinde yaptıklarına dair şahitlikte bulunacaklardır. O gün, Allah onlara hak ettikleri cezayı eksiksiz verecektir ve onlar da Allah'ın hiç şüphesiz hak olduğunu bileceklerdir."[553]

Allah Teâlâ, âdil-i mutlak olduğu için kim ne kazanmışsa zerre kadar iyiliğinin ve kötülüğünün karşılığını görecek ve asla zulmedilmeyecektir. İşte buna dair âyetler:

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾

"Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa onu (karşılığını) görecek; kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yaparsa onu (karşılığını) görecektir."[554]

Kâfirin imanı olmadığı için dünyadaki hayırlarının âhirette hiçbir faydası olmayacaktır. İmanla ölen kişi ise, hayırlarının karşılığını -ihlâsı oranında- bire ondan hesapsıza kadar görecektir. Yaptığı kötülükleri defterine yazılmış görecek, ama af ihtimali de şefaat ihtimali de olacaktır.

7. Hz. Peygamber (s.a.s.) Allah Teâlâ'nın, herhangi bir aracı olmaksızın bizzat kendisinin insanların hesabını göreceğini haber vermektedir:

"مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَسَيُكَلِّمُهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لَيْسَ بَيْنَ اللهِ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ، ثُمَّ يَنْظُرُ فَلَا يَرَى شَيْئًا قُدَّامَهُ، ثُمَّ يَنْظُرُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَتَسْتَقْبِلُهُ النَّارُ، فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَّقِيَ النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ "

"Sizden her birinizle mutlaka konuşacak; aralarında tercüman da olmayacaktır. Sonra o kimse bakacak, fakat önünde hiçbir şey göremeyecek. Önüne baktığında kendisini ateş karşılayacak. Sizden biri, yarım hurma ile de olsa ateşten korunmağa gücü yeterse bunu yapsın!"[555]

---

553 Nûr sûresi (24), 24-25.

554 Zilzâl sûresi (99), 7-8.

555 Buhârî, "Rikâk", 49, "Tevhîd", 36; Müslim, "Zekât", 76; Tirmizî, "Kıyâmet", 1.

8. Hesap esnasında çocuklara ve delilere soru sorulmayacaktır; müşrik çocuklar da aynı şekilde hesaba çekilmeyeceklerdir. Deli ve çocukların dışındakiler, önce imandan, sonra da kendilerine tebliğ ulaşmışsa ahlâk ve ahkâmdan sorgulanacaklardır.

Hesapta en çok sıkıntıda olanlardan birisi de müflis kimsedir. Rasûlullah (s.a.s.) 'müflis kimdir' diye sordu da Sahabenin cevabının ardından asıl cevabı verdi:

"إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلاَةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا وَأَكَلَ مَالَ هَذَا وَسَفَكَ دَمَ هَذَا وَضَرَبَ هَذَا فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ."

"Şüphesiz ki ümmetimin müflisi o kimsedir ki, kıyâmet günü namaz, oruç ve zekât ile gelecek. Fakat şuna sövmüş, buna zina iftirasında bulunmuş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş, şunu dövmüş olarak gelecek. Sonra bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilip ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları bitince, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilerek cehenneme atılan kimsedir."[556]

Mahşerdeki hesaptan kurtulmak isteyen, imanla ölmeye, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) örnek alarak salih ameller işlemeye, hem Allah hakkına hem de kul haklarına dikkat etmelidir.

e. Mîzan/Amellerin Tartılması

Mîzan yani amellerin tartılması haktır. Mîzân, ilâhî adâlet terazisidir. Allah Teâlâ her şeyi bildiği halde insanların yaptıkları amelleri insan aklının kavrayacağı ve gözünün göreceği şekilde kişilerin amellerini mîzana koyacak ve herkes kendi amelini ve neticesini mîzan başında görecektir.

---

[556] Müslim, "Birr", 59; Tirmizî, "Kıyâmet", 2.

Bu konuda âyet ve hadîsten deliller çoktur. Önce âyetlerden bir kısmını serdedelim:

﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾

"O gün amellerin tartılması haktır. Tartıları (sevap) ağır gelenler kurtulanlardır. Kimin tartıları da hafif gelirse, işte onlar ayetlerimize haksızlık ettiklerinden ötürü kendilerine yazık etmiş olanlardır."[557]

﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ﴾

"Biz kıyâmet gününe mahsus adâlet terazileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğratılmaz. (O şey) hardal tanesi kadar bile olsa onu getirir (mîzana koyarız). Hesap görücü olarak Biz yeteriz."[558]

Terazinin mahiyetini bilmek mümkün değildir. Ama şu bir gerçek ki, akılla bilinen şeyler (ma'kûlât) duyu organlarıyla anlaşılır (mahsûs) hâle getirilecektir. Herkes orada yaptıklarının ne olduğunu anlayacaktır. Kıyâmet gününde artık iman, niyet ve fiiller insanların kavrayacağı bir şekilde mizanda görülecektir. Orada bütün ameller imâna ve niyete göre değerlendirilecektir. Niyete de ihlâsın derecesine göre sevap verilecektir.

Ölümün Kıyâmet günü koç suretinde boğazlanacağına dair hadîs-i şerîf:

" يُؤْتَى بِالْمَوْتِ كَأَنَّهُ كَبْشٌ أَمْلَحَ حَتَّى يُوقَفَ عَلَى السُّورِ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيُقَالُ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ فَيَشْرَئِبُّونَ وَيُقَالُ يَا أَهْلَ النَّارِ فَيَشْرَئِبُّونَ فَيُقَالُ هَلْ

---

557 A'râf sûresi (7), 8-9.

558 Enbiyâ sûresi (21), 47.

تَعْرِفُونَ هذا فيقولون نَعَمْ هَذَا اَلْمَوْتُ فَيُضْجَعُ فَيُذْبَحُ فَلَوْلَا أَنَّ اللهَ قَضَى لِأَهْلِ الْجَنَّةِ الْحَيَاةَ فِيهَا وَالْبَقَاءَ لَمَاتُوا فَرَحًا وَلَوْلَا أَنَّ اللهَ قَضَى لِأَهْلِ النَّارِ الْحَيَاةَ فِيهَا وَالْبَقَاءَ لَمَاتُوا تَرَحًا."

"(Kıyâmet günü) ölüm alaca bir koç suretinde getirilir. Cennetle cehennem arasında yer alan sur üzerinde durdurulur. Önce: -"Ey cennet ahâlisi!" diye seslenilir, onlar başlarını kaldırırlar. Sonra:

-"Ey cehennem ahâlisi!" diye seslenilir, onlar da başlarını kaldırırlar. Sonra insanlara sorulur:

-"Bunu tanıdınız mı, nedir bu?" Hepsi birden:

-"Evet tanıdık, bu ölümdür" derler.

Koç yatırılır ve kesilir. Eğer, Allah cennet ahâlisi için hayata hükmetmemiş olsaydı, neşeyle ölürlerdi. Cehennem ahâlisi için de Allah hayata, bekaya hükmetmemiş olsaydı, onlar da üzülerek ölürlerdi."[559]

Kâfirler için mîzan kurulmayacaktır. Zira imanları olmadığı için amelleri yok hükmünde olacaktır. Onlar hesaba çekilecekler, ancak bu hesap azap hesabı olacaktır. Bununla ilgili âyette şöyle buyurulmuştur:

﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴾

"İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyâmet gününde hiçbir terazi/ölçü kurmayız."[560]

Zerre kadar hayır da şer de mizanda görülecek ve tartılacaktır. Zerre kadar hayır sağda ağır gelse kişi kurtulur, zerre kadar günah

---

[559] Tirmizi, "Tefsîru sûre (19)", 39, (3155), Buhari, "Tefsîru sûre (19)", 2; Müslim, "Cennet", 43; Tirmizi, "Cennet", 20.

[560] Kehf sûresi (18), 105.

da sol tarafta ağır gelse kaybeder. Demek ki zerre, bazen kürre gibi iş görecektir. İşte âyet-i kerîme:

﴿فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ نَارٌ حَامِيَةٌ﴾

"İşte kimin tartılan amelleri (sevap) ağır gelirse, işte o, mutlu bir hayat içinde olur. Fakat kimin tartıları hafif gelirse artık onun varacağı yer de Hâviyedir. Onun ne olduğunu sana ne bildirdi? (O) yakıp kavuran bir ateştir."[561]

Herkesin kendi derdine düştüğü yerlerden birisi de mizan yanındaki durumudur. Çünkü cennet veya cehennem mizandaki durumuna göre neticelenecektir. Konu ile ilgili hadîs-i şerîf şöyledir:

Hz. Âişe'nin (r.anhâ) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(Bir gün cehennem) ateşini düşünmüş ve ağlamaya başlamış da Rasûlullah kendisine: "Seni ağlatan nedir diye sormuş. Ben de "cehennem ateşini düşündüm, işte bunun için ağladım. Hemen arkasından, siz kıyâmet günü ailenizi hatırlayacak mısınız?" dedim. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"أَمَّا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاطِنَ فَلَا يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَدًا: عِنْدَ الْمِيزَانِ، حَتَّى يَعْلَمَ أَيَخِفُّ مِيزَانُهُ أَوْ يَثْقُلُ، وَعِنْدَ الْكِتَابِ حِينَ يُقَالُ: {هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ} حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ أَفِي يَمِينِهِ أَمْ فِي شِمَالِهِ أَمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ؟ وَعِنْدَ الصِّرَاطِ إِذَا وُضِعَ بَيْنَ ظَهْرَيْ جَهَنَّمَ "

"Üç yer var ki orada kimse kimseyi hatırlamaz: Mîzân yanında (ameller tartılırken amelleri) hafif mi geldi ağır mı geldiğini bilene kadar; kitap verilirken 'geliniz kitabınızı okuyunuz' buyrulduğunda kitabı sağından mı, solun-

[561] Kâria sûresi (101), 6-11.

dan mı yoksa arkasından mı verilecek bilene kadar; Sırat, cehennemin üzerine kurulduğu zaman."[562]

f. Havz

Kıyâmet günü her peygamberin bir havuzu olacaktır. Bizim Peygamberimiz'in de bir havuzu olacaktır. Bu konuda kendisi şöyle buyurmuştur:

"Her peygamberin bir havuzu vardır ve onlar (havuza) gelenin çokluğu ile övünürler ve ben havuzuna geleni en kalabalık olan peygamber olacağımı umuyorum."[563]

Bu hadîs-i şerîf, Tirmizî'nin dediği gibi hasen-garibdir. Onun için bu havuzlara iman ve itikat, vacib değildir. Fakat Hz. Peygamber (s.a.s.)'in havuzuna dair olan hadîsler tevâtüre yakın derecede meşhur olduğu için Ehl-i sünnet'e göre buna iman vaciptir.

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ، مَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ، وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ،وَكِيزَانُهُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ، مَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلاَ يَظْمَأُ أَبَدًا."

"Benim havuzumun bir kenarı, bir aylık yol mesafesindedir. Onun suyu sütten daha beyaz, kokusu miskten daha hoştur. Bardakları da gökyüzünün yıldızları gibi çoktur. Ondan içen kimse artık ebediyyen susamaz."[564]

Havuzun büyüklüğü hakkında Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

"Şüphesiz havuzumun genişliği, Eyle ile Yemen'in San'a şehri arasındaki mesafe gibidir. Havuzda semanın yıldızları sayısınca ibrikler vardır." "Müslim'de de Cerba ile Ezruh arası, Amman ile Eyle arası ve San'a ile Medine arası gibidir, şeklinde geçmektedir."[565]

---

[562] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 28 (4755).

[563] Tirmizî, "Kıyâmet", 15 (2445).

[564] Buhârî, "Rikâk", 53.

[565] Buhârî, "Rikâk", 53; Müslim, "Fedâil", 31, 34, 37, 39, 41, 44.

Havuzun Yeri ve Zamanı

Havuz, nehirlerin aktığı yerdir. Hem sırattan ve mizandan önce hem sırattan sonra bulunacaktır. Mahşerde de cennette de olacaktır.[566]

Mahşerde olacağına şu hadîs-i şerîfler delâlet etmektedir:

" أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ، وَلَيُرْفَعَنَّ مَعِيَ رِجَالٌ مِنْكُمْ ثُمَّ لَيُخْتَلَجُنَّ دُونِي، فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أَصْحَابِي؟ فَيُقَالُ: إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ."

"Ben sizin havuza ilk kavuşanınız ve sizi orada karşılayan olacağım. Muhakkak orada benim yanımdan sizlerden birtakım adamlar kaldırılacaklar, sonra onlar benim önümden sürüklenecekler (de havuzdan uzaklaştırılacaklardır). Ben:

– Yâ Rabbi! Onlar benim sahabîlerim, diyeceğim. Bana:

– *Sen onların senden sonra Din'de ne bid'atler çıkardıklarını bilmezsin, denilecektir.*[567]

Bir başka rivayette hadisin şu ilavesi vardır: Muhakkak onlar arkaları üzere dönüp gerisin geriye dinden çıkmışlardır."[568]

Bu Hadîs-i şerîfte zikredilen havuz cennette değil de mahşerde olacaktır. Zira cennette olsaydı havuzdan kovulma söz konusu olmazdı. Ayrıca havuzdan kovulacak kimselerin bid'atçılar olacağını ve bunların da mahşerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) başında bulunduğu havuzdan istifade edemeyecekleri belirtilmektedir. Müslim'in başka bir rivâyetine göre de Rasûlullah kendisinin birtakım adamları kovacağını bildirmiştir:

"لَأَذُودَنَّ عَنْ حَوْضِي رِجَالًا كَمَا تُذَادُ الْغَرِيبَةُ مِنَ الْإِبِلِ"

---

566 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 514.

567 Buhârî, "Rikâk", 53; Müslim, "Fedâil", 28-29, 32.

568 Buhârî, "Rikâk", 53.

"Şüphesiz ben havzımdan birtakım adamları develerin yanından yabancı deve koğar gibi koğacağım."[569]

g. Şefaat Meselesi

Büyük günah sahipleri hakkında peygamberlerin ve hayırlı mü'min olanlara Allah Teâlâ'nın lûtuf olarak verdiği şefaat yetkileri vardır.

Lûgatte tek olan bir şeyi benzeri veya dengiyle çift hâle getirmek, birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak, işinin görülmesi için birinin vesile olmasını istemek mânâlarında olan şef' kökünden türeyen şefaat, suçunun affedilmesi veya isteğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etmek mânâsına gelir.[570]

Terim olarak şefaat, Kıyâmet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların mü'minlerin günahlarının affı için Allah Teâlâ'ya dua ve tazarru etmesidir.

Allah Teâlâ'nın izniyle, izin verdiği mü'min kimseler için ve izin verdiği konularda, peygamberlerin, meleklerin ve sâlihlerin, büyük günah işlemiş olanlara da şefaat edecekleri âyet ve hadîslerle sâbittir. Kur'ân-ı Kerîm'den delil şu âyet-i kerîmelerdir:

﴿ مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ﴾

"İzni olmadan O'nun katında kim şefaat edebilir?"[571]

Yani O'nun izni olmadan şefaate cüret edecek biri yoktur.

Şefaat hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mutezile mensupları şöyle demiştir: Şefaat, sadece günahı olmayan veya olup da tövbe eden kişinin iyilerine yönelik olacaktır. Onlar, bu görüşe Allah Teâlâ'nın şu beyanından hareketle varmışlardır: *"Arşı taşıyan ve bir de*

---

[569] Müslim, "Fedâil", 38.

[570] Râğıb el-İsfehânî, *Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 386; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VIII, 183-184.

[571] Bakara sûresi (2), 255.

onun çevresinde bulunan melekler Rablerini övgü ile tenzih eder, O'na iman ederler ve öteki mü'minler için bağışlanma dilerler: Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin herşeyi kuşatmıştır. Tövbe edip Senin yoluna uyanları bağışla ve yakıcı ateşin azabından koru!"[572] Allah Teâlâ, bu âyet-i kerimede meleklerin iman eden, tövbe yolunu tutan ve kendi yoluna uyanlar için bağışlanma talebinde bulunduklarını haber vermiştir. Dünyadaki istiğfar, iman eden ve tövbeyi ihmal etmeyenlere yönelik bulunduğuna göre âhiretteki şefaatin de bu nitelikleri taşıyanlar için olacağı anlaşılmaktadır.[573]

Bize göre ise şefaat, günahkârlar için olur. Çünkü günahı olmayanın şefaate ihtiyacı yoktur. Âyette geçen *"tövbe edenler ve Senin yoluna uyanlar"* ifadesine gelince, bunlar tövbe edilmesi gereken günahlara sahip olanlardır. Böylelerinin günahları meleklerin istiğfarda bulunmasıyla bağışlanır. Böylece bağışlanma talebinin günahkârlara yönelik olduğu ortaya çıkmıştır, şefaat de aynı durumdadır.[574]

﴿مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ﴾

"O'nun izni olmadıkça hiç kimse şefaatçi olamaz."[575]

﴿لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا﴾

"Rahman nezdinde söz (ve izin) alandan başka hiç kimsenin şefaate gücü yetmeyecektir."[576]

Şefaat, azabı ve cezayı hak eden kimse hakkındadır; cezası olmayan kimse, zaten günahı bağışlanır, o kimseye şefaatin mânası da yok faydası da yoktur.[577]

---

[572] Mü'min sûresi (40), 7.

[573] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, II, 179.

[574] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, II, 179.

[575] Yûnus sûresi (10), 3.

[576] Meryem sûresi (19), 87.

[577] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, IX, 168.

Kâfir ve münafıklara şefaat yoktur:

﴿فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ﴾

"Artık şefaat edicilerin hiçbir şefaati onlara fayda vermeyecektir."[578]

Burada asıl olan, şefaat küfür ehline izafe edilince, onların şefaatçileri yoktur veya şefaat edenlerin şefaatleri onlara fayda vermez denilince, bunlar için şefaat edecek kimselerin olmamasını gerektirir. İman ehline nisbet edilince şefaatçilerin şefaatiyle istifade edemMEesini gerektirir ama şefaatin olmamasını gerektirmez. Şüphesiz biz, ehl-i İslâm'ın büyük günah işleyenleri için şefaati hak ettikleri görüşündeyiz.[579]

﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾

"O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez."[580]

Bu âyet-i kerimede, iki şart getirilmiştir: Birisi şefaat edecek kimsenin, Allah Teâlâ'nın kendisine izin verdiği kimse olması; diğeri de şefaat edilecek kimsenin dünyada iken tevhidine ve kelime-i şehâdet sözüne Allah'ın razı olduğu kimse olmasıdır.[581]

Bu âyetler, şefaatin kâfirlere olmayacağının bildirilmesi[582] şefaatin herkese değil de sadece mü'min olarak ölenlere ait olduğuna delildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'e *"Hem kendinin hem erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin günahının bağışlanmasını dile"*[583] diye emretmesi ve şefaatin varlığı ile ilgili meşhur hadîsin delâleti şefaatin varlığını açıkça ortaya koymaktadır.

---

578 Müddessir sûresi (74), 48.

579 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XVI, 271-272.

580 Tâhâ sûresi (20), 109.

581 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, IX, 237.

582 Müddessir sûresi (74), 48.

583 Muhammed sûresi (47), 19.

Hadîs'ten delil şu hadîs-i şerîflerdir:

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her peygamberin kabul edilmiş bir duası vardır. Ben ise o duamı âhirette ümmetime şefâat etmek için saklamak istiyorum."*[584]

Diğer bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyurmuştur: *"Her peygamberin yaptığı ve kabul olunan bir duası vardır. Ben ise duamı kıyâmet gününde ümmetime şefâat için ayırdım."*[585]

Buhârî'nin bir başka rivayetinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"فَيَشْفَعُ النَّبِيُّونَ وَالْمَلَآئِكَةُ وَالْمُؤْمِنُونَ"

"Peygamberler, melekler ve mü'minler şefâat edecektir."[586]

"شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي"

"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."[587]

En büyük şefaat şöyle tasvir edilmektedir: Haşir meydanının sıkıntılarından dolayı insanlar bir an önce hesaba başlanmasını isteyecekler. Bunun için şefaatçiler aranacak. Bütün peygamberler çekinecek de en sonunda Hz. Muhammed'e (s.a.s.) müracaat edilecek. O da Allah Teâlâ'ya müracaat ederek şefaatte bulunacak. Bu makam makam-ı mahmudu ifade eder ki, buna şefaat-i uzmâ denmektedir.

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle dedi:

Bir yemek dâvetinde Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber bulunuyorduk. Kendisine etin kol tarafı ikram edildi. Rasûl-i Ekrem onu severdi. Ondan bir lokma kopardıktan sonra şöyle buyurdu:

---

584 Buhârî, "Deavât", 1; Müslim, "Îmân", 335-345; Tirmizî, "Deavât", 130; İbn Mâce, "Zühd", 37; Ahmed b. Hanbel, II, 254, 275, 312, 409, 426, III, 134, 258.

585 Buhârî, "Deavât", 1.

586 Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "Îmân", 302.

587 Ebû Dâvûd, "Sünnet", 21; Tirmizî, "Kıyâmet", 11; İbn Mâce, "Zühd", 37; Ahmed b. Hanbel, III, 213.

"Kıyâmet gününde insanların efendisi benim. Bu da neden biliyor musunuz? Allah Teâlâ, gelmiş gelecek bütün insanları düz bir yere toplayacak. Orası, insanlara bakan kimsenin hepsini görebileceği, çağıranın hepsine sesini duyurabileceği bir yerdir. Güneş onlara yaklaşacak, insanlar sıkıntıdan ve kederden artık dayanamayacak hâle gelince birbirlerine:

- İçinde bulunduğunuz sıkıntıyı, başınıza gelen hali görmüyor musunuz? Halinizi Rabbinize arzederek size şefaat edecek birini bulmayı düşünmüyor musunuz? diyecekler. Bazıları ötekilerine:

- Babanız Âdem'e gidiniz, diyecekler. Âdeme gelip:

- Ey Âdem! Sen, insanların babasısın. Seni, Allah kudret eliyle yarattı. Sana, kendi rûhundan üfledi. Meleklere, sana secde etmelerini emretti, onlar da secde ettiler. Seni cennete yerleştirdi. Rabbine varıp bizim için şefaat et! İçinde bulunduğumuz hali, başımıza gelen derdi görmüyor musun? diyecekler. O da:

- Bugün Rabbim çok gazaplı. Ne daha önce böylesine gazaplandı ne de bundan sonra böyle gazaplanır. Rabbim o ağaca yaklaşmamı yasakladı, ama ben O'nu dinlemedim. Asıl benim nefsim şefaat edilmeye muhtaçtır; benim nefsim, benim nefsim! Siz başkasına gidin; Nûh'a gidin, diyecek. Onlar da Nûh'a gelerek:

- Ey Nûh! Sen yeryüzü halkına gönderilen rasûllerin ilkisin. Allah Teâlâ, sana "çok şükreden kul" demişti. İçinde bulunduğumuz perişan hali görmüyor musun? Başımıza gelenleri görmüyor musun? Rabbinin huzurunda bize şefaat etmeyecek misin? diyecekler. O da:

- Bugün Rabbim benzeri görülmedik şekilde gazaplıdır. Ne daha önce böylesine gazaplandı ne de bundan sonra böyle gazaplanır. Benim bir duam vardı; onu da kavmimin aleyhine kullandım. Asıl benim nefsim şefaat edilmeye muhtaçtır; benim nefsim, benim nefsim! Siz başkasına gidin. İbrâhim'e gidin, diye karşılık verecek. Onlar da İbrâhim'e gelerek:

- Sen, Allah'ın peygamberisin, yeryüzü halkı içinde Allah'ın dostu sensin. Rabbinin huzurunda bize şefaat et! İçinde bulunduğumuz perişan hali görmüyor musun? diyecekler. O da şunları söyleyecek:

- Bugün Rabbim benzeri görülmedik şekilde gazaplıdır. Ne daha önce böylesine gazaplandı ne de bundan sonra böyle gazaplanır. Ben vaktiyle üç yalan söylemiştim. Asıl benim nefsim şefaat edilmeye muhtaçtır; benim nefsim, benim nefsim! Siz başkasına gidin; Mûsâ'ya gidin. Onlar da Mûsâ'ya gelerek şöyle diyecekler:

- Ey Mûsâ! Sen, Allah'ın Rasûlüsün. Allah, sana peygamberlik vermek ve seninle konuşmak suretiyle seni diğer insanlardan üstün kılmıştır. Rabbinin huzurunda bize şefaat et. İçinde bulunduğumuz hali görmüyor musun? O da:

- Bugün Rabbim benzeri görülmedik şekilde gazaplıdır. Ne daha önce böylesine gazaplandı ne de bundan sonra böyle gazaplanır. Ben öldürülmesine dair emir almadığım bir adamı öldürdüm. Asıl benim nefsim şefaat edilmeye muhtaçtır; benim nefsim, benim nefsim! Siz başkasına gidin; Îsâ'ya gidin, diyecek. Onlar da Îsâ'ya gelerek:

- Ey Îsâ! Sen Allah'ın Rasûlü, O'nun Meryem'e yönelttiği kelimesi ve O'nun yarattığı bir ruhsun. Sen daha beşikte iken insanlarla konuştun. Rabbinin huzurunda bize şefaat et! İçinde bulunduğumuz perişan hali görmüyor musun? diyecekler. Îsâ da:

- Bugün Rabbim benzeri görülmedik şekilde gazaplıdır. Ne daha önce böylesine gazaplandı ne de bundan sonra böyle gazaplanır, diyecek, ama bir günah zikretmeyecek. Sonra da asıl benim nefsim şefaat edilmeye muhtaçtır; benim nefsim, benim nefsim! Siz başkasına gidin; Muhammed'e gidin, diyecek.

Başka bir rivayete göre Rasûl-i Ekrem şöyle buyurdu: Onlar da bana gelerek:

- Yâ Muhammed! Sen, Allah'ın Rasûlü ve son peygambersin. Allah Teâlâ, senin gelmiş geçmiş bütün günahlarını bağışlamıştır. Rabbinin huzurunda bize şefaat et! İçinde bulunduğumuz perişan hali görmüyor musun? diyecekler. Ben de yürüyüp Arş'ın altına geleceğim, Rabbime secdeye kapanacağım. Sonra Allah Teâlâ, daha önce kimseye öğretmediği en güzel hamd ü senâyı bana ilham edecek. Sonra bana hitaben:

- Yâ Muhammed! Secdeden başını kaldır! İste! İstediğin sana verilecek. Şefaat et, şefaatin kabul edilecek, buyuracak. Ben de başımı secdeden kaldıracağım ve:

- Yâ Rabbî! Ümmetimi bana bağışla! Yâ Rabbî! Ümmetimi kurtar! Yâ Rabbî! Ümmetimi bağışla! diye yalvaracağım. O zaman bana:

- Yâ Muhammed! Ümmetinden hesaba çekilmeyecek olanları cennet kapılarının en sağındaki Bâbü'l-eymen'den içeri al! Onlar başkalarıyla beraber cennetin diğer kapılarından da gireceklerdir, buyurulacak. Sonra Rasûl-i Ekrem sözüne şöyle devam etti: Canımı kudretiyle yaşatan Allah'a yemin ederim ki, cennet kapılarının iki kanadı arasındaki mesafe, Mekke ile (Bahreyn'deki) Hecer veya Mekke ile (Suriye'deki) Busrâ arasındaki mesafe kadar geniştir."[588]

Şefaat konusunu ispattan önce dünyada iken Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mü'minler için, diğer mü'minlerin de birbirleri için istiğfarla emrolunmuş olmalarını ispat etmek gerekir. Çünkü dua da bir şefaattir. Yani mü'minlerin birbirleri için yaptıkları istiğfarın, duanın ispatı şefaatin ispat edilmesi demektir. Bununla ilgili Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

﴿ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰىكُمْ ﴾

"Şunu bil ki, şüphesiz, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah gezip dolaştığınız yeri de içinde kalacağınız yeri de bilir."[589]

Bu âyet ve mü'minlerin birbirlerine olan duası ile ilgili hadîsler göstermektedir ki, mağfiret dilemenin câiz olduğu sâbit olunca buna bağlı olarak şefaatçilerin şefaat etmesi ve onların şefaatleri ile günahkârların günahlarının silineceği sonucu doğmaktadır.[590]

---

[588] Buhârî, "Enbiyâ", 3, 9, "Tefsîru sûre (17)", 5; Müslim, "Îmân", 327, 328; Tirmizî, "Kıyâmet", 10.

[589] Muhammed sûresi (47), 19.

[590] Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 393.

Şefaat konusunda Nûreddin es-Sâbûnî (ö.580/1184) şefaat hakkında şöyle demektedir:

"Şefaat bize göre vardır. Mutezile ise muhalif kalmıştır. Bunun izahına gelince, biz Ehl-i sünnet, Allah Teâlâ'nın, vasıta olmaksızın affetmesini mümkün gördüğümüze göre peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaati ile affetmesi evleviyetle mümkündür. Mutezileye göre af mümkün olmadığından şefaatin de bir faidesi yoktur. Bu mevzudaki delilimiz şu âyet-i kerîmelerden müteşekkildir: *"Artık onları bağışla, günahlarının yarlığanmasını iste"*[591] *"Hem kendinin hem erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin günahının bağışlanmasını dile"*[592] Bu ilâhî ifadeler şefaati emretmektedir. Yine Yüce Allah'ın şu âyet-i kerimesi: *"Artık şefaat edenlerin hiçbir şefaati onlara fayda vermeyecektir."*[593] Eğer şefaat mü'minlere de fayda vermeyecek olsaydı kâfirleri tahsîs (ve tefrik) etmenin bir mânası olmazdı. Şu meşhur hadîs de bizim için bir delil teşkil eder, Peygamber Efendimiz'in *"Şefaatim, ümmetimden kebâir/ büyük günah işleyenler içindir"*[594] mealindeki sözleri. Şefaat mevzuundaki hadîsler tevatüre yakındır, en azından şöhret derecesindedir. Haber-i meşhuru inkâr etmek ise bid'attir.[595]

Âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden anlaşılan, şefaatin hem dünyada hem de âhirette olacağıdır.

Elbette şefaat konusunda bütün yetki, Allah Teâlâ'nın elindedir. Allah'ın şefaate izni olmadan kimse şefaat edemeyecektir. Allah'ın izin verdiği kimselere şefaat edilebilecektir. İşte bunlardan dolayıdır ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ﴾

---

591 Âl-i İmrân sûresi (3), 159.

592 Muhammed sûresi (47), 19.

593 Müddessir sûresi (74), 48.

594 Ebû Dâvûd," Sünnet", 21; Tirmizî, "Kıyâmet", 11; İbn Mâce, "Zühd", 37; Ahmed b. Hanbel, III, 213.

595 Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, s. 170-171.

"De ki: 'Şefaat bütünüyle Allah'a aittir."[596]

Çünkü şefaata izin de şefaat edeceklere izin de şefaat edilecek kimselerin tayini de ve hangi konularda şefaat edileceği de hepsi Allah'ın tekelinde ve yetkisindedir.

a) Dünyadaki şefaat: Hayatta bulunan sâlih kişilerin dünya ile ilgili bir ihtiyacın karşılanması veya günahların bağışlanması için dua etmeleridir. Bu konuda ulemâ ittifak etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de, hem Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hem mü'minlere dua etmeleri emredilmiştir.[597] Ashap da yağmur yağması ve bazı ihtiyaçlarının giderilmesi için hayatta iken Rasûlullah Efendimiz'den dua etmesini istemişler[598], hayatta iken Hz. Peygamber (s.a.s.) ile tevessülde bulunmuşlar.[599] Ashap ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra yağmur duası için amcası Hz. Abbas ile tevessül etmişlerdir. Şöyle ki:

Enes b. Mâlik (r.a.), şöyle anlatıyor: Halk yağmursuz kalıp kıtlığa uğradıkları zaman, Ömer b. el-Hattab (r.a.), Abbas b. Abdulmuttalib'i vesile edinerek yağmur duası yapar ve duada şöyle derdi:

"اَللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا فَتَسْقِيَنَا، وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا "

"Allahım, muhakkak bizler Peygamber'imizi vesile edinerek Sen'den niyazda bulunurduk da Sen bize yağmur ihsan ederdin. (Şimdi de) Peygamber'imizin amcasını vesile edinerek Sen'den niyaz ediyoruz, bize (yine) yağmur ihsan eyle!" Rivayet eden Enes; (Bu duanın peşine) kendilerine yağmur ihsan olunurdu, demiştir.[600]

---

596 Zümer sûresi (39), 44.

597 Muhammed sûresi (47), 19.

598 Nisâ sûresi (4), 64.

599 Tirmizî, "Deavât", 129, (3573); İbn Mâce, "İkâmet", 189; Ahmed b. Hanbel, IV, 138. Tirmizî, hasen sahîhtir, diyor.

600 Buhârî, "İstiskâ", 3.

b) Âhirette şefaat: Bu şefaat de beş kısımdır:

1. Peygamberimiz'e has olan şefaattir. Mahşerdeki insanların sıkıntısını rahata kavuşturmak ve hemen hesaba çekilmesini sağlamak için yapılan şefaattir.

2. Bir topluluğu (münakaşa hesabına nispetle hesapsız gibi olan kolay hesaba dâhil olan) cennete hesapsız sokmadaki şefaat.

3. Cehennemi hak etmiş olan bir topluluk için, Peygamberimizin yaptığı ve Allah Teâlâ'nın dilediği kimselere olan şefaati.

4. Cehenneme giren günahkârlar hakkındaki şefaattir. Peygamberimizin, meleklerin ve mü'minlerin, günahkârları cehennemden çıkaracaklarına dair hadîsler gelmiştir. Sonra da Allah Teâlâ, lâ ilâhe illallâh diyen herkesi cehennemden çıkaracaktır.

5. Cennette, cennetliklerin derecelerini artırmadaki şefaattir.[601]

Şefaatin, âhirette mü'min olarak ölenler için olacağı kesindir. Ama bu şefaat, iman üzere ölenlerden Allah Teâlâ'nın, dilediği kimselere, dilediği konularda ve şefaat etmelerine izin verdiği kimseler vasıtasıyla gerçekleşecektir. Her birimiz hakkında şefaatin gerçekleşmesi, iman üzere ölme şartıyla muhtemeldir. Çünkü *"Muhakkak Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, şirkin dışındakileri ise dilediğine bağışlar"*[602] genel hükmü ortadadır. Şefaat ihtimali için bile olsa, itaat edip isyan etmemek, zikredip unutmamak ve şükredip nankörlük etmemek mânâsında olan takvâya Allah'tan da yardım isteyerek dikkat etmemiz gerekir. Nasıl olsa şefaat vardır diyerek gaflete ve günah işlemeye sevketmemelidir. Şefaat ümidimize gelince hem korku hem ümid olmalıdır. Ancak korku ümide gâlip olmalıdır.

h. Sırat Köprüsü

Sırat köprüsü haktır.

Câbir b. Abdullah diyor ki; bana Ümm-i Mübeşşir, Hz. Peygamber'i (s.a.s.), Hafsa'nın yanında şöyle buyururken işittiğini haber vermiştir:

---

601 Ali el-Kârî, *Mirkât*, IX, 564-565.

602 Nisâ sûresi (4), 48.

"(Rıdvân) ağacının altında bey'at eden şecere ashabından hiç kimse cehenneme inşâallah girmez." Hafsa: Hayır yâ Rasûlallah (Benim bildiğim böyle değil ama)! O (Peygamberimiz) de kendisini (bu muhalefetten) men etmiş. Bunun üzerine Hafsa: İtiraz sorusu ile değil, irşad olmak isteyen kimsenin sorma uslûbu ile şöyle sormuştur: (Ama âyet-i kerimede şöyle geçmekte:) "Sizden hiçbir kimse yoktur ki cehenneme uğramasın."[603]

Hz. Peygamber (s.a.s.) de onun sorduğu âyete şu âyetle cevap verdi: "Allah Azze ve Celle: 'Sonra Biz, müttakîleri kurtaracağız, zalimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacağız'[604] *buyurdu."*[605]

Demek ki, herkes cehennemin üzerinde kurulan sırattan geçecektir. Cehennem ehli ise sırattan geçemeyecek ve cehenneme düşecek, cennet ehli ise sıratı geçip cennete gidecektir. Hz. Peygamber (s.a.s.), âyet-i kerîmenin mânâsını diğer bir âyet-i kerîmeyle tefsir etmiştir. Yine bu konuda şöyle buyurmuştur:

"وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَيْ جَهَنَّمَ. فَأَكُونَ أَنَا وَأُمَّتِي أَوَّلَ مَنْ يُجِيزُ. وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ إِلَّا الرُّسُلُ. وَدَعْوَى الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ: اَللَّهُمَّ! سَلِّمْ، سَلِّمْ."

"Cehennemin üzerine sırat (köprüsü) kurulacaktır. Ondan ilk geçen ben ve ümmetim olacaktır. O gün peygamberlerden başka konuşan olmayacaktır. O gün peygamberlerin duası da 'Allah'ım selâmet ver, selâmet ver!' demek olacaktır."[606]

Ebû Hüreyre ile Huzeyfe'nin rivayet ettiği bir hadîs-i şerîfte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Tebâreke ve Teâlâ (kıyâmet gününde) insanları bir yere toplayacak. Mü'minler, kendilerine cennet yaklaştırılıncaya kadar ayakta duracaklar. O zaman şefaat için Âdem aleyhisselâm'dan başlayarak diğer peygamberlere de başvuracaklar, her birisi 'Ben bu işin ehli değilim' diyecek. Sonunda Mu-

---

[603] Meryem sûresi (19), 71.

[604] Meryem sûresi (19), 72.

[605] Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 163.

[606] Müslim, "Îmân", 299.

hammed'e (s.a.s.) gelecekler. O hemen ayağa kalkacak ve kendisine şefâat izni verilecek, emanet(e riayet) ile (sıla-i) rahim gönderilerek Sırat'ın sağ ve sol taraflarına duracaklar. Sonra sizin ilk kafileniz Sırat'tan şimşek gibi geçecektir."

Ben: "Annem babam sana feda olsun! Şimşek gibi geçmek ne demektir?" diye sordum. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Şimşeği hiç görmediniz mi? Göz kırpacak kadar bir zamanda nasıl geçip dönüyor. Sonrakiler rüzgârın geçişi gibi. Daha sonrakiler kuşların geçişi gibi ve insanların koşması gibi geçecekler. Onları böyle koşturan amelleri olacaktır. Peygamberiniz de Sırat üzerinde durmuş:

"Yâ Rabbi! Selâmet ver, selâmet ver! diyecek. Nihayet kulların amelleri âciz kalacak; hatta öyle kimse gelecek ki, ancak sürünerek yürüyebilecek. Sırat'ın iki tarafında asılı çengeller olacak. Bunlar emrolunduklarını yakalamakla memur olacaklar. Bakarsın bazı insanlar tırmalanmış kurtulmuş, bazıları cehenneme atılmış olacaktır."[607]

Abdurrezzâk Ma'mer'den, o da Katâde'den rivayetle, Katâde: ﴿ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ﴾ *"Sizden hiçbir kimse yoktur ki cehenneme uğramasın"*[608] âyetini, "Cehennemin üzerinden geçmektir" şeklinde yorumlamıştır. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demiştir: "Müslümanların uğraması, cehennemin iki tarafı arasında kurulan Sırat köprüsü üzerinden geçmektir, müşriklerin uğraması ise cehenneme girmeleri demektir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ise bu durumu şöyle açıklamıştır: "O gün ayakları kayan erkek ve kadınlar çok olacaktır. O gün Sırat köprüsünü iki saf melek kuşatmış, dualarını da şöyle olacaktır: "Allah'ım selâmet ver, selâmet ver!"[609]

Sırattan geçiş, hesaptan sonra olacaktır. Hesap neticesinde, af kapsamı dışında kalan mü'min zâlimle, kâfir zâlim olan kimse Sırat'tan geçerken yakalanıp cehenneme indirilecektirler.[610]

---

607 Müslim, "Îmân", 329; Buhârî, "Rikâk", 52.

608 Meryem sûresi (19), 71.

609 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, V, 251.

610 İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Zâdü'l-mesîr fi ılmi't-tefsîr*, Beyrut 1404/1984, V, 257.

1. A'râf

Kur'ân-ı Kerîm'in yedinci sûresinin adı el-A'râf'tır. Bu sûrede "el-a'râf" ve "ashâbü'l-a'râf" (a'rafta bulunanlar) şeklinde geçen (A'râf sûresi (7), 46, 48.) bu kelime ile kastedilen yer ve burada bulunacakların kimler olduğu konusunda müfessirler değişik yorumlarda bulunmuşlardır. Bazı tefsirlerde A'râfın, Sırat üzerinde yüksek bir yer veya cennetle cehennem arasında Uhud dağına benzer bir mevki olduğu belirtiliyorsa da tercih edilen görüşe göre A'râf cennetle cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek kısmının adıdır.[611]

Kur'ân-ı Kerîm'de, A'râf'ta bulunanlarla ilgili şöyle buyurulmuştur:

﴿اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمٰيهُمْ وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ اَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

"Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyen zalimlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir. İki taraf (cennetlikler ve cehennemlikler) arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki, bunlar henüz cennete giremedikleri halde (girmeyi) umarak cennet ehline: "Selâm size!" diye seslenirler. Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce de: Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma! derler. (Yine) A'râf ehli simalarından tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek derler ki: "Ne çokluğunuz ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir yarar sağlamadı."[612]

A'raf: Cennetle cehennem arasında yüksek bir alandır ki, sevapları ile günahları eşit olanlar Allah'ın dilediği bir zamana kadar burada

---

[611] Yavuz, Yusuf Şevki, "A'râf", *DİA*, III, 259.

[612] A'râf sûresi (7), 45-47.

kalacaklar; daha sonra Allah'ın affına nâil olarak onlar da cennete gireceklerdir.

A'râf ehlinin kimler olduğu hakkında iki görüş vardır:

1. Peygamber tebliğini duymamış olarak ölen insanlar, küçükken ölen müşrik çocukları A'râf'ta kalacaklardır.

2. A'râf ehli, iyi ve kötü amelleri eşit olan mü'minlerdir. Cennete girmeden önce cennetle cehennem arasında bir süre bekletildikten sonra Allah'ın lütfu ile cennete gireceklerdir.

i. Cennet ve Cehennem

Cennet ve cehennem haktır. Her ikisi de yaratılmış olarak mevcuttur. Her ikisi de Allah'ın dilemesi ile sonsuz olup yok olmazlar ve içindekiler de yok olmayacaklardır.

Cennet ve cehennemin varlığı, hakkında delâleti ve sübûtu kat'î/kesin olan âyetler ve hadîslerin çokluğu sebebiyle haktır. Yine aynı kesinlikle âyetlerle ve hadîslerle sâbit olan bir gerçek de şu anda cennetin ve cehennemin mevcut olmasıdır. Buna dair deliller şunlardır:

a) Cennetin hazır olduğuna dair deliller:

﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾

"Rabbinizin mağfiretine ve eni gökler ve yer kadar olan cennete koşun ki o (cennet) müttakîler için hazırlanmıştır."[613]

﴿سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾

613 Âl-i İmrân sûresi (3), 133.

"(Ey insanlar!) Rabbiniz tarafından bir bağışlanmaya ve genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete doğru yarışın ki Allah'a ve peygamberine inananlar için hazırlanmıştır. Bu, Allah'ın, kendi dilediğine (de, iman edip sâlih amel işleyerek dileyene de) verdiği lûtfudur. Allah, büyük lûtuf sahibidir."[614]

b) Cehennemin hazır olduğuna dair deliller:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾

"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi de çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."[615]

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾

"Ey müminler, sakın sürekli katlanan faizi yemeyiniz. Allah'tan korkunuz ki, kurtuluşa erebilesiniz. Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten (cehennem) sakınınız."[616]

Cennet ve cehennem hakkında yukarıda belirtilen üç âyet-i kerîmede ve bu hadîs-i kudsîde geçmiş zaman sîğası kullanılmıştır. Bu ifadeler cennet ve cehennemin şu anda yaratılmış olduğuna kesin birer delildirler.

---

[614] Hadîd sûresi (57), 21.

[615] Bakara sûresi (2), 23-24.

[616] Âl-i İmrân sûresi (3), 130-131.

Cennet ve cehennemin her ikisi de Allah'ın dilemesi ile sonsuz olup yok olmazlar ve içindekiler de yok olmayacaklardır. Ancak cennet, cehennem ve içindekilerin bâkî oluşları kendi zatlarından değil, Allah Teâlâ'nın bâkî kılmasıyladır. İşte bundan dolayı cennet, cehennem ve içindekiler için 'bâkîdirler' demektense, 'bâkî kılınmışlardır' demek daha doğru olur. Çünkü gerçek bâkî, ancak Allah Teâlâ'dır. Zira Allah Teâlâ'nın bâkîliği kendi zatındandır. Aleyhte delil olarak ileri sürülen, كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ *"O'nun zatı dışındaki her şey helâk olacaktır"*[617] âyetinde belirtilen *"her şey"* Allah'ın dışındaki her mümkin varlıktır. Mümkin varlık, var eden ve yok eden Allah'a muhtaç olan, Allah Teâlâ'nın dışında her varlıktır. O'ndan başka her şeyin varlığı kendinden değil, Allah Teâlâ'ya dayandığından her an yok olmayı kabul edici ve yok olmaya hazırdır. Ancak O (c.c.), zatında Hayy ve Kayyum, ezelî ve ebedî, varlığı kendisiyle var olandır (Vâcibu'l-vücud).

Buna dair şu hadîs-i şerîflere bakmak yeterlidir:

-Ya Rabbenâ! Senin bize çıkarmayı emir buyurduklarından cehennemde hiç kimse kalmamıştır" diyecekler. (Fakat Allah Teâlâ) :

-"Dönün, kalbinde dinar ağırlığında hayır olan kimi bulursanız onu da çıkarın" buyuracak. Bunun üzerine yine pek çok kimseleri çıkaracaklar. Sonra (tekrar):

- "Yâ Rabbi!! Senin emir buyuduklarından kimseyi bırakmadık" diyecekler. (Allah Teâlâ) :

"Geri dönün! Kalbinde yarım dinar miktarı hayır olan kimi bulursanız onu da çıkarın" buyuracak; yine pek çok kimseleri çıkaracaklar. Sonra:

-Yâ Rabbi!! Senin emir buyurduklarında cehennemde tek bir kimse bırakmadık" diyecekler. (Allah Teâlâ yine):

-"Geri dönün! Kalbinde zerre miktarı hayır olan kimi bulursanız onu da çıkarın" buyuracak. Yine birçok kimseleri çıkaracaklar. Sonra:

-"Yâ Rabbi!! Cehennemde hiçbir hayır (sahibi) bırakmadık" diyecekler.

---

[617] Kasas sûresi (28), 88.

Ebû Saîdi'l-Hudrî şöyle diyormuş: Eğer bu hadîs konusunda beni tasdik etmiyorsanız Allah Teâlâ'nın:

-"Şüphesiz ki Allah zerre kadar zulmetmez, eğer (yapılan) bir hasene olursa kat kat artırır ve kendi tarafından pek büyük mükâfat ihsan eder"[618] *âyetini okuyunuz. Mü'minlerin, cehennemde hiçbir hayır (sahibi) bırakmadık demeleri üzerine Yüce Allah:*

"Melekler şefaat etti, peygamberler şefaat etti, mü'minler de şefaat etti, (o halde) Erhamürrâhımîn'den başka şefaat edecek kalmadı" buyurarak cehennemden bir kabza alacak. (Bununla) cehennemden hiç hayır işlememiş; âdeta kömüre dönmüş birtakım insanlar çıkaracak ve onları cennet yolları üzerinde olup hayat nehri adı verilen bir nehre atacak, o nehirden onlar sel uğrağında biten ot gibi çıkacaklar. Görmüyor musunuz, sel uğrağındaki ot, taş altında da ağaç altında da biter, güneşe bakan tarafı bir parça sarımtırak, yeşilimtırak olur. Gölgede kalan tarafı ise bembeyaz kalır" buyurmuşlar.[619]

Cehennem

Cehennem, lûgatte derin kuyu mânâsında olup kâfir, müşrik ve münâfıkların sürekli olarak, bazı günahkâr mü'minlerin de günahları kadar cezalandırılmak üzere kalacakları azap mekânıdır.

Önce cehennemden kurtuluş sonra cennete giriş olacaktır. Cennete doğrudan gidecekler de cehennemin üzerinden çok hızlı da olsa geçmeden giremiyecekler.

Kur'ân-ı Kerîm cehennem için; 'Cehennem, Nâr, Hâviye, Saîr, Lezâ, Sakar, Hutame' olmak üzere yedi isim vermiştir.

Cehenneme alışma, hafifleme yoktur:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾

---

618 Nisâ sûresi (4), 40.

619 Müslim, "Îmân", 302; Buhârî, "Tevhîd", 24.

"Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri yakında ateşe sokacağız; dirileri piştikçe azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz. Şüphesiz Allah mutlak galiptir ve hüküm (ve hikmet) sahibidir."[620]

Kâfirlere cehennemde acıma olmayacak ve orada ebedî kalacaklardır:

﴿اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَظَلَمُوْا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيْقًا ۙ اِلَّا طَرِيْقَ جَهَنَّمَ خَالِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا﴾

"İnkâr edip zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. Onları (başka) bir yola iletecek de değildir. Ancak orada ebedî kalmak üzere cehennem onları yoluna (iletecektir). Bu da Allah'a pek kolaydır."[621]

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ۙ خَالِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ۚ﴾

"Muhakkak Allah, kâfirlere lanet etmiş ve onlar için alevli bir ateş hazırlamıştır. Onlar orada ebediyen kalıcıdırlar. Hiçbir velî (dost-sahip) ve yardımcı da bulamayacaklardır."[622]

Cehennemde ebedî kalmayı bildiren âyetler ve izahı:

﴿وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاۗؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا﴾

620 Nisâ sûresi (4), 56.

621 Nisâ sûresi (4), 168-169.

622 Ahzâb sûresi (33), 64-65.

"Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî olarak kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır."[623]

Mü'mini öldüren kimse eğer kâfir ise ve kâfir olarak da ölmüş ise, o kimse zaten cehennemliktir ve orada ebedî kalacaktır. Ayrıca mü'mini, mü'min olduğu için öldürmek küfürdür. Bu inanç üzere de ölmüşse, ebedî olarak kalmak üzere cehenneme girecektir.

Mü'mini öldüren mü'min, bunun haram olduğunu kabul ederek işlemiş ve bu inanç üzere ölmüşse -mü'min olarak öldüğü için- cehenneme girse bile orada ebedî olarak kalmaz. Âyet, ebedî kalmaktan değil değil de uzun müddet kalmaktan kinayedir.

Mü'mini öldüren, bununla ilgili haramlık hükmünü beğenmiyor ve bunu helal görüyorsa bu inancı sebebiyle kâfir olur. Bu inanç üzere de ölürse cehenneme girer ve ebedî olarak kalır. Âyetin bu kimse hakkındaki hükmü açık ve kesindir.

Bir hadîs-i şerîfe göre; öldüren kâfir ile öldürülen mü'min cennete gideceklerdir. Şöyle k; öldürülen, şehid olduğu için cennete gidecektir. Öldüren de daha sonra müslüman oluyor, o da savaşa gidip şehid oluyor; bu kimse de cennete gidiyor.

﴿ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴾

"Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa Allah onu da ebedî kalacağı cehenneme sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır."[624]

Bu âyet-i kerimeye göre, kişi Allah'a ve Peygamber'e isyan eder, bu isyanı helal görür ve bu inanç üzere ölürse cehenneme girer ve orada

[623] Nisâ sûresi (4), 93.

[624] Nisâ sûresi (4), 14.

ebedî olarak kalır. Eğer bunu helal görmez de bu inanç üzere ölürse, cehenneme girse bile orada ebedî olarak kalmaz.

Cehennemde Ebedi Kalma Meselesi

Mü'minlerden büyük günah sahipleri cehennemde ebedî kalmayacaklardır. Çünkü ebedî kalmayı gerektiren şey, inkâr ve şirktir.

İmanlı olarak ölen hiçbir mü'min, ne kadar büyük günah işlemiş de olsa cehenneme girse bile orada ebedî olarak kalmayacaktır. Tövbe etmeden ölmüş olsa da yine cehennemde ebedî olarak kalmayacaktır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

"Allah kendisine şirk koşulmasını elbette bağışlamaz; bundan başkasını dilediğine bağışlar."[625]

Şirk üzere ölenler için cehennemden kurtuluş yoktur. Ama iman üzere ölmüş ise günah işleyen mü'mini, Allah Teâlâ bağışlayabilir; ya cehenneme hiç sokmaz, ya günahının çoğunu affeder, cehennemde böylece az kalır, ya da günahı kadar cehennemde kalır; sonra çıkarılıp cennete konur.

Cennet

Lûgatte "bahçe; sık ağaçlarla ve bitkilerle örtülü yer" mânâsına gelen cennet, mü'minlerin içinde ebedî kalacakları, çeşitli nimetlerle donatılmış, hem de ebedî kılınmış âhiret yurdudur.

Cennet için *Cennetü'l-Me'vâ, Cennetü Adn, Firdevs, Dâru'l-Hulûd, Dâru's-Selâm, Dâru'l-Mukâme, Cennetü'n-naîm, el-Makâmü'l-emîn* gibi isimler konmuştur.

---

[625] Nisâ sûresi (4), 116.

Cennet ehli ve cennet ehline verilen nimetler:

﴿اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ ۚ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ۚ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ۚ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍ ۚ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ ۚ وَاَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۚ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾

"O günde takvâ sahipleri dışında, dost olanlar birbirlerine düşman kesilirler. Ey kullarım! Bugün size korku yoktur. Sizler üzülmeyeceksiniz de. Onlar âyetlerimize inanan ve müslüman olan (kullarım) idiler. Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete giriniz! Onlara altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Ve siz, orada ebedî kalacaksınız. İşte yaptıklarınıza karşılık olarak size miras verilen cennet budur. Orada sizin için bol bol meyveler vardır, onlardan yersiniz, denilir."[626]

Cennet ehli eşleriyle birlikte hem de dünyadaki kinlerden kurtarılarak, ebedî lûtuflarla yaşayacaklardır:

﴿اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ۚ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْاَرَآئِكِ مُتَّكِؤُنَ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ۚ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾

"O gün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde safa sürerler. Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar. Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün arzuları yerine getirilir. Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır."[627]

---

[626] Zuhruf sûresi (43), 67-73.

[627] Yâsîn sûresi (36), 55-58.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"قَالَ اللهُ تَعَالَى: أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ، مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ. فَاقْرَؤُوا إِنْ شِئْتُمْ: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾."

"Allah Azze ve Celle: 'Ben sâlih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın kalbinden geçmeyen şeyler hazırladım,' buyurdu." Ebû Hüreyre, isterseniz şu âyeti[628] *okuyunuz, dedi: "Artık onlar için yapmakta olduklarına bir mükâfât olarak gözlerin aydın olacağı (nimetlerden) neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilemez."*[629]

Cennetteki nimetlerin en değerlisi ve büyüğü muhakkak ki Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak ve Allah Teâlâ'yı görmektir:

﴿وَعَدَ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"Allah, mü'min erkeklere de ve mü'min kadınlara da -içlerinde ebedî kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vâdetti. Allah'ın rızası ise hepsinden daha büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur."[630]

Cenâb-ı Hakk, kullar cennette iken Kendisini göstereceğini şöyle bildirmiştir:

---

628 Secde sûresi (32), 17.

629 Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 8, "Tefsîru sûre (32)", 1, "Tevhîd", 35; Müslim, "Cennet", 2–5; Tirmizî, "Tefsîru'l Kur'ân", 33, 57; İbn Mâce, "Zühd", 39.

630 Tevbe sûresi (9), 72.

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ﴾

"Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O'nu baş gözüyle göreceklerdir)."[631]

F. KADER VE KAZÂYA İMAN

1. Kader ve Kazânın Tarifi

Kader: Allah Teâlâ'nın, ilerideki olacak olan şeyleri ezelden bilmesi, takdir etmesi ve hükmetmesidir. İrade sahibi olan kulların kâfir olacak olanının küfrünü, mü'min olacak kimsenin de imanını bilmesi, bu ezelî bilgisi ile tespit ve takdir etmesidir.[632]

Kader kavramı iki mânâda kullanılır:

a) Bir şeyin oluşumu açısından sahip olduğu konum ve değer hükmüdür. Buna göre kader, her şeyi; hayır-şer, hüsün-kubuh, hikmet-sefeh bakımından taşıdığı mahiyet üzere yaratmaktır. Bu mânâ hikmet kavramının şu tanımını da içermektedir: "Her şeyi kendi mahiyetine uygun bir şekilde oluşturması ve her şeyde ona uygun olana isâbet etmesi." Cenâb-ı Hakk'ın şu beyanı bu mânâyı içermektedir:

﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾

"Muhakkak ki Biz her şeyi bir kader/ölçü ile (kendisinin sahip bulunduğu özelliğe göre) yarattık."[633]

b) Her şeyin oluşacağı zaman ve mekânını; hak veya bâtıl oluş vasfını; doğuracağı mükâfat ve cezayı belirlemektir.[634]

﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ﴾

---

631 Kıyâme sûresi (75), 22.

632 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 74-75.

633 Kamer sûresi (54), 49.

634 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 392.

"O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir."[635]

Kazâ: Sözlük mânâsı, "bir şeye hükmedip karar vermek, lâyık olduğu sonucu belirlemek ve hakkında söylenebilecek son sözü söylemek"ten ibarettir. Buna göre kazâ, içerdiği mânâlardan biri olarak "nesne ve olayları (eşya) yaratma" anlamına gelir. Çünkü "yaratma", eşyanın kendi mahiyeti çerçevesinde oluşmasını gerçekleştirmek ve her şeyin yaratılışına uygun düşecek pozisyonda bulunmasını sağlamaktır; şundan dolayı ki, mahlûkatı yaratan, hikmet ve ilim sıfatlarıyla nitelenmiştir; hikmet ise her şeyin gerçekliğine isâbet etmek ve her şeyi yerli yerine koymak demektir.[636]

Kazâ, her şeyin kadere göre meydana gelmesine denir.

Kader, plân gibi, kazâ da bina gibidir. *Kader,* ilim sıfatı ile ilgili; *kazâ,* tekvin sıfatı ile ilgilidir.

Kader ve kazâya iman, Allah Teâlâ'nın, ilim, irade, kudret ve tekvin sıfatlarına sahip olduğuna iman etmek demektir. Çünkü kader ve kazâya iman, kâinatta olan hayır-şer, iyi-kötü, acı-tatlı, canlı-cansız her şey Allah'ın bilmesi, dilemesi, kudreti, takdiri ve yaratması ile meydana geldiğine, Allah'tan başka yaratıcı olmadığına iman etmek demektir.

Kader, kazâdan daha kapsamlıdır. Zira her kazâ olan kaderde mevcuttur; fakat kaderde olan her şey kazâ olmamıştır. Kaderdeki bir şey kazâ olmuşsa hem kazâ hem kaderdir; kazâ olmayan (yaratılmayan) şeyler ise kaderdedir, henüz kazâ edilmemiş yani meydana gelmemiştir. Mesela: Bir kimse yasakları çiğnese âsî olur; aynı kişi emirleri işlese sâlih olur. Bu iki netice de kaderdir. Allah Teâlâ, âsî ve sâlih olmanın yollarını ezelde bu şekilde takdir etmiştir. Buna göre bu iki sebepten hangisine yönelirse onun neticesine ulaşır. İşte bu neticenin yaratılması kazâdır ve aynı zamanda ilâhî takdîrin gereği olduğu için de kaderdir. Diğer bir misal: Bir toplum ilerlemenin sebepleri olan ilimde ve fende faaliyette bulunursa huzura ve mutluluğa ulaşır; ce-

---

635 Furkân sûresi (25), 2.

636 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd,* s. 391.

halet ve fakirliği seçerse de hayatını perişan eder. İşte bu iki netice de kaderdir. Bu toplumun birinci yolu seçmesi de aksi istikameti takip etmesi de kaderdir. Ancak ikinci durumda ilerleme kazâ edilmemiştir.

İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe *el-Fıkhu'l-Ekber* isimli kitabında şöyle demiştir:

Allah Teâlâ ezelde, ileride olacak her şeyi bilen, bilgisine, hükmüne ve hikmetine uygun takdir eden, ezeldeki takdirine göre de kazâ eden yani yaratandır. Dünyada ve âhirette hiçbir şey yoktur ki ilmine uygun olarak iradesini, takdirini, Levh-i Mahfûz'a yazmış buna uygun yaratmış olmasın. Ancak bu yazma hükmen değil vasfen bir yazmadır. Yani "olsun diye değil, olacak diye yazmıştır." Bu demektir ki, kulların kaderinde bir cebir-mecburiyet yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

"Yaratan bilmez mi? O Latîftir (bilgisi her şeye nüfuz eden) Habîrdir (her şeyden haberdar olan)."[637]

Bu âyet-i kerîmede, fiilleri, sözleri yarattığı gibi, beşerî yarattığına da ispat vardır. Bu, bizim lehimize bir delil olup Mu'tezile'nin, kulların kendi fiillerini kendilerinin yarattığı iddiasına aykırıdır.[638]

Yine bir âyet-i kerîmede şöyle geçmektedir:

﴿وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

"Ne yerde ne gökte, zerre miktarı bir şey bile Rabbinden uzak (ve gizli, Rabbinin bilgisi dışında) kalmaz; bundan daha küçük veya büyük ne varsa apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da yazılı)dır."[639]

---

637 Mülk sûresi (67), 14.

638 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XV, 301.

639 Yûnus sûresi (10), 61.

2. Kaderle İlgili Bilinmesi Gerekli Esaslar

1) Her şeyin bilgisi levh-i mahfûzda mevcuttur.

Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

"Gayb'ın anahtarları, O'nun yanındadır, onları O'ndan başkası bilmez. (O) karada ve denizde olan her şeyi bilir. Düşen bir yaprak ki mutlaka onu bilir, yerin karanlıkları içinde gömülen dâne, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta olmasın."[640]

*"Apaçık bir kitap"*tan maksat, burada takdir edilmesi ve hüküm verilmesidir. Bu konuda bazısı, bütün bunların hepsi Allah'ın yanında mahfuzdur, demektir. Adam diğerine der ki, "senin bütün işin benim yanımda yazılıdır" derken benim yanımda mahfuzdur/korunmaktadır demektir ki bu da konuşmada (böyle söylemek) caizdir. Şöyle de denmiştir: Buradaki kitaptan maksat, Levh-i Mahfûzdur. Yani hepsi orada mübeyyen/açıklanmıştır. Hasan (-ı Basrî) rh.a. şöyle demiştir: "Muhakkak Allah her Kadir gecesinde bir kitap çıkarır ve onu meleklere verir. Olacak şeyleri (meleklerin) korumaları için o kitapta bu senede olacak her şey yazılıdır."[641]

﴿يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

---

640 En'âm sûresi (6), 59.

641 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 83-84.

"Ne yerde ne gökte, zerre miktarı bir şey bile Rabbinden uzak (ve gizli, rabbinin bilgisi dışında) kalmaz; bundan daha küçük veya büyük ne varsa apaçık bir kitaptadır."[642]

﴿وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

"Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitapta olmasın."[643]

﴿قُلْ لَنْ يُصِيبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلٰينَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾

"De ki 'hiçbir zaman bize, Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey isabet etmez. O bizim Mevlamızdır ve mü'minler onun için yalnız Allah'a tevekkül etsinler."[644]

﴿مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَآ اٰتٰيكُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾

"Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmamızdan önce, bir kitapta yazılı olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. (Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye (açıklamaktadır). Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen hiç kimseyi sevmez."[645]

Bu âyetlerdeki Kitap'tan maksat Levh-i Mahfûz'dur. Bu âyet-i kerîme, yeryüzünde olacak hâdiselerin meydana gelmeden önce

---

642 Yûnus sûresi (10), 61.

643 Neml sûresi (27), 75.

644 Tevbe sûresi (9), 51.

645 Hadîd sûresi (57), 22-23.

Levh-i Mahfûz'da yazılı olduğuna delildir. Tevhîd ehlinin cumhuru, Allah Teâlâ'nın bütün her şeyi, olmadan önce bildiğine bu âyetle delil getirmişlerdir.[646]

Henüz olmayanı ve yaratılmayanı yazmak, olmadan önce onu bilmek Allah'a kolay ve basittir. Bu âyetle Kendisinin, ileride olacak şeyleri ezelden bilmesinin O'na zor olmadığını haber veriyor.[647]

Allah Teâlâ, her şeyi ezelden, olmadan önce bilir, mahlûklar ise olduktan sonra bilir. Bütün zamanlar, geçmiş ve gelecek Allah Teâlâ için, bir an gibidir. Bu hakikat iyi anlaşıldığı takdirde, kader ve ona bağlı bütün meseleler kolayca anlaşılabilir ve insanın cebr altında olmadığı fark edilir. Geçmiş ve gelecek kavramları bizim için kullanılabilir. Çünkü Allah Teâlâ, zamanı yaratan ve zamana hâkim olandır. Zira Allah'ın kudreti ve ilmi her şeyi kuşatmıştır. Bununla ilgili âyet-i kerîme şudur:

﴿اَللّٰهُ الَّذِی خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ یَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَیْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَیْءٍ عِلْمًا﴾

"Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Buyruğu bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."[648]

﴿وَلِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوَاتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَیْءٍ مُحِیطًا﴾

"Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatıcıdır."[649]

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ise şöyle buyurmuştur.

---

646 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXIX, 237.

647 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XIV, 363.

648 Talâk sûresi (65), 12.

649 Nisâ sûresi (4), 126.

"اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ اَحْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَلاَ تَعْجِزْ وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلاَ تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَانَ كَذَا وَكَذَا وَلَكِنْ قُلْ قَدَرُ اللهِ وَمَا شَاءَ فَعَلَ فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ "

"Kuvvetli mü'min, (Allah katında) zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevimlidir. Gerçi her birinde de hayır vardır. Sen, sana fayda veren şeye çaba göster. Allah'tan yardım dile ve asla acizlik gösterme. Başına bir şey gelirse, 'şöyle yapsaydım, şöyle olurdu' deme! 'Fakat (bu) Allah'ın kaderi/takdiridir, O, ne dilerse yapar,' de. Zira 'eğer (şöyle yapsaydım şöyle olurdu)' sözü, şeytanın (iğvâ) işine kapı açar."[650]

Bu âyet-i kerîmelere, son hâdîs-i şerîfe ve Cibrîl hadîsi diye bilinen meşhur hadîs-i şerîfe göre, kader ve kazâya iman etmek farzdır. Çünkü âyet-i kerîmeler ve son hadîs-i şerîf, Allah'ın ileride olacak her şeyi ezelden bilip Levh-i Mahfûzda tespit ettiğini ortaya koyduğunu, Cibrîl hadîsinin de kaderi, iman esaslarından saydığını görüyoruz. Kazâ da kadere göre meydana gelmektedir.

Cebrâîl (a.s.), Rasûlullah'a (s.a.s.) gelip "iman, islâm ve ihsan nedir?" sorularına verdiği cevapta Rasûlullah şöyle cevap vermiştir: "İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayır ve şerriyle kadere (Allah'ın ileride olacak her şeyi ezelden bilip takdir etmesi) inanmandır." [651]

2) İlim maluma tabidir.

Allah Teâlâ'nın ilmi, ezelîdir ve malumdan yani ileride olacak konulardan öncedir. Allah'ın ilmi ile mâlum birbirine zıt değildir. "Filan kişi filan kişiyi öldürecektir, filan kişi filan kişi ile evlenecektir." Fi-

---

[650] Müslim, "Kader", 34; İbn Mâce, "Mukaddime", 10, "Zühd", 14.

[651] Müslim, "Îmân", 1; Buhârî, "Îmân", 37; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17; Tirmizî, "Îmân", 4; Nesâî, "Îmân", 6; İbn Mâce, "Mukaddime", 9 (Hadîs no: 63); Ahmed b. Hanbel, I, 3, 9, 37, 51, 53; II, 107, 962; IV, 4, 16, 129.

lan kişi, filan kişiyi öldürmeyecekse öldürecek diye yazılmaz. Levh-i Mahfûz'da filan kişi filan kişiyi öldürecek diye yazılmış, o da zamanı gelince aynen gerçekleşiyor. İşte Allah'ın tespiti ile o fiil birbiri ile örtüşüyor, ilimle mâlum arasında zıtlık olmuyor. İşte 'ilim maluma tabidir.' derken bunu kastediyoruz. Yoksa ilim öncedir ve ezelîdir, mâlum ise hâdisdir/sonradan olandır, öyle ise ezelî olan, hâdis olana tabidir mânâsında değildir. Allah Teâlâ'nın, olmayacak bir şeyi olacak diye bilmesi tasavvur edilemez. Bilmesi o şeyin meydana geleceğinin ifadesidir. O şey olacak ki olacak diye biliyor.

3) Allah Teâlâ, olacak dediği için olmuyor, olacağını bildiği için 'olacak' demiştir ve yazmıştır.

Mesela bir astronomi uzmanı, "yarın güneş tutulacak" dediği için güneş tutulmuyor, o uzman güneşin tutulacağını bildiği için "yarın güneş tutulacak" diyor.

4) Bir şeyi bilmek yapmaya tesir etmez.

Mesela bir marangozun marangozluğu bilmesi kapı-pencere yapmaz. O kimsenin o şeyi bilmesinin ötesinde; azmi, iradesi ve kesbi gerekir. Allah Teâlâ, insanların yapacaklarını önceden bilir. Allah'ın, insanın ne yapacağını bilmesi, insanın yapmasına tesiri olmaz.

5) Allah (c.c), Levh-i Mahfûzda şu "şöyle şöyle olacak" diye yazmış, "şöyle şöyle olsun" diye yazmamıştır.

Mesela, filan adam filan adamı öldürecek diye yazmış, ama filan adam, filan adamı öldürsün diye yazmamıştır. Yani vasıfla yazmış, hükümle değil. "Filan adam filan adamı öldürecek" diye yazması vasıftır, "filan adam filan adamı öldürsün" diye yazması hükümdür. Allah Teâlâ eğer hükümle yazmış olsaydı, kul onu mutlaka-iradesi dışında yapacaktı, sonra da sorumlu tutulacaktı. Bu, Allah hakkında câiz değildir. Zira bu zulümdür. Allah Teâlâ kullarına zulmetmekten münezzeh olduğunu şöyle haber vermiştir:

﴿ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴾

"Bu, sizin ellerinizin yapıp öne sürdüğü (yaptığı günahların) karşılığıdır. Allâh kullara asla zulmedici değildir."[652]

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾

"Kim salih amel işlerse, faydası kendisinedir; kim de kötülük yaparsa zararı kendisinedir. Rabbin kullara asla zulmedici değildir."[653]

Kullar hakkında yazılanlar, kulun yapacağı şeylerdir. Allah Teâlâ, Levh-i Mahfûz'da, kul bir şeyi yapmayacaksa "yapacak" diye yazmamıştır.

Okyanusun balıkları kuşatması gibi, Allah da bütün kâinatı ilmen ve kudreten kuşatmıştır. Balıklar, okyanusta -kendi iradeleriyle- zorlanmaksızın serbestçe hareket ederler. Okyanusun balıkları belli yönde hareket etmeye zorlamadığı gibi, Allah da kullarını bir yönde hareket etmeye icbar etmiyor.

Allah, bizi, hangimizin daha güzel amel işleyeceğini imtihan için yaratmıştır.[654] İmanı veya küfrü; hayrı veya şerri; doğruyu veya eğriyi; itaati veya isyanı tercih edebilecek bir irade vermiştir.

Madem her şey önceden yazılmış ve biz de ona göre yapıyoruz. Öyle ise bizim yapmamızın ne mânâsı vardır?

Biz kaderde yazılanı bilip de ona göre yapıyor değiliz, kaderde yazılan, bizim yapacağımıza göre yazılmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Kim salih amel işlerse, faydası kendisinedir ve kim kötülük yaparsa zararı kendisinedir. Rabbin kullara asla zulmedici değildir."*[655] hükmünü bildirmiştir. Kişiye hem iyilik hem kötülük yapmayı tercih etme iradesi, ay-

---

652 Âl-i İmrân (3), 182.

653 Fussilet sûresi (41), 46.

654 Mülk sûresi (67), 2.

655 Fussilet sûresi (41), 46.

rıca tercihe göre uygulama gücü vermiş, sonra da işlediğimize göre mükafât veya mücâzât ortaya koymuştur.

Hz. Ali (r.a.) şöyle anlatıyor:

Biz, Bakîu'l-Ğarkad'da bir cenazede idik. Derken yanımıza Rasûlullah (s.a.s.) gelip oturdu. Biz de etrafına oturduk. Beraberinde bir asâ vardı. Başını eğdi ve asâsıyla yeri çizmeye başladı. Sonra şöyle buyurdu:

"Sizden hiç kimse ve dünyaya gelen hiçbir nefis yoktur ki, Allah onun cennetteki veya cehennemdeki yerini takdir etmemiş olsun! Şakî yahut saîd yazılmış olmasın!". Bunun üzerine bir adam sordu:

-Yâ Rasûlallah! Biz kitabımız/kaderimiz üzere durarak ameli bırakmayalım mı? Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"Her kim saâdet ehli (saîd olup cennete girmek isteyen kimse) ise saâdet ehlinin amelini yapar ve her kim şekâvet ehli (şakî olup cehennme girmek isteyen kimse) ise şekâvet ehlinin amelini yapar" buyurdu ve şunu da ekledi:

"Amel edin! Herkese imkân verilmiştir. Saâdet ehline (saîd olup cennete girmek isteyen) kendi ameli kolaylaştırılacak, şekâvet ehline ise şekâvet ehlinin ameli kolaylaştırılacaktır." Sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu:

"Her kim (ibadet ve itâat ederek Allah hakkını, tasadduk ve zekât vererek kul hakkını) verir ve (şirkten, küfürden, günahlardan ve şüphelilerden de) korunursa, o en güzel olanı (Kelime-i Tevhîd, Kur'ân ve Cennet) tasdik ederse biz de ona o en kolayı (cenneti ve cenneti kazandıran şeyleri) kolaylaştırırız. Ama kim de cimrilik eder, kendisini müstağnî (ihtiyaçsız) görürse ve o en güzel olanı (Kelime-i tevhîd, Kur'ân ve Cennet) yalanlarsa, biz de ona en zor olanı (cehennem) kolaylaştırırız."[656]

Demek ki saîd olmak isteyene yani cennet ehli olmak isteyene, cennetlik ameller kolaylaştırılmakta; şakî olmak isteyene yani cehennemlik olmak isteyene de cehennemlik ameller kolaylaştırılmaktadır. Allah Teâlâ ezelde, ileride ne yapacağını ve ne olacağını bilmiş de ona göre yazmıştır. Çünkü Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.):

"وَ إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا"

---

[656] Leyl sûresi (92), 5-10; Müslim, "Kader", 6 (2647); Buhârî, "Kader", 3.

"Ameller, ancak (ölüm sırasındaki) sonlarına göre değerlendirilir" buyurmuştur.[657]

Allah Teâlâ, ezelde kişilerin sonlarını bildiği için sonlarına göre yazmıştır.

3. Levh-i Mahfûz ve Kısımları

Levh-i Mahfûz, korunmuş levha mânâsına gelen bu terkip, "üzerine yazı yazılan, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düzgün satıh" demektir.

Levh-i Mahfûz terkibi, Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde geçmektedir:

﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ. فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ﴾

"Hakîkatte o, Levh-i Mahfûz'da bulunan şerefli Kur'ân'dır."[658]

Kur'ân-ı Kerîm'de; *kitâb, kitâb-ı mübîn, kitab-ı meknûn, kitab-ı mestûr* gibi terkipler Levh-i Mahfûz mânâsında kullanılmıştır.

Levh-i Mahfûz, içinde olmuş ve olacak her şeyin yazılı olduğu kitaptır. Bu kitap, insanın anladığı mânâda kalemle ve mürekkeple yazılan bir kitap değildir. İnsanlar anlasın diye böyle ifade edilmiştir.

1. Allah'ın zâtî ilminden ibaret olan kader değişmez, fiilî ilminden ibaret olan kader ise değişebilir, bu da Levh-i Mahfûz'da veya meleklerin ellerinde bulunan sayfalarda insanların işledikleri amellere göre vuku bulan değişikliktir. Mesela insan kâfirken iman etmek ve iyi amel işlemek suretiyle kaderini değiştirebilir. Nitekim nasların belirttiğine göre, Yûnus peygamberin kavmi iman edince dünyada zillet azabından kurtulmuş, mü'min iken ilâhî nimetleri inkâr edenler açlığa mahkûm edilmiş, akrabalarına iyilik edenlere uzun ömür vaad edilmiş, tedavi gören hastaların iyileşeceklerine dikkat çekilmiştir. Bundan dolayı varlık alanına çıkma imkânından ibaret olan kader, kazâya dönüşmedikçe değişebilir. Zira bir şeyin varlık alanına çıkması için

---

[657] Buhârî, "Rikâk", 33, "Kader", 4; Tirmizî, "Kader", 4; Ahmed b. Hanbel, V, 335.

[658] Bürûc sûresi (85), 21-22.

sadece planlanması yeterli olmayıp gerekli şart ve sebeplere başvurulması lâzımdır. İnsanın, mü'min veya kâfir olması mümkündür. Kişi iman ederse mü'min olur ve kader kazâya dönüşmek suretiyle kesinleşir. Aksi de bunun gibidir. Bu süreç ölene kadar devam eder.

2. Esasını, ilâhî ilim teşkil ettiğinden kader değişmez. Âyet-i kerîmede geçen "mahv ve isbat"[659] yoluyla değişikliğe uğrayan şey kazâdır. Kazâ da herhangi bir şart ve sebebe bağlı olmayan "kazâ-i mübrem" ile şart ve sebebe bağlı kılınan "kazâ-i muallak" olmak üzere iki çeşittir. "Falan şöyle olsun" tarzında kesin olarak verilmiş bir hükmü ifade eden kazâ-i mübrem değişmez. Ancak şart ve sebebe bağlanan kazâ-i muallak bunlara paralel olarak değişebilir.[660]

Levh-i Mahfûz iki kısımdır

1. Muallak (birtakım şart ve sebebe bağlı) **değişen kısım.**

Delili şu âyet-i kerîmedir:

﴿يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ۚ وَعِنْدَهٗٓ اُمُّ الْكِتَابِ﴾

"Allah dilediğini siler ve [dilediğini] isbât eder (yerine yenisini yazar veya değişiklik yapmaz, dilediğini bırakır; değişikliğe uğramayan bir şey ancak) Kendi yanındaki Ana Kitaptır."[661]

Allah Teâlâ gerek yaratmada gerek hüküm koymada dilediğini varlık âleminden siler, hükümden düşürür, yürürlükten kaldırır, izini yok eder, dilediğini de onun yerine koyar veya baştan sâbit kılar (değişiklik yapmaz.) Bütün bu değişikliklerde Allah'ın rahmetinin, hikmetinin ve koyduğu kanunların gereği, insanların veya toplumların liyâkati, hayra veya şerre insanların irade ve azimleri sebep olmaktadır. Ama müsebbip/sebepleri yaratan sadece Allah Teâlâ'dır. Bunları

---

[659] Ra'd sûresi (13), 39.

[660] Yunus Şevki Yavuz, "Kader", *DİA*, XXIV, 62; Miras, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, XII, 222. Tehânevî, *Keşşâfu istılâhâti'l-fünûn*, İstanbul 1984, II, 1324-1325.

[661] Ra'd sûresi (13), 39.

yaratırken, silerken, yerine yenisini tespit ederken ve hükmederken asla zulüm yoktur. Bütün bu değişmelerin hepsi, Levh-i Mahfûz'un, mübrem/kesin olan bölümünde değil muallak/şart ve sebeplere bağlı olan bölümünde olmaktadır. Allah, böyle "dilediğini imha eder/siler ve dilediğini ibkâ eder/devam ettirir ve isbat eyler/sâbit tutar ve ana kitap ancak O'nun katındadır." Bütün kitapların ilk kaynağı, aslı, esası olan, hiçbir şekilde değişmeyecek, mahvı mümkün olmayan ana kitap, daha doğrusu kitabın anası, "düstûr-i âlâ" denilen kütük ancak O'nun katındadır ki, o "Levh-i Mahfûz" veya "ilm-i ezelî-i ilâhî"dir. Değişecek ve değişmeyecek olan, giden ve kalan işte her şey o kitapta yazılıdır. Hepsi bilinmektedir.[662]

Allah Teâlâ, ezelden, o kimsenin, kaderde değişiklikler yapacağını biliyordu, neticeyi de biliyordu. O neticeyi de olmadan önce ilm-i ezelîsiyle tespit etmiştir. Bütün bu değişiklikleri bilmesi ezelîdir. Yoksa değişiklik ezelî değildir. Değişmeler sonradandır.

"Ana kitap" diye belirttiği "Ümmü'l-kitab"da, değişecek ve değişmeyecek olan, giden ve kalan her şey yazılıdır. Hepsi Allah tarafından bilinmektedir. Allah Teâlâ, şeriatların aslı olan akîde konularında değişiklik olmayıp amelî konularda şartlara göre değişebileceğini bildirmiştir. Bunu da gönderdiği peygamberler vasıtasıyla bildirmiştir. Bir önceki peygamberin zamanında câiz olmayan şeyin bir sonraki peygamber döneminde câiz olduğu bildirilerek mahv ve isbat (eski câiz olmayanı silip yerine câiz olanı tesbit) etmiştir.

Kaderin bu kısmının değişeceğine dair diğer hadîs-i şerîfler şunlardır:

"مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ"

"Kim rızkının artırılmasını, ömrünün uzatılmasını isterse sıla-i rahim yapsın (akrabasını gözetip kollasın)!."[663]

---

[662] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 162.

[663] Buhârî, "Edeb", 12, "Büyû'", 13; Müslim, "Birr", 20, 21; Ebû Dâvûd, "Zekât", 45.

"لاَ يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلَّا الْبِرُّ وَلاَ يَرُدُّ الْقَدَرَ إِلَّا الدُّعَاءُ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ"

"Birr (iyilik)den başka bir şey ömrü arttırmaz ve duadan başka bir şey kaderi geri çevirmez. Şüphesiz adam işlediği günah yüzünden de rızkından mahrum kılınır."[664]

Tirmizî de Elbânî de bu hadîs, hasendir demişlerdir.

Allah Teâlâ'nın küllî iradesi bir bakıma, kulun cüz'î iradesine bağlıdır. Şu âyet-i kerîmede olduğu gibi

﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ﴾

"Şüphesiz Allah kendi dinine yardım edene yardım edecektir."[665]

Çünkü dinin ihtiyarî olan fiillerle alakası olduğuna göre, o konuda arzu edilen gayenin gerçekleşebilmesi için, Allah'ın iradesi, kulun cüzî iradesine bağlı olduğundan, kulların cüzî iradelerini kullanarak bir çaba sarfetmeleri, Allah'ın iradesinin işlemesine vesile olması itibariyle bir yardım gibidir. Onun için müminleri savunacağını vaad eden yüce Allah, yardımını onların yardım ve çalışmalarına bağlamıştır.

Allah'ın bunları değiştirmesi insan iradesine değer verdiğini gösterir. Âyet-i kerîmede geçen ecelin, ne geri ne ileri gitmeyeceği hükmü Levh-i Mahfûz'un mübrem (sabit) bölümü ile ilgili, hadîslerde geçen bu değişiklikler ise Levh-i Mahfûz'un muallak bölümü ile ilgilidir. Bütün değişikliklerin neticesi ise Levh-i Mahfûz'un mübreminde mevcuttur. Levh-i Mahfûz'un muallak bölümündeki değişimin neticesi ile mübrem bölümü arasında çelişki yoktur.

2) Mübrem (kesin) değişmeyen kısım.

Bunun delili şu âyet-i kerîmedir:

---

664 İbn Mâce, "Fiten", 22; Tirmizî, "Kader", 6; Ahmed b. Hanbel, V, 277, 280, 282.

665 Hacc sûresi (22), 40.

﴿مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾

"Benim katımda söz değiştirilmez ve Ben kullara asla zulmedici değilim."[666]

Levh-i Mahfûzun mübrem kısmında, muallak kısmının neticeleri ve muallakta yapılan değişiklikler mevcuttur. Ayrıca Allah'ın bildiği nice hikmetler gereği değiştirmediği, değişikliğe ihtiyaç görmediği şeyler mevcuttur. Şeriatların aslı olan akîde konusunda asla değişiklik ve silme olmamıştır.

Bu âyetin birkaç mânâya ihtimali vardır: Birisi, sizden her birinizin müstehak olduğu azapta veya sevapta değişme olmaz. Yani kâfirin cezası cennet, mü'minin mükâfatı da cehennem olmaz. Ezelden mü'minlere varacağı yer olarak vadettiğim cennet, kâfirler için hak olan cehennemle lgili söz değiştirilmez. İkincisi, *"Rabbinin 'Ben cehennemi cin ve insanlarla tamamiyle dolduracağım' sözü"*[667]nde değişikliğin olmayacağını kastetmiş olabilir. Üçüncü ihtimal, *"(Cennet), görmeden Rahmân'a saygı gösteren ve (Allah'a) dönük bir kalp getiren herkesin (mükâfatıdır)"*[668] diye haber verdiği gibi görmeden iman edenlere cenneti ve orada ebedî kalmakla ilgili va'dinde, bugün (kıyâmet günü) değiştirilme olmayacaktır. Yine *"Bizim azabımızı gördüklerinde, imanları onlara fayda vermeyecek"*[669] âyetinde haber verdiği gibi, bu hükmünde de değişiklik olmayacaktır.[670]

Bazı günahkârları affı meselesi ise değiştirme değil, Allah'ın affıdır. *"Ben kullara zulmedici değilim."*[671] ifadesi de genel bir şekilde hakkı gerçekleştirme hususunda vârid olmuştur ki bu şartlar altında tehdit kendi hak ettikleri şeylerin neticesidir. [672]

---

666 Kâf sûresi (50), 29.

667 Hûd sûresi (11), 119.

668 Kâf sûresi (50), 33.

669 Mü'min sûresi (40), 85.

670 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XIV, 111.

671 Kâf sûresi (50), 29.

672 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 243.

Bu konuda İmam-ı Rabbânî, Mektûbât isimli kitabının 217. mektubunda şöyle demiştir:

"Kazâ iki kısımdır: Kazâ-i muallak ve Kazâ-i mübrem. Tebdîl ve tağyîr ihtimali ancak Kazâ-i muallak'tadır. Kazâ-i mübrem'de tebdîlin ve tağyîrin yeri yoktur. Allah Teâlâ bu konuda: *"Benim katımda söz değiştirilmez"*[673] buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmede belirtilen, Kazâ-i mübrem'dir. Allah Teâlâ, Kazâ-i muallak için de şöyle buyurdu:

﴿يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ﴾

"Allah dilediğini siler ve isbât eder (yerine yenisini yazar veya değişiklik yapmaz, dilediğini bırakır; değişikliğe uğramayan bir şey ancak) Kendi yanındaki Ana Kitaptır."[674]

Kazâ-ı muallak iki çeşittir: Birisi, Levh-i Mahfûz'da şarta bağlı olanın (kim sadaka verir, sıla-yı rahim yapar ve dua ettirirse ömrü uzar veya rızkı artar gibi) ortaya çıktığı ve meleklerin muttali olduğu Kazâ-ı muallak'tır. Diğeri ise, şarta bağlı olup ve sadece Hakk katında olan Kazâ-ı muallak'tır ki Levh-i Mahfûz'daki Kazâ-i mübrem'e benzemektedir. Bu ortaya çıkmayan ikinci kısım da Kazâ-ı muallak olup birincisi gibi değişme ihtimali vardır.

4. İnsanın Fiilleri, İrâde Meselesi ve Allah'ın Takdiri

Kullara ait fiillerin hepsi, Allah Teâlâ'nın dilemesi, hükmü, takdiri ve kazâsı/yaratması iledir.

Kulların, ibâdet ve tâat işledikleri zaman mükâfat, günah olanı yaptıkları zaman da ceza görecekleri bir takım ihtiyârî tercihleri ile yaptığı fiilleri vardır. Bu fiillerden güzel olanlar, Allah Teâlâ'nın razı olduğu, irade edip yarattığı fiillerdir; çirkin olan fiiller ise Allah'ın razı olmadığı, ancak irade edip yarattığı fiillerdir.

Kul, cüz'î irâde sahibidir. Bu iradesini kâfir veya mü'min olmak için kullanır. İmanın gereği ibâdet ve tâat işledikleri zaman da sevap

---

673 Kâf sûresi (50), 29

674 Ra'd sûresi (13), 39.

alırlar; küfrün veya zayıf imanın alâmeti olarak günah işledikleri zaman da cezalandırılırlar.

Kul, dilerse iradesini hayra veya şerre kullanabilir. Neye kullanırsa karşılığını da bulur. Allah Teâlâ bütün bunları, mecbur olmadan irade eder ve yaratır. Allah, imana ve sâlih amele sevap, küfre ve günaha da ceza verir. Ancak iman ve sâlih amelleri irade edip yaratırken rızası vardır; küfre ve günaha rızası yoktur.

Şimdi bunun delili olan ayetlere bakalım:

Kulun, iradesini mü'min veya kâfir olmaya kullanabildiğinin delili olan âyet-i kerîme:

﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾

"De ki: Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin."[675]

Âyet-i kerîmede *"dileyen inansın"*ı öne aldı, *"dileyen inkâr etsin"*i ise sonraya koydu. Çünkü kulun mü'min olmasına Allah'ın hem tercihi hem rızası vardır. Bu sebeple öne aldı. Fakat onun kâfir olmasını tercih de etmiyor, rızası da yok. Bu sebeple de onu sonraya koydu.

Sâlih amellere Allah'ın sevap verdiğinin delilleri şu âyet-i kerîmelerdir:

﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Gerçekten Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra da dosdoğru olanlara gelince, onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir de. İşte onlar cennetliktirler, yaptıklarına mükâfat olarak orada ebedî olarak kalacaklardır."[676]

---

675 Kehf sûresi (18), 29.

676 Ahkâf sûresi (46), 13-14.

﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَىٰ نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıkları (ibadet ve tâatları)na mükâfat olarak göz aydınlığı olacak nelerin gizlenmiş olduğunu bilemez. Öyle ya; iman eden kimse, fâsık gibi olur mu? Onlar eşit olamazlar. Evet, iman edip sâlih amel işleyenlerin yaptıklarına mükâfat olan bir ağırlanma olarak me'vâ cennetleri vardır."[677]

﴿فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾

"Biz mutlaka inkâr edenlere şiddetli bir azap tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüne göre cezalandıracağız. İşte bu, Allah'ın düşmanlarının cezası olan ateştir. Âyetlerimizi bile bile inkâr etmelerinin cezası olarak, onlar için orada ebedî olarak kalacakları [cehennem] yurdu vardır."[678]

Şu âyet-i kerîme Allah'ın imana razı olup küfre razı olmadığına delâlet ediyor:

﴿إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ﴾

"Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allâh, siz(in imanınız)a muhtaç değildir. Fakat O kullarının küfrüne râzı olmaz. Ve eğer şükreder (iman eder sâlih amel işler)seniz sizin için buna râzı olur."[679]

---

677 Secde sûresi (32), 17-19.

678 Fussılet sûresi (41), 27-28.

679 Zümer sûresi (39), 7.

5. İnsanların Fiilleri Hakkında Cüz'î İrade ile Küllî İradenin Durumu

1) Her şeyi yaratan Allah Teâlâ'dır:

Bunun delili şu âyet-i kerîmedir:

﴿اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾

"Allâh her şeyin yaratıcısıdır, her şey üzerine vekîl de O'dur."[680]

2) İnsanın fiillerinin de yaratıcısı Allah Teâlâ'dır.

Bunun delili şu âyet-i kerîmedir:

﴿وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾

"Oysa sizi de yaptığınız şeyleri (ve işlerinizi) de Allâh yaratmıştır (ve yaratmaktadır)."[681]

3) İnsan, kendi fiilinin yaratıcısı değildir. İspatı şöyledir:

a) İnsan, yaptığı bir şeyi bütün incelikleriyle bilemez.

b) Her şeye gücü yetmez.

c) Her istediği meydana gelmez.

Yaratıcı olan Rabbimizin en önemli üç özelliği; her şeyi bilmesi, her şeye gücü yetmesi ve her istediğinin olmasıdır. Bu üç özellik, yaratılmışlara değil sadece Allah'a aittir.

4) İnsan, bir şeyi yapmaya mecbur da değildir.

Kul irade sahibidir; ister yapar, ister yapmaz. Fakat kişinin iradesi cüz'îdir, küllî değildir. Küllî irade ancak Allah Teâlâ'nın iradesidir. Delili şu ayettir:

---

[680] Zümer sûresi (39), 62.

[681] Sâffât sûresi (37), 96.

﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾

"De ki: 'Bu gerçek, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.'"[682]

﴿فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

"(O gün) onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü; (Ey Muhammed!), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri güzel bir imtihanla sınamak için (bunu yaptı). Doğrusu Allah işitendir, bilendir."[683]

"Attığın zaman" demek "cüz'î irade ve kesb ile attın." demektir. *"Sen atmadın"* demek, "küllî irade ve yaratarak atmadın." demektir. *"Allah attı"* demek de "küllî irade ile yaratarak Allah attı." demektir. Netice olarak, fiili yapan, kuldur; ancak onun yaptığını yaratan Allah'tır. Cüz'î irâde kulundur; küllî irâde, Allah'ındır. Allah Teâlâ'nın küllî irâde ile yaratmasına, kulun cüz'î irâdesi ve kesbi sebep olmaktadır. İşte bu sebeple kul mes'ul olmaktadır.

5) İnsan, bir şeyi yapmak için, ister, Allah da onun isteğine uygun olan fiilini yaratmayı mecbur olmadan irade eder ve yaratır.

6) Kul sorumlu tutulacağı bir fiili kastetmeden, irade etmeden Allah (c.c) irade edip de yaratmaz, âdeti böyledir. Fakat dilerse yaratır, kalbimizin çalışması gibi.

7) Kulun irade etme özelliği, mutlak/müstakil olmayıp Allah'ın irade etmesi iledir. Kulun cüz'î iradesi, kalbinin bir fiilidir, onun da yaratıcısı Allah'tır. Çünkü her şeyi yaratan Allah'tır:

﴿اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾

---

682 Kehf sûresi (18), 29.

683 Enfâl sûresi (8), 17.

"Allah her şeyin yaratıcısıdır."[684]

Kulun iradesinin mutlak ve müstakil olmadığının delili şu âyet-i kerîmedir:

﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۝ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ۝ وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾

"O (Kur'ân), ancak bir öğüttür; âlemler/insanlar için, içinizden istikamet üzere olmak dileyenler için. Fakat o âlemlerin Rabbi olan Allah, dilemeyince siz dileyemezsiniz."[685]

En son âyet, Ebû Cehil'in, "ben istikameti dilemiyorum" demesi üzerine nâzil oldu.

Bu âyet-i kerîme, şu gerçeklere delâlet etmektedir: Allah kimden istikameti dilemişse, o kimse, kendisinde istikameti bulmuştur (Allah istikameti dileyenin istikametini dilemiştir). "Allah'ın dilemesine rağmen kişi istikameti dilememiştir" denmesi câiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ, kişinin istikametini istemesi suretiyle istikamet edene nimet vermiş oldu. Eğer her istikamet dileyen kimse kendisinde istikameti bulamazsa manen o kimseye nimet etmiş olmaz. Çünkü bu durumda istikametin olması veya olmaması Allah'ın dilemesi ile değil de sadece kulun dilemesi ile olmuş olurdu.[686]

Bu âyet-i kerîme ile anlaşılan şudur: Allah Teâlâ, kulun irâde etme özelliğini yaratıyor, kul da o özelliği ile cüz'î irâdesini ortaya koyabiliyor. Allah Teâlâ, irade etme özelliğini yani irade sıfatını irade ediyor ama her muradını irade etmeyebiliyor. Allah Teâlâ'nın, kulun irade sıfatını irade etmesi kul için nimettir. Allah Teâlâ'nın, kulun her muradını irade etmemesinde, kulun âcizliğini göstermek vs. gibi birçok hikmetler vardır.

---

[684] Zümer sûresi (39), 62.

[685] Tekvîr sûresi (81), 27-29.

[686] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XVII, 83.

f. İnsanın Bir Fiilinin Meydana Gelme Seyri

1. Allah Teâlâ'nın iradesi: Mutlak ve küllî irade ile irade etmesi.

2. Kulun iradesi: Kulun irade etme özelliği ile ilgili iradesi

3. Kulun muradını irade eden iradesi: Kulun, muradı ile ilgili iradesi.

4. Allah Teâlâ'nın iradesi: Kulun muradını isteyen veya istemeyen iradesi.

5. Kulun kesbi, gayreti

6. Allah Teâlâ'nın yaratması

7. Kulun yaptığı işi

Bir bakıma kulun iradesi (2), Allah'ın iradesine (1) bağlıdır, bir bakıma da Allah'ın iradesi (4), kulun iradesine (3) bağlıdır.

Allah, kulun irade etme özelliğini irade etmeden kul irade edemez. Allah'ın iradesini de kulun muradı ile ilgili iradesi yönlendirmektedir.

Allah, kulun her irade etme özelliğini irade ediyor. İşte bundan dolayı kul, daima irade edebiliyor. Ama kul, her muradına ulaşamıyor. Çünkü kul irade etse bile Allah, kulun muradı ile ilgili iradesini irade etmeyince kul âciz kalıyor, yapamıyor ve muradı olmuyor.

8) Allah Teâlâ'nın kulun isteğine uygun fiilini yaratmasına kulun iradesi sebep olmaktadır. Bu sebeple kul sorumlu tutuluyor.

9) Kulların yaptıkları iyi ve güzel olan fiillere Allah Teâlâ'nın rızası vardır, yaptıkları şerlere ise rızası yoktur, ama yaratır. Bunun delili şu âyettir:

﴿إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۖ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ﴾

"Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allâh, siz(in imanınız)a muhtaç değildir. Fakat kulları için küfre râzı olmaz. Ve eğer şükreder (iman eder sâlih amel işler)seniz sizin için ona râzı olur."[687]

10) Allah Teâlâ, bir şeyin olmasını dilemişse, hiç kimse engel olamaz, olmamasını dilemişse, kimse onu yapamaz. Bu hakikati belirten âyet-i kerîme şudur:

﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

"Eğer Allâh sana bir zarar dokundursa onu, yine O'ndan başka kaldıracak yoktur ve eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lûtfunu geri çevirecek kimse yoktur. O, bunu (hayrını) kullarından dilediğine eriştirir. O, mağfiret edendir, rahmet edendir."[688]

Bu delil, kulun kesbinin bunların hiçbirinde rolünün bulunmadığını değil Allah'ın kâinatta yegâne küllî irâde sahibi ve yaratıcı olup mutlak galip olduğunun delilidir.

11) Allah Teâlâ, dilememişse kişiye musîbet dokunmaz. Bunun delili de şu âyettir:

﴿قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾

"De ki hiçbir zaman bize, Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey isâbet etmez. O, bizim mevlâmızdır ve mü'minler onun için yalnız Allah'a tevekkül etsinler."[689]

---

[687] Zümer sûresi (39), 7.

[688] Yûnus sûresi (10), 107.

[689] Tevbe sûresi (9), 51.

Fakat şunu unutmamak gerekir ki, tevekkül demek, "görevin ifasını Allah'a havale etmek" demek değildir, "emri ve kararı Allah'a bırakmaktır." Allah'ın emrini canla başla yerine getirmeye çalışmaktır. Kısacası tevekkül "tefvîz-i vazîfe değil, tefvîz-i emirdir." Birçokları bu konuda gaflete düşerek, tevekkülü, vazifeyi terk etmek sanırlar. Yani kulluk görevlerinin yerine getirilmesini Allah'a havale edip, emir ve komuta mercii olarak kendi kendilerini görmek isterler. Sanki kul, vazifesiz oturacakmış, namaz, oruç, zekât, cihad vs. gibi görevleri Allah Teâlâ ona emredip yaptırmayacakmış da onun yerine Allah (haşa) yapacakmış gibi bâtıl bir zihniyet taşırlar. İsrailoğulları'nın vaktiyle Hz. Musa'ya *"Git, sen ve Rabbin ikiniz savaşınız, işte biz burada oturup duracağız."* (Maide, 5/24) dedikleri gibi, demek isterler. Bu ise Allah'a tevekkül ve itimat değil, O'nun emrine güvensizliktir, tevekkülsüzlüktür ve -Allah korusun- küfürdür. *"Allah hakkında o çok yanıltıcı (şeytan) sizi yanılgıya düşürmesin."* (Lokman, 31/33) âyetinde de uyarıldığı gibi, bu olsa olsa şeytan yanıltmasıdır. İyi bilinmelidir ki, tevekkülün belirtisi emre gönül vermek ile vazife sevgisidir.[690]

12) Kulun başına bir musibet gelirse:

a) Ya günahlarına kefâret için gelmiştir.

b) Veya kulun işlediği hatadan dolayıdır,

c) Veya imtihan sebebiyledir,

d) Veya derecesini artırmak için gelmiştir.

13) Kula gelen hayır olursa Allah'a nispet edilir, kötülük görüldüğünde de nefse nispet edilir. Zira kötülüğün Allah'a nispet edilmesi, -yaratma itibariyle Allah'tan olsa da- edeben doğru değildir. Bu durum bir âyet-i kerîmede şöyle belirtilmiştir:

﴿مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَآ أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾

690 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 362.

"Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindendir. (Ey Muhammed!) Seni insanlara Peygamber olarak gönderdik. Şâhid olarak Allâh yeter."[691]

Küfür ve iman, itaat ve isyan gibi kulların bütün fiillerini yaratan Allah Teâlâ'dır.

İster iman ve küfür gibi kalbî fiil olsun, ister itaat ve isyan gibi lisânî ve bedenî fiil olsun, hepsinin yaratıcısı Allah Teâlâ'dır. Çünkü kâinatta Allah'tan başka yaratan yoktur. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۫ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾

"Allâh her şeyin yaratıcısıdır. O, her şey üzerinde vekildir."[692]

Bu âyet-i kerîmedeki "şey"den maksat, Allah'ın dışındaki her şeydir. Buna mümkinü'l-vücûd (varlığı ve yokluğu Allah'a muhtaç varlıklar) denir. Allah'a ise Vâcibü'l-vücûd (varlığı Kendi zatından olan) denir. İnsan, onun iradesi ve fiili de bütün kâinât ve ondaki tüm oluşumlar bu "şey"in içindedir. Allah, aynı zamanda her şey üzerinde vekildir, Kendisi Rab ve Mâlik olduğu gibi her şeye de vekildir.

Cenâb-ı Hak Teâlâ her şeyin yaratıcısı ve vekîli olduğunu şu âyetle de açıklamaktadır:

﴿بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۫ اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ ۫ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۫ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۫ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۫ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ۫ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾

"O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur.

---

691 Nisâ sûresi (4), 79.

692 Zümer sûresi (39), 62.

İşte bu vasıflara sahip olan Allah'tır Rabbiniz. O'ndan başka ilah yoktur. Her şeyin yaratıcısı O'dur. O halde O'na kulluk edin, her şeye karşı dayanılacak vekil de O'dur."[693]

Âyet-i kerimedeki "Rabbiniz" ifadesi, Allah'ın geçmişteki her şeyi yaratan olduğunu belirtmek için, "her şeyin yaratıcısı O'dur." ifadesi de bundan böyle gelecekte de her şeyin yaratıcısı olduğunu belirtmek içindir. İlahlık, hem geçmiştekileri hem de gelecektekileri yoktan yaratanın hakkıdır, öyle ise sadece O'na kulluk edin! O aynı zamanda her şeye karşı, her şeyin hakkını müdafaa eder ve hakkı yerine getirir, işleri ve menfaatleri düzeltir ve tanzim eder. Hiçbir şey; hatta insan ve melekten peygamberler dahi, yaratıcının makamına kâim vekîl olamaz. Fakat yaratıcı hepsinin üzerinde Rab ve Mâlik olduğu gibi her şeye karşı Vekîldir de. O, her şeye karşı, her şeyin hakkını müdafaa eder ve hakkı yerine getirir, işleri ve menfaatleri düzeltir ve tanzim eder. Hem kendi adına aslî velâyet hem yaratıklar adına vekillik velâyetini toplayan, her hususta emîn ve mutemed olan bir yöneticidir.[694]

İnsanı da insanın yaptığını da Allah'ın yarattığına dair âyet şudur:

﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾

"Halbuki sizi de yaptığınız şeyleri de Allâh yaratmıştır."[695]

İnsanın, yaratıcı olmadığının ispatı her şeyi bilememesi, her şeye gücü yetmemesi ve her istediğinin olmamasıdır. Bütün kâinattaki ve insandaki sistemi Allah kurmuştur. Bu sistemi kurup yönettiğine göre elbette bütün sistemde Allah'ın plânı/takdiri, iradesi ve yaratması geçerli olur. İşte bundan dolayı hamdedilmeye, her şeyin, her başarının, her nimetin Kendisine nisbet edilmesine layık ve ilahlığa da layık O'dur.

---

693 En'âm sûresi (6), 101-102.

694 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 488.

695 Sâffât sûresi (37), 96.

Bütün kâinatın da insanın da ister iman ve küfür gibi kalbî fiili olsun, ister itaat ve isyan gibi lisânî ve bedenî fiili olsun işte bütün bunların yaratıcısı Allah Teâlâ'dır. İnsanı, insanın fiillerini ve insanın eserlerini de Allah yarattığına göre, elbette Allah'ın yaratması, irâdesi, dilemesi, hükmü, takdiri ve kazâsı iledir. Kâinattaki kanunu da insandaki kanunu da böyledir.

6. Musibetler ve Sebepleri

Kulun başına gelen bela ve musibetlerin pek çok sebebi olabilir. Başına bir musibet gelenin isyan etmeyip bu sebepler üzerinde düşünmesi ve durumunu düzeltmesi gerekir. Bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Azap Etmek İçin

Azabın da birtakım sebepleri vardır:

1) Zulüm:

Konuyla ilgili bazı ayetler şöyledir:

﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِيٓ أُمِّهَا رَسُولاً يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰٓى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ﴾

"Rabbin, ana yerleşim merkezlerine kendilerine âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe ülkeleri helâk edecek değildir. Zaten Biz, ancak halkı zâlim olan ülkeleri helâk etmişizdir." [696]

﴿وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُواۙ وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُواۜ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾

[696] Kasas sûresi (28), 59.

"Sizden önce, zulmettikleri ve peygamberleri kendilerine açık kanıtlar getirdikleri halde inanmadıkları için nice nesilleri helâk etmişizdir. İşte suç işleyen kavimleri böyle cezâlandırırız."[697]

Zulüm, müslümanda da olsa devam etmiyor; adâlet, kâfirde de olsa devam ediyor.

2) İsraf

Bir ayette şöyle buyurulmuştur:

﴿ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ﴾

"Sonra onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik, onları ve dilediklerimizi kurtardık, israf ehli olanları helâk ettik."[698]

Bu âyet-i kerîmedeki "israf ehli" olanlardan maksat, küfürde hududu aşanlardır.[699]

Bunların kâfir olduğunu ispat eden âyet de şudur:

﴿وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾

"Şüphesiz müsrif/haddi aşan kimseler, cehennem ehlidirler."[700]

Bu kimseler, cehennem ehli olup cehennemden ayrılmayıp ebedî kalanlardır ki bunlar da ancak kâfir olanlardır.[701]

3) İnzar Edenlere/Uyarıcılara Karşı Çıkmak

İlgili ayetlerden biri şöyledir:

﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾

---

697 Yûnus sûresi (10), 13.

698 Enbiyâ sûresi (21), 9.

699 Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, XI, 236.

700 Mü'min sûresi (40), 43.

701 Alûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVII, 14.

"Biz, hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere inzar edici (peygamber)ler göndermeden helâk etmedik. Biz zulmediciler değiliz." [702]

b) İmtihan Etmek İçin

İlgili ayetler şöyledir:

﴿اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوٓا اَنْ يَقُولُوٓا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ﴾

"İnsanlar yalnız 'inandık' demekle, hiç imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı sandılar?" [703]

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾

"Her nefis, ölümü tadacaktır. Biz sizi imtihan olarak şerle de hayırla da deniyoruz. Ve (sonunda) bize döndürüleceksiniz." [704]

﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ۙ﴾

"Andolsun, sizi korku, açlık, mallar(ınız)dan canlar(ınız)dan ve ürünler(iniz)den eksiltmek gibi şeylerle imtihan ediyoruz (ve imtihan edeceğiz de); sabredenleri müjdele." [705]

﴿اَلَّذِينَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ ۙ قَالُوٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۝ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴾

"Ki onlara bir belâ eriştiği zaman: 'Biz Allâh'a âidiz (biz O'nun mülkü ve kuluyuz, O, bize istediğini yapar) ve biz O'na döneceğiz,' derler. İşte

---

[702] Şuarâ sûresi (26), 208-209.

[703] Ankebût, sûresi (29), 2.

[704] Enbiyâ sûresi (21), 35.

[705] Bakara sûresi (2), 155.

Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır ve doğru yolu bulanlar da onlardır."[706]

c) Ceza Vermek İçin

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿وَمَآ اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾

"Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizin yaptığı (işler) yüzündendir. (Allâh, hatâlarınızın) birçoğunu da affeder."[707]

﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"Eğer Allâh, insanları yaptıkları (her) haksızlıkla cezâlandırsaydı, yeryüzünde tek canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir süreye kadar erteler. Süreleri dolduğunda, onu bir an bile ne erteleyebilirler ne de öne alabilirler."[708]

﴿قُلْ لَنْ يُصِيبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلٰينَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾

"De ki; bize asla Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey isâbet etmez, O bizim mevlâmızdır; onun için mü'minler yalnız Allah'a mütevekkil olsunlar."[709]

d) Başkalarının İbret Almaları İçin

İlgili âyetlerden bazıları şöyledir:

---

[706] Bakara sûresi (2), 156-157.

[707] Şûra sûresi (42), 30.

[708] Nahl sûresi (16), 61.

[709] Tevbe sûresi (9), 51.

﴿وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

"(O) ülkelerin halkı inanıp (küfürden ve günahlardan) korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bolluklar açardık; fakat yalanladılar, biz de onları yaptıklarına karşılık yakaladık."[710]

"Peki, (o) ülkelerin halkı, geceleyin uyurlarken azâbımızın kendilerine gelmeyeceğinden emîn midirler? Ya da (o) ülkelerin halkı, kuşluk vakti eğlenirlerken azâbımızın onlara gelmeyeceğinden emin midirler? Allâh'ın tuzağından (kurtulacaklarına) emîn mi oldular? Ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allâh'ın tuzağın (a yakalanmayacağın) dan emîn olamaz. (Geçmiştekilerin başlarına gelenler), sâhiplerinden sonra şu toprağa vâris olanları yola getirmedi mi (hâlâ anlamadılar mı) ki biz dilesek, kendilerini de günâhlarıyle cezâlandırırız ve kalblerini mühürleriz, artık hiç işitmezler. İşte o ülkeler; sana onların haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz. Andolsun, elçileri onlara açık deliller getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıklarından ötürü, inanmak istemediler. İşte Allâh, kâfirlerin kalplerini böyle mühürler." [711]

e) Derece Artırmak İçin

﴿مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۘ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ۚ وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا﴾

"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her kötülük de kendi (günâhın yüzü)ndendir. Seni insanlara elçi gönderdik. (Buna) şâhid olarak Allâh yeter."[712]

Ebû Saîdi'l-Hudrî (r.a.) anlatıyor:

---

[710] A'râf sûresi (7), 96.

[711] A'râf sûresi (7), 97-101.

[712] Nisâ sûresi (4), 79.

Hz. Peygamber (s.a.s.), humma/ateşli hastalığından dolayı yatakta iken yanına girdim. Elimi onun üzerine koyunca hararetini örtünün üzerinden hissettim ve:

Yâ Rasûlallah! Ateşinin şiddetine hayret ediyorum, dedim. O: "Biz (Peygamberler) böyleyiz. Bizim için belâ kat kat fazla olur ve sevabı da bizim için (bu oranda) kat kat olur" buyurdu. Ben:

– Ya Rasûlallah! Hangi insanlar en şiddetli belaya uğrarlar? diye sordum. O:

"Peygamberler" buyurdu. Ben (onlardan) sonra kimler? dedim. O:

"Sonra sâlih insanlar. Onlardan herhangi biri fakirliğe öyle müptela olur ki, büründüğü abadan başka hiçbir şey bulamaz ve herhangi birimizin mutluluktan sevindiği gibi onlardan herhangi birisi belaya uğramakla cidden sevinir" buyurdu.[713]

Zevâid'de şöyle denilmiştir: Bunun senedi sahîh olup râvîleri güvenilir zatlardır.

Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) da Hz. Peygamber'e (s.a.s.):

Yâ Rasûlallah! Hangi insanların başına gelen belâ daha şiddetli olur? dedim. Hz. Peygamber (s.a.s.)

"Peygamberler, sonra sırayla (Allah katında) rütbece en üstün olanlar. Kul, dininin (zayıflığı ve kuvvetliliği)ne göre belaya uğrar. Eğer dininde kuvvetli ise belâsı şiddetli olur, eğer dindarlığında gevşeklik varsa dindarlığı nispetinde belâya uğratılır. Nihâyet kul üzerinde hiçbir günah kalmayarak yeryüzünde dolaşınca belâ onun peşini bırakır" buyurdu.[714]

f) Kurtuluş İçin

Musîbet geldiğinde çocuklar ölürse cennete giderler. Çünkü bir çocuk, çocuk iken ölürse cennete gider. Bunun delili şu hadîs-i şerîftir:

Semüre b. Cündeb radıyallahu anh şöyle dedi:

---

713 İbn Mâce, "Fiten", 23; Ahmed b. Hanbel, III, 94.

714 Tirmizî, "Zühd", 57; İbn Mâce, "Fiten", 23; Dârimî, "Rikâk", 67; Ahmed b. Hanbel, I, 172.

Rasûlullah (s.a.s.), ashâbına:

- "Rüya göreniniz var mı?" diye sorup, "gördüm" diyenin rüyasını, Allah'ın dilediği şekilde yorumlardı. Bir sabah bize şöyle buyurdu:

- "Bu gece rüyamda bana iki kişi gelerek "haydi yürü, gidiyoruz dediler. Ben de onlarla beraber gittim.

(.....) Yürü, yürü hele! dediler. Yürüdük, Gide gide büyük bir ağaçlığa vardık ki ben onun gibi güzel ve geniş bir ağaçlık görmüş değilim. Beni götürenler, "Gir oraya!" dediler. Birlikte girdik ve bir tuğlası altın bir tuğlası gümüşten örülmüş bir şehirle karşılaştık. Şehrin kapısına varıp açılmasını istedik. Kapı açıldı, biz de girdik. Bizi, vücutlarının yarısı bugüne kadar gördüklerinizin en güzeli, diğer tarafı bugüne kadar gördüklerinizin en çirkini birtakım adamlar karşıladı. Yanımdaki iki kişi onlara:

- Gidip şu nehre girin! dediler. Bir de ne göreyim, suyu süt gibi, bembeyaz, enine doğru akan bir nehir. Adamlar gidip nehre girdiler sonra çıkıp yanımıza geldiler. Çirkinlikleri tamamen gitmiş, hepsi de son derece güzelleşmişlerdi.

Bunun üzerine ben:

- "Bu gece boyunca hayret verici çok şey gördüm. Gördüklerimin anlamı nedir?" dedim. Onlar:

- Anlatalım, dediler ve anlattılar:

(.....) Bahçedeki uzun boylu adam, İbrahim aleyhisselâm'dır. Etrafındaki çocuklar da İslâm fıtratı üzere ölen küçük yavrulardır."

Berkânî'nin rivayetinde, "fıtrat üzere doğan" kaydı bulunmaktadır.

Müslümanlardan biri:

Ey Allah'ın elçisi! Müşrik çocukları da bunlara dâhil mi? diye sordu. Rasûlullah (s.a.s.):

"Müşriklerin çocukları da dâhildir" buyurdu.[715]

---

[715] Buhârî, "Ta'bîr", 48.

Rüyasında Rasûlullah'a (s.a.s.) cennetteki ve cehennemdekilerin gösterildiğini, bunları anlattığını, mesela çocukken ölenlerin de cennette olduklarını öğreniyoruz.

Netice şu ki, çocukken ölenlerin cennete girecek olmaları sebebiyle, bunlara üzülmek yerine onlar adına sevinmek gerekir. Ama bu rivayetten, "en hayırlısı çocukken ölmektir" sonucu çıkarılamaz. Diğer delillerden yola çıkarak şöyle diyebiliriz: Çocuk olarak ölme değil, âkıl ve bâliğ olarak Allah'a kul olmak, salih uzun ömürlü olmak, kulları Allah'a kul olmaya çağırmak ve kâmil imanla ölmek tercih edilmelidir.

g) Günahlara Keffâret İçin

Bu konudaki bazı deliller:

﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"Peygamber'in çağırmasını, aranızda herhangi birinizin diğerini çağırmasıyla bir tutmayın. Allah içinizden, birbirinin arkasına gizlenerek sıvışıp gidenleri bilir. Peygamber'in emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir belânın çarpmasından yahut onlara acı bir azâbın uğramasından sakınsınlar."[716]

"Mükâfatın büyüklüğü, belânın büyüklüğüne göredir. Şüphesiz Allah (c.c.) bir kavmi severse onları (çeşitli belâlara) mübtelâ kılar. Kim (belâ ve musibete) rıza gösterirse Allah'ın rızası o kimseyedir. Kim de (imtihan edildiği belâ ve musibetlere) öfkelenir (ilâhî hükme rıza göstermez) ise Allah'ın gazabı (ve azabı) o kimseyedir." [717]

"Mümin erkek ve kadının nefsinde, çocuğunda ve malında, belâ, üzerindeki günahlar yok olup Allah'a kavuşuncaya kadar devam eder."[718]

---

[716] Nûr sûresi (24), 63.

[717] Tirmizi, "Zühd", 57; İbn Mâce, "Fiten", 23.

[718] Tirmizi, "Zühd", 57.

"Allah bir kula hayır dilerse onun cezasını dünyada iken verir, bir kula da şerri dilerse günahı sebebiyle cezayı tutar ki kıyâmette tam verilsin."[719]

"Hiçbir müslüman yoktur ki, (ayağına) bir diken veya ondan büyük bir şey batsın da onun sebebiyle kendisine bir derece verilmesin ve bir günah silinmesin."[720]

"Kendisine hastalık veya başka bir şeyden eza isâbet eden hiçbir müslüman yoktur ki Allah onunla günahlarını ağacın yapraklarını döktüğü gibi dökmesin."[721]

İmtihanda olanın dikkat edeceği şeyler;

a) İmtihan edildiğini bilmeli,

b) İmtihan edenin Allah olduğunu bilmeli,

c) Sıkıntılara sabretmeli çünkü âhirette; *"Sabredenlerin ecri hesapsız olarak tastamam verilecektir."*[722]

d) Günahlara keffâret olduğunu idrak etmeli.

h) Gafletten Uyanmaya ve Günahlara Kefârete Vesile Olması İçin

Musibetin, fitnenin olmaması büyük belâdır. Dünyadaki musîbetler mü'min için bir nimettir, gafletten uyanmaya ve günahların kefâretine vesile olmaktadır. Cezası âhirete kalacak kadar günahı büyük ise musîbetin olmaması daha büyük musîbettir. İşte bunu belirten âyet-i kerîme şudur:

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"(Allah ve Rasûlü'nün) emrine aykırı davrananlar aykırı davranmaktan sakınsınlar, yoksa onlara bir fitne veya elem verici bir azap isâbet eder."[723]

---

[719] Tirmizi, "Zühd", 57.

[720] Müslim, "Birr", 46.

[721] Müslim, "Birr", 45.

[722] Zümer sûresi (3), 10.

[723] Nûr sûresi (24), 63.

Bu yüzden sâlihlerin bulunduğu memleketler helâk olur, muslih yani başkalarını da ıslâha çalışan kimselerin bulunduğu yerler helâk olmaz.

Bununla ilgili bazı deliller:

﴿فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ ۚ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ﴾

"Sizden önceki devirlerde (insanları) yeryüzünde fesad (çıkarmak)tan vazgeçirmeye çalışacak (bu suretle onları helakten kurtaracak) fazilet sahipleri bulunmalı değil miydi? (O devirlerin insanları) içinden (vazifelerini yaptıkları için) kurtardığımız (kimseler) ancak (pek) azdır. Zâlim olanlar ise yalnız kendilerine verilen (dünyevî) refahın ardına düştüler ve hepsi de suçlu oldular."[724]

﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ﴾

"Senin Rabbin, halkı içinde başkalarını ıslaha çalışanlar varken zulüm ile helâk edecek değildir." [725]

Allah Teâlâ'nın helâk edişi, ancak memleket ahâlisinin ıslâhattaki eksiklikleri, zulüm ile fesadın yayılmasına sebebiyet vermeleri yüzündendir. Nitekim Rasûlullah'a (s.a.s.):

-"Bizim içimizde bu kadar sâlihler varken yine de helâk olur muyuz?" diye sorulduğunda, Hz. Peygamber (s.a.s.):

-"Evet, pislik (yani fısk u fücûr, fuhuş ve masiyet) çoğaldığı zaman (helâk olursunuz)" diye cevap vermiştir.[726]

---

724 Hûd sûresi (11), 116.

725 Hûd sûresi (11), 117.

726 Buhârî, "Fiten", 4, 28, "Menâkıb", 25, "Enbiyâ", 7; Müslim, "Fiten", 1-2; Tirmizî, "Fiten", 21, 23; İbn Mâce, "Fiten", 9; Muvatta, "Kelâm", 22; Ahmed b. Hanbel, VI, 428-429.

7. İstitâat ve Teklif Meselesi

Güç, kuvvet, tâkat anlamına gelen istitâat, insan fiilinin meydana gelmesini sağlayan kudretin hakikati diye tarif edilir.

İstitâat fiille başlar, fiilin bitmesiyle sona erer. O da fiilin olmasını sağlayan güç ve kuvvettir. Her defasında bu gücü veren Allah'tır.

Bir de bu kelime (istitâat), sebeplerin, âlet ve organların sağlıklı ve sağlam olması mânâsında kullanılır. Bu mânâdaki istitâat, insanda fiilden önce bulunur. Emir ve nehiylere ait teklifin sıhhati de bu istitâate dayanır.

İmam Mâturidî, bu konuda şunları söylemiştir:

"Bize göre kudret ismiyle adlandırılan yetenekte aslolan onun ikiye ayrılmasıdır:

a) İstitâat, sebeplerin müsait ve vasıtaların sağlıklı olmasıdır. Bu mânâdaki kudret, fiilden önce bulunur. Fiillerin oluşması kendisine bağlı bulunmakla birlikte, aslında bu kudret, özellikle fiiller için hazırlanmış değildir ve sadece Allah'ın nimetlerinden biri olup onu dilediğine lûtfetmiştir. Sonra da insanlar ilâhî nimetleri idrak edip akılları buna vâkıf olunca Cenâb-ı Hak kendilerinden sözü edilen kudretin şükrünü eda etmelerini ister. Bu ise akılların gerekli göreceği bir hükümdür. Yani nimeti lutfedene teşekkür etmek, nimetlerin mahiyetini bilmek, bunun yanında velinimete karşı nankörlük göstermek ve nimetlerin boyutlarından habersiz olmak gibi davranışlardan uzak durmak. İnsan aklında velinimete teşekkürle mukabelede bulunma ve ona karşı nankörce davranmaktan sakınma prensibi önceden mevcut olmasa kimse ilâhî emir ve yasağı ibtidaen benimsemezdi.

b) İstitâat, nihâî tarifinin yapılmasına imkân bulunmayan bir mânâdan ibarettir. Şu kadar var ki, bu statüde bulunan kudret, fiile mahsus olup herhangi bir şekilde mevcut olunca fiil de mutlaka onunla beraber bulunur, bazılarına göre ise kudret fiilden önce bulunur. Burada fiilden maksat, ihtiyârî türünü kastediyorum, mükâfat veya cezaya sebep olan ve o sayede de fiilin kolaylık ve rahatlıkla yapabileceği seçim hürriyetine (ihtiyar) dayanan fiili.

İstitâatin ikiye ayrılmasının ispatı ise Allah Teâlâ'nın şu açıklamalarına istinad eder:

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَآسَّا ۚ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ۚ ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ ۚ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾

"Âzad edecek köle bulamayanın, ailesiyle temastan önce iki ay birbiri peşinden oruç tutması gerekir. Buna gücü yetmeyen, altmış düşkünü doyurur. Bu kolaylık, Allah'a ve peygamberine inanmış olmanızdan ötürüdür; bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır; inkâr edenler için can yakıcı azap vardır."[727]

﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ ۚ يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ ۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾

"Kolay bir kazanç, normal bir yolculuk olsaydı sana uyarlardı, fakat çıkılacak yol onlara uzak geldi, kendilerini helâk ederek, 'Gücümüz yetseydi sizinle beraber çıkardık' diye Allah'a yemîn edeceklerdir. Allah, onların gerçekten yalancı olduğunu elbette biliyor."[728]

Bu âyetlerde yer alan istitâatin, fiilin gerçekleşmesini sağlayan değil, nesneye ait sebeplerin ve fâile ait hallerin müsait olması mânâsında bir istitâat oluşunun ispâtı birkaç çeşittir:

a) Cenâb-ı Hakk'ın "gücü (istitâat) yetmeyen" tarzındaki beyanıdır. Burada sözü edilen şey iki ay oruç tutmaktan ibarettir. Bu müddet içinde fiili gerçekleştiren kudretin ilgili kişiye gelmeyeceğini düşünebilecek bir kimse yoktur. Demek ki buradaki istitâatten maksat sebep

---

[727] Mücâdele sûresi (58), 4.

[728] Tevbe sûresi (9), 42.

ve vasıtaların bulunmasıdır. Yukarıdaki ikinci âyette sözü edilen nifak ehli de bunun gibidir. Onların fiillerin gerçekleşmesini doğrudan etkileyen istitâatten haberleri yoktu. Münafıklar "gücümüz yetseydi" demekle hastalık veya mâlî imkânsızlığı kastetmişlerdi. Nitekim Allah Teâlâ şu âyetlerinde bu hususu bize açıklamıştır:

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهٖ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَآءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"Güçsüzlere, hastalara ve sarfedecek bir şeyi bulunmayanlara, Allah ve Peygamberine bağlı kaldıkları müddetçe sorumluluk yoktur. Zira iyi davrananların aleyhine sorumluluk olmaz (koğuşturma yapmak meşru değildir.) Allah bağışlayandır, merhamet edendir. Binek vermen için sana geldiklerinde, "Size binek bulamıyorum" dediğin zaman, sarfedecek bir şey bulamadıkları için üzüntüden gözyaşı dökerek geri dönenlere de sorumluluk yoktur. Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyen, geride kalan kadınlarla bulunmaya razı olanlaradır. Allah da kalplerini mühürledi. Artık onlar (âkıbetlerindeki acılığı) bilmezler."[729]

Diğer bir delil benimsenegelen şu hususdur: Fiilin (orucun) kendisinden oluştuğu istitâat iki ay devam etmez, yine cihad fiilinin istitâati de münafıkların Medine'de bulunuşlarından Allah düşmanıyla karşılaşacakları zamana kadar sürmez. Aksine kudret sürekli olarak yok olup yeniden oluşur. Aslında münafıklara gereken, kudretin oluşmasını hesaba katmadan sefere çıkmaktı; onlar "Gücümüz yetseydi sizinle

[729] Tevbe sûresi (9), 91-93.

beraber çıkardık" demek suretiyle hilâf-ı hakikat beyanda bulunmuş ve daha başlangıçta kudretin yokluğunu delil olarak kullanmışlardı. Bu anlattıklarımızla yukarıdaki âyetlerde geçen istitâatten fiillerin değil, hal ve sebepler mânâsındaki kudretin kastedildiği sonucu sübût bulmuştur.

Yine Allah Teâlâ'nın, meselenin iç yüzüne vâkıf olmayan ve bilgi sağlayacak herhangi bir kanıt kendilerince mâlum bulunmayan bir zümreyi inatçılıkla ayıplaması söz konusu olamaz. Fiillerin oluşmasını sağlayan ve "fiille beraber", "fiilden önce", "süreklilik arzeden", "sürekli olmayan" gibi ifadelerle kendisinden söz edilen kudreti sıradan insanların hiçbiri ne zihninde tasavvur edebilir ne de böylelerinin aklı bunu kavrayabilir. Şu halde münafıklar hakkında sözü edilen izin verme ve ıtâb-ı ilâhîye muhatab olma hâdisesi onların anladıkları ve bildikleri mânâdaki istitâat hakkında cereyan ettiği sübût bulmuştur. Bu hükmümüzü Cenâb-ı Hakk'ın şu beyanları da desteklemektedir:

﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾

"İçinizden imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı kızlarınızdan (cariyelerinizden alsın)"[730]

﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً﴾

"Yoluna gücü yetenlerin o evi hac maksadıyla ziyaret etmesi Allah'ın insanların üzerindeki bir hakkıdır."[731]

Bu âyetlerin oluşturduğu istitâat türü, bulunmayışı hâlinde hitabın oluşmayacağı ve bundan yoksun bulunan kişinin fiili işlememekle ayıplanamayacağı noktaları ittifak edilen bir istitâattır. Şu âyet-i kerîmelerin nihâî yorumu da bu çizgi üzerinde seyretmektedir:

---

730 Nisâ sûresi (4), 25.

731 Âl-i İmrân sûresi (3), 97.

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾

"Allah, her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef tutar"[732]

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَا اٰتٰيهَا﴾

"Allah, her şahsı, ancak verdiği kudret ölçüsünde mükellef tutar"[733]

﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا﴾

"Çocuklarını emziren annelerin örfe uygun olarak beslenmesi ve giyiminin sağlanması baba tarafına aittir. İnsan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur."[734]

Bu âyetler de fiillerin gerçekleşmesi değil sebep ve hallerin söz konusu edilmesi sırasında zikredilmiştir.

Aslında kullara fiil nispet eden bütün âlimlerin kanaati de aynı esasa dayanır. Bu da konuya iki açıdan bakmayı gerektirir:

Birincisi, bulunmayan bir imkâna dayanarak emir vermenin -halbuki fiil için birden fazla imkanın mevcudiyeti söz konusudur- ve mesela gözü olmadığı halde "gör!" veya eli bulunmadığı halde "elini uzat!" denilmesinin muhal oluşu.

İkincisi, emirle nehiy şükrün yerine getirilmesini istemeye ve nankörlükten sakındırmaya yöneliktir. Dolayısıyla nimetin bulunmadığı veya bilinmesine güç yetirilemediği yerde emir-nehiy hitabının gerçekleştirilmesi söz konusu değildir.

Diğer istitâatin ispatı ise şu âyet-i kerîmelere dayanmaktadır:

---

732 Bakara sûresi (2), 286.

733 Talâk sûresi (65), 7.

734 Bakara sûresi (2), 233.

﴿أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾

"Onlar, dünyâda Allâh'ı âciz bırakacak değillerdir. Ve onların Allah'tan başka dostları da yoktur. Onlar için azâp kat kat yapılır. Onlar (kâfirler) gerçekleri ne işitmeye güç yetirebiliyor ne de görebiliyorlardı."[735]

Bir de Hz. Mûsâ'nın arkadaşının (Hızır'ın) a.s. sözü:

﴿قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾

"Sen benimle beraber olmanın gerektirdiği sabra güç yetiremezsin."[736]

O sonra da şöyle demiştir:

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾

"Ben sana 'benimle beraber olmanın sabrına güç yetiremezsin' demedim mi?"[737]

Daha sonra da: *"İşte sabrına güç yetiremediğin şeylerin içyüzü!"*[738] demek suretiyle hal ve sebepler mânâsındaki kudretin mevcudiyetine rağmen fiillerin gerçekleşmemesi yüzünden diğer kudreti nefyetmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın: *"Gücünüzün yettiğince Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının!"*[739] mealindeki beyanı ve benzeri diğer âyetler de aynı çizgi üzerindedir.

Sözü edilen türden kudretin (fiil kudreti) gerçekte bulunmayışı hâlinde yine de mükellefiyetin mevcudiyetine ait hem naklî hem de aklî delil vardır. Naklî delil yukarıda istitâati nefyeder mahiyette kay-

---

735 Hûd sûresi (11), 20.

736 Kehf sûresi (18), 67.

737 Kehf sûresi (18), 72.

738 Kehf sûresi (18), 82.

739 Tegâbün sûresi (64), 16.

dettiğim âyetlerdir. Bir de ilâhî emir, nehiy ve "gücümüz yoktur" diyenlerin ayıplanması gibi hususlardır. Zaten aklın idraki de bu çizgi üzerindedir. Bu konuyu açıklığa kavuşturan hususlardan biri de Allah Teâlâ'nın şu beyanıdır:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾

"Yoluna gücü yetenlerin o evi hac maksadıyla ziyaret etmesi Allah'ın insanların üzerindeki hakkıdır."[740]

Bilindiği üzere kişi azık ve bineği bulmadan hacca dair fiilleri işleme imkânını elde edemez. Eğer gerçek mânâdaki kudret yani fiil kudreti olmadan haccın vücûbiyeti gerçekleşmemiş olsaydı hac görevi kimseye farz olmazdı. Çünkü fiillere ait kudret, zaman birimlerinin tazelenmesiyle vücût bulan bir kudrettir, hac ise o olmadan farz olmaz. Söz konusu kudret de sefer merhalelerini aştıkça oluşur, böylece hac görevi dinî bir vecîbe niteliği almadan geriden takip eder bir duruma düşer. Yukarıda (Tebuk Seferi münasebetiyle) sözü edilen cihad konusu da bunun gibidir. Zira kişi sahip bulunması gereken sebepler ve vasıtalar anlamındaki kudretin kendisine ulaşmayacağını bilseydi böylesine cihada çıkması farz olmazdı. Bilindiği üzere fiil kudreti kişide hâsıl olduktan sonraki zaman birimi içinde kendisiyle beraber bulunmaz, halbuki cihadın farziyeti onda devam etmekte olup bundan geri kalan Allah tarafından kınanmıştır. Buna benzer bir şekilde farzlardan biri olan namazdaki kıyamın, ayrıca orucun ve diğer farzların sorumluluğundan kişinin bedel yoluyla kurtulduğunu görürüz, halbuki fiilin gerçek kudretinin teşebbüs ve gayretle oluştuğu malumdur. **Şu hâlde bazı şeylerin farz oluşunun, fiil kudretiyle değil hal ve sebepler anlamındaki kudretle gerçekleştiği sübut bulmuştur. Bütün ibadetler de aynı konumdadır; namazın, orucun ve haccın tamamlanmasını sağlayan sebebin kendisinde bulunmadığını bilen kimse bu ibadetlerle ibtidaen mükellef tutulamaz.**

---

[740] Âl-i İmrân sûresi (3), 97.

Şu da var ki, fiilleri gerçekleştiren kuvvet süreklilik arzetmez, fiilin bitirilmesini sağlayacak olan kudret baştan itibaren sürüp gelmez, bununla birlikte, mükellefiyet devam eder. Bu konudaki örneklerden biri çeşitleriyle birlikte zekâttır. Zekât servet ve diğer faktörlerin bulunmasıyla farz olur; halbuki mükellefte doğabilecek bazı mazeretler sebebiyle zekâtını ödeyememesi de mümkündür.[741]

8. Kudretin Fiilden Önce Veya Onunla Beraber Bulunması Meselesi

Kudretin fiilden önce veya onunla beraber bulunduğu konusunun irdelenmesine gelince, kudret (kuvvet) cismin cüzlerinden biri olmadığına göre gerçekte bir arazdır. Arazlar ise süreklilik arzetmez. Çünkü fena özelliği taşıyan bir şeyin sürekliliği ancak kendisinin gayrı olan bir bekâ ile mümkündür. Araz ise varlığını kendi kendine sağlayıp koruyamadığından "gayr"ları kabul edemez. Bir şeyin başkasında (mesela cisimde) bulunan bir beka ile süreklilik arzetmesi de imkânsızdır. Şu halde kudretin bekası imkân haricinde kalmıştır. Bir de şu: Hakikat mânâsıyla fiillerin kendilerine tekaddüm eden sebepler yüzünden gerçekleşememesi bu sebeplerin fiilin gerçekleşeceği anda bulunmayışına bağlıdır. İşte fiil kudreti bunun gibidir. Buna göre sözü edilen kudretin fiil ile beraber olmasına hükmedilmesi gerekir.[742]

9. Teklif Meselesi

Teklif: Yerine getirmeye gücü yeten kimseye bir emri veya bir haramın terk edilmesini farz kılmaktır. Mükellef de bu emir ve nehye muhatap olan kimsedir. İslâm Şeriatinin ehliyet ve salâhiyet sahibi olan insanlara (mükellefler) birtakım şeyleri yapmalarını, bir takım şeyleri de terk etmelerini emretmesi ve bağlayıcı kılmasıdır.[743]

Allah Teâlâ, kula gücünün yetmediği şeyi teklif etmez. Çünkü teklifte sıhhat şartı vardır.

---

741 Mâtûrîdî, *Kitâbu't-tevhîd*, s. 328-333.

742 Mâtûrîdî, *Kitâbu't-tevhîd*, s. 333.

743 Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-fıkhî*, s. 323; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 449.

Kullar için istitâatin varlığı ispat edilince istitâatin sebebi olan mükellefiyet ortaya çıkmaktadır. Allah Teâlâ, kulu hakkı-bâtılı, hayrı-şerri, faydalıyı-zararlıyı, iyiyi-kötüyü yapabilecek kabiliyette yaratmıştır. İşte bundan sonra kulun hakkı, hayrı ve faydalıyı almasını, bâtılı, şerri ve zararlıyı reddetmesini teklif etmiş, yani yüklemiştir.

Allah Teâlâ önce kula, bunları anlama, inanma ve uygulama gücü vermiş, sonra bunların ne olduğunu bildirmiş, daha sonra da mükellef kılmıştır. Zira Allah Teâlâ, hikmetsiz bir şey yapmaz, bildirmedikçe sorumlu tutmaz, kulun yapamayacağını emretmez, kullara asla zulmetmez. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef tutar"[744]

"Allah her şahsı ancak verdiği kudret ölçüsünde mükellef tutar"[745]

"İnsan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur."[746]

"Allah kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemez" demek, yükleyemez değil, "yüklemez", demektir. Allah'ın kendi kullarına yüklediği sorumluluk, kulların güç yetireceği kadardır ve hatta onun çok altındadır. Allah, insanları zora koşmaz, güçlerini son sınırına kadar zorlamaz, sıkıntıya sokmaz, müşkilat ve meşakkat vermez. Mükellef olan kullar, o görevleri güçleri rahat rahat yetecek şekilde yapabilirler. Nitekim *"Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez"*[747] buyurmuştur. Hak din kolaylıktır, onda zahmet yoktur. Böyle olması da güç yetmez bir sorumluluğu yüklemeye Allah'ın kudreti olmadığından değil, sırf fazl u kereminden ve rahmetindendir. Bu suretle Allah'ın kullarına bahşettiği güç ve takat onlara emrettiği görevlerden daha fazladır. (...) Nitekim kullar farzları yaptıktan sonra daha neler neler yapabilirler. Mesela günde beş vakit namazdan başka daha ne işler görebilirler.[748]

---

[744] Bakara sûresi (2), 286.

[745] Talâk sûresi (65), 7.

[746] Bakara sûresi (2), 233.

[747] Bakara sûresi (2), 185.

[748] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 273.

Bu âyet-i kerîme, hikmet-i teşrî'in en büyük esasını özet olarak ifade etmiştir. Sorumluluk, onu yüklenecek olanın kapasitesi ile orantılıdır.

Ebû'l-Hasen el-Eş'ârî'ye göre, "Allah'ın, kişiye gücünün yetmeyeceğini yüklemesi aklen câizdir." Sonra Ebû'l-Hasen el-Eş'arî'nin ashâbı, bununla ilgili Şerîatte delil var mıdır, yoksa yok mudur? diye tereddüde düşmüşler.

Delili vardır diyenler, Allah'ın, Ebû Leheb'e iman etmesiyle ilgili emrini delil olarak ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan da Allah Teâlâ, *"Alevli bir ateşe girecektir (o)"*[749] diyerek, Ebû Leheb'in iman etmeyeceğini haber vermiştir. Bu, iman etmeyecek kimsenin iman etmesini emretmiş olur ki bu durum iki zıddın bir araya gelmesi demek olur, bu ise muhaldir.

Buna şöyle cevap vermek mümkündür: "İman etmeyecek kimsenin iman etmesini emretmiş olur." görüşünü doğru görmüyoruz. Çünkü Ebû Leheb'de, iman etmesine güç yetiren kudret vardı, iman etmeye âciz de değildi. Daha önce istitâa'nın açıklamasında geçtiği üzere ancak güç yetirebildiği şeyle mükellef tutulmuştu. Ebû Leheb'de, iman ve amel edebilecek kabiliyet vardı ama kabiliyetini hayra değil şerre kullandı. Âyette kasdolunan mânâ, iman edemeyecek olana değil, edebilecek olana emretmiş ama iman etmeyip inkâr edeceğini neticede de cehenneme gireceğini haber vermiştir.

Allah Teâlâ'nın meleklere bilemeyeceklerine rağmen,

﴿وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْۢبِـُٔوْنِى بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ﴾

"Âdem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere gösterip şöyle buyurdu: "Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin"[750] diyerek

---

[749] Tebbet sûresi (111), 3.

[750] Bakara sûresi (2), 31.

emretmesi, Kıyâmet günü put yapanlara: *"Yaptıklarınıza can verin!"*[751] diye emretmesi bu ve benzerleri, denilmesi de onların böyle bir şeyi yapabilecek durumda olmalarını gerektirmemektedir. Buna benzer örnekler çoktur. Çünkü bu, yapanına mükâfat verilecek, terkedeni de cezalandırılacak bir fiilin yerine getirilmesi şeklinde bir teklif değildir. Bu, karşıyı, hitâb-ı ta'cîz/yapmaktan âciz kalacağını ispat etmek için yöneltilecek bir hitaptır. Aynı şekilde Yüce Allah'ın şu buyruğunda yer alan: *"Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükleme"*[752] buyruğunda yer alan mü'minlerin duasından da böyle bir teklifin lüzumu anlaşılmaz. Çünkü güç yetinilemeyen bir şeyin yükletilmesi teklif değildir. Aksine kula takat getiremeyeceği ve ölümü ile sonuçlanacak bir dağı taşımasını istemesi mümkündür. İbnu'l-Enbarî bu duayı şöyle tefsir eder: "Bizlere edası ağır gelecek bir yük yükleme. Her ne kadar sıkıntılara katlanarak, zorlanarak ve hoşa gitmeyen şeylere tahammül ederek, güç yetirecek olsak dahi."[753]

Allah Teâlâ, kullara yaptığı emirleri yerine getirme, nehiylerden sakınma teklifini; emirleri yerine getirir nehiylerinden de sakınırlarsa lehlerinde, yoksa aleyhlerinde olacağı hükmünü şöyle bildirmiştir:

﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾

"Herkesin kazandığı hayır kendi lehine, iktisâp ettiği şer de kendi aleyhinedir."[754]

Kesp ve iktisâp lûgatte, Kur'ân'da bir ve aynı mânâya kullanıldığı gibi, farklı olarak da kullanılmıştır.

Kesb hem kendisi hem başkası için kazanıp aldığına, iktisâb ise sırf kendisi için istifade ettiğine denilir. Bundan dolayı her kesb iktisâb değildir, fakat her iktisâb kesbdir.[755]

---

751 Buhârî, "Büyû'", 40, "Bed'u'l-Halk", 7, "Nikâh", 76; Müslim, "Libâs", 96-97.

752 Bakara sûresi (2), 286.

753 İbnü Ebi'l-Izzî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâviyye*, Beyrut 1391 h. s. 503.

754 Bakara sûresi (2), 286.

755 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 430.

İktisâb şehvetle, kesb ise hikmetle ilgili olur.[756]

Âyet-i kerîmedeki hüküm, bu mânâların her biri bakımından değişik anlamlar ifade edebilir:

1. Her nefsin istediği, yaptığı iyilik, kendi lehine, kendi iyiliğine, kendi yararınadır. Sonunda da sevabı ancak kendisinin olacaktır. Aksine yaptığı kötülük, yüklendiği vebal de yine kendi aleyhine, kendi zararınadır. Sonuçta o yaptığının azabı kendisine aittir. Şu âyet-i kerîme de aynı mânâdadır:

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا﴾

"Kim bir iyilik yaparsa kendi lehinedir, kim bir kötülük işlerse kendi aleyhinedir."[757] Yani herkesin yaptığı iyilik kendine, yaptığı kötülük yine kendinedir.

2- Her nefsin kazandığı, yani yolunca isteyip elde ettiği kendi yararına, aksine veya körü körüne çalışıp boğuştuğu da kendi zararınadır. Bundan dolayı kapasiteye göre teklif, o faydayı elde etmeye ve bu zararı def'etmeye ilişkin hikmete dayanmaktadır. Zira teklif olmazsa insan âtıl ve tembel olur. Teklif kapasiteye göre olmazsa o zaman da çabalar, boğuşur durur, bir şey elde edemez. Her ikisi de zararlı olur.

3- Her nefsin hem kendisi hem başkaları için kazanıp elde ettiği sırf kendi lehinedir. Asıl kazanç böyle kazançtır ki, hayır buna derler. Hayır, her halükârda sahibinindir. Bunun aksine şehvet ve hırsına mahkûm olarak ve yenik düşerek 'ben, ben' diye yalnızca kendisi için kazandığı da zararınadır.

4- İnsanın kazandığı sırf kendi lehinedir. Ona hak ve menfaat sağlar. Fakat başkasının kazancıyla yaşaması, başkasının sırtından geçinmesi de aleyhinedir. Görev borç sayılır, fakat borçlu açısından yenilgiyi ve ezikliği gerektirir. Veren el, alan elden hayırlıdır.

---

[756] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 274.

[757] Fussilet sûresi (41), 46.

Çoğunlukla tefsir âlimleri, bu dört manadan birincisi üzerinde durmuşlar, diğerlerinin her birini birer yönden ona eklemişlerdir. Bundan dolayı birincisi asıl tefsirdir. Zira ilâhî teklifin bütün inceliklerini içine almaktadır, ayrıca çok açıktır.[758]

10. Fiillerinin Sonucunun Yaratılması

Bir insanın başka birini dövmesi sonucunda, dövülen kimsede meydana gelen elem, bir insanın kırma fiilinin (vurma) hemen sonunda camda olan kırılma ve bütün buna benzeyen şeyler, Allah Teâlâ'nın yaratmasıyladır. Yaratılmasında kulun hiçbir tesiri yoktur.

Kâinâtı, kâinattaki bütün faaliyetleri, insanı ve insanın fiillerini yarattığı gibi, fiillerinin neticelerini de Allah yaratmaktadır. Mesela, camın kırılması neticesindeki kırılma, dövmenin neticesindeki dövülme, adam öldürmenin neticesindeki ölüm gibi bütün bunları da Allah Teâlâ yaratmaktadır. Kâinatta Allah'tan başka bir yaratıcı olmadığına göre herhangi bir şeyin yaratılmasını Allah'a değil de herhangi bir kimseye veya herhangi bir şeye nispet etmek câiz değildir. Bütün bunlar Allah'ın yaratmasıyladır, bunların yaratılmasında kulun bir tesiri yoktur. Ancak bu neticeler, kulun fiilinin sonucunda gerçekleştiği için kul sorumlu olur.

11. Hayır ve Şer

Hayır, Allah'ın emredip sevdiği ve razı olduğu fiillerdir. Şer, Allah'ın yasakladığı, sevmediği ve razı olmadığı fiillerdir.

Hayır, meşrû olan ve işleyene sevap verilen; şer, gayr-i meşrû olup işleyen, cezaya veya yerilmeye müstehak olunan şeydir.

Allah Teâlâ, hayrı da şerri de irade edip yaratır. Çünkü Allah, her şeyin; hayrın da şerrin de yaratıcısıdır. Fakat Allah hayrı irade eder, rızası vardır ve yaratır; şerri ise irade edip yaratır, ama rızası yoktur. Allah, hayır işleyene mükâfat verir, şerri işleyene ise ceza verir.

---

[758] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 274-277.

Hayır, iyidir, işleyen de iyi kişidir, bunların yaratılması da hayırdır ve iyidir; şer, çirkindir, işleyen de kötü kişidir, ama şerri yaratmak şer değildir. Çünkü Allah, hikmetsiz hiçbir şey yaratmaz.

Allah neye "hayır" demişse biz o hayrın içyüzünü bilemezsek de o hayırdır. Bazen "şer" zannederiz halbuki o hayırdır; hayır zannederiz halbuki o şerdir. Bu durum şu âyet-i kerîmede belirtilmiştir:

"Size savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz kılındı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur; sevdiğiniz bir şey de hakkınızda şer olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."[759]

Allah hayrı da şerri de yaratmaktadır. Şerri, Allah yarattığı için şer, hayır olmaz. Önemli olan Allah'ın yaratmış olması değil, Allah'ın razı olup olmamasıdır. Şerrin yaratılmasının hikmetlerinden birisi, şerrin hayırdan ayrılmasıdır. Şerrin yaratılması şer değil, şerrin kesbi/işlenmesi şerdir.

Allah (c.c.) her şeyi zıtlarıyla birlikte yaratmıştır ki hayır şerden, iyi kötüden, canlı cansızdan fark edilebilsin. Cehennemi yaratmış ki cennete yönelinsin, batılı yaratmış ki hakka yönelinsin, şerri yaratmış ki hayra yönelinsin. Bunun için irade vermiş, ayırt edebilecek akıl, yanlıştan sakınabilme güç ve kuvvetini vermiştir ki imtihan gerçekleşsin.

İnsan fıtratı bozulmamışsa hayra meyleder, şerden sakınır ve hatta nefret eder. Ama insanın fıtratı bozulunca şer hoşuna gider, hayır zoruna gider. Hayır ve kolaylık, şerden ve zorluktan daha fazla, belki iki kat daha çoktur.

12. Ecel

Ecel, "muayyen vakit, bir şeyin son vakti, geliş vakti, ölüm, azap, kadının talaktan sonraki iddeti, hayat müddetinin sonu, borcun ödenmesi veya akdin ifası gereken vakit" gibi manalara gelir.[760]

---

[759] Bakara sûresi (2), 216.

[760] Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-fıkhî*, s. 16; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 84.

Öldürülen kimse, eceliyle ölmüştür. Ölüm, ölecek kimseye ait olup Allah Teâlâ tarafından yaratılır. Bunda ne yaratma ne de kesp yönünden insanın hiçbir tesiri yoktur. Ecel birdir, ölümler sebeple değildir.

Öldürülen kimse Allah'ın, Levh-i Mahfûz'da takdir ettiği eceliyle ölmüştür. Allah'ın herhangi bir konudaki ezelden, ileride olacaklarla ilgili tespitlerinde yanlışlık olmaz, tespit ettiği gibi çıkar; filan kimse ölecek veya filan filanı öldürecek diye yazmışsa bu iki durumda da ecelde bir değişiklik olmaz, Allah'ın tespit ettiği gibi olur.

Eğer kâtil o kişiyi öldürmeseydi öldürülen yaşardı diyene verilecek cevap:

Ölüm, ruhun bedenden alakasını kesmesiyle ilgili Allah'ın bir emridir. Bazen ölüm sebeplerle gerçekleşir, bazen de sebepsiz. Sebepler olmasına rağmen Allah o kimsenin ecelini o vakitte takdir etmediğinden ölüm gerçekleşmez. Sebep olunca da 'eceli, sebep yarattı' denmez. Ölümü, ancak her şeyi yaratan Allah Teâlâ yaratır. Kâtil öldürmeseydi maktul yine o vakitte ölecekti. Kâtilin sorumlu olması ise Allah'ın yasak ettiği öldürme işini yaptığı içindir. Katl, yaratma olarak kâtilin değil, kesp olarak kâtilin fiilidir. Ölüm, ölü ile kâimdir, Allah'ın yarattığıdır, kulun, ölüde ölmeyi yaratmada bir tesiri yoktur.

Ecel ile ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"Her ümmetin bir eceli vardır, ecelleri gelince (onlar), ne bir an geri kalırlar, ne de öne geçerler."[761]

﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"Her ümmetin bir eceli vardır, ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar, ne de ileri giderler."[762]

---

[761] A'râf sûresi (7), 34.

[762] Yûnus sûresi (10), 49.

﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"Eğer Allâh, insanları, yaptıkları (her) haksızlıkla cezâlandırsaydı, yeryüzünde tek canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir ecele (süreye) kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman da ne bir an geriletebilirler, ne de öne geçebilirler."[763]

Bu âyet-i kerîmeler, toplum veya toplumu oluşturan insanların hayatlarının sona ermesi anlamına gelen ecellerinin bir an bile ileri gitmeyeceklerini veya geri kalmayacaklarını ifade buyurmaktadır.

Bazı hadîs-i şerîflerde ise ömrün uzatılacağı, rızkın artacağı ve kaderin dua ile değişeceği anlatılmaktadır.

Bu hadîs-i şerîflerin anlamı nedir? Âyet-i kerîmelere zıt gibi göründüğüne göre bunların tevili nasıl olabilir? İşte konu edilen hadîsler:

"مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ"

"Kim rızkının genişletilmesini, ömrünün uzatılmasını isterse sıla-i rahim yapsın (akrabasını gözetip kollasın)!."[764]

"لاَ يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلاَّ الْبِرُّ وَلاَ يَرُدُّ الْقَدَرَ إِلاَّ الدُّعَاءُ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ"

"İyilikten (birr) başka bir şey ömrü arttırmaz ve duadan başka bir şey kaderi geri çevirmez. Şüphesiz adam işlediği günah yüzünden de rızkından mahrum kılınır."[765]

Bu iki hadîs-i şerîf, Allah'ın insan iradesine verdiği değeri, iyilik yapmaya, sıla-i rahime ve duâya teşviki göstermektedir. Üstteki âyet-i

---

[763] Nahl sûresi (16), 61.

[764] Buhârî, "Edeb", 12, "Büyû'", 13; Müslim, "Birr", 20, 21; Ebû Dâvûd, "Zekât", 45.

[765] İbn Mâce, "Fiten", 22; Tirmizî, "Kader", 6; Ahmed b. Hanbel, V, 277, 280, 282.

kerîmelerde geçen 'ecelin, ne geri ne ileri gideceği' hükmü Levh-i Mahfûz'un kesin (mübrem) değişikliğin olmadığı bölümü ile ilgilidir. Hadîslerde geçen bu değişiklikler ise Levh-i Mahfûz'un muallak/şarta veya sebeplere bağlı) olup değişikliklerin olduğu bölümü itibariyledir.

Allah Teâlâ, kulun o hayırları yapacağını, sıla-i rahimi yapacağını, dua edeceğini ve ettireceğini bildiği için o kulun ecelini ezelden ona göre takdir etmiştir. Levh-i Mahfûz'un muallak bölümündeki değişim neticelerini Mübrem bölümüne yazmıştır. Böylece muallak ile mübrem arasında bir farklılık olmamaktadır. Mesela, Levh-i Mahfûz'un muallak bölümünde filan kimsenin ömrü faraza 55 senedir. Bu kimse eğer sıla-i rahim yapar veya sadaka verirse veya dua eder veya dua ettirirse, ömrü 75 sene olacaktır. O kimse bunları yapınca o 55 sene siliniyor yerine 75 sene diye yazılıyor. İşte bu kimse 75 yaşında ölüyor. Hadîs-i şerîfin mesajı budur. Bir bakıyoruz ki Levh-i Mahfûz'un mübrem bölümünde de o kimsenin ömrü 75 sene olarak yazılıdır. Bunları şu âyet-i kerîme kısaca anlatmaktadır:

﴿وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ اِلَّا فِى كِتَابٍ ۚ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ﴾

"Allâh sizi önce topraktan, sonra nutfeden (sperm) yarattı, sonra sizi çift çift yaptı. Bir dişinin gebe kalması ve doğurması hep O'nun bilgisiyledir. Bir canlıya ömür verilmesi de onun ömründen azaltılması da mutlaka bir Kitapta (yazılı)dır. Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır."[766]

Her gün ve her saatte ecele ulaşıncaya kadar hepsi, yaratmadan önce Levh-i Mahfûz'da yazılıdır. Levh-i Mahfûz'da yazdığı zaman ecellerin yazılması (bilinmesi) Allah'a kolaydır.[767]

---

[766] Fâtır sûresi (35), 11.

[767] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, XII, 22.

Bu âyet-i kerîme ile de anlaşılmaktadır ki, Allah Teâlâ bütün bu değişiklikleri önceden bilmektedir. Dua ile artacağı gibi, beddua ile de ömrün azaltılacağı ve bütün bunları olmadan önce bilmiş, ona göre de yazmıştır. Veya şöyle de yorumlanmıştır:

Ömrün artmasından maksat, ömrün, rahat ve huzurlu kısmının artması, sıkıntılı ve kederli kısmının azalmasıdır.

Yukarıdaki değişmeyeceğini bildiren âyetlere gelince, "önceden artmasına veya azaltılmasına sebep olanları bilmiş ona göre yazmıştır." diyoruz. Görülüyor ki yukarıdaki âyetlerle bu âyetin arasında tenakuz olmadığı gibi hadîsler arasında da hiçbir çelişki yoktur.

Allah Teâlâ, kâinata sebepler kanunu koymuştur. Hiç şüphesiz kâinatı sebepler idare etmiyor, sebeplerle Allah idare ediyor. Biz sebeplere bağlıyız, sebeplerle hayatı sürdürüyoruz. Hadîs-i şerîflerde hep hayırlı sebeplere sarılmamızı ve sebepleri yerine getirmemizi emretmektedir.

Ehl-i sünnet'e göre, muhkem âyetlere göre insanın iki değil tek eceli vardır. O da insanın ölümü ile gerçekleşen vakittir. Ecel, Allah'ın ilim ve irade sıfatları ile ilgili imanın altı şartından olan kader ve kaza ile ilgili itikâdî bir konu olup insanlar için önceden belirlenen, değişmez takdir edilmiş bir konudur.

13. Rızık

Rızık lûgatte, "yiyecek, içecek, giyecek ve faydalanılacak her şey; yağmur; bağış; pay, nasip" gibi manalara gelir.

Rızık, aslında Arapça'da "haz ve nasip" manasında bir isimdir. Nasip etmek, rızıklandırmak manasında masdar olarak da kullanılır.

Istılahta *rızık*, "Allah Teâlâ'nın canlılara, yiyip içmek ve faydalanmaları için sağladığı her türlü imkândır."

Rızık, Allah Teâlâ'nın, canlı varlıkların yemesi için var ettiği besinlerdir. Bu, helali de haramı da kapsar.[768]

---

[768] Cürcânî, *Ta'rîfât*, s.110.

Haram da rızıktır. Gerek helal gerek haram olsun, herkes rızkını tam olarak alacaktır. Bir insanın kendi rızkını yememesi veya başkasının onun rızkını yemesi düşünülemez.

Bir başka ifade ile rızık, Allah Teâlâ'nın, canlıların faydalanmaları için sağladığı şeydir. Bu tarife göre insanların, hayvanların ve diğer canlıların yediği ve diğer faydalandığı şeyler de rızka dâhildir. Faydalanılmayan şeyler bu tarifin dışındadır. Zira canlılar için sevk edip sağlaması faydalanmak içindir. Çünkü faydalanmak, bir şeye mâlik olup ondan faydalanan, istifade eden kimse hakkında söylenir. Eğer ondan faydalanmıyorsa o mâlik olduğu şey onun rızkı olmaz.[769]

Allah'ın insana verdiği rızıklar, helal olanı da haram olanı da kapsamaktadır. Çünkü insanın gıdalanması her ikisiyle de hâsıl olur. Çünkü helal olsun haram olsun hepsi de Allah'ın yarattığıdır.

Dört çeşit rızık vardır:

a) Rızk-ı mazmûn: Garanti edilen rızıktır. Zarûrî ihtiyaçlarını giderecek kadar insana verilen, yenilen, içilen ve giyinilen şeylerdir.

b) Rızk-ı maksûm: Ezelde taksim edilen rızk.

c) Rızk-ı memlûk: Bir kimsenin mülkiyetinde ve tasarrufunda bulunan mal.

d) Rızk-ı mev'ûd: Allah Teâlâ'nın sâlih ve âbid kullarına va'dettiği rızk.

Bunlardan sadece birincisi için tevekkül etmek ve Hakk Teâlâ'ya güvenmek söz konusudur. Çünkü ihtiyaç ve zarûret ölçüsünde her canlının rızkını vereceğini Allah garanti etmiştir.[770]

Rızık konusunda bilinmesi gerekli bazı hususlar:

1) Rezzâk yani yegâne rızık veren Allah Teâlâ'dır.

Bunu şu âyet-i kerîmeden anlıyoruz:

---

[769] Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, II, 162,

[770] Tehânevî, *Keşşâfu istılâhâti'l-fünûn*, I, 640.

﴿وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا﴾

"Yeryüzünde rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur."[771]

Rızkın Allah'a nisbeti, Allah'ın rızıkları yarattığından dolayıdır. Zira kâinatta Allah'tan başka rızık yaratan yoktur. Bu âyet-i kerîme aynı zamanda Allah Teâlâ'nın, insanların rızkını tekeffül ettiğini ifade eder. Ancak çalışmayı da emretmiştir. Kâinatta olduğu gibi yeryüzünde de sistemi Allah koymuştur, rızık sistemini de.

2) Kul, rızık için iradesini kullanır, kesp eder, Allah da kulun muradını irade eder ve kesbini yaratır. Kul da rızk-ı mazmûn garanti edilen yani zarûrî ihtiyaçlarını giderecek kadar insana verilen, yenilen, içilen ve giyinilen rızkını elde etmiş olur.

Allah Teâlâ, rızkı yeryüzünde yaratmış ve yaymış, insanlara da onları elde etme kabiliyeti vermiş, sonra da 'yeryüzünün omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızkından yeyin' diyerek rızkın sebeplerine başvurulmasını buyurmuştur. Bunu şu âyet-i kerîmede belirtmiştir:

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾

"O, size yeryüzünü boyun eğdirendir. Öyleyse onun omuzlarında yürüyün ve Allâh'ın rızkından yiyin. (Sonunda) ancak dönüş O'nadır."[772]

Bu, yeryüzünün insanların faydasına müsait bir durumda yaratıldığını ifade eden bir temsildir. Yeryüzü böyle olunca artık dünyada insanlara boyun eğmeyecek hiçbir engel kalmaz, demektir. "Rızkından yiyin" demek Allah'ın nimetlerinden istifade edin, nimetlerini arayınız demektir. "Dönüş O'nadır" demek, Allah, sizin için kıldığı nimetlerin şükründen sizi hesaba çekecek demektir.[773]

---

[771] Hûd sûresi (11), 6.

[772] Mülk sûresi (67), 15.

[773] Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, s. II, 511.

3) Allah Teâlâ, dilediğinin rızkını genişletmekte dilediğinin rızkını da daraltmaktadır.

Bu durum şu âyetlerden anlaşılmaktadır:

﴿اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ﴾

"Allâh, dilediğine rızkı açar da kısar da. Dünyâ hayâtıyla sevindiler. Oysa âhiretin yanında dünyâ hayâtı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir."[774]

﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

"Görmediler mi, Allâh dilediğine rızkı genişletiyor da daraltıyor da. Şüphesiz inanan bir toplum için bunda ibretler vardır."[775]

﴿قُلْ اِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"De ki: Rabbim dilediği bir kimseye rızkı genişletir ve (dilediği başka bir kimseye de) kısar; fakat insanların çoğu bilmezler."[776]

﴿قُلْ اِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ۚ وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهٗ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِينَ﴾

---

[774] Ra'd sûresi (13), 26.

[775] Rûm sûresi (30), 37.

[776] Sebe sûresi (34), 36.

"De ki: Rabbim, kullarından dilediğine rızkı genişletir ve ona (tekrar rızkı) daraltır. Siz Allâh için ne verseniz, Allâh onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."[777]

Bu âyet-i kerîmeler, rızık için sebeplere başvurmaya engel değildir. Kul çalışır çabalar ve hatta en güzel metotlarla gayret gösterir de yine bol rızık ve zenginlik olmadığında; "demek ki bu kadar nasipmiş" der, haram yollara tevessül etmez. Çünkü kul varlıkla da yoklukla da imtihandadır. Varlığın gereği şükür, yokluğun gereği sabırdır.

Allah Teâlâ, kimine rızkı az, kimine de çok vermiştir. Yani kimisini fakir, kimisini zengin etmiştir. Bazen de zengin iken fakir, fakir iken de zengin etmiştir. Az verdiği kimseyi sabırla, çok verdiğini de şükürle imtihan etmektedir. Zengin iken fakirleştirdiğini Allah'ın hükmüne rıza gösterip göstermeyeceği ile, fakir iken zengin kıldığını da zenginliği kendisine mi yoksa Allah'a mı nispet edeceği ile imtihan etmektedir. Bütün bunları hikmet ve ilimle ezelî plânlamasını ifade eden takdiri ile tespit etmiş, zamanı gelince de irade ve tekvini ile uygulamıştır.

Bu âyet-i kerimeye göre (34/39) Allah Teâlâ, bir şahısta iki vakte nazaran bazen genişletir, bazen darlık verir; yukardaki ayete göre de (34/36), ayrı ayrı iki şahıstan birine genişlik verip diğerine darlık verebilir. Onun için iki âyet birbirinin tekrarı değildir. *"Hem O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."*[778] Çünkü diğerleri gerçekten rızık veren değil, O'nun rızkını ulaştırmaya vasıtadırlar.

Bütün bu âyetler rızkın azalıp artabileceğini ifade etmektedirler. Bazılarını zengin bazılarını fakir kılmakta, bazılarını bazen zengin, bazen fakir, yani verdiğini alır fakir kılar, bazen de vermediğini verir zengin kılar. Kul, Allah Teâlâ'nın taksimatına râzı olmalı; kendisine fakirlik verilen kimse zenginlik istememeli, belki hayırlısını istemeli, kendisine zenginlik verilen de fakirlik istememeli, o da hayırlısını istemelidir. Hayırlısı, imtihanı kazanabildiği fakirlik ve zenginliktir. Fakirlikte imtihanı kazanabilmek sabırla, zenginlikte imtihanı kazanabilmek şükürledir. Eğer kişi zenginliği "Allah'ın dinine yardımda

---

[777] Sebe sûresi (34), 39.

[778] Ahzâb sûresi (33), 39.

kullanacağım, insanlara yardımcı olacağım" düşüncesiyle isterse isteyebilir. Ama kendisine güvenmemeli, hayırda kullanmada Allah'tan yardım istemelidir.

Allah Teâlâ, verirken de alırken de imtihan etmektedir. Verince yani rızkı genişletip artırınca şımarmamak, alınca veya kısınca da üzülmemek; Allah'ın hükmüne rıza göstermek gerekir. İşte bunu bildiren âyet-i kerîme de şudur:

﴿مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِيٓ اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَآ اٰتٰيكُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾

"İster yeryüzünde ister nefislerinizde meydana gelen her musibet, Bizim onu yaratmamızdan önce, mutlaka bir kitapta (yazılmış)tır. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. Böylece elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği şeylerle şımarmayasınız. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez."[779]

4) Haram olan bir şey onu kazanan kul için bir rızıktır.

Kul, haram olanı istedi Allah da istedi, kul kesbetti, Allah da onu yarattı ama rızası olmayarak. Çünkü Allah Teâlâ helal olan rızkı yemeyi ve onun şükrünü emretti; haram olan rızkı yemeyi ve şeytana uymayı yasakladı:

﴿فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾

"Artık Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden helal ve temiz olarak yiyin. Eğer O'na ibadet ediyorsanız Allah'ın nimetine şükredin."[780]

---

[779] Hadîd sûresi (57), 22-23.

[780] Nahl sûresi (16), 114.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾

"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helal ve temiz olanlarını yiyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Zira o, size apaçık bir düşmandır."[781]

5) Bir insanın kendi rızkını yememesi veya başkasının onun rızkını yemesi düşünülemez.

Allah Teâlâ, bir şahsın gıdasını takdir etmişse, o şahıs, ancak o takdir ve tespit edileni yer. Bunun zıddı düşünülemez. Aksi halde, "Allah geleceği bilemiyor, ezelî ilmiyle tespit ettiği (bildiği) gibi çıkmadı, takdiri isâbet etmedi." şeklinde bir cehalet nispet etmiş oluruz. Allah kendisine bu anlayışın nispet edilmesinden münezzehtir.

Bu konuda İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) şöyle demiştir:

Cenâb-ı Hak, *"Yeryüzünde rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur."*[782] âyetiyle rızkı tekeffül ettiğine göre, artık rızk O'nun temlik etmesi veya yedirmesiyle elde edilebilir bir konum kazanmıştır. Şimdi, a) Tekeffül ettiği rızkı vermesi hususunda Allah'a engel olacak birisi varsa, bu durumda O'na va'dinden caymak ve tekeffül ettiğini yerine getirmekten âciz olmak gibi bir nitelik gelir. Dolayısıyla Allah kendi fiilinde başkasının kudreti altında bulunan, va'dini yerine getirmeye, verdiği sözü ifâ etmeğe kendi dışından gelecek kudrete muhtaç olan bir konum kazanmış olur. Bu ise çok tehlikeli bir durumdur. b) Engel olacak birisi yoksa, bu takdirde gerçekte başkasına ait olan bir rızıkla birinin o statü içinde rızıklandırılmış olması veya onun buna muktedir bulunması imkân dışında kalır. Eğer bu rızık konusunda kudret kulun elinde olsaydı, yukarıki birinci şıkta anlatılan gayr-i münasip durum Allah'a ârız olacaktı. Çünkü O, başkasının malını yiyen kulun rızkını o alanda arayacağını bilememişti.[783]

---

781 Bakara sûresi (2), 168.

782 Hûd sûresi (11), 6.

783 Mâtûrîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 364.

14. Ruh

Ruh, "insanı ayakta ve hayatta tutan can, nefis ve güç/kuvvet" gibi manalara gelen hayat kaynağımızdır. İnsan, beden ve ruhtan ibaret bir varlıktır. İnsanı insan yapan manevî cevher, diğer varlıklardan ayıran soyut varlıktır.

İnsanda aslında, gören göz değil ruhtur ki gözle görüyor, kulak vasıtasıyla işiten ruhtur, el vasıtasıyla tutuyor, ayak vasıtasıyla yürüyor, akılla düşünüyor, bedeni beyin ile idare ediyor.

İnsandan ruh çıkınca ölüm meydana geliyor. Ruh çıkınca göz görmüyor, kulak işitmiyor, el tutmuyor, ayak yürüyemiyor, beyin artık idare edemiyor. Bilgisayarın elektrik enerjisini çekince ram ve harddiski hiçbir işe yaramadığı gibi.

Vücudun hücreleri arasındaki bağlantıyı ruh sağladığı için insanın hayatı devam edebiliyor. Ruh çıkınca bedendeki hücreler arası bağlantı ortadan kalkıyor; bedendeki hayatiyet sona eriyor.

Her mü'minin ruhun varlığına inanması gerekir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm ruhun varlığını ispat etmektedir:

﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۖ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾

"Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: 'Ruh rabbimin emrindendir ve size [bu konuda] pek az bilgi verilmiştir."[784]

Ruhun Kur'ân-ı Kerîm'de üç anlamda kullanıldığını görüyoruz:

a) Cebrâîl'e (a.s.) ruh demektedir: (Bakara 2/87; Meryem 19/17; Şuarâ 26/183; Meâric 70/4; Kadr 97/4)

Cebrâîl'e (s.a.) ruh denmesi hakkında şöyle bir tevil yapılmıştır: İnsanda iki ruh vardır: Birisi, maddî ruh ki, insanın hayatiyetini sağlar. Diğeri, manevî ruhtur ki her mü'min bir hücre gibi aralarındaki manevî birliği sağlayan vahiy ruhudur. İnsanlığın hayatiyeti, kalbin

[784] İsrâ sûresi (17), 85.

hayatı bu ruha bağlıdır. Cebrâîl'e de insanlığın esas ruhu olan vahyi getirdiği için ruh denmiştir.

b) Vahiy manasında kullanılmıştır: (Nahl 16/2; Mü'min 40/15; Şûrâ 42/52)

c) Canlılarda hayat kaynağı olan kuvvet, insanın manevî cevheri ve özü mânâsında kullanılmıştır: (İsrâ 17/85; Enbiyâ 21/91; Tahrîm 66/12)

Mevzu ettiğimiz ruh işte bu manadadır. Bedenin hayatiyeti ruha bağlı, ruhun hayatiyeti ise kendi kendisiyle kâimdir. Elbette ruh da Allah ile kâimdir. Zira gerçek kâim (Kayyûm) ancak Allah Teâlâ'dır.

Ruhun varlığını gösteren aklî ve hissî deliller de vardır. Şöyle ki; beden ölünceye kadar çeşitli değişiklikler geçirmekte, çeşitli organlarını kaybetmekte, hatta kalbi bile değiştirildiği halde insanın karakterini oluşturan ruhta değişiklik olmamaktadır. Demek ki beden ayrı, ruh ayrı bir varlıktır.

Seneler önce bedenen işlenen suçtan dolayı, beden değişmiş olmasına rağmen, esas sorumlu ruh olduğu için o insana adaletsizlik olur demeden ceza verilmektedir. İşte bu da ahlâkî ve hukûkî şahsiyetimizi oluşturan ruhun bedenden ayrı ve insanın esas cevherinin ruh olduğunu ortaya çıkarıyor.

İnsanı hayvanlardan ayıran özellikler vardır; akıl, zihin, muhakeme, şuur/bilinç, irade, tercih etme özelliği ve özgürlüğü, karar verme gibi kabiliyetler. Bunlar bedeni harekete geçiren, görev ve sorumluluklarını yerine getiren güçtür. Bunlar bedene ait olmayıp ruha ait özelliklerdir.

Ruhun bedeni terk etmesi neticesinde (ölüm), beden ölmeden önceki işlevlerini yapamamaktadır. Bu da ruhun varlığını ispat eden en önemli bir belgedir.

Ruh hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür:

Ruh "cism-i latiftir" denmiştir. Soyut bir cevher, cisim gibi yer tutmaz, kendi başına var olan, bedeni ayakta tutan, çözümlenmez, değ-

şime uğramaz, parçalanmaz, manevî bir nurdur. Güldeki suyun güle nüfuzu gibi bedene sirayeti ile bedene hayatiyet veren, ayrılmasıyla da ölümün gerçekleştiği bir varlıktır.

İnsan ruhun insan bedeninden önce mi sonra mı yaratıldı? Zâhire bakılırsa ruh daha sonra yaratılmış gibi görülüyor. Ancak insan ana karnında iken ruhu, eceli, rızkı, saîd mi şakî mi olduğu melek tarafından getirilmesi de ruhun sonradan yaratıldığına delil gösterilse bile; Elest bezminde Âdem Aleyhisselam yaratılıp belinden bütün insanlığın acbu zenebi alınıp her birine ruh verilmesi sonucunda Allah Teâlâ'nın, *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim"* hitabına hepimiz bütün insanlar olarak *"Evet Sen bizim Rabbimizsiniz"* demiştik.[785]

15. Hidâyet-Dalâlet

a. Hidâyetin Tarifi

Hidâyet, "istenen hedefe lûtufla, incelikle yol göstermektir."[786]

Hidâyet, "doğru yola gitmek, doğru yolu göstermek mânasında masdar; doğru yol, kılavuzluk anlamında isim olarak kullanılır ve maksada ulaştıracak yolu gösterme, bu yol için kılavuzluk etme" diye de tarif edilebilir.[787]

Hidâyet, "genel olarak irşâd, delâlet, tebyîn, ilhâm ve dua-davet" mânâlarında kullanılmaktadır.[788]

Hidâyet, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a nispet edilince hakikaten nispet edilmiş olur. Ama Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve Kur'ân-ı Kerîm söz konusu olunca, bu nispet mecâzî olmuş olur.

b. Allah Teâlâ'nın İnsanlara Olan Hidayet Çeşitleri

Kur'ân-ı Kerîm incelendiği zaman, Allah Teâlâ'nın insanlara olan hidâyetinin şu dört şekilde olduğu görülür:

---

[785] A'râf sûresi (7), 172.

[786] İsfehânî, *Müfredât*, s. 784.

[787] Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, 952-953.

[788] Cemel, *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye bitevdîhı Tefsîri'l-Celâleyn*, Mısır ts. IV, 622.

1. Allah'ın akıl, zekâ ve beş duyu gibi zarûrî/kesin bilgi vasıtaları ile donattığı her mükellefe lutfettiği hidayet

Herkes, kendi kabiliyeti oranında bu hidayetten yararlanır:

﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾

"(Musa): Bizim Rabbimiz, her şeye yaratılış (özellikleri)ni veren sonra da doğru yolunu gösterendir, dedi."[789]

2. Peygamberlerin diliyle kitaplar indirerek yaptığı hidayet

Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerime ile kastettiği hidayettir:

﴿ وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴾

"Onları (peygamberleri), emrimizle hidayete davet eden önderler yaptık ve kendilerine hayırlar yapmayı, dosdoğru namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar daima yalnızca Bize kulluk eden kimselerdi."[790]

3. Sadece hidâyeti benimseyenlere lutfettiği tevfîk/hayra başarı verdiği hidayet.

Bu hidayet de Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme ile bildirdiği hidayettir:

﴿ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴾

"Hidayeti kabul edenlere (doğru yolu bulmuş olanlara) gelince, Allah onların tevfiklerini/hayra muvaffak olmalarını artırmakta ve kendilerine takvâ (hislerini ve yanlıştan korunma sebep)lerini vermektedir."[791]

---

[789] Tâhâ sûresi (20), 50.

[790] Enbiyâ sûresi (21), 73.

[791] Muhammed sûresi (47), 17.

﴿ مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

"Allah'ın izni olmayınca hiçbir musibet isâbet etmez. Kim Allah'a iman ederse, O (Allah), onun kalbine hidayet (gerçekleri ilham) eder; Allah her şeyi en iyi bilendir."[792]

﴿ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيمَانِهِمْ ﴾

"İman edip salih amel işleyenleri, Rableri imanları sebebiyle doğru yola iletir."[793]

﴿ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴾

"Bizim uğrumuzda cihad edenlere, muhakkak Biz onlara yollarımızı göstereriz. Gerçek şu ki Allah, muhsinlerle beraberdir."[794]

﴿ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى ﴾

"Allah hidayeti benimseyip kabul edenlerin hidayetlerini/imanlarını artırır."[795]

﴿ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهِ وَاللّٰهُ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

".. Ancak Allah, inananları, kendi iradesiyle, üzerinde ihtilafa düştükleri hakikate sevk etti. Çünkü Allah, dileyeni (dilediğini de) doğru yola ulaştırır"[796]

---

[792] Tegâbün sûresi (64), 11.

[793] Yûnus sûresi (10), 9.

[794] Ankebût sûresi (29), 69.

[795] Meryem sûresi (19), 76.

[796] Bakara sûresi (2), 213.

4. Allah'ın âhirette cennete girdirerek mükâfatlandırdığı hidayet

Şu âyet-i kerîmeler bu manadadır:

﴿ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴾

"Allah yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır. (Allah) onları muratlarına erdirecek ve hallerini iyileştirecek; en sonunda onları kendilerine tanıttığı cennete girdirecektir."[797]

﴿ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

"(Cennette) gönüllerinden kini çıkaracağız. Ayaklarının altından ırmaklar akacak. 'Bizi buna kavuşturan Allah'a hamdolsun. Eğer Allah bize hidayet vermeseydi, biz hidayete erişemezdik. Muhakkak Rabbimizin elçileri gerçeği getirmiştir' diyecekler. 'Yaptığınız amellere karşılık işte mirasçısı kılındığınız cennet' diye nida olunacaktır."[798]

Bu hidâyet çeşitleri, buradaki tertibe göre birbirine bağlıdır: Birinci hidayet olmadan ikinci hidayet oluşmaz, ikinci hidayetin teklif edilmesi bile sahih olmaz. Kendisinde ikinci hidayet oluşmadan üçüncü ve dördüncü hidayet oluşmaz. Dördüncü hidayeti elde eden, önceki üç hidayeti de elde etmiş demektir. Üçüncü hidayeti elde eden de bundan önceki iki hidayeti elde etmiş sayılır.

İnsan ancak hidayete davet eder ve hidayet yollarını tarif eder. Yani hiç kimse, hiçbir insanın kalbinde hidayet yaratamaz, hiç kimseyi cennete girdiremez.

---

[797] Muhammed sûresi (47), 5.

[798] A'râf sûresi (7), 43.

İnsanın, hidayete davet edebileceğine dair delil şu âyet-i kerîmelerdir:

﴿ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا ۜ مَا كُنْتَ تَدْرِى مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِى بِهٖ مَنْ نَشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۜ وَاِنَّكَ لَتَهْدِٓى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

"İşte Biz, sana da böylece bir ruh (Kur'ân-ı Kerîm) vahyettik. Halbuki (daha önce) kitap nedir, iman nedir, bilmezdin. Fakat onu bir nur yaptık. Bununla kullarımızdan dilediğimize hidayet ederiz. Şüphesiz ki sen dosdoğru bir yola davet ediyorsun."[799]

﴿ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴾

"Sabrettikleri zaman, onlardan bazılarını emrimizle hidayete çağıran önderler kıldık. Onlar âyetlerimizi kesin olarak biliyorlardı."[800]

﴿ اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴾

"Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavmin bir davetçisi olmuştur."[801]

Diğer üçüncü ve dördüncü hidayet yani kalpte imanı yaratma mânâsındaki hidayet, kişiyi cennete girdirme mânâsındaki hidayetle ilgili âyet-i kerîme şudur:

﴿ اِنَّكَ لَا تَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ ۚ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾

---

[799] Şûrâ sûresi (42), 52.

[800] Secde sûresi (32), 24.

[801] Ra'd sûresi (13), 7.

"Doğrusu sen sevdiğine hidayet veremezsin, fakat Allah kimi dilerse (ona) hidayet verir ve O, hidayete erecek olanları en iyi bilendir."[802]

Bu âyet-i kerîmedeki hidâyet, kalpte imanı yaratmak mânâsındadır. Sen insanların kalbine imanı koyamazsın, kalpte iman yaratamazsın. Sen ancak hidâyete davet edebilirsin. Kalpte iman yaratmak ancak Allah Teâlâ'ya mahsustur. Hidayet etmeyi dilerse, dilediği kimseye de hidayet etmeyi dilerse, hidayet isteyene hidayet etmeyi dilerse hidayet eder; yani kalbinde iman yaratır. Allah Teâlâ, dilediğine de dileyene de hidayeti nasip eder; mecbur olmadan ve lûtuf olarak. Çünkü Allah'ın rızası, gazabına galiptir.

Âhiretteki sevap verme ve cennete girdirme hakkındaki hidayetle ilgili âyet-i kerîme şudur:

﴿ كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوٓا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَآءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

"Kendilerine apaçık deliller gelmiş, o peygamberin şüphesiz bir hak olduğuna şâhidlik de etmişler iken imanlarının arkasından küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete erdirir! Allah zâlim (imanın yerine küfrü koyan) kimseleri hidayete erdirmez."[803]

﴿ مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهٖٓ إِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾

"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan(lar) dışında, kim imandan sonra Allah'ı tanımaz ve gönlünü küfre açarsa, işte Allah'ın gazabı onların

---

802 Kasas sûresi (28), 56.

803 Âl-i İmrân sûresi (3), 86.

üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır. Bunun sebebi şudur: Çünkü onlar dünya hayatını âhirete tercih etmişlerdir. Muhakkak Allah, kâfirler topluluğuna hidayet vermez."[804]

Allah Teâlâ'nın, peygamberlerin ve diğer insanların davet ve hidayet yolunu tariften başkasına kâdir olamadıklarını belirttiği, akıl vermek, hayra muvaffakiyet vermek ve cennete girdirmek gibi hidayetle ilgili âyet-i kerîmeler:

﴿ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ ﴾

"(Ey Muhammed!) Onlara hidayet vermek (kalplerine İslâm'ı yerleştirmek) sana ait değil. Fakat Allah, hidayeti dilediğine (hidâyeti isteyip ona yönelene de) verir." [805]

﴿ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى ﴾

"Eğer Allah dileseydi onların hepsini mutlaka hidâyet üzerinde toplayıp birleştirirdi."[806]

﴿ وَمَآ اَنْتَ بِهَادِى الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴾

"Sen körleri sapıklıklarından ayırıp hidâyet verici değilsin. Sen ancak âyetlerimize iman edecek olanlara işittirirsin. Onlar da hemen müslüman olurlar!"[807]

﴿ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴾

---

[804] Nahl sûresi (16), 106-107.

[805] Bakara sûresi (2), 272.

[806] En'âm sûresi (6), 35.

[807] Neml sûresi (27), 81.

"Sen onların (Hakk'ı inkârda ısrarlı olanların) hidâyete gelmelerine (ne kadar) hırs göstersen de şüphesiz Allah (kesplerine uygun olarak sapıklığını yarattığı) sapıklara hidâyeti nasîb etmez. Onların (azaplarını önleyecek) yardımcıları da yoktur."[808]

﴿ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴾

"Allah'ın saptırdığı (sapıklığını yarattığı) kimseyi hidayete erdirecek kimse yoktur."[809]

﴿ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِى انْتِقَامٍ ﴾

"Allah'ın hidayet ettiği (kesbine uygun olarak hidayetini yarattığı) kimseyi saptırabilecek kimse yoktur. Allah (düşmanlarına karşı) intikam sahibi, (emrinde ve işlerinde) mutlak gâlip değil midir?"[810]

﴿ اِنَّكَ لَا تَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾

"Şüphe yok ki, sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. (Onları İslâm'a girdirmeye kâdir değilsin!) Ve Allah dilediğini hidâyete erdirir (onları İslâm'a girdirmeye kâdirdir) ve O, hidâyete erecekleri en iyi bilendir."[811]

İlmi, hikmeti, adâleti ve rahmeti uyarınca Allah hiçbir şeyi keyfi olarak yapmaz. Çünkü en güzel isimler O'nundur. Bu yüzden hiçbir çirkin iş ona nispet edilemez. Çirkinlik, kulların iradeleri ve kesblerine bağlı olarak ortaya çıkan bir vasıftır.

Şu âyetle de aynı mânâya işaret edilmiştir:

---

808 Nahl sûresi (16), 37.

809 Mü'min sûresi (40), 33.

810 Zümer sûresi (39), 37.

811 Kasas sûresi (28), 56.

﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴾

"Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi imân ederdi. Artık sen mi insanları mü'min olsunlar diye zorlayacaksın?"[812]

﴿ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ﴾

"Allah kime hidâyet verir (hidâyetini yaratır) ise işte odur hidâyete eren."[813]

Hidâyete eren kimse, hidayeti isteyen, hidayeti araştıran, Allah'ın da hidayete muvaffak kıldığı, cennet yoluna irşad ettiği kimsedir; onun zıddı olan sapıklık ve küfür yolunu arayıp araştıran kimse değil.

Kâfir ve zâlimlerle ilgili şöyle buyurmuştur:

﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

"Allah zâlim (imanın yerine küfrü koyan) kimseleri hidayete erdirmez."[814]

﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾

"Allah, (hakikat kendilerine anlatıldığı halde) inkâr eden kâfirler topluluğuna hidayet vermez." [815]

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴾

"Muhakkak ki Allah, yalancı (Allah'a evlad nisbet ederek yalan söyleyen), gerçekten kâfir olan kimseye hidâyet etmez."[816]

---

[812] Yûnus sûresi (10), 99.

[813] İsrâ sûresi (17), 97.

[814] Âl-i İmrân (3), 86.

[815] Nahl sûresi (16), 106.

[816] Zümer sûresi (39), 3.

Bu ayetler, hidayet ve dalaletin, rızık ve ecel gibi sebeplere bağlı olgular olduklarını açıkça gösteriyor.

Âyetteki كَذَّابٌ كَفَّارٌ hidayeti kabul etmeyen kimsedir. Bu iki kelime bu mânâ için konulan bir lafız olmasa bile bu mânâya gelmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, hidâyetini kabul etmeyene hidâyet etmez. Şu söz gibi: Hediyemi kabul etmeyene ben de hediye vermem, benim ihsânımı kabul etmeyene ben de ihsân etmem, benden yüz çevirene ben de yüzümü dönmem. Yine aynı mânâda olan bir diğer âyet şudur:

﴿ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَهْدِى اِلَى الْحَقِّ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ اَفَمَنْ يَهْدِى اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُتَّبَعَ اَمَّنْ لَا يَهِدِّى اِلَّآ اَنْ يُهْدٰى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴾

"De ki, ortak (tuttuğunuz put)larınızdan Hakk'a ulaştıracak bir kimse var mı? De ki Hakk'a ulaştıracak Allah'tır. O halde Hakk'a ulaştıracak (Allah) mı (kendisine) uyulmaya daha lâyıktır yoksa (hayat ve) hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan (o uydurma ilahlar) mı? Ne oluyor size? Nasıl (böyle yanlış) hükmediyorsunuz!"[817]

c. Dalâletin ve Hidâyetin Allah'a Nispet Edilmesi

Allah Teâlâ dilediğini dalâlete düşürür, dilediğini de hidâyete erdirir.

Teftâzânî bu konuda şöyle demektedir: "Burada bu ifâde ile, dalâlete düşürme ve hidâyete erdirme fiillerini Allah yaratır mânâsı kastedilmektedir. Çünkü Allah'tan başka yaratıcı yoktur. Hidâyet bazen, Allah'ın hidâyet vermesine sebep olması bakımından Peygambere ve Kur'ân-ı Kerîm'e mecâzen izâfe edilmektedir[818]. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, saptırmayı şeytana ve putlara da mecazen nispet etmektedir."[819]

---

[817] Yûnus sûresi (10), 35.

[818] Fussılet sûresi (41), 17; Şûrâ sûresi (42), 52.

[819] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 106-107; Nisâ sûresi (4), 119; İbrâhîm sûresi (14), 36.

Hidâyet, Allah'ın iradesi, ilmi, hikmeti, adâleti ve rahmetine göre gerçekleşir. Hidayet ve dalalette kulun hak edişi; Allah'ın da ilim, hikmet, adâlet ve rahmeti uyarınca kula muamelede bulunması söz konusudur.

Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Akâidini'n-Nesefî* isimli kitabına hâşiye yazan Ramazan Efendi şöyle demektedir:

"Allah, sapıklığı isteyenin sapmasını, hidâyeti isteyenin de hidâyetini yaratır ve takdir eder. Hakk'a ulaştırmayan yola girmek demek olan sapıklık da hakka ulaştırıcı olanı bulmak demek olan hidâyet de ancak Allah Teâlâ'nın irâdesi iledir. Çünkü bu ikisi de mümkinâttandır. Hiçbir mümkin, hiçbir varlık ve hiçbir varoluş Allah Teâlâ'nın iradesi olmadan varolmaz, ortaya çıkamaz."[820]

Dalâlet, ifrat ve tefritin ortası olan sırât-ı mustakîmden dönmek ve sapmaktır.[821] Nitekim bu durum şu âyette ifade edilmektedir:

﴿مَنِ اهْتَدٰى فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا﴾

"Kim hidâyeti kabul ederse kendi lehine hidâyeti kabul etmiş olur, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur."[822]

Dalâlet/sapıklık, ister kasten ister yanılarak olsun, ister az ister çok olsun, ana yoldan çıkan herkes için söylenir.

Dalâlet, ister kasten ister yanılarak, ister az, ister çok olsun sırât-ı mustakîmi terk etmek olunca, dalâlet lafzının hata olan şeyde kullanılması doğru olur. İşte bu sebeple dalâlet lafzı, aralarında önemli farklılık olsa da peygamberlere de kâfirlere de nispet edilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوٰى وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰى وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَأَغْنٰى ﴾

---

820 Ramazan Efendi, *Hâşiyetü Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefî*, s. 216.

821 İsfehânî, *Müfredât*, s. 440.

822 İsrâ sûresi (17), 15.

"O, seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni şaşırmış/yol bilmez bulup yola iletmedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi?"[823]

"Seni şaşırmış bulup yola iletmedi mi?" âyetinden maksat, sana lütfedilen peygamberliğe, seni henüz ulaşamamış vaziyette iken bulup hidâyet etmedi mi? demektir.[824]

Dâll, bilindiği gibi yitik, şaşkın yahut yanlış yola sapan mânâlarına gelir.

"Sizin arkadaşınız sapmadı, azıtmadı da"[825] âyeti kendisi hakkında inmiş olan Rasûlullah (s.a.s.), hiçbir zaman akıl ve dinde sapık mânâsına "dâll" olmamıştır. Muvahhid olarak yetişmiş, putlara secde etmemiş, Allah'tan başka ilâh tanımamıştı; ahlâkı temizdi ve hiçbir çirkin fiil işlememişti. Her hususta emîn/güvenilir kişi olarak tanınmıştı. Dolayısıyla şirk sapıklığı, heva ve hevese göre amel etme sapıklığı onun yüce zatından uzak idi. Allah Teâlâ onu ta baştan itibaren o gibi sapıklıklardan uzak kılmış, ona sahîh bir bakış ve görüş bahşetmişti. Bununla beraber, peygamber olmadan önceki akıl ve dirayeti ile peygamberlikten sonraki ilim ve hidayeti arasında büyük bir fark vardı ki bu fark çocukluk ile ergenlik arasındaki farktan daha büyüktür.

Hz. Peygamber (s.a.s.), peygamber olmadan önce de kavminin, Arap müşriklerinin dinlerindeki bozukluğu görmüştü. Karşısında bulunan Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi iki dinin çığırından çıkmış olduğunu sezmişti. Fakat girilmesi gerekli olan ve mücerret (soyut) akıl ile idrak edilip kavranması mümkün olmayan Hak din ve şeriatının ne olması lazım geleceğini ve dünyayı sarmış olan bunalımdan nasıl çıkılıp da Hakk'a erişileceğini belirlemede şaşırmış idi. Okuma yazma bilmez, cihana ruh yayacak olan iman ve İslâm'ın ayrıntılı temel esaslarından habersizdi. Şu âyetlerde belirtildiği gibi: "Kuşkusuz sen ondan önce gafillerden idin."[826], "Sen bundan önce hiç kitap okur de-

---

[823] Duhâ sûresi (93), 6-8.

[824] İsfehânî, *Müfredât*, s. 440.

[825] Necm sûresi (53), 2.

[826] Yusuf sûresi (12), 3.

ğildin, hala da elinle yazı yazmazsın."[827], "Oysa sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin"[828]

İşte burada "Seni şaşırmış/yol bilmez buldu" buyurulması, bu şekilde peygamberlikten önce ve çocukluk çağlarındaki gâfillik ve şaşkınlık hallerine işarettir. Yani sen, peygamberlikten önce akılların yol bulamadığı hakikatler ve şeriatlerden gâfil ve yol arayan bir yitik hâlinde şaşkın iken Rabbin seni seçerek hidayet buyurmadı mı? Verdiği vahiy, indirdiği kitap ile bilmediklerini bildirerek sana doğru yolu göstermedi mi?[829]

Bu konu yine Yakup aleyhisselâm hakkında Yûsuf sûresinin (12), 8, 30 ve 95. âyetlerinde geçmektedir. Yakup aleyhisselam'ın oğullarının Mısır'dan ayrılıp yurtlarına dönmeleri ile ilgili âyet-i kerîmede: "Kafile ayrılıp yola düşünce, babaları: 'Eğer bunaklıkla itham etmezseniz, inanın ben kesin olarak Yûsuf'un kokusunu hissediyorum' dedi. Orada bulunanlar da:

﴿قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ﴾

"Vallahi sen hâlâ o eski şaşkınlığın içindesin' dediler."[830]

Ayrıca Musa aleyhisselâm hakkında Şuarâ sûresi 20. âyetinde "*O vakit dedi; o fiili yaptım, şaşkınlardandım*" buyrulmuştur.

Allah'ın insanı saptırması yani insanda sapıklığı yaratması iki şekildedir:

a) Birincisi, Allah'ın insandaki sapıklığı yaratmasının sebebi, insanın, anlatılan ve belgelerle gösterilen hak yoldan sapmasıdır. İnsanın bu sapması üzerine Allah bu dünyada iken onun aleyhine sapıklıkla hükmeder, âhirette de cennet yolundan döndürüp cehenneme yöneltir. İşte sapıklığı yaratması budur. Bu ise haktır yani yerindedir ve

---

827 Ankebut, sûresi (29), 48.

828 Şura sûresi (42), 52.

829 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 280.

830 Yûsuf sûresi (12), 95.

adâlettir. Allah'ın o sapan kimsedeki sapıklığı yaratmadaki hükmü, o kimsenin Hakkı görüp anlayıp Hakk'tan sapması ve cennet yolundan cehennem yoluna yönelmesi sebebiyledir. İşte bu da haktır ve adâlettir.

b) Allah'ın insandaki sapıklığı yaratma sebebinin ikincisi, şüphesiz Allah Teâlâ, insanın yaratılışına şu durumu koymuştur:

İnsan, övülen veya yerilen bir yola devam ettiği zaman, ona ısınır ve hoşlanır, ondan vazgeçmesi ve dönmesi zor olan ve ayrılmayan bir karakter gibi olur. İşte bundan dolayı şöyle denmiştir: Âdet, ikinci bir karakterdir. İnsandaki bu kuvvet ve kâbiliyet ilâhî bir fiildir, ilâhî bir fonksiyondur. Muhakkak her şey bu fonksiyonun kendisine nispet edilmesi doğru olan bir fiilin meydana gelmesine sebep olur. Kulun sapmasının Allah'a nispet edilmesi ise bu yönden doğru olmaktadır. İşte bu mana ile Allah onu saptırdı yani sapmayı isteyenin sapmasını yarattı, denilmiştir. Yoksa câhillerin tasavvur ettiği şekilde değil. Biz onu şu mânada söyledik: Kendisine nispet edilen saptırmayı mü'mine değil, kâfir ve fâsıka kılmıştır. Şu âyetlerde belirtildiği gibi:

﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

"Allah, onları (İslâm'a) davet ettikten sonra kendilerine sakınacakları şeyi açıklamadıkça hiçbir kavmi sapıklığa nispet etmez. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir."[831]

Allâme Hamdi Yazır, bu âyet-i kerimeyi şöyle tefsir etmiştir:

"Allah, bir kavme hidayet ettikten -İslâm'a muvaffak kıldıktansonra korunacakları şeyleri kendilerine beyan edinceye kadar onları dalâlete nispet etmeyi istemez. Yani ilâhî hüküm kendilerine beyan edilmeden evvel bilmeyerek yaptıkları hatalardan dolayı onları hak yoldan sapmış olmakla vasıflandırmaz ve itham etmez. Dalalete düş-

[831] Tevbe sûresi (9), 115; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XVI, 212.

müşlerle ilgili ahkâmı onlar hakkında tatbik ve icrâ etmek/uygulamak âdeti değildir. Zira Allah hiç şüphesiz her şeyi en iyi bilendir. Binâenaleyh onların maksat ve mazeretlerini, sırf akıl ile bilinemeyecek şeylerin açıklamasına muhtaç olduklarını dahi bilir de korunmaları lazım gelen ahkâmı böyle açıklar."[832]

Şu iki âyette de Allah Teâlâ, hidayetin anlatılmasına ve kendilerinin de anlamalarına rağmen hakkın yerine bâtılı koyan zâlim ve inkâr eden kâfirlerin sapmalarını şöyle yarattığını ifade etmektedir:

﴿ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِينَ ۙ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ﴾

"Allah Teâlâ, iman edenleri, sağlam sözle hem dünya hayatında hem de âhirette sapasağlam tutar. Allah zalimleri ise saptırır (sapmak isteyenlerin sapmalarını yaratır). Allah dilediğini yapar."[833]

﴿ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ۝ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْـًٔا ۗ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكَافِرِينَ ﴾

"Sonra onlara: Allah'ı bırakıp da koştuğunuz ortaklar nerededir? denilecek. Diyecekler ki: 'Onlar bizden kayboldular. Meğer vaktiyle gerçek varlığa ibadet etmiyormuşuz. İşte Allah kâfirleri böyle şaşkın (ve çaresiz) bırakır."[834]

Şu âyetlerde de kâfirlerin kalplerinin çevrilmesi, kalplerinin mühürlenmesi ve kalplerindeki küfür marazının artırılması aynı prensibe göredir:[835]

Her bir günah kalpte siyah bir nokta oluşturur. Günahtan tövbe edilmeyip devam edilirse temizlenmesi çok zor olan kir hâlini alır.

---

832 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 416.

833 İbrâhîm sûresi (14), 27.

834 Mü'min sûresi (40), 74.

835 İsfehânî, *Müfredât*, s. 440-442; En'âm sûresi (6), 110; Bakara sûresi (2), 7, 10.

Küçük günah, büyük günahı doğurur, büyük günah işlene işlene huy hâlini alır. Zamanla işlenen haramlar normal görülmeye başlar; o da küfre götürür. Böylece kalp Hakkı kabule ve mana karşı mühürlenir. Bu mühürlemeyi yaratan Allah olduğu için mühürlemeyi Allah Teâlâ Kendisine nispet etmiştir. Kişi küfrü ve inkârı tercih edip Hakkı ve imanı reddettiği için Allah Teâlâ da ona imanı nasip etmiyor, kalbinde hidayeti yaratmıyor.

d. Dalâletin Kur'ân'da Geçiş Şekilleri

Dalâlet, Kur'ân-ı Kerîm'de dört şekilde geçmektedir:

a) Küfr. Bu mânâ şu âyette belirtilmektedir:

﴿ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴾

"Yoksa evvelce Mûsa'ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya mı çekmek istersiniz? Her kim imânını küfürle değiştirirse şüphesiz doğru yoldan sapmış (küfre girmiş) olur."[836]

Her kim apaçık âyet ve delillerle sağlam olan yolu terk eder de o deliller hakkında şüphe eder ve başka yolu talep ederse sağlam yoldan sapmış, imandan sonra küfre düşmüş olur. Âyetin mânâsı; başka yol talep etmeyin yoksa doğru yoldan sapıtmış olursunuz, bu durum sizi maksattan uzak sapıklığa ve imanı küfürle değiştirmeye götürür[837] demektir.

b) Gidip kaybolmak, boşa gitmek.

﴿ انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾

"Bak ki, nasıl kendilerine (vicdanlarına) karşı yalan söylediler ve uydurdukları (o yapma tanrılar) da (nasıl) kendilerinden kaybolup gitti."[838]

---

836 Bakara sûresi (2), 108.

837 Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, I, 81.

838 En'âm sûresi (6), 24.

﴿ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ ۭ اُولٰۗىِٕكَ يَنَالُهُمْ نَصِيْبُهُمْ مِنَ الْكِتٰبِ ۭ حَتّٰٓى اِذَا جَاۗءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ۙ قَالُوْٓا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ قَالُوْا ضَلُّوْا عَنَّا وَشَهِدُوْا عَلٰٓي اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴾

"Allah'a yalan uyduran, ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir? Onlara Kitaptan nasipleri erişir (ezelde kendileri için ne rızık takdir edilmişse onu alırlar ve kendilerine yazılmış süre kadar yaşarlar); nihâyet (ömürleri tükendiği zaman) melek elçilerimiz gelip canlarını alırken: "Hani Allah'tan başka yalvardıklarınız nerede?" dediklerinde: "Bizden sapıp kayboldular" dediler ve kendi aleyhlerine, kendilerinin kâfir olduklarına şâhitlik ettiler."[839]

﴿ اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ﴾

"Onlar, dünyâ hayâtında bütün çabaları boşa gitmiş olan ve kendilerinin de iyi iş yaptıklarını sanan kimselerdir?"[840]

﴿ وَقَالُوْٓا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِي الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِيْ خَلْقٍ جَدِيْدٍ ۭ بَلْ هُمْ بِلِقَاۗءِ رَبِّهِمْ كٰفِرُوْنَ ﴾

"Biz toprakta kaybolduktan sonra, yeni bir yaratılış içinde mi olacağız? dediler. Doğrusu onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir."[841]

c) Mutlak masiyet/isyan, günah

﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ۭ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ﴾

---

839 A'râf sûresi (7), 37.

840 Kehf sûresi (18), 104.

841 Secde sûresi (32), 10.

"Allâh ve Rasûlü, bir işe hükmettiği zaman, artık hiçbir inanan erkek ve kadın (o hükme aykırı olacak) işlerinde kendilerine muhayyerlik (o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı) yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse, muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır."[842]

d) Unutmak veya şaşkınlık gibi başka bir sebepten dolayı hata etmek.

﴿ إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾

"(Kardeşleri) demişlerdi ki: "Yûsuf ve (öz) kardeşi (Bünyamin), babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir cemaatiz. Babamız açık bir (şaşkınlıkla) yanlışlık içindedir!"[843]

﴿ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴾

"Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığın içindesin! dediler."[844]

﴿ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴾

"Dedi ki: Onların bilgisi Rabbimin yanında bir Kitaptadır. Rabbim şaşmaz ve unutmaz."[845]

﴿ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴾

"Fakat bahçeyi görünce: "Herhalde biz yolu şaşıran (yanlış gelen) kimseleriz." dediler. Hayır, doğrusu biz mahrum (kalmış) kimseleriz!"[846]

---

842 Ahzâb sûresi (33), 36.

843 Yûsuf sûresi (12), 8.

844 Yûsuf sûresi (12), 95.

845 Tâhâ sûresi (20), 52.

846 Kalem sûresi (68), 26-27.

﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ﴾

"O, seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup yola iletmedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi?"[847]

Burada da peygamberlik öncesi hakîkatlerin tafsîlâtını/detayını bilememekteki şaşkınlıktan doğan bir şaşmadır.[848]

Özetle sapma, birisi küfür olan sapma diğeri küfür olmayan sapmadır.

Allah Teâlâ'nın, Kur'ân-ı Kerîm'de hidâyet etmeyi de dalâlete düşürmeyi de Kendisine nispet etmesinin sebebi nedir?

Allah Teâlâ'nın, kulu hidâyete erdirme lûtfuna da kul sebep olmakta, kulu, adâlet olarak dalâlete düşürmesine de kul sebep olmaktadır. Sebep olması bakımından hidâyete eren de sapıklığa düşen de yine kuldur. Fakat hidâyeti de dalâleti de hiç şüphesiz yaratan Allah Teâlâ'dır. Yaratıcı olması bakımından da Hâdî-yi hakîkî/hidâyete erdiren-hidâyeti yaratan da Mudıll-i hakîkî/dalâlete düşüren-sapıklığı yaratan da Allah Teâlâ'dır. Çünkü Allah'tan başka yaratıcı yoktur, sadece yaratıcı O'dur. Kur'ân'da, hidâyet bazen vesile olması sebebiyle Peygambere[849] ve Kur'ân-ı Kerîm'e [850]mecâzen nipset edilmiştir. Bazen de yine sebep oldukları için dalâlete düşürme/saptırma, şeytana[851] ve putlara nispet edilmiştir.[852] Allah Teâlâ, hidayet isteyen kulun hidayetini isteyip yaratırken rızası vardır; sapmayı isteyen kulun sapmasını isteyip yaratırken ise rızası yoktur.

Allah Teâlâ, insanı Kendisini tanıyabilecek, sözünü anlayabilecek, emirlerini yerine getirip nehiylerinden sakınmak suretiyle imtihanı başarabilecek kâbiliyette yaratmış; sonra kitaplar göndermiş, kitapla-

---

[847] Duhâ sûresi (93), 6-8.

[848] Dâvudî, *Min künûzi'l-Kur'ân*, Kâhire 1973, s. 45-46.

[849] Şûrâ sûresi (42), 52.

[850] İsrâ sûresi (17), 9.

[851] Nisâ sûresi (4), 119.

[852] İbrâhîm sûresi (14), 36.

rını söz ve fiilleriyle açıklayan peygamberler göndermiştir. Eğer insan, kendi yaratılışındaki ve kâinattaki delilleri, Allah'ın gönderdiği kitap âyetlerini, kendisine defalarca anlatılmış ve gösterilmiş olmasına rağmen inkâr edip Hakk'tan saparsa suç kendisinindir. Hakkı tanıdıktan sonra sapan insan olduğu için 'kendisi saptı, Allah da o kimseyi saptırdı yani sapmasını yarattı' denir.

Hakk ve gerçek anlatılmadan sapan insan, sapıklıkla suçlanamaz. Allah (cc) kula bildirmedikçe kulu sorumlu tutmamıştır. Hakk anlatılır da kul saparsa, o kul için "saptı" denir. Bunun delili şu âyetlerdir:

﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

"Allah, (İslâm'a) davet edip de sonra kendilerine sakınacakları şeyi açıklamadıkça hiçbir kavmi sapıklığa nispet etmez. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir."[853]

﴿ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولاً ﴾

"Biz, peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edici değiliz."[854]

﴿ لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۗ لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

"Dinde zorlama yoktur. Çünkü hak batıldan seçilip belli olmuştur. Artık her kim tâğutu (Allah yerine konulan her şey) inkâr eder ve Allah'a iman ederse, o muhakkak kopmayan en sağlam kulpa yapışmış olur. Allâh her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."[855]

---

853 Tevbe sûresi (9), 115; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XVI, 212.

854 İsrâ sûresi (17), 15.

855 Bakara sûresi (2), 256.

Allah Teâlâ, bu âyette, önce *"Dinde zorlama yoktur"* diyerek serbest bir ortam olduğunu, insana bir irade hürriyeti verildiğini, Hakk'ın ve bâtılın ortaya konulduğunu belirtmiş, bundan sonra da tâğutun Allah yerine konulmasını reddedip Kendisine yani Allah'a iman edilmesini ve böylece kopmayan en sağlam bir kulpa yapışmış olunacağını ortaya koymuştur.

Kur'ân'da kaç yerde *"dilediğini sapıklığa düşürür, dilediğine de hidâyeti nasip eder"* diye geçmektedir. Bu âyetlere, Ramazan Efendi'nin de belirttiği gibi, farklı bir mana vermek de mümkündür: Sapıklığı isteyenin sapmasını, hidâyeti isteyenin de hidâyetini yaratır ve takdir eder.

Bizi böyle bir mânâyı vermeye sevkeden deliller nelerdir?

Delil olarak şunları sunmak yeterlidir:

Allah'ın rahmeti, gazabını geçmiştir, Allah kimseye zulmetmez, Allah bildirmedikçe kimseyi sorumlu tutmaz. İşte deliller:

Ebû Hüreyre (r.a.), 'Rasûlullah'ı (s.a.s.) şöyle söylerken işittim', demiştir:

"إِنَّ اللهَ كَتَبَ كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي فَهُوَ مَكْتُوبٌ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ"

"Muhakkak ki, Allah Teâlâ mahlûkları yaratmadan önce bir kitap yazmış (ve onda): 'Benim rahmetim, gazabımın önüne geçmiştir.' diye yazmıştır. O kitap, Arş'ın üstünde kendi yanında yazılmış bir kitaptır." [856]

Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِۦ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴾

[856] Buhârî, "Tevhîd", 56, 15, 22, 28; Müslim, "Tevbe", 14-16; İbn Mâce, "Zühd", 35; Ahmed b. Hanbel, II, 242, 258, 260, 313.

"Kim salih amel işlerse, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara asla zulmedici değildir."[857]

Allah Teâlâ, başka bir âyette de şöyle buyurmuştur:

﴿ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

"Biz, peygamber gönder(ip bildir)medikçe (kimseye) azap edici değiliz."[858]

İnsanın, Allah'ı tanıyıp kulluk edebilecek şekilde yaratılması; kitap ve peygamber gönderilmesi, Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğinin belgeleridir.

Allah (c.c.), insana tercih yapabilecek irade vermiştir. Hakk ve bâtılı ortaya koymadan tercih etmesini istemez. İrade vermesi tercih yapmasını istemesi demektir. Tercih yapabilmesi için de rahmeti ve lûtfu gereği hak ve bâtılın ortaya konulması gerekir.

"Dilediğini sapıklığa düşürür, dilediğine de hidâyeti nasip eder." diye zikredilmesinin esas mânası şudur:

Allah, sapıklığı isteyenin sapmasını isteyip yaratmaya, hidâyeti isteyenin de hidâyetini isteyip yaratmaya mecbur değildir. Zira hiçbir kimse O'nu zorlayamaz. Mutlak irade sahibi, kâinatta yegâne otorite sahibi O'dur. Ama hidâyeti isteyene vermiştir. Hidâyet vermeyecekse niçin hidâyete çağırsın ve imânâ davet etsin ki. Fakat sapıklığı isteyenin sapıklığına vazgeçmesi umuduyla engeller çıkarıyor. Sonra tövbe etmesi için ölüm öncesine kadar mühlet veriyor.

Kâfirlere hidayet vermeyip onlarda sapıklığı yaratmasının, mü'minleri ise hidayete muvaffak kılmasının sebeplerini şu âyetlerde görüyoruz:

﴿ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴾

---

857 Fussılet sûresi (41), 46.

858 İsrâ sûresi (17), 15.

"Kâfir olanlar derler ki: Ona (Peygamber'e) Rabbinden bir âyet (mucize) indirilmeli değil miydi? De ki: Muhakkak Allah Teâlâ dilediğini sapıklığa düşürür ve kendisine yönelene de hidâyet eder."[859]

Allah Teâlâ, kâfirleri hidâyete niçin erdirmiyor?

Kâfirler, hidâyeti istemeyip üstelik hidâyete ve hakk'a karşı çıktıkları için hidayete erememektedirler. Allah'ın hidâyete erdirmesinin bir şartı, hakka yönelmek, diğer şartı da Allah Teâlâ'nın hidayeti takdir edip istemesidir.

Bu saptırmanın sebebi kâfirlerin Allah'a, Allah'ın kitabına, Allah'ın dinine yönelmemesi ve gönül vermemesidir. Yoksa Allah, kendisine yönelen herkesi, mecbur olmamasına rağmen, rahmeti gereği hidayete erdirir. Demek ki hidayetin şartı, nefsânî iradeden çıkıp Hak Teâlâ'nın iradesine yönelmeyi, O'na dönmeyi ifade eden cüz'î iradedir. Kişinin ömründe, -ömürler birbirine eşit olmasa bile- kendisine verilmiş olan bir süre söz konusudur. O süre içinde hidayeti seçmek için kendisine bir imkân tanınmış demektir. İşte ömür denilen süre içinde hidayeti veya dalâleti seçmek kulun tercihine bırakılmıştır.[860]

Demek ki hidâyete lâyık olanlar, ona yönelen, hidayetin en güzel ve en kapsamlı vasıtası olan Kur'ân'dan istifade edenlerdir. İnkâr edenler ise hem Hakka tâbi olmayıp bu kâbiliyetlerini bozmuş, böylece hidayetin yolunu tıkamışlardır. Hidayetin en büyük engeli ise Hakk'ı bâtıl, bâtılı Hakk zannetme anlayışıdır. Ayrıca karakter hâlini almış olan kötü huylardır.

16. Saadet ve Şekavet

Saadet, mesut ve bahtiyar olma, cennetlik olma; *şekavet* ise, mutsuz, bedbaht ve cehennemlik olma demektir. İşte bu tarife göre *saîd*, mesut, bahtiyar, mutlu olan kimseye denir. Akaid dilinde cennetlik olan kimseye saîd denilebileceği gibi, doğrudan veya cehennemden sonra cennete girene de bu isim verilir. *Şakî*, cehennemlik olan, ebedî cehennemde kalacak olan, bedbaht, mahrum ve mutsuz kimseye denir.

---

[859] Ra'd sûresi (13), 27.

[860] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 144-145.

İmam Mâtûrîdî, saîdi, 'yaptığı hayırlı ameller sayesinde cennete, şakîyi ise yaptığı kötü ameller sayesinde cehenneme girecek kişi' olarak tarif eder.[861]

a. Şakî iki kısımdır

1) Ebedî cehennemde kalacak olan kâfir şakî:

Allah Teâlâ, âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

﴿ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ۝ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ۝ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴾

"İşte Ben, sizi alevlendikçe alevlenen bir ateşe karşı uyardım ki ona en şakî olandan başkası girmez. O (Hakk'ı) yalanlamış ve (ondan) yüz çevirmiş olandır."[862]

2) Cehennemde ebedî kalmayacak olan fâcir şakî: Hadîste şöyle buyurulmuştur:

"لَاتُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ"

"Merhamet, ancak şakî birisin(in kalbinden)den çekilip alınır."[863]

Hülâsa, rahmet imana alâmettir. Acıma hissinin derecesi iman derecesine göredir. İmanın yeri kalptir. Ama eseri bedende, dilde ve elde görülür. Rahmet, mü'mine yakışır. Mü'min, imandan ayrılıp şakî olursa veya mü'min cehennemlik olursa, işte o zaman kişinin kalbinden merhamet alınmış olur. Bir başka ifadeyle, şakî kalbinden merhamet çekilip alınan kimsedir. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.s.): *"Merhamet, ancak şakî birisin(in kalbinden)den çekilip alınır"* buyurmuştur.

İmam Tîbî (ö. 743/1343) şöyle demiştir: "Buna göre yaratıklara acıma, kalbin şefkatidir. Kalbin acıması, imanın alâmetidir. Şefkati olma-

---

861 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, VII, 238.

862 Leyl sûresi (92), 14-16.

863 Tirmizî, "Birr", 16; Ebû Dâvûd, "Edeb", 66; Ahmed b. Hanbel, II, 301, 442, 461, 539.

yanın imanı da yoktur. İmanı olmayan kimseye de acıma hissinden nasiplenmeyen kimseye de şakî denir."[864]

İbnu Ebi'l-Izz (ö. 792), şöyle der: "Herkesin fıtratında hayrı da şerri de yapabilme kabiliyeti yerleştirilmiştir. Amellerin değeri, sona göredir. Saîd, Allah'ın ezelî ilmi ile ezelde, ileride saîd olacağını bildiği için önceden saîd yazdığı kimsedir. Şakî, Allah'ın ezelî ilmiyle ezelde, ileride şakî olacağını bildiği için, önceden şakî olarak yazdığı yani bildiği kimsedir."[865]

Şakî ile ilgili bazı âyetler:

﴿ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ وَسَعِيدٌ ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ شَقُوا۟ فَفِى ٱلنَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ۚ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۖ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴾

"O gün geldiğinde Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Artık onlardan kimi şakî, kimi de saîddir. Şakî olanlara gelince: Onlar ateştedirler ki orada (çok feci) bir nefes alıp vermeleri vardır onların. Gökler ve yer durdukça orada ebedî kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği (müddet) başka. Çünkü Rabbin ne dilerse hakkıyla onu yapandır."[866]

﴿ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ۖ لَا يَصْلَىٰهَآ إِلَّا ٱلْأَشْقَى ۙ ٱلَّذِى كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴾

"İşte ben sizi alevlendikçe alevlenen bir ateşe karşı uyardım ki ona en şakî olandan başkası girmez. O, (Hakkı) yalanlamış ve (ondan) yüz çevirmiş olandır."[867]

Şakî ile ilgili hadîs-i şerîf:

---

[864] Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî, Şerhu Câmii't-Tirmizî*, VI, 50.

[865] İbnü Ebi'l-Izzî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâviyye*, s. 275-276.

[866] Hûd sûresi (11), 105-107.

[867] Leyl sûresi (92), 14-16.

"عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ : كُنَّا فِي جَنَازَةٍ فِي بَقِيعِ الْغَرْقَدِ. فَأَتَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَعَدَ وَقَعَدْنَا حَوْلَهُ. وَمَعَهُ مِخْصَرَةٌ. فَنَكَسَ فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِمِخْصَرَتِهِ. ثُمَّ قَالَ "مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ، مَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ، إِلَّا وَقَدْ كَتَبَ اللهُ مَكَانَهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ. وَإِلَّا وَقَدْ كُتِبَتْ شَقِيَّةً أَوْ سَعِيدَةً" قَالَ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَفَلَا نَمْكُثُ عَلَى كِتَابِنَا، وَنَدَعُ الْعَمَلَ؟ فَقَالَ "مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ، فَسَيَصِيرُ إِلَى عَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ. وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ، فَسَيَصِيرُ إِلَى عَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ" فَقَالَ "إِعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ. أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ. وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ". ثُمَّ قَرَأَ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى.وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى.فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى.وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى. وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى. فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى "

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: *Bakîu'l-Ğarkad'da bir cenazede idik. Derken yanımıza Rasûlullah (s.a.s.) geldi ve oturdu. Biz de etrafına oturduk. Beraberinde bir asâ vardı. Başını eğdi ve asâsıyla yeri çizmeye başladı. Sonra şöyle buyurdu:*

"Sizden hiçbir kimse ve dünyaya gelen hiçbir nefis yok ki, Allah onun cennetteki ve cehennemdeki yerini takdir etmemiş olsun ve şakî yahut saîd yazılmış olmasın!" Bunun üzerine bir adam:

– Ya Rasûlallah! Biz yazımız üzere durarak ameli bırakmayalım mı? dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.):

"Her kim saâdet ehli (saîd olup cennete girmek isteyen kimse) ise saâdet ehlinin amelini yapar ve her kim şekâvet ehli (şakî olup cehennme girmek isteyen kimse) ise şekâvet ehlinin amelini yapar" buyurdu ve şunu da ilave etti:

"Amel edin! Herkese imkân verilmiştir. Saâdet ehli (saîd olup cennete girmek isteyen)e saâdet ehli (saîd)in ameli kolaylaştırılacaktır. Şekâvet ehli

(şakî olup cehenneme girmek isteyen)e ise, şekâvet ehli (şakî)nin ameli kolaylaştırılacaktır." Sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu:

"Her kim (ibadet ve itâat ederek Allah hakkını, tasadduk ve zekât vererek kul hakkını) verir ve (şirkten, küfürden, günahlardan ve şüphelilerden de) korunursa, o en güzel (Kelime-i Tevhîd, Kur'ân ve Cennet)i tasdik ederse biz de ona en kolayı (cenneti ve cenneti kazandıran şeyleri) kolaylaştıracağız. Ama kim de cimrilik eder, kendisini müstağnî (ihtiyaçsız) görürse ve o en güzeli (Kelime-i tevhîd, Kur'ân ve Cennet) yalanlarsa, biz de ona en güç olanı (cehennem) kolaylaştırırız."[868]

Demek ki bilgisi, azmi ve iradesiyle saîd olmak isteyene yani cennet ehli olmak isteyene, cennetlik ameller kolaylaştırılmakta; şakî olmak isteyene yani cehennemlik olmak isteyene de cehennemlik ameller kolaylaştırılmaktadır. Allah Teâlâ, ezelde, ileride ne yapacağını ve ne olacağını bilmiş de ona göre yazmıştır. Çünkü Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.):

" وَإِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ "

"Ameller, ancak sonuçlarına göre değerlendirilir." buyurmuştur.[869]

Bazen saîd, imandan sonra mürted olarak şakî olabilir, bazen de şakî kimse küfürden sonra tövbe edip iman ederek veya günahkâr şakî günahlardan tövbe edip saîd olabilir.

Bir bakıma kişinin saîd veya şakî olmasını kendisi belirlemektedir. Çünkü kim cennetlik olmak isterse Allah Teâlâ da onu cennetlik olmaya muvaffak kılar, kim de cehennemlik olmak isterse Allah Teâlâ onun cehennemlik olmasını takdir eder. Zira âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur:

﴿ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ ﴾

---

[868] Leyl sûresi (92), 5-10; Müslim, "Kader", 6 (2647); Buhârî, "Kader", 3.

[869] Buhârî, "Kader", 4, "Rikâk", 33; Tirmizî, "Kader", 4; Ahmed b. Hanbel, V, 335.

"De ki: '(Bu gelen Kur'ân) Rabbinizden (gelen bir) Hakdır.' Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."[870]

Diğer bir âyette de şöyle buyurulmuştur:

﴿ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴾

"Şüphesiz Biz, ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör olsun."[871]

İnsan değişmek isterse o değişikliği Allah Teâlâ yaratmaktadır; mü'min olan, kâfir olmayı isterse, Allah, -razı olmayarak- o kimsenin kâfir olmasını ister ve yaratır; eğer kâfir, mü'min olmayı isterse, Allah Teâlâ o kimsenin de mü'min olmasını -razı olarak- ister ve yaratır. Bunu da Allah Teâlâ şu âyet-i kerîmede bildirmiştir:

﴿ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۖ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾

"Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allâh, siz(in imanınız)a muhtaç değildir. Fakat kulları için küfre râzı olmaz. Eğer şükreder (iman eder)seniz sizin için ona râzı olur. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Dönüşünüz Rabbinizedir. O, ne yapıyorsanız size haber verecektir. Çünkü O, göğüslerinizdekileri çok iyi bilendir."[872]

Kişinin doğmadan -anne karnında- ruh üfürülüp, rızkı, eceli, ameli, saîd veya şakî olacağının yazıldığı ile ilgili hadîs-i şerîfe gelince.

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

---

[870] Kehf sûresi (18), 29.

[871] İnsân sûresi (76), 3.

[872] Zümer sûresi (39), 7.

"إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا. ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ. ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ. ثم يُرْسَلُ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ. وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: بِكَتْبِ رِزْقِهِ، وأَجَلِهِ، وعَمَلِهِ، وشَقِيٌّ أو سَعِيدٌ. فَوَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ! إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ. فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ. فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ. فَيَدْخُلُهَا. وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ. حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ. فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ. فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. فَيَدْخُلُهَا"

"Şüphesiz sizden birinizin anne karnındaki oluşumu kırk günde toplanır. Sonra orada o kadar bir müddet de bir pıhtı olur. Sonra o kadar müddet de orada bir parça et hâline gelir. Sonra melek gönderilir ve kendisine ruh üfürülür. Meleğe şu dört kelime yazması emrolunur: Rızkı, eceli, ameli ve şakî yahut saîd olacağı. Kendinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz cennetliklerin amelini yapar, hatta cennetle kendisi arasında bir arşından başka mesafe kalmaz, fakat kitap onu geçmiş bulunur da cehennemliklerin yaptığını yapar ve cehenneme girer; yine muhakkak ki sizden biriniz cehennemliklerin yaptığını yapar, hatta cehennemle kendisi arasında bir arşından fazla mesafe kalmaz. Fakat kitap onu geçmiş olur da cennetliklerin yaptığını yapar ve cennete girer."[873]

Müslim'in diğer rivayetinde ise şu farklılık vardır: *"Sonra sahifeler dürülür, bir daha bu hususlarda ziyade ve noksan yapılmaz."*[874]

Kaderde tespit edilen şakî ve saîdin anlamı şudur: Allah hür iradesi ile şakîliği tercih edecek olanı şakî olacak diye yazmış, yine kendi hür iradesi ile saîdliği tercih edecek olanı da saîd olacak diye yazmıştır, "şakî veya saîd olsun" diye yazmamıştır.

---

873 Müslim, "Kader", 1; Buhârî, "Bed'ü'l-Halk", 6, "Kader", 1; Ahmed b. Hanbel, I, 375, 383, 414.

874 Müslim; "Kader", 2.

İtibar sona göredir. Sonunda o kişi, kendi tercihi ve hür iradesi ile iman üzere ölecekse o kimse mü'min olarak yazılmıştır; eğer sonunda o kişi kendi tercihi ve hür iradesi ile küfür üzere ölecekse de kâfir olarak yazılmıştır. Allah Teâlâ'nın ilmi her şeyi ve her zamanı kuşatmıştır; o kişinin iman veya küfür üzerine öleceğini bildiği için mü'min veya kâfir olarak yazmıştır.

b. Saîdlik ve şakîlik hâlinde değişiklik

Saîd şakî olur; şakî de saîd; yani bunda değişiklik olabilir. Zira insana irade verilmiştir. İnsan, iradesini değişimde kullanır, bulunduğu şakîlik hâlinden vazgeçer, saîd olur veya saîdlik hâlinden vazgeçer, şakî olur. Bunlar insanlar hakkında olabilir. Ama bu durum Allah'ın ilminde değişiklik olduğu anlamına gelmez. Allah Teâlâ, biri hakkında saîd olacak, biri hakkında da şakî olacak demişse Allah'ın bu bilgisinde değişiklik olmaz.

Saîdin şakî, şakînin de saîd olacağına dair âyet-i kerîme de vardır, hadîs-i şerîf de.

Âyet-i kerîme şudur:

﴿يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُۥٓ أُمُّ الْكِتَابِ﴾

"Allah dilediğini siler ve isbât eder (yerine yenisini yazar veya değişiklik yapmaz dilediğini sâbit bırakır); ana kitap ancak O'nun katındadır."[875]

Hadîs-i şerîf ise şudur:

"عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ فَسَتَكُونُ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِنًا وَ يُمْسِي كَافِرًا وَ يُمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا يَبِيعُ دِينَهُ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا"

875 Ra'd sûresi (13), 39.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Sâlih ameller işlemekte acele ediniz. Zira yakın bir gelecekte karanlık geceler gibi birtakım fitneler ortalığı kaplayacaktır. O zamanda insan, mü'min olarak sabahlayıp kâfir olarak geceleyecek; yahud mü'min olarak geceleyip kâfir olarak sabahlayacak. Dinini küçük bir dünyalığa satacak (da ondan ötürü)."[876]

Hadîs-i şerîfte fitnelerin boyutu ortaya konulmakta, mü'minin iman zayıflığından dolayı dünyayı dine, dünyalık şeyleri âhirete tercih edeceği, bu sebepten dolayı kâfirliği tercih edeceği bildirilmiştir. Yani saîd iken şakî olmayı tercih edeceği haber verilmiştir. İşte bundan dolayı çevreyi seçmek dini seçmek, cemaati seçmek de dini seçmek gibi bir sonuç doğurmaktadır.

Eğer kişi kâfirlerin bulunduğu çevreyi seçerse önceleri onlara inanmasa bile tesir altına girip onların inancını kabullenme ihtimali büyüktür.

Değişiklik insandadır, Allah Teâlâ'nın zâtında ve sıfatlarında değil. Allah'ın, insanların değişimlerini yaratmasından ötürü O'nda bir değişme olmaz.

17. Kul için En uygun Olanı (Aslah) Yaratma Meselesi

Kul için "aslah/en uygun" olanı yapmak Allah Teâlâ'ya vâcip değildir.

Allah Teâlâ, her şeye hâkimdir, hiç kimseye ve hiçbir şeye mahkûm değildir. Zira O, hükmedendir, hükmedilen değil. Kimse O'na, 'şunu, şu miktarda ve şu ölçüde yapacaksın; şunu yapmayacaksın' diyemez. Aksine Allah herkese hükmeder, vâcib kılar; 'şunu yapacaksın şunu yapmayacaksın' der. Hiç kimse O'na hiçbir şeyi vâcip kılamaz; O'na hiçbir şeyi emredemez de yasaklayamaz da. Ancak Allah Kendi Kendisine vâcip kılabilir. Çünkü O hakîkî ilahtır. Hakîkî ilah, kendisine bir şeyin vâcip kılınmasını kabul etmez.

---

[876] Müslim, "Îmân", 186; Tirmizî, "Fiten", 30, "Zühd", 3; İbn Mâce, "İkâme", 78.

Dünyada ve âhirette en kıymetli şey imandır. Allah Teâlâ bu lûtfu mü'minlere nasip etmiştir. Bu konuda bir mecburiyeti olsaydı herkes iman ederdi. Allah Teâlâ, dileyene de kendi dilediğine de imanı nasip eder, fadl ve lûtuf olarak; küfrü ancak dileyene nasip eder, kendinden bir adalet olarak. İmanı da küfrü de yine kendi istediğine göre yaratır. Kimse O'na "filan kimsenin imanını, filan kimsenin de küfrünü yaratacaksın." diye vâcip kılamaz. Eğer Allah'a kul için aslah olanı yaratmak vâcip olsaydı iman etmeyi herkese nasip ederdi.

Allah Teâlâ'nın takdirinde lûtuf vardır. Bunu kâfirlere yapsaydı, onlar da ihtiyârî olarak iman ederlerdi. Ama bunu onlara yapmadı. Bunu onlara vermemekle cimri, sefih ve zâlim de olmamıştır. Eğer bunu yapsaydı kendisine vâcip olanı yerine getirici değil nimet verici ve ihsan edici olmuş olurdu. Bunu onlara vermeyince aslah olanı engellemiş olurdu. Vakıa, onlara bu lûtfu vermemesi en uygun olan olmuştur. Maslahat olmayan bir şeyi kula yapması câizdir. Uygun (maslahat) olanı vermesi de en uygun (aslah) olanı vermesi de Allah Teâlâ'ya vâcip değildir.[877]

Ehl-i sünnet'in bu meseledeki delili, Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın insanlara olan uygulaması, bütün dinlerin icmaı ve aklî delildir.

Kur'ân-ı Kerîm'den deliller:

﴿ وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا ﴾

"Eğer biz dilemiş olsaydık her nefse hidâyetini verirdik."[878]

﴿ وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴾

"Doğru yolu açıklamak da Allah'a aittir. Yolun eğrisi de vardır ve eğer Allah dileseydi, elbette hepinizi hidâyete erdirirdi."[879]

---

[877] Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, II, 723.

[878] Secde sûresi (32), 13.

[879] Nahl sûresi (16), 9.

Kâdî Beydâvî (ö. 685/1286) bu âyeti şöyle açıklamıştır:

"Hakk'a ulaştıracak yolun doğrusunu açıklamak veya rahmet ve fadl olarak yolu ortaya koymak ve o yolu tâdil etmek veyahut yola gireni hedefe ulaştıracak yolu göstermek Allah'a aittir. Gerçi sapık yolu açıklamak ve doğru yola ulaştırmak Allah'a vâcip değildir, ama rahmet olarak açıklamıştır. Bu âyetten maksat, Hakk'a giden yolu ve yolun ikiye ayrıldığını, biri maksada ulaştıran, diğeri de maksattan sapan yolu açıklamaktır. Eğer Allah, sizin hepinizin hidâyetini dileseydi sizi, ihtidâyı gerektiren/hidâyeti kabul edecek bir yola yönelmeye muvaffak kılardı."[880]

﴿ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴾

"Eğer Rabbin isteseydi, yeryüzündekilerin hepsi mutlaka iman ederdi. O halde sen mi insanları mü'min olsunlar diye zorlayacaksın?"[881]

Vücûd deliline gelince: Şüphesiz küfür ve günahlar mevcuttur. İnsaflı kimse için hiçbir şüpheye, itiraza ve reddetmeye yer olmayacak şekilde ispat ettik ki kulların fiilleri yaratılmıştır. Bu fiillerin içine küfür ve günah dâhildir. Ancak kullar bunlardan zarar görmektedirler. Bunların yaratılmasında kullar için maslahat/fayda yoktur, nerede kaldı ki aslahın yaratılmasında fayda olsun. Bundan daha açık ve daha gösterici olanı, Allah Teâlâ'nın, kâfire salah olmayıp mazarrat ve mefsedet olanı yapmasıdır. Allah Teâlâ kâfiri, iman etmeyip kâfir olacağını ve Allah Teâlâ'ya düşmanlık edeceğini bilerek büluğ çağına kadar geciktirmekte ve onda akıl var etmektedir. Yine şüphesiz Allah Teâlâ, onun büluğ çağına ulaşıp aklı olgunlaşınca kâfir olacağını bilmektedir. Eğer onu çocukluk hâlinde temyiz çağına ulaşmadan öldürse veya büluğ çağına geldiğinde akıl vermezse muhatap olmayıp deli olarak büluğa erse onun için aslah olurdu. Halbuki onun kâfir olacağını bil-

---

[880] Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, II, 538-539.

[881] Yûnus sûresi (10), 99.

diği halde öldürmedi, yaşattı; temyiz gücü ve akıl yerleştirdi ki, imtihan ve sorumluluk câiz olsun. İşte bundan anlaşılıyor ki onun salahına olanı ona yapmamış oldu. Yine aynı şekilde bir müddet İslâm olarak yaşayıp sonra dinden dönenin durumu da böyledir. Allah Teâlâ, eğer mürted olmadan bir saat önce onun ruhunu kabzetse İslâm ile hayatını sona erdirseydi, cehennemde ebedî kalmaz azaba müstahak olmaz; bu da onun için aslah olurdu. Ama ona böyle yapmadı, İslâm'dan çıkıp mürted olacağını bildiği halde onu hayatta bıraktı. Bu ise onun için salah değil mazarrat oldu. İşte bunu yaptı. Allah Teâlâ hüküm ve hikmet sahibidir. Bu da göstermektedir ki bu hikmettir, hükmü yerli yerincedir. Mu'tezile ise hikmetten cahil oldukları için düşecekleri yanlışa düşmüştür.[882]

[882] Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, II, 723, 726-727.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİĞER İTİKÂDÎ VE AMELÎ KONULAR

DİĞER İTİKÂDÎ VE AMELÎ KONULAR

Bu bölümde işlenen bazı konular itikâdî konulardan olmamasına rağmen itikad kitabına alınmıştır. Ehl-i sünnet'in dışındaki mezheplerden bazıları bunları itikat konusu yapınca onlara cevap vermek ve müslümanların Ehl-i sünnet itikadını korumak için itikat kitabına alınmıştır. Gerçek şu ki, amelî konuların uygulanması bedene ait ise de tasdiki kalbe aittir, kalbin ameli olan imandandır.

A. MİRAC MÛCİZESİ

Rasûlullah'ın (s.a.s.) uyanıkken bedeni ile önce Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürülüşü, oradan semâya, oradan da Allah Teâlâ'nın dilediği kadar yüceliklere Miracı, çıkıp yükseltilmesi haktır.[1]

Miracı incelerken önce İsrâ kısmını sonra Miracı ele almak gerekir.

İsrâ, gece yürüyüşü demektir. Mirac, yükseğe çıkmanın ve yüksek makamlara çıkartılmasının vasıtasıdır.

İsrâ ve Miracın zamanı, Hicretten 1,5 yıl öncedir.

İsrâ, şu âyet-i kerîme ile sabittir:

﴿ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾

"Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan, kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren O (Allah, noksan sıfatlardan münezzeh ve) yücedir. Gerçekten O, işitendir görendir." [2]

1. Âyet ve Hadîslere Göre İsrâ ve Miracın Seyri

1. Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya,

---

[1] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 65.

[2] İsrâ sûresi (17), 1.

2. Mescid-i Aksâ'dan semalara,

3. Semalardan Sidre-yi Müntehâ'ya, Cennete, Arşa ve Mavera-yı Âleme.

Rasûlullah'ın Miracı, uyanık hâlinde ve bedeni ile olmuştur. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar olan kısmı Kur'ân ile sâbittir. Delili kesindir. Semâ'ya kadar mirac ise Meşhur hadîsle, Semadan Arş'a ve diğer yerlere gitmesi ise Haber-i Âhad ile sâbittir.[3]

Mirac, ruh ve cesed birlikte gerçekleşmiştir. Cesedle birlikte olduğunun delili, Mirac'dan dönünce Hz. Peygamber (s.a.s.) Miracı anlatması karşısında müşriklerin inkâr etmesidir. Rasûlullah (s.a.s.), eğer miraca sadece ruh ile çıktığını söyleseydi müşrikler inkâr etmezlerdi.

2. Mirac Vasıtaları

Burak: Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya

Mirac: Mescid-i Aksâ'dan Dünya semasına

Melek kanadı: Dünya semasından 7. semaya

Cibril: 7. semadan Sidre-yi müntehâya

Refref: Sidre-i müntehâdan Kâb-ı Kavseyne

3. Miracın Aklî İspatı

Işığa ve eşyaya hız veren, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) veya onun vasıtasına hız vermesi mümkündür. Çünkü Allah Teâlâ mümkün olan her şeye kâdirdir.

4. Miracın Hikmetleri

Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'i Miraca Çıkarmasındaki Hikmetler:

1. İlâhî Melekûtu temaşa ettirmek,

2. Birtakım hakîkatlara ve sırlara muttalî kılmak,

---

[3] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 174.

3. Özel lûtuflara mazhar etmek,

4. Kâinattaki saltanatını seyrettirmek,

5. Peygamberleri temessül ettirerek makamlarını göstermek, her biriyle konuşturmak,

6. Cennet ve Cehennem ahvalini göstermek,

7. Cennet ve Cehennemi önceden gösterdi ki Kıyâmet Günü, bunlarla meşgul olmayıp kalbi şefaatle meşgul olsun,

8. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müşâhedelerle yükselmesini sağlamak,

9. Semâvâtın, Arş ve Kürsî'nin ahvâlini müşâhede edince bu âlemin ahvâli ve korkuları gözünde küçülsün ki İslâm Dâvasına çalışması daha da kuvvetlensin, güveni, itimadı daha da güçlensin.

5. Miracın Hükmü

1. Miracın Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya kadarki kısmı sübût-i kat'î ve delâleti kat'î ile (Kur'ân) sâbittir, inkâr eden kâfir olur.[4]

2. Mescid-i Aksâ'dan semaya kadarki kısmı meşhur hadîslerle sâbittir, inkâr eden kafir olmaz, bidatçı olur, sapık olur.[5]

3. Semadan cennete, Arşa ve Mâverâ-yı Âlem'e çıkışı ise Haber-i âhad ile sabittir[6], inkâr eden hata etmiş olur.

6. Miracda Hz. Peygamber'e (s.a.s.) verilen ihsanlar

1. Her gün 50 vakit sevabına denk 5 vakit namaz,

2. Bakara sûresinin son âyetleri,

3. Ümmetinden hiçbir şeyi Allah'a eş koşmayanlara cennet.

Ayrıca o gece İsrâ sûresinin 22-39 âyetleri Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyedildi. Bu âyet-i kerîmelerde toplum ve ferdlerle ilgili ondan fazla hüküm, prensip, uyarı mevcuttur.

---

[4] Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s. 111-112.*

[5] Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s. 111;* Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid,* s. 65-66.

[6] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid,* s. 65-66.

Sahîh hadîslere göre Mirac olayı Hicret'ten bir buçuk yıl önce meydana gelmiştir. Hadîs ve diğer siyer kitaplarında çok sayıda (25) sahabeden konunun ayrıntılarını anlatan rivayetler nakledilmektedir. Enes b. Malik, Malik b. Se'se', Ebû Zer-i Ğıfârî ve Ebû Hüreyre (Allah hepsinden razı olsun) olayın ayrıntılarını rivayet etmişlerdir. Bunların yanı sıra Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas, Ebû Saîd el-Hudrî, Huzeyfe b. Yeman, Hz. Âişe vs. (Allah hepsinden razı olsun) olayın bazı bölümlerini nakletmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ sûresinde yolculuğun sadece bir bölümünü, Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya gidişi anmaktadır. Burada anlatıldığı üzere bu yolculuğun gayesi Allah'ın kuluna bazı âyetlerini göstermek istemesidir. Kur'ân-ı Kerîm bundan başka ayrıntılara değinmez, fakat biz diğer ayrıntıları hadîslerden öğrenmekteyiz:

Buhâri ve Müslim'deki ortak olan rivayetlere göre İsra ve Mirac olayı şu şekilde meydana gelmiştir: Bir gece Rasûlullah (s.a.s.), Kâbe'de Hicr veya Hatîm denilen yerde iken -bazı rivayetlerde uykuda bulunduğu sırada veya uyku ile uyanıklık arası bir halde- Cebrail geldi: Göğsünü açtı, zemzemle yıkadıktan sonra içine iman ve hikmet doldurup kapattı. Burak adlı bineğe bindirip Beytülmakdis'e götürdü. Hz. Peygamber (s.a.s.), Mescid-i Aksâ'da iki rek'at namaz kılıp dışarı çıktığında Cebrail biri süt, diğeri şarap dolu iki kap getirdi. Rasûlullah süt dolu kabı seçince Cebrail kendisine "fıtratı seçtin" dedi, ardından onu alıp dünya semasına yükseltti. Semaların her birinde sırasıyla Âdem, Îsâ, Yûsuf, İdrîs, Hârûn ve Mûsâ peygamberlerle görüştü; nihayet Beytü'l-ma'mûr'un bulunduğu yedinci semada Hz. İbrahim'le buluştu. Sidretü'l-Müntehâ denilen yere vardıklarında yazıcı meleklerin kalem cızırtılarını işitti[7] ve Allah'ın huzuruna çıktı. Burada Allah Teâlâ, elli vakit namazı farz kıldı. Dönüşte Hz. Mûsâ, elli vakit namazın ümmetine ağır geleceğini söyleyip Allah'tan onu hafifletmesini istemesini tavsiye etti. Namaz beş vakte indirilinceye kadar Hz. Peygamber'in huzûr-i ilâhîye müracaatı ve Mûsâ ile konuşmaları devam etti.[8]

---

[7] Buhârî, "Salât", 1, "Hac", 76, "Enbiyâ", 5; Müslim, "Îmân", 259, 263; Ahmed b. Hanbel, V, 143.

[8] Buhârî, "Salât", I, "Tevhîd", 37, "Enbiyâ", 5, "Bed'ü'l-halk", 7, "Menâkıb", 24,

Rasûlullah'a (s.a.s.), Mirac'da Bakara sûresinin son âyetleri vahyedilmiş ve Allah'a ortak koşmayan herkesin affedileceği müjdesi verilmiştir.[9]

Sahîh hadîslerden öğrendiğimize göre Hz. Peygamber (s.a.s.) ertesi gün bu olayı anlattığında Mekkeli müşrikler kendisini yalanladılar, Mescid-i Aksâ hakkında sorular sordular. Allah Teâlâ da ona Mescid-i Aksâ'yı göstermiş ve kendisi de sorulan sorulara cevaplar vermiştir.[10]

İsrâ ve Mi'rac, ruhen mi yoksa bedenen mi gerçekleştiği hakkında tartışma olmuştur. Kelâm ve Hadîs ulemâsının çoğunluğu İsrâ ve Mirac olayının bedenen ve uyanık halde gerçekleştiği görüşünü kabul etmişlerdir. Buna göre âyet-i kerîmede geçen "abd" kelimesinden ruh-beden birlikteliği ile Hz. Peygamber kastedilmektedir. Âyet-i kerîmenin zâhirini te'vil etmeyi gerektiren bir sebep de yoktur. Âyetin başındaki tenzihi ifade eden *"sübhâne"* ifadesi de olayın büyüklüğüne işaret etmektedir. İsrâ ve Mi'rac rüyada gerçekleşmiş olsaydı bu sıradan bir hâdise olur, Kureyşliler de onu inkâr etmezdi. Ayrıca, *"Sana gösterdiğimiz rüyayı insanlar için bir imtihan vesilesi yaptık"*[11] mealindeki âyette yer alan "rüya" kelimesi gözle görmeyi ifade eder; eğer uyku hâlinde görülen rüyayı belirtseydi bu bir imtihan vesilesi olmazdı. Abdullah b. Abbas'ın kelimenin "gözle görme" olduğunu belirtmesi de[12] bu yorumu desteklemektedir.

Bazı kimselerin bu olayı imkânsız görmeleri çok gariptir. İnsanın sınırlı güçleri ile aya ulaşmayı başardığı bir zamanda, Allah'ın sonsuz ve sınırsız gücü ve kudreti ile Rasûl'üne kısa zaman içinde bu yolculuğu yaptırabileceğini inkâr etmek Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini düşünmemektir.

Her şeye kâdir olan Allah söz konusu olduğunda bu tür sorular sorulamaz. Sadece Allah'ın her şeye kâdir olduğuna inanmayan bir

"Menâkıbü'I-Ensâr", 42; Müslim, "Îmân", 259, 262-263, "Fezâil", 164.

9 Müslim, "Îmân", 279; Ahmed b. Hanbel, I, 422.

10 Buhârî, "Menâkıbü'I-ensâr", 41; Ahmed b. Hanbel, I, 309.

11 İsrâ sûresi (17), 60.

12 Buhârî, "Menâkıbü'I-ensâr", 43, "Tefsîr", (17), 9.

kimse, Allah Kendisi, kulunu Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürdüğünü söylediği halde bu olağanüstü olaya itiraz edip inkâr edebilir.

a. Rasûlullah'ın (s.a.s.) Miracda Allah Teâlâ'yı Görmesi

Rasûlullah (s.a.s.), Miracda Allah Teâlâ'yı gördü mü?

Bu konuda Sa'deddîn Teftâzânî şöyle demiştir:

"Bazı selef âlimleri, Miracda Hz. Peygamber'in, Rabbini baş gözüyle gördüğünü söylemişlerse de âlimlerin çoğunluğu buna karşı çıkmıştır. Doğru olan, Peygamberimiz'in, Rabbini baş gözüyle değil, kalp gözüyle görmüş olmasıdır. Kendisine, "Rabbini gördün mü?" diye sorulunca: "Kalbimle gördüm" buyurmuştur.[13]

İbrahim el-Lekkânî, Peygamberimiz'in, Rabbini baş gözüyle gördüğünü şu beyti ile şöyle ifade etmiştir:

"Allah'ı görmek câizdir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ise, dünyada Rabbini görmüştür."

İbrahim el-Beycûrî ise bu konuda şöyle der:

"Ulemânın çoğunluğuna göre, Hz. Muhammed (s.a.s.) Miracda Rabbini baş gözüyle görmüştür. Her ne kadar Hz. Âişe (r.anhâ) bunu reddediyorsa da İbn. Abbâs'ın (r.anhümâ) hadîsi bu konuyu doğrulamaktadır. İbn. Abbâs'ın hadîsi, Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadisten önce gelir. Çünkü bir şeyin varlığını ortaya koyan (müsbit) delil ile yokluğunu ortaya koyan (nâfî) kabul etmeyen delil çatışınca (teâruz), varlığını ortaya koyan (müsbit) delil tercih edilir. Bu bir hadîs usûlü prensibidir. Aynı konuda Ma'mer b. Râşid, "Âişe, İbn Abbas'dan daha âlim değildir" demektedir. Dünyada başgözüyle Allah'ı görmek, yalnız Rasûlullah (s.a.s.) için mümkün olmuştur. Bunun dışında, uyanık olarak, kim Allah'ı gördüğünü iddia ederse sapıktır ve sözü bâtıldır. Hatta bazı âlimler, böyle bir iddiada bulunan kimsenin kâfir olacağını söylemişlerdir."[14]

---

[13] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 120; Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, II. 123.

[14] Bâcûrî, *Hâşiyetü Cevhereti't-Tevhîd*, s. 61-62.

Mirac'da Sidre-i Münteha'dan Cenâb-ı Hakk'ın Kendisini Hz. Muhammed'e (s.a.s.) göstermesi bu dünyada olmamıştır, zaman itibariyle âhiret öncesinde olmuş olsa bile öbür âlemde gerçekleşmiştir. Cennet ehlinin öbür âlemde Allah Teâlâ'yı göreceği kesindir. Peygamber Efendimiz, bizden önce öbür âleme gitti, görebilecek kuvvete ulaştırıldı ve gördü.

Başgözüyle Allah Teâlâ'yı görmedeki ihtilafın sebebi, Müslim'in Ebû Zer'den (r.a.) rivayet ettiği şu hadîs-i şerîftir:

Rasûlullah'a (s.a.s.) "Mirac gecesinde Rabbini gördün mü?" diye sorulunca şöyle cevap vermiştir:

"نُورٌ أَنَّى أَرَاهُ"

"O bir nur, onu nasıl göreyim!"[15]

Bu hadîs-i şerîf, Rasûlullah (s.a.s.), Allah Teâlâ'yı baş gözüyle görmedi diyenlerin delilidir.

Katade, Abdullah b. Şakîk'den şunu nakleder: Abdullah demiş ki:

"Ebû Zerr'e Rasûlullah'ı (s.a.s.) görsem ona soracaktım?" dedim. Ebû Zerr, "ona ne soracaktın?" dedi.

Abdullah, "Rabbini gördün mü?" diye soracaktım, dedim.

Ebû Zerr: "Ben sordum." O da şöyle cevap verdi:

"رَأَيْتُ نُورًا"

"Bir nur gördüm."[16]

Bu rivayet, *"Rasûlullah (s.a.s.), Allah Teâlâ'yı başgözüyle gördü."* diyenlerin delilidir.

---

[15] Müslim, "Îmân", 291.

[16] Müslim, "Îmân", 292.

Bazılarına göre *"Bir nur gördüm"* cümlesinden murad, Allah'ın hicabı olan nurdur. *"O halde ben Rabbimi nasıl göreyim!"* demektir. Nitekim bundan sonraki başlıkta bu mana açıkça beyan buyurulmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.s.) muradı şudur:

"Bir nurdan başka bir şey görmedim." Çünkü nur, âdeten bir şey görmeye manidir. Onun için geceleyin koyu karanlıkta insanın gözüne şiddetli bir ışık tutulursa ışığın arkasındakini göremez.[17]

Ramazan Efendi, *Şerhu'l-Akâid Hâşiyesi*'nde şöyle demiştir:

"Allah (c.c), Hz. Muhammed'in (s.a.s.) baş gözünü kalbinde kıldı. Kalbi için göz yarattı. O da Rabbini başgözüyle gördüğü gibi gördü."[18]

b. Allah Teâlâ'yı Görme Hakkındaki Hadîs-i Şerîfler

1. İbn Abbas: *"Rasûlullah (s.a.s.) O'nu kalbiyle gördü"* demiştir.[19]

Diğer bir hadîsde Abdullah b. Abbas:

﴿ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى ﴾

"O'nun gördüğünü gönül yalanlamadı."[20]

﴿ وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى ﴾

"Andolsun ki, O'nu bir başka inişte de gördü"[21] âyetleri hakkında Allah'ı kalbi ile iki defa gördü demiştir.[22]

2. Mesruk'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Hz. Âişe'nin yanında dayanmış oturuyordum. Bana dedi ki:

---

17 Davudoğlu Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, II, 148.

18 Ramazan Efendi, *Hâşiyetü Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefi*, s. 289.

19 Müslim, "Îmân", 284.

20 Necm sûresi (53), 11.

21 Necm sûresi (53), 13.

22 Müslim, "Îmân", 285.

- Yâ Ebâ Âişe! Üç şey vardır ki her kim onlardan birini söylerse Allah'a büyük iftira etmiş olur. Ben:

- Nedir onlar? dedim.

a) "Her kim Muhammed'in (s.a.s.) Rabbini gördüğünü söylerse Allah'a büyük iftira atmış olur." dedi.

Ben dayanmış vaziyette idim. Hemen oturarak:

- Ey mü'minlerin annesi! Bana müsaade buyur acele etme Allah (cc):

"Yemîn olsun ki, Peygamber onu apaçık ufukta gördü." "Yemîn olsun ki onu başka bir inişte de gördü" buyurmadı mı? dedim. Âişe (ranhâ):

-Bu ümmetten bu meseleyi Rasûlullah'a (s.a.s.) ilk soran benim. Rasûl-i Ekrem:

-*"O ancak Cibril'dir. Ben onu şu iki defadan başka halk edildiği şekilde görmedim. Onu semadan inerken vücudunun büyüklüğü yer ile gök arası kaplamış olarak gördüm"* buyurdu.

Âişe (sözüne devamla) şöyle dedi:

-Hem sen Allah'ın (kendisi hakkında):

﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴾

"O'nu gözler kavrayıp ihata edemez; halbuki O, gözleri kavrayıp ihata eder. O, lûtuf sahibidir ve her şeyden haberdar olandır"[23] *buyurduğunu işitmedin mi?* Yine Allah Teâlâ:

﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴾

[23] En'âm sûresi (6), 103.

"Hiçbir insan için imkân yoktur ki, Allah onunla ya vahiy ile ya perde arkasından yahut kendisine bir elçi göndererek O'nun izniyle, O'nun dilediğini vahiy buyurması şekillerinden başka bir suretle konuşmuş olsun. Doğrusu O, yücedir, Hakîm'dir."[24] buyurduğunu duymadın mı?

b) "Her kim Rasûlullah (s.a.s.), Allah'ın kitabından bir şey gizledi derse Allah'a büyük iftira atmış olur." Halbuki Allah:

﴿ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kâfirlere yol göstermez"[25] buyurmaktadır.

c) "Her kim kendisinin yarın olacak şeyleri haber verdiğini söylerse muhakkak Allah'a en büyük iftirada bulunmuştur." Halbuki Allah:

﴿ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴾

"De ki, göklerde ve yerlerde olanlar gaybı bilmezler. Ancak Allah bilir. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."[26]

Kâdî Iyaz (ö. 544/1149), *Şifâ* isimli kitabında şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

Bir grup âlimin fikri, Hz. Âişe'nin görüşü yönündedir. Abdullah b. Mes'ud'dan ve Ebû Hüreyre'den, meşhur olarak nakledilen de budur. Bunun üzerine, muhaddis ve fakîhlerden bir kısmı, dünyada rü'yetin olmayacağını söylemişlerdir. İbn Abbas'tan meşhur olan rivayet ise,

---

[24] Şûrâ sûresi (42), 51.

[25] Mâide sûresi (5), 67.

[26] Neml sûresi (27) 65; Müslim "Îmân", 287.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Rabbini gözleriyle görmüş olmasıdır. Hatta İbn Abbas, Hâkim, Nesâî ve Taberânî rivâyetlerinde şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ, Musa'ya (s.a.s.) kelâm; İbrahim aleyhisselâm'a dostluk; Muhammed'e (s.a.s.) zâtını görme (rü'yet) özelliği lutfeyledi. İmam Eş'arî ile ashabından bir grup da Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Allah'ı (c.c) başgözüyle gördüğünü söylemiştir. Bazı âlimler de Allah'ı başgözüyle görme konusunda kat'î bir kanaat belirtmeyip bu meseleyi Allah'a havale etmişlerdir.

Allah Teâlâ'nın, aslında dünyada görülebileceğinin ve ancak hiç kimsenin buna gücünün yetmediğinin delili şudur:

﴿ وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ اَرِنِيٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرٰىنِي وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰىنِي فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

"Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca "Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!" dedi. (Rabbi): "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilir se sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe *ettim. Ben inananların ilkiyim."*[27]

Bir peygamber Allah Teâlâ hakkında câiz olanı ve olmayanı bilir. Allah'ı görmek câiz olmasaydı *"Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!"* diye teklif etmezdi. Allah Teâlâ da *"Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!"* buyurdu.

Birinci cümle Musa aleyhisselâm'ın göremeyeceğini, diğer cümle de Allah dileyince görebileceğini ifade etmektedir. Çünkü Allah dileseydi, Musa aleyhisselâm'a görebilme gücünü ihsan eder, dağa da yerinde kalma gücünü verir, böylece Allah'ı görmek mümkün olurdu.

[27] A'râf sûresi (7), 143.

B. VELİ, VELİDEKİ KERÂMET VE MAHİYETİ

1. Veli ve Velide Bulunması Gereken Şartlar

Velî, lûgatte "yakın, yâr, dost, arkadaş, yardımcı, mahabbet besleyen" mânâlarına gelir.[28] Aynı zamanda bu kelime, kulun ihlâsla Allah'a tâati ve Allah'a muhabbetinin devam etmesi anlamına gelir. Evliyâullah ünvânı bu cümleden olup "Allah'a dost olanlar" demektir.[29]

Terim olarak *velî*: "Allah Teâlâ'yı imkân nisbetinde bilen, tâate devam eden, günahlardan çekinen, lezzet ve şehvete dalmayan kimsedir."[30]

Velî; "günahlardan çekinen" dememiz, kendisinden asla günah sadır olmaz, mâsumdur, anlamına gelmez. Tövbesiz günah işlemez demektir. Velî yalan söylemez demek, zâhiri bâtınının hilâfına olarak lisân-ı hâli ile yalan söylemez demektir.[31]

Allah Teâlâ, âyet-i kerîmede veliyi şöyle tarif etmiştir:

﴿ اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

"Bilesiniz ki, Allah'ın velilerine/dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler. Onlar ki îmân etmişler ve takvâya ermişlerdir."[32]

Velîliğin başında önce ilim gelmektedir, sonra iman ve amel-i sâlih, ahlâk-ı hamîde ve ahkâm konularını, izleyeceği Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ve ulemâ-yı kâmilîni bilmesi gerekir.

Velî, diğer mü'minlerle iman edilen konularda müttefiktirler.

Velî, imanın altı temel şubelerinde diğer mü'minlerle beraber olup yakînde, tevekkülde, muhabbette, rızâda, havf ve recâda birbirinden

---

28 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XV, 411.

29 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, V, 682; Abdüsselâm el-Lekkânî, *İthâfü'l-mürîd Şerhu'l-Cevhereti't-Tevhîd*, Mısır 1310, s. 205.

30 Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, II, 203; Ramazan Efendi, *Hâşiyetü Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefî*, s. 290; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, s. 69; Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 254.

31 Bacûrî, *Hâşiyetü Cevhereti't-Tevhîd*, s. 79-80.

32 Yunus sûresi (10), 62-63.

üstündürler."[33] hükmünce diğer mü'minlerden üstündürler. Hatta Cüneyd-i Bağdâdî: "Yakîn yönü üstün olan velî, susuzluktan ölse dahî, yakînî yönü zayıf kerâmet olarak su üzerinde yürüyen veliden daha üstündür."[34] demiştir.

Allah Teâlâ'yı, Hz. Peygamber (s.a.s.)'i ve Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiklerini bilip îmandan sonra takvâ gelmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hakk, velînin özelliğini belirtirken: *"Onlar ki îmân etmişler ve takvâya ermişlerdir."*[35] buyuruyor.

Takvâya erebilmek, tâate devam ve günahlardan sakınmakla mümkündür. Tâat; farz, vâcib, sünnet, müstahap ve mendupları gözetmekledir. Takvâ; küfürden ve şirkten berî olup ebedî azaptan korunmak, günâha sebep olan isyandan, büyük küçük günahlardan hatta şüpheli şeylerden dahi korunmak, mâsivâdan korunmaktır.[36]

Kemâle erebilmek, takvâ ile mümkündür. Yani "yerilen sıfatların imhâsı/yok edilmesi, övülen Allah ve Rasûlü'nün sıfatlarının ibkası/yerinde durması"[37] ile mümkündür. Kemâl, takvâ ile; takvâ ise yukarda belirtildiği gibi temeli yakînî imân ile mümkündür.

'Velî, tamamiyle ma'siyeti terkeden değil, "mâ'siyyetten çekinen" kimsedir' diye tarif ediliyor. Dolayısıyla onun da günah işlediği olur. Ama Cenâb-ı Hakk'ı razı ettiği için Allah (c.c) da onu razı etmesinin ifadesi olarak kişiyi o günaha tövbe etmeye muvaffak kılar. Hatta Cüneyd-i Bağdâdi'ye (k.s.): "Arif zinâ eder mi ey Ebe'l-Kâsım?" denildiğinde, uzun uzadıya düşünmüş sonra başını kaldırmış, *"Allah'ın (c.c) emri, mutlaka yerine gelecek bir kaderdir."*[38] âyet-i kerîmesini okumuştur.[39] Böylece velînin mâsum olmadığını îmâ etmiştir.

---

33 Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, s. 24.

34 Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî, *Neşru'l-mehâsini'l-ğâliye fî fadlil meşâyihı's-sûfiyye*, Mısır 1381, s. 58-59.

35 Yunus sûresi (10), 63.

36 Mûsâ Kâzım Efendi, *Safvetü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, İstanbul 1335, I, 40-41.

37 Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Mısır 1385, I, 211.

38 Ahzâb sûresi (33), 38.

39 Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, II, 665.

Velîlik tabakası ortaöğretim öğrencileri gibi, Peygamberler ise üniversite öğrencileri gibidir. Evliyânın nihâyeti enbiyânın bidayetidir. Yani en büyük veliler bile bütün peygamberlerin altındadırlar.

2. Velâyetin İsbatı

Kur'ân-ı Kerîm'den delîl:

﴿ اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ۝ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۝ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ۝ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾

"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına (evliyaullah) asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir. Onlar ki îmân etmişler ve takvâya ermişlerdir. Dünya hayatında da âhirette de onlar için müjdeler vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir."[40]

Hadîs-î Şerîflerden Deliller:

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın kullarından birtakım insanlar vardır ki onlar ne şehîd ne de peygamberdirler. Fakat kıyâmet gününde, onların Allah indindeki makamlarına peygamberler ve şehitler gıpta edeceklerdir." Sahabe "Bunlar kimlerdir ve amelleri nelerdir? Bize haber ver de onları biz de sevelim ve sayalım ey Allah'ın Rasûlü" dediklerinde Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurdular:

"Bunlar bir zümredir ki, aralarında akrabalık ve birbirlerine verecekleri mal ve dünyalık menfaatları olmaksızın sırf Allah için ve Allah yolunda birbirlerini severler. Allah'a yemîn ederim ki, onların yüzleri bir nur gibidir. Ve onlar nurdan bir minber üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman bunlar korkmazlar. İnsanlar mahzun oldukları zaman bunlar mahzun olmazlar."[41]

---

[40] Yunus sûresi (10), 62-64.

[41] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, IV, 214; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XV, 120, 121; Tirmizî,

Rasûlullah (s.a.s.) devamla şu ayeti okudu:

﴿ أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

"Bilesiniz ki, Allah'ın velilerine/dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir."[42]

Hadîs-i şerîfteki peygamberlerin gıbta etmesi kendileri adına değil diğer mü'minler adına gıbtadır. Yani gıbta edilecek makamdadırlar, demektir. Yoksa peygamberlerin eremediği makamdadırlar da onun için gıbta etmektedirler, mânâsında değildir.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: "قَالَ رَجُلٌ: يَارَسُولَ اللهِ مَنْ أَوْلِيَاءُ اللهِ؟ قَالَ: الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ"

İbn Abbas (r.anhümâ) şöyle demiştir: Rasûlullah'a (s.a.s.) bir adam:

"Ya Rasûlallah! Allah'ın velîleri kimlerdir?" dedi.

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle cevap verdi:

"Onlar öyle kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allah (c.c.) hatıra gelir" cevabını vermiştir.[43]

Bu hususta diğer bir hadîs-i şerîfte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"خِيَارُكُمُ الَّذِينَ إِذَا رُؤُا، ذُكِرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ"

"Sizin en hayırlınız o kimselerdir ki, görüldüğü zaman Allah hatıra gelir."[44]

"Zühd", 53; Ahmed b. Hanbel, V. 229, 239, 328, 342.

[42] Yunus sûresi (10), 62.

[43] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, IV, 214; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XV, 120, 121.

[44] İbn Mâce, "Zühd", 4.

Diğer bir hadîs-i şerîfte de Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ كَذٰلِكَ"

"Ümmetimden bir tâife hakka yardımcı olmakta devam edecektir. Onlara muhalefette bulunanlar onlara zarar veremeyecektir. Nihayet Allah'ın emri/kıyâmet, onlar bu halde iken gelecektir."[45]

Velî hakkında diğer bir delil de şu hadîs-i kudsidir:

"إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ:"مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ، وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يُبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ، وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ"

Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Her kim bir velime/dostuma düşmanlık ederse, Ben de ona harp ilan ederim. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yakınlık kazanamaz. Kulum bana (farzlara ilave olarak işlediği) nâfile ibâdetlerle durmadan yaklaşır, nihayet Ben onu severim. Kulumu sevince de (âdetâ) Ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum (Bütün bu organlarıyla hayırlı işler yapmaya muvaffak kılarım). Benden her ne isterse, onu mutlaka veririm; bana sığınırsa, mutlaka onu korurum."[46]

---

45 Müslim, "İmâre", 170; Buhârî, "Tevhîd", 29, "İ'tisâm", 10, "Menâkıb", 28, "Humus", 7; Ebû Dâvûd, "Fiten", 1, "Cihâd", 4; Tirmizî, "Fiten", 51; İbn Mâce, "Mukaddime", 1; Dârimî, "Cihâd", 38.

46 Buhârî, "Rikâk", 38.

Bütün ulemâ, velînin varlığında, eksik olmayacağında ittifak etmişlerdir. Ama adedi üzerinde çeşitli hadîslerle amel edildiğinden ihtilâf edilmiştir.

3. Kerâmetin İsbatı

Velilerin kerâmeti haktır. Kerâmet, Allah'ın koyduğu tabiattaki kanunlarını bozma yoluyla -Allah'ın iradesi, müsâadesi ve yeni bir kanun koyarak yaratması ile- veliden zuhur eder.

Kerâmet, nübüvvet iddiası olmaksızın iman ve amel-i sâlih bir kişiden âdet dışı (hârikun lil âde) bir işin zuhurudur. İman ve amel-i sâlih olmayan bir insandan çıkan, kerâmet gibi görülen şeyler kerâmet değildir, istidraçtır.[47]

Az süre içinde uzun mesafe katetmek, ihtiyaç anında yiyecek, içecek ve giyeceğin kendiliğinden ortaya çıkması, su üzerinde yürümek, havada uçmak, cansız şeylerin ve hayvanların konuşması ve bunlardan başka şeyler gibi.

Ümmetin birinden ortaya çıkan bu kerâmetler, bağlı bulunduğu peygambere ait birer mûcize olarak kabul edilir. Çünkü o peygamberin sayesinde kendisinin velî olduğu ortaya çıkar. Hiç kimse dindarlığında gerçekçi ve samimi olmadıkça velî olamaz. Dindarlığı da kalbiyle tasdik, diliyle ikrar ve bedeniyle tâbi olmak suretiyle tâbi olduğu Rasûlünün peygamberliğini ikrar etmektir.

Elbette Ehl-i sünnet itikadına sahip sâlih kimselerden olduğu zaman veliden zâhir olan haller kerâmet olabilir. Yoksa fâsıktan veya kâfirden çıkan haller kerâmet değildir.

Kendilerinden bazı hallerin çıktığı kimselere bakarız. O kimse iman ve sâlih amel sahibi birisi ise, velînin halleri onda görülüyor ise; dünyanın zevk ve alâyişine dalmamış, günahlardan kaçınan bir kimse ise ona diyeceğimiz yoktur. Ama asırlardan beri mü'minleri ifsada çalışan kimselerin zavallıları kandırmak için yaptıkları san'at neticesi

---

[47] Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, s. 69; Ramazan Efendi, *Hâşiyetü Şerhi'l-Akâidi*'n-Nesefî, 290; Taftazânî, *Şerhü'l-Akaid*, s. 134; Osman el-Uryânî el-Kilisî, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, İstanbul 1298, s. 124.

meydana gelen fevkalâdelikleri gösterenlere gelince, inançları ve hareketleri İslâmî olmayan bu kimselerden ne kadar harika doğarsa doğsun, bunu yapanlar fasıktırlar veya zındıktırlar.

Veli, eğer peygamberlik iddia etse o anda kâfir olur ve Allah'ın düşmanı olur. Allah Teâlâ da peygamberlik iddia eden o kâfirin elinde elbette hârikun lil âde/adeti bozmayı izhar etmez. Ayrıca velî, velilik iddiasında da bulunmaz. Eğer velî velilik iddiasında bulunsa velayetten düşer. Veli, dost demektir, ben de Allah'ın dostu olduğuma göre ben de veliyim derse, ona şöyle cevap verilir: Evet bütün mü'minler Allah'ın dostudur. Bu mânâda diyene bir şey denmez. Yoksa kendisini beğenen, kemale erdiğini, takvâ ehli olduğunu iddia eden kimse ıstılahtaki velilerden değildir.

Kerâmet sahibi olan kerâmetini gizlemeye gayret eder, ekseriyetle kerâmete yönelmez ve kerâmetin istidraç olmasından korkar. Hatta Allah Teâlâ, o velinin kerâmetini sâlih kullarından birisine muttali kılsa o velî zât, o kerâmetle meşhur olursa gurura kapılır korkusuyla o sâlih zâtın ifşa etmemesini ve gizlemesini yalvararak ister bu konuda kendisine yardımcı olmasını ister.

Mucize sahibi peygamber, âkıbet endişesinden emîndir ve hâlinin kötüye değişiminden masumdur, ama velî olan ise tam aksine âkıbet endişesinden emîn değildir ve hâlinin kötüye değişiminden masum değildir.[48]

a. Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kerâmetin Vukuu

Bununla ilgili birkaç âyet-i kerîme:

﴿كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

"Zekeriyyâ ne zaman (kızın bulunduğu) mihraba girdiyse onun yanında bir yiyecek buldu: 'Meryem bu, sana nereden (geliyor)?' Dedi. O da: 'Bu,

[48] Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, I, 537.

Allah tarafından. Şüphe yoktur ki, Allah kimi dilerse ona sayısız rızık verir' dedi."[49]

Zekeriya aleyhisselam çıktığı zaman yedi kapıyı kilitlerdi ve kapatırdı. Dönüp geldiğinde oralarda olmayan, yazın kış meyvesini, kışın da yaz meyvesini bulurdu.[50]

Bu durum Hz. Îsâ aleyhisselam için nübüvvetini te'sis bakımından irhâsattandır. Hz. Zekeriya aleyhisselam için mucize, Hz. Meryem (r.anhâ) için de keramettir.[51]

Zira Hz. Meryem meşhur sâliha bir hatun idi. Bu kerâmet velî olduğuna işârettir. Bu âyet de kerametin sübûtuna bir delildir.

Kur'ân-ı Kerîm'den ikinci delil:

﴿ اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴾

"Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve Rakîm'i mi şaşırtıcı buldun? O gençler mağaraya sığınmışlar ve 'Rabbimiz! Bize katından bir rahmet, işimizde bize doğruyu bulma başarısını ver!' Bunun üzerine biz nice yıllar mağarada onların kulaklarına (perde) vurduk (uyuttuk)."[52]

Bu ayetlerde, anlatılan vak'anın kâinatta olan kudret ve saltanatına delâlet eden âyetlere nispetle şaşırtıcı olmadığı ifade edilmektedir. Bu ayette kerâmetin yaratıcısı itibariyle Allah Celle Celâlüh olduğu düşünülürse diğer âyetlerine göre şaşılacak bir şey değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in bunu haber vermesi de diğer Kitap, Sünnet ve kendisine verilen ilme nisbetle şaşılacak bir şey değildir.[53]

---

[49] Âl-i İmrân (3), 37.

[50] Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, I, 204; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I, 360.

[51] Ebu's-Suûd, *İrşadü'l-akli's-selîm ilâ mezaya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır ts. I, 232.

[52] Kehf sûresi (18), 9-11.

[53] el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, II, 3-4; Ebu's-Suûd, *İrşadü'l-akli's-selîm*, III, 239-240; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, II, 72-73.

Bizim için şaşılacak olan aynı sûrenin ileriki âyetlerinde:

﴿ وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴾

"Onlar mağaralarında üç yüz sene kaldılar, (buna) dokuz yıl da ilave ettiler."[54] âyetiyle sâbit olan köpekleriyle birlikte o kadar sene nasıl kaldılar. Demek ki kerâmet olunca iş kolaydır. Allah için hiç de şaşılacak bir şey değildir. Çünkü onlar Allah Teâlâ'yı razı ettiler, Allah da onları keremen, ikrâmen onları muhafaza ederek râzı etti. Hatta hem yiyeceksiz hem de susuz olarak üçyüz dokuz sene hiçbir afete de uğramaksızın mağarada kaldılar.[55]

Üçüncü bir delil:

"(Hz. Süleyman) dedi: 'Ey ileri gelenler, O'nun tahtını, kendilerinin bana müslüman olarak gelmelerinden evvel, hanginiz bana getirir?' Cinden bir ifrit: 'Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Ben buna karşı her halde güvenilecek bir kuvvete mâlikim' dedi. Kitaptan (Allah tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse ise: *Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm,* dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtı) yanıbaşına yerleşmiş olarak görünce: *Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O çok kerem sahibidir."*[56]

Hz. Süleyman aleyhisselam etrafındaki tâbileriyle birlikte Kudüs'te bulunuyordu. Saray ise Belkıs'ın bulunduğu Yemen'deydi. Harikulâde tarafı uzak mesafeden çok kısa zamanda, onun tahtını getirmesidir. Bu vakanın kimin vasıtasıyla bu kadar kısa zamanda olduğuna dair melek veya insan diye ihtilâf olmuşsa da melek olmadığı Hz. Süleyman aleyhisselam'ın kendisi vasıtasıyla da olmadığı, vezîri ve kâtibi ismi azamı bildiği rivayet edilen Asaf b. Berhıyâ'nın vasıtası

---

54 Kehf sûresi (18), 25.

55 Bâcûrî, *Hâşiyetü Cevhereti't-Tevhîd*, s. 79.

56 Neml sûresi (27), 38-40.

ile olduğu bilinmektedir. Bu hârikulâde Hz. Süleyman aleyhisselam için mucize, Asaf b. Berhıyâ için de kerâmettir.[57]

Bu kerâmeti niçin kendisi değil de başkasından istedi? Kendisi yapamayacağını bildi de ondan dolayı mı başkasından istedi? Hz. Süleyman aleyhisselam, peygamberliğini ortaya koymak için mucize kabilinden değil kendisi ümmetinden sâlih, sıddîk olan bir kişinin dahi yapabileceğini göstermiş oldu. Yoksa Asaf b. Berhıyâ'nın Süleyman aleyhisselam'dan üstünlüğünü göstermek değil, bu iddia küfürdür.[58]

Zaten bir velî bir nebînin mertebesine ulaşamaz. Çünkü peygamberler aleyhimüsselam, mâsumdurlar, hâtime/ölüm ânındaki kâfir olarak ölme korkusundan emîndirler, vahiy ile ikrâma nâil olan kimselerdir, melâike-i kirâmı görmek şerefine ermişlerdir, büyük evliyânın kemâlâtına sahip kılındıktan sonra milletleri irşâda ve ahkâmı teblîğe memur olmuşlardır. Zira evliyânın nihâyet/son mertebesi biter, enbiyânın bidâyet/başlangıç mertebesi başlar.[59]

Velilik ortaöğretimse, peygamberlik yükseköğretim yani üniversitedir; ortaöğretimin en yüksek öğrencisi lisenin son sınıf öğrencisidir ama üniversite öğrencisi değil, üniversite öğrencisi ise liseden sonradır. Peygamberlerin de her birisi üniversite öğrencisi gibi farklı farklı sınıflardadırlar.

Velinin en önemli özelliği iman ve takvâ ehli olmasıdır. "Kerâmet görülmüyorsa, o velî değildir." denmez. Çünkü kerâmet veliliğin şartından değildir. "Kendisinden kerâmet görünen, kendisinden kerâmet görünmeyenden üstündür." denmez. Yakînî yönü üstün olan üstündür. Kim iman ve takvâda üstün ise işte o kimse üstündür.

b. Sünnete Göre Kerâmetin Vukuu

Beşikte iken ancak üç kişi konuşmuştur:

---

[57] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, VI, 565-567; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, III, 363-364; Ebu's-Suûd *İrşâdü'l-akl-i selîm*, IV, 132-133; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 135; Osman el-Uryânî, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, s. 125.

[58] Râzi *Mefâtîhu'l-ğayb*, VI, 566.

[59] Ali el-Kârî, *Şerhu'l-fıkhı'l-ekber*, s.110; Osman el-Uryânî, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, s. 126.

Biri Hz. Îsâ aleyhisselam'dır. Âyet-i kerîmede Îsâ aleyhisselam'ın konuştuğunu bize haber vermektedir:

"Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. Onlar; 'Biz beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?' dediler. Dedi ki: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. O bana kitab verdi ve beni peygamber yaptı."[60]

Îsâ (a.s.) henüz peygamber değildi. İleride olacağı kesin olan bir şey olmuş gibi olduğundan *"beni peygamber yaptı"* dedi. Peygamberlik döneminde zuhur eden hârikulâde olan şeye mucize, peygamberlik öncesi olana da kerâmet ve irhâsat veya Hz. Zekeriyya aleyhisselam için mucize denir.[61]

İşte bu âyette de belirtilen çocuk iken hârikulâde olan konuşması kerâmete delil alınmıştır.

İkincisi şu kıssada anlatılan çocuktur:

İsrail oğulları zamanında bir adam vardı ki ona Cüreyc deniliyordu. Bu kimse namaz kılarken annesi gelmiş kendisini çağırmış. Cüreyc de:

O'na (annesine) cevap mı vereyim yoksa namaz mı kılayım?" dedi (Annesi kendisini üç defa çağırdığı halde namaza devam etti.) Annesi:

"Ey Allahım! Onu öldürme, ta ki ona zina eden kadınları gösteresin" dedi.

Nitekim Cüreyc savmea/ibadethanesinde iken bir kadın gelip kendisine musallat olmuş ve ona zina teklif etmiş. Fakat Cüreyc bundan çekindiği için bu kızgın kadın bir çobana gitmiş ve kendini ona teslim etmiştir. Kadın bu cinsî münasebetten bir erkek çocuğu doğurmuş. (Kendisinden sorulduğunda) bu çocuğun Cüreyc'ten olduğunu söylemiş. Bunun üzerine halk Cüreyc'e gelmişler, savmeasını kırıp yıkmışlar, kendisini de savmaadan aşağı indirmişler; çıkarıp kendisine hakaret etmişler. Cüreyc abdest alıp namaz kıldıktan sonra o gayr-i meşru çocuğun yanına gelmiş ve:

---

[60] Meryem sûresi (19), 29-30.

[61] Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, II, 203-204;

-Ey oğul baban kimdir? diye sormuş. O çocuk da:

-Çobandır diye cevap vermiş.

(Bu garip olayı gören halk, o âbid olan Cüreyc'e:

-Senin savmeanı altından yapalım demişler. Cüreyc:

-Hayır, eski hâli üzere çamurdan yapın demiştir.

Üçüncüsü de şudur:

İsrâîl oğullarından emzikli bir kadın vardı. Bir gün erkek çocuğunu emzirirken yanından yakışıklı ve haşmetli bir süvari geçmiş. Bunu gören kadın:

"Allahım oğlumu bunun gibi heybetli kıl." diye dua etmiş. Çocuk hemen annesinin memesini bırakıp süvariye dönmüş ve:

"Allahım beni onun gibi kılma!" diye dua etmiş.

Sonra annesinin memesine dönüp yine emmeye koyulmuş. Ebû Hüreyre dedi ki:

"Ben şu an Peygamber'in kendi parmağını emişini görür gibiyim."

Bundan sonra o emzikli kadının yanından bir cariye geçmiş. Bu defa da kadın:

"Allahım benim oğlumu şu cariye gibi (hakir) yapma!" diye dua etmiş.

Bu sefer çocuk yine annesinin memesini bırakmış ve:

"Allahım beni bunun gibi kıl!" demiş. Bunun üzerine kadın, çocuğuna:

Niçin böyle söyledin? diye sormuş. Çocuk da şöyle cevap vermiştir:

"O süvari kibirli zâlimlerden birisi idi. Şu câriye ise (zavallı bir kadındır, insanlar ona) 'Sen çaldın', 'sen zina ettin' diye söz ederler, halbuki o bunların hiçbirisini yapmamış (suçsuz) bir kadındır." [62]

---

[62] Buhârî, "Enbiyâ", 48; Müslim, "Birr", 7-8; Ahmed b. Hanbel, II, 307-308.

Sahabe, Tâbiîn ve onlardan sonra gelen sâlihlerden görünen kerâmetler, tek tek görülenler ahâdî olsa bile manen mütevâtir haddine ulaşmıştır. Hz. Ömer'in (r.a.) minberde iken Nihavend'teki orduyu görmesi, Hâlid b. Velid'in (r.a.) zehiri içip de hiç zarar görmemesi gibi ve Hz. Ali (r.a.)'den sayılamıyacak kadar kerametlerin zuhuru gibi. Mesela: Hz. Ömer (r.a); Sariye (r.a.) kumandasında, askerini Nihavend'e göndermişti. Medîne ile Nihavend'in uzaklığı iki aylık mesafe idi. Hz. Ömer, uzun zamandır ordudan haber alamamış ve endîşe etmişti. Bir Cuma günü minberde hutbe okurken;

"يَا سَارِيَةَ اَلْجَبَلَ اَلْجَبَلَ!"

"Ya Sariye! Dağ ile korun, dağ ile korun" diye bağırmıştı.

Rivayete göre Hz. Ali (r.a.), bu konuşmasının tarihini bile kaydetmişti. Bir müddet sonra Medine'ye gelen ordunun öncüsüne Medîneliler bunu sormuş o da şu cevabı vermişti:

"Cuma günü savaşa başlamıştık. Düşman da arkamızdaki dağa tırmanmaya ve bizi arkadan vurmaya teşebbüs etmiş. Bu esnada, "يَا سَارِيَةَ اَلْجَبَلَ اَلْجَبَلَ" diye bir ses işittik. Ve hemen dağa çıktık. Böylece düşmanları mağlup ettik. Bu ses sayesinde çok büyük ganimetlere kavuştuk."

İşte bu vaka, Hz. Ömer ve Hz. Sariye için bir kerâmettir.[63]

Kerâmetin çeşidi hususunda Akaid kitaplarının birçoğunda en çok şu kerametlerde ittifak edilmiştir:

Uzak mesafelerin az vakitte kat edilmesi: Asaf b. Berhiya gibi; yemek içmek ve gerektiğinde elbisenin zuhuru: Hz. Meryem gibi. Havada uçmak: Cafer bin Ebi Talib gibi, su üzerinde yürümek: Evliyânın çoğunda vâki olmuştur, cemadat ve hayvanatla konuşma veya konuşmalarını anlama: Hz. Süleyman aleyhisselam ve Ebü'd-Derda gibi.

---

[63] Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, II, 204; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, V, 685; Ramazan Efendi, *Hâşiyetü Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefi*, s. 291; İbrahimü'l-Beycûrî, *Tuhfetü'l-mürîd alâ cevhereti't-tevhîd*, s. 79; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 135; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, s. 69. İbn Hacer el-Askalânî, hadîsin hasen olduğunu belirtir.

Uzak mesafeleri görüp konuşmak: Hz. Ömer ve Sariye gibi. Zehiri içip ölmemek: Hâlid bin Velid gibi. Eşyaya tesir veya eşyada tasarruf: Hz. Ömer (r.a)'in Nil' e gönderdiği bir mektup üzerine, o sırada suları azalan Nil nehri'nin taşması ve benzeri hadîseler gibi sayılamıyacak pek çok kerâmet vakası vardır.[64]

Demek ki velâyet ve kerâmet, âyet ve hadîslerle sabittir. Böylece bu gibi bilgilerle kimin velî, hangi şeyin kerâmet, kimin sahtekâr ve neyin sanat neticesi bir oyun olduğunu anlamak mümkündür.

C. HİLÂFET VE DÖRT HALİFE

1. Hilâfet ve İmâmetin Tarifi

Hilâfet, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden sonraki devlet başkanlığı makamıdır. İmâmet ve İmâmet-i Uzmâ tabirleri ile eş anlamlıdır.[65]

Halife, Müslümanların Hz. Peygamber'in vefatından sonraki devlet başkanlarına verilen unvandır. Allah'ın emirlerini yerine getirmek üzere Hz. Peygamber'in vefatıyla boşalan riyaset makamına geçen ve ona halef olan kimselere daha ziyade halife denilmiştir. Halife, önder olduğu ve herkesçe kendisine uyulduğu için imam olarak da nitelendirilmiştir. Ayrıca halifeliğe imâmet-i kübrâ/uzmâ da denilmiştir.[66]

İmamın ıstılâhî tarifi olarak İslam siyaset teorisini oluşturmada öncü âlimlerden olan Mâverdî, "imâmet, dini koruma ve dünyayı din ile idare etmekte peygamberliğe vekâlet için konulmuştur" demiştir.[67]

İmâmeti en kapsamlı bir şekilde tarif eden İbn Haldun'a göre ise "İmâmet, insanların dünya ve ahirete taalluk eden işlerini şerî esaslara

---

[64] Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd,* II, 203-204; Ramazan Efendi, *Hâşiyetü Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefî,* s. 291-292; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid,* s. 135; Ebû Saîdi'l-Hâdimî, *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fi şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye,* I, 261-262; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber,* s. 69.

[65] Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* s. 155.

[66] Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* s. 136.

[67] Mâverdî, *Ahkâmu's-sultâniyye,* Beyrut 1990, s. 5. Benzer bir tarif için bkz., Cüveynî, *Gıyâsu'l-ümem fi iltiyâsi'z-zulem,* (tahk. Mustafa Hilmi ve Fuad Abdulmü'min), İskenderiyye 1979, s. 15.

göre yerine getirmekle görevli makam olup insanların dünya ve âhiret saadetini temin etmekle sorumludur.[68]

İmâmet konusu, İslâm'ın usûl yani itikâdî konusu olmayıp fürû yani amelî konusudur.[69] Zira devlet başkanlığı dini olmaktan daha çok siyasi veya idari bir kurumdur. Temel prensipleri Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş olmasına rağmen kurumsal yapıya kavuşturulması Peygamber'in vefatından sonraki zaman dilimlerinde Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen bir müessesedir.

Ehl-i sünnet âlimlerinin, akâid konuları arasında yer almaması gereken bir hususu akâid kitaplarına almalarının sebebi, Şiâ'nın imameti dinin rükünlerinden yani akaidin esaslarından sayıp bu konuyu itikâdî konu hâline getirmesidir. Şianın bu adımı karşısında mukabele-i bilmisil refleksiyle hareket eden Ehl-i sünnet âlimleri de imâmeti itikâd konusu hâline getirenlere cevap vermek için itikad kitaplarında cevap verdiler.

İmâmet, İmâmet-i suğrâ ve İmâmet-i kübrâ olarak iki kısma ayrılır. İmâmet-i suğrâ, cami imamlığı, İmâmet-i kübrâ ise Hz. Peygamber'e (sas) vekâleten din ve dünya işleriyle ilgili genel idâreciliktir.[70]

Bilindiği gibi Hz. Muhammed'in (s.a.s.), ümmetine karşı iki ana görevi vardı. O, hem kurmuş olduğu İslâm Devleti'nin başkanlığını yürütmek hem de aldığı ilahi vahyi insanlara ulaştırmakla sorumluydu (riyâset ve risâlet). Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte, İslâm toplumunun karşılaştığı en önemli problem, bundan sonra Müslümanların idaresinin (riyâset) nasıl yürütüleceği meselesi oldu. Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde bu meselenin çözümünde hangi usulün takip edileceği kesin olarak belirtilmediği gibi, Hz. Peygamber de kendisinden sonra bu makama kimin getirileceğine dair bir beyanda bulunmadan vefat etti. İslâm dinî, konu hakkında adaletli davranmak, dünya işlerinde istişarede bulunmak, ulu'l-emre itaat gibi genel prensipler vaz ediyor, idarecilerin emin, ehil, liyakat sahibi kimselerden istişarî usulle se-

---

68 İbn Haldun, *el-Mukaddime*, Daru'l-Bâz, Mekke 1398 h.s. 190.

69 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, II, 261; Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, II, 271.

70 Sa'dî, *el-Kâmûsu'l-fıkhî*, s. 24.

çilmesini ve biatla görevine başlamasını emrediyordu. Böylece genel çerçevesi tespit edilen bu mesele, yani devlet başkanının kim olacağı, hangi yöntemle iş başına getirileceği ve Müslümanların hangi sistemle yönetileceği Allah ve Rasûlü tarafından Müslümanların sağduyusuna havale edilerek onlardan kendi aralarında bu meseleyi halletmeleri isteniyordu. Bu durumun farkında olan müslümanlar, Hz. Peygamber'in vefatı üzerine bir araya gelerek istişarelerde bulunmuşlar ve sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi kendilerini yönetmek üzere iş başına getirmişlerdir. Onları riyaset makamına getirirken Kitab ve Sünnet'çe esasları belirlenen kurallara göre hareket etmeye gayret gösterdiler. Peygamber'den sonra iş başına gelmeleri sebebiyle başlarına geçen kimselere "Halifetullah", "Halifetü Rasûlillah" ve "Emirülmüminîn" gibi unvanlar vermişler, ancak daha çok halife deyimini tercih etmişlerdir. İdarede bulundukları dönemde her yönüyle Müslümanların beğenisini kazanan bu halifeler devrine "Hulefâ-yi Râşidîn" dönemi denilmiştir.

Râşid halifelerin idarede tercih edilmelerinde ortak noktaları onların "sâbikûnel evvelûn" denilen en faziletli sahâbîler arasında yer almaları ve Aşere-i Mübeşşereden olmaları etkili olmuştur. Bunların ortak noktaları nesep değil islamdaki kıdemdir. Her ne kadar Kureyşli olmaları yönüyle toplumda saygınlığı sahip olsalar da onları Müslüman toplum nazarında asıl değerli hâle getiren İslamiyetteki kıdemleri ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olan yakınlıklarıydı.

Imrân b. Husayn (r. anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, Nebî (s.a.s.)şöyle buyurdu:

"خَيْرُكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ"

"Sizin hayırlılarınız, benim zamanımda yaşayanlarınızdır (Sahâbîler). Sonra onlardan sonra yaşayanlar (Tâbiîn), sonra da onların ardından yaşayan kimselerdir. (Tebeu't-Tâbiîn)[71]

[71] Buhârî, "Şehâdât", 9, "Fezâilu Ashâbi'n-Nebî", 1, "Rikâk", 7, "Eymân", 10, 27; Müslim, "Fezâilu's-Sahâbe", 214; Tirmizî, "Fiten", 45, "Şehâdât", 4, "Menâkıb", 56; İbni Mâce, "Ahkâm", 27.

Sahâbenin hepsi bu unvan bakımından Müslümanların en faziletli grubunu oluşturmakla birlikte kendi aralarında fazilet bakımından hepsinin derecesinin aynı olmadığı, bazılarının diğerlerinden daha üstün oldukları anlaşılmaktadır. Hadîd sûresinin 11. ayeti ve daha başka ayet ve hadîs-i şerîflerden hareketle İslâm alimleri sahâbîleri derecelerine göre tasnif etmişler[72], muhacirleri ensârdan önceye alırken en faziletli sahâbî unvanını Ashab-ı Bedr'e vermişlerdir. Tefâvütü's-sahâbe de denilen sahâbîlerin fazilet bakımından derecelendirilmesine dair kaynaklarda pek çok malumat vardır. Allah Teâlâ'nın, Kur'ân-ı Kerîm'de Muhacirîn ve Ensâr diye övdüğü kimseler vardır. Muhâcirlerin geneli Ensâr'ın genelinden daha üstündür. Çünkü Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de muhacirleri her zaman için ensârdan önce zikretmiştir. Sahâbîler de kendi aralarında bu derecelendirmeyi dikkate almışlardır. Nitekim Hz. Ömer divan teşkilatını kurduğunda divana isimleri kaydettirirken kronolojik veya alfabetik sıraya göre değil fazilet bakımından üstünlüğe göre yaptırtmıştır.

Peygamberimizi vefatı üzerine toplanan sahâbîler riyaset makamına getirecekleri kimseyi tespit ederken başlarına geçecek ve Hz. Peygamber'in hayatta iken riyaset adına yaptığı şeylerin benzerlerine yapacak şahsı belirlemek için defalarca toplantı yapmışlardır. Bu toplantılar esnasında daha sonra halife unvanıyla itaat edecekleri kimseleri belirlerken kendilerince birtakım özelliklere dikkat etmişlerdir. Başlarına getirecekleri kimselerin sâbikunel evvelûndan ve Aşere-i Mübeşşereden olmasını, Hz. Peygamber'in en yakınındaki kimselerden olmalarını, İslamiyet'te kıdem sahibi, emin, ehil ve liyakat sahibi olmalarına, toplum nazarında sevilen ve itibar edilen kimseler olmalarına bilhassa dikkat etmişlerdir.

Hulefâ-yi Râşidîn'in seçiminde etkili olan unsurlara Sakife toplantısında yani ilk halife olan Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) halife seçilmesi esnasında Hz. Ebû Bekir tarafından dile getirilen *"idareciler Kureyş'tendir."*[73] hadîs-i şerîfi de etkili olmuşsa da bunun etkisinin sınırlı kaldığı

---

[72] Hâkim en-Nisabûrî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis* (tah. es-Seyyid Muazzam Hüseyin), Beyrut 1397/1977, I, 23.

[73] Buhârî, "Menâkıb", 3, "Ahkâm", 2; Müslim, "İmâre", 2-9.

anlaşılmaktadır. Zira bu hadîs-i şerîf ile halife mutlak surette Kureyşten olmalıdır şeklinde bir anlam çıkartılmamış, sonraki asırlarda ve bugün bizlerin anladığı anlamda "Halife kesinlikle Kureyş kabilesinden olmalıdır." şeklinde bir kanaate varılmamıştır. Aksine toplantıya katılanlar bugün bizim anladığımız gibi bir anlam çıkartmış olsalardı toplantıda bunu mutlaka dile getirirlerdi. Mesela Ensâr bu hadisi duyunca mademki böyle bir hadis var ve bu hadis imamların Kureyşten olmasını öneriyor, o halde bizim bu toplantıyı sürdürmemizin bir anlamı kalmamıştır, çünkü bizler Ensârdanız yani adı geçen kabileye mensup değiliz diyerek toplantıdan çekilirlerdi. Diğer taraftan bu hadise rağmen Ensârın toplantıda imameti elde etme ısrarına anlam veremeyen muhacirler onları şu sözleriyle ikaz ederlerdi: bu hadise rağmen siz hala imamete nasıl talip oluyorsunuz, böyle bir şeyin şeran câiz olmayacağını bilmiyor musunuz?

Öyle anlaşılıyor ki sahâbîler sakife toplantısında dile getirilen bu hadîs-i şerîfi bir durum tespiti olarak algılamışlardır, yoksa illa da imam kureyş kabilesinden olsun şeklinde anlamamışlardır. Onlar da pek ala biliyorlardı ki Allah Rasûlü, ilk gazve ve seriyyelerde olduğu gibi şehirlere vali veya başka üst düzey memurlar görevlendirirken daha ziyade Kureyşlileri tercih etmiş, Ensârı veya başka kabilelere mensup olan müslümanları ise başka alanlarda değerlendirme yoluna gitmiş, bütün bunlardan sonra da adeta bir durum tespiti yaparcasına Kureyşlilerin imamet yani liderlik konusunda tercih edildiğini dile getirmek istemiştir.

Hz. Ebû Bekir'in yaşlı olması, Kureyş'in zayıf kabilelerinden Beni Teym'e mensubiyeti, Hz. Peygamber'in çocukluğundan beri en yakın arkadaşlarından olması, ilk Müslümanlar arasında yer alıp pek çok kişinin müslüman olmasına katkı sağlaması, hicrette yol arkadaşı, sığındığı mağarada ona eşlik etmesi[74] ve vakit namazlarını kıldırmak için kendi yerini almak üzere bizzat Rasûlullah (s.a.s.) tarafından görevlen-

[74] Tevbe sûresi (9), 40.

dirilen birisi olması gibi özellikleri sebebiyle onu Peygamber'den sonra başlarına lider seçmelerinde etkili olmuştur.[75]

Sahâbî arasında özellikle ilk dört halifenin faziletlerine dair pek çok hadis-i şerîf mevcuttur. Sahâbînin dört halife dışındaki diğerleri hakkında da Ensâr olsun Muhâcirler olsun çok hadîs-i şerîf mevcuttur.

Abdullah b. Ömer (r.anhümâ) diyor ki;

"Biz, Peygamber (s.a.s.) zamanında Ebû Bekir'i kimseye denk tutmayız, derdik. Sonra Ömer'i sonra Osman'ı (böyle tanır) bunlardan sonra Peygamber (s.a.s.)'in ashâbı arasında birbirinden üstün görmeyi terk ederdik."[76]

Muhammed b. Hanefiyye'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Babama (Ali): Rasûlullah'dan (s.a.s.) sonra insanların en hayırlısı kimdir, diye sordum. Ebû Bekir'dir, dedi. Ben, sonra kimdir, dedim. Babam, sonra Ömer'dir, dedi. Bundan sonra kimdir, demekten korktum. Çünkü Osman'dır, diyebilirdi. Sonra sen daha faziletlisin, değil mi babacığım, dedim. Babam (Ali), hayır ben Müslümanlardan bir ferdim, diye cevap verdi."[77]

Sahâbîler, halife seçecekleri şahsın hem fazîleti hem de hilafete ehil olmasına dikkat etmişlerdir. İlk iki halife *Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer*'in halifeliğinin meşruiyeti bakımından dinî değil ama emirlik/devlet başkanlığı ile ilgili icma meydana gelmiş oldu. İlk halife olan Hz. Ebû Bekir'in halifeliği üzerinde, bir süre gecikmesine rağmen Hz. Ali'nin de biatıyla icma hâsıl olmuş oldu. Hz. Ömer'in halifeliği ise, Hz. Ebû Bekir'in vefat ettiği gün tüm Müslümanların biatıyla yani ittifakla sabit olmuştu.

Hz. Osman'ın halifeliğine gelince; Hz. Ömer, hilafeti altı kişilik bir komisyona havale etti. Neticede Abdurrahman b. Avf, diğer beş kişinin kendisine verdiği yetkiyle Hz. Osman'ı üçüncü halife olarak seçti. Şura heyetinde yer alanlar gecikmeksizin toplantının gerçekleştirildiği

---

75 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (çev. Mehmet Yazgan), Beyan yay., s. 924-926.

76 Ebû Dâvûd, "Sünnet", 8; Buhârî, "Fezâil", 5; Tirmizî, "Menâkıb", 58 (3707)

77 Ebû Dâvûd, "Sünnet", 8; Buhârî, "Fezâilü's-sahâbe", 5; İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (106)

yerde baş üstü beyatlarını sunarken diğer Müslümanlar da sonrasında ona bağlılıklarını arz ettiler. Üçüncü halife olan Hz. Osman'ın da ittifakla seçildiği ve tüm Müslümanların desteğini alarak iş başına geldiğini, bir anlamda onun da halifeliğinin meşruiyeti noktasında icma ve ittifakın hâsıl olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra *Hz. Ali'nin halife seçilmesi* için Muhacir ve Ensâr'ın ileri gelenleri Hz. Ali'nin yanına vardılar. Ondan halifelik makamına geçmesini istediler. Hz. Ali'nin kendisine sunulan teklifi kabul etmesi üzerine ona da biat ettiler.

Hz. Osman'ın ardından sahâbînin en üstünü ve halifeliğe en ehil olanı Hz. Ali idi. Sonraki savaşlar ve kavgalar Hz. Ali'nin halifeliğinin meşruluğu konusundaki çekişmelerden ziyade birbirleriyle savaş etmeleri hakkındaki ictihad hatalardan ileri gelmişti denebilir.[78]

Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından özellikleri ile övülen sahâbî arasındaki bu çeşitlilikten şunu da anlamamız mümkündür:

Fazîlet, itibarîdir; sıddîkıyette en üstünü Hz. Ebû Bekir, adâlette en üstünü Hz. Ömer, hayâda ve hilimde Hz. Osman, ilim ve şecaatte Hz. Ali ve diğer Aşare-i Mübeşşereden olan sahâbî, ilk İslâm'a girme itibariyle, ilk Akabe'de bulunmaları itibariyle, ilk savaş olan Bedir'de bulunmaları itibariyle, Rıdvân biatine katılanları itibariyle diye böyle bir taksimatta bulunmak da mümkündür.

Hilafet otuz senedir, ondan sonrası ise mülk ve imamettir.

Bu konuda Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştu:

"اَلْخِلَافَةُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً، ثُمَّ مُلْكٌ بَعْدَ ذٰلِكَ"

"Ümmetim içinde hilâfet otuz senedir, bundan sonra ise mülk/meliklik vardır."[79]

---

[78] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 68.

[79] Tirmizî, "Fiten", 48 (2227); Ahmed b. Hanbel, V, 220-221.

Sefîne'den rivayet edildiğine göre dedi ki: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"خِلَافَةُ النُّبُوَّةِ ثَلَاثُونَ سَنَةً، ثُمَّ يُؤْتِي اللهُ الْمُلْكَ مَنْ يَشَاءُ أَوْ مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ"

"Nübüvvet halifeliği otuz senedir. Sonra Allah mülkü dilediğine veya mülkünü dilediğine verir."[80]

Şüphesiz Hz. Peygamber'in (s.a.s.) buyurduğu hilâfet, kâmil mânâdaki hilâfettir. Bu dört halife dışında hilafet makamında bulunanlar arasında da zaman zaman ideal mânada yöneticilik özelliklerine sahip olan ve toplumu güzel bir şekilde yöneten halifeler olmuştur. Mesela Ömer b. Abdulaziz gibi. İşte bu mânâda Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir:

"Halifeler beş tanedir: Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Ömer b. Abdulaziz'dir. Allah hepsinden razı olsun."[81]

Demek ki İslâmî ahkâmın uygulandığı hilafet, 30 senedir. Ondan sonra bu mânâdaki hilafet bazen mevcut olmuş bazen de mevcut olmamıştır.

2. Yönetim Esasları, Yönetici ve Yönetilen Halk

a. Yönetim Esasları: İnsanın mutluluğu için bütün kâinatı insanın emrine veren, dünya ve âhirette ona ebedî huzuru kazandırmak isteyen Allah, göndermiş olduğu iki kılavuz eşliğinde insanlara yol göstererek bunu gerçekleştirme noktasında onlara yardımcı olmuştur. Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm ve Rasûlullah'ın hadîs-i şerîfleridir. Çünkü hakkı-bâtılı, helâlı-haramı, hayrı-şerri tesbitte kaynak ancak âyet

---

[80] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 9 (4647). Hadis-i şerifte zikredilen otuz rakamına Hulefâ-yi Râşidîn'in hilafet süreleri ile ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki: Hz. Ebû Bekir, 2 sene 3 ay ve 10 gün; Hz. Ömer, 10 sene, 6 ay, 8 gün; Hz. Osman, 11 sene, 11 ay, 9 gün; Hz. Ali ise 4 sene, 9 ay 7 gün halifelik yapmıştır ki dördünün toplamda halifelik süreleri otuz yılı bulmaktadır.

[81] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 8 (4631).

ve hadislerdir. Sonra Sahâbî müçtehitlerinin icması ve sonra da diğer müçtehitlerin âyet ve hadislerden çıkardıkları içtihatlardır.

b. Yönetici: Hem Allah'a hem de insanlara hesap verecek olan hizmetçi yönetici, herkesin huzurla arkasından gittiği, inandığı ve güvendiği, gerektiğinde hesaba çektiği- çekebildiği âdil ve dürüst insandır.

c. Yönetilen Halk: Dünya ve âhirette ebedî mutlu kılınmak istenen, varlıkların en kıymetlisi ve kapsamlısı olan insanlar topluluğu; icabet ümmeti olan Müslümanlar ve davet ümmeti olan gayr-i müslimlerdir.

3. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadîs-i Şerîflerde İmâmet ve Hilâfet Kavramları

a. Kur'ân-ı Kerîm'de İmam Kavramı

İmâmet hakkında hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadîs-i şerîflerde bilgi çokça mevcuttur.

Kur'ân-ı Kerîm'de imam kelimesi beşi tekil, yedisi çoğul olmak üzere on iki yerde; geçmektedir: İmam kelimesi geçtiği ayetlerde iyilik önderleri,[82] kötülük önderleri,[83]kitap ve peygamber,[84] Levh-i Mahfûz ve yol gibi manalarda kullanılmıştır.

b. Hadîs-i Şerîflerde İmam Kavramı

"Dikkat ediniz! Her biriniz çobansınız ve elinizin altındakilerden sorumlusunuz. İnsanlar üzerinde bulunan en büyük imam (devlet başkanı) da bir çobandır ve o da halkından sorumludur."[85]

"Kim imama bey'at etmeden ölürse, câhiliyye ölümü (gibi bir ölüm) ile ölür."[86].

---

[82] Bakara sûresi (2), 124; Furkân sûresi (25), 74; Enbiyâ sûresi (21), 72-73; Secde sûresi (32), 24.

[83] Tevbe sûresi (9), 11-12.

[84] İsrâ sûresi (17), 71.

[85] Buhârî, "Ahkâm", 1; Müslim, "İmâre", 20 (1829); Ebû Dâvud, "İmâre", 1; Tirmizî, "Cihad", 7, (1705); Ahmed b. Hanbel, II, 54.

[86] Müslim, "İmâre", 58, (1851).

"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur; kim bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kim benim emîrime itaat ederse bana itaat etmiş; kim de benim emîrime isyan ederse bana isyan etmiş olur."[87]

"Sizden kim yaşarsa çok ihtilâf görecektir. Size vâcip (gerekli) olan benim sünnetim ve hidâyette olan râşid halifelerimin sünnetine uymanızdır. Bu sünnetlere tutunun ve azı dişlerinizle ısırırcasına bunlara sıkı sıkı sarılın. Dinde sonradan uydurulan işlerden (bid'atlerden) sakının. (Din ve ibâdet olarak) sonradan çıkarılan şey bid'attir ve her bid'at dalâlettir/sapıklıktır."[88]

"Sizin aranızda Allah'ın, olmasını dilediği kadar nübüvvet olacak, sonra peygamberliği, kalkmasını dilediği zaman kaldıracak. Sonra nübüvvet yolu üzerine hilâfet olacak; o da Allah'ın olmasını istediği kadar olacak. Sonra hilâfeti, kalkmasını dileyince kaldıracak. Peşinden zorba/kahreden meliklik/krallık olacak. O da Allah'ın olmasını dilediği kadar olacak. Sonra oda nihayete erecektir. Ardından zorba/zâlim meliklik olacak. O da Allah'ın, olmasını dilediği kadar olacak. Onu da kalkmasını dilediği zaman kaldıracak. Sonra nübüvvet yolu üzere hilâfet olacak."[89]

Câbir bin Semûre'nin (r.a.) rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"On iki halife olacak." Râvi Câbir diyor ki; Sonra, bir kelime dedi ki, ben onu işitemedim. Babama: "Ne söyledi?" diye sordum. O da; *"Hepsi Kureyş'den olacak"* dedi."[90]

Selman'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Halife Ömer İbn Hattab (r.a.), Selman'a (r.a.), "halife ile melik/kral arasındaki farkı sorduğunda Selman (r.a.) şu cevabı vermiştir:

"Müslümanların arazisinden bir dirhem veya daha az veya daha çok toplarsan, sonra da onu lâyık olmayan yere koyarsan (sarf edersen) işte sen bu hâlinle melik/kralsın demektir. Halife ise, halka adâletle davranandır, aralarında

---

87 Buhârî, "Ahkâm", 1; Müslim, "İmâre", 33; Nesâî, "Bey'at", 26.

88 Tirmizî, "İlim", 16, (2676); Ebû Dâvud, "Sünnet", 5; İbn Mâce, "Mukaddime", 6, (42); Dârimî, "Mukaddime", 6.

89 Ahmed b. Hanbel, IV, 273.

90 Buhârî, "Ahkâm"; Müslim, "İmâre", 9, (1821).

adâletli ve düzgün bir şekilde taksimat yapandır; erkeğin ev halkına ve ananın çocuğuna olan şefkati gibi halkına şefkat ve merhamet eden ve Allah'ın kitabıyla hükmedendir." Kâ'b, bu cevap üzerine şöyle dedi: "Bu mecliste halife ile melikin arasını ayırt edecek kimseyi zannetmiyordum. Fakat Allah Selman'a cevabı ilham etti."[91]

c. Halifenin veya İmamın Dinî Dayanağı

Önce halifenin veya imamın olmasının gerekliğini dört delille yani Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas ile ispat etmek gerekir.

a. Kur'ân-ı Kerîm'den delil:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾

"Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin ve sizden olan ülu'l-emr olanlara da. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve peygambere götürün. Bu, hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir."[92]

Taberî, Ebû Hüreyre radıyallahu anh'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ulu'l-emrden maksat ümerâdır."[93]

İbn Kesîr ise "âyette açık olan -gerçi Allah en iyi bilendir- ulemâ ile ümerâdan emir sahibi olanların bütünü hakkındadır.[94]

---

[91] İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut 1960, III, 306; Süyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, Kahire 1963. s. 140.

[92] Nisâ Sûresi (4), 59.

[93] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, 497. Tahkîk eden Ahmed Şâkir ise bu hadisin isnadı sahihtir, diyor.

[94] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, II, 303.

Ulu'l-emrden birisi olan emir sahibi, imam olacak ki itaat edilmesi mümkün olsun. Demek ki önce imamın seçimi veya tayini yahut ortaya çıkarılıp biat edilecek ki arkasından da itaat edilmesi gündeme gelsin.

b. Sünnetten delil:

Abdullah b. Ömer (r.anhümâ), Rasûlullah'ı (s.a.s.) şöyle buyururken işittim demiştir:

"مَنْ خَلَعَ يَدًا مِنْ طَاعَةٍ لَقِيَ اللهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا حُجَّةَ لَهُ، وَمَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً"

"Her kim bir eli taatten çıkarırsa kıyâmet gününde Allah'a hiçbir hucceti olmadığı halde kavuşur. Her kim de boynunda bir bey'at olmadığı halde ölürse, cahiliye ölümü gibi (bir ölümle) ölür."[95]

Bu hadis-i şerîf, imamın nasbının vâcipliğine açık bir delildir. Zira bir idareciye biat veya beyat Müslümanların üzerine vaciptir.

c. İcmadan delil:

Rasûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra imamsız bir vaktin geçmediği konusunda Sahâbe ittifak etmişlerdir. Bu ittifak icmayı oluşturmuştur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat etmiş ve en önemli iş defin işi olmasına rağmen Sahâbe'nin önde gelenleri derhal bir araya gelerek, Hz. Ebû Bekir'i halife olarak seçmişler ve bir gün sonra da ona beyat etmişlerdir. Sahâbeden hiç kimse bizim devlet başkanına veya imama ihtiyacımız yoktur dememiş, Hz. Ebû Bekir'e biat edenler arasına dahil olmak suretiyle Hz. Peygamber'den sonra bir devlet başkanının olması gerektiği hususunda icma hâsıl olmuştur.[96]

Nitekim Nevevî, "ulemâ, halifeyi tayin etmenin Müslümanlara vâcib olduğuna icmâ ettiler" demiştir.[97]

---

[95] Müslim, "İmâret", 58 (1851).

[96] Buhârî, "Ahkâm", 51; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, II, 272; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, II, 263.

[97] Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XII, 205.

d. Kıyastan delil:

İslâm'ın emrettiği bazı şeyler bir devlet başkanı veya vekili olmadan yerine getirilemez. Hadlerin tatbiki, Müslüman ülkeleri korumak, zekâtı toplayıp yerlerine sarfetmek, zulmü def etmek, insanlar arasında meydana gelen davaları halletmek gibi muâmelât, mücâzât, münâkahât ve cihad v.s. şeyleri yürütmek ancak imamla mümkündür.

Makâsıd-ı Şerîat olan beş şeyin yani din, nefis, ırz, mal ve aklı korumak şer'an vâciptir. Bunları muhafaza, ancak imamın devlet gücü ile olur. İşte bu da imametin vücubuna delildir.

İmamet aşağıda vurgulayacağımız cümlelerde belirtileceği üzere İslamiyet açısından bir takım önemli değerleri hakkıyla yerine getirmek için elzem bir kurumdur.

İslâm'ın Müslümanlarda uygulanması, ancak bütün Müslümanların içinde bulunduğu İslâmî bir birlik kurmakla mümkün olabilir. Her İslâm ülkesi kendi içinde muhtariyet, dışta ise İslâm ülkelerinin temsilcilerinden oluşan birlik kurmak hem İslâm'ın hem ayakta kalmanın ve ihtiyacın gereğidir.

İslâm birliği, mü'minlerin halifesi veya mü'minlerin imamı/imâmetü'l-kübrâ (en büyük imam) başkanlığında kurulması gerekir. Müslümanların muhtaç olduğu bütün birliktelikleri kurar: İslâm askerî birliği/natosu, İslâm ortak pazarı, İslâm ortak eğitim birliği, İslâm teknoloji ve bilgi bankası birliği v.s.

Dünyanın huzuru, Müslümanların birlik olmasına bağlıdır. Çünkü Müslümanlar arasında huzur, İslâm'ın Müslümanlara uygulanmasına, diğerlerine de yapılan zulümlere engel olacak her türlü gücün bulundurulmasına ve İslâmî gerçeklerin ilmî olarak tebliğ edilmesine bağlıdır. Müslümanlar, bütün bu sorumlulukları, İslâm Devlet başkanı olan İmâmet-i Kübrâ sahibi olan imamla yerine getirebilirler.

İslâm'da cezaların uygulanması, İslâm'ın insanlık için konan en üst seviyedeki esasların uygulanması ve huzurun önündeki engellerin kaldırılması ve adâletin tesisi demektir.

Sınırlardan kasıd, bütün Müslüman ülkelerinin sınırlarıdır. Sınırları korumak, İslâm'ın izzet ve şerefini, namusunu korumaktır, huzur ve selametini, İslâm'ın anlaşılıp yaşanılmasını korumaktır.

Ordu teşkili ve ordunun donatılması, en üst seviyede teknolojiye sahip silah ve eğitimli askerlerden oluşan İslâm birleşmiş milletler NATO'sunu oluşturan bir ordu. Savaşı sulhte kazanan, savaşta ispat eden bir anlayışa sahip bir ordu.

Sadakaların yani zekâtların ve gerekli durumlarda ek vergilerin belirlenmesi, toplanıp yerlerine verilmesi. İslâm'daki zekât anlayışı kârdan değil maldan ve mal hükmündeki şeylerden kırkta bir, ziraat ürünlerinden onda bir olarak alınan zekâttır.

Zorbaların, soyguncuların ve eşkıyanın kahredilmesi, onlara galip olarak zabt u rabt altına alınması, hapsedilip eğitime alınması, suç işleyenlerin mutlaka cezalandırılması ile olur.

Cuma ve bayram namazlarının kıldırılması ve kılınmasını sağlamak, İslâmî otoritenin ve hâkimiyetin ifadesi olduğundan önemlidir.

İnsanlar arasındaki ihtilafların hallini, hukuk üzerine kurulan şahitliklerin kabulünü, velileri bulunmayan küçük yaştaki erkek ve kızların evlendirilmelerini İslâm Hukukunun hâkimiyetinin ifadesi olan İslâm mahkemeleri marifetiyle yürütür. Mahkemeler gerekli mercilerin uygulamalarını sağlar.

Ganimet mallarının taksimi harp olduğu zaman elde edileni İslâm hukukundaki taksimata göre yapar.

İşte bütün bunların uygulanmasını imam sağlar. Her yerdeki her işi o işin görevlileri vasıtasıyla yürütür.

Bütün bunların uygulanması bütün halkın görevidir. Halk bunları imam yani devlet başkanını seçerek, biat edip itaat ederek emîrin bu İslâm Hukukunu uygulatarak sağlar. Böylece imam veya emîr, hem halkın temsilcisi hem de Hakk'ın hukukunu tatbik ettirici Hakk'ın vekili olarak tatbik ettirir.

d. İmamete Ehil Olmanın Şartları

1. İmamın Ne Gizli Ne De Gelmesi Beklenen Değil Açıkta Olması

İmam, kendisinden istifade edilen, kendisine daima müracaat edilen kişidir. İmam, önderdir, önder daima önde olan ve örneklik yapandır. Bilinmeyenden, önderlik yapmayandan liderlik beklenmez. Üstelik ihtiyaç olunca liderin uyulması daha kolay gerçekleşir. İnsanlar, görünmeyene değil görünen kimseye uyarlar.

Gelecek imam şimdi değil, gelince imam olur; o da ehil olursa, Müslüman âlimler ve Ehl-i hal ve'l-Akd olanlar da uygun görüp seçerlerse imam olabilir. İnsanlar hayale değil, hakîkate uymak isterler.

İmam, korkusundan dolayı veya fesattan dolayı gizlenmiş olması gerçek olmadığını ortaya koymuş olur. Tam aksine fesat zamanı imamın kabul görmesi ve itaat edilmesi daha kolay gerçekleşir. Çünkü imamın, birliğe ve otoriteye ihtiyaç zamanında olması daha çok elverişlidir.

2. Kureyşî Olması

Sahâbî döneminde hilafetin şartı ehliyet ve adâlettir. Sahebe devrinde tüm toplumu kucaklayacak ve herkes tarafından kolaylıkla benimsenecek bir saygınlığa ve nüfuza sahip olmaları sebebiyle Kureyş kabilesinden olanlar ön plana çıkartılmışlardır. Özellikle Müslümanlar için ideal yöneticiler olarak değerlendirilen Râşid halifelerin hepsinin Kureyş kabilesine mensup olması daha sonraki dönemlerde halifeliğin meşruiyeti bakımından önemsenmiş, adaylar arasında şayet diğer şartlarda bir sıkıntısı yoksa Kureyşli olması tercih edilmiştir.

Şartlar değişince hüküm de değişir. Kureyşli bulunur da temel şartlar olan ehliyet ve adâlet yoksa o kimse halife olamaz. Çünkü din ve dünya, ancak bu özelliklere sahip kişinin İslâm'ı uygulayıp uygulatması ile kâim olur.

Aynî, Buhârî'nin Sahih'indeki *Kitabu'l-Ahkâm* bölümünün "Emirler, Kureyş'tendir" bâbını şerh ederken şunları söylemiştir:

Enes b. Malik, *"Hükmettiklerinde âdil oldukları müddetçe imamlar Kureyş'tendir"*[98]hadisini rivayet etmiştir.

"Şüphesiz ki bu iş, dini ikâme ettikleri sürece Kureyş'tedir. Onlara düşmanlık edeni, Allah yüzüstü yere vurur."[99]

"Sizin aranızda üç şeyi yaptıkları müddetçe, emirler Kureyş'tendir: Merhamet istendiğinde merhamet ettiklerinde, taksimde bulunduklarında adâletli davrandıklarında ve hükmettikleri zaman adâletle hükmettiklerinde"[100] hadisleri delil getirilir.

Hem ehliyet ve adâlet hem de asabiyet denilen Kureyşlilik, ilk dört halifede birleşmiştir.

İskilipli Mehmet Atıf, *Beyanu'l-Hak* dergisindeki "Hilâfette Neseb-i Kureyşî'nin Şart Kılınmasında Hikmet ve Keyfiyet" adlı makalesinde, Kureyşîlik şartının hikmeti üzerinde durur ve bu şartın illete bağlı olduğunu, illet ortadan kalktıktan sonra hükmün de ortadan kalkacağını söyler. Buna göre, İslâm'ın başında Kureyş kabilesi büyük bir aşiretti. Kureyş, şeref, soy üstünlüğü, nesep, sayı çokluğu ile mülkün (otoritenin-hâkimiyetin) korunmasında, ümmetin işlerinin gözetilmesinde, Şeriat hükümlerinin düzenlenmesinde, kuvvet ve kudret yönünden öteki kabilelerden üstündü. Öyleyse hilâfet işini yerine getirmek için Kureyş kabilesinde çok üstün bir değer ve kabiliyet bulunmaktaydı. İşte bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber *"İmamlar Kureyş'tendir."* hadisi ile hilâfet işini Kureyş kabilesine tahsis etmiştir. Yoksa bu tahsisten maksat, Kureyş'in yalnız peygamberin soyuna mensup oldukları için değildir. Çünkü peygamberlerin miras bırakmadıklarını *"Peygamberler altın ve gümüş miras bırakmadılar. Fakat ilim mirası bıraktılar"*[101] hadisi ile açıklamaktadır.

Dört imam, Kureyş dışından, gasp ve istila yoluyla halifeliği ele geçiren birinin imâmetini zaruret ve fitne sebebiyle câiz görürler. Bu-

---

98 Ahmed b. Hanbel, III, 129, 183; IV, 421.

99 Buhârî, "Ahkâm", 2.

100 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 501.

101 Ebû Dâvûd, "İlim", 1; Tirmizî, "İlim", 19; İbn Mâce, "Mukaddime", 17; Dârimî, "Mukaddime", 32.

nunla ilgili Teftâzânî, Kemal b. Ebi Şerif, Nevevî ve Tarsûsî'den kaynak gösterir. Teftâzânî'den zaruret hâlinde halifenin Kureyş dışından biri olabileceği görüşünü aktarır. Kemal b. Ebi Şerif'ten, Kureyş'ten âdil biri veya halifeliği üstlenebilecek biri bulunamazsa, Kureyş dışından birinin halife olabileceği görüşünü nakleder. Nevevî'nin, Kureyş'ten halifeliğin şartlarını haiz biri bulunmazsa, Kinâne'den, ondan da bulunmazsa Hz. İsmail soyundan, ondan da bulunmazsa bir acemîn yani Arap olmayan bir kişinin halife olabileceği görüşünü aktarır.

Muhammed Ebû Zehra, hilâfette Kureyşîlik şartını aramaz. Bu görüşünü hadislerle destekler:

"İnsanlar bu konuda Kureyş'e tâbidirler. Müslümanlar Kureyş'in Müslümanlarına, kâfirler ise Kureyş'in kâfirlerine tâbidirler."[102]

"Bu iş Kureyş'e aittir. Onlar dini ayakta tuttukları sürece Allah, onlara düşmanlık yapanları yüzüstü süründürür."[103] hadislerini delil olarak gösterir.

Buna göre, Kureyş dini ayakta tuttuğu sürece, halifelik onlara aittir. Aksi takdirde, halifelik başkalarına geçecektir. Hadislerden çıkan sonuç, bu hadislerin vücub veya hilâfetin sıhhat şartını ifade etmediğidir. Sadece Hz. Peygamber, öncelik veya tercih açıklaması yapmıştır.

"Dostum (Hz. Peygamber) bana, başımıza, burnu kesik bir Habeşli (öncesi) köle dahi geçse, onu dinleyip ona itaat etmemi öğütledi."[104]

"Başınıza, kafası kuru üzüm tanesi gibi (simsiyah) bir Habeşli (öncesi) köle dahi geçirilse, onu dinleyin ve ona itaat edin."[105]

"Başınıza, burnu kesik siyah bir (öncesi) köle dahi getirilse, sizi Allah'ın kitabıyla yönettiği sürece, onu dinleyin ve ona itaat edin"[106]hadisleri de bunu göstermektedir.

---

[102] Buhârî, "Menâkıb", 1; Müslim, "İmamet", 1, 3; Ahmed b. Hanbel, 1, 5, II, 243, 261.

[103] Buhârî, "Ahkâm", 2, "Menâkıb", 2.

[104] Müslim, "Mesacid", 240; İbn Mace, "Cihad", 39.

[105] Buhârî, "Ahkâm", 4; Ahmed b. Hanbel, III, 114.

[106] Müslim, "Hac", 311; Tirmizî, "Cihad", 28, Ahmed b. Hanbel, IV, 70.

Nasların genelinden hilâfetin daima ve sadece Kureyş'e ait olacağı sonucunu çıkaramıyoruz. Başkalarının imâmeti de caizdir.[107]

Yukarıdaki bilgiler ışığında özetle şunları söyleyebiliriz:

1. "İmamlar Kureyş'tendir." hadisi ile ilk halifeler kastedilmiştir. Bu şart süreklilik arz etmez. Ayrıca bu şart mutlak değildir. Birtakım naslarla takyid edilmiştir. Hz. Peygamber (sas), haberî olarak hilafetin otuz sene süreceğini sonra meliklik olacağını bildirmiştir.

2. İbni Haldun'un da belirttiği üzere, o devirde bütün Arapların üzerinde birleşebileceği devlet başkanı ancak Kureyş'ten olabilirdi. O devirde İslâm'a hizmet ve sosyal statü açısından halk tarafından kabul görebilecek bir lider ancak Kureyş'ten çıkabilirdi.

3. Irkçılığı kaldırmak üzere gelen bir dinin, yönetimi, ehil ve âdil olmayan bir kabilenin tekeline vermesi düşünülemez.

4. İslâm, emânetleri ehline vermeyi emretmektedir. Ehil olmayan kimsenin, Müslümanların hangi kabile veya ırktan olursa olsun devlet başkanı olmaları, Şeriatın ehliyet prensibiyle çakışmaktadır.

5. Kureyşîlik şartının illeti, onların güç, kuvvet ve asabiyetlerinin insanları yönetmeye yeterli olmasıdır. Sonraki dönemlerde ve günümüzde Kureyş bu özelliklerini kaybetmiştir. Günümüzde halkın rızasını alma ve iktidarın şer'îliği hususunda asabiyetin bir önemi kalmamıştır. Dolayısıyla halifelik için Kureyşîlik şartı aranmaz.

O dönem için geçerli olan bu şart, Sahâbenin birlik ve bütünlüğünü sağlama ve seçilecek olan halifenin görevini yapması amacına dönük Kureyş kabilesinin gücünden faydalanmak için konulmuştur. Bundan halifenin güçlü bir kavme mensup olması gerektiği sonucu çıkar. Yoksa hilâfetin ilelebet Kureyş'te olacağı hükmü çıkmaz.

6. Kureyşîlik şartı Hz. Peygamber'in devlet başkanı olarak, dönemîn sosyolojik şartları çerçevesinde, ümmetin maslahatına dönük, kurulan yeni Müslüman toplum ve devletin bekasını sağlama amacı taşıyan bir tasarrufudur.

---

[107] Ebû Zehra, *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, s. 76 vd.

Netice itibarıyla, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde, hilâfetin mutlak surette Kureyş'e tahsisi söz konusu değildir. Hadislerdeki Kureyşîlik vurgusu, dinin bir emri değil, dönemin siyasî şartları gereği ümmetin maslahatına yöneliktir. Hz. Peygamber (sas), devlet başkanı olması hasebiyle, ümmetin birliğini sağlamak üzere, Arapların etrafında birleşebilecekleri Kureyş kabilesine vurgu yapmıştır. Ondan sonra gelecek devlet başkanları, kendi döneminin şartlarına göre bir tutum sergileyeceklerdir. Ümmet de bu çerçevede hareket edecektir. Hz. Peygamber devrinde Müslümanların yönetimini Kureyş'in üstlenmesi gerekiyordu. Daha sonraki dönemlerde hilâfet şartlarını haiz başka kabile ve milletlere mensup Müslümanlar üstlenebilir. Tarih de bu yönde zuhur etmiştir. Bunun yanında Kureyş ile ilgili pek çok hadîs-i şerîfin, Kureyş'in gelecekte nasıl olacağına dair haber verme maksadına dönük olduğunu da söyleyebiliriz.

Kureyşilikten kasdolunan maksat, Kureyş'ten kalkar da başka bir asabiyete intikal ederse hadis-i şerîfte belirtilen "emirler Kureyştedir" hadisi gereği başka bir ehil ve âdil olan halifenin bulunduğu millete geçer. Bugün Kureyş, Osmanlının devamı Türk milletindedir, diyebiliriz. Çünkü bütün Müslümanlar, liderliği bugün olarak Osmanlının devamı Türk milletinde görmektedirler. Hem asabiyet hem de ehliyet ve adâlet bu millette bulunur ve devam ederse Kureyşîlik bu millette devam eder demektir. Bu özellik de bu milletten kaybolur da başka bir millete geçerse Kureyşîlik artık o millete geçer.

Kureyşîlik ebedî bir şart değildir. Şâri'nin bu şarttan maksadı teberruk değil ehliyettir. O dönemde Kureyş, hilâfete ehildi. Ayrıca bütün Arapların boyun eğdiği, ümmetin birliğini sağlayabilecek bir kabileydi. Bu konunun medarı, nesep gücüyle kifâyettir. Kureyşîliğin soya dayalı bir şart olduğuna dair hiçbir delil yoktur.

İslâm Ümmetinin, birliğinin bozulmaması için asabiyet ve kuvvet sahibi Kureyş'e hak üzere oldukları müddetçe hilâfet işini tevdi etmiştir. Kureyş'e de Ensâr'a iyi davranmaları yönünde vasiyette bulunmuştur.

Eğer hilâfet, Ensâr'da kalsaydı Kureyş onlarla mücadeleye girişir ve ümmet fitne fesada girerdi. Bu nedenle Hz. Peygamber, bu işi muammaya bırakmayarak Kureyş lehine vasiyette bulunmuştur.

Hz. Peygamber kendisinden sonra olabilecek devlet başkanlığı sorunu için Kureyş'e atıf yaparak sahâbîye yol göstermiştir. O da bir devlet başkanı olarak devletin bekası ve bir peygamber olarak dinin ikamesi için titiz davranmıştır. Devlet başkanlığı için Kureyş'e atıf yapması O'nun bir devlet başkanı olarak, devletinin bekası için aldığı bir tedbirdir. O'nun bu kararı ilelebet vücub ifade eden bir hüküm değil, dönemin şartları gereği alınmış siyasi karardır.

İslâm teşride (yasamada) ve toplumu şekillendirmede asabiyeti temel kriter olarak önemsemediği için halifenin belirlenmesinde asabiyet yerine güçlü olma ve itaat edilme özelliklerine sahip bulunmak önemsenmiştir. Bunlar ise geçmişte olduğu gibi, asabiyete dayalı olarak ortaya çıkmayıp devlet düzeninden ve devletin sahip olduğu askeri güçten kaynaklandığından dolayı, böyle bir şart artık zorunlu görülemez. Halifenin meşru yolla ve Müslümanların rızası ile seçilmesiyle yetinmek gerekir. O halde şu anda böyle bir şartın şu şekilde olması icap eder:

Müslümanların yönetimini elinde bulunduran kimseye, halkın büyük kesimi tarafından teveccüh gösterilmesiyle itaat gerçekleşir ve halka yaptığı hizmetlerle kendisinden razı olunur. Böyle olunca, kamu idaresinden kaynaklanan bir gücün de sahibi bulunmuş olur. Onun varlığı ile birlik gerçekleşir ve anlaşmazlığa sebep teşkil eden hususlar ortadan kalkar."[108]

Buraya kadar zikrettiğimiz hususlardan da anlaşıldığı gibi, fakihler devlet başkanının Kureyş'ten olmasının gerekip gerekmediği hususlarında farklı görüşler ortaya koymuşlar ve görüşlerini teyit etmek için de deliller getirmişlerdir. Ancak çağdaş İslâmî yönetim için böyle bir problemin varlığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü şu anda İslâm'ın ön gördüğü şekilde bütün İslâm toprakları ne tek bir devlettir, ne de müslümanlar tek bir devlet başkanının etrafında

[108] Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*, Dâru'l-Fikr, Şam 1989, VI, 698.

birleşmiştir. Diğer taraftan bu mümkün olsa bile acaba günümüzde gerçekten Kureyş'e mensup olduğu sağlam kaynak ve sahih delillerle ortaya konulabilecek ve devlet başkanında aranan şartlara haiz kaç kişi bulunmaktadır? Bizim bu konuyu ele almamızın nedeni, devlet başkanında böyle bir şartı arayanların da olduğunu belirtmek ve konuya farklı yönlerden bir bakış açısı sunmaktır.

3. İmamın Masum ve Zamanındakilerin En Üstün Olması Şart Değildir

Masumiyet ancak peygamberlere has bir özelliktir. Evliyanın masum olmayacağına bir delil de yoktur. Ancak peygamberlerin masumiyeti vâcib, evliyanın mahfûziyeti caizdir. Çünkü peygamberlerin masumiyetine dair deliller sağlamdır. Ama evliyanın mahfûz olmalarının garantisi yoktur. Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Allah Teâlâ'nın evliyasını korumayacağına dair de koruyacağına dair de bir nas yoktur. İşte böyle olunca yani iki tarafı müsavi olunca buna câiz denmektedir. Netice garantili masumiyet, ancak peygamberlere hastır. Evliyanın da korunmuş olmaları câiz ve mümkündür ama garanti değildir.

İbn Teymiye, ulemânın geneli de masumdur, biri hata ettiği zaman diğeri tarafından düzeltilir, der. Zira Hz. Peygamber (sas),

"إِنَّ أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ"

"Muhakkak benim ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez"[109] *buyurmuştur.*

İmamın, zamanındakilerin en üstünü olması şart değildir. Çünkü önemli olan imametteki maksat, makâsıd-ı şerîat olan can, akıl, din, nesil ve malın korunması, maslahatların muhafazası ve mefsedetlerin defidir. İki adaydan birisi bunları yapmaya daha layık ve ehil olursa o kimse tercih edilir.

İmamın tam ve mutlak bir velâyet sahibi, siyâsî görüşü kuvvetli, ilmi, adâleti, yeterliliği ve cesâretiyle hükümleri tatbik etmeye, İslâm

[109] İbn Mâce, "Fiten", 8.

ülkesinin sınırlarını korumaya, mazlûmun hakkını zâlimden almaya muktedir olması şarttır.

İmamın tam ve mutlak velayet sahibi olması; kâfir, köle, kadın, çocuk ve deli değil; Müslüman, hür, erkek, akıllı ve buluğ çağına ermiş kimse olması demektir.

4. Siyâsî Görüşünün Kuvvetli Olması

İmamın siyâsî görüşünün kuvvetli olması; fikir ve görüş isabetliliği, düşüncesinin kuvvetliliği, bu iki yönünün müslümaların işlerindeki tasarrufta ortaya çıkması ve başarı, eser, ahlâk ve çevresindekilerin enerjilerini harekete geçirmesi gibi galip insanların özelliklerine sahip olması demektir.

5. Muktedir Olması

İmamın hem ülkenin sınırlarını korumaya hem şahısların haklarını haksızdan almaya muktedir olması gerekir. Böyle olunca imam, halka güven verir ve yönetimi altındaki insanlar arasında huzuru sağlar.

İmam Âmidîye göre İslâm uleması, imamete ehil olmanın şartları konusunda sekiz şart üzerinde ittifak, dört şartta da ihtilaf etmişlerdir.[110]

İttifak edilen şartlar:

1) Müctehid olmak

2) Harpte ve askerî meselelerde basiret sahibi olmak

3) Cezaları tatbike, suçlulara cezalarını vermeye ve mazlumun hakkını zalimden almaya güç yetirebilmek

4) Âdil olmak

5) Mükellef-âkıl ve bâliğ olmak

6) Erkek olmak

---

[110] İbn Nüceym, *Kitâbü'l-Eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi'l-İmâmi'l-a'zam Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân*, Kahire 1322, s.151-156.

7) Hür olmak

8) Hükmünü geçirmeye ve emrinden çıkanı yenmeye gücü yetmek

İhtilaf edilen şartlar:

1) Kureyşten olmak

2) Hâşimî olmak

3) Masum olmak

4) Zamanın en faziletlisi olmak

Bunlardan başka Maverdî şu şartları da ilave etmiştir:[111]

1) Göz, kulak, dil gibi hislerin sağlam olması

2) Vücut sakatlığı veya akıl hastalığı ile malul olmaması

6. İmâmete Geliş Yolları

1) Nitelikli çoğunluk veya ehl-i hal ve'l-akd da denilen İslâm'ın prensiplerini iyi bilen, Müslümanların güvenini kazanmış akıl ve rey sahibi kimseler tarafından seçimle iş başına gelmek. Ensâr ve Muhâcirlerin de bulunduğu temsilciler arasından Hz. Ebû Bekir'in seçilmesi gibi.

2) Önceki idarecinin aday önerisinde bulunması ve Müslümanların da gösterilen adayı onaylaması ile. Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir tarafından istihlaf yani aday gösterilmesi gibi.

3) Halifenin belirlenmesinde kendilerine yetki verilen ve kendileri de halife olabilecek yetkinlikteki kimselerin oluşturduğu şura heyetinin aralarından birisini halife olarak seçmesiyle. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin tesbit edilmeleri gibi.

Hulefâ-i Râşidîn'in her birisinin değişik şartlar ve yöntemlerle iş başına gelmesinden hareketle şunu söylemek mümkündür ki, İslâm'da devlet başkanını veya başka bir başkanı belirlemede tek tip bir

[111] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 7.

yapı yoktur; mevcut şartlara göre değişkenlik arz eden bir durum söz konusudur.

7. Hilâfetin Süresi ve Azledilme Sebepleri

Halife veya imam, azledilmeye sebep olacak herhangi bir şey ortaya çıkmadığı, sağlık durumu görevini yerine getirmesine engel olmayacak bir duruma girmediği ve istifa/ferağat etmediği sürece görevde kalmaya engel yoktur. İslâm idare sisteminde halifeler muvakkaten değil kaydı hayat şartıyla iş başına getirilirler ve eğer yukarıdaki şartlar söz konusu değilse ölene dek bu görevde kalırlar. İslâm'ın ve müslümanların maslahatı için genel bir kaide olarak belirli bir süre de konabilir. Buna bir engel de yoktur. Hulefâ-yi Râşidîn'in hilafet süreleri ise halife olduklarından itibaren hayatları boyunca devam etmiştir.

8. İmam, "Fâsık ve Zâlim Oldu, Allah Teâlâ'ya İtaatten Çıktı" Diye Azledilmemesi

İmam veya halife, masum değil ki hata ve günahdan korunsun. İmametin ne başında ne de devamında masumiyet şart değildir. Hata etti, fâsık oldu ve hatta zulmetti diye azledilmez. İmamın azledilmesiyle fitne ve fesadın çıkması kuvvetli ihtimal ise bu imamın azli câız olmaz. Çünkü büyük mefsedetten korunmak için küçük mefsedete katlanılır ve büyük maslahata ulaşmak için küçük maslahat terk edilir. Yoksa imamın masumiyet şartı câiz olmadığı gibi imamın fısk ve zulüm gibi günah işlemesi de câiz değildir. Herhangi bir mü'minin bile fısk ve zulmüne cevaz verilmezken imamın da fısk ve zulmüne cevaz verilmez. Bu câiz değildir diye imamın azline fetva verilmez. Böyle bir fetva, fitne ve fesada sebep olabilir.

9. İmamın Azlini Gerektiren Sebepler

1. Kâfir olmak-dinden dönmek
2. Namazı ve namaza daveti terk etmek
3. Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyi terk etmek
4. Düşmanın elinde kurtulamayacak şekilde esir düşmek

5. Halifeliğe zorla geçen birisinin isyanı
6. Aklın kaybolması, körlük, sağırlık ve dilsizlik gibi yetersizlik
7. İstifa/ferağat

4. Kur'ân ve Hadise Göre Yöneticinin Sıfatları ve Görevleri

a) Ehil ve Âdil Olmak

Müslüman yönetici için ehliyet ve adâlet en başta gelen temel iki özelliktir. Allah Teâlâ şu iki âyet-i kerîmeden ilkinde önce ehliyet sahibi olmayı sonra adâletle hükmetmeyi, ikinci âyette de hakkı ve halkı gözetip itaati/hakka uymayı emretmektedir:

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۙ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾

"Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür."

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ülû'l-emre (âlimlere ve âmirlere) de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûl'e götürün (Kitab'a ve Sünnet'e başvurun); bu hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir."[112]

Allah Teâlâ, bizlere işleri ehline vermemizi emretmektedir. İşlerin en önemlilerinden birisi de insanları yönetmek-idare etmektir. Mül-

[112] Nisâ sûresi (4), 58, 59.

kün yani idarenin, idareciliğin ve hâkimiyetin iki esası önce ehliyet sonra adâlettir.

Ehliyetin önemi hakkında şu hadîs-i şerîfi sunmak yeterlidir:

Ebû Hüreyre (r.a.)'nin rivayetine göre şöyle demiştir:

Hz. Peygamber (s.a.s.) aramızda (Ashabla bir konuda) konuşurken bir bedevî geldi ve Kıyâmet ne zamandır? dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu:

-"*Emânet zayi edilince Kıyâmeti bekle!*" O bedevî, o (emanetin) zâyi edilmesi nasıl olacak? diye sorunca şöyle buyurdu:

-"*İşler ehlinden ehli olmayana verilirse Kıyâmeti gözle!*"[113]

Devlet yönetimi, yönetimin herhangi birimi ile ilgili idare işi, mahkeme işleri; fetvâ, imamlık, tedrîsât, hitabet ve diğer genel konular gibi işleri, hak kazanamamış, şartlarını elde edememiş kimselere vermek o işlerin kıyâmeti demektir.

İnsanlar, idarecilerinin dinine göre hareket eder, denilmiştir. İdareci bozulunca yani idare işinin ehli değilse toplum daha çabuk bozuluverir.

Adâleti uygulayacak olanlar hakkında Hz. Peygamber (sas):

"*Şüphesiz ki, adâletle iş görenler, Allah katında nûrdan minberler üzerinde Rahman'ın sağında olacaklardır. Gerçi O'nun her iki eli sağdır. Bunlar hükümlerinde, ailelerinde ve idaresi altındakiler hakkında adâlet gösteren kimselerdir*" buyurmuştur.[114]

b) Sorumluluk Bilincinde Olmak

Yöneticinin her insan gibi önce yaratıcısı olan Allah'a (c.c.) karşı, sonra da yönettiği topluma karşı sorumlulukları vardır. Yönetici, Allah'a (c.c.) karşı sorumlu olduğu ibadetleri yerine getirirken, yönettiği topluma karşı ise sorumluluğunun başında toplumda ma'rufun yaygınlaşması ve münkerin hâkimiyetinin yok olması için çalışması gelir.

---

[113] Buhârî, "İlim", 2; Ahmed b. Hanbel, III, 362.

[114] Müslim, "İmâre", 18; Nesâî, *Âdâbu'l-Kudât*, 1; Ahmed b. Hanbel, II, 160.

Allah Teâlâ'nın, yöneticiden yapmasını istediği öncelikleri şunlardır:

﴿ اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴾

"Onlar, kendilerini yeryüzünde iktidar mevkiine getirirsek namazı dosdoğru (dâimî) kılarlar, zekâtı verirler, ma'rûfu emrederler ve münkeri yasak ederler. İşlerin sonu Allah'a (döner)."[115]

Hz. Peygamber (s.a.s.) herkesin, özellikle de insanlardan sorumlu olanların sorumluluklarını şu hadis-i şerîfinde şöyle belirtmiştir:

"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden (idaresi altındakileri) sorumludur. İnsanlar üzerinde olan (idareci) bir çobandır; o sürüsünden (halkından) sorumludur. Kişi aile fertlerine çobandır. O da onlardan sorumludur. Kadın kocasının evine ve çocuklarına çobandır. O da onlardan sorumludur. Köle, sahibinin malına çobandır, o da ondan sorumludur. Dikkat! Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden sorumludur."[116]

İdareci, Müslümanların yaşlılarını babası yerine koymalı, gençlerini kardeşi kabul etmeli, çocuklarını kendi çocukları gibi düşünmeli, kadınlarını ise kız kardeşi ve annesi gibi kabul etmeli! Onlara annesine, babasına, kardeşine ve çocuklarına yaptığı gibi muamele etmelidir.

c) İstişare Etmek

Yöneticinin en önemli görevlerinden birisi de ilim, basiret, tecrübe, ehliyet, adâlet, insaf, güvenirlik ve takvâ gibi özelliklere sahip olanlarla istişâre etmesidir. Zira istişâre, Allah Teâlâ'nın emridir. Şöyle ki:

﴿ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ ۚ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾

---

[115] Hacc sûresi (22), 40.

[116] Müslim, "İmâre", 20; Buhârî, "Cum'a", 11, "Cenâiz", 32, "Nikâh", 81; "Ahkâm", 1; Ebû Dâvûd, "İmâre", 1, 13; Tirmizî, "Cihâd", 27; Ahmed b. Hanbel, II, 5, 54, 55, 108.

"Onlarla iş hakkında istişâre et! Bir kere de azmettin mi artık Allah'a tevekkül et (güvenip dayan). Çünkü Allah, kendine tevekkül edenleri sever."[117]

İstişâre, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ve şu âyet-i kerîmeye göre övülen mü'minlerin özelliklerindendir:

"Bunların işleri aralarında müşâvere (ile)dir."[118]

d) Halka Değer Vermek

Yönetici, kendisine hizmet edilen efendi değil, kendisi bizzat hizmet eden efendi olmalıdır. İşte bu konuda bize en büyük örnek Hz. Peygamber'dir. Öyle olmuş ki evine gelen ashâbına bizzat kendisi hizmet etmiştir. Kendisini (s.a.s.) ziyarete gelen bir yabancı, ayakta misafirlerine su dağıtan kimseyi Peygamber değil, köle zannetmiş de "bu kavmin efendisi kimdir?" diye sorunca, Hz. Peygamber Efendimiz, ayakta su dağıttığı esnada o ziyaretine gelen şahsa dönmüş ve:

"Kavmin efendisi onlara hizmet edendir."[119] buyurmuştur.

Çevresine rıfk ile ve yumuşaklıkla davranmalıdır. Bu konuda da Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ"

"Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrum ise, hayırdan mahrum olur."[120]

e) Müjdelemek, Nefret Ettirmemek, Kolaylaştırmak, Zorlaştırmamak

Rasûlullah (s.a.s.), ashabından herhangi birisini herhangi bir işine gönderdiği zaman:

"بَشِّرُوا وَ لَا تُنَفِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا"

---

[117] Âl-i İmrân sûresi (3), 159.

[118] Şûrâ sûresi, (42), 38.

[119] Aclûnî, İsmaîl b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-elbâs*, Beyrut 1351, I. 462.

[120] Müslim, "Birr", 74; Ebû Dâvûd, "Edeb", 9; Ahmed b. Hanbel, IV, 362, 366.

"Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz! Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız!" buyurmuştur.[121]

İslâm'da idarecinin görevi İslâm toplumunun huzur ve refahını temîn etmektir. Bunun da yolu, idaresi altındakilerin işlerini zorlaştırmayıp kolaylaştırmaktan geçer.

f) Halkı İçin Çalışmak, Samimi Olmak ve Hıyanet Etmemek

Bu konuda da Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"مَا مِنْ أَمِيرٍ يَلِي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ لَا يَجْهَدُ لَهُمْ وَيَنْصَحُ إِلَّا لَمْ يَدْخُلْ مَعَهُمُ الْجَنَّةَ"

"Eğer bir emîr/âmir Müslümanların idare işini üzerine alır sonra onlar için çalışıp samimiyet göstermezse onlarla birlikte cennete giremez."[122]

Hıyaneti helal itikad eden kâfir olur ve o itikad üzere de ölürse ebediyen cennete giremez. Fakat helal itikad etmezse dinden çıkmaz, ancak cennete ilk girenlerden olmaz. Bu gecikme ona bir cezadır. İdare işinde hıyânet eden, zulmeden, görevini yerine getirmeyen kimsenin âhirette kurtulması çok zordur.

Bir başka hadîs-i şerîflerinde de şöyle buyurmuştur:

"مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْتَرْعِيهِ اللهُ رَعِيَّةً يَمُوتُ يَوْمَ يَمُوتُ وَهُوَ غَاشٌّ لِرَعِيَّتِهِ إِلَّا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ"

Bir başka hadis-i şerîfte Hz. Peygamber (sas):

"Allah'ım! Bir kimse ümmetimin işinde bir vazife alır da onlara zorluk gösterirse sen de ona zorluk göster! Bir kimse ümmetimin işinde bir vazife

---

[121] Müslim, "Cihâd", 6; Ebû Dâvûd, "Edeb", 20; Buhârî, "İlim", 11.

[122] Müslim, "İmâre", 22.

alır da onlara hoş muamele ederse sen de ona hoş muamele eyle!" buyurmuştur.[123]

İdarede zorluk görenler, halka zorluk gösterenlerdir; kolaylık görenler ve Allah'tan yardım alanlar da halka iyi muamele edenlerdir.

Yöneticiler, halka zorluk göstermeyen, davranışlarıyla nefret toplamayan ve işleri kolaylaştıran bir yol izlemelidirler. Zira halk, nefret etmeye başladığı zaman yöneticiden soğur ve desteğini çeker. Bunun sonucunda da işler aksamaya ve tıkanmaya başlar.

5. Hz. Peygamber'in Ashabına Göre Halkın Görevleri

a. Yöneticiyi Tesbit Etmek

Halkın/yönetilenin sorumluluğu veya görevi kendisini yöneten yöneticiyi tesbit etmek, ehil ve âdil olanı seçmek veya iş başına getirmektir. Bunun yolu Asr-ı Saadet'teki uygulamalardır.

b. Emîri Seçebilecek İnsanlarda Aranan Şartlar

a) Adâletin bütün şartlarına sahip olmak

1. Büyük günahlardan sakınmak
2. Küçük günahlara devamdan kaçınmak
3. Hırsızlık gibi kişiyi küçük düşürücü fiillerden sakınmak
4. İnsan vakarı ile uyuşmayan şeylerden sakınmak

b) Emîrliğe/imâmete ehil olmanın şartlarını ve kimin bu işe daha layık olduğunu ayırt edebilecek seviyede bilgi sahibi olmak

c) Millet ve din işlerini düzenleyip idare etmede kimin daha salahiyetli olduğu hakkında görüş ve bilgiye sahip olmak[124]

c. İmamı Seçecek Kimselerin Sayısı Hakkında İki Görüş Vardır

a) İmamı seçecek olanların her ilde çoğunluğu oluşturmaları gerektiğini ileri sürenler

---

[123] Müslim, "İmâre", 19; Buhârî, "Cum'a", 29, "Menâkıb", 25.

[124] Mâverdî, *Ahkâmu's-sultâniyye*, s. 6.

b) İmamın ehl-i hal ve'l-akd denilen nitelikli çoğunluk tarafından seçilmiş olması da meşruiyeti bakımından yeterli görülmüştür. Nitelikli çoğunluğun sayısı ile ilgili kesin bir rakam vermek uygun olmayacaktır, zira bunların sayısı zamana ve şartlara göre değişiklik arz edecektir. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) seçimiyle sonuçlanan Sakife toplantısında bunların sayısı takriben 100 iken Hz. Osman'ın seçiminde altıdan ibarettir.

Ancak hangi usul ile olursa olsun, başkan veya yönetici seçilirken; İslâm, yöneticide ehliyet, adâlet, ahlâk, Hakk'ın ve halkın hukukunu gözetmek gibi temel hususları arar. Yani önemli olan seçilen müslüman şahsın, ehil, âdil ve istikâmet sahibi olması ve işbaşına geçince de İslâm ile amel etmesidir.

6. İslâm'da İdareciliğe Talip Olmanın Yeri

Ehliyet ve liyakati olmayanlara idarecilik vermek haramdır. Ehil olmayanın idareciliği talep etmesi haram olduğu gibi bu isteğe olumlu cevap vermek de haramdır.[125]

Başkanlığa geçirilecek veya geçecek kişi yukarıda sayılan özelliklere sahip değilse, bu özelliklere sahip olan kimsenin, eğer kendisinden başka kimse de yoksa veya var da gaflet ediyorsa işte o zaman başkanlığı veya idareciliği istemesi vâcib olur.

Bu sözümüzün delili Hz. İbrahim Aleyhisselam'ın Kur'ân-ı Kerîm'de geçen şu duasıdır:

﴿ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴾

"(Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! derler."[126]

---

[125] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 59.

[126] Furkân sûresi (25), 74.

Bir toplumda sâlihler gaflet ederlerse fâsık kimseler idareci olur, onlar da toplumu kendilerine göre idare ederler.

Diğer bir delil de Hz. Yusuf Aleyhisselam'ın Mısır'da yönetime talip olduğunu bildiren şu âyet-i kerîmedir:

﴿ قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴾

"Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim" dedi."[127]

İdareciliği istemeyi gerektirecek bir zorunluluk yoksa, bu işi yapabilecek ehliyette başka kimseler var ise idarecilik istemek câiz olmaz.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Ebû Zer'e (r.a.) valilik görevi vermemiş ve şöyle buyurmuştur:

"Ey Ebû Zer! Sen zayıfsın. Bu valilik bir emanettir. Gerçekten kıyâmet gününde o (idarecilik) kepazelik ve pişmanlıktır. Yalnız onu hakkı ile alarak o hususta üzerine düşeni yapan müstesnadır."[128]

Yine aynı mânada Abdurrahman b. Semüre, emirlik isteyince Hz. Peygamber (s.a.s.):

"Ey Abdurrahman! Emirliği/idareciliği isteme. Çünkü isteyerek sana verilirse onunla baş başa bırakılırsın. İstemeden sana verilirse onun uğrunda yardım görürsün" buyurmuştur.[129]

7. Biat ve Biatin Çeşitleri

a. Biat

Biat, bir kimsenin diğer bir kimseye razı olduğunun alâmeti olarak, razı olunan kimsenin elini tutmaktır; alış-veriş sonunda tarafların birbirlerinin ellerini tutmaları gibi.

---

[127] Yusuf sûresi (12), 55.

[128] Müslim, "İmâre", 16; Ahmed b. Hanbel, V, 173.

[129] Buhârî, "Ahkâm", 5, 6; Müslim, "İmâre", 13; Ebû Dâvûd, "İmâre", 2; Nesâî, "Kudât", 59; Tirmizî, "Nüzûr", 5; Dârimî, "Nüzûr", 9.

Biat, âyet[130] ve hadîs-i şerîflerle[131] sabittir.

b. Biatin çeşitleri

1) Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yapılan, İslâm'a giriş biati,

2) Akabe'de, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) savunmak için yapılan biat,

3) Hudeybiye'de, savaştan kaçmamak üzere ashaptan alınan biat,

4) Halifelere, Kitap ve Sünnet'e uydukları müddetçe dinleme ve itaat biati,

5) Yermük'deki mücahitlerin bir iş üzerinde anlaşmaları biati.

Bu konuda biat denilince bunlardan 4. sırada yer verilen, halifelere yani devlet başkanlarına Kitap ve Sünnet'e uydukları müddetçe onlara itaat etmek üzere yapılan biat anlaşılır.

Biat, kabul etmenin, razı olmanın alâmeti olarak yapılır. Devlet başkanının kendisini biate arz etmesi vaciptir. Biat edene de dinlemek ve itaat etmek vaciptir. Başkan, hak üzere olduğu müddetçe, yapılan biat bağlayıcıdır. Bu konunun önemi hakkında Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim bir eli itaatten çıkarırsa kıyâmet gününde Allah'a hiçbir delili olmadığı halde kavuşur. Kim de boynunda bir biat olmadığı halde ölürse, cahiliye ölümü (gibi bir ölüm) ile ölür."[132]

İslâm'da imamet yani idarecilik konusu itikadî bir konu değil amelî konudur. Ameli terk edene kâfir değil fâsık denir. Ancak imanı terk edene kâfir denir.

Delîl-i kat'î ve sübût-i kat'î ile sabit olan amelî konuların tasdiki ise itikâdi bir konudur yani iman ile ilgilidir. İdarecilik de amelî bir konudur. Bunun tatbiki amele ait, tasdiki imânâ ait bir konudur.

---

[130] Mümtehine sûresi (60), 12; Fetih sûresi (48), 10, 18.

[131] Buhârî "Îmân", 42, "Cihâd", 138, "Salât", 3, "Zekât", 2, "Şurût", 1; Müslim, "Îmân", 97-98, "Birr", 5-6; Nesâî, "Bey'at", 6, 17; Ahmed b. Hanbel, V, 80, 224;

[132] Müslim, "İmâre", 58.

İslâm'ın uygulanması için elbette bir idareciye ihtiyaç vardır. Uygulamaya geçiş biat ile başlar. Biatin olmaması tatbikinin olmaması demektir. Biatin olmasını istememek de tatbikini istememek demektir. İslâm'ın tatbiki farz olduğuna, daha doğrusu hâkimiyetin, marufun emri ve münkerin nehyi ancak idarecinin başkanlığında olacağına göre idareciye biat işte bu maksatlar içindir.

Cahiliye döneminde bir baş yoktu. İdareciliğin olmaması cahiliye dönemine benzemektir. Müslüman, Ehl-i Hall ve'l-Akd veya seçmeye ehil olanlar tarafından seçilen bir imama veya halifeye biat etmek farzdır. Farzı terk eden günahkâr olur, kâfir olmaz. Ancak bu farzın terk edilmesini helal itikad ederse kâfir olur ve bu itikad üzere de ölürse cahiliye ölümü yani kâfir olarak ölmüş olur.

8. İtaatin Kısımları ve İtaatin Ölçüsü

a. İtaatın Kısımları

a) Mutlak itaat: Allah Teâlâ'ya ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yapılan itaattir

b) Mukayyet itaat: Mü'minlerden emir sahiplerine karşı yapılan ve Hakk'a uydukları, hakkı uyguladıkları müddetçe devam eden itaattir.

Bu iki itaati de belirten âyet-i kerîme şudur:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾

"Ey İman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin ve sizden olan ulu'lemr (âlim ve âmir) olanlara da. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûl'e (Kitab'a ve Sünnet'e) götürün. Bu, daha hayırlı ve netice itibariyle en güzel olandır."[133]

[133] Nisâ sûresi (4), 59.

Âyet-i kerîmede, hem Allah'a **"itaat edin"** emri hem Peygamber'e **"itaat edin"** emri ayrı ayrı zikredilmiştir. Ulu'l-emre **"itaat edin"** emri ayrı olarak zikredilmemiştir. Çünkü Allah'a ve Peygamber'e itaat, mutlaktır ama ulu'l-emre itaat mutlak değildir. Zira Allah da hüküm koyucu, Peygamber de Allah'ın öğretmesiyle hüküm koyucudur. Ama ulu'l-emri oluşturan müctehid âlimler de hüküm koyucu değil ancak hüküm çıkarıcıdırlar. Âmirler de hüküm koyucu değildirler. Yani Allah'a ve Rasûle itaat eden ulu'l-emre itaat edin demektir.

b. Ulu'l-emr iki kısımdır: Âlimler ve Âmirler

Âlimler yani müctehidler Kur'ân-ı Kerîm'den ve hadîs-i şerîflerden hüküm çıkardığı müddetçe onları dinleyin ve uyun demektir. Zira helali ve haramı belirleyen, hüküm koyan, dinî konuda hüküm koyma kasdıyla emreden ve nehyeden ancak her şeyi en iyi ve en isâbetli bilen Allah Teâlâ, Allah'ın öğrettiği ve yetiştirdiği Rasûlüdür.

Kur'ân ve Sünnet'e uydukları yani İslâm Hukuku ile amel ettikleri müddetçe âmirleri dinleyin ve itaat edin demektir.

Devamındaki cümle müctehidlere emirdir. Müctehidlerin, Allah'a müracaatı Kur'ân'a müracaattır, Rasûl'e müracaatı da kavlî, fiilî ve takrîrî Sünnet'e müracaattır.

Emîre/âmire itaat ve isyan hakkında Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ، وَمَنْ يَعْصِنِي فَقَدْ عَصَى اللهَ، وَمَنْ يُطِعِ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي"

"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Her kim bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Bir de kim emîre itaat ederse bana itaat etmiş, kim emîre isyan ederse bana isyan etmiş olur."[134]

---

[134] Müslim, "İmâre", 32, 33; Buhârî, "Cihâd", 109; Nesâî, "Bey'at", 27; İbn Mâce, "Cihâd", 39; Ahmed b. Hanbel, II, 93, 244, 252.

c. İtaatin Ölçüsü

Âmirlere itaatin ölçüsü hakkında Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ. فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ. إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ"

"Müslüman bir kimseye sevdiği, sevmediği (her) hususta (idareciyi)dinleyip itaat etmek gerekir, (Allah'a) isyan etmesiyle emr olunması müstesnadır. Eğer masiyet (haram olan şey) emredilirse ne dinlemek vardır ne de itaat."[135]

Özetle, Allah Teâlâ, önce işleri ehline vermeyi, adâletle hükmetmeyi ve kaynağı Kitap ve Sünnet olan İslâm'a göre itaati ve uygulamayı emretmektedir.[136]

D. ARKASINDA NAMAZ KILINACAK KİMSE

İyi veya kötü mü'min olan herkesin arkasında namaz kılmak câizdir. İyi veya kötü olan fakat imanlı olduğu bilinen herkesin cenaze namazı kılınır.

Allah Teâlâ'yı, Rasûlullah (s.a.s.)'ı ve Rasûlullah'ın getirdiklerini tasdîk ettiği ve inkâr etmediği müddetçe mü'mindir. Mü'minin de arkasında namaz kılınır. Biz bunu âyetlerin ve hadîslerin genelinden çıkarıyoruz. İşte bir delil:

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"اَلْجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ، بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا؛ وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَيْكُمْ خَلْفَ كُلِّ مُسْلِمٍ، بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ؛ وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ، بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ"

---

135 Müslim, "İmâre", 38; Buhârî, "Ahkâm", 4; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 87; Tirmizî, "Cihâd", 29; Nesâî, "Bey'at" 34; İbn Mâce, "Mukaddime", 40.

136 Nisâ sûresi (4), 58, 59.

"İyi olsun kötü olsun, her emîrle birlikte cihad size vâcibtir. İyi olsun, kötü olsun, her müslümanın arkasında namaz kılmak vâcibtir büyük günah işlese de. İyi olsun kötü olsun her Müslüman üzerine cenaze namazı kılmak vâcibtir büyük günah işlese de."[137]

Dil ile cihad, ulemaya farzdır; el ile cihad bütün ümmete farzdır. Bir kısmı bunu yaparsa diğerlerinden farz-ı kifâî olarak düşer. Eğer istilaya uğranırsa kadın-erkek her kese farz olur. Cihadın genel komutanı devlet başkanı veya görev verilen komutanın fıskı bahane edilerek cihad emîrinin arkasında cihad terk edilmesi âyet ve hadîslerin genelinden çıkarılan hükme göre cihadın terk edilmesini doğurur ki bu da müslümanların zillete düşmesine sebep olur ki bu da İslâmî otoritenin zayıflamasına götürür ki bu da haram olur.

Âlimler, fâsıkların, sapık fikir sahiplerinin ve ehl-i bid'anın arkasında namaz kılmışlardır.

Bu kimselerin arkalarındaki namaz, fıskları, fikir bozuklukları ve bid'atları küfür haddine varmadıkça câiz olur. Ama mekruhen câizdir denir.

Mu'tezile bile fâsıkın arkasında namaz kılmayı câiz görür. Çünkü onlar günah işleyeni imandan çıkarır ama küfre de sokmaz, iki menzil arasında bir menzilde kalırlar, öyleyse kâfir olmadığına göre arkalarında namaz kılmak caizdir derler.

İyi veya kötü olan fakat imanlı olduğu bilinen herkesin cenaze namazı kılınır.

Teftâzânî, bu konuda icma olduğunu söylemektedir.[138]

Bu konuda Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"صَلُّوا عَلَى كُلِّ مَيِّتٍ وَجَاهِدُوا مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ"

"Her (Müslüman olarak) ölenin üzerine namaz kılınız ve her emîrle birlikte cihad ediniz."[139]

---

[137] Ebû Dâvûd, "Cihad", 35 (2533).

[138] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 73.

[139] İbn Mâce, "Cenâiz", 31 (1525).

Taberânî, Ebû Naîm ve Dârekutnî, İbn Ömer'den merfu olarak iki muhtelif senetle şöyle bir hadîs rivayet etmişlerdir:

"صَلُّوا عَلَى مَنْ قَالَ لَاإِلَهَ إِلَّا اللهُ وَ صَلُّوا خَلْفَ مَنْ قَالَ لَاإِلَهَ إِلَّا اللهُ "

"Lâ ilâhe illallâh diyenin üzerine (cenaze) namazı kılınız ve Lâ ilâhe illallâh diyenin arkasında namaz kılınız!"[140]

E. SAHÂBENİN SADECE HAYIRLA ANILMASI

Sahâbe, Allah Teâlâ'nın, Kur'ân-ı Kerîm'inde ve Rasûlullah'ın da hadîs-i şerîflerinde övdüğü kimselerdir. Sahabe, Rasûlullah (s.a.s.)'ın sevdikleri, İslâm Dinini yaşayıp yayan ve İslâm'ı âleme yansıtan, İslâm davasını hayatlarıyla savunan kimselerdir. Bu sebeple sahâbeyi hayırdan başkasıyla anmaktan kaçınılır. Ashâb'a, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ashâbı olduğu için dil uzatanlar ancak Rasûlullah'ın davasına düşman olanlardır. Çünkü Rasûlullah'a dost olan, Rasûlullah'ın dost oldukları-na da dost olur. İşte bundan dolayı Rasûlullah'ın ashâbına dil uzatmak mü'min olan kimseye yakışmaz diyoruz. Mü'minlere yakışan şu âyet-i kerîmedeki gibi dua etmektir:

﴿ وَالَّذِينَ جَآءُو مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾

"Bunların arkasından gelenler (şöyle) derler: 'Ey Rabbimiz, bizi ve iman ile daha önden bizi geçmiş olan (din) kardeşlerimizi bağışla, iman etmiş olanlar için kalplerimizde bir kin bırakma. Ey Rabbimiz, şüphesiz ki Sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."[141]

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ mü'minleri üç sınıf olarak tertip etmiştir: Önce Muhâcirler, sonra Ensâr, sonra da bunların arkasından gelip de kendilerini hayır ile anan mü'minlerdir. Allah (cc) bize onların

---

[140] Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-elbâs*, II, 32. Dârekutnî, "İdeyn", 3.

[141] Haşr sûresi (59), 10.

aleyhinde konuşmayı değil onlar için istiğfarda bulunmamızı emretmiştir.

Her mü'mine gereken, Ashâb'a dil uzatmamaktır. Bununla beraber biz, Sahabe'nin ma'sûm olduklarını söylemiyoruz. Sahabenin birbirleriyle mücadele etmelerine gelince; birbirlerine ictihaddan kaynaklanarak birbirlerine karşı çıkmışlar. Elbette onların bir kısmının ictihadında isâbet oldu, bir kısmının da ictihadında isâbet olmadı. Bize gereken onların bu münakaşalarını bu zamânâ taşımamaktır. Bize gereken âyetteki gibi onlar için istiğfar etmek ve ibret almaktır.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ"

"(Ey ileride gelecek Müslümanlar!) Ashâbıma sövmeyiniz! Sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın sadaka verse, Ashâbımdan birinin iki havuç (hurma) sadakasına erişemez hatta yarısına bile ulaşamaz."[142]

İşte bu hadîs-i şerif gösteriyor ki Ashaba sövmek haramdır.

Başka bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurmuştur:

"اللهَ اللهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُ عَرَضًا مِنْ بَعْدِي، فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ، وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ، وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي أَبْغَضَهُمْ، وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللهَ، فَمَنْ آذَى اللهَ، فَيُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ"

"Ashabım hakkında Allah'tan korkun! Benden sonra (Ashabımı düşmanlık için) hedef edinmeyin! Onları (Sahabeyi) seven bir kimse beni sevdiği için onları sevmiş olur. Onlara buğzeden/nefret eden, benden nefret ettiği için onlardan nefret etmiş olur. Onlara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana

[142] Buhârî, "Fedâilu Ashâbi'n-Nebî", 5; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 133.

eziyet edip inciten Allah'a eza edip incitmiş olur. Kim ki Allah'a eza ederse (Allah'ın) o kimseyi yakalaması (cezalandırması ve azap etmesi) yakındır."[143]

Başka bir hadîs-i şerîfte Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Ashabıma ikram edin. Çünkü onlar sizin hayırlılarınızdır."[144]

Sahabe arasında olan tartışmaların ve mücadelelerin haklı gerekçeleri ve meşru olduğuna dair yorumları vardır.

İmam Şâfiî'nin dediği gibi, "Allah bizi onların kanlarına ellerimizi bulaştırmaktan korudu, biz de dillerimizi onların kanlarına bulaştırmayalım."

Sahabeye yöneltilen kötü söz, eğer kat'î naslara aykırı ise küfürdür. Hz. Âişe'ye yapılan zina isnadı yani zina iftirası küfürdür. Çünkü Nur sûresi (24),11. âyetle Hz. Âişe (r. anhâ)'ya yapılan zina iftirasının asılsız olduğu sâbit olmuştur.

Sahabeye lanet etmek de yasaklanmıştır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), namaz kılanların ve Ehl-i kıblenin lanetlenmesini yasaklamıştır:

"Bir mü'mine lanet olsun demek onu öldürmek gibidir."[145]

Yine başka bir hadîs-i şerîfinde Hz. Peygamber (s.a.s.):

"Sıddîk bir kimseye lânetçi olması yakışmaz."[146] buyurmuştur.

Başka bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurmuştur:

"Lânet edenler kıyâmet gününde ne şefaatçi olabilirler ne de şehid!"[147]

Lânet, bir varlığın Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmak istenmesidir.[148]

---

[143] Ahmed b. Hanbel, V, 54, 57.

[144] Abdurrezzâk, *Musannef*, hadîs no: 20710.

[145] Buhârî, "Edeb", 44.

[146] Müslim, "Birr", 84.

[147] Müslim, "Birr", 84-85.

[148] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 383.

Hiçbir mü'minin, başka bir mü'min hakkında Allah'ın rahmetinden uzaklaştırma isteğinde bulunması düşünülemez. Bu durum mü'minin ahlâkı olamaz. Mü'minin sıfatı merhamet etmek ve yardımda bulunmaktır. Mü'minler birbirleri ile tek bir vücut gibidirler. Kendisi için istemediğini mü'min kardeşi için de istemez. Ne büyük günahtır ki, kıyâmet gününde şefaatçi olamıyor.

Teftâzânî, Hz. Hüseyni katleden veya katlini emreden veyahut onaylayan kimseyi lanetlemenin cevazı hakkında âlimler arasında ittifak olduğunu söylemiştir.[149]

F. AŞERE-İ MÜBEŞŞERE/CENNETLE MÜJDELİLER

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in kendilerini cennetle müjdelediği Aşere-i Mübeşşere (10 kişi)nin cennetlik olduklarına şehâdet ederiz.

Hz. Peygamber (s.a.s.), on kişi için cennetliktir, buyurduğu gibi Sahabeden nice kimseler için de cennetliktir, buyurmuştur. Tabii ki bir kimse hakkında cennetliktir diye bir hadîs yoksa onun için cennetliktir denmez, ancak müslümânâ hüsn-ü zan edilir cennetliktir inşaallah denir. Çünkü kâfirler cehennemliktir dendiği gibi mü'minler için de inşaallah imanlı olarak ölürler hüsn-i zannıyla cennetliktirler denir. Hakkında nas olmayan belli bir kimse için kesin olarak bu cennetliktir denmez.

Aşere-i mübeşşere diye bilinen cennetlikler hakkında Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"أَبُوبَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ وَ عُمَرُ فِي الْجَنَّةِ وَعُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَ عَلِيٌّ فِي الْجَنَّةِ وَ طَلْحَةُ فِي الْجَنَّةِ وَ الزُّبَيْرُ فِي الْجَنَّةِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فِي الْجَنَّةِ وَ سَعْدُبْنُ أَبِي وَقَّاص فِي الْجَنَّةِ وَسَعِيدُبْنُ زَيْدٍ فِي الْجَنَّةِ وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ فِي الْجَنَّةِ"

[149] Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 74.

"Ebû Bekir cennetliktir, Ömer cennetliktir, Osman cennetliktir, Ali cennetliktir, Talha cennetliktir, Zübeyr cennetliktir, Abdurrhaman b. Avf cennetliktir, Sa'd b. Ebî Vakkâs cennetliktir, Saîd b. Zeyd cennetliktir, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh cennetliktir."[150]

Sahih bir hadîs-i şerîfte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ:قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَلْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ"

Ebû Saîd'in rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Hasan ve Hüseyin, cennet ehli gençlerinin efendisidir."[151]

G. VELİNİN PEYGAMBERLERİN DERECESİNE ULAŞAMAMASI

Bir velî, asla peygamberlerin derecesine ulaşamaz.

Velâyet çalışmakla elde edilir, ama peygamberlik özeldir, lûtf-i ilâhîdir. Peygambere, velâyetin nihayetine eriştikten sonra peygamberlik verilmiştir. Zira bu konuda şu âyet-i kerîmeler nettirler:

﴿ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾

"Ehl-i kitaptan kâfir olanlar da ve müşrikler de sizin üzerinize Rabbiniz tarafından bir hayrın indirilmesini arzu etmezler. Allah Teâlâ ise rahmetini (peygamberliği) dilediğine tahsis buyurur. Allah pek büyük ihsan sahibidir."[152]

---

150 Tirmizî, "Menâkıb", 76 (3748)

151 Tirmizî, "Menâkıb", 77 (3771)

152 Bakara sûresi (2), 105.

﴿ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾

"(Allah) rahmetini dilediğine tahsis eder, Allah büyük fadl sahibidir."[153]

Âyetteki rahmet kelimesi hakkında üç görüş vardır: İbn Abbas ve Mukâtil'e göre rahmet İslâm demektir, Mücâhid'e göre nübüvvet yani peygamberlik demektir, İbn Cüreyc'e göre de Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm demektir.[154]

﴿ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾

"Bu, Allah'ın dilediğine verdiği fadlıdır. Allah, büyük fadl sahibidir."[155]

Bu âyetteki fadldan maksat, peygamberliktir. Bu âyetler, peygamberliğin doğruluğuna dair kalplerinin de şüphe etmediği şahidleri olmasına rağmen, sırf inad ve hasedlerinden Hz. Peygamber'in peygamberliğini inkâr eden Medine Yahudilerine bir reddiyedir.[156]

Rasul gönderilmesi, sırf Allah'ın fazlıdır, kesb ve çalışmakla kazanılır bir şey değildir. Onu, dilediğine bahşeder. O, tabiat kanunları altına alınamaz. Yalnızca İlâhî üstünlüğün gereğidir.[157]

Peygamberler masumdurlar, veliler için böyle bir garanti yoktur. Velilerin hüsn-i hâtime yani iman üzere ölme garantileri yoktur ama peygamberler hüsn-i hâtime garantileri vardır.

Peygamberler hem velâyet hem risâlet sahibidirler. Peygamberlerin velayet yönü mü üstün yoksa risâlet yönü mü üstün diye ihtilaf edilmiştir. Bir kimse peygamberin velayet yönü, peygamberin risâlet yönünden üstündür diyebilir. Gerçek şu ki bu görüş de isâbetli değildir. Ama bu fikirde olana sapık denmez. Muhakkak olan, peygan-

---

153 Âl-i İmrân sûresi (3), 74.

154 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ılmi't-tefsîr*, I, 408.

155 Cum'a sûresi (62), 4.

156 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, XV, 159.

157 Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 33.

berler, velilerden üstündürler. Hiçbir velî, hiçbir nebinin derecesine ulaşamaz.

H. NASLARI REDDETMENİN KÜFRÜ GEREKTİRMESİ

Âyet ve hadîs nevinden olan Nasları reddetmek küfürdür.

Kur'ân ve Sünnetten getirilen kesin naslarla sabit olan bedenlerin haşri gibi ahkâmı ifade eden nasları reddetmek, küfürdür.

Haşirden bahseden kat'î delilleri inkâr etmeyip de tevil yoluna giden kimselere kâfir denmez, ancak sapık denir.

Nassı inkâr, nassı koyan Allah'ı ve gönderdiği Rasûlünü inkâr etmek ve yalanlamak demektir. Meselâ, Hz. Âişe'nin (r.anhâ) zina ettiğini iddia eden kâfir olur. Çünkü Hz. Âişe'nin beraetine dair nass hem sübûtu hem de delâleti kesindir. Zira sübûtu ve delaleti kesin olan nassı inkâr küfürdür.

I. DİRİLERİN ÖLÜLER LEHİNE YAPTIKLARI AMELLER

Hayatta olanların, ölülere dua etmelerinde ve onlar namına sadaka vermelerinde onlar için bir fayda vardır.

Ehl-i sünnete göre hem âyetlerle hem de hadîslerle sâbittir ki hayatta olan mü'minler, vefat eden mü'minler için dua etmeleri, cenaze namazı kılmaları ve dirilerin ölülere sadakalarının ulaşması dirilerin bu amellerinin ölülere fayda verdiğine delillerdir. Bu delilleri tek tek görelim:

﴿ وَالَّذِينَ جَآءُو مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾

"(Muhacir ve Ensar denilen ilk Müslümanlardan) sonra gelenler: Ey Rabbimiz! diye yalvarırlar: "Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla."[158]

---

[158] Haşr sûresi (59), 10.

Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki, hayatta olan mü'minler önceden vefat etmiş olan mü'min kardeşlerine dua etme, kardeşliğin bir gereğidir. Ayrıca şu da ortaya çıkmıştır; ölenlere hayatta olanların duasının faydası olmazsa niçin dua etsinler ki!...

Hayatta olanların vefat etmiş olan kardeşlere cenaze namazındaki dualarının faydalı olduğuna ait delilleri şöyle sunabiliriz:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مِنْ مَيِّتٍ يُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إِلَّا شُفِّعُوا فِيهِ"

Âişe'den (r.anhâ) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Herhangi bir ölüye, sayıları yüzü bulan bir cemaat namaz kılar ve hepsi de ona şefaatçi olursa, onların bu duaları kabul olunur."[159]

Hadîs-i şerîfteki yüz rakamı çokluktan kinaye olması da hakikat olması da ihtimallidir.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ، فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا لَا يُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئًا إِلَّا شَفَّعَهُمُ اللهُ فِيهِ"

İbn. Abbas (r.anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.)'ı şöyle buyururken dinledim dedi:

"Bir müslüman ölür de cenaze namazını Allah'a şirk koşmamış kırk kişi kılarsa, Allah onların cenaze hakkındaki dualarını kabul eder."[160]

---

[159] Müslim, "Cenâiz", 58; Tirmizî, "Cenâiz", 40; Nesâî, "Cenâiz", 78.

[160] Müslim, "Cenâiz", 59; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 41; İbni Mâce, "Cenâiz", 19.

Bu hadîs-i şerîf de yukarıdaki gibi cenaze namazında bulunmaya teşvik vardır. Cenaze namazında bulunarak cenaze için yapılan duaların affa sebep olması umulur.

عَنْ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْيَزَنِيِّ قَالَ: كَانَ مَالِكُ بْنُ هُبَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِذَا صَلَّى عَلَى الْجِنَازَةِ، فَتَقَالَّ النَّاسَ عَلَيْهَا، جَزَّأَهُمْ عَلَيْهَا ثَلَاثَةَ أَجْزَاءٍ، ثُمَّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ ثَلَاثَةُ صُفُوفٍ، فَقَدْ أَوْجَبَ"

Mersed b. Abdullah el-Yezenî'den rivayet edildiğine göre şöyle dedi:

Mâlik b. Hübeyre (r.a.), cenaze namazı kılacağı zaman cemaatı az bulursa, onları üç saf hâlinde dizer sonra da şöyle derdi:

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Üç saf cemaatin, cenaze namazını kıldığı kişi, cenneti hakeder."[161]

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجِنَازَةِ: "اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا، وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا، وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلْإِسْلَامِ، وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا، وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلَانِيَتِهَا، جِئْنَاكَ شُفَعَاءَ لَهُ، فَاغْفِرْ لَهُ"

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Nebî (s.a.s.), cenaze namazında:

"Allahım! Bu cenazenin Rabbi Sensin, onu Sen yarattın, İslâm'a Sen hidâyet ettin. Şimdi onun ruhunu da Sen aldın. Onun gizlisini-açığını en iyi Sen bilirsin. Biz, Senin huzuruna, ona şefaatçi olarak geldik, onu bağışla!"[162] diye dua etmiştir.

---

[161] Dâvûd, "Cenâiz", 39; Tirmizî, "Cenâiz", 40.

[162] Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 56.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ"

Ebû Hüreyre radıyallahu anh'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"İnsan ölünce, şu üçü dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, (arkasından) dua eden hayırlı evlat."[163]

Ölüye, dirinin amelinin sevabı ulaşmasa Hz. Peygamber (s.a.s.), "(arkasından) dua eden hayırlı evlat" demezdi. Dua da ameldir, hem de hâlis bir ameldir.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ أُمِّي افْتُلِتَتْ نَفْسُهَا وَأُرَاهَا لَو تَكَلَّمَتْ، تَصَدَّقَتْ، فَهَلْ لَهَا أَجْرٌ إِنْ تَصَدَّقْتُ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ"

Âişe radıyallahu anhâ'dan rivayet edildiğine göre, Peygamber'e (s.a.s.) bir adam:

- Annem ansızın öldü. Öyle sanıyorum ki, şayet konuşabilseydi, sadaka verilmesini vasiyet ederdi. Şimdi ben onun adına sadaka versem, sevabı ona ulaşır mı? diye sordu. Nebî (s.a.s.) de: - "Evet" buyurdu.[164]

Mü'min kişi, nasıl olsa arkamdan benim için sadakalar verirler, dua ederler diye amelleri terk etmesi uygun değildir. Kişinin esas kazancı, kendi elinin emeği ile olandır. Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde gelmez, gibi. İşte bundan dolayıdır ki Rabbimiz:

---

[163] Müslim, "Vasiyyet", 14; Ebû Dâvûd, "Vasâyâ", 14; Tirmizî, "Ahkâm", 36; Nesâî, "Vasâyâ", 8.

[164] Buhârî, "Cenâiz", 95, "Vasâyâ", 19; Müslim, "Zekât", 51; Ebû Dâvûd, "Vasâyâ", 15; Nesâî, "Vasâyâ", 7; İbn Mâce, "Vasâyâ", 8.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve kişi, yarın için ne (yapıp) gönderdiğine baksın. Allah'tan korkun; çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."[165] buyurmuştur.

Bize gereken Allah Teâlâ'nın şu emrine riayet etmemizdir:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

"Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye varın, Rabbinize kulluk edin, hayır yapın ki kurtulabilesiniz."[166]

Demek ki bize gereken ölmeden önce Allah'a kulluk etmek ve hayır yapmaktır. Kurtuluşumuzu sağlayacak iki şey: Birisi kulluk; kulluğun başında namaz, sonra diğer ibadetlerdir. Diğeri de hayır yapmaktır.

Hayatta olanın ölü adına yapılan sadakaların ölülere fayda olduğuna dair delil olarak şu rivayetleri de arz edelim:

Rasûlullah (s.a.s.), soru soran bir kadına;

"حُجِّي عَنْ أَبِيكِ وَاعْتَمِرِي"

"Babanın adına hac ve umre yap!" buyurdu.[167] Bir adam;

"إِنَّ أَبِي مَاتَ وَ لَمْ يَحُجَّ، أَفَيُجْزِئُنِي أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ"

---

[165] Haşr sûresi (59), 18.

[166] Hacc sûresi (22), 77.

[167] Ahmed b. Hanbel, I, 359; Dârimî, "Menâsik", 23; İbn Mâce, "Menâsik", 10; Tirmizî, "Hacc", 87; Nesâî, "Menâsikü'l-Hacc", 10.

"Yâ Rasûlallah! Babam hac yapmadan vefat etti. Onun yerine hac yapmam geçerli olur mu? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.):"*Evet*" buyurdu.[168]

Yine bu konuda Has'amlı kadının sorduğu soruya aldığı cevapla ilgili hadîs-i şerîf de meşhurdur. Bu kadın;

-Ya Rasûlallah! Allah'ın hac farîzası babama, binek üzerinde duramayacak kadar yaşlı hâlinde erişti. Onun yerine hac yapmam geçerli olur mu? diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.):

"أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكِ دَيْنٌ فَقَضَيْتِيهِ أَكَانَ يُقْبَلُ مِنْكِ؟"

-"*Eğer senin babanın borcu olup da sen o borcu ödeseydin; bu senden kabul edilir miydi, ne dersin?*" buyurdu. Kadın; -Evet, deyince, Hz. Peygamber (s.a.s.):

" اللهُ أَحَقُّ أَنْ يُقْبَلَ"

-"*Allah borcu kabul etmeye daha layıktır*"[169] buyurdu.

Başka bir rivayette, Sa'd b. Ubâde, Rasûlullah (s.a.s.)'e:

-Ey Allah'ın Rasûlü! Sa'din annesi vefat etti. (Onun adına yapılacak) sadakaların en faziletlisi hangisidir? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.):

-"*Sudur*" buyurdu. Sa'd b. Ubâde hemen bir kuyu kazdırdı ve bu (kuyu) Sa'd'in annesi içindir, dedi.[170]

---

[168] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 379; Ahmed b. Hanbel, VI, 429; Dârimî, "Menâsik", 24; İbn Mâce, "Menâsik", 9; Nesâî, "Menâsikü'l-Hacc", 11; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 343.

[169] Ahmed b. Hanbel, I, 212; Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 23; Müslim, "Hacc", 408; İbn Mâce, "Menâsik", 10; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 25; Tirmizî, "Hacc", 85; Nesâî, "Menâsikü'l-Hacc", 11.

[170] Ebû Dâvûd, "Zekât", 41 (1681).

İ. MAKBUL DUANIN ŞARTLARI

Allah Teâlâ duaları kabul eder ve ihtiyaçları yerine getirir.

Bunun delili şu âyet-i kerîmedir:

﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِيٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ ﴾

"Rabbiniz buyurdu ki: 'Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim'."[171]

Allah Teâlâ, herşeye kâdirdir. Kullar vermeyi sevseler bile isteyeni sevmezler. Allah (c.c.) ise kendisinden isteyeni sever. Çünkü ihsan etmeyi sever. Zira bir ismi de Muhsindir.

1. Kimlerin Duası Kabul Edilir?

A. Mazlumun Duası

Mazlum olan, kâfir bile olsa kâfirin duası dünyada kabul edilir, Âhirette ise duası, isteği, yalvarış ve yakarışı kabul edilmez. Mazlumun duasının kabul edileceğine dair Hz. Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللهِ حِجَابٌ"

"Mazlumun bedduasından kork; çünkü bu dua ile Allah'ın arasında hiçbir perde yoktur."[172]

Âhirette, kâfirin dua ve yalvarışının kabul edilmeyeceğine dair âyet-i kerîme şudur:

﴿وَمَا دُعَآءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴾

"Kâfirlerin duası/yalvarışı boşunadır."[173]

---

[171] Mü'min sûresi (40), 60.

[172] Müslim, "İmân", 29; Buhârî, "Cihad", 180, Zekât, 63; "Mezâlim", 9; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 6.

[173] Ra'd sûresi (13), 14.

B. Anne-Babanın Evladına Duası ve Müsâfirin Ev Sahibine Duası

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لَا شَكَّ فِيهِنَّ: دَعْوَةُ الْوَالِدِ، وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ"

"Makbul olduğunda şüphe olmayan üç dua vardır: (Ana ve) babanın (evladına olan) duası, müsâfirin (ev sahibine olan) duası, mazlumun duası."[174]

Anne ve babada şefkat, merhamet, acıma galiptir. Müsafirde ikram karşısında nimet bilme, nimete karşı teşekkür etme, ikrama karşı en büyük ikram edici olan Allah'ın ikramına vesile olma vardır.

C. Oruçlunun İftardaki Duası ve Adil İdarecinin Duası

Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"ثَلَاثَةٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ اَلصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ وَالْإِمَامُ الْعَادِلُ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ يَرْفَعُهَا اللهُ فَوْقَ الْغَمَامِ وَيَفْتَحُ لَهَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَيَقُولُ الرَّبُّ وَعِزَّتِي لَأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ"

"Üç kimse vardır ki duaları reddolunmaz: Oruç açma zamanında oruçlu, âdil idareci ve mazlumun duası. Allah bunu (mazlumun duasını) bulutların üstüne kaldırır, göğün kapılarını ona açar ve Rabb Teâlâ: 'İzzetim hakkı için, bir zaman sonra da olsa (öcünü almakta) mutlaka sana yardım edeceğim' buyurur."[175]

Oruçlu kişi, meleklere benzer hâli, boynu bükük tavrı, yalvaran dili; âdil idareci, idare ettiği insanlara karşı bir annenin şefkati gibi

---

[174] Ebû Dâvûd, "Vitir", 29, (1536); Tirmizî, "Birr", 7, (1906), "Deavât", 47; İbn Mâce, "Dua", 11, (3862).

[175] Tirmizî, "Deavât", 139.

yardımı ve faydalılığı, haklıya haklı, haksıza haksız muamelesi yapan adâleti ile görevini yerine getirme hassasiyeti ile duanın kabulüne vesile olmaktadır.

D. Ezan ile Kamet Arasında Dua Edenin Duası

Enes b. Mâlik'den rivayete göre Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"اَلدُّعَاءُ لَا يُرَدُّ بَيْنَ الْأَذَانِ والْإِقَامَةِ قَالَ فَمَاذَا نَقُولُ يا رَسُولَ اللهِ قَالَ سَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا والْآخِرَةِ"

"Ezan ile kamet arasında yapılan dua reddolunmaz."

- O esnada ne diyelim yâ Rasûlallah!

-"Allah'tan dünya ve âhirette âfiyet isteyiniz" buyurdu. [176]

Ezan ile kamet arası insanın kalben ve bedenen Allah Teâlâ'ya tam yönelmenin zamanı ve zemînidir. Çünkü mü'min, namaz öncesi istiğfar etmiş manen temizlenmiş, abdest almış bedeni temiz, üstü temiz, namaz kılacağı yer temiz olmuştur. İşte bütün bu temizliklerle Allah Teâlâ'ya manen yaklaşmanın en güzel zemîn ve zamanı olan namaza yani tam huzura alınmak üzere olan durumu duanın kabulüne vesiledir.

E. Müslüman Kardeşin Diğer Bir Müslüman Kardeşe Olan Duası

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"دَعْوَةُ الْمُسْلِمِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ، مُسْتَجَابَةٌ؛ عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ، كُلَّمَا دَعَا لِأَخِيهِ بِخَيْرٍ، قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ: آمِينَ. وَلَكَ بِمِثْلٍ"

---

[176] Tirmizî, "Salât", 46, "Deavât", 138; Ebû Dâvûd, "Salât", 35, 37, "Cihâd", 39; Ahmed b. Hanbel, III, 119, 155, 225, 254.

"Bir müslümanın, yanında olmayan din kardeşine yaptığı dua makbuldür. Bir kimse din kardeşine hayır dua ettikçe, yanında bulunan görevli bir melek ona: 'Duan kabul olsun, aynı şeyler sana da verilsin' diye dua eder."[177]

Şefkatli bir ana veya baba, bir başkası çocuğuna bir iyilik ettiği zaman sanki kendisine iyilik yapmış gibi hatta kendisine yapılandan daha çok memnun olur. Allah Teâlâ ise kullarından daha çok merhametlidir. Sanki kullar, Allah Teâlâ'nın hâşâ ciğeri gibi, kulları için dua edene bile merhamet ediyor, ya iyilik yapana, ona daha çok merhamet ediyor. Kul kulluğu ile merhamet eder de merhamet edenlerin en merhametlisi olan Allah (c.c.) merhamet etmez mi? Elbette merhamet eder, mecburen değil, lûtfu ve merhametiyle merhamet eder.

F. Hastanın Duası

Rasûlullah Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرْهُ أَنْ يَدْعُوَ لَكَ، فَإِنَّ دُعَاءَهُ كَدُعَاءِ الْمَلَائِكَةِ"

"Bir hastanın yanına girdiğin zaman; ondan, sana dua etmesini iste. Çünkü onun duası, meleklerin duası gibi (makbul)dur."[178]

Hastada âcizlik ve ihlâs, hastalığın sıkıntısına sabrı sebebiyle meleklerin temizliği gibi günahlardan temizlenmiş hâli duanın kabulüne bir vesiledir.

K. İNSANDAN MÜKELLEFİYETİN KALKMAMASI

Bir kul, büluğ çağına ermiş şuurlu olduğu müddetçe kendisinden emir ve nehyin düşeceği mükellefiyetlerin kalkacağı bir mevkie ulaşamaz. İsterse peygamber olsun.

Kul olarak bizlerin görevi sadece Allah Teâlâ'ya ölünceye kadar kulluk etmektir. Bu kulluk görevi, herkese aittir. Peygamberler de bütün peygamberlerin en üstünü Hz. Muhammed (s.a.s.) de en büyük şerefin Allah'a kulluk olduğunu bilfiil göstermişlerdir. Hem de önce

---

[177] Müslim, "Zikir", 87-88; İbn Mâce, "Menâsik", 5; Ahmed b. Hanbel, V, 195.

[178] İbn Mâce, "Cenâiz", 1.

kul sonra peygamber. Zira peygamberlik, kullukta zirve olanlara lûtfedilmiştir.

Allah Teâlâ, kulluğun bütün bir ömür boyunca olmasını herkese şu âyet-i kerîme ile emretmiştir:

﴿ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴾

"Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet/kulluk et."[179]

Demek ki kulluktan emekliye ayrılmak ancak ölümle mümkün olabilir.

Kulluğun bir dereceden sonra düştüğünü iddia etmek, hakkı inkâr olan küfürdür ve haktan sapmaktır. Bu anlayış; Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamberimiz'in ortaya koyduğu itikâdî ve amelî uygulamalarına terstir. Bu insanlar, şeytanın onları iğvâ ile yoldan saptırdığı ve yanlışlarını kendilerine doğru diye süslediği kimselerdir. Bu gerçeği şu âyet-i kerîmede şöyle görmekteyiz:

﴿ وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴾

"Kim Rahmân'ın zikrini (Kur'ân'ı) görmezlikten gelirse, Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu, onun ayrılmaz arkadaşıdır. Muhakkak bunlar (şeytanlar), onları (hak) yoldan alıkoyarlar ve onlar da kendilerinin hidayette olduklarını sanırlar."[180]

Kullukta dereceler vardır. Kulluğun derecesi, kulların derecesine göredir. Kullar, kısım kısımdır. Kulları iki ana kısma ayırmak mümkündür: Nebiler ve veliler. Şüphesiz nebiler, nebi/peygamber olmada birdirler, kemalde farklılıklar vardır. Nebileri de ülu'l-azm olan beş büyük peygamber ve diğer peygamberler diye iki kısma ayırmak

---

[179] Hicr sûresi (15), 99.

[180] Zuhruf sûresi (43), 36-37.

mümkündür. Ülu'l-azm olanların içinde de Hz. Muhammed (s.a.s.), en üstünüdür.

Veliler arasında da farklılıklar vardır: Ebrâr olanlar ve mukarrabûn olanlar vardır. Aralarındaki fark da ana hattıyla şöyle belirtilmiştir: Ebrarın hasene saydığını mukarrabûn günah saymıştır.

Veliler, öyle bir dereceye ulaşır ki Allah Teâlâ o velî kulunu sever. Sever de hiç günah işlemez değildir. Günah işleyince tabiiki çoğunlukla küçük günah işler. Allah Teâlâ, o velî kulunu sevdiği için tövbeye muvaffak kılar. Tövbe edince de günah işlememiş gibi olur. Şu hadîs-i şerîfte belirtildiği gibi:

"التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ"

"Günahtan tövbe eden kimse, hiç günahı olmayan kimse gibidir."[181]

Ali el-Kârî, İbnü'n-Neccâr'ın Enes'den şu lafızla bir rivayetini aktarmıştır:

"Günahtan tövbe eden kimse, hiç günahı olmayan kimse gibidir. Allah, bir kulu severse hiçbir günah ona daha zarar vermez."[182]

Rasûlullah (s.a.s.) Efendimiz'in önüne, Mûte Savaşı için Hz. Osman (r.a.) altınları ve gümüşleri yığmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) de elleriyle altınları ve gümüşleri aktar-dönder yapıyor ve şöyle buyuruyor: *"Artık Osman'a günahları zarar vermez."*

Hadîs-i şerîfi şerheden Aliyyü'l-Kârî şöyle diyor:

"Allah Teâlâ, Hz. Osman radıyallahu anh'ı sevdiği için, günah işlese bile hemen o günahın arkasından tövbeye muvaffak kılar, o da hemen tövbe eder. Tövbe edince sanki günah işlememiş gibi olur, ona böylece o günah zarar vermemiş olur."

Ancak bu mânâda günahları zarar vermez denebilir. Yoksa mutlak mânâda günah zarar vermez demek, günahı helal görmek mânâsını

---

[181] İbn Mâce, "Zühd", 30 (4250).

[182] Ali el-Kârî, *Mirkât*, V, 197.

çağrıştırır. İşte bu mânâda şöyle denmiştir: Nice günah, sahibini cennete sokmuştur; nice sevap da sahibini cehenneme sokmuştur. Günah işleyen öyle tövbe ediyor ki zamanla Allah'ın kıymetli kullarından oluyor, neticede de ölünce tövbe etmiş ve imanla öldüğünden dolayı cennete girmektedir. Diğeri sevap işleyen, kendisini garanti görüyor, riya için cihad eden mücahit, riya için mallarını harcayan zengin ve desinler diye ilim öğrenip öğreten âlim yüzüstü cehenneme atılacaklardır.[183]

Kişi kemale erince, ona kimse söylemeden kendi nefsinin eksiğini ve noksanını görür. Görünce de gerekeni telafi etmeye, günahını görür, gereği olan istiğfar ve tövbeye yönelir. Yine Allah Teâlâ sevdiği kimseye hayır murad edince sevdiğini ispat eden lûtuflarda bulunur:

"إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا فَقَّهَهُ فِي الدِّينِ وَزَهَّدَهُ فِي الدُّنْيَا وَ بَصَّرَهُ عُيُوبَهُ"

"Allah bir kula hayır isterse onu dinde fakîh kılar, dünya hakkında zâhid kılar ve kendisine ayıplarını gösterir."[184]

L. NASLARI ANLAMA VE YORUMLAMA YÖNTEMİ

Vahiy ile sabit ifadelerin adı olan naslar yani âyetler ve hadîsler[185] zâhiri mânâlarına yorulurlar. Dilin üslup ve özelliklerine göre onlardan anlaşılan mânâ ve tefsir esas alınır. Dilin üslup, kural ve özelliklerinin gerekli kılmadığı bâtınî ve gizli manalara sapmak nassları tahrif anlamına geldiği için insanı küfre götürür ve İslâm dairesinin dışına atar. Meselâ ilmin şeref ve faziletini bildirmek isteyen bir kimse, "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" dese, bu söz bilenle bilmeyen arasındaki farkı açıklama konusunda nass olmuş olur.[186]

Naslardaki zâhirî mânâlarının dışına çıkarılmasını gerektirecek kesin bir delil olmadığı sürece naslara zâhirî mânâ verilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ için cihet, cisim ve bunlar gibi mânâlara gelen

---

183 Müslim, "İmâre", 152.

184 Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I, 255.

185 Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 362.

186 Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 241; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 362.

naslara zâhirî mânâ verilmez, bunlar muhkem âyetlerin ruhuna uygun olarak te'vîl edilir. Mesela Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyete zâhirî mânâ verilmez:

﴿ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾

"Allah ile birlikte başka bir ilaha dua etme! (Çünkü O'ndan) başka ilah yok, (ilah) ancak O! O'nun vechinden/yüzünden (zâtından) başka her şey helâk olacaktır (yok olup gidecektir.) Hüküm yalnız O'na aittir ve yalnız O'na döndürüleceksiniz."[187]

Bu âyet-i kerîmedeki "vecih" kelimesi yüz anlamına gelmektedir. Zâhirî mânâ verdiğimiz zaman; Allah'ın yüzü hariç, Allah'ın diğer organları da kâinattaki her şey gibi helâk olacak veya helâk olmaya mahkûmdur, demek olur. Bu ise Allah hakkında imkânsızdır. Çünkü bu konuda mânâsı açık ve net olan nass şudur:

﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾

"O'nun hiçbir misli/benzeri yoktur. O, her şeyi işiten ve her şeyi görendir."[188]

Allah Teâlâ, yarattığı varlıklara benzemekten münezzehtir. Buna göre, yukarıdaki âyette yer alan "vecih" kelimesine zâhir mânâsı verdiğimiz zaman Allah'ın yüzü vardır demiş olacağız. O zaman mânâ ne olur? Allah'ın yüzü olduğu gibi elleri de ayakları da başı da vs. gibi kullara ait özellikler olan organları var demiş olacağız. Diğer âyet-i kerîme ise, Allah hakkında böyle bir mânâ vermeyi reddetmektedir. Tenzîh olmadan tevhîd olmaz. Allah Teâlâ'yı önce mahlûklara benzetmekten tenzih edeceğiz ki tevhîd hâsıl olsun. Buna göre âyet-i kerîmedeki "vecih" ile yüz değil, zât kastedilmiştir. Allah'ın zatının dışında

---

[187] Kasas sûresi (28), 88.

[188] Şûrâ sûresi (42), 11.

kalan her şey helâk olacak veya helâk olmaya mahkûmdur, demektir. Kısacası, âyetteki vecih kelimesine zâhir mânâsında mânâ vermek câiz değildir. Zira kesin delil böyle mânâ vermeye engel olduğundan tevil ederek zât mânâsı verilmektedir.

Selef uleması, halef ulemasının zamanında olsaydı halef ulemasının yolunu izler, nasların muhkem ve zâhir mânâsına uygun tevil yoluna giderlerdi. Halef uleması da selef ulemasının zamanında olsaydı, selefin yolunu izler ve tevile yönelmezdiler.

M. İCTİHAD VE İCTİHADIN ŞARTLARI

Allah Teâlâ, kullarını "avam" ve "havas" diye ikiye ayırmıştır. Avam, müctehit olmayan herkestir. Havas, müctehid olan kimsedir. Avam için Allah Teâlâ bizlere;

﴿ فَسْـَٔلُوٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾

"Bilmiyorsanız ehl-i zikre (içtihad ehline) sorunuz"[189] buyurmuş, havas için ise;

﴿ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin ve sizden olan ülû'l-emre de (itaat edin). Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah'a ve Rasûl'e götürün. Bu, daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir."[190]

Bu âyet-i kerîmede, Allah'a ve Rasûl'e itaat ayrı ayrı zikredilmiştir. Çünkü hüküm koyucu delil, âyet ve hadîsdir. Müctehid, hüküm

---

189 Nahl sûresi (16), 43; Enbiyâ sûresi (21), 7.

190 Nisâ sûresi (4), 59.

koyucu değil, ancak hüküm çıkarıcıdır. Âyetteki "ulü'l-emr", iki kısımdır; birisi, mutlak müctehiddir ki hüküm çıkarma usulünü oluşturan ve mezhebin kurulmasına ön ayak olur. İkincisi ise, bu kurucu müctehidin usûlünü takip eden âlimlerdir. Bu ikisi de Allah ve Rasûl'ü izledikleri müddetçe kendilerine itaat edilirler. Yani müctehidler, ehil olup âyet ve hadîsten hüküm çıkardıkları müddetçe kendilerine uyulur, yöneticiler de Allah'a ve Rasûl'e uydukları sürece itaat edilmeye layık olurlar.

Avamdan yani normal halktan olan insanlara gerekli olan ehil olan müctehid âlimlere ve âdil olan yöneticiye herhangi bir konuda çözüm için müracaat etmek ve kararına itaat etmektir.

"Havas" denilen ve ulü'l-emrin âlim kısmını oluşturan kimseler herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düştüklerinde müracaat edecekleri iki merci Allah ve Rasûlullah'tır. Allah'a müracaat Kitab'a yani Kur'ân-ı Kerîm'e müracaat demektir. Rasûlullah'a müracaat ise Rasûlullah'ın sünnetine müracaat demektir.

Yukarıda zikredilen Nisâ suresinin 59. âyetinde Allah Teâlâ, işleri ehline vermemizi emretmektedir. Hüküm çıkarmada ehil olanlar da müctehidlerdir. Müctehidlerin ictihada ehil olmalarının şartları vardır. Önce ictihadı sonra müctehidi tarif edelim.

1. İctihad ve Müctehidin Tarifi

İctihad, müctehidin Kitap ve Sünnet'te yer alan şer'î hükümleri anlayıp öğrenme gayesi ile elinden gelen bütün gayreti sarfetmesidir.

Bu tariften şunları anlayabiliriz:

Müctehid, hüküm çıkarmak (istinbat) için elinden gelen bütün gayretini harcayacaktır. Müctehid olmayanın gayretini harcamasının bir önemi yoktur. Çünkü ictihad emaneti, ictihada ehil olana tevdi edilmiştir. Bu gayret, Kitap ve Sünnet'ten amelî ve şer'î hükümleri anlama gayesiyle harcanmalıdır.

Müctehid, Kitap ve Sünnet'ten hüküm çıkarma ve ictihad etme melekesine sahip olan kişidir.

2. İctihadın Şartları

1. Arap Dilini Bilmek:

Kur'ân ve Sünnet naslarının inceliğine vakıf olabilmek için sarf, nahiv, belâğat, meânî ve beyan gibi ilimleri içine alan Arab dilini çok iyi bilmek.

2. Kur'ân-ı Kerîm'i Bilmek:

Müctehid, Kur'ân-ı Kerîm'in; mücmel-mufassal, âmm-hâss, nâsih-mensûh, muhkem-müteşâbihini, âyetlerin nüzûl sebeplerini bilmelidir. Ayrıca bütün Kur'ân'ı önce genel olarak (icmâlen), sonra da özellikle ahkâm âyetlerini, tafsilatıyla inceden inceye bilmelidir. Kur'ân'nın muhteviyâtına hâkim olmalı, sonradan yazılan bütün ahkâm âyetlerinin tefsirleri ile ilgili kitapları hazmetmiş olmalıdır. Ayrıca bütün tefsir çeşitlerine, Kur'ân ile ilgili lûgat ve ıstılah kitaplarına sahip olmalıdır.

3. Sünnet'i Bilmek:

Müctehid, hadîslerin; senet itibariyle sahîh, hasen, zayif olanları; mütevâtir, meşhur ve âhâd olanlarını; hadîslerin vürûd sebeplerini, kuvvet ve sıhhat açısından hadîs derecelerini, hadîsler arası tercih yapma kaidelerini, hadîslerin nâsih ve mensûh olanlarını ve hadîs râvilerinin fakihlik seviyesini, adalet ve zabt açısından durumlarını ve özellikle ahkâm hadîslerini bilmek.

4. Fıkıh Usûlünü Bilmek:

Müctehid, şer'î delilleri, bu delillerin hüküm çıkarmadaki mertebe ve sıralarını, bunlardan hüküm çıkarma yollarını, lafızların mânâlarını bildiren küllî kâideleri, deliller arasındaki tercih kaidelerini ve Fıkıh Usûlü ilminin tetkik ettiği konuları bilmelidir.

5. Kıyası Bilmek:

İctihadda kıyas, ictihadın olmazsa olmazı yani ruhu mesabesindedir. Müctehid, kıyasın rüknünü, şartlarını ve hükümlerini bütün incelikleriyle birlikte bilmelidir.

6. Hakkında İcma ve İhtilaf Edilen Konuları Bilmek

İcma bağlayıcıdır. Özellikle icmaya muhâlif davranmamak için Sahabenin icmasını bilmek gerekir. Ayrıca, hangi konularda icma yapılmışsa mutlaka o icma konularını bilmek gerekir.

7. Fıkhın Konularını, Şerîatin Maksat ve Gayelerini Bilmek:

Önce bir mezhebin fıkhını, sonra mezheplerin temel ve muteber kitaplarından ana hükümlerini, daha sonra da ihtilaf konularını bilmek gerekir.

Şerîatin, Kitap ve Sünnet'le ortaya koyduğu gayeyi, faydayı/maslahatı, maksadı ve illeti bilmek gerekir. Dinin maslahatlarından zarûrî olanları olan din, akıl, nesil, mal ve canı korumaktır. İnsanların örf ve âdetlerini de bilmek gerekir.

8. Hakkında İctihad Yapılacak ve İctihad Yapılamayacak Konularını Bilmek

Hakkında kat'î delil bulunan şer'î hükümlerde ictihadda bulunulamaz ve bu konularda ihtilaf da edilemez. Bu konular hakkında kat'î nassın bulunduğu ve durumları yaygın hâle gelmiş; âlim-câhil herkesin bildiği ve tanıdığı, hiç kimsenin bilmeme konusunda mazur sayılamacağı ve zarûrât-ı diniyye olarak da adlandırılan, namaz ve orucun farz oluşu, zinanın haramlığı ve benzeri hükümlerdir.

9. İctihad Kabiliyetine Sahip Olmak

Muâviye'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ"

"Allah, hakkında hayır dilediği kimseye din hususunda ince anlayış ve derin kavrayış sahibi yapar."[191]

---

[191] Buhârî, "İlim", 10, "Humus", 7, "İ'tisâm", 10; Müslim, "İmâre", 175, "Zekât", 98, 100; Tirmizî, "İlim", 4; İbni Mâce, "Mukaddime", 17.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'e "hayır" ismini vermiştir. Şöyle ki, Nahl sûresi 30. âyette: *"Muttakîlere: Rabbiniz ne indirdi? denildi. Onlar da: Hayır indirdi, dediler."*

Buna göre zikredilen bu hadîs-i şerîf şöyle anlaşılabilir: Kime hayır yani Kur'ân ilimlerini, dolayısıyla Kur'ân'ı, sözüyle ve fiiliyle beyan eden hadîsleri, vermek istediği kimseyi, dinde fakîh yapar yani fıkhı; ince idraki, derin anlayışı, hakkıyla bilmeyi, keskin anlayış ve kavrayışı nasip eder.

3. İctihadın Hükmü

Müctehid, İsabet Ettiği Gibi, Hata Da Yapar

Eğer kişi ictihada ehil değilse elbette hata eder. İctihada ehil olan da hata edebilir. Ehli olanın hata etmesi az olur, ehil olmayanın isâbeti ender olur. İctihada ehil olmayan kimsenin dine verdiği zarar büyüktür. Yanlış yolda olmasına rağmen kendisinin doğru yolda olduğunu zanneden bu kişi, şeytanın fikrini ve amelini süslediği akılsız birisidir.

Şerîatta meydana gelen ictihadları ikiye ayırabiliriz:

a) Şer'an muteber olan ictihad

Bu, gerekli olan ilimlere sahip ve ictihada ehil olan kimselerin ictihadlarıdır.

b) Şer'an muteber olmayan ictihad

Gerekli özelliklere sahip olmayan yani ehil olmayan kimselerin ictihadlarıdır. Bu kişilerin ictihadları, heva ve nefsin eseridir.

Şer'an muteber olan ictihaddaki hata:

1) Ya bazı delillerin kapalı olması ve bu yüzden ne kastedildiğinin anlaşılamaması yüzünden olur.

2) Ya da delili hiç görmemekten kaynaklanır.

Bu kısmın hükmü şudur: Hâkimin hükmü, eğer icmâa, kat'î nassa, celî kıyasa ya da şer'î kâidelere ters düşüyorsa bozulur, keza bu şekilde verilen fetvâ da geçersiz olur.

Müctehidin hata etme ihtimali daima vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) de ictihad yapmış isâbet edemediği olmuştur. Ama öyle bırakılmamış Allah Teâlâ tarafından düzeltilmiştir. Başka müctehidlerin düzeltilme garantileri yoktur. Müctehidler bu hata ihtimallerine rağmen bu faaliyetlerinden sevap almaktadırlar. Bunun delili şu hadîs-i şerîftir:

"إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ: وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ، ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ"

"Hâkim, hükmedeceği zaman ictihad eder de sonra isâbet ederse iki sevabı vardır, eğer (hâkim) hükmedeceği zaman ictihad eder fakat sonunda hata ederse (o hâkimin) bir sevabı vardır."[192]

Müctehid, ictihad yapması farz olup hata ederim diye ictihaddan sakınması câiz değildir. Müctehidin elinde deliller varsa kendisine gereken, o delilleri tahkîk ve tetkik ederek hükme ulaşmaya gayret etmektir. Hükme ulaşma imkânı varken başkasını taklid ederek hükme ulaşmayı terk etmesi câiz değildir. Müctehid, isâbet etse de edemese de sağlam niyeti ve gayreti sebebiyle yine sevap kazanır.

Yol doğru ve bu doğru yola ulaştıran deliller net ve belli olmasına rağmen müctehid, fazla gayret sarfetmezse böylece kusur kendisinden kaynaklanmış olunca sorumlu olur.

İctihad, itikâdî, kesin ve açık olan hususlarda ve net olan naslarda yapılmayıp ihtilaflı konularda yapılır.

Sahih olan görüşe göre ictihad, parçalanamaz. Yani bir âlimin bazı konularda müctehid bazılarında ise mukallid olması câiz olmaz. Bu görüşe göre kişi ya müctehiddir veya mukallittir, bazı hususlarda müctehid bazı yerlerde de mukallid olması doğru değildir. Ancak dini ve hukukî meselelerin çok ve karmaşık olması sebebiyle her âlimin her konuyu hakkıyla bilmeye güç yetiremeyeceği de bir gerçektir. Bunun için bazı usul âlimleri ictihadın parçalanabileceğini ve bazı âlimlerin

[192] Buhârî, "İ'tisâm", 21; Müslim, "Akdıye", 15; Ebû Dâvûd, "Akdıye", 3; İbn Mâce, "Ahkâm", 3.

sadece uzmanlık alanlarında müctehid diğer alanlarda ise mukallid olabileceğini kabul etmişlerdir.

Ehl-i sünnet'e göre doğru, tektir. Verilecek hüküm, müctehidin içtihadına tâbi değildir. Müctehid, doğruya isabet etmekle mükellef değildir. O, doğruyu bulmak için elinden gelen bütün gayreti sarfedip ictihad etmekle mükelleftir.

4. Bugün Müctehid Var mıdır?

Her asırda müctehidin bulunması ve yetiştirilmesi bütün bir ümmet için farzdır. Bir asırda müctehidin bulunmaması câiz olmaz. Çünkü ümmetin yeni ortaya çıkan problemlerini Kur'ân, Sünnet ve mezhep usulüne göre çözmek ve müslümanlara dini konularda yol göstermek müctehidin görevidir. Bunun için ümmetin müctehid yetiştirmesi vâcib, müslümanların geneli için de müctehid olacak kadar ilim öğrenmek farz-ı kifâyedir. Bu işi bir kısım müslümanlar yapınca diğerleri sorumluluktan kurtulur. Artık diğerleri müctehid olanın ictihadına tâbi olur.

Bir müctehidin yetiştirilme ortamı için bin ton altına mal olsa bile değer! Müctehid yoksa müctehid yetiştirilinceye veya yetişinceye kadar ne yapılmalıdır?

Tercih ehli olanları bir araya getirmek, beraberce çalışmalarını temîn etmek gerekecektir. Tercih ehli de yoksa kendi mezhebini çok iyi bilen, diğer mezheplerden az çok kitaplara bakınca Usul-i Fıkıh metodu ile meselelerin altından kalkabilecek âlimleri senede birkaç defa bir araya getirip konuları çözüme kavuşturmak gerekir. Çünkü bugün kendisini müctehid görüp tek başına ictihad yapanların ictihadlarının isâbetli olmadığı bir gerçektir.

5. Taklid Konusu

İctihad derecesinde olmayan, dinî hükümleri delillerinden çıkarmaya, bu hükümleri biribirinden ayırmaya ve rivayetlerin bazısını diğerine tercih etmeye gücü yetmeyen kişilere mukallid denir.

Taklid iki çeşittir:

a) Amelî konularda taklid: Mü'minin yapacağı işlerle ilgilidir.

b) İtikâdî konulara ait taklid: Mü'minin inanması gerekli konularla ilgilidir.

a) Amelî Konularda Taklid

İctihad derecesinde olmayan bir âlim, dinî hükümleri tafsîlî delillerinden çıkarmaya, bu ortaya çıkan hükümleri birbirinden ayırt etmeye ve rivayetler arasında tercih etme gücüne sahip değilse bu âlime de mukallid âlim denir.

Bir müctehid diğer bir müctehidi taklid edebilir mi?

Bir müctehid diğer bir müctehidi taklid edemez. Ancak bir konuda, sahabenin ittifak veya ihtilaf ettiği bilinmiyorsa; bu konuda sahabenin fiilinin veya sözünün taklid edilip edilmeyeceği hususunda müctehidler arasında farklı görüşler vardır:

a) İmam Kerhî (ö. 340/952)'ye göre, eğer bir mesele kıyas yoluyla bilinemiyorsa taklid vâcib olur yoksa vâcib olmaz.

b) Ebû Saîd-i Berdaî (ö. 317/930) ise, sahabeyi taklid vâciptir, der.

c) İmâm Şâfiî, (ö. 204/820) sahabeyi mutlaka taklid etmek vâcib değildir, der.

d) İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), iki talebesi Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed (ö. 189/805)'e göre, bir konu kıyasla anlaşılamıyorsa, o konuda sahabeyi taklid vâcib olur; eğer kıyas yolu ile bilinebiliyorsa, İmam-ı A'zam, sahabeyi taklid etmeyi, İmameyn yani İmam Ebû Yusuf ile İmam-ı Muhammed ise kıyası tercih etmişlerdir.

Ancak İmam-ı A'zam'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Sahabeden gelen bir şey, başımın üstündedir. Tâbiûn'dan gelene ise tâbi olmam. Çünkü onlar da bizim gibidirler ve ictihad ederler, bizim de onlardan farkımız yoktur ve biz de ictihad ederiz."

Şayet sahabe, bir konuda ittifak etmişse, elbette onları taklid etmek ittifakla vâciptir. Eğer sahabede, bir konuda ihtilaf olmuşsa onları taklid câiz olmaz. Kişi, ihtilaflı olanlardan birini tercih ederek onunla amel eder. Ancak tercih etmek mümkün değilse kalbinin tercihini tercih eder ve onunla amel eder.

Müctehid olmayan kimselerin yapması gereken, bir müctehidi taklid etmektir. Zira avamın/halkın görevi, Kitap, Sünnet ve sahabenin sözleriyle değil, müctehidlerin sözleriyle amel etmektir. Çünkü halk tabakası, Kitab'ın ve Sünnet'in delalet ettikleri mânâları, hükümleri, nâsihi ve mensûh gibi meseleleri anlayıp kavrayamaz. Müctehidler ise, elbette bunları halktan daha güzel ve daha doğru anlar ve hüküm olarak çıkarırlar. Bu konuda "müctehid, bu âyeti veya hadîsi görmemiş olabilir" şeklinde bir söz söylenemez. Çünkü bir kişi, âyet ve hadîsleri, sahabenin sözlerini bilmiyorsa, zaten o kişi müctehid değildir.

Sonuç olarak: Bir konuda, müctehidin ictihadı ve fakîhin fetvası, o konudaki bütün nasları bilip anlaması mümkün olmayan avam/halk için, nassa yani âyet, hadîs ve sahabe sözüne tercih edilir.

Ebû Saîd el-Hâdimî (ö. 1176/1762), "halk yani müctehid olmayan avam tabakası, geçmiş devrin âlimlerinden işittikleriyle değil, kendi zamanlarında bulunan itimad edilir âlimlerin sözleriyle amel etmeyi tercih etmelidir." der.[193]

Başka Mezhepten Görüş Alma ve Mezhep Değiştirme

Mukallidlerin bir konuda bir müctehidi diğer bir konuda da başka bir müctehidleri taklid edip edemeyeceği yani gerekli olduğu zaman, meselelerde mezhep değiştirip değiştiremeyeceği konusunda farklı görüşler vardır:

Fukahânın çoğunluğu: "Kişi, kendi mezhebinden başkasını taklid edemez. Kendi mezhebinde devamı vâciptir. Çünkü bu kimse, mezhebini seçmiş ve kendi mezhebinin haklılığına inanmıştır. Şu halde inancının gereğini yerine getirmesi vaciptir." derler. Ancak, prensip olarak kendi mezhebinde kalmakla birlikte gerektiğinde başka mez-

---

[193] Ebû Saîdi'l-Hâdimî, *Menâfiu'd-dekâik Şerhu Mecâmii'l-hakâık*, İstanbul 1308 h. s. 305.

heplerden görüş almanın câiz oldunu söyleyen âlimler de vardır. Mesela, İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), şöyle demiştir:

"Bir kimsenin, her meselede kendisine kolay gelen, ayrı ayrı müctehidlerin sözlerini almasında sakınca yoktur. Ben, bir kimsenin her mezhepten veya her müctehidden kolay olan meseleleri almasına mâni; ne aklî ve ne de naklî bir delil göremiyorum. Bir insanın, herhangi bir müctehidin ictihadından, kendisi için kolay olanı almasında ve o müctehide uymasında bir mâni görmüyorum. Rasûlullah (s.a.s.) da ümmeti için kolaylaştırılan şeyleri severdi."[194]

Bu konuda Hâdimî ve İbnü'l-Hacib (ö. 646/1249) de şu açıklamada bulunmuştur:

"İnsanların halk tabakasından birisi, bir meselede bir müctehidin sözü ile amel etse, bu kimse verilen bu hükümden başka bir zamanda diğer müctehidin sözüne dönemez. Bu hususta ittifak vardır. Fakat bu kimsenin, ayrı bir meselede başka bir müctehidin sözüne tâbi olması, muhtar olan/tercih edilen kavle göre, câizdir."[195]

Hâdimî, mezhep değiştirme konusunda şöyle der:

"Bir mezhepten başka bir mezhebe geçmek şöyle olabilir:

1) Bir kimse, başka bir mezhebe de inanıyorsa, elbette kuvvetli olanla amel etmesi caizdir.

2) Bir kimse, bir mezhebin, diğer mezhebe tercihini kabul etmiyorsa, mezhebini değiştirmesi yine caizdir.

3) Bir kimsenin, kendisinde oluşan bir zaruretten veya bir ihtiyaçtan dolayı, ruhsatı kastederek mezhep değiştirmesi caizdir.

4) Kişi, zaruri bir ihtiyacı olmadan nasıl olsa mezhep değiştirmek caizmiş diye mezhebini değiştirirse doğru olmaz. Zira o kişi, dini için değil, nefsi için mezhebinden dönmüş olur.

---

[194] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr alâ Şerhi'l-Hidâye*, Mısır 1306 h, VI, 360.

[195] Hâdimî, *Mecâmiu'l-hakâik*, s. 304; İbnü'l-Hâcib, *Muhtasaru'l-müntehâ*, Mısır 1316, II, 309.

5) İslâm'ın ruhsatlarına uymayı âdet hâline getirmek ve nefsine uydurmak için mezhep değiştirmek câiz olmaz.

6) Birinci müctehidin hükmü ile epeyce amel ettikten sonra, aynı hükümdeki menfaati için başka bir mezhebe geçmek de yine câiz değildir."[196]

Avamın/Halkın Yapması Gereken Nedir?

Bir mezhepte bulunan kimse iki durumdan birini yapmalıdır:

a) Takvaya daha uygun olanı tercih eder. Yani kendi mezhebine göre bir şeyi yapmak câiz iken, başka mezhebe göre onu yapmamak takvaya daha uygunsa onu alır.

b) Başka çaresi yoksa, kendi mezhebine göre câiz olmayanı bırakıp başka mezhepte câiz olan hükmü alır.

Bu iki durumda da daima âlimlere danışmalıdır. Çünkü her müslümanın ilim üstadı edinmesi farz-ı ayndır. Zira avam âlime sorar, âlim eğer müctehid ise Kitap, Sünnet ve sahabe sözüne müracaat eder. Eğer âlim kişi müctehid derecesinde değilse Üsûl-i Fıkıh projektörü ile kitaplardan istifade edecektir. Eğer karşılaşılan mesele, ictihâdî bir konu ise müctehid de yoksa, çözüm seviyeli, ehliyetli ve insaflı âlimlerden oluşan komisyona havale edilmelidir.

b) İtikâdî Konularda Taklid

Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu; "mukallidin imanı, sahîhtir. Ona dünya ve âhiret hükümleri uygulanır. Taklîdî iman ile kişi sevap kazanır ve cennete girer" demektedirler.

Bu hükmün delili şudur: Hz. Peygamber (s.a.s.), Sahabe ve Tâbiûn, Arapların cahillerinin imanını kabul ettiler. Cahil olan bu Arapların Allah'ı bilme konusunda ilmî delilleri de yoktu. Buna rağmen Hz. Peygamber Efendimiz, onlara delilleri öğretmekle uğraşmadı. Sadece tasdik ile onların Müslümanlığını kabul etti. Çünkü iman kalbin ameli yani kalbin tasdikidir. Taklid ehlinde de tasdik olduğuna göre ve kü-

---

[196] Hâdimî, *el-Berîka*, İstanbul 1203, I, 103.

für gerektiren bir hal de yoksa kalbinde kesin bir iman vardır. Bu da o kimsenin mü'min olmasına yeter.

Ancak mukallid/taklid eden, Allah'ı bilmedeki yakîn delilleri ve bu delillerin Allah'ın varlığına delil kılma durumunu terk ettiği için günahkârdır. İnsan, içinde bulunduğu âlemdeki güneşe, aya, yıldızlara, dağlara ve canlılara bakar da "elbette bunların yaratanı ve idare edeni vardır o da Allah'tır" diye düşünerek tasdik ederse, isterse bu düşüncesi dili ile ifade etmese bile bir derece taklidden kurtulmuş ve günahtan da kurtulmuş olur.

Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Süfyan-ı Sevrî (ö. 161/778), Mâlik (ö. 179/795), Evzâî (ö. 157/774), bütün fukahâ ile hadîs âlimleri, "mukallidin imanı sahîhtir fakat istidlâli/delillendirmeyi terk etmesi sebebiyle günahkârdır" demişlerdir. "İmanın makbul olmasının şartı, mu'cizenin yardımıyla Peygamber aleyhisselam'ın sözünün doğruluğunu bilmesidir. Eş'arîye göre, bunu aklın yardımıyla bilmesi gerekli olup dili ile ifade etmesi ve karşı koyanı ile münakaşa ve münâzara yürütmesi şart değildir. Bütün kelâm âlimlerinin görüşü de aynıdır. İman, tasdikten ibarettir. Mukallide iman edilmesi gerekli hususlar haber verilir o da onları tasdik ederse mü'min olur ve yüce Allah'ın mü'minlere va'dettiği mükâfata hak kazanır.[197]

N. ÜSTÜNLÜK BAKIMINDAN PEYGAMBERLER VE MELEKLER

İnsanların peygamberleri, meleklerin peygamberlerinden; meleklerin peygamberleri diğer insanların hepsinden, peygamber olmayan imanlı insanların hepsi de meleklerin büyük olanlarının dışında hepsinden üstündür.

İnsanların peygamberleri olduğu gibi meleklerin de peygamberleri vardır. Elbette peygamber olan peygamber olmayandan üstündür. Bütün peygamberler de melekler de Allah Teâlâ karşısında kuldurlar ve mahlûkturlar. Elbette kul olan insanların da yine kul olan meleklerin de dereceleri vardır.

---

[197] Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, s. 181-182.

Derecelerin farklılığı hakkında âyet ve hadîs varsa söylenecek söz sadece âmennâ /tasdik ettik demektir. Mü'mine gereken de yakışan da budur.

Peygamberlerin aleyhimüsselâm bile kendi aralarında derece farklılığı vardır. Ulû'l-azim peygamberler diğer peygamberlerden üstündür. Ulû'l-azim peygamberlerin arasında da bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) en üstünüdür.

Meleklerin de aralarında peygamber olan dört büyük melek diğerlerinden üstündürler

İnsan, iman edip sâlih amel işleyince imtihanı kazanıyor ve imtihanı kazanamayan diğer insanlardan üstün oluyor. İmtihanı kazananlar arasında da elbette derece farklılığı vardır. Muttakî mü'minlerin üstünleri velilerdir. Veliler de askeriye içindeki komutanların farklılıkları gibi derece farklılıkları vardır. Nefislerini mücadele etmeleri gereken bir düşman ve geri vermeleri gereken bir emanet bilerek imtihanı kazandıkça, İslâm'a hizmette oldukları, Hakk'ı halka sevdirdikleri, halkı Hakk'a kul etmeye çalıştıkları yani hem sâlih hem muslih oldukları müddetçe dereceleri yükselmektedir. İşte bu velilerin velâyetlerinin nihayetinden sonra peygamberlik başlıyor. Peygamberlik, çalışmakla elde edilen değil özel ilâhî lütûfla olandır. Ama nefislerini yenmiş nefisleri de nefîs belki enfes olmuş olduktan sonra yani imtihanı kazanmışların arasından seçilmiş de peygamber kılınmıştırlar.

İşte nefislerini yenmiş imtihanı kazanmış olan mü'minler, imtihana tâbi tutulmayıp dereceleri sâbit olan meleklerden üstündürler.

Hem imtihanı kazanmış hem de özel ilâhî lütûfla peygamber kılınmış olanlar da dereceleri sâbit olan meleklerden hatta peygamberlik verilmiş olan dört büyük meleklerden de daha yüksektirler.

Özel lûtuf verilen dört büyük melekler de hem velilerden hem de diğer meleklerden daha üstündürler.

Özetle dersek: İmtihanı kazanan mü'minler özel lütûf verilen dört büyük melekler hâriç imtihana tâbi tutulmayan meleklerden üstündürler. Hem imtihanı kazanmış hem özel lütûf verilen beşer peygamberler imtihana tâbi tutulmamış ama özel lütûf verilmiş bile olsalar dört büyük meleklerden de üstündürler. Özel lütûf verilen dört büyük melekler, özel lütûf verilmeyen mü'minlerden üstündürler.

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TEMEL AKÂİD METİNLERİ VE TERCÜMELERİ

FIKH-I EKBER VE TERCEMESİ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe (r. Anh) buyurdular ki;

1) (Bu kitap) Allahın birliğine inanmanın esaslarını ve hangi şeylere iman etmenin doğru olacağını bildirir.

"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna, (görülecek) hesaba, mizana, cennet ve cehenneme ve bütün bunların hak ve gerçek olduğuna inandım." demek (boynumuza) borç olur.

2) Allah, sayı yönüyle değil, ortağı olmaması yönüyle birdir. (Nitekim ihlas sûresinde Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:) "De ki O, Allahtır, birdir. Allah samedtir doğurmamış ve doğurulmamıştır. O'na hiçbir şey denk değildir."

O, yarattıklarından hiçbirine benzemediği gibi yarattıklarından hiçbiri de hiçbir şey de O'na benzemez. Zâtına ve fiiline aid isim ve sıfatlarıyla ezelden ebede kadar daima var olmuş ve var olacaktır.

3) Allah'ın zatî sıfatları; hayat, kudret, ilim, semi, basar ve irâde sıfatlarıdır. Fiilî sıfatlar ise, tahlik (yaratma), terzik (rızık verme), inşa (yapma), ibdâ' (örneksiz yaratma) ve sun' (san'atla yaratma) ve diğer fiilî sıfatlardır.

4) Allah, isimleri ve sıfatları ile geçmişte de gelecekte de var olmuş ve var olacaktır. O'na ne bir isim, ne bir sıfat sonradan takılmış ve konulmuş değildir. O ilmiyle daima bilir, ilim O'nun ezelden beri sıfatıdır. O kudretiyle her şeye gücü yeter, bu kudret O'nun ezelde sıfatıdır. Kelâmı ile konuşur, kelâm O'nun ezelde sıfatıdır. Kendi yaratması ile hâlıktır, yaratmak O'nun ezelde sıfatıdır. Ne yaparsa kendi fiili ile yapandır, fiil O'nun ezelde sıfatıdır. Fâil bizatihi Allah'tır, fiil (yapma) ise O'nun ezelde sıfatı olmakla birlikte yapılanlar böyle değildir. Onlar mahlûktur. Yüce Allah'ın fiili (yapması) ise yaratılmış (mahluk) değildir.

Allah'ın bütün sıfatları ezeldedir, ne sonradan meydana gelmiş ne de mahluk (yaratılmış) değildir. Kim Allah'ın sıfatlarının yaratılmış ve sonradan olduğunu söylerse yahut bunlar hakkında şüphe/tereddüt ederse Yüce Allah'ı inkâr etmiş olur.

كِتَابُ "الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ" لِلْإِمَامِ أَبِي حَنِيفَةَ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَالَ الْإِمَامُ الْأَعْظَمُ أَبُو حَنِيفَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ:

1) أَصْلُ التَّوْحِيدِ وَمَا يَصِحُّ الاعْتِقَادُ عَلَيْهِ يَجِبُ أَنْ يَقُولَ:

آمَنْتُ بِاللهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللهِ تَعَالَى، وَالْحِسَابِ، وَالْمِيزَانِ، وَالْجَنَّةِ، وَالنَّارِ. حَقٌّ كُلُّهُ.

2) وَاللهُ تَعَالَى وَاحِدٌ لَا مِنْ طَرِيقِ الْعَدَدِ، وَلٰكِنْ مِنْ طَرِيقِ أَنَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ. اَللهُ الصَّمَدُ. لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ. وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ [الإخلاص: 1-4]. لَا يُشْبِهُ شَيْئًا مِنَ الْأَشْيَاءِ مِنْ خَلْقِهِ، وَلَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ مِنْ خَلْقِهِ، لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ بِأَسْمَائِهِ وَصِفَاتِهِ الذَّاتِيَّةِ وَالْفِعْلِيَّةِ.

3) أَمَّا الذَّاتِيَّةُ:

فَالْحَيَاةُ، وَالْقُدْرَةُ، وَالْعِلْمُ، وَالْكَلَامُ، وَالسَّمْعُ، وَالْبَصَرُ، وَالْإِرَادَةُ.

وَأَمَّا الْفِعْلِيَّةُ:

فَالتَّخْلِيقُ، وَالتَّرْزِيقُ، وَالْإِنْشَاءُ، وَالْإِبْدَاعُ، وَالصُّنْعُ، وَغَيْرُ ذٰلِكَ مِنْ صِفَاتِ الْفِعْلِ.

4) لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ بِأَسْمَائِهِ وَصِفَاتِهِ، لَمْ يَحْدُثْ لَهُ اسْمٌ وَلَا صِفَةٌ. لَمْ يَزَلْ عَالِمًا بِعِلْمِهِ، وَالْعِلْمُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ؛ وَقَادِرًا بِقُدْرَتِهِ، وَالْقُدْرَةُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ؛ وَمُتَكَلِّمًا بِكَلَامِهِ، وَالْكَلَامُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ؛ وَخَالِقًا بِتَخْلِيقِهِ، وَالتَّخْلِيقُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ؛ وَفَاعِلًا بِفِعْلِهِ، وَالْفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ؛ وَالْفَاعِلُ هُوَ اللهُ تَعَالَى وَالْفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ؛ وَالْمَفْعُولُ مَخْلُوقٌ؛ وَفِعْلُ اللهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ؛ وَصِفَاتُهُ فِي الْأَزَلِ غَيْرُ مُحْدَثَةٍ وَلَا مَخْلُوقَةٍ، فَمَنْ قَالَ إِنَّهَا مَخْلُوقَةٌ، أَوْ مُحْدَثَةٌ، أَوْ وَقَفَ، أَوْ شَكَّ فِيهَا فَهُوَ كَافِرٌ بِاللهِ تَعَالَى.

5) Kur'ân-ı Kerîm, Allah kelâmı olup, mushaflarda yazılı, gönüllerde saklı, dillerle de okunan ve Hz. Peygamber'e indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i (ağzımızla) telaffuzumuz (kelime kelime söylememiz), yazmamız ve okumamız mahlûktur. (Söyleme ve okuma zamanında ağzımızdan çıkmakta olması o anda Allah tarafından yaratılan bir kudret sayesindedir.) (Asıl) Kur'ân ise (ezelidir) mahlûk değildir.

Allah'ın Kur'ân'da Musa ve diğer peygamberlerden, Firavn ve İblis'ten hikaye (ve nakletmek) suretiyle verdiği haberlerin hepsi, onlardan haber vermesi yönüyle Allah kelâmıdır. Allah'ın kelâmı mahlûk değildir. Musa'nın ve diğer yaratılmışların sözleri ise mahlûktur. Allah'ın kelâmı olan Kur'ân kadîm ve ezelîdir, onların kelamı değildir.

6) Allahın **"Allah Musa ile konuştu."** (Nisa,164) âyetinde belirttiği gibi Musa Allah'ın kelâmını işitmiştir. Nitekim Allah, Musa ile konuşmasından evvel de, (ezelden beri) konuşandı. Yüce Allah (yaratmadan da) ezelde yaratıcı idi. Kur'an-ı Kerîm'de (Şûrâ, 11.) şöyle buyurulmuştur:

"O'nun (benzeri bulunmak şöyle dursun) benzerine benzer bir şey (dahi) yoktur. O her şeyi işiten (ve) görendir."

Allah, Musa (as.) ile konuştuğu zaman, ezelde sıfatı olan kelâmı ile konuştu. O'nun sıfatlarının hepsi, yaratılanların sıfatlarından başkadır. O bilir, fakat bizim bildiğimiz gibi değil. Her şeye gücü yeter, fakat bizim gücümüzün yettiği gibi değil. Görür, fakat bizim görmemiz gibi değil. O işitir, fakat bizim işittiğimiz gibi değil. O konuşur, fakat bizim konuşmamız gibi değildir. Biz âletlerle ve harflerle konuşuruz. Oysaki Allah, âletsiz ve harfsiz konuşur. Harfler mahlûktur, fakat Allah'ın kelâmı mahlûk değildir.

7) Allah "Şey"dir (yani vardır), fakat bildiğimiz şeyler (varlıklar) gibi değildir. O'na "Şey" denilmesi ne cisim, ne cevher, ne araz olmaksızın ancak (varlığının) ispâtı manasıyladır. O'nun bir haddi (nihayeti), (karşı durabilecek) zıddı, bir benzeri ve bir dengi de yoktur.

O'nun Kur'ân'da zikrettiği gibi eli, yüzü ve nefsi (gibi ifadeler) vardır. Allah'ın Kur'ân'da zikrettiği bu el, bu yüz ve bu nefisden her biri, O'nun keyfiyeti bizce asla bilinemeyen sıfatlarıdır. (Bazı kelamcıların dediği gibi:) "O'nun eli kudretidir veya nimetidir." denilemez. Zîra bu takdirde sıfat iptal edilmiş (hükümsüz bırakılmış) olur. Bu, Kaderiyye ve Mutezile'nin görüşüdür. "O'nun eli keyfiyetsiz sıfatıdır. Gazabı ve rızası da keyfiyetsiz sıfatlarından iki sıfattır." diyebiliriz.

5) وَالْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى فِي الْمَصَاحِفِ مَكْتُوبٌ، وَفِي الْقُلُوبِ مَحْفُوظٌ، وَعَلَى الْأَلْسُنِ مَقْرُوءٌ، وَعَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مُنَزَّلٌ، وَلَفْظُنَا بِالْقُرْآنِ مَخْلُوقٌ، وَكِتَابَتُنَا لَهُ مَخْلُوقَةٌ، وَقِرَاءَتُنَا لَهُ مَخْلُوقَةٌ، وَالْقُرْآنُ غَيْرُ مَخْلُوقٍ.

وَمَا ذَكَرَ اللهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ حِكَايَةً عَنْ مُوسَى وَغَيْرِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، وَعَنْ فِرْعَوْنَ وَإِبْلِيسَ. فَإِنَّ ذٰلِكَ كُلَّهُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى إِخْبَارًا عَنْهُمْ، وَكَلَامُ اللهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ وَكَلَامُ مُوسَى وَغَيْرِهِ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ مَخْلُوقٌ، وَالْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى فَهُوَ قَدِيمٌ، لَا كَلَامُهُمْ.

6) وَسَمِعَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ كَلَامَ اللهِ تَعَالَى كَمَا قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ [سورة النساء، 164] وَقَدْ كَانَ اللهُ تَعَالَى مُتَكَلِّمًا، وَلَمْ يَكُنْ كَلَّمَ مُوسَى. وَقَدْ كَانَ اللهُ تَعَالَى خَالِقًا فِي الْأَزَلِ وَلَمْ يَخْلُقِ الْخَلْقَ ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ [سورة الشورى، 11] فَلَمَّا كَلَّمَ اللهُ مُوسَى، كَلَّمَهُ بِكَلَامِهِ الَّذِي هُوَ لَهُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ، وَصِفَاتُهُ كُلُّهَا بِخِلَافِ صِفَاتِ الْمَخْلُوقِينَ، يَعْلَمُ لَا كَعِلْمِنَا، وَيَقْدِرُ لَا كَقُدْرَتِنَا، وَيَرَى لَا كَرُؤْيَتِنَا، وَيَسْمَعُ لَا كَسَمْعِنَا، وَيَتَكَلَّمُ لَا كَكَلَامِنَا. وَنَحْنُ نَتَكَلَّمُ بِالْآلَاتِ وَالْحُرُوفِ، وَاللهُ تَعَالَى يَتَكَلَّمُ بِلَا آلَةٍ وَلَا حُرُوفٍ؛ وَالْحُرُوفُ مَخْلُوقَةٌ، وَكَلَامُ اللهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ،

7) وَهُوَ شَيْءٌ لَا كَالْأَشْيَاءِ. وَمَعْنَى الشَّيْءِ: إِثْبَاتُهُ بِلَا جِسْمٍ وَلَا جَوْهَرٍ وَلَا عَرَضٍ؛ وَلَا حَدَّ لَهُ، وَلَا ضِدَّ لَهُ، وَلَا نِدَّ لَهُ، وَلَا مِثْلَ لَهُ. وَلَهُ يَدٌ وَوَجْهٌ وَنَفْسٌ كَمَا ذَكَرَهُ اللهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ، فَمَا ذَكَرَ اللهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ: مِنْ ذِكْرِ الْوَجْهِ وَالْيَدِ وَالنَّفْسِ، فَهُوَ لَهُ صِفَاتٌ بِلَا كَيْفٍ. وَلَا يُقَالُ إِنَّ يَدَهُ قُدْرَتُهُ أَوْ نِعْمَتُهُ، لِأَنَّ فِيهِ إِبْطَالَ الصِّفَةِ، وَهُوَ قَوْلُ أَهْلِ الْقَدَرِ وَالِاعْتِزَالِ؛ وَلٰكِنْ يَدُهُ صِفَتُهُ بِلَا كَيْفٍ، وَغَضَبُهُ وَرِضَاهُ صِفَتَانِ مِنْ صِفَاتِهِ بِلَا كَيْفٍ.

8) Allah, eşyayı herhangi bir şeyden yaratmadı. Allah, ezelde eşyayı oluşundan önce zaten biliyordu. O, eşyayı takdir eden ve kazâ eden (oluşturan) dır. Dünya ve âhirette hiçbir şey Allah'ın dilemesi, ilmi, kazası, takdiri ve Levh-i Mahfûz'daki yazısı olmadan meydana gelmez. Ancak onun Levh-i Mahfûz'daki yazması, hükümle (şöyle olsun böyle olsun tarzındaki emriyle) değil, vasıfladır (şöyle şöyle olacak diye).

Kaza, kader ve (onlara teallük eden) meşiyyet (dilemek), O'nun keyfiyetsiz (bizce nasıl olduğu bilinemeyen) sıfatlarıdır. Onu var ettiği zamanda nasıl olacağını bilir. Allah var olanı varlığı halinde mevcut olarak bildiği gibi onun nasıl yok olacağını da bilir. Allah ayakta duranın ayakta duruş halini, oturduğu zaman da oturuş halini bilir. Bütün bu durumlarda Allah'ın ilminde ne bir değişme, ne de sonradan yeni bir ilim hâsıl olmaz. Değişme ve ihtilâflar ancak yaratılanlarda meydana gelir.

9) Allah insanları küfür ve imandan âzâde olarak yaratmış, sonra onlara hitap etmiş, emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan; kendi fiili (ihtiyari), hakkı inkârı ve bu inkârında ayak diremesi ve Allah'ın hizlânı (yardımını kesmesi) ile küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrarı, tasdiki ve Allah'ın tevfiki ve yardımı ile îman etmiştir.

10) Allah, Âdem'in neslini, sulbünden insan şeklinde çıkarmış, onlara akıl vermiş, sonra kendilerine ("Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye) hitap etmiş, (Onlar da "Evet, Rabbimizsin"demişler), îman etmelerini kendilerine emredip, küfrü yasaklamıştır. Onlar da onun Rabb olduğunu ikrar etmişlerdir. İşte bu, onlardaki (ilk) îmandır. İşte onlar bu fıtrat üzerine doğarlar. Bundan sonra küfre sapan bu fıtratı değiştirip bozmuş olur. İman ve tasdik eden de fıtratında sebât ve devam göstermiş olur.

Allah, kullarının hiç birini îman veya küfre zorlamamış, onları mü'min veya kâfir olarak yaratmamıştır. Fakat onları şahıslar olarak yaratmıştır. İman ve küfür kulların fiilleridir. Allah, küfre sapanı, küfrü esnasında kâfir olarak bilir. O kimse daha sonra iman ederse, imanı halinde mü'min olarak bilir ve o (mü'mini) sever. Allahın bu ilmi ve sıfatı (kulun değişen o halleri gibi) değişmez.

11) Kulların hareket ve sükûn gibi (küfre, îmana, isyana, taâte ait) bütün fiilleri hakikaten kendi kesbleri (İsteyerek, bilerek yaptıkları, kazandıkları) dir. Onları yaratan ise Allah'tır. Onların hepsi (Kulların hayr ve şer bütün fiilleri) Allah'ın iradesi, ilmi, kazâsı ve takdiri ile olur. Taat (ve ibadet)lerin hepsi, Allah'ın emri, muhabbeti, rızası, ilmi, iradesi, kazası ve takdiri ile vacip kılınmıştır. Mâsiyetlerin (günahların) hepsi de Allah'ın ilmi, kazası, takdiri ve dilemesiyledir, fakat muhabbeti, rızası ve emri ile değildir.

8) خَلَقَ اللهُ تَعَالَى الْأَشْيَاءَ مِنْ لَا شَيْءٍ. وَكَانَ اللهُ تَعَالَى عَالِمًا فِي الْأَزَلِ بِالْأَشْيَاءِ قَبْلَ كَوْنِهَا، وَهُوَ الَّذِي قَدَّرَ الْأَشْيَاءَ وَقَضَاهَا، وَلَا يَكُونُ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ شَيْءٌ إِلَّا بِمَشِيئَتِهِ وَعِلْمِهِ وَقَضَائِهِ وَقَدَرِهِ وَكَتْبِهِ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ، وَلٰكِنْ كَتْبُهُ بِالْوَصْفِ لَا بِالْحُكْمِ. وَالْقَضَاءُ وَالْقَدَرُ وَالْمَشِيئَةُ صِفَاتُهُ فِي الْأَزَلِ بِلَا كَيْفٍ. يَعْلَمُ اللهُ تَعَالَى الْمَعْدُومَ فِي حَالِ عَدَمِهِ مَعْدُومًا، وَيَعْلَمُ أَنَّهُ كَيْفَ يَكُونُ إِذَا أَوْجَدَهُ؛ وَيَعْلَمُ اللهُ تَعَالَى الْمَوْجُودَ فِي حَالِ وُجُودِهِ مَوْجُودًا، وَيَعْلَمُ أَنَّهُ كَيْفَ يَكُونُ فَنَاؤُهُ؛ وَيَعْلَمُ اللهُ تَعَالَى الْقَائِمَ فِي حَالِ قِيَامِهِ قَائِمًا، وَإِذَا قَعَدَ عَلِمَهُ قَاعِدًا فِي حَالِ قُعُودِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَغَيَّرَ عِلْمُهُ، أَوْ يَحْدُثَ لَهُ عِلْمٌ، وَلٰكِنَّ التَّغَيُّرَ وَالِاخْتِلَافَ يَحْدُثُ فِي الْمَخْلُوقِينَ.

9) خَلَقَ اللهُ تَعَالَى الْخَلْقَ سَلِيمًا مِنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ، ثُمَّ خَاطَبَهُمْ وَأَمَرَهُمْ وَنَهَاهُمْ، فَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ بِفِعْلِهِ وَإِنْكَارِهِ وَجُحُودِهِ الْحَقَّ بِخِذْلَانِ اللهِ تَعَالَى إِيَّاهُ، وَآمَنَ مَنْ آمَنَ بِفِعْلِهِ وَإِقْرَارِهِ وَتَصْدِيقِهِ بِتَوْفِيقِ اللهِ تَعَالَى إِيَاهُ وَنُصْرَتِهِ لَهُ.

10) أَخْرَجَ ذُرِّيَّةَ آدَمَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مِنْ صُلْبِهِ عَلَى صُوَرِ الذَّرِّ، فَجَعَلَهُمْ عُقَلَاءَ. فَخَاطَبَهُمْ وَأَمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ، وَنَهَاهُمْ عَنِ الْكُفْرِ؛ فَأَقَرُّوا لَهُ بِالرُّبُوبِيَّةِ فَكَانَ ذٰلِكَ مِنْهُمْ إِيمَانًا. فَهُمْ يُولَدُونَ عَلَى تِلْكَ الْفِطْرَةِ، وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَقَدْ بَدَّلَ وَغَيَّرَ، وَمَنْ آمَنَ وَصَدَّقَ فَقَدْ ثَبَتَ عَلَيْهِ وَدَاوَمَ. وَلَمْ يُجْبِرْ أَحَدًا مِنْ خَلْقِهِ عَلَى الْكُفْرِ وَلَا عَلَى الْإِيمَانِ، وَلَا خَلَقَهُمْ مُؤْمِنًا وَلَا كَافِرًا، وَلٰكِنْ خَلَقَهُمْ أَشْخَاصًا. وَالْإِيمَانُ وَالْكُفْرُ فِعْلُ الْعِبَادِ، وَيَعْلَمُ اللهُ تَعَالَى مَنْ يَكْفُرُ فِي حَالِ كُفْرِهِ كَافِرًا. فَإِذَا آمَنَ بَعْدَ ذٰلِكَ عَلِمَهُ مُؤْمِنًا فِي حَالِ إِيمَانِهِ، وَأَحَبَّهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَغَيَّرَ عِلْمُهُ وَصِفَتُهُ.

11) وَجَمِيعُ أَفْعَالِ الْعِبَادِ مِنَ الْحَرَكَةِ وَالسُّكُونِ كَسْبُهُمْ عَلَى الْحَقِيقَةِ، وَاللهُ تَعَالَى خَالِقُهَا، وَهِيَ كُلُّهَا بِمَشِيئَتِهِ وَعِلْمِهِ وَقَضَائِهِ وَقَدَرِهِ. وَالطَّاعَاتُ كُلُّهَا كَانَتْ وَاجِبَةً بِأَمْرِ اللهِ تَعَالَى وَبِمَحَبَّتِهِ وَبِرِضَائِهِ وَعِلْمِهِ وَمَشِيئَتِهِ وَقَضَائِهِ وَتَقْدِيرِهِ، وَالْمَعَاصِي كُلُّهَا بِعِلْمِهِ وَقَضَائِهِ وَتَقْدِيرِهِ وَمَشِيئَتِهِ، لَا بِمَحَبَّتِهِ وَلَا بِرِضَائِهِ وَلَا بِأَمْرِهِ.

12) Bütün Peygamberler (salât ve selâm olsun) küçük, büyük günah, küfür ve kabahatlerden (çirkin hallerden) münezzehtir (uzaktır). Fakat onlardan bazılarının ufak sürçme ve hataları vâki olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s.), Allah'ın sevgili kulu, resulü, nebisi, seçilmiş tertemiz kuludur. O, asla puta (ve Allahtan başkasına) tapmamış, göz açıp kapayacak bir an bile Allah'a ortak koşmamıştır. O, ne küçük ne de büyük hiç bir günah işlememiştir.

13) Peygamberlerden sonra insanların en efdali (en üstün dereceli olanı), Ebû Bekr es-Sıddîk, sonra Ömer el-Fârûk, sonra Osman b. Affân Zû'n-Nûreyn, sonra Aliyyu'l-Murtaza'dır. Allah hepsinden razı olsun. Bunlar daima ibâdet eden, doğruluk üzere, doğruluktan ayrılmayan kimselerdir. Biz hepsini severiz. Hz. Peygamber'in ashabının hepsini sadece hayırla anarız.

14) Bir Müslümana, işlemiş olduğu günahları sebebiyle, velev ki o günah büyük olsun, hela kabul etmediği müddetçe kafir demeyiz. O kimseden îman ismini kaldıramayız, ona gerçek anlamda mü'min deriz. Bir mü'minin kâfir olmamakla beraber günahkâr olması caiz (mümkün)dir.

15) (Abdestte) mest üzerine mesh etmek; Ramazan ayının gecelerinde teravih namazı kılmak sünnettir. Mü'minlerden iyi ve kötü herkesin arkasında namaz kılmak câizdir.

16) "Mü'mine günahları zarar vermez.", "O, (günah işleyen) kimse Cehennem'e girmez.", "Dünyadan mü'min olarak ayrılan kimse, fasık da olsa Cehennem'de ebedî kalacaktır." demeyiz.

Mürcie'nin dediği gibi, "İyiliklerimiz (Allah katında) makbul; günahlarımız da affedilmiştir." demeyiz. Fakat kim "İfsat eden ayıplardan, iptal eden (gizli ve iç) manalardan hâli olarak bütün şartlarıyla iyilik yapar, onu küfür ile, irtidat (dinden dönme) iptal etmez ve dünyadan mü'min olarak ayrılırsa şüphesiz Allah onun amelini zayi etmez, bilakis (fazl u keremiyle) kabul eder ve ona bundan dolayı sevap verir." deriz.

Allah'a ortak koşmamak, küfre sapmamak şartıyla günah işleyen, fakat mü'min olarak ölünceye kadar tövbe etmezse o kimsenin durumu Allah'ın dilemesine bağlıdır. Dilerse ona Cehennem'de azap eder, dilerse affeder ve Onu asla ateşle (cehennemle) azaplandırmaz.

Herhangi bir amele riya karıştığı zaman, o amelin ecrini yok eder. Keza ucüb (kendini beğenme) de böyledir.

12) وَالْأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كُلُّهُمْ مُنَزَّهُونَ عَنِ الصَّغَائِرِ وَالْكَبَائِرِ وَالْكُفْرِ وَالْقَبَائِحِ، وَقَدْ كَانَتْ مِنْهُمْ زَلَّاتٌ وَخَطَايَا، وَمُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حَبِيبُهُ وَعَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ونَبِيُّهُ وَصَفِيُّهُ وَنَقِيُّهُ، وَلَمْ يَعْبُدِ الصَّنَمَ، وَلَمْ يُشْرِكْ بِاللهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ قَطُّ، وَلَمْ يَرْتَكِبْ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً قَطُّ.

13) وَأَفْضَلُ النَّاسِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ثُمَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الفَارُوقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ثُمَّ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ ذُو النُّورَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْمُرْتَضَى، رِضْوَانُ اللهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ. عَابِدِينَ ثَابِتِينَ عَلَى الْحَقِّ، وَمَعَ الْحَقِّ كَمَا كَانُوا نَتَوَلَّاهُمْ جَمِيعًا. وَلَا نَذْكُرُ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا بِخَيْرٍ،

14) وَلَا نُكَفِّرُ مُسْلِمًا بِذَنْبٍ مِنَ الذُّنُوبِ وَإِنْ كَانَتْ كَبِيرَةً إِذَا لَمْ يَسْتَحِلَّهَا، وَلَا نُزِيلُ عَنْهُ اسْمَ الْإِيمَانِ، وَنُسَمِّيهِ مُؤْمِنًا حَقِيقَةً، وَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مُؤْمِنًا فَاسِقًا غَيْرَ كَافِرٍ.

15) وَالْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ سُنَّةٌ، وَالتَّرَاوِيحُ فِي لَيَالِي شَهْرِ رَمَضَانَ سُنَّةٌ. وَالصَّلَاةُ خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ جَائِزَةٌ.

16) وَلَا نَقُولُ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا تَضُرُّهُ الذُّنُوبُ. وَلَا نَقُولُ: إِنَّهُ لَا يَدْخُلُ النَّارَ، وَلَا نَقُولُ: إِنَّهُ يُخَلَّدُ فِيهَا، وَإِنْ كَانَ فَاسِقًا بَعْدَ أَنْ يَخْرُجَ مِنَ الدُّنْيَا مُؤْمِنًا، وَلَا نَقُولُ: إِنَّ حَسَنَاتِنَا مَقْبُولَةٌ، وَسَيِّئَاتِنَا مَغْفُورَةٌ كَقَوْلِ الْمُرْجِئَةِ؛ وَلٰكِنْ نَقُولُ: مَنْ عَمِلَ حَسَنَةً بِجَمِيعِ شَرَائِطِهَا خَالِيَةً عَنِ الْعُيُوبِ الْمُفْسِدَةِ وَالْمَعَانِي الْمُبْطِلَةِ، وَلَمْ يُبْطِلْهَا بِالْكُفْرِ وَالرِّدَّةِ حَتَّى خَرَجَ مِنَ الدُّنْيَا مُؤْمِنًا، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى لَا يُضَيِّعُهَا، بَلْ يَقْبَلُهَا مِنْهُ وَيُثِيبُهُ عَلَيْهَا؛ وَمَا كَانَ مِنَ السَّيِّئَاتِ دُونَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ وَلَمْ يَتُبْ عَنْهَا صَاحِبُهَا حَتَّى مَاتَ مُؤْمِنًا فَاسِقًا، فَإِنَّهُ فِي مَشِيئَةِ اللهِ تَعَالَى إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ بِالنَّارِ، وَإِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ وَلَمْ يُعَذِّبْهُ بِالنَّارِ أَصْلًا.

وَالرِّيَاءُ إِذَا وَقَعَ فِي عَمَلٍ مِنَ الْأَعْمَالِ فَإِنَّهُ يُبْطِلُ أَجْرَهُ، وَكَذٰلِكَ الْعُجْبُ.

17) Peygamberlerin mucizeleri ve velîlerin kerametleri hak (gerçek)tır. Ancak, haberlerde (hadislerde) rivayet edildiği üzere "İblis, Firavun ve Deccal gibi Allah düşmanlarına ait olan, onların şimdiye kadar vukua gelmiş ve gelecek hallerine mucize de, keramet de" demeyiz. Onları ancak "Hacetlerini yerine getirme" diye isimlendiririz. Bunun sebebi de; Allah, düşmanlarının ihtiyaçlarını, (sırf) istidrâc (onların nimetlerini artırmak, felaket zamanlarını uzatmak suretiyle derece derece cezaya çekmek) ve sonunda cezalandırmak şeklinde yerine getirir. Onlar da buna aldanarak azgınlık ve küfürde haddi aşarlar. Bunların hepsi de caiz ve mümkündür.

18) Allah, yaratmadan önce yaratıcı, rızıklandırmadan önce rızık verici idi. Allah, âhirette görülecektir. Mü'minler Cennet'te -oldukları halde-, aralarında bir mesafe olmaksızın, teşbihsiz ve keyfiyetsiz olarak Allah'ı baş gözleriyle göreceklerdir.

19) İman, dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir. Gökte ve yerde bulunanların îmanı, îman edilmesi gereken şeyler bakımında (esas itibariyle) ne artar ne de eksilir, fakat yakın ve tasdik yönünden (inanışın kuvvetli ve zayıf olması açısından) artar ve eksilir. Mü'minler, îman ve tevhit de eşit, amel itibarıyla birbirlerinden farklıdırlar.

İslâm, Allah'ın emirlerine teslim olmak ve itaat etmek demektir. (Gerçi) Lügat itibariyle iman ve islâm arasında fark vardır. Fakat islâmsız îman olmaz, îmansız da islâm bulunmaz. Bunların ikisi de bir şeyin içi ve dışı gibidirler.

Din; iman, islâm ve şeriatlerin hepsine birden verilen isimdir.

20) Biz, Allah'ı kitabında kendisini bütün sıfatlarıyla tavsif ettiği gibi gerçekten tanırız. Hiçbir kimse Allah'a, O'nun şanına lâyık şekilde hakkıyla ibâdet etmeye kadir değildir. Fakat insan ancak Allah'ın kitabında, Resulünün bildirdiği ölçüde Allah'a ibâdet eder. Bütün mü'minler; marifet, yakîn, tevekkül, muhabbet, rıza, korku ve ümit ve iman esaslarında birbirlerine eşittirler. Bu saydıklarımızda ve imanın dışındaki hususlarda birbirlerinden farklıdırlar. Allah, kullarına karşı lütufkârdır, adildir. Bazan kendinden bir fazl olmak üzere kulun hakettiğinden kat kat fazla sevap verir. Bazen de kendinden bir adalet olmak üzere günahtan dolayı cezalandırır. Bazen fazlı ile (o günahı) affeder.

17) وَالْآيَاتُ ثَابِتَةٌ لِلْأَنْبِيَاءِ، وَالْكَرَامَاتُ لِلْأَوْلِيَاءِ حَقٌّ. وَأَمَّا الَّتِي تَكُونُ لِأَعْدَائِهِ مِثْلِ إِبْلِيسَ وَفِرْعَوْنَ وَالدَّجَّالِ مِمَّا رُوِيَ فِي الْأَخْبَارِ أَنَّهُ كَانَ وَيَكُونُ لَهُمْ، فَلَا نُسَمِّيهَا آيَاتٍ وَلَا كَرَامَاتٍ، وَلٰكِنْ نُسَمِّيهَا قَضَاءَ حَاجَاتٍ لَهُمْ. وَذٰلِكَ لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى يَقْضِي حَاجَاتِ أَعْدَائِهِ اسْتِدْرَاجًا لَهُمْ وَعُقُوبَةً، فَيَغْتَرُّونَ بِهِ وَيَزْدَادُونَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا، وَذٰلِكَ كُلُّهُ مُمْكِنٌ لَا يَسْتَحِيلُ.

18) وَكَانَ اللهُ تَعَالَى خَالِقًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ، وَرَازِقًا قَبْلَ أَنْ يَرْزُقَ. وَاللهُ تَعَالَى يُرَى فِي الْآخِرَةِ، وَيَرَاهُ الْمُؤْمِنُونَ وَهُمْ فِي الْجَنَّةِ بِأَعْيُنِ رُؤُوسِهِمْ، بِلَا تَشْبِيهٍ وَلَا كَيْفِيَّةٍ، وَلَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلْقِهِ مَسَافَةٌ.

19) وَالْإِيمَانُ: هُوَ الْإِقْرَارُ وَالتَّصْدِيقُ؛ وَإِيمَانُ أَهْلِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ مِنْ جِهَةِ الْمُؤْمَنِ بِهِ وَيَزِيدُ وَيَنْقُصُ مِنْ جِهَةِ الْيَقِينِ وَالتَّصْدِيقِ؛ وَالْمُؤْمِنُونَ مُسْتَوُونَ فِي الْإِيمَانِ وَالتَّوْحِيدِ، مُتَفَاضِلُونَ فِي الْأَعْمَالِ.

وَالْإِسْلَامُ هُوَ التَّسْلِيمُ وَالِانْقِيَادُ لِأَوَامِرِ اللهِ تَعَالَى. فَمِنْ طَرِيقِ اللُّغَةِ فَرْقٌ بَيْنَ الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ، وَلٰكِنْ لَا يَكُونُ إِيمَانٌ بِلَا إِسْلَامٍ، وَلَا يُوجَدُ إِسْلَامٌ بِلَا إِيمَانٍ، وَهُمَا كَالظَّهْرِ مَعَ الْبَطْنِ.

وَالدِّينُ: اسْمٌ وَاقِعٌ عَلَى الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالشَّرَائِعُ كُلِّهَا.

20) نَعْرِفُ اللهَ تَعَالَى حَقَّ مَعْرِفَتِهِ كَمَا وَصَفَ اللهُ نَفْسَهُ فِي كِتَابِهِ بِجَمِيعِ صِفَاتِهِ، وَلَيْسَ يَقْدِرُ أَحَدٌ أَنْ يَعْبُدَ اللهَ تَعَالَى حَقَّ عِبَادَتِهِ كَمَا هُوَ أَهْلٌ لَهُ، وَلٰكِنَّهُ يَعْبُدُهُ بِأَمْرِهِ كَمَا أَمَرَهُ بِكِتَابِهِ وَسُنَّةِ رَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَيَسْتَوِي الْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ فِي الْمَعْرِفَةِ وَالْيَقِينِ وَالتَّوَكُّلِ وَالْمَحَبَّةِ وَالرِّضَا وَالْخَوْفِ وَالرَّجَاءِ وَالْإِيمَانِ، وَيَتَفَاوَتُونَ فِيمَا دُونَ الْإِيمَانِ فِي ذٰلِكَ كُلِّهِ. وَاللهُ تَعَالَى مُتَفَضِّلٌ عَلَى عِبَادِهِ، عَادِلٌ. قَدْ يُعْطِي مِنَ الثَّوَابِ أَضْعَافَ مَا يَسْتَوْجِبُهُ الْعَبْدُ تَفَضُّلًا مِنْهُ، وَقَدْ يُعَاقِبُ عَلَى الذَّنْبِ عَدْلًا مِنْهُ، وَقَدْ يَعْفُو فَضْلًا مِنْهُ.

21) Peygamberlerin (salât ve selâm olsun) şefaati haktır. Peygamberimizin (s.a.s.) cezaya hak kazanmış günahkâr mü'minlere, (hele) onlardan büyük günah işleyenlere şefaat buyurması hak ve sabittir. (Dünya da yapılan) amel (ve hareket)lerin kıyamet günü mizanla tartılması haktır. Hz. Peygamberin (cennetteki) havzı haktır. Kıyamet gününde birbirinden davacı olanlar arasında (dünyada iken kazandığı) sevaplar alınarak kısas ve hesaplaşma olması haktır. Eğer onların (haksız olanların) sevapları olmazsa (haklının) günahlarından alınıp diğerine (haksız olana) yükletilmesi hak ve caizdir. Cennet ve Cehennem elân yaratılmıştır, mevcuttur. Asla da fâni olmayacaklardır. Huriler de ebediyen ölmezler. Allah'ın cezası da, sevabı da ebedîdir.

22) Allah kimi dilerse fazl u keremiyle ona hidayet verir. Kimi de dilerse adaletiyle onu sapıklığa düşürür. Allah'ın sapıklığa düşürmesi, hızlânıdır. Hızlanın mânâsı ise, Allah'ın razı olacağı şeylerde kulunu muvaffak kılmayıp, yardımını kesmesidir ki bu da O'nun adaleti gereğidir. Keza, Allah'ın günahkârları isyanları sebebiyle cezalandırması da adaleti icabıdır.

23) "Şeytan, mü'min kuldan imanını zorla ve cebren alır." dememiz doğru değildir. Fakat "Kul îmanı terkederse, o takdirde şeytan da onun imanını çekip alır." deriz.

24) Münker ve Nekir'in kabirde (ölüyü) sorguya çekmesi haktır. Kabirde ruhun kulun cesedine iade edilmesi haktır. Kabrin sıkması ve azabı haktır. (Bu), bütün kâfirler ve âsi bazı mü'minler için olan şeydir.

25) Âlimlerin, Allah'ın sıfatlarını Farsça diliyle söylemeleri caizdir. Fakat "yed=el" kelimesi, Allah'ın sıfatı olarak Farsça söylenemez. Fakat Farsça olarak benzetmeye ve keyfiyete gitmemek şartıyla "Rûyi Hüdâ=Allah'ın yüzü" demek caizdir. Allah'ın yakınlığı da uzaklığı da mesafenin uzunluğu ve kısalığı yönünden (maddi) değil, (manevi)dir. Ancak keramet ve zillet mânâsındadır. (Mü'minin olgunluğu sayesinde Allah'a yakın olmak şerefine mazhar oluşu, yahut noksanı yüzünden zillete uğraması anlamadadır.) (Allaha ve Rasûlüne) İtaatli olan kul, O'na keyfiyetsiz olarak yakın, isyan eden ise keyfiyetsiz olarak Allah'tan uzak olur. Yakınlık, uzaklık ve yönelmek, yalvaran kulda meydana gelir. Keza Cennet'te keyfiyetsiz (Allaha) komşuluk ve Allah'ın huzurunda durması da böyledir.

21) وَشَفَاعَةُ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حَقٌّ، وَشَفَاعَةُ نَبِيِّنَا عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لِلْمُؤْمِنِينَ الْمُذْنِبِينَ وَلِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْهُم الْمُسْتَوْجِبِينَ الْعِقَابِ حَقٌّ ثَابِتٌ؛ وَوَزْنُ الْأَعْمَالِ بِالْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٌّ، وَحَوْضُ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حَقٌّ، وَالْقِصَاصُ فِيمَا بَيْنَ الْخُصُومِ بِالْحَسَنَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٌّ. وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُم الْحَسَنَاتُ، فَطَرْحُ السَّيِّئَاتِ عَلَيْهِمْ حَقٌّ جَائِزٌ. وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ مَخْلُوقَتَانِ الْيَوْمَ، لَا تَفْنَيَانِ أَبَدًا، وَلَا تَمُوتُ الْحُورُ الْعِينُ أَبَدًا، وَلَا يَفْنَى عِقَابُ اللهِ تَعَالَى وَثَوَابُهُ سَرْمَدًا.

22) وَاللهُ تَعَالَى يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَضْلًا مِنْهُ، وَيُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ عَدْلًا مِنْهُ، وَإِضْلَالُهُ خِذْلَانُهُ. وَتَفْسِيرُ الْخِذْلَانِ: أَنْ لَا يُوَفِّقَ الْعَبْدَ إِلَى مَا يَرْضَاهُ مِنْهُ، وَهُوَ عَدْلٌ مِنْهُ، وَكَذَا عُقُوبَةُ الْمَخْذُولِ عَلَى الْمَعْصِيَةِ.

23) وَلَا يَجُوزُ أَنْ نَقُولَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ يَسْلُبُ الْإِيمَانَ مِنَ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ قَهْرًا وَجَبْرًا، وَلٰكِن نقُولُ: الْعَبْدُ يَدَعُ الْإِيمَانَ. فَحِينَئِذٍ يَسْلُبُهُ مِنْهُ الشَّيْطَانُ.

24) وَسُؤَالُ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ حَقٌّ كَائِنٌ فِي الْقَبْرِ، وَإِعَادَةُ الرُّوحِ إِلَى جَسَدِ الْعَبْدِ فِي قَبْرِهِ حَقٌّ، وَضَغْطَةُ الْقَبْرِ وَعَذَابُهُ حَقٌّ كَائِنٌ لِلْكُفَّارِ كُلِّهِمْ وَلِبَعْضِ عُصَاةِ الْمُؤْمِنِينَ.

25) وَكُلُّ شَيْءٍ ذَكَرَهُ الْعُلَمَاءُ بِالْفَارِسِيَّةِ مِنْ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى عَزَّ اسْمُهُ فَجَائِزٌ الْقَوْلُ بِهِ، سِوَى الْيَدِ بِالْفَارِسِيَّةِ، وَيَجُوزُ أَنْ يُقَالَ: بروى خداى عَزَّ وَجَلَّ بِلَا تَشْبِيهٍ وَلَا كَيْفِيَّةٍ؛ وَلَيْسَ قُرْبُ اللهِ تَعَالَى وَلَا بُعْدُهُ مِنْ طَرِيقِ طُولِ الْمَسَافَةِ وَقِصَرِهَا، وَلٰكِنْ عَلَى مَعْنَى الْكَرَامَةِ وَالْهَوَانِ؛ وَالْمُطِيعُ قَرِيبٌ مِنْهُ بِلَا كَيْفٍ، وَالْعَاصِي بَعِيدٌ عَنْهُ بِلَا كَيْفٍ؛ وَالْقُرْبُ وَالْبُعْدُ وَالْإِقْبَالُ يَقَعُ عَلَى الْمُنَاجِي. وَكَذٰلِكَ جِوارُهُ فِي الْجَنَّةِ، وَالْوُقُوفُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِلَا كَيْفِيَّةٍ.

26) Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın Resulüne (s.a.s.) peyderpey indirilmiş olup, mushaflarda yazılıdır. Kur'ân âyetlerinin hepsi Allahın kelamı olması hasebiyle fazilet ve büyüklük bakımından birbirine eşittir. Fakat bazısında, Âyete'l-Kürsi gibi, hem zikir fazileti hem de zikredilen fazileti vardır. Bu ayetlerde zikredilen Allah'ın yüceliği, azameti ve sıfatlarıdır. Bu âyette hem zikir, hem de zikredilenin fazileti olarak iki fazilet bir arada toplanmıştır. Kafirlerin sıfatına dair ayetlerde ise, 'tebbet sûresi vs.' yalnız zikir fazileti vardır. Zikredilenin (kafirlerin) fazileti yoktur. Allah'ın isim ve sıfatlarının hepsi azamet ve fazilette aralarında farklılık olmaksızın eşittir.

27) Kasım, Tâhir ve İbrahim Allah Resulünün oğulları, Fâtıma, Rukiyye, Zeynep ve Ümmü Gülsüm de kızları idiler.

28) Tevhid ilminin ince meselelerinden herhangi birinde insan güçlükle karşılaşırsa, (onda tereddüt ve şüphe uyandırırsa) sorup öğreneceği bir âlim buluncaya kadar, Allah katında doğru olanı ne ise ona itikat etmesi (ona inandım demesi) gerekir. Aramayı geciktirmesi caiz değildir. Bu hususta beklemek mazur görülmez. Eğer tereddüt ederek beklerse, (belki) küfre girer.

29) Mîrac haberi haktır. Onu reddeden sapık bir bid'atçi olur. Deccal'in, Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıkması, güneşin batıdan doğması, Hz. İsa'nın gökten inmesi ve sahih haberlerde (hadislerde) bildirilen kıyamet alâmetlerinin hepsi de haktır.

Yüce Allah, kimi dilerse onu doğru yola iletir..

26) وَالْقُرْآنُ مُنَزَّلٌ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ فِي الْمَصَاحِفِ مَكْتُوبٌ، وَآيَاتُ الْقُرْآنِ فِي مَعْنَى الْكَلَامِ كُلُّهَا مُسْتَوِيَةٌ فِي الْفَضِيلَةِ وَالْعَظَمَةِ، إِلَّا أَنَّ لِبَعْضِهَا فَضِيلَةَ الذِّكْرِ وَفَضِيلَةَ الْمَذْكُورِ مِثْلُ: آيَةِ الْكُرْسِيِّ، لِأَنَّ الْمَذْكُورَ فِيهَا جَلَالُ اللهِ تعالى وَعَظَمَتُهُ وَصِفَاتُهُ، فَاجْتَمَعَتْ فِيهَا فَضِيلَتَانِ: فَضِيلَةُ الذِّكْرِ، وَفَضِيلَةُ الْمَذْكُورِ؛ وَلِبَعْضِهَا فَضِيلَةُ الذِّكْرِ فَحَسْبُ. مِثْلَ قِصَّةِ الْكُفَّارِ، وَلَيْسَ لِلْمَذْكُورِ فِيهَا فَضْلٌ وَهُمُ الْكُفَّارُ؛ وَكَذٰلِكَ الْأَسْمَاءُ وَالصِّفَاتُ كُلُّهَا مُسْتَوِيَةٌ فِي الْعَظَمَةِ وَالْفَضْلِ لَا تَفَاوُتَ بَيْنَهَا.

27) وَقَاسِمٌ وَطَاهِرٌ وَإِبْرَاهِيمُ كَانُوا بَنِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَفَاطِمَةُ وَرُقَيَّةُ وَزَيْنَبُ وَأُمُّ كُلْثُومَ كُنَّ جَمِيعًا بَنَاتِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَضِيَ عَنْهُنَّ.

28) وَإِذَا أَشْكَلَ عَلَى الْإِنْسَانِ شَيْءٌ مِنْ دَقَائِقِ عِلْمِ التَّوْحِيدِ، فَإِنَّهُ يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَعْتَقِدَ فِي الْحَالِ مَا هُوَ الصَّوَابُ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى إِلَى أَنْ يجِدَ عَالِمًا فَيَسْأَلَهُ، وَلَا يَسَعُهُ تَأْخِيرُ الطَّلَبِ، وَلَا يُعْذَرُ بِالْوَقْفِ فِيهِ، وَيَكْفُرُ إِنْ وَقَفَ.

29) وَخَبَرُ الْمِعْرَاجِ حَقٌّ، وَمَنْ رَدَّهُ فَهُوَ مُبْتَدِعٌ ضَالٌّ؛ وَخُرُوجُ الدَّجَّالِ، وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ، وَطُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَنُزُولُ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ، وَسَائِرُ عَلَامَاتِ يَوْمِ القِيَامَةِ عَلَى مَا وَرَدَتْ بِهِ الْأَخْبَارُ الصَّحِيحَةُ حَقٌّ كَائِنٌ، وَاللهُ تَعَالَى يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

[اِنْتَهَى كِتَابُ "الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ" لِلْإِمَامِ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]

TAHÂVÎ AKÂİDİ ve TERCEMESİ

Bismillahirrahmanirrahim.

1) Allahın başarıya ulaştırmasını itikad ettiğimiz halde Allahın bir olması hususunda deriz ki: "Allah ortağı olmayan tektir. O'nun misli hiçbir şey yoktur. O'nu aciz bırakacak hiçbir şey yoktur. Ondan başka ilah yoktur. Evveli olmayan kadîmdir. Sonu olmayan daimdir. Fâni ve yok olmaz. Ancak onun dilediği olur. Vehimler ona ulaşamaz. Anlayışlar onu idrak edemez. O mahlukata benzemez. Ölmeyen diridir. Uyumayan kayyumdur. Muhtaç olmayan yaratıcıdır. Sıkıntı çekmeden rızık vericidir. Korkusuzca Öldürür. Meşakkatsiz yeniden diriltir.

2) Mahlukatı yaratmadan evvel kadîm olduğu halde sıfatları ile daimdir. Mahlukâtın olmasıyla daha evvel olmayan bir sıfatla sıfatlanarak ziyadeleşmedi. Nasıl ki sıfatlarıyla ezeli idi, aynı şekilde o sıfatlarla ebediyyen zâil olmaz. Mahlukâtı yaratmasından sonra "Hâlık" ismini almış değildir. Ezelden beri hâlık'tır. Mahlukâtı ihdâs etmesiyle "Bârî" ismini almış değildir. O'nda Rablık vasfı vardır. Merbûb vasfı yoktur. (Terbiye edendir, başkasının terbiyesi altında olan değildir.) Hâlık vasfı vardır, mahluk vasfı yoktur. Bütün mahlukâtı yarattıktan sonra ölüleri dirilttiği gibi "Muhyi" ismini onları daha diriltmeden evvel hak etti. Şöyle ki, Allah herşeye gücü yeter. Herşey ona muhtaçtır. Her iş onun üzerine çok kolaydır. Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. "Onun misli gibi bir şey yoktur, o işitendir görendir." (Şûra Suresi,11.)

3) (Yüce Allah) Mahlukâtı ilmi ile yarattı. Onlara kaderler takdir etti. Onlara eceller tayin etti. Onları yaratmadan evvel ona hiç bîr şey gizli değildir. Onları yaratmadan önce ne yapacaklarını bilirdi. Kendisine itaatla emretti, kendisine isyandan nehyetti. Herşey onun takdiri ve dilemesiyle meydana gelir. Onun dilemesi geçerlidir. Kullar için ancak onun dilediğini dilemek vardır. Kullar için neyi dilerse o olur, dilemediği olmaz.

4) Dilediğini hidayete ulaştırır; fazlu keremiyle korur ve âfiyet verir. Dilediğini de saptırır. Adaletiyle hızlanda (yardımsız) bırakır ve imtihan eder. Herkes, Allah'ın fazl u keremi ile adaleti arasında Allah'ın dilemesinde gidip gelir. Zıddı olmaktan ve dengi olmaktan yücedir. Hükmünü geri çevirecek yoktur. Hükmünü takib edip (arkaya bırakacak) kimse yoktur. Emrine üstün gelecek yoktur.

الْعَقِيدَةِ الطَّحَاوِيَّةِ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَالَ الْإِمَامُ، وَبِهِ قَالَ الْإِمَامَانِ الْمَذْكُورَانِ رَحِمَهُمَا اللهُ تَعَالَى:

1) نَقُولُ فِي تَوْحِيدِ اللهِ مُعْتَقِدِينَ بِتَوْفِيقِ اللهِ تَعَالَى: إِنَّ اللهَ تَعَالَى وَاحِدٌ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَلَا شَيْءَ مِثْلُهُ، وَلَا شَيْءَ يُعْجِزُهُ، وَلَا إِلٰهَ غَيْرُهُ، قَدِيمٌ بِلَا ابْتِدَاءٍ، دَائِمٌ بِلَا انْتِهَاءٍ. لَا يَفْنَى وَلَا يَبِيدُ، وَلَا يَكُونُ إِلَّا مَا يُرِيدُ، لَا تَبْلُغُهُ الْأَوْهَامُ، وَلَا تُدْرِكُهُ الْأَفْهَامُ، وَلَا تُشْبِهُهُ الْأَنَامُ، حَيٌّ لَا يَمُوتُ، قَيُّومٌ لَا يَنَامُ، خَالِقٌ بِلَا حَاجَةٍ، رَازِقٌ لَهُمْ بِلَا مُؤْنَةٍ، مُمِيتٌ بِلَا مَخَافَةٍ، بَاعِثٌ بِلَا مَشَقَّةٍ.

2) مَا زَالَ بِصِفَاتِهِ قَدِيمًا قَبْلَ خَلْقِهِ، لَمْ يَزْدَدْ بِكَوْنِهِمْ شَيْئًا لَمْ يَكُنْ قَبْلَهُمْ مِنْ صِفَاتِهِ، وَكَمَا كَانَ بِصِفَاتِهِ أَزَلِيًّا، كَذٰلِكَ لَا يَزَالُ عَلَيْهَا أَبَدِيًّا، لَيْسَ مُنْذُ خَلْقِ الْخَلْقِ اسْتَفَادَ اسْمَ الْخَالِقِ، وَلَا بِإِحْدَاثِهِ الْبَرِيَّةَ اسْتَفَادَ اسْمَ الْبَارِئِ، لَهُ مَعْنَى الرُّبُوبِيَّةِ وَلَا مَرْبُوبَ، وَمَعْنَى الْخَالِقِيَّةِ وَلَا مَخْلُوقَ، وَكَمَا أَنَّهُ مُحْيِي الْمَوْتَى بَعْدَ مَا أَحْيَاهُمْ، اسْتَحَقَّ هٰذَا الِاسْمَ قَبْلَ إِحْيَائِهِمْ، كَذٰلِكَ اسْتَحَقَّ اسْمَ الْخَالِقِ قَبْلَ إِنْشَائِهِمْ؛ ذٰلِكَ بِأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَكُلُّ شَيْءٍ إِلَيْهِ فَقِيرٌ، وَكُلُّ أَمْرٍ عَلَيْهِ يَسِيرٌ؛ لَا يَحْتَاجُ إِلَى شَيْءٍ ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ [الشورى: 11].

3) خَلَقَ الْخَلْقَ بِعِلْمِهِ، وَقَدَّرَ لَهُمْ أَقْدَارًا، وَضَرَبَ لَهُمْ آجَالًا. لَمْ يَخْفَ عَلَيْهِ شَيْءٌ قَبْلَ أَنْ خَلَقَهُمْ، وَعَلِمَ مَا هُمْ عَامِلُونَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَهُمْ. وَأَمَرَهُمْ بِطَاعَتِهِ، وَنَهَاهُمْ عَنْ مَعْصِيَتِهِ؛ وَكُلُّ شَيْءٍ يَجْرِي بِقُدْرَتِهِ وَمَشِيئَتِهِ، وَمَشِيئَتُهُ تَنْفُذُ، وَلَا مَشِيئَةَ لِلْعِبَادِ إِلَّا مَا شَاءَ لَهُمْ. فَمَا شَاءَ لَهُمْ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ.

4) يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، وَيَعْصِمُ وَيُعَافِي مَنْ يَشَاءُ فَضْلًا، وَيُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ، وَيَخْذُلُ وَيَبْتَلِي عَدْلًا، وَهُوَ مُتَعَالٍ عَنِ الْأَضْدَادِ وَالْأَنْدَادِ، لَا رَادَّ لِقَضَائِهِ، وَلَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ، وَلَا غَالِبَ لِأَمْرِهِ.

5) Bunların tamamına iman ettik, ve herşeyin Allah tarafından olduğunu kesin olarak Kabul ettik. Muhammed (sas.) O'nun seçilmiş kulu, peygamberi ve râzı olunmuş resûlüdür. Muhammed (sas.) peygamberlerin sonuncusudur; takva sahiplerinin imamıdır; gönderilen resûllerin efendisidir. Alemlerin rabbisinin sevgilisidir. Ondan sonra yapılacak her nübüvvet iddiası bâtıl ve nefsanîdir. O, hak ve hidayetle, nur ve aydınlıkla bütün cinlere ve mahlukâtın tamamına gönderilmiştir.

6) Kur'ân, Allah kelâmıdır. Söz olarak keyfiyeti bilinmez bir şekilde ortaya çıktı, onu Resûlüne vahiy olarak indirdi; Mü'minler bu şekilde hak olarak onu tasdik ettiler. Yakînen inandılar ki Kur'ân gerçekte Allah kelâmıdır. Mahlukâtın kelâmı gibi mahluk değildir. Kim Kur'anı işitir de "O, insan kelâmıdır." derse, kafir olur. Şüphesiz Allahu teâla o kişiyi zemmetti, ayıpladı ve onu 'sekar' isimli ateşe atmayı vaad etti. "Onu yakında Sekar'a girdireceğim." (Müddessir, 26.) Ne zaman ki "O Kuran, ancak beşer sözüdür" (Müddesir, 25.) diyeni Allahu Teâla 'Sekar'la tehdit edince, bildik ve kesin anladık ki o Kur'ân, beşeri yaratanın sözüdür; beşer sözüne benzemez.

7) Kim Allahı, beşer sıfatlarından bir sıfatla vasıflandırırsa muhakkak kafir olur. Her kim buna bakar da ibret alırsa, böyle kafirce sözünden geri durur ve bilir ki Allah sıfatıyla beşer gibi değildir.

8) Keyfiyeti bilinmeksizin, kuşatma olmaksızın, cennet ehli için Allahı görmek haktır. Rabbimizin kitabı bunu beyan ettiği gibi "O gün bir takım yüzler parıldar, rablerine doğru bakıcıdırlar." (Kıyâmet, 22-23.) Bu âyetin tefsiri, Allah'ın irâde ettiği ve ilmi üzeredir. Bu hususta Resûlullah (sas.)'den gelen sahih hadislerin tamamı, Efendimiz'in buyurduğu gibidir. Manası, irade ettiği gibidir. Bu hususta kendi görüşümüzle yorum yapıcı olarak meseleye dahil olmayız ve kendi nefsimizle kuruntulanmayız. Çünkü kişi dininde ancak, azîz ve celîl olan Allah'a ve Resûlüne işi havale ederse ve kendisine karışık gelen işi bilenine havale ederse emin olur.

9) İslâm'a adım atmak ancak teslim ve kabullenmek sırtına basmakla sabit olur. Kim ki bilinmesi kendisinden men olunan (müteşabihatı) bilmeyi talep ederse, teslimiyetle anlayışı kani olmasa, bu gayesi onu halis tevhidden. sırf marifetullahtan ve sahih imandan engeller (ona mani olur), küfür ile iman arasında, tasdik ve yalanlamak arasında, ikrar ve inkar arasında vesveselenmiş, şaşkın, haktan kaydığı halde ne iman edici ve ne tasdik edici, ne de inkarcı ve yalanlayıcı olmadığı halde bocalar, gidip gelir.

5) آمَنَّا بِذٰلِكَ كُلِّهِ، وَأَيْقَنَّا أَنَّ كُلًّا مِنْ عِنْدِهِ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدُهُ الْمُصْطَفَى، وَنَبِيُّهُ الْمُجْتَبَى، وَرَسُولُهُ الْمُرْتَضَى، خَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ، وَإِمَامُ الْأَتْقِيَاءِ، وَسَيِّدُ الْمُرْسَلِينَ، وَحَبِيبُ رَبِّ الْعَالَمِينَ؛ وَكُلُّ دَعْوَةِ نُبُوَّةٍ بَعْدَ نُبُوَّتِهِ فَغِيٌّ وَهَوًى، وَهُوَ الْمَبْعُوثُ إِلَى عَامَّةِ الْجِنِّ وَكَافَّةِ الْوَرَى. الْمَبْعُوثُ بِالْحَقِّ وَالْهُدَى.

6) وَإِنَّ الْقُرْآنَ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى، مِنْهُ بَدَأَ بِلَا كَيْفِيَّةٍ قَوْلًا، وَأَنْزَلَهُ عَلَى نَبِيِّهِ وَحْيًا، وَصَدَّقَهُ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى ذٰلِكَ حَقًّا، وَأَيْقَنُوا أَنَّهُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى بِالْحَقِيقَةِ، لَيْسَ بِمَخْلُوقٍ كَكَلَامِ الْبَرِيَّةِ. فَمَنْ سَمِعَهُ فَزَعَمَ أَنَّهُ كَلَامُ الْبَشَرِ فَقَدْ كَفَرَ، وَقَدْ ذَمَّهُ اللهُ تَعَالَى وَعَابَهُ، وَأَوْعَدَهُ عَذَابَهُ حَيْثُ قَالَ: ﴿سَأُصْلِيهِ سَقَرَ﴾ [المدثر: 26]، فَلَمَّا أَوْعَدَ اللهُ سَقَرَ لِمَنْ قَالَ: ﴿إِنْ هٰذَآ إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ﴾ [المدثر: 25]، عَلِمْنَا أَنَّهُ قَوْلُ خَالِقِ الْبَشَرِ، وَلَا يُشْبِهُ قَوْلَ الْبَشَرِ.

7) وَمَنْ وَصَفَ اللهَ تَعَالَى بِمَعْنًى مِنْ مَعَانِي الْبَشَرِ، فَقَدْ كَفَرَ. فَمَنْ أَبْصَرَ هٰذَا اعْتَبَرَ، وَعَنْ مِثْلِ قَوْلِ الْكُفَّارِ انْزَجَرَ، وَعَلِمَ أَنَّ اللهَ تَعَالَى بِصِفَاتِهِ لَيْسَ كَالْبَشَرِ.

8) وَالرُّؤْيَةُ حَقٌّ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ بِغَيْرِ إِحَاطَةٍ وَلَا كَيْفِيَّةٍ، كَمَا نَطَقَ بِهِ كِتَابُ رَبِّنَا حَيْثُ قَالَ: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ . إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ [الإنسان: 22-23]، وَتَفْسِيرُهُ عَلَى مَا أَرَادَهُ اللهُ تَعَالَى وَعَلِمَهُ؛ وَكُلُّ مَا جَاءَ فِي ذٰلِكَ مِنَ الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَنْ أَصْحَابِهِ رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ فَهُوَ كَمَا قَالَ، وَمَعْنَاهُ وَتَفْسِيرُهُ عَلَى مَا أَرَادَ. لَا نَدْخُلُ فِي ذٰلِكَ مُتَأَوِّلِينَ بِآرَائِنَا، وَلَا مُتَوَهِّمِينَ بِأَهْوَائِنَا، فَإِنَّهُ مَا سَلِمَ فِي دِينِهِ إِلَّا مَنْ سَلَّمَ لِلّٰهِ تَعَالَى وَلِرَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَدَّ عِلْمَ مَا اشْتَبَهَ عَلَيْهِ إِلَى عَالِمِهِ.

9) وَلَا يَثْبُتُ قَدَمُ الْإِسْلَامِ إِلَّا عَلَى ظَهْرِ التَّسْلِيمِ وَالِاسْتِسْلَامِ. فَمَنْ رَامَ عِلْمَ مَا حُظِرَ عَلَيْهِ، وَلَمْ يَقْنَعْ بِالتَّسْلِيمِ فَهْمُهُ، حَجَبَهُ مَرَامُهُ عَنْ خَالِصِ التَّوْحِيدِ وَصَافِي الْمَعْرِفَةِ وَصَحِيحِ الْإِيمَانِ، فَيَتَذَبْذَبُ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ، وَالتَّكْذِيبِ وَالتَّصْدِيقِ، وَالْإِقْرَارِ وَالْإِنْكَارِ؛ مُوَسْوِسًا، تَائِهًا، زَائِغًا، شَاكًّا: لَا مُؤْمِنًا مُصَدِّقًا، وَلَا جَاحِدًا مُكَذِّبًا.

10) Ehli islamın cennette Allahı görmeleri meselesine iman: vehmi ile meseleyi bakıp, kendi anlayışı ile yorumlayan kişi için sahih olmaz. Çünkü Allah'ı görmeyi ve O'na nîsbet edilen herbir manayı te'vil etmek, te'vili terk etmektir (tevil yapılmamalıdır), meseleyi (olduğu gibi) kabullenmektir. Mü'minlerin dini, bunun üzerine sabittir. Nefy etmekten ve teşbih etmekten sakınmayan kayar, tenzih hususunda isabet edemez. Çünkü azîz ve yüce olan rabbimiz vahdaniyet sıfatlarıyla ve teklik sıfatlarıyla vasıflanmıştır. Bu manada olan mahlukâttan hiç bir şey yoktur. Allah sınırlanmaktan, mekandan, âza ve edevattan yücedir, münezzehtir. Yaratılan her şeyi kuşattığı gibi altı yön Allah'ı kuşatamaz.

11) Miraç haktır. Muhakkak Peygamber (sas.) Efendimiz gece yürütüldü. Uyanık iken bedeni ile göklere yükseltildi. Allah dilediği şeyleri ona ikram etti, ve ona dilediğini vahy etti. 'Kalb, gördüğü şeyleri yalanlamadı.' (Necm, 11.)

12) Allahu Teâla'nın Peygamberimiz'in ümmetine rahmet olarak ikram ettiği havz u kevseri haktır.

13) Hadîs-i şerîflerde rivayet edildiği gibi peygamberimizin ümmeti için sakladığı şefaat haktır.

14) Adem (as.) ve zürriyyetinden Allah'ın aldığı sağlam söz, haktır.

15) Allahu Teâla ezelde, cennete ve cehenneme gireceklerin sayısını -bir anda toptan- bildi. Sonradan bu sayıda, artma ve eksilme olmaz. Kulların yapacağı işlerde de durum böyledir. Herkes kendisi için yaratılana imkan bulur. Amellerde itibar neticelerinedir. Cennetlik olan, Allahın hükmü ile cennetliktir. Cehennemlik olan da Allahın hükmü cehennemliktir.

16) Kaderin aslı Allah'ın mahlukâtında gizlediği sırrıdır. Bu sırra ne en yakın bir melek, ne de gönderilen bir peygamber haberdar olamaz. Bu meselede derine daldırmak, akıl ve fikir yürütmek, mahrumiyyete vesiledir; mahrumiyet merdivenidir; azgınlık derecesidir. Bu kader konusunda akıl fikir yürütmek, vesveseye düşmekten şiddetle sakın. Çünkü Allahu Teâla mahlukâtından kaderi bilmeyi gizledi ve kullarını kendi maksadını anlamaktan nehyetti. Nitekim âyetinde buyurduğu gibi "Allah, yaptıklarından sorulmaz; Halbuki kullar mesuldurlar." (Enbiya, 21.) Kim "niçin böyle yaptı" diye sorarsa, muhakkak o kitabın hükmünü reddetmiştir. Kim kitabın hükmünü reddederse, kafirlerden olur.

10) وَلَا يَصِحُّ الْإِيمَانُ بِالرُّؤْيَةِ لِأَهْلِ دَارِ السَّلَامِ لِمَنِ اعْتَبَرَهَا مِنْهُمْ بِوَهْمٍ، أَوْ تَأَوَّلَهَا بِفَهْمٍ. إِذَا كَانَ تَأْوِيلُ الرُّؤْيَةِ وَتَأْوِيلُ كُلِّ مَعْنًى، يُضَافُ إِلَى الرُّبُوبِيَّةِ تَرْكُ التَّأْوِيلِ وَلُزُومُ التَّسْلِيمِ، وَعَلَيْهِ دِينُ الْمُرْسَلِينَ وَشَرَائِعُ النَّبِيِّينَ؛ وَمَنْ لَمْ يَتَوَقَّ النَّفْيَ وَالتَّشْبِيهَ زَلَّ وَلَمْ يُصِبِ التَّنْزِيهَ؛ فَإِنَّ رَبَّنَا جَلَّ وَعَلَا مَوْصُوفٌ بِصِفَاتِ الْوَحْدَانِيَّةِ، مَنْعُوتٌ بِنُعُوتِ الْفَرْدَانِيَّةِ، لَيْسَ بِمَعْنَاهُ أَحَدٌ مِنَ الْبَرِيَّةِ، تَعَالَى عَنِ الْحُدُودِ وَالْغَايَاتِ وَالْأَرْكَانِ وَالْأَدَوَاتِ، لَا تَحْوِيهِ الْجِهَاتُ السِّتُّ كَسَائِرِ الْمُبْتَدَعَاتِ.

11) وَالْمِعْرَاجُ حَقٌّ وَقَدْ أُسْرِيَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعُرِجَ بِشَخْصِهِ فِي الْيَقَظَةِ إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ إِلَى حَيْثُ شَاءَ اللهُ تعالى مِنَ الْعُلَا، وَأَكْرَمَهُ اللهُ تَعَالَى بِمَا شَاءَ، فَأَوْحَى إِلَيْهِ مَا أَوْحَى.

12) وَالْحَوْضُ الَّذِي أَكْرَمَهُ اللهُ تَعَالَى بِهِ غِيَاثًا لِأُمَّتِهِ حَقٌّ.

13) وَالشَّفَاعَةُ الَّتِي ادَّخَرَهَا لَهُمْ كَمَا رُوِيَ فِي الْأَخْبَارِ.

14) وَالْمِيثَاقُ الَّذِي أَخَذَهُ اللهُ تَعَالَى مِنْ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَذُرِّيَّتِهِ حَقٌّ.

15) وَقَدْ عَلِمَ اللهُ تَعَالَى فِيمَا لَمْ يَزَلْ عَدَدَ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ، وَعَدَدَ مَنْ يَدْخُلُ النَّارَ جُمْلَةً وَاحِدَةً؛ لَا يُزَادُ فِي ذٰلِكَ الْعَدَدِ، وَلَا يَنْقُصُ مِنْهُ؛ وَكَذٰلِكَ أَفْعَالَهُمْ فِيمَا عَلِمَ مِنْهُمْ أَنَّهُمْ يَفْعَلُونَهُ. وَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ، وَالْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِمِ، وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ بِقَضَاءِ اللهِ تَعَالَى، وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ بِقَضَاءِ اللهِ تَعَالَى.

16) وَأَصْلُ الْقَدَرِ سِرُّ اللهِ تَعَالَى فِي خَلْقِهِ، لَمْ يَطَّلِعْ عَلَى ذٰلِكَ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ، وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ. وَالتَّعَمُّقُ وَالنَّظَرُ فِي ذٰلِكَ ذَرِيعَةُ الْخِذْلَانِ، وَسُلَّمُ الْحِرْمَانِ، وَدَرَجَةُ الطُّغْيَانِ. فَالْحَذَرَ كُلَّ الْحَذَرِ مِنْ ذٰلِكَ نَظَرًا أَوْ فِكْرًا أَوْ وَسْوَسَةً؛ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى طَوَى عِلْمَ الْقَدَرِ عَنْ أَنَامِهِ، وَنَهَاهُمْ عَنْ مَرَامِهِ؛ كَمَا قَالَ فِي كِتَابِهِ: ﴿لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ﴾ [الأنبياء: 23]، فَمَنْ سَأَلَ: لِمَ فَعَلَ؟ فَقَدْ رَدَّ حُكْمَ كِتَابِ اللهِ؛ وَمَنْ رَدَّ حُكْمَ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ.

17) Şu açıklamalar, Allah dostlarından kalbi nurlu olan kişinin ihtiyaç duyduğu şeyin özüdür. Bu, ilimde derinleşmiş alimlerin derecesidir. Çünkü ilim ikidir. Mahlukatta bulunan ilim, mahlukatta bulunmayan ilim (kaderle alakalı ilim) Mahlukatta bulunan ilmi inkar küfürdür. Mahlukatta bulunmayan ilmi , bildiğini iddia etmek te küfürdür. İman ancak, mevcud (din) ilmi kabul; mahlukatta olmayan (kader) ilmi, talep etmeyi terk ile sabit olur.

18) Levhi mahfuz'a, kalem'e ve levhi mahfuz'da yazılanların tamamına iman ederiz. Bütün mahlukat, Allahın levhi mahfuzda olacağını yazdığı şeyi değiştirmek için, olmaması için toplaşsalar, buna güç yetiremezler; şayet Allanın levha olmayacaktır dîye yazdığı şeyi yapmak için bütün mahlukat toplaşsa, buna da kadir olamazlar. Kalem kıyamete kadar olacakları yazdı.

19) Kuldan sapan (Ona değmeyen) şey kula isabet etmez, kula isabet eden şey kuldan sapmaz. Kul üzerine; Allah'ın ilminin, mahlukundan her olacak şeyleri bilmekle ezelde geçtiğini bilmesi vacibtir ve her şeyi sağlam, muhkem bir ölçü ile taktir ettiğini bilmek te vacibtir. Bu hususta mahlukatmdan hiçbir bozup atan, geri bırakan, yok eden, değiştirici, tahvil eden, noksanlaştıran ve ziyadeleştiren, yerlerde ve göklerde (hiç kimse) yoktur. İşte bu durum, iman bağında, marifet asıllarında, Allahın vahdaniyyetini ve rububiyyetini İtiraftan (kabullenmekten) dolayıdır. Allah'ın şu ayetinde olduğu gibi "Allah herseyi yarattı ve bir ölçü üzere onu takdir etti." (Furkan, 2.) "Allah'ın emri, takdir edilmiş bir kaderdir." (Azhab, 38.)

20) Yazıklar olsun o kimseye ki, kader meselesinde Allaha düşman oldu, görüşünü hazır ederek kader meselesinde hasta bir kalp hazırladı. Muhakkak gaybı araştırmada vehmiyle çok gizli, tamamen örtülü sırları araştırmaya girişti ve bu hususta iftiracı günahkara döndü.

21) Arş ve kürsi haktır. O'nun Arş'a da Arş'ın dışındaki varlıklara da ihtiyacı yoktur. O herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstündedir. Bütün mahlukât ise böyle bir kuşatıcılıktan âcizdir

22) İman edici, tasdik edici ve kabullenici olarak "Allahu Teâla İbrahim (as.)'ı halîl edindi, Musa (as.) ile bir çeşit konuşmakla konuştu." deriz.

23) Melekler (in varlığına), peygamberlere ve peygamberlere indirilen kitaplara iman ederiz. Şâhidlik ederiz ki o peygamberler âşikâre hak üzeredirler.

24) Kıble ehlini, peygamberimizin (Sallallahu aleyhi ve sellem) getirdiği hükümleri itiraf ettiği müddetçe söylediklerini haber verdiklerini tasdik ettikleri müddetçe (kıble ehlini) "müslüman", "mü'min" diye isimlendiririz.

17) فَهٰذَا جُمْلَةُ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ مَنْ هُوَ مُنَوَّرٌ قَلْبُهُ مِنْ أَوْلِيَاءِ اللهِ تَعَالَى، وَهِيَ دَرَجَةُ الرَّاسِخِينَ فِي الْعِلْمِ؛ لِأَنَّ الْعِلْمَ عِلْمَانِ: عِلْمٌ فِي الْخَلْقِ مَوْجُودٌ، وَعِلْمٌ فِي الْخَلْقِ مَفْقُودٌ؛ فَإِنْكَارُ الْعِلْمِ الْمَوْجُودِ كُفْرٌ، وَادِّعَاءُ الْعِلْمِ الْمَفْقُودِ كُفْرٌ؛ وَلَا يَصِحُّ الْإِيمَانُ إِلَّا بِقَبُولِ الْعِلْمِ الْمَوْجُودِ، وَتَرْكِ طَلَبِ الْعِلْمِ الْمَفْقُودِ.

18) وَنُؤْمِنُ بِاللَّوْحِ وَالْقَلَمِ بِجَمِيعِ مَا فِيهِ قَدْ رُقِمَ؛ فَلَوِ اجْتَمَعَ الْخَلْقُ كُلُّهُمْ عَلَى شَيْءٍ كَتَبَهُ اللهُ فِيهِ أَنَّهُ كَائِنٌ لِيَجْعَلُوهُ غَيْرَ كَائِنٍ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ. جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

19) وَمَا أَخْطَأَ الْعَبْدَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَهُ، وَمَا أَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ، وَعَلَى الْعَبْدِ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللهَ قَدْ سَبَقَ عِلْمُهُ فِي كُلِّ شَيْءٍ كَائِنٍ مِنْ خَلْقِهِ، وَقَدَّرَ ذٰلِكَ بِمَشِيئَتِهِ تَقْدِيرًا مُحْكَمًا مُبْرَمًا، لَيْسَ فِيهِ نَاقِضٌ، وَلَا مُعَقِّبٌ، وَلَا مُزِيلٌ، وَلَا مُغَيِّرٌ، وَلَا مُحَوِّلٌ، وَلَا زَائِدٌ، وَلَا نَاقِصٌ مِنْ خَلْقِهِ فِي سَمَاوَاتِهِ وَأَرْضِهِ؛ وَذٰلِكَ مِنْ عَقْدِ الْإِيمَانِ، وَأُصُولِ الْمَعْرِفَةِ، وَالِاعْتِرَافِ بِتَوْحِيدِ اللهِ وَرُبُوبِيَّتِهِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ: ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا﴾ [الفرقان: ٢]، وَقَالَ تَعَالَى: ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾ [الأحزاب: ٣٨].

20) فَوَيْلٌ لِمَنْ صَارَ لَهُ اللهُ فِي الْقَدَرِ خَصِيمًا، وَأَحْضَرَ لِلنَّظَرِ فِيهِ قَلْبًا سَقِيمًا، لَقَدِ الْتَمَسَ بِوَهْمِهِ فِي مَحْضِ الْغَيْبِ سِرًّا كَتِيمًا، وَعَادَ بِمَا قَالَ فِيهِ أَفَّاكًا أَثِيمًا.

21) وَالْعَرْشُ وَالْكُرْسِيُّ حَقٌّ، وَهُوَ عَزَّ وَجَلَّ مُسْتَغْنٍ عَنِ الْعَرْشِ وَمَا دُونَهُ، مُحِيطٌ بِكُلِّ شَيْءٍ وَبِمَا فَوْقَهُ. وَقَدْ أَعْجَزَ عَنِ الْإِحَاطَةِ خَلْقَهُ.

22) وَنَقُولُ: إِنَّ اللهَ اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا، وَكَلَّمَ مُوسَى تَكْلِيمًا، إِيمَانًا وَتَصْدِيقًا وَتَسْلِيمًا.

23) وَنُؤْمِنُ بِالْمَلَائِكَةِ، وَالنَّبِيِّينَ، وَالْكُتُبِ الْمُنَزَّلَةِ عَلَى الْمُرْسَلِينَ؛ وَنَشْهَدُ أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ.

24) وَنُسَمِّي أَهْلَ قِبْلَتِنَا مُسْلِمِينَ مُؤْمِنِينَ، مَا دَامُوا بِمَا جَاءَ بِهِ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مُعْتَرِفِينَ، وَلَهُ بِكُلِّ مَا قَالَ وَأَخْبَرَ مُصَدِّقِينَ غَيْرَ مُكَذِّبِينَ.

25) Allan'ın zâtı hakkında derine dalıp konuşmayız. Allahın dininde çekişme yapmayız.

26) Kur'ân hakkında birbirimizle mücadele etmeyiz. Şahidlik ederiz ki Kur'ân, âlemlerin sahibi olan Allah'ın kelâmıdır. Onu, Cebrail vasıtasıyla indirdi. Onu peygamberlerin Efendisine öğretti. Allah'ın rahmeti onun ve ehlinin tamamının üzerine olsun. Kur'ân Allah'ın kelamıdır. Mahlukâtın kelamından hiçbir şey ona eşit değildir. Kur'ânın, mahluk olduğuna hükmetmeyiz. Müslümanların cemaatına muhalefet etmeyiz.

27) Günahı helal kabul etmediği müddetçe ehli kıbleden hiçbir kimseyi, günah işlemesi sebebiyle küfre nisbet etmeyiz. 'Bilerek günah işleyene, günah zarar vermez' demeyiz. Müslümanlardan iyilik yapanlar için günahlarının affedilmesini, Allah'ın rahmetiyle onları cennete girdirmesini umarız. Mü'minler için Allah'ın azabından emin olmayız. Onların doğrudan cennette olduklarına şehâdet etmeyiz; günahları için mağfiret isteriz; onların akıbeti hakkında korkarız; onlara ümit kestirmeyiz. Emin olmak ve ümit kesmek halleri, kişiyi islâm dininden çıkarır. Ehli kıble için hak yol (Korku ile ümit) ikisinin arasıdır.

28) Kul imandan ancak, kendisini imana dahil eden şeyi inkar etmekle çıkar.

29) İman dil ile ikrar, kalb ile tasdiktir. Resûlullah (sas.)'den sahih rivayetlerle şeriat ve açıklamasından gelenlerin tamamı haktır. İman tektir. İman ehli, imanın aslında eşittirler. Aralarındaki üstünlük korku, takvâ, nefse muhalefet ve evlâ olana yapışmakladır. Bütün mü'minler Rahman Teâla'nın dostlarıdır. Allah indinde en değerlisi Kur''an'a en çok boyun eğeni ve tâbi olanıdır. İman: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, ahiret gününe, kaderin hayırlısının şerlisinin tatlısının ve acısının Allah tarafından olduğuna inanmaktır. Biz bu sayılanların tamamına inanırız. Peygamberlerinin hiçbirisinin arasını ayırmayız. Tamamını getirdikleri haberlerde tasdik ederiz.

30) Ümmeti Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) den büyük günah işleyenler; tevhid ehli oldukları halde ölünce tövbe etmeseler bile, iman edici ve Allah'ı bildikleri halde Allah'a kavuştuktan sonra cehennemde ebedi kalmazlar. Büyük günah işleyenler, Allah'ın dilemesinde ve hükmündedir. Dilerse onları mağfiret eder ve onları fazl u keremiyle affeder. Kur'ân Kerîm'de Allah, bu hususta şöyle buyurduğu gibi 'Şirkten başka günahları dilediğinden affeder.' dilerse onları adaletiyle cezalandırır. Sonra onları ya rahmetiyle, ya da taât ehlinden olan şefaât edenlerin şefaâtıyla cehennemden çıkarır; sonra onları cennetine gönderir. Allahu Teâla, kendisini bilenlerin velisidir. Onları iki cihanda hidâyetinden sapan, dostluğuna kavuşamayan inkârcılar gibi yapmadı.

25) وَلَا نَخُوضُ فِي اللهِ، وَلَا نُمَارِي فِي دِينِ اللهِ.

26) وَلَا نُجَادِلُ فِي الْقُرْآنِ، وَنَعْلَمُ أَنَّهُ كَلَامُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ، فَعَلَّمَهُ سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ. وَكَلَامُ اللهِ تَعَالَى لَا يُسَاوِيهِ شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ الْمَخْلُوقِينَ، وَلَا نَقُولُ بِخَلْقِ الْقُرْآنِ، وَلَا نُخَالِفُ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ.

27) وَلَا نَقُولُ لَا يَضُرُّ مَعَ الْإِسْلَامِ ذَنْبٌ لِمَنْ عَمِلَهُ، وَنَرْجُو لِلْمُحْسِنِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَلَا نَأْمَنُ عَلَيْهِمْ، وَلَا نَشْهَدُ لَهُمْ بِالْجَنَّةِ، وَنَسْتَغْفِرُ لِمُسِيئِهِمْ، وَنَخَافُ عَلَيْهِمْ، وَلَا نُقَنِّطُهُمْ؛ وَالْأَمْنُ وَالْإِيَاسُ يَنْقُلَانِ عَنِ الْمِلَّةِ، وَسَبِيلُ الْحَقِّ بَيْنَهُمَا لِأَهْلِ الْقِبْلَةِ.

28) وَلَا يَخْرُجُ الْعَبْدُ مِنَ الْإِيمَانِ إِلَّا بِجُحُودِ مَا أَدْخَلَهُ فِيهِ.

29) وَالْإِيمَانُ هُوَ الْإِقْرَارُ بِاللِّسَانِ، وَالتَّصْدِيقُ بِالْجَنَانِ، وَأَنَّ جَمِيعَ مَا أَنْزَلَ اللهُ فِي الْقُرْآنِ، وَجَمِيعَ مَا صَحَّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الشَّرْعِ وَالْبَيَانِ: كُلُّهُ حَقٌّ. وَالْإِيمَانُ وَاحِدٌ، وَأَهْلُهُ فِي أَصْلِهِ سَوَاءٌ، وَالتَّفَاضُلُ بَيْنَهُمْ بِالتَّقْوَى وَمُخَالَفَةِ الْهَوَى؛ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ أَوْلِيَاءُ الرَّحْمٰنِ، وَأَكْرَمُهُمْ أَطْوَعُهُمْ وَأَتْبَعُهُمْ لِلْقُرْآنِ. وَالْإِيمَانُ هُوَ الْإِيمَانُ بِاللهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ، وَحُلْوِهِ وَمُرِّهِ مِنَ اللهِ تَعَالَى؛ وَنَحْنُ مُؤْمِنُونَ بِذٰلِكَ كُلِّهِ، وَلَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ، وَنُصَدِّقُهُمْ كُلَّهُمْ عَلَى مَا جَاؤُوا بِهِ.

30) وَأَهْلُ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّارِ لَا يُخَلَّدُونَ إِذَا مَاتُوا وَهُمْ مُوَحِّدُونَ، وَإِنْ لَمْ يَكُونُوا تَائِبِينَ، بَعْدَ أَنْ لَقُوا اللهَ عَارِفِينَ مُؤْمِنِينَ؛ وَهُمْ فِي مَشِيئَتِهِ وَحُكْمِهِ، إِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُمْ وَعَفَا عَنْهُمْ بِفَضْلِهِ؛ كَمَا قَالَ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ: ﴿إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ [النساء: ٤٨]، وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُمْ فِي النَّارِ بِقَدْرِ جِنَايَتِهِمْ بِعَدْلِهِ، ثُمَّ يُخْرِجُهُمْ مِنْهَا بِرَحْمَتِهِ، وَشَفَاعَةِ الشَّافِعِينَ مِنْ أَهْلِ طَاعَتِهِ، ثُمَّ يَبْعَثُهُمْ إِلَى جَنَّتِهِ؛ وَذٰلِكَ بِأَنَّ اللهَ تَعَالَى مَوْلَى أَهْلَ مَعْرِفَتِهِ، لَمْ يَجْعَلْهُمْ فِي الدَّارَيْنِ كَأَهْلِ نُكْرَتِهِ الَّذِينَ خَابُوا مِنْ هِدَايَتِهِ، وَلَمْ يَنَالُوا مِنْ وِلَايَتِهِ.

31) Ey islâmın ve ehlinin velisi Allah'ım! Sana kavuşana kadar bizi, islâm üzere sabit eyle!

32) Ehli kıbleden günahkâr ve iyi kişilerin peşinde namaz kılmayı ve bu kişilerin cenaze namazlarının kılınmasını caiz görürüz. Ehli kıbleden hiçbir kimseyi cennete ve cehenneme indirmeyiz. Küfür, şirk ve nifaktan bir şey onlarda zâhir olmadıkça bunların aleyhine küfürle, şirkle, nifakla şâhitlik etmeyiz. Onların gizli hallerini Allah'a havale ederiz.

33) Ümmeti Muhammed (sas.)'den hiçbir kimseye silah çekmeyi caiz görmeyiz, ancak kılıç çekilmesi vâcib olanlar müstesnadır.

34) İdareciler ve işlerimizi yürüten yöneticilere karşı isyan etmeyiz; onlar zalim olsa bile caiz görmeyiz. Onların aleyhine beddua etmeyiz. İdarecilerin taâtından elimizi çekip almayız; Allah'a itaâtten ötürü onlara itaâti, bize günahı emretmedikleri müddetçe farz görürüz. Onlara salâh ve âfiyet içinde bulunmaları için dua ederiz

35) Sünnet ve cemaate tabi oluruz. Dağılmak, ihtilaf ve parçalanmaktan çekiniriz. Adalet ve emânet ehlini severiz. Zulüm ve hıyânet ehline bu'uz ederiz.

36) Hadisi şeriflerde geldiği gibi yolculukta ve ikâmet halinde mestler üzerine mesh etmeyi caiz görürüz. Kıyamet vaktine kadar, mü'minlerin iyi kötü sultanlarıyla birlikte hac ve cihat devam eder. Bu ikisini hiçbir şey iptal edemez ve kaldıramaz.

37) Kirâmen katibin meleklerine inanırız. Muhakkak Allah onları bizim üzerimizde (amellerimizi) koruyucu (kaydedici) yaptı.

38) Âlemdeki canlıların ruhlarını almakla görevli ölüm meleğine inanırız. Hak edene kabirde azab olacağına inanırız. Kabirde münker ve nekir diye isimlendirilen iki meleğin, kişiye rabbisinden, dininden, peygamberinden sorgusunun hak olduğuna inanırız. Bu hallerin hepsi Resûlullah (sas.)'den gelen hadîs-i şerîfler ve Allah hepsinden razı olsun, Ashab'tan gelen haberlere göre (sabit) olduğuna inanırız.

31) اللّٰهُمَّ يَا وَلِيَّ الْإِسْلَامِ وَأَهْلِهِ، مَسِّكْنَا بِالْإِسْلَامِ حَتَّى نَلْقَاكَ بِهِ.

32) وَنَرَى الصَّلَاةَ خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ، وَنُصَلِّي عَلَى مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ، وَلَا نُنْزِلُ أَحَدًا مِنْهُمْ جَنَّةً وَلَا نَارًا، وَلَا نَشْهَدُ عَلَيْهِمْ بِكُفْرٍ، وَلَا شِرْكٍ، وَلَا نِفَاقٍ، مَا لَمْ يَظْهَرْ مِنْهُمْ مِنْ ذٰلِكَ شَيْءٌ؛ وَنَذَرُ سَرَائِرَهُمْ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى.

33) وَلَا نَرَى السَّيْفَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا مَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ السَّيْفُ.

34) وَلَا نَرَى الْخُرُوجَ عَلَى أَئِمَّتِنَا وَوُلَاةِ أُمُورِنَا، وَإِنْ جَارُوا؛ وَلَا نَدْعُو عَلَيْهِمْ، وَلَا نَنْزِعُ يَدًا مِنْ طَاعَتِهِمْ، وَنَرَى طَاعَتَهُمْ مِنْ طَاعَةِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فَرِيضَةً، مَا لَمْ يَأْمُرُوا بِمَعْصِيَةٍ؛ وَنَدْعُو لَهُمْ بِالصَّلَاحِ وَالنَّجَاحِ وَالْمُعَافَاةِ.

35) وَنَتَّبِعُ السُّنَّةَ وَالْجَمَاعَةَ، وَنَجْتَنِبُ الشُّذُوذَ وَالْخِلَافَ وَالْفُرْقَةَ؛ وَنُحِبُّ أَهْلَ الْعَدْلِ وَالْأَمَانَةِ؛ وَنُبْغِضُ أَهْلَ الْجَوْرِ وَالْخِيَانَةِ.

36) وَنَرَى الْمَسْحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ كَمَا جَاءَ فِي الْأَثَرِ؛ وَالْحَجُّ وَالْجِهَادُ فَرْضَانِ مَاضِيَانِ مَعَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْ أَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ بَرِّهِمْ وَفَاجِرِهِمْ، لَا يُبْطِلُهُمَا شَيْءٌ، وَلَا يَنْقُضُهُمَا.

37) وَنُؤْمِنُ بِالْكِرَامِ الْكَاتِبِينَ؛ وَأَنَّ اللّٰهَ قَدْ جَعَلَهُمْ حَافِظِينَ.

38) وَنُؤْمِنُ بِمَلَكِ الْمَوْتِ الْمُوَكَّلِ بِقَبْضِ أَرْوَاحِ الْعَالَمِينَ، وَبِعَذَابِ الْقَبْرِ لِمَنْ كَانَ لَهُ أَهْلًا، وَبِسُؤَالِ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ لِلْمَيِّتِ فِي قَبْرِهِ عَنْ رَبِّهِ، وَدِينِهِ، وَنَبِيِّهِ، عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الْأَخْبَارُ عَنْ رَسُولِ رَبِّهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَنِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ.

39) Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.

40) Öldükten sonra dirilmeye, kıyamet gününde amellerin karşılığının verileceğine, amellerin (Allah'ın huzurunda) arz edilmesine, hesaba çekilmeye, amel defterlerinin okunması, sevap verilmesi, azab edilmesi, sırat (köprüsü) ve teraziye (mizana) inanırız.

41) Cennet ve cehennem yaratılmışlardır; ebediyyen yok olmazlar, zail olmazlar. Allah Teâla mahlukâtı yaratmadan evvel cennet ve cehennemi yarattı. Cennet ve cehennem ehlini yarattı. Kimin cennete girmesini dilerse bu, Allah'ın fazlındandır. Kimin cehenneme girmesini dilerse bu, Allah'ın adaletindendir. Herkes kendisine tayin edileni yapar ve kendisi için yaratılana gider.

42) Hayır ve şer kullar üzerine (Allah tarafından) takdir edilmiştir. Mahlukun kendisiyle vasıflanmasının caiz olmadığı tevfik (Allah'ın yardımı) gibi işi meydana getiren güç, iş ile beraberdir. (Fiili yapacağı anda ona bu kuvvet verilir.) Sıhhat, takat, imkan bulmak, aletlerin sâlim olması türünden olan istitaâta gelince, bu fiilden evvel bulunur. Bu istitaât sebebiyle ilahi teklifler kul ile alakalanır. Allah Teâla'nın "Allah, hiç kimseye gücü yetireceğinden başkasını yüklemez." (Bakara, 286.) buyurduğu gibi.

43) Kulların fiilleri, Allah'ın mahlukudur, kul tarafından kesbtir (yerine getirilir, kazanılır). (Kulun iradesi ancak fiili kesb iledir. Yaratılması Allah tarafındandır.) Allah kullara ancak tâkatleri yeteni teklif etti. Kullar ancak Allah'ın teklif ettiği (vazifelere) güç getirirler. Bu açıklama "Günahtan dönüş, ibadete takat yettirmek, ancak Allah'ın yardımıyladır" sözünün izahıdır. Biz deriz ki: Hiç kimse için çare, hareket ve günahtan dönüş yok, ancak Allah'ın yardımıyla vardır. Hiç kimse için Allah'a kulluğu ikame etmek (yerine getirmek) ve taât üzere sabit kalmak yok, ancak Allah Teâla'nın muvaffak kılmasıyla vardır.

44) Her şey Allah'ın iradesiyle, ilmiyle, hükmü ve kudretiyle cereyan eder. Allah'ın dilemesi diğer bütün meşiyyetlere (dileme ve murad etmelere) galib (üstün) geldi. Allah'ın hükmü diğer bütün çarelere üstün geldi. Dilediğini yapar, asla zalim değildir. Her türlü çirkinlik ve zararlardan paktır (temizdir). Her türlü ayıp ve noksanlıklardan temizdir. "Allah yaptığından sorulmaz. Halbuki kullar mesuldür." (Enbiyâ, 23.)

45) Dirilerin duası ve sadakalarında, ölüler için faydalar vardır. Allah dualara icabet eder, ihtiyaçları giderir. Her şeye sahiptir, ona hiçbir kimse sahip olamaz.

46) Allah'tan, göz kırpması kadar azıcık bir an bile ihtiyaçsız kalınmaz. Kim Allah'tan göz kırpması kadar ihtiyaçsız kaldığına inanırsa, muhakkak kafir olur ve helâk ehlinden olur. Allah buğz eder; râzı olur, fakat mahlukattan her hangi birinin buğz ve rızası gibi değildir.

39) وَالْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ.

40) وَنُؤْمِنُ بِالْبَعْثِ، وَبِجَزَاءِ الْأَعْمَالِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَالْعَرْضِ، وَالْحِسَابِ، وَقِرَاءَةِ الْكِتَابِ، وَالثَّوَابِ وَالْعِقَابِ، وَالصِّرَاطِ، وَالْمِيزَانِ يُوزَنُ بِهِ أَعْمَالُ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ، وَالطَّاعَةِ وَالْمَعْصِيَةِ.

41) وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ مَخْلُوقَتَانِ لَا يَفْنَيَانِ، وَلَا يَبِيدَانِ، وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ، وَخَلَقَ لَهُمَا أَهْلًا، فَمَنْ شَاءَ إِلَى الْجَنَّةِ أَدْخَلَهُ فَضْلًا مِنْهُ، وَمَنْ شَاءَ مِنْهُمْ إِلَى النَّارِ أَدْخَلَهُ عَدْلًا مِنْهُ؛ وَكُلٌّ يَعْمَلُ لِمَا قَدْ فُرِغَ مِنْهُ، وَصَائِرٌ إِلَى مَا خُلِقَ لَهُ.

42) وَالْخَيْرُ وَالشَّرُّ مُقَدَّرَانِ عَلَى الْعِبَادِ، وَالِاسْتِطَاعَةُ الَّتِي يَجِبُ بِهَا الْفِعْلُ مِنْ نَحْوِ التَّوْفِيقِ الَّذِي لَا يَجُوزُ أَنْ يُوصَفَ الْمَخْلُوقُ بِهَا، تَكُونُ مَعَ الْفِعْلِ، وَأَمَّا الِاسْتِطَاعَةُ مِنَ الصِّحَّةِ وَالْوُسْعِ وَالتَّمَكُّنِ وَسَلَامَةِ الْآلَاتِ، فَهِيَ قَبْلَ الْفِعْلِ، وَبِهَا يَتَعَلَّقُ الْخِطَابُ، وَهُوَ كَمَا قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ [البقرة: ٢٨٦].

43) وَأَفْعَالُ الْعِبَادِ هِيَ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى وَكَسْبٍ مِنَ الْعِبَادِ؛ وَلَمْ يُكَلِّفْهُمْ إِلَّا مَا يُطِيقُونَ، وَلَا يُطِيقُونَ إِلَّا مَا كَلَّفَهُمْ؛ وَهُوَ حَاصِلُ تَفْسِيرِ قَوْلِ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ. نَقُولُ: لَا حِيلَةَ وَلَا حَرَكَةَ لِأَحَدٍ عَنْ مَعْصِيَةِ اللهِ إِلَّا بِمَعُونَةِ اللهِ، وَلَا قُوَّةَ لِأَحَدٍ عَلَى إِقَامَةِ طَاعَةٍ وَالثَّبَاتِ عَلَيْهَا إِلَّا بِتَوْفِيقِ اللهِ.

44) وَكُلُّ شَيْءٍ يَجْرِي بِمَشِيئَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَعِلْمِهِ، وَقَضَائِهِ، وَقَدَرِهِ. غَلَبَتْ مَشِيئَتُهُ الْمَشِيئَاتِ كُلَّهَا، وَغَلَبَ قَضَاؤُهُ الْحِيَلَ كُلَّهَا. يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ غَيْرُ ظَالِمٍ أَبَدًا. تَقَدَّسَ عَنْ كُلِّ سُوءٍ، وَتَنَزَّهَ عَنْ كُلِّ عَيْبٍ وَشَيْنٍ، ﴿لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ﴾ [الأنبياء: ٢٣].

45) وَفِي دُعَاءِ الْأَحْيَاءِ لِلْأَمْوَاتِ وَصَدَقَتِهِمْ مَنْفَعَةٌ لِلْأَمْوَاتِ؛ وَاللهُ تَعَالَى يَسْتَجِيبُ الدَّعَوَاتِ، وَيَقْضِي الْحَاجَاتِ، وَيَمْلِكُ كُلَّ شَيْءٍ، وَلَا يَمْلِكُهُ شَيْءٌ.

46) وَلَا يُسْتَغْنَى عَنِ اللهِ تَعَالَى طَرْفَةَ عَيْنٍ، وَمَنِ اسْتَغْنَى عَنِ اللهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ، فَقَدْ كَفَرَ، وَصَارَ مِنْ أَهْلِ الْخُسْرَانِ؛ وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يَغْضَبُ وَيَرْضَى لَا كَأَحَدٍ مِنَ الْوَرَى.

47) Resûlullah (sas.)'in ashâbını severiz. Onlardan hiç birinin sevgisi hususunda aşırı gitmeyiz, onlardan hiç birinden uzak olmayız. Onlara buğz edene buğz ederiz, onları hayırsız şekilde ananlara de buğz ederiz. Onları ancak hayırla anarız. Onları sevmek dindir, imandır, iyiliktir. Onlara buğz küfür, nifak ve tuğyandır.

48) Resûlullah (sas.)'den sonra halifeliği evvela Hz. Ebu Bekir (ra.)'ı, onu diğer bütün ümmet üzerine faziletli kılmak için, Hz. Ömer (ra.)'ı, sonra Hz. Osman (ra.)'ı, sonra Hz. Ali (ra.)'ı sabit kılarız. Onlar Hulefa-i Râşidin ve hidayette olan imamlardır.

49) Peygamberimiz (sas.)'in isimlerini söyleyip kendilerini müjdelediği on kişi için, Resûlullah (sas.)'in onlar üzerine olan şahidliğine dayanarak biz de onların cennetlik olduğuna şahidlik ederiz. Resûlullah (sas.)'in sözü haktır. Onlar: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Abdurruhman b. Avf, Ebu Ubeyde b. Cerrah - ki bu zat ümmetin eminidir- Allah hepsinden razı olsun.

50) Kim sözünü Resulullah (sas.)'in ashabı ve her türlü kirden tertemiz olan zevceleri ve her türlü pislikten pâk olan sülalesi hakkında güzel söylerse, o kişi nifaktan beri olur.

51) Sâbıkinden (önden gelen, öncü) olan ilk alimler, tabiinden olan ve onlardan sonra gelen hayır ve eser (hadis, haber) ehli olan, fıkıh ve rivayet ehli olan âlimler, ancak güzellikle anılırlar. Onları kötülükle zikreden kişi, hak yolun dışındadır.

52) Velilerden hiç birini, peygamberlerden hiçbiri üzerine üstün saymayız. "Bir peygamber bütün velilerden üstündür" deriz. Velilerin kerametlerinden gelen, itimadlı alimler tarafından yapılan rivayetlere inanırız.

53) Kıyamet alametlerine inanırız. Onlar: Deccalın çıkması, Meryem oğlu İsa Aleyhisselamın gökten inmesi, güneşin battığı yerden doğması, Dâbbetü'l arz'ın yerden çıkması.

47) وَنُحِبُّ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا نُفْرِطُ فِي حُبِّ أَحَدٍ مِنْهُمْ، وَلَا نَتَبَرَّأُ مِنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ، وَنُبْغِضُ مَنْ يُبْغِضُهُمْ، وَبِغَيْرِ الْحَقِّ لَا نَذْكُرُهُمْ، وَنَرَى حُبَّهُمْ دِينًا وَإِيمَانًا وَإِحْسَانًا، وَبُغْضَهُمْ كُفْرًا وَشِقَاقًا وَنِفَاقًا وَطُغْيَانًا.

48) وَنُثْبِتُ الْخِلَافَةَ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلًا: لِأَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. تَفْضِيلًا وَتَقْدِيمًا عَلَى جَمِيعِ الْأُمَّةِ، ثُمَّ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ثُمَّ لِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ثُمَّ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ. وَهُمُ الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ، وَالْأَئِمَّةُ الْمَهْدِيُّونَ الَّذِينَ قَضَوْا بِالْحَقِّ، وَكَانُوا بِهِ يَعْدِلُونَ.

49) وَإِنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِينَ سَمَّاهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَشْهَدُ لَهُمْ بِالْجَنَّةِ، كَمَا شَهِدَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَوْلُهُ الْحَقُّ؛ وَهُمْ: أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، وَعَلِيٌّ، وَطَلْحَةُ، وَالزُّبَيْرُ، وَسَعْدٌ، وَسَعِيدٌ، وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ، وَأَبُو عُبَيْدَةَ عَامِرُ بْنُ الْجَرَّاحِ، وَهُوَ أَمِينُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ، رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ.

50) وَمَنْ أَحْسَنَ الْقَوْلَ فِي أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّاتِهِ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ.

51) وَعُلَمَاءُ السَّلَفِ مِنَ الصَّالِحِينَ وَالتَّابِعِينَ وَمَنْ بَعْدَهُمْ مِنْ أَهْلِ الْخَيْرِ وَالْأَثَرِ وَأَهْلِ الْفِقْهِ وَالنَّظَرِ، لَا يُذْكَرُونَ إِلَّا بِالْجَمِيلِ. وَمَنْ ذَكَرَهُمْ بِسُوءٍ فَهُوَ عَلَى غَيْرِ السَّبِيلِ.

52) وَلَا نُفَضِّلُ أَحَدًا مِنَ الْأَوْلِيَاءِ عَلَى أَحَدٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، وَنَقُولُ: نَبِيٌّ وَاحِدٌ أَفْضَلُ مِنْ جَمِيعِ الْأَوْلِيَاءِ؛ وَنُؤْمِنُ بِمَا جَاءَ مِنْ كَرَامَاتِهِمْ، وَصَحَّ عَنِ الثِّقَاتِ مِنْ رِوَايَتِهِمْ.

53) وَنُؤْمِنُ بِأَشْرَاطِ السَّاعَةِ مِنْهَا: خُرُوجُ الدَّجَّالِ، وَنُزُولُ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ، وَبِطُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَخُرُوجِ دَابَّةِ الْأَرْضِ مِنْ مَوْضِعِهَا.

54) Kâhin, müneccim (yıldızlara bakıp haber çıkaranlar) ve kitap, sünnet ve icmâ-ı ümmete zıt bir şey iddia eden şahısları tasdik etmeyiz. Cemaati hak ve doğru buluruz. Parçalanmayı (tefrikayı) eğrilik ve azab olarak görürüz.

55) Allah'ın dini, göklerde ve yerde tektir. O İslam dinidir. "Allah indinde dîn İslâm'dır" (Âl-i İmrân, 19.), "Kim İslâm'dan başka din ararsa, o din kendisinden Kabul edilmeyecektir." (Âl-i İmrân, 85.), "Sizin için din olarak İslâm'dan râzı oldum" (Mâide, 3.) İslam dini, azgınlık ve noksan kalmanın arasında, benzetme ve bir şey yapamama, zorlayıcı ve kaderin esiri, emin olmak ve ümitsiz olmak arasında hak yoldur.

56) Şu anlatılan, bizim açık ve batın dinimiz ve itikadımızdır. Bizler Allah'a her türlü açıkladığımız muhalefetlerden sığınırız.

57) Allah'tan bizi İman üzere sabit kılmasını dileriz. Bizi çeşitli noksanlardan, muhtelif (çeşitli batıl) görüşlerden, düşük mezheblerden korumasını dileriz. Bu mezhebler: Müşebbihe (Allah'a cisim isnad edenler), mutezile, cehmiyye, cebriyye, kaderiyye ve başkaları gibi... Bunlar, Sünnet ve Cemaate muhalefet eden, delâlette toplaşan mezheblerdir. Biz Ehli sünnet olarak onlardan uzağız. Onlar bize göre dalâlette ve düşüklüktedirler, değersizdirler.

Allah en doğrusunu bilendir...

54) وَلَا نُصَدِّقُ كَاهِنًا وَلَا عَرَّافًا، وَلَا مَنْ يَدَّعِي شَيْئًا بِخِلَافُ الْكِتَابَ وَالسُّنَّةَ وَإِجْمَاعَ الْأُمَّةِ؛ وَنَرَى الْجَمَاعَةَ حَقًّا وَصَوَابًا، وَالْفُرْقَةَ زَيْغًا وَعَذَابًا.

55) وَدِينُ اللهِ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَاحِدٌ، وَهُوَ دِينُ الْإِسْلَامِ، كَمَا قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ﴾ [آل عمران: ١٩]، وَقَالَ تَعَالَى: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ [آل عمران: ٨٥]، وَقَالَ تَعَالَى: ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ [المائدة: ٣]، وَهُوَ بَيْنَ الْغُلُوِّ وَالتَّقْصِيرِ، وَالتَّشْبِيهِ وَالتَّعْطِيلِ، وَالْجَبْرِ وَالْقَدَرِ، وَالْأَمْنِ وَالْيَأْسِ.

56) فَهٰذَا دِينُنَا وَاعْتِقَادُنَا، ظَاهِرًا وَبَاطِنًا؛ وَنَحْنُ نَبْرَءُ إِلَى اللهِ تَعَالَى مِمَّنْ خَالَفَ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ وَبَيَّنَّاهُ.

57) وَنَسْأَلُ اللهَ تَعَالَى أَنْ يُثَبِّتَنَا عَلَيْهِ، وَيَخْتِمَ لَنَا بِهِ، وَيَعْصِمَنَا مِنَ الْأَهْوَاءِ الْمُخْتَلِطَةِ وَالْآرَاءِ الْمُتَفَرِّقَةِ، وَالْمَذَاهِبِ الرَّدِيَّةِ كَالْمُشَبِّهَةِ، وَالْجَهْمِيَّةِ، وَالْجَبْرِيَّةِ، وَالْقَدَرِيَّةِ، وَغَيْرِهِمْ مِمَّنْ خَالَفَ السُّنَّةَ وَالْجَمَاعَةَ، وَاتَّبَعَ الْبِدْعَةَ وَالضَّلَالَةَ؛ وَنَحْنُ مِنْهُمْ بُرَآءُ، وَهُمْ عِنْدَنَا ضُلَّالٌ وَأَرْدِيَاءُ.

وَاللهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ، وَإِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ.

NESEFÎ AKÂİDİ ve TERCEMESİ

1) Hakkı temsil eden (Ehl-i sünnet) âlimleri;

"Eşyanın hakîkati varolması sâbittir, bir realitedir. İlim ise bu eşyanın realitesine nufûz etmektedir. Bu konuda Safsatacılar farklı düşünmektedirler." der.

2) Yaratılmışlar için ilim tahsil etmenin sebep ve vasıtaları üçtür; Bunlar;

a) Sağlam duyu organları, b) Haber-i sâdık (doğru haber) c) Akıl'dır.

3) Duyu organları beştir;

İşitmek, görmek, koklamak, tatmak ve dokunmaktır. Bu duyu organlarının her biri ne için yaratılmış ise (göz görmek için... vs.) ona hizmet etmektedirler.

4) Haber-i sâdık iki çeşittir;

a) *Haber-i Mütevâtir*: Yalan üzerinde ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun nakletmesi ile sâbit olan haberdir. Bu, uzak beldeler ve geçmiş zamanlarda yaşamış hükümdarlara ait bilgiler gibi ilm-i zarûrî (inkâr edilemez haberleri) ifade eder.

b) *Mucize ile te'yid edilmiş peygamberin verdiği haber*: Bu çeşit haberler ilm-i istidlâli (delille elde edilen ilmi) ifade eder. Peygamberin haber vermesiyle sâbit olan bu ilim, yakîn ve sebât (katiyyet ve gerçeklik) ifade etmek hususunda bi'z-zarûre sâbit olan ilim gibidir.

5) Akıl;

Akıl da ilmin bir sebebi, vasıtasıdır. Akıl ile *bi'l-bedâhe* sâbit olan ilim -bütünün parçasından daha büyük olduğunu bilmek gibi- ilm-i zarûrîdir. İstidlâl yolu ile (delillere bakmak ve onları incelemek suretiyle) elde edilen ilim ise kesbîdir. (kişinin kazanımıyladır.)

الْعَقَائِدُ النَّسَفِيَّةُ

1) قَالَ أَهْلُ الْحَقِّ:

حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ ثَابِتَةٌ، وَالْعِلْمُ بِهَا مُتَحَقِّقٌ خِلَافًا لِلسُّوفَسْطَائِيَّةِ.

2) وَأَسْبَابُ الْعِلْمِ لِلْخَلْقِ ثَلَاثَةٌ:

الْحَوَاسُّ السَّلِيمَةُ، وَالْخَبَرُ الصَّادِقُ، وَالْعَقْلُ.

3) فَالْحَوَاسُّ خَمْسٌ:

السَّمْعُ، وَالْبَصَرُ، وَالشَّمُّ، وَالذَّوْقُ، وَاللَّمْسُ، وَبِكُلِّ حَاسَّةٍ مِنْهَا يُوقَفُ عَلَى مَا وُضِعَتْ هِيَ لَهُ.

4) وَالْخَبَرُ الصَّادِقُ عَلَى نَوْعَيْنِ:

أَحَدُهُمَا:

الْخَبَرُ الْمُتَوَاتِرُ، وَهُوَ الْخَبَرُ الثَّابِتُ عَلَى أَلْسِنَةِ قَوْمٍ لَا يُتَصَوَّرُ تَوَاطُؤُهُمْ عَلَى الْكَذِبِ، وَهُوَ مُوجِبٌ لِلْعِلْمِ الضَّرُورِيِّ، كَالْعِلْمِ بِالْمُلُوكِ الْخَالِيَةِ فِي الْأَزْمِنَةِ الْمَاضِيَةِ وَالْبُلْدَانِ النَّائِيَةِ.

وَالنَّوْعُ الثَّانِي:

خَبَرُ الرَّسُولِ الْمُؤَيَّدِ بِالْمُعْجِزَةِ، وَهُوَ يُوجِبُ الْعِلْمَ الِاسْتِدْلَالِيَّ. وَالْعِلْمُ الثَّابِتُ بِهِ يُضَاهِي الْعِلْمَ الثَّابِتَ بِالضَّرُورَةِ فِي التَّيَقُّنِ وَالثَّبَاتِ.

5) وَأَمَّا الْعَقْلُ فَهُوَ سَبَبٌ لِلْعِلْمِ، وَمَا ثَبَتَ مِنْهُ بِالْبَدَاهَةِ فَهُوَ ضَرُورِيٌّ، كَالْعِلْمِ بِأَنَّ كُلَّ الشَّيْءِ أَعْظَمُ مِنْ جُزْئِهِ. وَمَا ثَبَتَ مِنْهُ بِالِاسْتِدْلَالِ فَهُوَ اكْتِسَابِيٌّ.

6) İlham; Ehl-i sünnet âlimlerine göre ilham, bir şeyin doğru olduğunu bilmeye yeterli bir sebep ve vasıta değildir. (İlham ile hüküm sabit olmaz.)

7) Âlem; Bu âlem, bütün kısımlarıyla sonradan yaratılmıştır. Bu sebeple âlem a'yân ve a'râz'dır.

A'yân, kendi kendine durabilen şeydir. Bu şekilde var olan bir şey cisim gibi ya mürekkep'tir ya da cevher gibi mürekkep değildir. Bu cevhere parçalanmayan cüz' denir. A'raz ise kendi kendine bulunamayıp var olması bir cisme muhtaç olan şeydir. Varlıkları vasıflandıran renkler, oluşlar, tatlar ve kokular gibi anlamlar a'razdır ve bunlar cisimlerde ve cevherlerde ortaya çıkarlar.

8) Âlemi yoktan var eden Allah'tır. O, "bir, kadîm, hayy, (her şeyi) bilen, işiten, gören, dileyen ve dilediğini yapandır." Allah, a'raz, cisim ve cevher değildir. O'nun zâtı musavver (şekillendirilmiş), mahdut (sınırlandırılmış), ma'dûd (sayılmış) olmadığı gibi bir şeyin parçası veya cüz'ü de değildir, mürekkep (bileşik) olmak ve sona ermekten de münezzehtir. Allah eşyaya benzemek gibi keyfiyetlerle vasfolunmaz. O, mekandan münezzehtir. O'na göre zaman yoktur. Hiçbir şey O'na benzemez ve yine hiçbir şey O'nun ilminin ve kudretinin dışında değildir.

9) Allah'ın, zâtı ile kâim ezelî sıfatları vardır. Bu sıfatlar, O'nun zâtının ne aynı ne de gayrıdır. Allah'ın ezeli sıfatları; ilim, kudret, hayat, kuvvet, semî', basar, irade, meşîet, fiil, yaratma, rızıklandırma ve kelâm sıfatlarıdır. O, kendine has ezelî bir kelâm ile konuşur. O'nun kelâmı harf ve ses cinsinden değildir. Allah'ın konuşma sıfatı, susmak ve özürlü olmak gibi hallere zıt bir sıfattır. Allah, bu kelam sıfatıyla emredici, yasaklayıcı ve haber verici olarak konuşur.

10) Kelam: Allah'ın kelâmı olan Kur'ân, mahluk değildir. Kur'ân, Mushaflarımızda yazılmış, kalblerimizde mahfuz, dillerimizle okunmuş, kulaklarımızla işitilmiştir. Fakat o, bunların hiç birine dahil değildir.

11) Tekvin: Allah'ın tekvin sıfatı ezelîdir. Allah tekvin sıfatı ile tayin ettiği vakitte kâinatı ve onun her bir cüzünü yaratmasıdır. Ehl-i sünnete göre, Tekvin sıfatı yaratılan şeylerden ayrıdır.

12) İrade: Allah'ın zâtıyla kâim olan irade sıfatı, ezelîdir.

6) وَالْإِلْهَامُ لَيْسَ مِنْ أَسْبَابِ الْمَعْرِفَةِ بِصِحَّةِ الشَّيْءِ عِنْدَ أَهْلِ الْحَقِّ.

7) وَالْعَالَمُ بِجَمِيعِ أَجْزَائِهِ مُحْدَثٌ، إِذْ هُوَ أَعْيَانٌ وَأَعْرَاضٌ. فَالْأَعْيَانُ: مَا لَهُ قِيَامٌ بِذَاتِهِ، وَهُوَ إِمَّا مُرَكَّبٌ وَهُوَ الْجِسْمُ، أَوْ غَيْرُ مُرَكَّبٍ كَالْجَوْهَرِ، وَهُوَ الْجُزْءُ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ؛ وَالْعَرَضُ: مَا لَا يَقُومُ بِذَاتِهِ، وَيَحْدُثُ فِي الْأَجْسَامِ وَالْجَوَاهِرِ، كَالْأَلْوَانِ وَالْأَكْوَانِ وَالطُّعُومِ وَالرَّوَائِحِ.

8) وَالْمُحْدِثُ لِلْعَالَمِ هُوَ اللهُ تَعَالَى، الْوَاحِدُ، الْقَدِيمُ، الْحَيُّ، الْقَادِرُ، الْعَلِيمُ، السَّمِيعُ، الْبَصِيرُ، الشَّائِي، الْمُرِيدُ، لَيْسَ بِعَرَضٍ، وَلَا جِسْمٍ، وَلَا جَوْهَرٍ، وَلَا مُصَوَّرٍ، وَلَا مَحْدُودٍ، وَلَا مَعْدُودٍ، وَلَا مُتَبَعِّضٍ، وَلَا مُتَجَزِّئٍ، وَلَا مُتَرَكِّبٍ، وَلَا مُتَنَاهٍ، وَلَا يُوصَفُ بِالْمَاهِيَةِ، وَلَا بِالْكَيْفِيَّةِ، وَلَا يَتَمَكَّنُ فِي مَكَانٍ، وَلَا يَجْرِي عَلَيْهِ زَمَانٌ، وَلَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ، وَلَا يَخْرُجُ عَنْ عِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ شَيْءٌ.

9) وَلَهُ صِفَاتٌ أَزَلِيَّةٌ قَائِمَةٌ بِذَاتِهِ، وَهِيَ لَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ. وَهِيَ: الْعِلْمُ، وَالْقُدْرَةُ، وَالْحَيَاةُ، وَالْقُوَّةُ، وَالسَّمْعُ، وَالْبَصَرُ، وَالْإِرَادَةُ، وَالْمَشِيئَةُ، وَالْفِعْلُ، وَالتَّخْلِيقُ، وَالتَّرْزِيقُ، وَالْكَلَامُ. وَهُوَ مُتَكَلِّمٌ بِكَلَامٍ هُوَ صِفَةٌ لَهُ أَزَلِيَّةٌ، لَيْسَ مِنْ جِنْسِ الْحُرُوفِ وَالْأَصْوَاتِ، وَهُوَ صِفَةٌ مُنَافِيَةٌ لِلسُّكُوتِ وَالْآفَةِ، وَاللهُ تَعَالَى مُتَكَلِّمٌ بِهَا آمِرٌ، وَنَاهٍ، وَمُخْبِرٌ.

10) وَالْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ، وَهُوَ مَكْتُوبٌ فِي مَصَاحِفِنَا، مَحْفُوظٌ فِي قُلُوبِنَا، مَقْرُوءٌ بِأَلْسِنَتِنَا، مَسْمُوعٌ بِآذَانِنَا، غَيْرُ حَالٍّ فِيهَا.

11) وَالتَّكْوِينُ صِفَةٌ لِلّٰهِ تَعَالَى أَزَلِيَّةٌ، وَهُوَ تَكْوِينُهُ لِلْعَالَمِ وَلِكُلِّ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَائِهِ لِوَقْتِ وُجُودِهِ، وَهُوَ غَيْرُ الْمُكَوَّنِ عِنْدَنَا.

12) وَالْإِرَادَةُ صِفَةٌ لِلّٰهِ تَعَالَى أَزَلِيَّةٌ قَائِمَةٌ بِذَاتِهِ.

13) Allah'ı görmek aklen câiz, naklen vaciptir. Ahiret yurdu cennette Allah'ı görmenin vacip olduğuna dair sem'î (işitme yoluyla gelen) delil vârid olmuştur. Bu görme, mekândan, yönden, karşı karşıya gelmekten, ışık yardımından, gören ile Allah arasında mesafeden münezzeh olarak vuku' bulacaktır.

14) Fiiller: Kullardan sâdır olan küfür, iman, tâ'at ve isyan gibi tüm fiilleri yaratan Allah'tır. Kulların bu fiillerinin hepsi Allah'ın iradesi, dilemesi, hükmü, kazası ve takdîri ile gerçekleşir. Kulların da birtakım ihtiyarî fiilleri vardır. Bu fiillere karşılık olarak mükâfat alırlar veya cezalandırılırlar. Kulların yaptığı iyi ve güzel olan fiillere Allah'ın rızası vardır. Çirkin olanlar da ise Allah'ın rızâsı yoktur.

15) İstidâat (kulun gücü), yapılması gereken bir işi yapmaktır. Bu güç, kudretin bizatihi kendisidir ki, fiil bununla meydana gelir. İstidâat, sebepler, aletler ve âzâların kusurlardan salim olmasına bağlıdır. Teklifin sıhhati bu kudret üzerine dayanır. Kula, tâkatinin dışında olan şeyler yüklenmez

16) Bir kişinin başkasını dövmesi sonucu oluşan elem, bir insanın kırması neticesinde camda meydana gelen kırılma vs. bunların hepsi Allah'ın yaratmasıyla olur. Bunların meydana gelmesinde kulun yaratma yönünden hiçbir dahli yoktur. Öldürülen eceliyle ölmüştür. Ölüm ölü ile kãimdir, Allah'ın mahlukudur. Ecel birdir.

17) Rızık: Haram edilmiş şeyler de rızıktır. Helal olsun haram olsun, herkes kendi rızkını yer. Bir insanın kendi rızkını yememesi veya başkasının onun rızkını yemesi düşünülemez.

18) Allah Te'âlâ, dilediği kimseyi saptırır, dilediğini doğru yola hidayet eder. (Kişiye iyiyi de kötüyü de yapma kudretini veren Allah'tır.)

19) Kul için aslah (en uygun) olanı yapmak (yaratmak) Allah'ın üzerine vacip değildir.

13) وَرُؤْيَةُ اللهِ تَعَالَى بِالْبَصَرِ جَائِزَةٌ فِي الْعَقْلِ وَاجِبَةٌ بِالنَّقْلِ، وَقَدْ وَرَدَ الدَّلِيلُ السَّمْعِيُّ بِإِيجَابِ رُؤْيَةِ اللهِ تَعَالَى فِي دَارِ الْآخِرَةِ، فَيُرَى لَا فِي مَكَانٍ وَلَا عَلَى جِهَةٍ مِنْ مُقَابَلَةٍ أَوْ اتِّصَالِ شُعَاعٍ أَوْ ثُبُوتِ مَسَافَةٍ بَيْنَ الرَّائِي وَبَيْنَ اللهِ تَعَالَى.

14) وَاللهُ تَعَالَى خَالِقٌ لِأَفْعَالِ الْعِبَادِ، مِنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ وَالطَّاعَةِ وَالْعِصْيَانِ، وَهِيَ كُلُّهَا بِإِرَادَتِهِ وَمَشِيئَتِهِ وَحُكْمِهِ وَقَضِيَّتِهِ وَتَقْدِيرِهِ. وَلِلْعِبَادِ أَفْعَالٌ اخْتِيَارِيَّةٌ يُثَابُونَ بِهَا، وَيُعَاقَبُونَ عَلَيْهَا. وَالْحَسَنُ مِنْهَا بِرِضَاءِ اللهِ تَعَالَى، وَالْقَبِيحُ مِنْهَا لَيْسَ بِرِضَائِهِ.

15) وَالِاسْتِطَاعَةُ مَعَ الْفِعْلِ، وَهِيَ حَقِيقَةُ الْقُدْرَةِ الَّتِي يَكُونُ بِهَا الْفِعْلُ، وَيَقَعُ هٰذَا الِاسْمُ عَلَى سَلَامَةِ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ وَالْجَوَارِحِ. وَصِحَّةُ التَّكْلِيفِ تَعْتَمِدُ عَلَى هٰذِهِ الِاسْتِطَاعَةِ. وَلَا يُكَلَّفُ الْعَبْدُ مَا لَيْسَ فِي وُسْعِهِ.

16) وَمَا يُوجَدُ مِنَ الْأَلَمِ فِي الْمَضْرُوبِ عَقِيبَ ضَرْبِ إِنْسَانٍ، وَالِانْكِسَارُ فِي الزُّجَاجِ عَقِيبَ كَسْرِ إِنْسَانٍ، وَمَا أَشْبَهَهُ: كُلُّ ذٰلِكَ مَخْلُوقُ اللهِ تَعَالَى، لَا صُنْعَ لِلْعَبْدِ فِي تَخْلِيقِهِ. وَالْمَقْتُولُ مَيِّتٌ بِأَجَلِهِ، وَالْمَوْتُ قَائِمٌ بِالْمَيِّتِ مَخْلُوقُ اللهِ تَعَالَى وَالْأَجَلُ وَاحِدٌ.

17) وَالْحَرَامُ رِزْقٌ، وَكُلٌّ يَسْتَوْفِي رِزْقَ نَفْسِهِ حَلَالًا كَانَ أَوْ حَرَامًا، وَلَا يُتَصَوَّرُ أَنْ لَا يَأْكُلَ إِنْسَانٌ رِزْقَهُ، أَوْ يَأْكُلَ غَيْرُهُ رِزْقَهُ.

18) وَاللهُ تَعَالَى يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ.

19) وَمَا هُوَ الْأَصْلَحُ لِلْعَبْدِ فَلَيْسَ ذٰلِكَ بِوَاجِبٍ عَلَى اللهِ تَعَالَى.

20) Kabir azabı: Kâfirler ve bazı âsî mü'minler için kabir azabının varlığı bir gerçektir. Kabirde ehl-i tâat için nimetlerin bulunduğu, yine kabirde Münker ve Nekîr meleklerin suali, sem'î (peygamberden bize aktarılan) delillerle sâbittir.

21) Ba's: Öldükten sonra yeniden dirilmek haktır. Amelleri tartacak olan terazi haktır. Amellerin yazıldığı kitap haktır. Sual haktır. Havz-ı Kevser haktır. Sırat köprüsü haktır. Cennet ve Cehennem haktır. Her ikisi de yaratılmışlardır ve halen mevcut olup bâkidirler. Cennet ve Cehennemin ne kendileri ne de onların içinde bulunanlar yok olmayacaklar, ebedî kalacaklardır.

22) Büyük günah: Büyük günah mü'min olan kimseyi imandan çıkarmadığı gibi küfre de sokmaz. Allah Teâlâ kendisine şirk koşulmasını affetmez. Küçük ve büyük günahlardan şirkin dışında kalanları affeder. Allah Te'âlâ'nın küçük günahları işleyen kimseye azap etmesi caiz olduğu gibi, helal saymadan işlenmiş büyük günahları affetmesi de caizdir. Allah'ın yasak ettiği bir şeyi helal saymak küfürdür.

23) Şefaat: Büyük günah işleyenlere peygamberlerin şefaat edebilecekleri naklî delillerle sâbittir. Mü'minlerden büyük günah işleyenler Cehennemde ebedî kalmazlar.

24) İman, Allah'ın gönderdiklerini kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. Amellere gelince onlar azalır ve çoğalır. İman ise artmaz ve eksilmez. İman ve İslâm'ın mânâsı birdir. Kalp ile tasdik, dil ile ikrar eden bir kulun "Ben gerçekten mü'minim" demesi doğrudur. Fakat "Ben mü'minim inşallah" demesi doğru olmaz.

25) Bir kimse saîd iken şakî, şakî iken de saîd olabilir. Bu, kişide saâdet ve şekâvet halinin değişmesidir. Yoksa kişinin saâdet ve şekâveti yarattığı anlamına gelmez. Çünkü, saâdet ve şekâveti yaratma Allah'ın sıfatlarındandır. Allah'ın zâtı ve sıfatlarında ise değişme olmaz.

20) وَعَذَابُ الْقَبْرِ لِلْكَافِرِينَ وَلِبَعْضِ عُصَاةِ الْمُؤْمِنِينَ، وَتَنْعِيمُ أَهْلِ الطَّاعَةِ فِي الْقَبْرِ، وَسُؤَالُ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ ثَابِتٌ بِالدَّلَائِلِ السَّمْعِيَّةِ.

21) وَالْبَعْثُ حَقٌّ، وَالْوَزْنُ حَقٌّ، وَالْكِتَابُ حَقٌّ، وَالسُّؤَالُ حَقٌّ، وَالْحَوْضُ حَقٌّ، وَالصِّرَاطُ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَهُمَا مَخْلُوقَتَانِ مَوْجُودَتَانِ بَاقِيَتَانِ، لَا تَفْنَيَانِ، وَلَا يَفْنَى أَهْلُهُمَا.

22) وَالْكَبِيرَةُ لَا تُخْرِجُ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ مِنَ الْإِيمَانِ، وَلَا تُدْخِلُهُ فِي الْكُفْرِ. وَاللهُ تَعَالَى لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ، وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنَ الصَّغَائِرِ وَالْكَبَائِرِ. وَيَجُوزُ الْعِقَابُ عَلَى الصَّغِيرَةِ، وَالْعَفْوُ عَنِ الْكَبِيرَةِ إِذَا لَمْ تَكُنْ عَنِ اسْتِحْلَالٍ. وَالِاسْتِحْلَالُ كُفْرٌ.

23) وَالشَّفَاعَةُ ثَابِتَةٌ لِلرُّسُلِ وَالْأَخْيَارِ فِي حَقِّ أَهْلِ الْكَبَائِرِ، وَأَهْلُ الْكَبَائِرِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَا يُخَلَّدُونَ فِي النَّارِ.

24) وَالْإِيمَانُ: هُوَ التَّصْدِيقُ بِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللهِ تَعَالَى، وَالْإِقْرَارُ بِهِ. فَأَمَّا الْأَعْمَالُ فَهِيَ تَتَزَايَدُ فِي نَفْسِهَا، وَالْإِيمَانُ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ. وَالْإِيمَانُ وَالْإِسْلَامُ وَاحِدٌ. وَإِذَا وُجِدَ مِنَ الْعَبْدِ التَّصْدِيقُ وَالْإِقْرَارُ صَحَّ لَهُ أَنْ يَقُولَ: أَنَا مُؤْمِنٌ حَقًّا، وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَقُولَ: أَنَا مُؤْمِنٌ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

25) وَالسَّعِيدُ قَدْ يَشْقَى، وَالشَّقِيُّ قَدْ يَسْعَدُ، وَالتَّغَيُّرُ يَكُونُ عَلَى السَّعَادَةِ وَالشَّقَاوَةِ دُونَ الْإِسْعَادِ وَالْإِشْقَاءِ، وَهُمَا مِنْ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى، وَلَا تَغَيُّرَ عَلَى اللهِ تَعَالَى، وَلَا عَلَى صِفَاتِهِ.

26) Peygamberlerin gönderilmesinde birçok hikmet vardır. Allah, insanlar içerisinden bazılarını insanlara müjdeleyici, uyarıcı, din ve dünya işlerinden muhtaç oldukları herşeyi beyan edici resüller olarak göndermiştir. Allah, peygamberlerini tabiat kanunlarını bozan mucizelerle teyid etmiştir. Peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu Hz. Muhammed (sas.)'dir. Bazı hadislerde onların sayıları hakkında bazı beyanlar vârid olmuştur. Doğru olan bu sayılara itibar etmemektir. Allah Kur'ân'da:"*Peygamberlerden bir kısmını sana kıssalarını bildirdiğimiz kimseler de var; sana bildirmediğimiz kimseler de var.*" buyurmuştur. Buna göre, peygamber olmayanların peygamberler arasına girmesi, peygamber olanların da dışta kalması ihtimalinden dolayı sayı vermek doğru değildir. Peygamberlerin hepsi, Allah Teâlâ'dan haber getiren, bu haberleri insanlara duyuran, dürüst ve samimi kimselerdir. Peygamberlerin en üstünü Muhammed (sas.)'dir.

27) Melekler: Melekler Allah'ın kullarıdır. Onun emriyle hareket ederler. Onlarda erkeklik ve dişilik vasıfları yoktur. Bu sıfatlar onlara nisbet edilemez.

28) Kitaplar: Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu kitapları vardır. Bu kitaplarda emrini, nehyini, mükâfatını ve azabını beyan edip açıklamıştır.

29) Mirac: Resûlullah'ın uyanık halde iken bedeni ile semaya yükseltilmesi ve sonra yüce makamlardan Allah'ın dilediği yere çıkması haktır.

30) Kerâmet: Evliyânın kerâmetleri haktır. Allah'ın velilere bahşettiği kerâmet, olağanüstü şekilde uzak mesafeleri bir anda geçmek ve ihtiyaç halinde yemek, içmek ve giyinme gibi ihtiyaçları elde etmektir. Su üstünde yürümek, havada uçmak, cansız şeylerin ve hayvanların konuşması ... vs. gibi fevkalâde haller peygamberde görülürse "mûcize", Ümmetinden bir müminin elinde ortaya çıkarsa "kerâmet" adını alır. Bu kerâmetle o müminin veli olduğu anlaşılır. Velîlik ancak dînde hak üzere olmakla gerçekleşir. Bu ise, peygamberinin risâletini kabul etmekle olur.

26) وَفِي إِرْسَالِ الرُّسُلِ حِكْمَةٌ، وَقَدْ أَرْسَلَ اللهُ تَعَالَى رُسُلًا مِنَ الْبَشَرِ إِلَى الْبَشَرِ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَمُبَيِّنِينَ لِلنَّاسِ مَا يَحْتَاجُونَ إِلَيْهِ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا وَالدِّينِ، وَأَيَّدَهُمْ بِالْمُعْجِزَاتِ النَّاقِضَاتِ لِلْعَادَاتِ. وَأَوَّلُ الْأَنْبِيَاءِ آدَمُ، وَآخِرُهُمْ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِمَا [الصَّلَاةُ وَ]السَّلَامُ، وَقَدْ رُوِيَ بَيَانُ عَدَدِهِمْ فِي بَعْضِ الْأَحَادِيثِ، وَالْأَوْلَى أَنْ لَا يُقْتَصَرَ عَلَى عَدَدٍ فِي التَّسْمِيَةِ؛ فَقَدْ قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ﴾، وَلَا يُؤْمَنُ فِي ذِكْرِ الْعَدَدِ أَنْ يُدْخَلَ فِيهِمْ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ، أَوْ يُخْرَجَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ فِيهِمْ، وَكُلُّهُمْ كَانُوا مُخْبِرِينَ مُبَلِّغِينَ عَنِ اللهِ تَعَالَى، صَادِقِينَ نَاصِحِينَ. وَأَفْضَلُ الْأَنْبِيَاءِ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ [الصَّلَاةُ وَ]السَّلَامُ.

27) وَالْمَلَائِكَةُ عِبَادُ اللهِ تَعَالَى عَامِلُونَ بِأَمْرِهِ، وَلَا يُوصَفُونَ بِذُكُورَةٍ وَلَا أُنُوثَةٍ.

28) وَلِلهِ تَعَالَى كُتُبٌ أَنْزَلَهَا عَلَى أَنْبِيَائِهِ، وَبَيَّنَ فِيهَا أَمْرَهُ وَنَهْيَهُ وَوَعْدَهُ وَوَعِيدَهُ.

29) وَالْمِعْرَاجُ لِرَسُولِ اللهِ عَلَيْهِ [الصَّلَاةُ وَ]السَّلَامُ فِي الْيَقَظَةِ بِشَخْصِهِ إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ إِلَى مَا شَاءَ اللهُ تَعَالَى مِنَ الْعُلَى حَقٌّ.

30) وَكَرَامَاتُ الْأَوْلِيَاءِ حَقٌّ. فَتَظْهَرُ الْكَرَامَةُ عَلَى طَرِيقِ نَقْضِ الْعَادَةِ لِلْوَلِيِّ مِنْ قَطْعِ الْمَسَافَةِ الْبَعِيدَةِ فِي الْمُدَّةِ الْقَلِيلَةِ، وَظُهُورِ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ وَاللِّبَاسِ عِنْدَ الْحَاجَةِ، وَالْمَشْيِ عَلَى الْمَاءِ، وَالطَّيَرَانِ فِي الْهَوَاءِ، وَكَلَامِ الْجَمَادِ وَالْعَجْمَاءِ، وَانْدِفَاعِ الْمُتَوَجِّهِ مِنَ الْبَلَاءِ، وَكِفَايَةِ الْمُهِمِّ عَنِ الْأَعْدَاءِ، وَغَيْرِ ذٰلِكَ مِنَ الْأَشْيَاءِ، وَيَكُونُ ذٰلِكَ مُعْجِزَةً لِلرَّسُولِ الَّذِي ظَهَرَتْ هٰذِهِ الْكَرَامَةُ لِوَاحِدٍ مِنْ أُمَّتِهِ؛ لِأَنَّهُ يَظْهَرُ بِهَا أَنَّهُ وَلِيٌّ، وَلَنْ يَكُونَ وَلِيًّا إِلَّا وَأَنْ يَكُونَ مُحِقًّا فِي دِيَانَتِهِ، وَدِيَانَتُهُ الْإِقْرَارُ بِرِسَالَةِ رَسُولِهِ.

31) Peygamberimizden sonra insanların en üstünü Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk, sonra Ömer el-Fâruk, sonra Osman Zinnûreyn, sonra Ali el-Mürtezâ'dır. Onların halifelikleri de bu sıraya göre gerçekleşmiştir. Halifelik devri otuz senedir. Ondan sonra krallık ve emirlik devri başlar.

32) Devlet başkanlığı: Müslümanlar için kanunları uygulatacak, cezaları verdirecek, hudutları koruyacak, orduları kuracak, vergileri toplatacak, âsilere ve yol kesenlere hak ettikleri cezaları uygulatacak, Cuma ve bayram namazlarını kıldıracak, halk arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldıracak, mahkemelerin âdil işlemesini sağlayacak, kimsesizlerin barınma ve evlenme işlerini görecek, toplanan vergileri adaletle dağıtacak bir başkan gereklidir. Başkanın herkesçe bilinen, görünen, gizli olmayan bir kişi olması şarttır. Başkan Kureyş soyundan olmalıdır. Ancak başkanlık Haşim ve Ali soyuna tahsis edilemez. Başkanın mâsum, günahsız olması şart olmadığı gibi, içinde bulunduğu topluluğun en iyisi olması da şart değildir. Başkanın, emirlerini uygulatmaya muktedir, cesur, kanunları adâletle uygulatacak, hakların korunmasını sağlayacak bir kişiliğe sahip bulunması şarttır. Ahlakî davranışları ve baskıları sebebiyle başkanın azledilmesi doğru olmaz.

33) İmâmet: Her iyi ve kötü kişinin arkasında namaz kılmak câizdir. İyi veya kötü her kişinin cenaze namazı da kılınır.

34) Sahabe: sadece hayırla yâd edilir. Resûlullah'ın cennetle müjdelediği on sahâbînin cennetlik olduğuna biz de şahitlik ederiz.

35) Mesh: Seferde ve mukim halinde mest üzerine mesh yapmayı uygun görürüz.

36) Hurma şırasını haram saymayız.

37) Hiçbir veli, peygamber derecesine ulaşamaz. Hiçbir kuldan teklif ve sorumluluk sâkıt olmaz.

31) وَأَفْضَلُ الْبَشَرِ بَعْدَ نَبِيِّنَا أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ، ثُمَّ عُمَرُ الْفَارُوقُ، ثُمَّ عُثْمَانُ ذُو النُّورَيْنِ، ثُمَّ عَلِيٌّ الْمُرْتَضَى، وَخِلَافَتُهُمْ عَلَى هٰذَا التَّرْتِيبِ أَيْضًا. وَالْخِلَافَةُ ثَلَاثُونَ سَنَةً، ثُمَّ بَعْدَهَا مُلْكٌ وَإِمَارَةٌ.

32) وَالْمُسْلِمُونَ لَا بُدَّ لَهُمْ مِنْ إِمَامٍ، يَقُومُ بِتَنْفِيذِ أَحْكَامِهِمْ، وَإِقَامَةِ حُدُودِهِمْ، وَسَدِّ ثُغُورِهِمْ، وَتَجْهِيزِ جُيُوشِهِمْ، وَأَخْذِ صَدَقَاتِهِمْ، وَقَهْرِ الْمُتَغَلِّبَةِ وَالْمُتَلَصِّصَةِ وَقُطَّاعِ الطَّرِيقِ. وَإِقَامَةِ الْجُمَعِ وَالْأَعْيَادِ، وَقَطْعِ الْمُنَازَعَاتِ الْوَاقِعَةِ بَيْنَ الْعِبَادِ، وَقَبُولِ الشَّهَادَاتِ الْقَائِمَةِ عَلَى الْحُقُوقِ، وَتَزْوِيجِ الصِّغَارِ وَالصَّغَائِرِ الَّذِينَ لَا أَوْلِيَاءَ لَهُمْ، وَقِسْمَةِ الْغَنَائِمِ. ثُمَّ يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ الْإِمَامُ ظَاهِرًا، لَا مُخْتَفِيًا وَلَا مُنْتَظَرًا، وَيَكُونَ مِنْ قُرَيْشٍ، وَلَا يَجُوزُ مِنْ غَيْرِهِمْ، وَلَا يَخْتَصُّ بِبَنِي هَاشِمٍ وَأَوْلَادِ عَلِيٍّ. وَلَا يُشْتَرَطُ فِي الْإِمَامِ أَنْ يَكُونَ مَعْصُومًا، وَلَا أَنْ يَكُونَ أَفْضَلَ مِنْ أَهْلِ زَمَانِهِ، وَيُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَهْلِ الْوِلَايَةِ الْمُطْلَقَةِ الْكَامِلَةِ، سَائِسًا قَادِرًا عَلَى تَنْفِيذِ الْأَحْكَامِ، وَحِفْظِ حُدُودِ دَارِ الْإِسْلَامِ، وَإِنْصَافِ الْمَظْلُومِ مِنَ الظَّالِمِ. وَلَا يَنْعَزِلُ الْإِمَامُ بِالْفِسْقِ وَالْجَوْرِ.

33) وَتَجُوزُ الصَّلَاةُ خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ، وَيُصَلَّى عَلَى كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ.

34) وَيُكَفُّ عَنْ ذِكْرِ الصَّحَابَةِ إِلَّا بِخَيْرٍ. وَنَشْهَدُ لِلْعَشَرَةِ الَّذِينَ بَشَّرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

35) وَنَرَى الْمَسْحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ.

36) وَلَا نُحَرِّمُ نَبِيذَ التَّمْرِ.

37) وَلَا يَبْلُغُ الْوَلِيُّ دَرَجَةَ الْأَنْبِيَاءِ، وَلَا يَصِلُ الْعَبْدُ إِلَى حَيْثُ يَسْقُطُ عَنْهُ الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ.

38) Delilleri yorumlamak: Nasslar (kitap ve sünnet), zâhiri manalarına hamledilir. Yani açık mânâlarına göre değerlendirilir. Bâtınîlerin iddia ettikleri gibi nassların açık mânâlarını bırakıp bâtınî mânâlarını almak inkâr ve küfürdür. Ayrıca nassları kabul etmemek de küfürdür. İslâm'ın getirdiği haramları helal saymak küfürdür. Şeriat ile alay etmek küfürdür. Allah'tan ümit kesmek küfürdür. Allah'ın azabından kurtulacağını düşünmek küfürdür. Gâipten haber verdiğini iddia eden kâhinlerin söylediklerini doğrulamak küfürdür.

39) Mâdûm (yokluk) bir "şey" değildir. Yani yok olduğu için ona "şey" diyemeyiz.

40) Dua: Dirilerin ölüler için yaptıkları dualar ve hayırlarda ölülere fayda vardır. Allah Teâlâ duaları kabul eder ve ihtiyaçları giderir.

41) Kıyamet alametleri: Peygamber'in kıyamet alametlerinden olarak Deccal'ın, Dâbbetü'l-arz'ın, Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkması, Hz. İsa'nın gökten yere inmesi, güneşin batıdan doğması hakkında verdiği haberler haktır.

42) Müçtehit: İçtihadında bazen hata eder, bazen de isabetli hüküm verir.

43) İnsanların peygamberleri, meleklerin peygamberlerinden üstündür. Meleklerin peygamberleri tüm insanlardan üstündür. İnsanların çoğu ise, meleklerin çoğundan üstündür.

Bu konuların hepsinde en doğruyu sadece Allah bilir.

38) وَالنُّصُوصُ تُحْمَلُ عَلَى ظَوَاهِرِهَا، وَالْعُدُولُ عَنْهَا إِلَى مَعَانٍ يَدَّعِيهَا أَهْلُ الْبَاطِنِ إِلْحَادٌ، وَرَدُّ النُّصُوصِ كُفْرٌ، وَاسْتِحْلَالُ الْمَعْصِيَةِ كُفْرٌ، وَالِاسْتِهَانَةُ بِهَا كُفْرٌ، وَالِاسْتِهْزَاءُ عَلَى الشَّرِيعَةِ كُفْرٌ، وَالْيَأْسُ مِنَ اللهِ تَعَالَى كُفْرٌ، وَالْأَمْنُ مِنَ اللهِ تَعَالَى كُفْرٌ، وَتَصْدِيقُ الْكَاهِنِ بِمَا يُخْبِرُهُ عَنِ الْغَيْبِ كُفْرٌ.

39) وَالْمَعْدُومُ لَيْسَ بِشَيْءٍ.

40) وَفِي دُعَاءِ الْأَحْيَاءِ لِلْأَمْوَاتِ وَصَدَقَتِهِمْ عَنْهُمْ نَفْعٌ لَهُمْ. وَاللهُ تَعَالَى يُجِيبُ الدَّعَوَاتِ، وَيَقْضِي الْحَاجَاتِ.

41) وَمَا أَخْبَرَ بِهِ النَّبِيُّ عَلَيْهِ [الصَّلَاةُ وَ]السَّلَامُ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ مِنْ خُرُوجِ الدَّجَّالِ، وَدَابَّةِ الْأَرْضِ، وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ، وَنُزُولِ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ، وَطُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا؛ فَهُوَ حَقٌّ.

42) وَالْمُجْتَهِدُ قَدْ يُخْطِئُ وَيُصِيبُ.

43) وَرُسُلُ الْبَشَرِ أَفْضَلُ مِنْ رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ، وَرُسُلُ الْمَلَائِكَةِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الْبَشَرِ، وَعَامَّةُ الْبَشَرِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الْمَلَائِكَةِ.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbâkî, Muhammed Fuad (ö. 1882/1968), *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul 1982.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö. 1162/1749), *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-elbâs*, Beyrut 1351.

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsnedü'l-İmâmı Ahmed b. Hanbel*, Beyrut 1985.

Ali el-Kârî, el-Herevî, (ö. 1014/1605), *Mirkâtu'l-mefâtîh Şerhu'l-Mişkâti'l-mesâbîh*, Mekke 1992.

_____, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, Mısır 1956.

Âlûsî, Şehâbeddin (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, Kâhire, ts.

Askalânî, İbn Hacer, (ö. 852/1449), *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhı'l-Buhârî* (tah. Muhammed Fuad Abdulbaki-Abdulaziz Abdullah b. Bâz), I-XIII., Mekke ts.

Aynî, Bedreddîn (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhı'l-Buhârî*, I-XX, Mısır 1972.

Bâbertî, Ekmelüddîn (ö. 786/1384), *Şerhu Akîdeti't-Tahâvî* (tah. Kerîm Aytekin), Kuveyt 1409/1989.

Bâcûrî İbrâhîm b. Muhammed (ö. 1277/1860), *Hâşiyetü Cevhereti't-Tevhîd*, Matbaatü'l-İlmiyye, Mısır 1315.

Bağdâdî, Abdulkâhir (ö. 429/1037-38), *el-Fark beynel-fırak* (tah. M. Zâhid Kevserî), Kâhire 1948.

Bâkıllânî, Ebû Bekr (ö. 403/1013), *el-İnsâf fî mâ yecibü i'tikâdühû ve lâ yecûzü'l-cehlü bihî* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Mısır 1963.

_____, *et-Temhîd*, Beyrut 1957.

Belik, İzzeddîn, *İslamî Hayat Minhâcü's-sâlihîn* (çev. İbrahim Cücük, Vecdi Akyüz, Sâlim Öğüt, Mehmet Erdoğan), İstanbul 1982.

Beydâvî, Ebû Saîd (ö. 685/1286) *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, I-II, Beyrut 1975.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed (ö. 458/1066), *el-Esmâ ve's-sıfât*, Mısır 1358.

_____, *es-Sünenü'l-kübrâ* (tah. Muhammed Abdülkadir Ata), Beyrut 1414.

Bezzâzî, İbnü'l-Bezzazî el-Kerderî (ö. 827/1424), *Fetevâ-yı Bezzâziyye*, Mısır 1310.

Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VIII, İstanbul ts.

Cemel, Ebû Dâvûd el-Ezherî (ö. 1204/1790), *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye bi tavdîhi Tefsîri'l-Celâleyn li'd-dekâ'iki'l-hafiyye*, I-IV, Mısır ts.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Mısır ts.

Cücük, İbrahim, *Âyet ve Hadîslerle Peygamberimiz*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.

Cürcânî, Ebu'l-Hasen el-Hanefî (ö. 816/1413), *et-Ta'rîfât*, yy., ts.

_____, *Şerhu'l-Mevâkıf*, I-III, İstanbul 1311.

Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn (ö. 478/1085), *el-İrşâd ilâ kavâtı'ı'l-edille fî usûli'l-i'tikâd*, Mısır 1950.

_____, *Gıyâsu'l-ümem fi iltiyasi'z-zulem* (tah. Mustafa Hilmi ve Fuad Abdulmü'min), İskenderiye 1979.

Dârekutnî, Ali b. Ömer (ö. 385/995), *es-Sünen*, I-IV, Medine 1966.

Dârimî, Ebu Muhammed (ö. 255/869), *es-Sünen*, I-II, İstanbul 1981.

Dâvudî, Muhammed es-Seyyid, *Min künûzi'l-Kur'ân*, Kâhire 1973.

Davudoğlu, Ahmed (1912/1983), *Mevkûfât (Mültekâ) Tercümesi*, İstanbul 1980.

_____, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, 2. baskı, İstanbul 1977.

Devellioğlu, Ferit (1906/1985), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 9. baskı, Ankara 1990.

Kureyşizâde, Mehmed Fevzi Efendi (ö. 1826/1900), *Cemâl ale'l-Celâl*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1301 h.

Ebû Dâvûd, es-Sicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1981.

Ebu Zehra, Muhammed (1898/1974), *İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)* (çev. Abdulkadir Şener), Ankara 1973.

_____, *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-fikri'l-Arabi, ts., ty.,

Ebu'l-Bekâ Kefevî (ö. 1095/1684), *el-Külliyât*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1253.

Ebu'l-Müntehâ Mağnisavî (ö. 1000/1592 civarı), *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, Salah Bilici Yayınları, İstanbul 1984.

Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır ts.

Er, Muhammed Emin (1914/2013), *Allah Katında Din, İman, İslâm, İhsân* (çev. Abdulvahab Öztürk ve Abdussamed Görmez), Azim Dağıtım, İstanbul 2000.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

Eş'arî, Ebu'l-Hasen (ö. 324/935-36), *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1411/1990.

_____, *Kitâbu'l-Lüma' fi'r-reddi alâ ehli'z-zeygi ve'l-bida'*, Beyrut 1953.

Gazzâlî Ebû Hâmid Muhammed (ö. 505/1111), *Faysalu't-tefrika beyne'l-İslâm ve'z-zındıka*, Mısır ts.

Hâdimî, Ebû Saîd (ö. 1176/1762), *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fî Şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye*, I-IV, İstanbul 1318, 1326.

_____, *Menâfiu'd-dekâik Şerhu Mecâmii'l-hakâık*, İstanbul 1308.

Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, Haydarâbâd 1342.

_____, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis* (tah. es-Seyyid Muazzam Hüseyin), Beyrut 1397/1977.

Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-rasûl* (tah. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1992.

Hamidullah Muhammed (1908/2002), *İslâm Peygamberi* (çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları.

_____, *İslam'da Devlet İdaresi* (çev. Hamdi Aktaş), İstanbul 1998.

_____, *İslâm Peygamberi* (çev. M. Said Mutlu), I-II, 3. baskı, İstanbul 1972.

Harputî, Abdullatîf (1842-1916), *Tenkîhu'l-kelâm fî akâidi Ehli'l-İslâm*, İstanbul 1330 h.

Hatiboğlu, Haydar (1929/1995), *Sünen-i İbni Mâce Tercüme ve Şerhi*, I-X, İstanbul 1982.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûreddin (ö. 807/1405), *Mecme'u'z-Zevâid*, I-X, 2. baskı, Beyrut 1967.

Heytemî, İbn Hacer (ö. 974/1567), *el-İ'lâm bi kavâtıu'l-İslâm*, Kahire 1293.

_____, *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebâir* (nşr. Ahmed Abdussafi), Beyrut 1407/1987.

Hızır Bey (ö. 863/1459), *Nûniyye*, İstanbul 1291.

İbn Ebi Şeybe Ebû Bekir (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr* (tah. Abdülhâlik el-Efgânî (I-XV, Karaçi 1406) ve Kemâl Yûsuf el-Hût), I-VII, Beyrut 1409/1989.

İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed (ö. 406/1015), *Kitâbü müşkili'l-hadîs*, Haydarabad 1362.

İbn Haldun (ö. 808/1406), *el-Mukaddime*, Daru'l-Bâz, Mekke 1398.

İbn Hazm, Ebû Muhammed el-Kurtubî (ö. 456/1064) *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1395/1975.

İbn Belbân, Alauddin Ali el-Fârisî (ö. 739 h.), *el-İhsan bi tertîbi Sahîhi İbni Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaûd), Beyrut 1987.

İbn Kesîr, İsmail (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I-VIII, İstanbul 1984.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Te'vîlu muhtelefi'l-hadîs*, Mısır 1966.

İbn Mâce, el-Kazvînî (ö. 273/887), *es-Sünen* (tah. M. Fuad Abdulbâkî), I-II, Kahire 1975.

İbn Manzûr, Cemâlüddin (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut 1414 /1994.

İbn Nüceym, Zeynüddîn el-Mısrî (ö. 970/1563), *Kitâbü'l-eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi'l-İmâmi'l-a'zam Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân*, Kahire 1322.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1960.

Ebü'l-İzz, Ali (ö. 792), *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâvî*, Beyrut 1391.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, (ö. 597/1201), *Zâdü'l-mesîr fî ılmi't-tefsîr*, I-IX, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1404/1984.

İbnü'l-Esîr, eş-Şeybânî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs*, I-IV, Kahire 1963.

İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr (ö. 646/1249), *Muhtasaru'l-müntehâ*, I-II, Mısır 1316.

İbnü'l-Hümâm Kemâlüddîn (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadîr alâ Şerhi'l-Hidâye*, Mısır, 1306.

İbrâhîm, Mustafa ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-vasît*, Çağrı Yayınları, *el-Mu'cemü'l-Vesît*, I-II, 2. Baskı, İstanbul 1980.

İmam-ı Rabbânî es-Serhendî (ö. 1034/1624), *el-Mektûbât*, İstanbul ts.

İsfehânî, Râgıb, (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Dâru Kahraman, İstanbul 1986.

İzmirli, İsmail Hakkı (ö. 1869-1946), *Yeni İlm-i Kelâm*, I-II, İstanbul 1339.

Karagöz, İsmail, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2015.

Kâsımî, Cemâlüddîn (ö. 1866/1914), *Mehâsinü't-te'vîl*, I-XVII, 2. baskı, Beyrut 1978.

Kayapınar, Hüseyin-Yeniel, Necati, *Sünen-i Ebî Davûd Terceme ve Şerhi*, I-XII, Şamil Yayınları, İstanbul 1987.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseynî (1875-1933), *et-Tasrîh bimâ tevâtere fî nüzûli'l-Mesîh* (tah. Abdulfettâh Ebû Gudde), Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Halep 1968.

Kettânî, Muhammed b. Ca'fer (ö. 1857-1927), *Nazmu'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1400/1980.

Kevserî, Muhammed Zâhid (ö. 1879-1952), *Nazratün âbiratün fî mezâımi men yünkiru nüzûli Îsâ a.s. kable'l-âhire*, Kahire 1943.

Kılavuz, Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Yayınları, 2013.

_____, "Azrail", *DİA*, IV, 351.

Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572), *Ahlâk-ı Alâî* (çev. Hüseyin Algül), İstanbul 1980 (Tercüman 1001 Temel Eser).

Kişmî, Muhammed Hâşim (ö. 1054/1645), *İmam-ı Rabbânî ve Yolundakiler* (çev. Faruk Meyan), Berekat Yayınevi, İstanbul 1976.

Koçyiğit, Talat (ö. 1927/2011), *Hadîs Istılahları*, Ankara 1985.

Kurtubî, Ebû Abdillah (ö. 671/1273), *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Beyrut 1985.

Kuşeyrî Abdulkerîm (ö. 465/1072), *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Mısır 1385.

Lekkânî, Abdüsselâm (ö. 1078/1668), *İthâfü'l-mürîd Şerhu'l-Cevhereti't-Tevhîd*, Mısır 1310.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta* (tah. M. Fuad Abdulbâkî), I-II, Beyrut 1985.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr (ö.333/944), *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (çev. Bekir Topaloğlu), İsam Yayınları, Ankara 2002.

_____, *Kitâbü't-tevhîd* (tah. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), İsam Yayınları, Ankara 2003

_____, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi* (çev. S. Kemal Sandıkçı), Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.

Mâverdî, Ali b. Muhammed (ö. 450/1058), *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyetü'd-dîniyye*, Mısır 1380/1960

Merginânî, Ali b. Ebî Bekir (ö. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu-Bidâyeti'l-mübtedî*, I-IV, İstanbul 1986.

Mevdûdî (ö. 1903-1979), *Tefhîmü'l-Kurân* (çev. Kurul), I-VI, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

Miras, Kâmil (ö. 1874/1957), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XII, 2. baskı, Ankara 1972.

Mûsâ Kâzım Efendi (ö. 1859/1920, *Safvetü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, İstanbul 1335.

Muttakî el-Hindî (ö. 975/1567), *Kenzü'l-ummâl* (nşr. Bekrî Hayyânî - Saffet es-Sekkâ), I-XVI, Halep 1387-1393/1970-1977.

Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ (ö. 1353/1934), *Tuhfetü'l-ahvezî Şerhu Câmii't-Tirmizî*, I-X, 2. baskı, Kahire ts.

Münâvî, Abdurraûf (ö. 1031/1622), *Feyzu'l-kadîr Şerhu'l-Camii's-sagîr*, I-VI, Beyrut 1972.

Müslim el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-V, İstanbul 1981.

Nedvî, Seyyid Süleyman (ö. 1884-1953), *Asr-ı Saadet* (çev. Ali Genceli), Sebîlürreşad Neşriyat, İstanbul 1967

Nesefî, Ebu'l-Berekât (ö. 710/1310), *Medârikü't-tenzîl ve hakâıku't-te'vîl*, Kahire, 1374/1955.

Nesefî, Ebu'l-Muîn (ö. 508/1115), *Tebsıratü'l-edille* (nşr. Hüseyin Atay), I-II, Ankara 1993.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul 1981.

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ (ö. 676/1277), *Şerhu Sahîhi Müslim*, I-IX, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1987.

Ramazan Efendi, Ramazan b. Muhammed el-Hanefi, *Hâşiyetü Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefî*, Dersaadet, İstanbul 1323.

Râzî, Fahruddin (ö. 606/1210), *Mefâtîhu'l-gayb*, I-XXXII, Tahran ts.

_____, *Esâsü't-takdîs fî ılmi'l-kelâm*, Mısır 1354/1935.

Receb b. Ahmed el-Hâc, *el-Vesîletü'l-Ahmediyye ve'z-zerîatü's-sermediyye fî Şerhı't-Tarîkati'l-Muhammediyye*, İstanbul 1326.

Rıfat, Ahmet (ö. 1312/1895), *Tasvîr-i Ahlâk* (sad. Hüseyin Algül), İstanbul 1980 (Tercüman 1001 Temel Eser).

Sa'dî, Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fıkhî*, Pakistan ts.

Sâbûnî, Nureddîn (ö. 580/1184), *el-Kifâye fi'l-Hidâye*, Laleli Kütüphanesi, nr: 2271.

_____, *Mâtürîdiyye Akâidi* (*el-Bidâyetü fi usûli'd-dîn*) (çev. Bekir Topaloğlu), Diyanet Yayınları, Ankara 1979.

Sâvî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1241/1825), *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn* (tah. Muhammed Abdusselam Şâhîn), Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut 1415/1995.

Serahsî, Şemsü'l-eimme (ö. 483/1090), *el-Usûl* (nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî), Haydarabat 1372.

Sofuoğlu, Mehmet (ö. 1923-1987), *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, I-XVI, İstanbul 1987.

Subhi es-Sâlih (ö. 1926-1986), *Hadîs İlimlerive Hadîs Istılahları* (çev. Yaşar Kandemir), Ankara 1971.

Sübkî, Mahmud Muhammed Hattâb (ö. 1352/1933), *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd Şerhu Süneni Ebî Davûd*, Kahire 1394/1974.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn (ö. 991/1505), *ed-Dürru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, I-XVII, Kahire 1314.

_____, *el-Câmi'u's-sagîr*, (Münâvî, Feyzu'l-Kadîr içinde), I-VI, Beyrut 1972.

_____, *Târihu'l-hulefâ*, Kahire 1963.

Şahin, M. Süreyya, "Cin", *DİA*, VIII, 5

Şehristânî, Ebu'l-Feth (ö. 548/1153), *Nihâyetü'l-ikdâm fî Ilmi'l-Kelâm*, Bağdat ts.

Şevkânî, Ebû Abdillah (ö. 1250/1834), *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ılmi'-tefsîr*, Beyrut 1412/1991.

Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (nşr. Mahmut Muhammed Şakir-Ahmed Muhammed Şakir), Kahire 1955-1969.

Tebrîzî, el-Hatîb (ö. 741/1340), *Mişkâtü'l-mesâbîh*, I-III, 2. baskı, Beyrut 1979.

Teftâzânî, Sa'deddîn (ö. 792/1390), *Şerhu'l-Akâid Tercümesi Kelam İlmi ve İslam Akâidi* (çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1982.

_____, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefî*, İstanbul 1326.

_____, *Şerhu'l-Mekâsıd*, I-II, İstanbul ts.

Tehânevî, Muhammed A'lâ (ö. 1158/1745), *Keşşâfu istılâhâti'l-fünûn*, I-II, İstanbul 1984.

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ (ö. 279 /892), *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, İstanbul 1981.

Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010.

Topaloğlu, Bekir (ö. 1936/2016), *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul 1997, Müzakere Notu.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

Uryânî Osman el-Kilisî (ö. 1168/1754), *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, İstanbul 1298.

Yâfiî, Ebû Muhammed (ö. 768/1367), *Neşru'l-mehâsini'l gâliye fî fadlil meşâyihı's-sûfiyye*, Mısır 1381.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i sünnet", *DİA*, X, 525.

_____, "Vahiy" *DİA*, XXXXII, 442.

_____, "A'râf" *DİA*, III, 259.

_____, "Kader" *DİA*, XXIV, 62.

Yazır, Muhammed Hamdi (ö. 1878/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, Eser Kitabevi, İstanbul 1971.

_____, *Hak Dini Kur'ân Dili* (sad. Heyet), I-X, Azim Dağıtım, İstanbul 1992.

Zekiyüddîn Şa'ban, *Usûl-i Fıkıh* (çev. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara 1990.

Zuhaylî, Vehbe (ö. 1932/2015), *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Şam 1989.

Zürkânî, M. Abdülazim (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-irfân*, Dâru İhyâu't-türâsi'l-Arabiyye, Kahire 1362/1943.

A

Adam öldürme işinin çoğalması.....307

Âhiret ahvâli.....276

Âhirete imân.....276

Ahirete iman etmenin fert ve toplum açısından önemi.....281

Âhiretin ispatı.....279

Akâide ait temel bilgiler.....29, 31

Aklî veya manevî mucizesi olan Kur'ân mucizesi.....267

Aklın mahiyeti.....42

Âlem, bütün parçalarıyla hâdis.....32

Allah'a iman.....153

Allah (c.C), Levh-i Mahfûz'da şu şöyle şöyle olacak diye yazmış, şöyle şöyle olsun diye yazmamıştır.....394

Allah'ı âhirette görmek.....189

Allah'ı dünyada görmek.....187

Allah'ın azabına karşı kendini emniyette görmek.....140

Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuz kadar Deccâl'in ortaya çıkması.....309

Allah'ın eseri oluşu, Allah'ın vahyi olması.....225

Allah'ın insanı saptırması yani insanda sapıklığı yaratması iki şekildedir.....461

Allah'ın sıfatları.....157, 166

Allah'ın sıfatları, ezelîdir ve zatıyla kâimdir.....157

Allah'ı rüyada görmek.....188

Allah'tan başkası için amel etmek.....149

Allah'tan ümit kesmek.....134, 626

Allah tarafından kıyâmete kadar değiştirilmeden korunmuş olması.....225

Allah Teâlâ, araz değildir.....153

Allah Teâlâ, bileşik değildir.....154

Allah Teâlâ, bir şeyin parçası değildir.....154

Allah Teâlâ cisim ve cevher değildir.....154

Allah Teâlâ, kâfirleri hidâyete niçin erdirmiyor?.....471

Allah Teâlâ, mekândan münezzehtir.....155

Allah Teâlâ'nın ilim ve kudreti, her şeyi kuşatıcıdır.....157

Allah Teâlâ'nın insanlara olan hidayet çeşitleri.....449

Allah Teâlâ'nın, Kur'ân-ı Kerîm'de hidâyet etmeyi de dalâlete düşürmeyi de kendisine nispet etmesinin sebebi nedir.....467

Allah Teâlâ'nın üzerinden zaman geçip o'na tesir etmez.....155

Allah Teâlâ, olacak dediği için olmuyor, olacağını bildiği için 'olacak' demiştir ve yazmıştır.....394

Allah Teâlâ, sonlu bir varlık değildir.....154

Allah Teâlâ, tasvir edilen, sınırlı ve sayılabilen değildir.....154

Allah Teâlâ'ya hiçbir şey benzemez.....155

Allah Teâlâ, yaratılmışlara ait mahiyet/nitelik ve keyfiyet/nicelikle nitelendirilemez.....155

Allah Teâlâ'yı görecek kimseler.....192

Allah Teâlâ'yı görme hakkındaki Hadîs-i Şerîfler.....492

Amelî konularda taklid.....573

Amel, imandan bir cüz değildir.....70

Amelî münâfık.....99

Amelin gerekliliği.....72

Anne-babanın evladına duası ve müsâfirin ev sahibine duası.....559

Arap dilini bilmek.....568

Arkasında namaz kılınacak kimse.....544

Aşere-i mübeşşere/cennetle müjdeliler.....549

Avamın/halkın yapması gereken nedir?..576

Âyet ve hadîslere göre isrâ ve miracın seyri.....485

Azap etmek için.....413

Azrâîl.....204, 210, 211

B

Basar 179

Başkalarının ibret almaları için 416

Başka mezhepten görüş alma ve mezhep değiştirme 574

Baskı ve tehdit olmadığı halde isteyerek, severek puta tapmak 130

Bedenin zikri 77

Bekâ 130, 167, 449

Beyan vahyi 272

Biat ve biatin çeşitleri 540

Bir müctehid diğer bir müctehidi taklid edebilir mi? 573

Bir şeyi bilmek yapmaya tesir etmez 394

Bugün müctehid var mıdır? 572

Büyük günah (kebîre)-iman ilişkisi 106

Büyük günahların ölçüsü 104

Büyük günahlar şu dokuz şeydir 103

Büyük günahlar ve büyük günahların affı meselesi 101

C

Cebrâîl 69, 107, 182, 201, 210, 211, 253, 274, 303, 304, 307, 393, 447, 448

Cehennemde ebedî kalmayacak olan fâcir şakî 472

Cemâat 21

Ceza vermek için 416

Cuhûd küfrü 115

D

Dalâlet, ... 459, 464

Davaları aynı olan iki topluluğun savaşması 309

Derece artırmak için 417

Diğer olağanüstü haller 270

Dil ile ikrarı terk etmenin hükmü 57

Dilin zikri 76

Dilin zikrinin dereceleri 76

Dinden olduğu sübût-i kat'î ve delâlet-i kat'î ile sabit olan bir şeyi inkâr etmek 121

Dinin şeâirinden olan bir şeye, Kur'ân'a ve hadîslere sövmek 131

Dirilerin ölüler lehine yaptıkları ameller 552

Doğrudan haram 132

Doğrudan vahiy 271

Doğru nedir? 43

Dolaylı haram 132

Dört çeşit rızık vardır 441

E

Ebedî cehennemde kalacak olan kâfir şakî 472

Ecel 436, 437, 440, 618

Ehil ve âdil olmak 533

Ehl-i İslâm 148, 321

Ehl-i Kitap 148, 231, 251, 315

Ehl-i Şirk 148

Ehl-i sünnet'e göre bilgi kaynakları 37

Ehl-i sünnet'in çatısını oluşturan beş esas 25

Ehl-i sünnet'in temel unsurları 26

Ehl-i sünnet ve'l-cemâat 21

Ehl-i sünnet yolu 21, 25

Emânet 240, 534

Emanetin zayi edilip ehil olmayanlara verilmesi 307

Emîri seçebilecek insanlarda aranan şartlar 538

Esasları meşhur olması açısından itikâdî hükümler 69

Ezan ile kamet arasında dua edenin duası 560

F

Fâsık 99, 532
Fâsıklığın üç derecesi 99
Fetânet 243
Fiilî sıfatları 166
Fiillerde tevhîd 159
Fiillerinin sonucunun yaratılması 435
Fıkhın konularını, şerîatin maksat ve gayelerini bilmek 569
Fıkıh usûlünü bilmek 568

G

Gafletten uyanmaya ve günahlara kefârete vesile olması için 421
Gaybdan verdiği haberde kâhini tasdik etmek 143
Günahlara keffâret için 420
Günahlarda dikkat edilecek husus 105
Günahların affı 107

H

Haberî mucizeleri 269
Haber-i sâdık (doğru haber) 39, 614
Haberî sıfatları 166
Hadîs-i şerîflerde haber verilenler 166
Hadîs-i şerîflerde imam kavramı 517
Hadîs-i şerîflere göre küçük alâmetler 305
Hakk 22, 31, 40, 153, 159, 189, 223, 232, 386, 387, 402, 424, 426, 428, 441, 456, 458, 459, 460, 462, 468, 469, 470, 471, 472, 481, 491, 497, 522, 539, 542, 578
Hakkında icma ve ihtilaf edilen konuları bilmek 569
Hakkında ictihad yapılacak ve ictihad yapılamayacak konularını bilmek 569
Halka değer vermek 536
Halkı için çalışmak, samimi olmak ve hıyanet etmemek 537
Hamele-i Arş 205
Haram 67, 68, 104, 122, 132, 269, 441, 445, 485, 486, 488, 490, 618
Hârût ve Mârût 208
Hastanın duası 561
Hayat 117, 166, 170, 227, 276
Hayat veren esaslar olması 227
Hayır ve Şer 435
Hazene-i cennet ve cehennem 207
Helali haram, haramı da helal görmek 122
Her şeyin bilgisi, Levh-i Mahfûzda mevcuttur 390
Her şeyi yaratan Allah Teâlâ'dır 405
Hidâyet, ... 256, 449, 459
Hidâyet-dalâlet 449
Hidâyetin tarifi 449
Hilâfetin süresi ve azledilme sebepleri 532
Hilafet otuz senedir, ondan sonrası ise mülk ve imamettir 515
Hilâfet ve dört halife 509
Hilâfet ve imâmetin tarifi 509
Hissî mucizeleri 268
Hükümleri tespitte muteber olan dört delil vardır 47
Hz. Peygamber'in ashabına göre halkın görevleri 538
Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Getirdiği hükümlerden birini reddetmek 123
Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Peygamberliğinin ispatı 266

I

İblîsin kâfir olmasının sebebi 216
İcmâlî iman 60
İctihadın hükmü 570
İctihad ve ictihadın şartları 566, 568, 569
İctihad ve müctehidin tarifi 567

İhânet 271
İhtilaf edilen şartlar....531
İlâhî kanun olması, tatbik edilmeyince sıkıntı olması....227
İlham 46, 47, 272, 273, 616
İlham ve ifham vahyi....272
İlim 19, 44, 64, 75, 127, 130, 157, 170, 178, 209, 231, 306, 307, 393, 518, 524, 534, 537, 569, 614
İlim, amel, zikir ve fikir 97
İlim maluma tabidir....393
İmamete ehil olmanın şartları 523
İmamete geliş yolları 531
İmamın azlini gerektiren sebepler....532
İmamı seçecek kimselerin sayısı hakkında iki görüş....538
İman–amel ilişkisi 70
İmanda artıp eksilme....79
İman eden kimsenin, hakikaten mü'min olduğunu söylemesi....86
İman edilmesi farz olup inkârı bid'at olan itikâdî hükümler....68
İman edilmesi farz olup inkârı, fısk (günahkârlık) olan itikâdî hükümler....69
İman edilmesi farz olup inkârı küfür olan itikâdî hükümler....67
İman edilmesi gereken itikâdî esaslar....67
İmanı koruyan ve kemâle erdiren hususlar 75
İmanın çeşitleri 60
İmanın kalbe yerleşmesi için gerekli şartlar 78
İmanın rükünleri 56
İmanın şartları 87, 153
İmanın şubeleri....61
İmanın tarifi 51
İman-İslâm ilişkisi....81
İmanın kemalinin artacağına dair âyetler....79
İmanın kemal şubeleri....61
İmanın şartlarından herhangi birini inkâr etmek....118
İmanın şubeleri....63
İmanın temel şubeleri....61
İman ve imana dair temel meseleler 51
İmtihanda olanın dikkat edeceği şeyler...421
İmtihan etmek için 415
İnat küfrü....116
İncil....69, 91, 181, 219, 220, 221, 231, 316
İnkâr küfrü 115
İnsan, bir şeyi yapmak için, ister, Allah da onun isteğine uygun olan fiilini yaratmayı mecbur olmadan irade eder ve yaratır....406
İnsan, bir şeyi yapmaya mecbur da değildir 405
İnsandan mükellefiyetin kalkmaması....561
İnsanı da insanın yaptığını da Allah'ın yarattığına dair âyet şudur 412
İnsanın bir fiilinin, meydana gelme seyri....408
İnsanın fiilleri, irâde meselesi ve Allah'ın takdiri....402
İnsanın fiillerinin de yaratıcısı Allah Teâlâ'dır 405
İnsan, kendi fiilinin yaratıcısı değildir....405
İnsanların fiilleri hakkında cüz'î irade ile küllî iradenin durumu 405
İnsanlarla melekler arası fazilet/üstünlük 211
İrade 172, 387, 405, 470, 616
İrade iki kısımdır....172
İrhâs....270
İrtidât 149
İslâm birliği 521
İslâm'da cezaların uygulanması....521
İslâm'da eşyanın hakîkati....31
İslâm'da idareciliğe tâlip olmanın yeri....539

İslâm'ın rükünlerinden birinin farziyetini inkâr etmek 121

İslâm tebliğinin ulaşmadığı kimsenin durumu 94

İslâm ülkesinin sınırlarını korumaya, mazlûmun hakkını zâlimden almaya muktedir olması 529

İsmet 245

İsrâfîl 203, 210, 211, 276, 303, 336

İstidrâc 271

İstişare etmek 535

İstitâat ve teklif meselesi 423

İtaatin ölçüsü 542, 544

İtaatın kısımları 542

İtikâdî konulara ait taklid 573

İtikâdî münâfık 98

İttifak edilen şartlar 530

İyi veya kötü olan fakat imanlı olduğu bilinen herkesin cenaze namazı kılınır 544, 545

K

Kabir azabına delâlet eden âyet ve hadîsler 291, 294

Kabir hayatı 287, 288, 297, 300

Kabir hayatı, dünyadan mıdır yoksa âhiret hayatından mıdır? 298

Kaderle ilgili bilinmesi gerekli esaslar 390

Kâfir 73, 89, 95, 97, 99, 101, 134, 149, 207, 271, 367, 457, 471, 532, 586

Kâfirler ve âsi olan bazı mü'minler için kabir azabı 289

Kâfir olan fâsık 99

Kâfir olan zâlim 101

Kalbin zikri 77

Kelâm 26, 149, 181, 182, 185, 422, 489

Kerâmet 271, 501, 502, 505, 622

Kerametin ispatı 501

Kesin delille sabit olan günahı helal saymak 131

Kirâmen kâtibîn 205, 346

Kitaplara iman 218

Kıdem 167

Kıyam bi-nefsihî 169

Kıyâmet alâmetleri 304

Kıyâmetin kopacağına dair âyet-i kerîmeler 302

Kıyâmetin küçük alâmetleri 305

Kıyâmet ve kıyâmetin zamanı 300

Kıyası bilmek 568

Kudret 179, 185

Kudretin fiilden önce veya onunla beraber bulunması meselesi 430

Küfrü bilmemek küfür müdür? 114

Küfrün çeşitleri 114

Küfür 26, 67, 108, 122, 123, 147, 289, 411, 606

Kul sorumlu tutulacağı bir fiili kastetmeden, irade etmeden Allah (c.c) irade edip de yaratmaz, âdeti böyledir. Fakat dilerse yaratır, kalbimizin çalışması gibi 406

Kulun irade etme özelliği, mutlak/müstakil olmayıp Allah'ın irade etmesi iledir. Kulun cüz'î iradesi, kalbinin bir fiilidir, onun da yaratıcısı Allah'tır 406

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı mucizeler ..266

Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilenler 166

Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen sıfatlar ..184

Kur'ân-ı Kerîm'de imam kavramı 517

Kur'ân-ı Kerîm'e göre kerâmetin vukuu 502

Kur'ân-ı Kerîm'i bilmek 568

Kur'ân-ı Kerîm'i, Hz. Peygamber'in sözünü ve şeriattan olan herhangi bir şeyi alaya almak 125

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı özellikleri 225

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk inen âyeti 223

Kur'ân-ı Kerîm'in son inen âyeti 224
Kur'ân-ı Kerîm'i ve mütevâtir sünneti yalanlamak 126
Kur'ân vahyi 272
Kur'ân ve Sünnet'in vahiy olması 271
Kureyşî olması 523
Kurtuluş için 418
Kutsal kitaplar 220

L

Lafzî mütevâtir 129
Lazım olan her şeyi içine alması 226
Levh-i Mahfûz ve kısımları 397, 398

M

Makâsıd-ı şerîat 521
Makbul duanın şartları 558
Manevî mütevâtir 129
Mazlumun duası 558
Melek kavramının tarifi 193
Melekler, Allah'ın emriyle farklı şekillere girebilirler 199
Meleklere iman 194
Meleklere imanın faydaları 209
Melekler gaybı bilmezler 200
Melekler gözle görünmezler 199
Melekler, güçlü ve kuvvetli, süratli ve kanatlı varlıklardır 200
Meleklerin bazı özellikleri 194
Meleklerin yaratılma hikmeti 209
Mescid-i Aksâ'dan semalara 486
Meûnet 271
Mîkâîl 69, 202, 210, 211
Miracın aklî ispatı 486
Miracın hikmetleri 486
Miracın hükmü 487
Mirac mûcizesi 485
Mirac vasıtaları 486
Muallak (birtakım şart ve sebebe bağlı) değişen kısım 398
Mübrem (kesin) değişmeyen kısım 400
Mu'cize gösterilmesinin maksadı 264
Mucizelerin özellikleri 264
Mu'cizenin tarifi 264
Mucizeyi ihsan eden 264
Müctehid, isabet ettiği gibi, hata da yapar 570
Muhâlefetün li'l-havâdis 168
Müjdelemek, nefret ettirmemek, kolaylaştırmak, zorlaştırmamak 536
Mukarrebûn melekler 208
Mü'mini küfre götüren şeyler 118
Mü'minin metodu, prensibi 20, 51
Mü'min olan zâlim 101
Mü'min ve müslim 96
Mümkinü'l-vücûd 167
Mümteniu'l-vücûd 167
Münâfık 97
Münker ve Nekir 206, 207, 288, 297, 299, 592
Münker ve Nekirin suâli 299
Mürted 101, 149, 150
Musibetler ve sebepleri 413
Müslüman fâsık 99
Müslüman kardeşin diğer bir müslüman kardeşe olan duası 560
Müstakil şirk 149
Mütevâtir 20, 39, 126, 129, 130, 327, 614
Mütevâtir haber 39
Mütevâtir hadîs 129

N

Nasları anlama ve yorumlama yöntemi 564

Nasları reddetmenin küfrü gerektirmesi 552
Neden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat....19
Nefret ettirici ayıplardan selâmette olması....244
Nifak....97, 117

O

Oruçlunun iftardaki duası ve adil idarecinin duası....559

P

Peygamberlere iman....131, 232
Peygamberler hakkında caiz olan özellikler....248
Peygamberlerin diğer büyük ve küçük günahlardan mâsum....245
Peygamberlerin gönderilmesindeki hikmet....235
Peygamberlerin ilki ve sonuncusu....249
Peygamberlerin sayısı ve isimleri....261
Peygamberlerin temel ortak özellikleri....239
Peygamberler küfür, şirk ve yalandan mâsumdurlar....245

R

Rasûlullah'ın (s.a.s.) Miracda Allah Teâlâ'yı görmesi....490
Rasûlün haberi....39
Rızık....440, 441, 618
Rızık konusunda bilinmesi gerekli bazı hususlar....441
Rubûbiyet tevhîdi....163
Rubûbiyet tevhîdinin kısımları ve delilleri....164
Ru'yetullah meselesi....186

S

Saadet ve şekavet....471
Sahâbenin sadece hayırla anılması....546
Saîdlik ve şakîlik hâlinde değişiklik....478
Şakî iki kısımdır....472
Şakî ile ilgili bazı âyetler....473
Sebepler vasıtasıyla meydana gelen şirk....149
Selbî sıfatları....166
Semalardan Sidre-yi Müntehâ'ya, cennete, arşa ve Mavera-yı âleme....486
Sem'i....166
Şer'an muteber olan ictihad....570
Şer'an muteber olan ictihaddaki hata....570
Şer'an muteber olmayan ictihad....570
Şeriata, peygamberlere, Allah'ın isim ve sıfatlarına, emirlerine, nehiylerine, namaz, zekât, oruç ve hacc gibi dinin farzlarına (zarûrât-ı dîniyye) sövmek....131
Şerîatta meydana gelen ictihadları ikiye ayırabiliriz....570
Şeytan....211, 214, 215, 216, 217, 302, 326, 336, 592
Şirkin çeşitleri....149
Siyâsî görüşünün kuvvetli olması....530
Sıdk....239
Sıfatlarda tevhîd....159
Sorumluluk bilincinde olmak....534
Subûtî/zâtî sıfatları....166
Sübûtu ve delâleti kat'î ve meşhur olan hükümler....69
Sübûtu veya delâleti kat'î fakat insanlar arasında meşhur olmayan hükümler....70
Sünnete göre kerâmetin vukuu....505
Sünnet ehli....21
Sünnet'i bilmek....568

T

Tafsîlî iman....60
Tafsîlî iman ve dereceleri....60

Tahkîkî iman 74
Taklîdî imanın hükmü 73
Taklîdî imanın tehlikesi 74
Taklid iki çeşittir 573
Taklîdî şirk 149
Taklîdî ve tahkîkî iman 73
Taklid konusu 572
Takrîbî şirk 149
Tasdik ve inkâr bakımından insanlar 96
Teb'îzî şirk 149
Tebliğ 241, 243
Teklîfî/teşrîî iradesidir 172
Teklif meselesi 423, 430
Tekvîn 180, 181, 184
Tekvînî/yaratma iradesidir 172
Tenzih ve tenzihin esasları 153
Tevhîdin çeşitleri 159
Tevhîdin tarifi ve mahiyeti 158
Tevrat 69, 91, 115, 181, 219, 220, 221, 231, 251
Tevrat, Zebur ve İncil karşısındaki tavrımız 231

U

Ulûhiyet tevhîdi 159
Ülû'l-azm peygamberler 256
Ulu'l-emr iki kısımdır: Alimler ve âmirler 543
Üstünlük bakımından peygamberler ve melekler 577

V

Vâcibu'l-vücûd 154, 167, 171
Vahdâniyet 167
Vahiy hükmünde olan 272
Vahyin türleri 128
Velâyetin isbatı 498
Velinin peygamberlerin derecesine ulaşamaması 550
Veli, velideki kerâmet ve mahiyeti 496
Veli ve velide bulunması gereken şartlar 496
Vesile ile olan vahiy 271
Vücûd 167, 185, 481

Y

Yönetici 516, 517, 534, 536
Yöneticiyi tesbit etmek 538
Yönetilen halk 516, 517
Yönetim esasları 516
Yüksek binalar yapma yarışı 307

Z

Zâlim 101, 351, 422, 532
Zatta tevhîd 159
Zebur 181, 219, 220, 221, 222, 231
Zikir üç kısımdır 76
Zikre dâhil olan şeyler şunlardır 76

(ا)

اِتَّخَذُوٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ 160

اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا 415

اِخْرَاجُهُمْ اَفَتُؤْمِنُونَ 90

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰى اِنِّي مُتَوَفِّيكَ 324

اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُٓ اَسْلِمْ 82

اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ 466

اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ 346

اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ 303

اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ 127

اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ 92, 140

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا 281

اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ 282

اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ 41, 178

اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ 225

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ 223

اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ 496, 498

اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ 144

اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ 171, 389

اَلْاَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ 385

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ 164

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ 180

اَلَّذِينَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ 415

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ 382

اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ 535

اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا 465

اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ 240

اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ 377

اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ 243

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ 392

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ 179

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ 405, 406, 411

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ 170, 230

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ 443

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا 204

اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ 162

اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى 459, 467

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ 146

اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا 165

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ 47, 224

اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ 464

اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا 279

اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ 503

اَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ 349

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ 232

اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ 166

اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ 385

اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ 82

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا 284

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ 451,70

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ 196

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ 403

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ 229

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا 381

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ 115

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا 114

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللهِ وَرُسُلِهِ 233,90

إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ 384,148,137,136,108,89

إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ 457

إِنَّ اللهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ 382

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ 93

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ 533

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ 113

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ 98

إِنْ تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ 455

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ 476,408,404,177

إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ 161

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 78

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي 278

إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ 176

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ 407,172

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ 234

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ 273,254

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا 222

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ 387

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ 225

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ 476

أُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ 464

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى 85

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ 456,453

إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ 127

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ 91,87,78

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ 453

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ 36

إِنَّنِي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا 159

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ 223

إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ 229

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ 443

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ 180,36

أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ 361

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللهُ 254

أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ 55

أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ 428

(ب)

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ 272

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 411,36

بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ 303

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ 82

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً 100,72

(ت)

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى اُمَمٍ 234

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ 257,182

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ 242

(ث)

ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ 338

ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا 351

ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ 414

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ 463

ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ 350

(ح)

حَتّٰى اِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ 330

(خ)

خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ 342

(ذ)

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ 395

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ 551

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ 164

(ر)

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ 82

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ 95

(ز)

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا 340

(س)

سَابِقُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ 378

سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلًا 485

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا 146

(ش)

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ 256

(ع)

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ 247,238,144

(ف)

فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا 85

فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ 336

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ 334

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ 242

فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ 371

فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ 362

فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى 472

فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ 145

فَرِحِينَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ 297

فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ 566

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا 355

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ 445

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا اُخْفِيَ لَهُمْ 404

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ 123

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ 406

فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَآلُّونَ 466

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ 214

فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا 404

فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ 242, 349

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ 422

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ 421

فَمَآ اُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ 285

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ 367

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ 465

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ 424

فَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ 155

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ 54, 282

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ 358

فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَا 451

فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ 304

فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا 292

(ق)

قَالَ اجْعَلْنِي عَلٰى خَزَآئِنِ الْاَرْضِ 540

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ 428

قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا 428

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ 450

قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ 466

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا 53, 82

قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ 139

قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ 461, 466

قَالُوا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ 293

قَالُوا يَا اَبَانَآ اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ 52

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى 285

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ 164

قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ 280

قُلْ اِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ 443

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ 237

قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ 234

قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ 248

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ 114

قُلْ لَآ اَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا 235

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ 494

قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا 372

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ 391, 409, 416

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ 228

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ 202

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ 38, 165, 458

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ 356

قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ 258

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا 93, 138, 142

قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ 204

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا 338
قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا 249
قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا 251

(ك)

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ 415
كَلَّآ اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ 175
كَلَّآ اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ 190
كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً ..... 264 ,252
كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا 454

(ل)

لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ 468
لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِ وَيُمِيتُ 165
لَا تَجْعَلُوا دُعَآءَ الرَّسُولِ 420
لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ ..... 493 ,191
لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ 257
لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَا اٰتٰيهَا 427
لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ..... 433 ,427 ,96
لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ 366
لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ..... 265 ,237
لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً 51
لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ 190
لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا 148
لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا 424
لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا 277
لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى 425
لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ 455
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ..... 565 ,155

(م)

مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ..... 451 ,135
مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ ..... 445 ,391
مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ..... 417 ,410
مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ 160
مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ 226
مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ 259
مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى 492
مَا مِنْ شَفِيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهِ 366
مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ 401
مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا 550
مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِى 459
مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُ 365
مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰى 284
مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ..... 469 ,434 ,397 ,395
مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ 284
مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهِ ..... 454 ,58 ,53
مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ..... 237 ,127

(ه)

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمُ 88
هُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ 442

هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ 181
هُوَ اللهُ الَّذِى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ 171

(و)

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ 224
وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ 256
وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ 46
وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ ..... 215 ,199
وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ 125
وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا 333
وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ 116
وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ 79
وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِينُ 562
وَالَّذِى جَآءَ بِالصِّدْقِ 43
وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ 450
وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ 451
وَالَّذِينَ جَآؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ ..... 552 ,546
وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَآءِ 278
وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا 539
وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ 277
وَاللهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ 439
وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ..... 412 ,405
وَاللهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ 457
وَاللهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ 457
وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَآئِهَا ..... 205 ,200
وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ 427
وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ 360
وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ 284
وَاِنَّ اللهَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ 166
وَاَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ 414
وَاِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا 127
وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ 113
وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ..... 106 ,71
وَاِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا 379
وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ 250
وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ 409
وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ 328
وَاَنِيبُوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ 138
وَاُوحِىَ اِلَىَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ 225
وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّ مُوسٰى 45
وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ 244
وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا 228
وَجَاوَزْنَا بِبَنِى إِسْرَآءِيلَ 88
وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا 116
وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ 453
وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً 450
وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ 195
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ..... 387 ,189
وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ 212

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ 387
وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا 164
وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ 262
وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ 378
وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ 535
وَعَدَ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ 386
وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ 432
وَعَلَى اللهِ قَصْدُ السَّبِيلِ 480
وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا 390,143
وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ 558
وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي 140
وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ 86
وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ 147
وَقَالُوا ءَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ 465
وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ 125
وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ 403
وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ 475,406
وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا 453
وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ 346
وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً 350
وَلَا تَأْيَئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللهِ 92
وَلَا تَدْعُ مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ 565,35
وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ 161
وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ 298
وَلَا تَيْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللهِ 134
وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ 226
وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ 349
وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ 244
وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ 413
وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً 250,159
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنْسَانَ مِن صَلْصَالٍ 212
وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى 492
وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ 437
وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ 250,234
وَلِلهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ 429,426
وَلِلهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 179
وَلِلهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ 392
وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ 495
وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ 115
وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ 415
وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 195
وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا 417
وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ 171,40
وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَجَمَعَهُمْ 455
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ 481,457
وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَيهَا 480
وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ 438,416
وَلَيَنْصُرَنَّ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ 400

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ 160
وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَآفَّةً 258
وَمَآ اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ 416
وَمَآ اَنْتَ بِهَادِى الْعُمْيِ 455
وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ 230
وَمَآ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ 414
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ 214
وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ 280
وَمَا دُعَآءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ 558
وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ۢ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ 325
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا 462, 468
وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى 413, 422
وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ 465
وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا 468
وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ 253, 268
وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ 442
وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى السَّمَآءِ 391
وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ 389
وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى 241
وَمَاكُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ 94
وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ 291
وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى 227, 286, 344
وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ 54, 117
وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ 117, 227
وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا 426
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ 456
وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ 216, 562
وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ 383
وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ 70
وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا 109, 382
وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ 456
وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ 457
وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ 345
وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ 452
وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ 226
وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ 360
وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَاِذَا هُمْ 339
وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ 203, 337
وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ 230
وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ 36
وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى 347
وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ 447
وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ 470
وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَآءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ 357
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَمْ يَلْبَثُوا 343
وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ 337
وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ 203

(ی)

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ 250

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ 348

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ 556

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا 556

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ 227

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ 519, 542, 566

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ 218, 251, 278

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ 71, 106

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ 196

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ 106

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا 379

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ 241, 493

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ 54

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ 302

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ 339

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ 169

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ 230

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ 446

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ 294, 463

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ 177

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ 551

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ 180

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا 303

يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ 390

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ 398, 402, 478

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ 35, 193

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ 342

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ 473

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ 343

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ 277

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى 347

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ 367

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا 287

(ا)

أَبُوبَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ وَ عُمَرُ فِي الْجَنَّةِ 549

أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ 107

اِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ 102, 133

الْإِحْسَانُ: أَنْ تَعْبُدَ اللهَ 84

اللهَ اللهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُ غَرَضًا 547

إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا فَقَّهَهُ 564

إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ 561

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ 555

إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ 571

أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكِ دَيْنٌ 557

الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ 84

اِطَّلَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا 312

أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ 386

أَفَلَا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ حَتَّى تَعْلَمَ 55

أَقَدْ جَاءَكِ شَيْطَانُكِ؟ 197

أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ 102

اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ 61

اَلْجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ 544

اَلْخِلَافَةُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً، 515

اَلدُّعَاءُ لَا يُرَدُّ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ 559

اَلْقَبْرُ أَوَّلُ مَنَازِلِ الْآخِرَةِ 298

اَللَّهُمَّ أَلْهِمْنِي رُشْدِي وَأَعِذْنِي 46

اَللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ 373

اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا، وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا 554

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ 290

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ 290

اَلْمَهْدِيُّ مِنْ عِتْرَتِي مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ 318

اَلْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ يُصْلِحُهُ اللهُ 318

اَلْمَهْدِي مِنِّي أَجْلَى الْجَبْهَةِ 317

اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ 393

أَمَّا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاطِنَ 362

إِنَّ أَبِي مَاتَ وَ لَمْ يَحُجَّ 556

إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ عُرِضَ عَلَيْهِ 294

إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ 477

إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنَازِلِ الْآخِرَةِ 288

إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ:"مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا 500

إِنَّ اللهَ كَتَبَ كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ 469

إِنَّ اللهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ 89

إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ 359

إِنَّ الْمَيِّتَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ 296

إِنَّ أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ 529

إِنَّ أُمِّي افْتُلِتَتْ نَفْسُهَا 555

إِنَّ أَوَّلَ الْآيَاتِ خُرُوجًا 331

إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 352

إِنَّ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ لَأَيَّامًا 307

إِنَّ لِلَّهِ مِائَةَ رَحْمَةٍ فَمِنْهَا رَحْمَةٌ 354

إِنَّ لِي أَسْمَاءً: أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ 260

أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ 364
إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ..... 190
إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا 396
إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ..... 289
أَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ..... 352
أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ..... 103
الْإِيمَانُ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ 84

(ب)

بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ 478
بَشِّرُوا وَ لَا تُنَفِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا 536
بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ هَكَذَا 304
بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ..... 85
بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَسْخٌ وَخَسْفٌ..... 333

(ت)

التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ 563
تَخْرُجُ الدَّابَّةُ وَمَعَهَا خَاتَمُ..... 333
تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ 296
تَكُونُ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتَنٌ..... 306

(ث)

ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ..... 559

(ح)

حُجِّي عَنْ أَبِيكِ وَاعْتَمِرِي 556
حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ،..... 363

(خ)

خِلَافَةُ النُّبُوَّةِ ثَلَاثُونَ سَنَةً،..... 516
خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ..... 194
خِيَارُكُمُ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا..... 499
خَيْرُكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ..... 511

(د)

دَعْوَةُ الْمُسْلِمِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ..... 560

(ذ)

ذَاكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ 56

(س)

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ 345

(ش)

شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي 368

(ص)

صَلُّوا عَلَى كُلِّ مَيِّتٍ وَجَاهِدُوا 545
صَلُّوا عَلَى كُلِّ مَيِّتٍ وَجَاهِدُوا 546

(ع)

عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ..... 142
عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ..... 544

(ف)

فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ بَعَثَ اللهُ..... 335 ,301
فَضْلُ كَلَامِ اللهِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ..... 41
فَيَجِيءُ إِلَيْهِ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: يَا مَهْدِيُّ..... 319
فَيَشْفَعُ النَّبِيُّونَ وَالْمَلَائِكَةُ..... 368

(ق)

قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ..... 118

(ك)

كُنَّا فِي جَنَازَةٍ فِي بَقِيعِ الْغَرْقَدِ..... 474

كَهَاتَيْنِ يَعْنِي إِصْبَعَيْنِ..... 305

كَيْفَ أَنْتُمْ إِذا نَزَلَ ابْنُ مَرْيَمَ..... 315

(ل)

لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ..... 500

لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ..... 316

لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ..... 350

لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ..... 547

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ النَّاسِ..... 301

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَخْرُجَ نَارٌ..... 335

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ..... 332

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا الْيَهُودَ..... 311

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتَتِلَ فِئَتَانِ..... 309

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُبْعَثَ دَجَّالُونَ..... 310

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرُ الْهَرْجُ..... 308

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرَ فِيكُمُ الْمَالُ..... 310

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ عَلَى أَحَدٍ يَقُولُ اللهُ اللهُ..... 301

لَا يَزِيدُ فِي الْعُمُرِ إِلَّا الْبِرُّ..... 400, 438

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ..... 124

لَا تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ..... 472

لَأَذُودَنَّ عَنْ حَوْضِي رِجَالًا..... 364

لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ..... 317

لَوْلَا أَنْ لَا تَدَافَنُوا لَدَعَوْتُ اللهَ..... 296

(م)

مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ..... 176

مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ..... 267

مَا مِنْ أَمِيرٍ يَلِي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ..... 537

مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ..... 553

مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْتَرْعِيهِ اللهُ رَعِيَّةً..... 537

مَا مِنْ مَيِّتٍ يُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ..... 553

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَسَيُكَلِّمُهُ اللهُ..... 358

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ..... 197

مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ..... 260

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ..... 399

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ..... 438

مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَقِلَّ الْعِلْمُ..... 306

مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ..... 543

مَنْ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ..... 88

مَنْ حُوسِبَ، يَوْمَ الْقِيَامَةِ، عُذِّبَ..... 355

مَنْ خَلَعَ يَدًا مِنْ طَاعَةٍ لَقِيَ اللهَ..... 520

مِنْ خُلَفَائِكُمْ خَلِيفَةٌ يَحْثُو الْمَالَ..... 319

مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ ثَلَاثَةُ صُفُوفٍ..... 554

مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا..... 130

مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ..... 536

مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ..... 569

(ن)

نَعَمْ اَلْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ 283

نُورٌ أَنَّى أَرَاهُ 491

نُورٌ يَقْذِفُهُ اللهُ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ 282

(و)

وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، 558

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ 309

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزِلَ 314

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ..... 308

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَيُهِلَّنَّ ابْنُ مَرْيَمَ..... 315

وَإِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ 475

وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ 197

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ..... 504

وَيَبْلَى كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ..... 341

وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَيْ..... 375

(ى)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ إِلَى اللهِ..... 341

يَارَسُولَ اللهِ مَنْ أَوْلِيَاءُ اللهِ 499

يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةً 343

يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُفَاةً 355

يَخْرُجُ الدَّجَّالُ فِي أُمَّتِي فَيَمْكُثُ أَرْبَعِينَ 325

يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ..... 56

يَكُونُ اِخْتِلَافٌ عِنْدَ مَوتِ خَلِيفَةٍ..... 320

يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ خَلِيفَةٌ 319

يَكُونُ فِي أُمَّتِي الْمَهْدِيُّ..... 318

يُؤْتَى بِالْمَوْتِ كَأَنَّهُ كَبْشٌ 360

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ 353

DELİLLERİYLE

EHL-İ SÜNNET AKÂİDİ

Ehl-i sünnet'in benimsediği itikâdî ve amelî hayat anlayışı, Peygamberimiz ve dört halife döneminde en güzel şekliyle yaşanmış; Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve o'nun getirdiği, ortaya koyduğu dini en iyi bilen ve o'nun izinden giden Ashâb-ı Kirâm'a dayandığından dolayı İslâm cemâatinin ana gövdesi olarak kabul edilmiştir. Bu sebepledir ki Ehl-i sünnet yolu, 'Peygamberimiz (s.a.s.) ve ashâbının (r.anhüm) üzerinde yürüdüğü yoldur.' diyoruz.

Ehl-i sünnet anlayışı; sahabe neslinden itibaren sonraki nesillere -kılı kırk yararcasına- titizlikle aktarılan, ifrat ve tefrit anlayışlardan uzak, aklı nakle tâbi kılan ve hakikate ulaşmayı prensip edinmiş nebevî bir hayat anlayışı olarak günümüze kadar gelmiştir.